STRUCTURA MORFOLOGICĂ A LIMBII ROMÂNE CONTEMPORANE

Iorgu Iordan
Valeria Guțu Romalo
Alexandru Niculescu

STRUCTURA MORFOLOGICĂ A LIMBII ROMÂNE CONTEMPORANE

Editura Științifică
București, 1967

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

Limba română suferă, în faza ei actuală, importante și rapide schimbări, iar lingvistica românească din ultimul deceniu se caracterizează printr-o intensă activitate creatoare de clarificare teoretică și de examinare, în lumina unor teorii noi, a prezentărilor și soluțiilor mai vechi. Efortul de înnoire, generat în mare măsură de contactul cu structuralismul, s-a îndreptat mai ales spre problemele morfologiei. Această caracteristică a lingvisticii românești actuale explică structura lucrării de față.

Scopul ei principal îl constituie a c t u a l i z a r e a problemelor de limbă română contemporană care se realizează pe de o parte prin înregistrarea modificărilor lingvistice care se produc sub ochii noștri (și reprezintă, în multe cazuri, inovații recente, uneori cu tendințe evidente de a se dezvolta, în alte cazuri, dispariția unor fapte frecvente în perioada dintre cele două războaie), iar pe de altă parte, prin utilizarea soluțiilor și rezultatelor obținute de unele cercetări realizate în ultimii zece ani.

Astfel concepută, lucrarea noastră reprezintă, cum arată titlul, descrierea de ansamblu a morfologiei limbii române contemporane, făcută, în general, dintr-un punct de vedere nou. Ca urmare logică, problemele sînt abordate adeseori în alți termeni decît cei ai lucrărilor similare mai vechi, sau ai Gramaticii limbii române *elaborate sub egida Academiei Republicii Socialiste România, care chiar în ediția din 1965, deși aduce importante completări și îmbunătățiri, se situează pe o poziție conservatoare, insuficient de critică, în unele cazuri, față de procedeele și soluțiile tradiționale.*

Aceasta nu înseamnă însă că volumul de față pretinde să rezolve toate problemele litigioase ale morfologiei românești și să descrie, în mod consecvent și fundamental nou, acest sector al limbii noastre. El urmărește totuși să facă cunoscute, confruntîndu-le cu soluțiile tradiționale, rezultatele cercetărilor recente și să înfățișeze, în lumina lor, mai adecvat, sistemul morfologic românesc.

Prezentarea diverselor puncte de vedere, care se datoresc adeseori unor concepții diferite, a făcut necesară discutarea evoluției concepțiilor

gramaticale, iar sublinierea aspectului evolutiv în cadrul sistemului considerat de-a lungul unui interval scurt de timp a determinat introducerea unor noțiuni privind dinamica limbii.

Am evitat, în general, abuzul de termeni noi, fără a-i ocoli însă. Dimpotrivă, întrucît se adresează nu numai lingviștilor, ci și studenților și absolvenților facultăților de filologie, precum și tuturor celor care, într-un fel sau altul, manifestă interes față de studiul limbii române, lucrarea urmărește familiarizarea unui public mai larg cu terminologia nouă, care este utilizată, mai ales, în măsura impusă de studiile folosite de descriere.

Ca punct de plecare și ca mijloc de orientare, atît în ce privește faptele, cît și sub aspectul teoretic, în general, cartea de față s-a condus după Limba română contemporană, *București 1954 și 1956.*

Am socotit util să completăm prezentarea de față printr-o bibliografie cît mai cuprinzătoare a problemelor de morfologie a limbii contemporane. Bibliografia a fost alcătuită cu deosebită grijă și competență de Aurel Nicolescu, căruia îi aducem, pe această cale, mulțumirile noastre.

Autorii

20 aprilie 1966

INTRODUCERE

I. Limba română contemporană

1. Termenul de **română contemporană** a apărut în lingvistica românească mai tîrziu decît termenii referitori la aspectele mai vechi ale limbii (**română veche**, **română comună**, de ex.) pentru a desemna o epocă apropiată de prezent, o română a zilelor noastre. Nu este nimic surprinzător în această constatare. În general, interesul pentru stările de limbă mai noi, actuale, nu datează de multă vreme. El este legat de dezvoltarea concepțiilor despre limbă de la istorismul neogramaticilor la sistematismul saussureian, adică de la o înțelegere a limbii în care accentul se punea pe evoluție, pe schimbare, iar faptele erau privite oarecum izolat, la o concepție în care limba este privită ca un tot, ca un sistem, în care elementele există și funcționează în virtutea relațiilor reciproce ce se stabilesc între ele.

Termenul și conceptul de „**română contemporană**“ au în vedere o perioadă din procesul de evoluție a limbii române, o „tranșă“ din istoria limbii române și anume aceea care corespunde fazei celei mai recente de dezvoltare a limbii române, fază care începe în secolul al XIX-lea și durează pînă în zilele noastre.

2. De un deosebit interes din partea specialiștilor începe să se bucure limba română contemporană mai ales către mijlocul sec. al XX-lea[1].

Începînd de la această dată, cercetările se caracterizează prin tendința de a descoperi elementele noi, „greșelile“ sau „inovațiile“, de a discerne în cadrul sincroniei dinamica limbii, direcțiile de evoluție

[1] Cercetări ale limbii contemporane a epocii constituie diversele gramatici descriptive din sec. al XIX-lea și de la începutul sec. al XX-lea (de ex. gramatica lui H. Tiktin, a lui A. Philippide etc.). Un mod nou de abordare a faptelor limbii contemporane se vede în lucrările: Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor“* (ed. I, Iași, 1943, ed. a II-a, București, 1948), *Stilistica limbii române* (București, 1942) și *Limba română contemporană* (ed. I, București, 1954, ed. a II-a, București, 1956).

viitoare, precum și prin efortul de a delimita tot mai precis specificul limbii contemporane față de fazele anterioare.

În ultimele două decenii atenția pentru limba contemporană a crescut simțitor. O serie de cercetători mai tineri, precum și lingviști cu experiență[1] s-au ocupat de variate aspecte ale limbii actuale. *Gramatica limbii române* a Academiei R.P.R. conține de asemenea o serie de observații asupra limbii contemporane.

La Institutul de lingvistică al Academiei Republicii Socialiste România s-a creat un colectiv de „cultivare a limbii române", care a publicat în revista *Limba română* rezultate ale cercetărilor asupra limbii diverselor publicații românești. Pentru cercuri mai largi, în revistele literare *Luceafărul*, *Gazeta literară*, *Steaua*, precum și în alte publicații periodice, apare, cu destulă regularitate „cronica limbii", în care o serie de specialiști își spun cuvîntul în problemele de limbă și de stil. De ani de zile probleme de larg interes ale limbii actuale sînt dezbătute în emisiunile de radio. În sfîrșit, în numărul din 29 martie 1962 al ziarului „Scînteia", problemele normării limbii noastre actuale au constituit tema unui important articol „Cum scriem și cum vorbim", în care se dădeau indicații în legătură cu folosirea unei limbi literare corecte, simple, dar bogate în expresivitate. Problemele limbii contemporane au devenit astfel probleme de interes general.

II. Periodizarea limbii române contemporane

1. De cînd se poate vorbi, în istoria limbii române, de o epocă contemporană? Fără îndoială o asemenea delimitare nu este de loc ușoară. Această dificultate derivă din caracterul specific al dezvoltării limbii și din complexitatea fenomenelor lingvistice. Evoluția limbii se realizează prin salturi lente, prin schimbări care nu modifică dintr-o dată calitatea fenomenului, ci în mod treptat, parțial, modificarea afectînd anumite laturi, desăvîrșindu-se adeseori în ritm diferit de la o situație la alta, așa încît elementele noii și vechii calități pot coexista adeseori vreme îndelungată.

[1] Contribuții prețioase la studiul limbii contemporane au adus Al. Graur și J. Byck.

Cei mai mulți lingviști[1] consideră că limba română contemporană începe în prima jumătate a secolului al XIX-lea, de pe la 1840. Acesta a fost și principiul alcătuirii *Dicționarului limbii române literare contemporane* al Academiei Republicii Socialiste România.

2. Dacă este adevărat că multe dintre particularitățile specifice limbii române contemporane dăinuie din sec. al XIX-lea pînă astăzi, dacă în linii mari limba a rămas „aceeași", unele transformări, destul de numeroase și de importante, s-au produs în acest răstimp și continuă să se producă.

Avînd în vedere schimbările intervenite, putem distinge, în cadrul etapei contemporane, mai multe faze.

3. O primă fază, cea dintre 1840—1860, cînd au scris V. Alecsandri, N. Bălcescu, C. Negruzzi, reprezintă etapa în care se conturează, în liniile sale generale, limba română contemporană, cînd dispare structura arhaică și dialectală și se instaurează forme și construcții de limbă vie, apropiate de limba populară, creîndu-se totodată normele supradialectale unice. În această perioadă încep să se manifeste intens influențele occidentale, în special cea franceză, a căror contribuție la conturarea profilului contemporan al limbii române nu poate fi neglijată.

Perioada 1840—1860 cuprinde momentul formării limbii naționale și reprezintă epoca de p r e g ă t i r e a limbii contemporane.

4. Faza de c o n s o l i d a r e a limbii contemporane este reprezentată de perioada 1860—1917[2], în care își desfășoară activitatea clasicii literaturii române: M. Eminescu, I. L. Caragiale, I. Slavici, I. Creangă, Al. Vlahuță, B. Delavrancea. Limba scrisă și vorbită în această epocă prezintă trăsăturile lexicale și gramaticale ale limbii actuale — lexicul modern neologistic, forme actuale: înmulțirea pluralelor neutre în *-e*, genitiv-dativ la numele proprii cu *lui* proclitic (*lui* Ionescu), pronumele relativ fără *-le-*, *-a* (*care*, în loc de *carele*, *carea*), schimburi între conjugarea a II-a și a III-a etc.

[1] Cf. de ex., I. C o t e a n u, *Epocile de evoluție a limbii române* în SCL, IX, 1958, nr. 2, p. 151—156.

[2] Existența acestor faze în evoluția limbii ar putea justifica, poate, o mai accentuată diferențiere terminologică: s-ar putea întrebuința, de ex., termenul de r o m â n ă m o d e r n ă pentru a denumi limba din perioada 1840—1917 restrîngînd astfel epoca de română contemporană la etapa care urmează primului război mondial.

Introducerea unor asemenea distincții, care ar accentua paralelismul dintre periodizarea limbii și a literaturii române, ar avea avantajul de a sublinia deosebirile lingvistice dintre diversele etape, umbrind însă asemănările și deformînd astfel într-o măsură oarecare realitatea lingvistică: diferitele faze, în ciuda particularităților specifice, sînt reunite printr-o profundă continuitate, limba rămînînd, în structura sa esențială, aceeași (mai ales în perioada de după 1860).

5. Importantă în epoca contemporană a limbii române este de asemeni perioada dintre cele două războaie mondiale (1920—1944), cînd se afirmă marii noștri scriitori: M. Sadoveanu, T. Arghezi, L. Rebreanu, Camil Petrescu. Este epoca în care limba română, vorbită și scrisă pe un teritoriu întins, unitar, face un mare pas înainte către unificare și stabilitate. În această perioadă continuă să pătrundă masiv în română elemente lexicale din limbile occidentale, în special din franceză, mai puțin din engleză, un oarecare rafinament lingvistic cosmopolit devine normă în stilul publicistic și chiar în literatură, apar tendințe de îndepărtare de la limba vorbită a poporului. Inovațiile care apar în această epocă se explică adeseori prin imitarea unor construcții străine sau prin dorința de a introduce în limba română forme și cuvinte din alte limbi.

6. După 1944 începe, în epoca contemporană a limbii române, perioada a c t u a l ă. Obișnuim să denumim cu acest termen limba română din ultimii ani. Eliberarea țării noastre, instaurarea regimului democrat-popular, construirea socialismului, acțiunea profundă, revoluționară, de culturalizare a maselor au creat condiții deosebite de dezvoltare a limbii. Urmarea imediată a acestor transformări politice și culturale a fost îmbogățirea vocabularului cu un mare număr de termeni noi, apariția unor expresii și construcții sintactice noi în limbajul politic și chiar în limbajul general.

7. Prima consecință a acestei stări de lucruri a fost îmbunătățirea simțitoare, în sensul corectitudinii, a limbii literare. Generalizarea învățămîntului de 7 și apoi de 8 ani, puternica dezvoltare a învățămîntului de toate gradele, contactul oamenilor muncii cu valorile culturii, extinderea rețelei de radio și televiziune, cărțile și ziarele tipărite în tiraje de milioane de exemplare, toate aceste aspecte concrete ale revoluției culturale din Republica Socialistă România au avut o influență binefăcătoare asupra limbii întrebuințate în scris și în vorbire. Așa cum constata articolul din „Scînteia", mai înainte citat, „astăzi se scrie și se vorbește mult mai corect decît în anii premergători instaurării puterii populare".

Această transformare calitativă generală este însoțită de o serie de fenomene lexicale și gramaticale care caracterizează limba română actuală.

8. Se constată în limba română actuală o vie activitate, o febră creatoare, efect al transformărilor petrecute după ultimul război. Fenomenul nu este, bineînțeles, specific românesc. El există, în grade diferite, pretutindeni, întrucît cauza care i-a dat naștere, adică înmulțirea enormă a cunoștințelor, grație progresului realizat în cultura materială și spirituală, constituie un bun al întregii omeniri. Ceea ce pare caracteristic pentru limba noastră este faptul că îmbogățirea vocabularului, determinată de necesitatea de a exprima conținuturi

necunoscute sau cunoscute altfel mai înainte, se face, în primul rînd, prin mijloace proprii, nu prin împrumuturi, ca în alte epoci asemănătoare din punctul de vedere care ne interesează aici (de pildă în prima jumătate a secolului trecut, perioada de înflorire a neologismelor de origine latino-romanică).

9. Febra creatoare amintită mai sus se manifestă cu deosebire în domeniul formării cuvintelor. Nu toate elementele utilizate pentru derivarea și compunerea cuvintelor noi sînt românești la origine. Dimpotrivă, marea lor majoritate provin din limbi străine: atît temele, cît și afixele sînt, mai totdeauna, împrumuturi latino-romanice. E, în primul rînd, cazul limbajului tehnico-științific, cel mai permanent și mai adînc supus febrilei prelucrări lexicale în discuție. Se înțelege că, o dată împrumutate și încadrate în sistemul limbii noastre, aceste împrumuturi au devenit românești, au încetat, deci, de a mai fi „străine". Dar chiar făcînd abstracție de acest amănunt, foarte important de altfel, procesul însuși de formare a cuvintelor noi este în întregime autohton, întrucît el se supune unor norme consacrate de-a lungul întregii existențe a limbii române. Este de ajuns să menționăm în acest sens faptul, esențial, că grosul creațiilor lexicale îl furnizează astăzi, așa cum l-a furnizat totdeauna, derivarea cu ajutorul sufixelor. Mult mai slabă este contribuția derivării cu prefixe și aproape de loc aceea a compunerii propriu-zise.

În cîteva articole recente s-a subliniat productivitatea impresionantă a unor sufixe latino-romanice, deci recente sau relativ recente în limba română. Este vorba de *-iv*[1] și de *-aj*, *-al*, *-ic*[2], bogat atestate în publicațiile din ultimii ani. Multe, poate chiar foarte multe, dintre derivatele de acest fel sînt, desigur, împrumuturi, mai exact spus, pot fi considerate împrumuturi, pentru motivul că formații identice găsim în franceză sau în engleză. Rămîn totuși destule pe care avem dreptul să le explicăm ca derivate românești propriu-zise, spre a nu mai reaminti rezerva, absolut obligatorie, că atunci cînd există în românește cuvîntul de bază, nu putem afirma cu toată siguranța despre derivatul respectiv, chiar dacă el are un corespondent într-o limbă străină, că ne aflăm în fața unui împrumut.

10. O frămîntare asemănătoare, avînd drept cauză aceeași necesitate de a îmbogăți mijloacele de exprimare, constatăm, mai puțin vizibil, poate, decît la formarea cuvintelor, în domeniul frazeologiei, al îmbinării cuvintelor, privită nu atît din punct de vedere strict gramatical, cît mai ales stilistic. Faptul caracterizează mai ales

[1] Vezi SCL, 1959 și 1961.
[2] *Ibidem*, 1964.

limbajul publicistic în înțelesul larg al termenului și stilul literaturii artistice. În acest domeniu este foarte greu, dacă nu chiar imposibil, nu de stabilit, ci pur și simplu de înregistrat sau de descoperit norme. Elementul personal, adesea strict subiectiv, joacă un rol hotăritor, cum este firesc de altminteri. Căutarea noutății expresive constituie oarecum o obligație pentru oricine mînuiește condeiul, cu atît mai mult pentru creatorii de literatură și pentru însoțitorii lor, dacă putem spune așa, care sînt criticii și cronicarii literari. Aici roadele, cu șanse de a deveni permanente și generale, sînt oarecum nesigure, în orice caz foarte limitate, tocmai din cauza caracterului personal, de care am amintit deja, al procedeelor. O deosebire, calitativă, în comparație cu trecutul, se constată totuși, și dacă procesul s-ar desfășura cu mai mult spirit critic și autocritic, rezultatele ar fi, fără nici o îndoială, superioare și sub raportul calității și sub acela al cantității.

11. Acest efort creator autohton nu exclude împrumutul din alte limbi. În domeniile cele mai diverse: juridic, politic, administrativ, tehnic, apar termeni împrumutați din limba rusă, o bună parte calchiați în română: *activ (activ de partid)*, *agregat* „mașină complexă", *artel*, *colhoz*, *combină* „mașină agricolă combinată", *lagăr (lagărul țărilor socialiste)*, *magistrală*, *excavator*, *pionier* „membru al unei organizații de tineret", *raion*, *sfat popular*, *a prelucra*. Dacă ținem seama de răspîndirea pe care o au aceste cuvinte în vorbirea și în scrisul de toate zilele, datorită faptului că ele denumesc realități politice, administrative etc. și, mai ales, dacă ținem seama că aceste cuvinte au înlăturat o serie de termeni vechi, aparținînd vechii orînduiri *(județ, prefect, primar* etc.), constatăm că se produce o înnoire a lexicului limbii române. S-ar putea adăuga aici apariția, în română, a unor construcții sintactice noi, în cea mai mare parte calcuri din limba rusă, care au dus la dezvoltarea posibilităților de combinație sintactică: *a duce munca* (rus. *provodit' rabotu*), *a elibera dintr-o funcție* (pe cineva), *a ridica nivelul* (generalizat: *nivel științific ridicat)*, *a fi pe linie*, *a lucra pe linie de partid*, *a-și lua angajamentul*, *a transpune în viață* etc.

12. Dacă în limbajul vieții politice și în publicistică predomină modelul lexical și sintactic al limbii ruse, în alte domenii, în limbajul științific și tehnic și în limbajul criticii literare se manifestă, alături de influența rusă, influențele franceză și engleză.

13. Altă caracteristică a limbii actuale constituie modificarea raporturilor dintre aspectul literar și celelalte aspecte ale limbii române.

În epoca actuală se manifestă în mod evident o puternică influență a limbii literare, unice și normate, asupra graiurilor regionale.

Limba noastră cunoaște, în momentul de față, o evoluție rapidă spre unificare, spre înlăturarea din ce în ce mai accentuată a particularită-

ţilor regionale şi înlocuirea lor prin faptele corespunzătoare din aspectul literar.

14. Începuturile de unificare datează de mai multă vreme. Ele sînt anterioare chiar apariţiei, în 1859, a noului stat românesc naţional, produs al unirii Moldovei şi Munteniei. Aceste începuturi s-au ivit în mod firesc, datorită legăturilor, impuse de relaţiile economice, politice şi culturale, nu numai dintre cele două principate, ci şi dintre ele şi Transilvania. Condiţiile pentru realizarea unificării lingvistice nu erau însă favorabile, din cauze istorice asupra cărora ni se pare de prisos a ne opri. Nici după crearea României moderne situaţia nu s-a îmbunătăţit prea mult, întrucît actul oficial prin care Moldova şi Muntenia au devenit un singur stat n-a fost urmat decît încet de unificarea spirituală corespunzătoare. Pe de o parte, unii reprezentanţi ai păturilor conducătoare din Moldova, nemulţumiţi de faptul că provincia lor încetase de a mai avea organizaţia ei politico-administrativă proprie, care presupunea existenţa pentru ei a unor anumite avantaje, au întreţinut o bucată de vreme o atmosferă dacă nu de ostilitate, cel puţin de pasivitate şi de indiferenţă faţă de noul stat naţional, cu capitala în fosta capitală a Munteniei. Pe de altă parte, şi într-o măsură cu mult mai însemnată, a intervenit înapoierea culturală, efect al înapoierii economice, caracteristice pentru marea masă a populaţiei din ambele foste principate, care a încetinit procesul de unificare, şi nu numai în domeniul limbii. Momentul 1918 marcînd formarea statului naţional român a avut, un timp, drept rezultat o sporire a diversităţii lingvistice, deşi, în realitate, el punea bazele unei unificări pe un plan mult mai larg, ale cărei roade n-au întîrziat să se arate.

Se mai poate adăuga o cauză, aceasta de natură strict internă, care a contribuit la menţinerea unor particularităţi regionale vreme mai îndelungată decît ne-am fi aşteptat. S-a constatat şi se constată mereu că o limbă străină se învaţă corect cu atît mai greu, cu cît ea prezintă mai mari şi mai importante asemănări cu limba maternă a celui în cauză. Astfel numeroşi italieni stabiliţi în România de decenii întregi vorbesc româneşte mai puţin bine decît nemţii sau ruşii aflaţi în aceleaşi condiţii de viaţă. Şi aceasta, din pricină că italiana şi româna par a fi două dialecte, este drept foarte deosebite între ele, ale uneia şi aceleiaşi limbi. (Ideea aceasta a avut-o şi a căutat s-o traducă în fapt, după cum se ştie, Eliade Rădulescu acum peste o sută de ani). Între sistemul fonologic şi cel gramatical ale acestor două limbi deosebirile par neînsemnate, iar elementele lor alcătuitoare se suprapun adesea, ceea ce duce la amestecul sistemelor, fără ca vorbitorii să fie conştienţi de acest lucru. Ceva asemănător şi, bineînţeles, într-un grad cu mult mai mare, se întîmplă în cadrul unei singure limbi, diferenţiată, cum nu-i posibil altfel, în dialecte şi graiuri. Aici, sistemele, care sînt,

în realitate, subsisteme, se confundă infinit mai ușor, și de aceea înlocuirea unuia prin altul întîmpină dificultăți mai mari. În cazul limbii române, a cărei unitate este, în comparație cu a oricărei alte limbi romanice, vădit superioară, procesul în discuție s-a desfășurat, pînă nu de mult, foarte încet. Această afirmație are în vedere nu numai marea majoritate a vorbitorilor, în rîndurile cărora analfabeții reprezentau, înainte de instaurarea regimului democrat-popular, un procent impresionant, ci și pe oamenii instruiți sau culți, care foarte adesea se dezbărau cu greu ori nu se dezbărau cîtuși de puțin de particularitățile, mai ales fonetice, ale graiului lor regional. Dificultatea aceasta persistă încă, evident mult atenuată, cu deosebire la oamenii mai în vîrstă. Cît despre cei tineri și mai tineri, ca să nu mai vorbim de copii, ea a dispărut aproape cu totul, grație împrejurărilor care vor fi menționate acum din fugă.

15. Transformările petrecute în viața social-politică a poporului român îndată după terminarea ultimului război au creat condițiile necesare pentru înlăturarea, într-un viitor nu prea îndepărtat, a mai tuturor deosebirilor de v o r b i r e dintre diversele regiuni ale țării. În ce privește aspectul ei s c r i s, limba noastră se conformează, în linii mari, încă mai demult, normelor literare: adică cine scrie utilizează, aproape indiferent de cantitatea cunoștințelor pe care le posedă, și fără un efort special, fonetismul, formele și construcțiile gramaticale așa cum există ele în aspectul literar al limbii noastre. Un moldovean, de pildă, fie și cu mai puțină instrucțiune, nu scrie, nici măcar într-o simplă carte poștală, *sîngur*, *țîn*, *șăd* etc., nici ardeleanul, în aceeași situație, *meriem*, *ploauă* etc., nici munteanul *dă cu vreme*, *ei face* ș.a. Faptul se datorește răspîndirii și generalizării treptate a științei de carte. Analfabetismul a dispărut încă de acum un deceniu și mai bine, iar învățămîntul de șapte ani, astăzi de opt ani, a devenit general în întreaga țară. La aceasta se adaugă multiplele mijloace moderne de difuzare a culturii în masă: presa, radioul, televiziunea, împreună cu posibilitățile existente și mai înainte, dar dezvoltate enorm în momentul de față, și anume teatrul, conferințele publice, reuniunile de tot felul etc. Importante și hotărîtoare sînt, mai cu seamă în ce privește deprinderea pronunțării literare, mijloacele auditive, care sînt și mai numeroase și mai la îndemîna oricui decît cele vizuale. Toate găsesc un sprijin puternic în conștiința, mereu mai vie, a oamenilor că unității politice trebuie să-i corespundă o unitate de limbă întemeiată pe normele ei literare. Această conștiință este, la rîndul ei, susținută de progresul realizat în toate ramurile de activitate grație tocmai unității politice amintite.

16. Se mai poate adăuga ceva în legătură cu direcția în care merge unificarea lingvistică. Limba literară românească are la bază subdia-

lectul muntenesc, consecinţă logică a unor condiţii istorice de ordin, cel puţin la început, pur cultural[1], bine cunoscute. Ea s-a dezvoltat şi s-a perfecţionat însă prin participarea, diferită după împrejurări, a tuturor graiurilor regionale. Acad. Emil Petrovici a dovedit acum cîţiva ani[2], că aportul graiurilor nemunteneşti, în special a celor moldoveneşti, la formarea limbii literare, aşa cum se înfăţişează ea astăzi, este foarte important. Se poate aminti, spre exemplificare, un singur fapt din domeniul flexiunii verbale: formele iotacizate de felul lui *văz*, *simţ*, *rămîi* ş.a., continuatoare regulate ale formelor corespunzătoare latineşti şi caracteristice pentru graiurile munteneşti, au fost înlocuite în limba literară prin formele moldoveneşti *văd*, *simt*, *rămîn*, apărute ulterior, ca produs al analogiei. Şi acest fapt vorbeşte în sensul celor spuse cu privire la unitatea politică şi culturală a poporului nostru.

17. Propagată prin şcoli, prin ziare, prin radio, prin atragerea la viaţa politică şi socială a unor mase tot mai largi, limba literară acţionează asupra graiurilor, pe de o parte, în sensul nivelării treptate a diferenţelor dialectale, prin înlocuirea particularităţilor locale cu elemente literare, generale, iar pe de altă parte, în sensul îmbogăţirii vorbirii populare regionale prin introducerea unor termeni noi şi construcţii proprii limbii literare.

18. Limba literară, la rîndul său, încorporează un bogat material de limbă vorbită, populară. O serie de fapte care aparţineau pînă acum vorbirii au pătruns în scrierea literară, unele inovaţii ale limbii vorbite, pînă nu demult condamnate de lucrările cu caracter normativ, încep să fie acceptate ca literare.

Aşa de ex., formele de imperfect de tipul *vroiam*, frecvente în limba vorbită şi condamnate pînă acum ca neliterare, sînt înregistrate şi admise de ediţia a II-a a *Gramaticii limbii române* a Academiei[3]. Întrebuinţarea tot mai largă a pronumelui *dînsul* cu valoare de politeţe s-a extins în limba literară, după cum se poate constata[4], din vorbirea neîngrijită a orăşenilor. Tot astfel lăsarea la o parte, tot mai frecventă, a lui *pe* în faţa unui acuzativ obiect direct *(ediţiile care le avem; vom admira fruntaşii sportului românesc*[5]*)* îşi are originea în limba vorbită, mai puţin îngrijită. Tot limbii vorbite i se datoreşte şi generalizarea în ultima vreme a construcţiei cu obiectul direct şi indirect personal anticipat prin pronume personal neaccentuat: *am văzut-o pe mama*,

[1] Tipăriturile diaconului Coresi sînt scrise în acest grai.
[2] În *Baza dialectală a limbii noastre literare*, LR, IX (1960), nr. 5, p. 61.
[3] Vol. I, nota de la p. 287.
[4] Pentru istoria pronumelui *dînsul*, v. Al. Niculescu — Al. Roceric: *Pronumele dînsul în limba română*, SCL, VII (1957), 3, p. 315 şi urm.
[5] Vezi Iorgu Iordan: *Limba română actuală*, în *Limba română*, III (1954), 4, p.13.

l-am întîlnit pe fratele tău, i-am dăruit prietenului meu o carte — rezultat al tendinței de reliefare a persoanei obiect direct sau indirect.

Pătrunderea elementelor de limbă vorbită populară în scrisul literar are cauze diverse. Ea este determinată mai întîi de faptul că limba literară se adresează astăzi unui public larg de cititori, care doresc să-și vadă oglindite în scris, într-o formă accesibilă, pe înțelesul tuturor, viața, gîndurile, preocupările zilnice. Pe de altă parte, activitatea politică și obștească la care participă masele de oameni ai muncii a contribuit la răspîndirea formelor și construcțiilor de limbă vorbită, folosite zilnic în producție, în ședințe, în relațiile obișnuite. În limba română actuală se reflectă caracterul popular al orînduirii social-politice a României de azi.

19. Altă caracteristică a limbii actuale privește raporturile dintre stiluri înlăuntrul limbii literare. În momentul de față ponderea cea mai mare pare să o aibă în limba literară stilul științific. Influența acestui stil asupra celorlalte — ușor explicabilă prin marea dezvoltare a științei și a tehnicii și prin rolul important pe care îl au ele în viața societății — își găsește expresia clară în preferința evidentă pentru termenii științifici, strict tehnici, adeseori, pentru construcțiile specifice anumitor științe, pe care le întîlnim în poezia, ca și în proza artistică contemporană, în critica literară, în publicistică, în textele cu caracter administrativ etc.

III. Dinamica limbii

1. Din discuția privind periodizarea limbii contemporane reiese că o descriere capabilă să surprindă specificul fenomenului lingvistic într-o anumită etapă a dezvoltării lui presupune nu numai inventarierea elementelor componente și a dependenței lor reciproce, ci, în același timp, și deducerea, din raporturile dintre ele, a sensului de evoluție.

Discernerea direcțiilor de dezvoltare a limbii, la un moment dat, presupune înțelegerea mecanismului extrem de complicat al acestei dezvoltări, înțelegerea cauzelor și a factorilor de care depinde evoluția.

Limba fiind un sistem, un ansamblu de sisteme de reguli, folosirea ei este susceptibilă de încălcări ale acestor reguli, iar greșelile la care se ajunge astfel reprezintă una dintre modalitățile principale de dezvoltare a limbii.

2. Noțiunea de greșeală de limbă e cunoscută încă din antichitate; lingvistica modernă, mai ales în cadrul preocupărilor de cultivare a limbii, folosește foarte mult termenul de abatere.

Greșelile de limbă sînt remarcate nu numai de lingviști, ci și de vorbitori. Constatarea abaterilor stîrnește la vorbitori glumă, ironie sau desconsiderație, mijloace de sancționare a celui care greșește.

3. Atitudinea specialiștilor față de abaterea lingvistică a variat în timp. La început, cînd limba era privită ca un fenomen imuabil, discuțiile și cercetările lingvistice au avut, inevitabil, un caracter tradiționalist, purist, combătînd și condamnînd tot ceea ce constituia o îndepărtare de la un „ideal" reprezentat fie printr-un aspect al unei limbi (latina clasică față de latina populară, de ex.), fie printr-o anumită fază de dezvoltare a unei limbi sau printr-o limbă (latina, de ex., pentru latiniștii români ai secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea).

Această atitudine strict și strîmt normativă, reflex al unei concepții statice despre limbă, a dăinuit pînă la apariția metodei comparativ-istorice, care pune în lumină evoluția fenomenului lingvistic. Introducerea perspectivei istorice în lingvistică a avut ca urmare o modificare radicală a atitudinii față de abatere. Abaterea începe să fie privită ca izvor al oricărei modificări lingvistice. Noua atitudine e cuprinsă, în forma sa extremă, în formularea lui H. Morf după care „întregul edificiu lingvistic se compune din foste greșeli de limbă"[1].

4. Dar, deși în foarte multe cazuri modificările din limbă, înnoirile lingvistice nu sînt decît foste abateri generalizate, nu se poate pune semnul identității între abatere, greșeală și modificare a limbii, evoluție lingvistică.

O asemenea identificare ar fi eronată, pe de o parte pentru că nu orice greșeală se impune: istoria arată că dintr-un noian de greșeli nu se conservă și nu se extind decît relativ puține, iar pe de altă parte, pentru că nu întotdeauna o modificare lingvistică are la origine o greșeală.

5. Greșeala de limbă poate fi provocată de cunoașterea insuficientă a unei limbi, de comoditatea vorbitorilor și de analogie.

Primul factor invocat, cunoașterea insuficientă a unei limbi, intervine în cazurile în care o limbă dată e vorbită de un străin. Erorile lingvistice de acest fel nu interesează însă evoluția limbii, deoarece, în majoritatea covîrșitoare a cazurilor, nu au șanse de generalizare. Greșeala săvîrșită de un străin constituie adesea un motiv de glumă sau de ironie pentru vorbitorii limbii date, care rămîn refractari față de greșeală.

[1] Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, Iași, 1943, p.19.

Extinderea abaterilor de acest tip presupune un număr foarte mare de oameni care să săvîrşească aceeaşi abatere, cum se întîmplă, de ex., în perioadele de bilingvism. Obişnuinţa de a iodiza pe *e* la iniţiala absolută *(ịel)* sau la început de silabă, care caracterizează limba română în cadrul limbilor romanice, e explicată ca o adaptare a pronunţării limbii romanice la sistemul de pronunţare slav, adaptare care este rezultatul bilingvismului slavo-român[1].

Comoditatea, legea minimului efort, reprezintă un factor intern de abatere şi ca atare de modificare lingvistică, mult mai important. Acest factor se manifestă foarte activ în fonetică şi în vocabular. În fonetică, sub forma acomodării, asimilării etc., *des-* devine *dez-* prin asimilarea consoanei finale a prefixului la consoana iniţială a temei : *dez-(doi)* faţă de *des-(face)*. În vocabular se manifestă cel mai clar sub formă de elipsă : vorbitorii latinei populare au redus pe *jecur ficatum* prin omiterea substantivului şi substantivarea adjectivului la *ficatum* (rom. *ficat*, fr. *foie* etc.) ; în română *pătlăgele roşii* şi *pătlăgele vinete* au devenit, mai economic, *roşii* şi *vinete* prin acelaşi proces.

În vorbirea actuală întîlnim de asemenea elipse. Astfel, se spune despre cineva că *nu are stare materială*, socotindu-se superfluă precizarea : *bună*. Se pot elida şi altfel de determinative. De ex., se întîmplă să se renunţe la obiectul direct. În vorbirea neliterară se aude : *mîncarea de ieri mi-a cauzat*, pentru *mi-a făcut rău*, *mi-a cauzat o neplăcere*.

Factorul cel mai important îl constituie însă a n a l o g i a. Ea reprezintă forma în care se manifestă legea generală de regularizare şi de organizare tot mai coerentă a materialului lingvistic în cadrul sistemului unei limbi. Analogia acţionează deosebit de puternic în gramatică, mai ales în morfologie, realizînd tendinţa de simplificare şi regularizare a sistemului, de normalizare şi eliminare a excepţiilor, „a faptelor aberante". Prin analogie, verbul *a face*, verb neregulat în secolul al XVI-lea, cînd avea trei rădăcini : *fac*, *fec*, *fap(t)*, a devenit verb regulat, cu o unică rădăcină în tot cursul paradigmei, înlocuind formele moştenite de perfect *(feciu* etc.*)* şi de participiu trecut *(fapt)* prin formele analogice *făcui* (etc.), *făcut*[2].

După modelul tipului *rac/raci*, *sac/saci*, *mac/maci*, *drac/draci* etc., substantivele *copaci*, *bocanci*, cu o formă unică pentru ambele numere, capătă o formă nouă, analogică de singular *copac*, *bocanc*[3], integrîndu-se sistemului limbii, care cere o netă diferenţiere a singularului de plural.

[1] Cf. A l. R o s e t t i, *Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii române*, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p.20, 29.

[2] Cf. A l. R o s e t t i, *Istoria limbii române*, vol. VI, Buc., 1946, p. 197.

[3] Cf. J. B y c k - A l. G r a u r, *L'influence du pluriel sur le singulier*, BL I (1933).

Analogia acţionează în toate domeniile limbii şi e cu atît mai eficace, cu cît elementul supus modificării are o frecvenţă mai mică. Paradigma cea mai neregulată o au cuvintele cele mai des întrebuinţate — de ex. : paradigma lui *a fi* în diferite limbi sau flexiunea pronumelor personale. Marea lor frecvenţă face ca formele lor să fie mereu prezente în mintea vorbitorilor, apărîndu-le astfel de intervenţiile analogiei. În cazul cuvintelor frecvente analogia se realizează dacă cuvîntul are o situaţie mai izolată în sistemul limbii. În română, de ex., vechiul *mînu* (lat. *manus*), păstrat foarte multă vreme (regional şi azi), a devenit, în ciuda marii lui frecvenţe, *mînă* (ca şi *soru*>*soră*, *noru* > *noră*), pentru că substantivele feminine terminate în *-u* sau consoană erau foarte puţin numeroase faţă de cele terminate în *-ă*.

6. O limbă evoluează însă nu numai prin modificări de sistem produse într-un singur plan, ci şi prin diferenţiere spaţială şi socială.

Utilizată în cadrul unei colectivităţi largi, ca mijloc de comunicare a unui popor sau a unei naţiuni, limba se diferenţiază şi se stratifică în sisteme mai mult sau mai puţin diferite. Aceste sisteme, pe care le putem numi pentru simplificarea expunerii „sisteme secundare", reprezintă variantele în care se realizează acelaşi sistem fundamental, ceea ce permite conservarea funcţiei comunicative nu numai în cadrul fiecărui sistem secundar, dar şi de la un sistem la altul, în relaţiile dintre diferitele colectivităţi în interiorul unui organism social unic (popor, naţiune etc.). Ca variante ale aceluiaşi sistem fundamental, aceste sisteme secundare nu sînt unităţi autonome şi impenetrabile, ci, dimpotrivă, unităţi care se intersectează şi care se întrepătrund.

Diferitele sisteme secundare sînt rezultatul procesului de diversificare, care se produce, cum s-a arătat în diferite rînduri, în plan orizontal — dezvoltîndu-se diferenţierile regionale, creîndu-se graiurile, dialectele etc. — şi în plan vertical, diferenţiindu-se limbajele diferitelor grupuri sociale : limba literară, limba vorbită, limbajele tehnice, argourile, jargoanele etc. Cele două serii de sisteme se suprapun şi se întrepătrund, alcătuind o reţea extrem de complicată, care constituie viaţa lingvistică a comunităţii, a statului sau a poporului respectiv[1].

Complexitatea derivînd din modul de utilizare, din procesul de funcţionare a limbii, a fost remarcată, acordîndu-i-se atenţia cuvenită relativ tîrziu în lingvistică : sistemele secundare teritoriale au fost puse în evidenţă de geografia lingvistică, iar stilistica, concepută social şi nu individual, rod al ultimelor decenii, relevă cu tot mai multă insistenţă şi claritate diferenţierile de grup social, profesional etc.

[1] Cf. ampla discuţie la I. C o t e a n u, *Structura stilistică a limbii* în LR, XI (1962), nr.4, p. 357 şi urm.

7. Formarea limbii literare aduce cu sine o lărgire a noțiunii de abatere lingvistică. Ceea ce caracterizează limba literară față de celelalte aspecte ale limbii este existența n o r m e l o r, care se deosebesc de regulile inerente oricărui sistem lingvistic prin faptul că se bazează pe o selectare a materialului lingvistic de care dispune limba. În urma unui proces complex, adeseori foarte îndelungat, normele limbii literare se creează acceptînd anumite elemente ale limbii date, dar excluzînd, îndepărtînd pe altele. Așa, de ex., limba română dispune de mijloace destul de variate de introducere a propozițiilor atributive. Ca elemente de relație se folosesc pronume relative, adverbe și conjuncții, printre care și *de*.

Limba literară admite toate aceste posibilități cu excepția ultimei. Se poate spune: *Omul care a venit*, *Ziua cînd a venit*, *Vestea că a venit*, dar e considerată neliterară construcția *Omul de a venit*[1]. Norma astfel o dată creată, construirea atributivei cu *de* în locul pronumelui relativ este considerată i n c o r e c t ă[2], dar numai din punctul de vedere al limbii literare, ale cărei norme exclud această construcție; din punctul de vedere al limbii în general, acest tip de frază este perfect corect.

De asemenea normele limbii literare de astăzi exclud așa-numitele forme iotacizate ale unor verbe: *văz*, *crez*, *viu*[3] etc. Folosirea lor este, prin urmare, o incorectitudine.

8. În genere, normele limbii literare evoluează în sensul obținerii prin selectare tot mai strictă a unei unități și unicități riguroase, care se pot realiza numai prin reducerea variantelor. Lucrările cu caracter normativ apărute în ultimii 10 ani acționează toate în acest sens prin recomandarea, în cazurile în care există mai multe variante — fonetice, morfologice etc. — a uneia și prin condamnarea celorlalte. Așa de ex., dintre formele *brazi și braji*, *cruzi* și *cruji*, *boli* și *boale*, *coli* și *coale*, *chibrituri* și *chibrite* se recomandă primele, considerate ca literare[4].

9. Rigoarea normelor limbii literare transformă, deci, în abatere utilizarea formelor, termenilor și construcțiilor populare sau regionale care nu au fost cuprinse în aceste norme.

Aceeași acțiune restrictivă exercită normele limbii literare și asupra faptelor lingvistice proprii celorlalte variante sociale ale limbii. Inserarea într-o exprimare literară a unor elemente argotice sau de jargon constituie, ca și folosirea unor cuvinte, forme sau construcții regionale, o abatere, o greșeală, condamnată ca atare de limba literară.

[1] Sinonimă cu prima, în care elementul de relație este pronumele relativ.

[2] Normele evoluează, la fel cu orice fenomen al realității. În secolul al XIX-lea asemenea construcții se întîlnesc frecvent.

[3] Aceste forme erau acceptate de limba literară a secolului trecut și abundă la I. L. Caragiale.

[4] *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, Ed. Acad. R.P.R. 1965, p.18.

Abatere din punctul de vedere al limbii literare reprezintă și încălcarea normelor prin introducerea elementelor familiare, de limbă vorbită.

10. Un alt tip de incorectitudine decurge din proprietatea limbii literare de a fi diferențiată în stiluri, avînd fiecare, pe lîngă un fond lingvistic comun, un număr de elemente specifice. Amestecul de stiluri, folosirea în cadrul unui stil a elementelor altui stil reprezintă o abatere. O exprimare de tipul : *avînd în vedere și luînd în considerație faptele mai sus arătate, putem conchide că experiența a demonstrat ipoteza inițială*, de ex., e incorectă, deoarece într-o expunere științifică apare o construcție (*avînd în vedere și luînd în considerație*[1]) specifică stilului adminstrativ, fapt care dă exprimării un aspect ușor ridicol.

11. Formarea limbii literare (caracterizată tocmai prin rigoarea normelor sale) lărgește, deci, foarte mult sfera conceptului de abatere, care, pe lîngă greșelile propriu-zise, ajunge să cuprindă nerespectarea, într-un fel sau altul, a normelor proprii acestui aspect al limbii unice a întregului popor.

12. Deși principala trăsătură specifică a limbii literare o constituie existența și rigoarea normelor, precum și tendința de a le apăra de orice infracțiune, limba literară nu e imuabilă și evoluează, în mare măsură, prin acceptarea, la un moment dat, a unor abateri.

Evoluția aspectului literar al unei limbi, ca și a limbii în genere, este într-un grad însemnat tributară abaterii lingvistice, dar, cum spuneam înainte, nu poate fi redusă la abatere.

Aspectul literar al unei limbi evoluează prin modificarea normelor și prin împrumut. Contactul cu alte limbi face ca, la un moment dat, o anumită limbă literară să se îmbogățească prin cuvinte și construcții noi, cum s-a întîmplat, de ex., la noi, în secolul al XIX-lea, sub influența limbii franceze, sau, în perioada actuală, și sub influența limbii ruse.

Modificarea normelor, factor intern de evoluție a limbii literare, se produce nu numai prin acceptarea, deci recunoașterea ca normale și corecte a unor foste abateri, ci și, cel puțin în anumite perioade, prin modificarea raportului dintre normă și posibilitățile lingvistice pe baza cărora ea se creează. În faza de formare și de dezvoltare, norma evoluează în sensul îndepărtării, mai cu seamă în morfologie și în fonetică, a variantelor și a formelor sinonimice. Procesul acesta se exemplifică clar în evoluția limbii române literare : așa de ex., în secolul al XIX-lea se admiteau și *crez* și *cred*, azi nu e literară decît ultima formă; dacă pînă nu demult se foloseau *personaj* și *personagiu*, *pasaj* și *pasagiu*, lucrările cu caracter normativ din ultima vreme resping formele în *-agiu*; tot așa se recomandă *dușmán*, *antic*, *miozótis*, *caractér*[2], fiind implicit considerate

[1] Construcția e și pleonastică.
[2] Vezi *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, Ed. Acad. R.P.R., 1965.

neliterare, deci incorecte din punctul de vedere al limbii literare, variantele de accentuare : *dúşman*, *ántic*, *miozotis*, *carácter*.

Numărul substantivelor cu două variante (în *-ţie*, *-ţiune*) scade treptat fie prin diferenţiere semantică (cf. *fracţie/fracţiune*, *raţie/raţiune*, *reacţie/reacţiune*, *staţie/staţiune*), fie prin căderea în desuetudine a uneia dintre ele : nu se mai folosesc azi decît *acţiune*, *fluctuaţie*, — se manifestă o netă preferinţă pentru *naţiune* şi *conjuncţie*, se recomandă *propoziţie*, *ficţiune*[1] etc.

Normele limbii literare se pot modifica şi prin admiterea unor fapte, înlăturate altădată, ale limbii vorbite sau ale graiurilor. În aspectul vorbit al limbii literare de azi se admite forma redusă a pronumelui şi adjectivului demonstrativ de apropiere : *asta*, *ăsta*[2], care continuă totuşi, deocamdată, să fie atent evitate în scris.

Evoluţia limbii literare se realizează, de asemenea, prin modificarea limitelor dintre stiluri. În limba actuală se manifestă puternic tendinţa de a extinde unele elemente ale stilului ştiinţific şi tehnic, tendinţă care se realizează tot mai mult în vocabular : termeni ca *atom*, *deconectare*, *valenţă*, *infinit*, pentru a nu cita decît cîţiva, luaţi la întîmplare, se întîlnesc în critica literară şi în poezie, ca să nu mai pomenim exprimarea familiară şi conversaţia de fiecare zi.

13. În ce priveşte limba populară cu diferitele ei aspecte, ea se modifică, nu numai prin impunerea şi generalizarea unor abateri sau prin contact cu alte limbi, ci şi prin influenţa pe care o exercită asupra ei limba literară. Termeni ca *maşină*, *electricitate*, *radio*, *declaraţie*, *congres*, altădată folosiţi de un cerc restrîns de oameni, au intrat adînc în limba populară. De asemenea, sub influenţa limbii literare se atenuează lent, dar evident, deosebirile dialectale.

14. Importanţa abaterii, ca factor de evoluţie, variază de la un sector al limbii la altul.

În fonetică şi în gramatică, în special în morfologie, abaterea reprezintă modalitatea principală, predominantă a evoluţiei. Exemplele sînt foarte numeroase.

În momentul în care au apărut formele analogice *făcui*, *făcu*, ele au constituit greşeli, dar în cîteva secole s-au impus fără excepţie.

Forma *copac*, care a înlocuit mai vechiul *copaci*, sau forma *păsări*, care s-a extins în dauna lui *paseri*, sînt la origine greşeli, rezultate ale nerespectării regulilor gramaticale ale limbii la un moment dat.

Greşeala stă şi la baza modificărilor fonetice. Pronunţările *oclu* pentru *oculu*, *şi* pentru *si(c)*, *norod* în loc de *nărod* au reprezentat,

[1] Vezi *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, Ed. Acad. R.P.R., 1965.
[2] Sînt respinse însă *ăla*, *aia*.

fiecare la vremea ei, un caz de abatere, de nerespectare a pronunțării curente a epocii.

15. În vocabular, de foarte multe ori, evoluția nu presupune o abatere.

Aşa de exemplu, vocabularul se poate îmbogăți prin împrumut. Un cuvînt străin introdus în limbă pentru a denumi un obiect nou, o noțiune nouă, nu reprezintă o greşeală față de limba dată, cum se întîmplă, de ex., în cazul folosirii improprii a unui cuvînt. De asemenea, crearea unui cuvînt nou prin derivare constituie o i n o v a ț i e, dar nu este o abatere, o greşeală[1].

Abaterea se produce în procesul formării de cuvinte, numai atunci cînd noua creație nu respectă normele de derivare ale limbii.

Acest tip de abatere poate fi exemplificat, pentru limba actuală, prin derivatul *tineret*, de ex. Derivatul ca atare nu este o inovație a timpurilor noastre. Ceea ce e nou e folosirea acestui cuvînt pentru a denumi o colectivitate de animale tinere[2], folosire frecventă în publicațiile noastre: *Gospodăriile agricole ... pot primi ... tineret bovin, apt pentru reproducție și creștere (juncani, junci)*. „Albina“ 1958, nr. 570, p. 3, col. 2. *Pentru iernarea tineretului, a vacilor în repaos, a vitelor de muncă, această metodă este cea mai economică formă de întreținerea* (sic) *lor în grajd*. „Viața nouă“ (Galați) XI-XII, 1958. *Din 1961 vom avea posibilitatea ... să livrăm tineret bovin de prăsilă*. „Scînteia“ nr. 5113, 1961, p. 1, col. 4.

Derivatul *tineret* în aceste situații reprezintă un caz de abatere de la regulile de derivare ale limbii române.

Regulile de derivare privesc valoarea semantică şi gramaticală a elementului derivativ, sufix sau prefix, şi categoria gramaticală a cuvîntului de bază de la tema căruia se face derivarea. Un derivat este, deci, corect dacă:

— afixul este folosit propriu atît semantic, cît şi gramatical (derivatul încadrîndu-se într-o anumită clasă de cuvinte)[3],

— derivarea s-a făcut de la un cuvînt care aparține clasei de cuvinte selectate de afixul respectiv.

În cazul lui *tineret* „colectivitate de animale tinere“, nu este satisfăcută cea de-a doua condiție: sufixul *-et* derivă substantive colective numai de la substantive: *brădet*, *frăsinet*, *lemnet*, *penet*, *mărăcinet*, *călugăret*, *coconet*, *bănet* etc. (exemplele se pot înmulți). Această condiție este respectată în cazul vechiului derivat care denumeşte o colectivitate de ființe umane: *tineretul român*, *tineretul muncitor*. Baza de derivare

[1] O opinie contrară este formulată de I. Dănăilă în LR.

[2] Sensul e menționat în DM.

[3] Sufixele se clasifică în funcție de categoria gramaticală a derivatului creat: sufixe substantivale, adjectivale etc.

a substantivului colectiv o constituie substantivul *tînăr* provenit din adjectivul corespunzător. Substantivul *tînăr*, foarte frecvent folosit, nu denumește decît ființe umane: *A venit un tînăr*, *O tînără a întrebat*, *Tinerii lucrează cu zel* etc. Referitor la animale nu se folosește decît adjectivul *tînăr*: *cal tînăr*, *vacă tînără* etc. Ca atare e greșită crearea unui derivat cu sufixul *-et*, care se caracterizează printr-o selectare a temei strict delimitată gramatical.

16. Un tip diferit de abatere de la normele limbii reprezintă procesul prin care în urma a două (eventual mai multe) derivări succesive se creează un cuvînt nou, sinonim cu cuvîntul de bază de la care s-a pornit și care e, inevitabil, mai lung și mai greoi decît acesta.

Frecvent se produce în limba actuală acest fenomen de „derivare în cerc" cu ocazia formării unor abstracte cu sufixul *-(i)tate*.

Acest sufix, extrem de productiv, se atașează la adjective pentru a forma substantive abstracte necesare denumirii calității exprimate prin adjectiv. Există în limbă perechi de cuvinte cum sînt: *curios/curiozitate*, *conștiincios/conștiinciozitate*, *luminos/luminozitate*, *serios/seriozitate*, *vîscos/vîscozitate*. Prin analogie se creează *rigurozitate*, *malițiozitate*, *vigurozitate*, *grațiozitate*, *langurozitate* (de la *riguros*, *malițios* etc.). Asemenea derivate, foarte frecvente în terminologia științifică sau tehnică și în critica literară, sînt i n u t i l e atunci cînd vin să dubleze un cuvînt existent în limbă și care a servit ca bază de formare pentru adjectivul de la care s-a creat derivatul.

Derivatele de tipul *curiozitate* sînt justificate, pentru că *curios* nu e derivat, iar *conștiinciozitate* sau *luminozitate* sînt utile, pentru că exprimă lucruri diferite față de *conștiință* și *lumină*. Nejustificate sînt însă formațiile de tipul *grațiozitate*, *rigurozitate*, în cazurile cînd sînt rezultate ale unei succesiuni de derivări în urma căreia se revine, din punct de vedere semantic, la punctul de origine, creîndu-se un sinonim al cuvîntului de la care s-a pornit, proces care ar putea fi reprezentat prin schema:

Din cauza sinonimiei dintre derivat și cuvîntul de bază, formulările de tipul: *grațiozitatea*[1] *interpretării* (unei bucăți muzicale, de

[1] Sensul din acest context nu apare în DM nici la *grație*, nici la *grațiozitate*, înregistrate amîndouă. La *grațiozitate* nu se menționează nici sensul „împunsătură" din contexte ca: *Mi-a servit niște grațiozități*.

ex.), *rigurozitatea*[1] *demonstrației*, *vigurozitatea*[2] *stilului* (unui scriitor), *malițiozitatea*[3] *răspunsului*, nu sînt nici mai clare, nici mai elegante decît cele în care se întrebuințează cuvîntul de bază: *grația interpretării*, *rigoarea demonstrației*, *vigoarea stilului*, *malița răspunsului*.

17. Abaterile lingvistice variază nu numai ca domeniu și ca tip, dar și din punctul de vedere al răspîndirii și al duratei, diferență care le plasează în raporturi diferite față de procesul de dezvoltare a limbii. Unele rămîn simple greșeli ocazionale, întîmplătoare, izolate (cui nu i s-a întîmplat să săvîrșească greșeli de tipul *crapă* pentru *capră*); altele, deși au o răspîndire mai largă, nu ajung să depășească o anumită sferă de vorbitori sau o anumită epocă. Forme ca: *(Fulgii) zbor*, care extind omonimia dintre persoana 1 și persoana 6 de la conj. a II-a, a III-a și a IV-a la verbele de conjugarea I, sînt folosite de V. Alecsandri și de alți scriitori din epoca lui, dar nu s-au transmis generațiilor următoare, iar limba literară de astăzi le ignoră.

E foarte probabil să nu se extindă nici așa-numita lipsă a acordului de tipul: *ei vine*, care are la bază tot o modificare morfologică oarecum contrară celei discutate anterior[4], frecventă mai ales la vorbitorii din jurul Bucureștiului.

Alte greșeli însă, se generalizează în dauna formei sau construcției corecte, mai vechi, a cărei întrebuințare se restrînge la vorbitorii unei anumite regiuni, la o anumită categorie socială sau profesională și care de multe ori cedează complet, dispărînd cu timpul din limbă, cum s-a întîmplat cu forma *feciu*, eliminată de *făcui*, cu plurale ca *cetați*, *carți*, normale din punct de vedere etimologic, cărora le-au luat locul formele mai noi *cetăți*, *cărți*.

18. Considerarea retrospectivă a unei limbi în perspectiva istoriei sale permite selectarea — prin prisma situației lingvistice din epocile ulterioare — a greșelilor care s-au impus de cele care au avut un caracter izolat, întîmplător sau o existență efemeră. Se face chiar o distincție terminologică: pentru abaterile care s-au impus, deci au constituit un factor de dezvoltare a limbii, se folosește termenul de i n o v a ț i i, lipsit de nuanța depreciativă din g r e ș e a l ă sau a b a t e r e.

19. Mult mai dificilă e însă previziunea evoluției ulterioare, discernerea, între elementele, oscilațiile și abaterile prezentului, a ceea ce se va impune și ce va dispărea în viitor. Această greutate face foarte

[1] În DM explicarea termenilor *rigoare* și *rigurozitate* este mai mult aparent diferită.
[2] Nu e menționat în DM.
[3] DM dă *maliție* = *malițiozitate*.
[4] E vorba de extinderea sistemului de omonimii al conjugării I asupra celorlalte conjugări.

anevoioasă și foarte riscantă activitatea celor care lucrează în domeniul așa-numitei „cultivări a limbii“.

Sînt destul de numeroase situațiile în care indicațiile și recomandările făcute de diferiți oameni de cultură și chiar de lingviști s-au dovedit a nu fi corespuns liniei de evoluție a limbii. Astfel, în secolul trecut, V. Alecsandri socotea formele *favor*, *onor* mai potrivite decît *favoare* și *onoare*, care s-au impus ulterior. T. Maiorescu considera că, avînd termenul *strai*, *haină* este superfluu. Ov. Densusianu, relevînd[1] la Ureche forma *păsări*, o însoțește de următorul comentariu cu caracter apreciativ: „Cred că trebuie să ne oprim la pronunția *pasări*. Acei care pronunță *păsări* pot merge mai departe și să pronunțe *mărgini*, *flăcări* și chiar *făbrici*“. Situația din limba de azi, care a acceptat formele *păsări* și *flăcări* și în care se întrebuințează destul de des, deși nu sînt acceptate de limba literară forme ca *mărgini*, *făbrici* etc., arată că recomandarea marelui lingvist nu era în concordanță cu tendințele de evoluție ale limbii.

20. Asemenea exemple de aprecieri eronate au făcut ca lingvistica modernă să adopte o atitudine mai prudentă.

Prudența nu înseamnă însă renunțarea la efortul de a distinge, în noianul de fapte, noul. Lingvistica actuală, în tendința de a deveni o știință exactă, capabilă să prevadă evoluția ulterioară a faptelor, încearcă să deosebească între numeroasele abateri ale limbii contemporane pe acelea care corespund unei tendințe de dezvoltare a limbii, care au șanse să se extindă, să se generalizeze de cele ce reprezintă o greșeală menită uitării[2].

21. Greutatea de a descoperi perspectivele de evoluție ale faptelor lingvistice izolate se datorește, în primul rînd, complexității externe a procesului de evoluție a limbii, proces în care intervin factori eterogeni a căror importanță nu e susceptibilă de o apreciere cantitativă. Soarta unui anumit fapt lingvistic depinde de factori interni, lingvistici, de raportul dintre diferitele elemente ale limbii la un moment dat, și de factori externi, de istoria societății în toată complexitatea ei, de dezvoltarea economică, politică, culturală.

Astfel un fapt lingvistic: tendința de a sistematiza materialul de limbă, de a stabili relații mai riguroase între cuvintele care alcătuiesc o familie, coroborat cu un fapt extralingvistic, tendința de a recurge tot mai mult la abstracte în special în știință, publicistică, critică literară, explică larga răspîndire în limba actuală a greoaielor formații în *-(i)tate* discutate mai înainte.

[1] Vezi *Limba română în sec. al XVII-lea*. Curs litografiat, 1935—1936.

[2] Cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p.79 și Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p.11.

În schimb, formația *tineret*, eronată din punct de vedere lingvistic, ușor de suplinit prin vechile cuvinte românești folosite de vorbirea populară ca *juncani*, *viței*, *miei* etc. sau, dacă uneori asemenea termeni par prea concreți sau prea familiari, nepotriviți cu o comunicare oficială, prin formulări de tipul *bovine*, *ovine tinere* etc., e susținută de un factor extralingvistic : faptul că acest derivat apare și se răspîndește în perioada cînd planurile de dezvoltare a economiei țării noastre acordă o atenție specială creșterii animalelor, ceea ce face ca termenul să fie mult întrebuințat, în special în presă, vorbitorii obișnuindu-se astfel cu el.

Impunerea graiului muntenesc ca bază a limbii literare a fost determinată, ca factor hotărîtor, de unire și de stabilirea capitalei la București, deci de un factor social-istoric, dar a fost pregătită și facilitată de faptul că primele texte românești tipărite de Coresi au circulat și au obișnuit, cel puțin pe oamenii de cultură din celelalte provincii, cu caracteristicile graiului muntenesc, precum și de faptul că un scriitor de autoritate ca Negruzzi și-a „muntenizat“ la un moment dat scrierile.

Alteori poate interveni în favoarea unui element lingvistic un fapt cultural : pronunțarea literară românească nu s-a oprit nici la varianta moldovenească : *di*, *pi*, nici la cea muntenească *dă*, *pă*, ci a considerat ca normă forma latinizată a prepozițiilor *de*, *pe*, pusă în circulație de adepții scrierii etimologice [1].

Fonetismul moldovenesc al lui *plăieș* se explică prin faptul că termenul a fost pus în circulație în limba literară de scriitori moldoveni.

22. Aceste cîteva exemple nu urmăresc decît să sugereze varietatea și complexitatea factorilor capabili să determine rezolvarea rivalității între mai multe elemente lingvistice în favoarea unuia sau altuia.

La această dificultate obiectivă de a stabili perspectiva de evoluție, de a rezolva problema dacă un element nou are sau nu șanse să se impună, se adaugă o dificultate subiectivă : cei care trebuie să aprecieze au un bagaj de deprinderi lingvistice proprii, determinat de originea locală și de vîrstă, care creează un fel de neîncredere, de dezaprobare față de ceea ce nu corespunde acestor deprinderi.

[1] Cf. E. Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre literare*, LR, IX (1960), nr. 5, p. 61.

GRAMATICA

I. Concepţii şi metode de studiere a gramaticii

1. Specificul unei limbi într-o anumită etapă a dezvoltării se datorește în mare măsură structurii ei gramaticale, care poate fi descrisă mai mult sau mai puţin diferit în funcţie de modul de abordare a faptelor, în funcţie de concepţia și de metodele cu care se face cercetarea.

2. Termenul g r a m a t i c ă este folosit de obicei cu două accepţiuni: uneori denumește structura gramaticală, acea parte a limbii pe care cercetătorii o deosebesc de vocabular și care permite unităţilor acestuia să se ordoneze în unităţi mai largi, capabile să concretizeze gîndirea și să realizeze comunicarea, iar alteori denumește știinţa care studiază această realitate lingvistică.

3. Ca știinţă, gramatica e una dintre cele mai vechi discipline știinţifice. Ea a apărut încă din antichitate, fiind inclusă în filozofie și logică, din care s-a desprins treptat, căpătînd autonomie, cum s-a întîmplat și cu alte știinţe, cu matematica, de exemplu.

Devenită disciplină de sine stătătoare, ea a evoluat și, ca în toate celelalte știinţe, concepţiile și metodele ei au evoluat de asemenea. Ceea ce caracterizează gramatica este, poate, faptul că a fost o disciplină mai tradiţionalistă decît altele, în sensul că o anumită concepţie, o anumită metodă s-au menţinut adeseori secole de-a rîndul, în sensul că respectul faţă de ele a fost mai mare decît în alte știinţe.

Acest specific al gramaticii se explică, poate, prin faptul că, pe cînd alte discipline știinţifice, ca matematica, fizica sau chimia, au un obiect u n i c de studiu, astfel încît fiecare cercetător poate prelua și îmbogăţi rezultatele obţinute de predecesorii săi, gramatica se ocupă de obiecte diferite: structura gramaticală a diverselor limbi și, în consecinţă, rezultatele și experienţa dobîndite cu privire la o limbă nu pot fi preluate și aplicate decît parţial la studiul altora. Din această cauză efortul specialiștilor a tins nu spre perfecţionarea metodelor de lucru, în sensul descoperirii unei concepţii și metode mai adecvate obiectului,

ci, de cele mai multe ori, deoarece cercetătorul avea de studiat un domeniu nou, altă limbă, și o făcea cu metode și după modele mai vechi, acest efort urmărea încadrarea faptelor unei anumite limbi în tiparele gramaticii altei limbi. În foarte multe cazuri studiul gramaticii unei limbi nu era decît o adaptare a materialului unei limbi la gramatica alteia.

Evoluția mai lentă, precizarea mai anevoioasă a domeniului și a metodelor lingvisticii, deci și a gramaticii, ca ramură a ei, se explică și printr-o trăsătură specifică a obiectului de studiu: limba se caracterizează prin particularitatea sa esențială de mijloc — mijloc de comunicare, mijloc de exprimare a gîndirii etc. Această particularitate a obiectului influențează asupra disciplinei: în cursul cercetării se întîmplă ca faptele de limbă să înceteze de a mai fi un scop, transformîndu-se într-un mijloc de cunoaștere și de înțelegere a altor fenomene, cum sînt relațiile dintre popoare, mentalitatea unui popor sau a unui grup social mai restrîns, eventual a unui individ, etc.[1]

4. Concepția despre limbă și implicit despre gramatică și metodele de cercetare a ei s-au modificat destul de lent de-a lungul celor două milenii de existență a acestei discipline. Schimbări esențiale s-au înregistrat abia în secolele al XIX-lea și al XX-lea.

În ce privește gramatica, distingem, după modul de abordare a obiectului de studiu, două tipuri principale: gramatica descriptivă, care studiază și descrie structura gramaticală a unei limbi la un moment dat, deci abordează static obiectul, și gramatica istorică, în care se urmărește evoluția structurii gramaticale, deci punerea în lumină a dinamicii obiectului. Gramatica descriptivă e tipul cel mai vechi și cunoaște, la rîndul ei, mai multe variante, mai multe subtipuri, în funcție de concepția despre limbă a cercetătorilor [2].

5. În antichitatea greacă[3], preocuparea față de limbă apare la filozofi, la sofiști și, mai tîrziu, la Platon (în dialogul *Cratylos*). Toți au fost atrași mai ales de problema originii cuvintelor. Cu timpul, interesul filozofilor se orientează mai clar spre gramatică. Un rol important are în această evoluție Aristotel, la care gramatica și logica se împletesc.

[1] Vezi L. Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, Baltimore, 1953.

[2] Pentru evoluția concepțiilor gramaticale, cf. L. Hjelmslev, *Principes de grammaire générale*, København, 1928 (în special p. 10—16), P. Guiraud, *La grammaire*, Paris, 1958 (în special p. 7—11, 51—58, 78—82) și N. Drăganu, *Istoria Sintaxei*, Buc., 1945.

[3] În această prezentare nu avem în vedere decît gramatica așa-zisă europeană sau occidentală, fiindcă cunoașterea etapelor principale de evoluție a acestei gramatici este suficientă pentru înțelegerea evoluției gramaticii românești și pentru înțelegerea stadiului actual al cercetărilor de gramatică la noi. Depășirea limitelor gramaticii occidentale ar complica în mod inutil această expunere schematică.

Logica aristoteliană pornește de la analiza propoziției, a învelișului lingvistic al gîndirii. Limba și gramatica sînt concepute ca mijloace de manifestare a logicii, ca produse ale gîndirii.

Această concepție străbate veacurile și, sub forme mai acute sau mai atenuate, ajunge pînă în zilele noastre. Conceperea limbii ca instrument și produs al gîndirii explică apropierea și, uneori, coincidența dintre terminologia gramaticală și cea a logicii. Termenul de substantiv, de exemplu, se datorește definirii cuvintelor care intră în această categorie ca nume ale substanței, iar termenii de subiect, predicat, propoziție sînt comuni gramaticii și logicii.

Concepția logicistă a gramaticii se manifestă foarte puternic în secolul al XVII-lea, cînd apar așa-numitele gramatici raționale sau generale. Celebră este mai ales gramatica de la Port-Royal (1660). (Merită să fie amintit faptul că cei care au elaborat gramatica aceasta sînt și autorii unei logici.) Gramaticile de acest tip pornesc de la ideea că diferitele limbi sînt varietăți ale unui tip unic și universal, care corespunde perfect logicii. Categoriile gramaticii, spun adepții acestei concepții, coincid cu cele ale logicii. De aceea în astfel de gramatici efortul principal tinde la descoperirea a ceea ce e comun în diferite limbi, pornindu-se însă de la un material foarte redus. Deosebirile dintre limbile, puține și insuficient cunoscute, pe care le au în vedere autorii unor asemenea gramatici, se explică, după ei, prin aptitudinea mai mare sau mai mică a diferitelor popoare de a gîndi clar și riguros. Raționînd astfel, se ajunge la o ierarhizare a limbilor, afirmîndu-se de obicei superioritatea limbii de care se ocupă autorii respectivi. Astfel gramaticii francezi afirmă adesea că franceza corespunde cel mai bine unei gîndiri logice riguroase. „Arta de a gîndi, spune Condillac [1], se reduce la o limbă bine făcută".

Concepția logicizantă se manifestă și într-o serie întreagă de gramatici românești. Astfel, Eliade Rădulescu, de ex., împarte verbele [2], potrivit acestei concepții, în „verbe substantive", reprezentate prin verbul *a fi*, și „verbe adjective", care pot fi descompuse în *a fi* și un „prezis" : *a înțelege = a fi înțelegînd*, de ex.

La Timotei Cipariu, la care regăsim această clasificare a verbelor, apare și afirmația : „Legile logicii sînt totodată și legile sintacticii și au valoare pentru toate limbile, pentru că toți oamenii cugetă după aceleași legi" [3], afirmație care îl arată clar ca adept al acestei concepții.

[1] Autor al unei gramatici cunoscute și folosite pe cît se pare și de Eliade Rădulescu.

[2] Cf. *Gramatică românească*, Sibiu, 1828.

[3] Cf. *Gramatica limbei romane, Partea II. Sintetica*, București, 1877, p.10.

6. Cu timpul, ideea că limba este instrument şi produs al gîndirii îmbracă forme noi, mai nuanţate şi mai subtile.

În multe cazuri se văd destul de limpede relaţiile dintre diferite sisteme filozofice şi diferite lucrări de gramatică. Astfel o mare influenţă a avut filozofia lui Kant asupra unor gramatici germani, în lucrările cărora se vede efortul de a descoperi în limbă categoriile filozofice stabilite de el, efortul de a interpreta faptele de limbă în lumina acestor categorii.

Altă nuanţă a concepţiei logiciste în gramatică este cea psihologistă, care se conturează în secolul al XX-lea, cînd îşi face loc şi ideea că raportul dintre limbă şi gîndire este conceput prea îngust : se ajunge la constatarea că limba exprimă nu numai gîndirea logică, ci gîndirea în sens larg, care cuprinde atît aspectul ei intelectual, cît şi pe cel sentimental sau emoţional.

Acest nou punct de vedere îşi găseşte expresia în lucrări ca *La pensée et la langue* a lui F. Brunot (1922). O încercare de gramatică „psihologică" reprezintă şi *Essai de grammaire de la langue française* de J. Damourette şi Ed. Pichon (7 volume, Paris 1911—1952). Astfel de lucrări inventariază şi discută variatele posibilităţi de exprimare, într-o limbă dată, a diferitelor idei (idei în sens larg : idee de timp, de număr, de indignare, de dorinţă etc.), neglijînd adesea limita esenţială dintre expresia gramaticală şi cea lexicală.

7. Alt tip de gramatică descriptivă este acela al gramaticii normative, care se caracterizează printr-o atitudine militantă, defensivă. Caracterul apreciativ, inerent oricărei gramatici normative, presupune de asemenea, în mod implicit, ideea superiorităţii unui anumit aspect sau a unei anumite faze de dezvoltare a unei limbi.

Pentru gramaticile normative tot ce nu corespunde anumitor norme, tot ce nu corespunde modului în care o limbă dată e folosită de o anumită generaţie, de anumiţi scriitori, de ex., e considerat abatere şi, deci, condamnat.

Între gramatica logică şi cea normativă, deşi ele reprezintă două specii diferite de gramatică descriptivă, există o apropiere esenţială : concepţia statică despre limbă. Limba e eternă, ca logica, pentru gramatica logică, şi neschimbătoare, imuabilă, pentru gramatica normativă.

Gramatica normativă e de asemenea foarte veche, întrucît datează din epoca gramaticilor alexandrini care încearcă să restaureze puritatea textului operelor homerice. Preocuparea faţă de normă, lupta împotriva greşelilor e prezentă de asemenea la gramaticii latini. De aceea gramaticile latineşti din secolele II—IV e.n. (ca aceea a lui Cledonius sau a lui Aelius Donatus, care a circulat în tot cursul evului mediu, etc.) constituie un important izvor de informaţie pentru latina

populară: ceea ce condamnau autorii lor erau tocmai abaterile de la normele latinei clasice, adică faptele de latină populară.

Punctul de vedere normativ domină, cum e și firesc, în manualele școlare de gramatică, ceea ce face ca unii cercetători să opună *gramatica*, adică manualul, lucrărilor de lingvistică, în care aspectul normativ are de obicei un rol secundar. În toate lucrările românești de gramatică (cu excepția gramaticii lui A. Philippide și a gramaticii semnate de Al. Rosetti și J. Byck), începînd cu a lui Samuil Micu și continuînd cu ale lui Timotei Cipariu, H. Tiktin, Iorgu Iordan și cu Gramatica limbii române a Academiei, apare, într-o formă sau alta, preocuparea de corectitudine și normă. Gramaticile normative devin numeroase și capătă o deosebită importanță, mai ales în perioadele în care se răspîndește aspectul literar al unei limbi și apare preocuparea de a-l unifica și de a-l impune. În epoca noastră, cînd limba literară se extinde mereu, fiind însușită de un număr tot mai mare de vorbitori, gramatica normativă este foarte importantă și actuală. Așa se explică de ce Gramatica Academiei are un caracter normativ [1].

8. Secole de-a rîndul, punctul de vedere logicist și cel normativ se întrepătrund, predominînd cînd unul, cînd celălalt, în gramaticile europene. Acest fapt se explică, în foarte mare măsură, prin influența pe care o exercită gramatica antichității. Gramatica grecească și mai ales cea latinească (modelată fidel după cea grecească) constituie un adevărat ideal și sînt copiate, imitate sau numai consultate ori de cîte ori se alcătuiește o gramatică modernă. În secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea apar gramatici în care se vede clar efortul de a face să intre în tiparele limbii latinești sau grecești faptele moderne, tendință explicabilă prin admirația autorilor față de limbile clasice. Încercînd să stabilească o corespondență cît mai deplină între limba modernă și cea clasică, autorii caută să dovedească implicit perfecțiunea limbii studiate. Semnificativă pentru această concepție este, de ex., gramatica lui H. Estienne, intitulată *Traité de la conformité du langage françoys avec le grec* (1565).

Cu timpul, credința în superioritatea limbilor clasice se estompează, dar modelul gramaticilor greacă și latină, concepția și modul lor de interpretare a faptelor persistă și transpar mai mult sau mai puțin clar în prezentarea faptelor, în categoriile recunoscute, în terminologie.

În secolul al XVIII-lea se întîmplă ca modelul unor lucrări de gramatică să nu mai fie gramaticile clasice, ci gramaticile unor limbi moderne, a limbii franceze, de ex. De obicei consecința efortului de aco-

[1] La fel se explică (și se justifică) acțiunea de cultivare a limbii inițiată de diverse publicații.

modare la un „model" este denaturarea, deformarea fenomenului lingvistic studiat.

9. La numeroşi cercetători români [1], prestigiul limbilor clasice se combină cu tendinţa de a demonstra originea latină a limbii şi poporului român. Reprezentanţii şcolii ardelene fac efortul de a apropia cît mai mult, ba chiar de a identifica, dacă se poate, gramatica românească cu cea latină. Din această cauză se întîmplă să se atribuie limbii române fapte inexistente, să se neglijeze sau să se combată fenomenele de origine nelatină sau să se interpreteze incorect faptele. Astfel, Samuil Micu în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* vorbeşte de existenţa unui c a z a b l a t i v, atunci cînd substantivul e precedat de prepoziţie, afirmaţie care se transmite în gramaticile ulterioare (o întîlnim şi la Eliade). La Timotei Cipariu condiţionalul e subordonat conjunctivului, fiindcă latina nu avea pe cel dintîi şi întrebuinţa conjunctivul în situaţiile în care limba română recurge la condiţional. Tot aşa sînt menţionate formaţii temporale inexistente în limba română, articolul e trecut la pronume, pentru că, etimologic, el derivă din pronumele demonstrativ latinesc, etc.

În istoria gramaticii româneşti au existat şi alte modele străine decît cel latin. Gramatica lui D. Eustatievici şi a lui Macarie au avut la bază şi modele slavone şi greceşti. Mai tîrziu, în secolul al XIX-lea, se manifestă influenţa gramaticii franceze. La Eliade, de ex., ordinea conjugărilor e cea franceză, nu cea latină. Influenţa gramaticilor franceze se manifestă şi la Lambrior, care în *Cartea de cetire* (1890), vorbeşte despre existenţa unei declinări cu două cazuri, pe care le numeşte c a z d r e p t şi c a z o b l i c, întocmai ca în gramaticile vechii franceze şi ale provensalei. Articolul nedefinit *nişte* e numit de el a r t i c o l p a r t i t i v, denumire nejustificată pentru limba română (*nişte* < *nescio quid* „nu ştiu ce"), deoarece în franceză îi corespunde *des* (rezultat din contragerea prepoziţiei *de*, cu valoare partitivă, şi articol).

10. Cel de-al doilea tip de gramatică, g r a m a t i c a i s t o r i c ă, e mult mai recent decît gramatica descriptivă. Ea se constituie abia în secolul al XIX-lea, paralel şi în interdependenţă cu gramatica comparată. Gramatica istorică studiază elementele structurii gramaticale în evoluţia lor, urmăreşte fenomenele gramaticale de-a lungul unei perioade mai lungi sau mai scurte, iar gramatica comparată studiază fenomenele structurii gramaticale paralel în mai multe limbi, de obicei înrudite. Între aceste două metode există o legătură indisolubilă, căci

[1] Pentru istoricul gramaticii româneşti, v. R. I o n a ş c u, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluţiunea limbii române de la 1757 pînă astăzi*, Iaşi, 1914 şi I o r g u I o r d a n, *Scurt istoric al principalelor lucrări de gramatică românească*, în *Limba română contemporană*, Buc., ed. a II-a, 1956, p. 749—783.

ele se completează şi se presupun: cercetarea istorică implică în mod necesar comparaţia, fie şi în cadrul aceleiaşi limbi, între diferitele ei faze, iar cercetarea comparativă, cînd are de obiect limbi înrudite, duce la istorie, deoarece situaţia din diferitele limbi reprezintă adeseori acelaşi fenomen în diferite stadii ale dezvoltării lui, fapt explicabil prin ritmul diferit de dezvoltare a limbilor.

Apariţia gramaticii istorice şi comparate a fost posibilă abia în momentul în care se acumulase o cantitate suficientă de cunoştinţe lingvistice, cînd existau destule studii privind diversele limbi. Descoperirea sanscritei, deci cunoaşterea unei limbi foarte vechi, a constituit un eveniment important în procesul care a pregătit apariţia gramaticii istorice şi comparate a limbilor indoeuropene.

Lucrările în care se pun bazele gramaticii istorice şi comparate sînt: F. Bopp, *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache, in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache* (1816), J. Grimm, *Deutsche Grammatik* (1819 şi urm.), F. Bopp, *Vergleichende Grammatik des Sanskrits, Zend, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litavischen, Altslavischen, Gotischen und Deutschen* (1833—52). Ulterior se elaborează lucrări similare pentru grupe mai restrînse de limbi. Aşa sînt, de pildă, *Gramatica limbilor romanice* a lui Diez (1836 şi urm.) şi a lui W. Meyer-Lübke (1890 şi urm.) etc.

11. În lingvistica românească, elemente de gramatică istorică întîlnim deja la Samuil Micu, care încearcă să explice anumite transformări în trecerea de la latină la română. Foarte clar este caracterul istoric al lucrării lui Cipariu, *Elemente de limbă română după dialecte şi monumente vechi* şi al *Cărţii de cetire* a lui Lambrior. Metoda istorică comparativă stă de asemeni la baza lucrărilor de istorie a limbii române ale lui Ov. Densusianu [1] şi ale acad. Al. Rosetti [2].

12. Contribuţia gramaticii istorice la dezvoltarea studiului gramaticii a fost extrem de importantă. Descoperirile gramaticii istorice au zdruncinat fundamentele gramaticii logice şi pe ale celei normative.

Cel mai mare aport al gramaticii istorice a fost introducerea, ca certitudine, în lingvistică şi gramatică, a ideii de evoluţie a limbii. Gramatica istorică descoperă că evoluţia e o lege naturală a limbii, că schimbările sînt inerente limbii şi de aceea ele nu trebuie privite numai ca „greşeli", cum erau considerate pînă atunci. Gramatica istorică dovedeşte că limba e un fenomen istoric şi nu o realitate statică. Ea arată de asemeni că limba nu se conformează canoanelor unei logici

[1] *Histoire de la langue roumaine*, 2 vol., Buc., (în traducere românească *Istoria limbii române*, 2 vol., Buc., 1961).

[2] *Istoria limbii române*, 6 vol., Buc., în numeroase ediţii.

universale, că, deși există o strînsă legătură între logică și gramatică, adică între gîndire și expresia ei care este limba, nu se poate stabili o identitate între ele. Mai mult decît atît, gramatica istorică a arătat că limba nu se poate reduce la logică, că între limbă și logică nu există o subordonare directă, că schimbările în limbă se datoresc schimbărilor din societate, inclusiv celor de mentalitate, de gîndire, dar și unui impuls intern. A arătat că există legi de evoluție proprii limbii, că evoluția limbii e adeseori rezultatul unui mecanism lingvistic, insensibil pentru vorbitor și independent față de schimbările din societate, din gîndire.

Studiindu-se istoric structura gramaticală, s-a constatat că diferitele limbi gramaticalizează categorii diferite, că modalitățile prin care se exprimă aceste categorii gramaticale diferă de la o limbă la alta, s-a văzut că diferitele categorii gramaticale, care erau concepute ca entități eterne, evoluează, se modifică din punctul de vedere al conținutului sau al modului de exprimare și, eventual, dispar făcînd loc altora.

Descoperirea caracterului istoric al categoriilor gramaticale a pus într-o lumină nouă și relația dintre lexic și structura gramaticală. Urmărindu-se structura gramaticală a unor limbi pe o perioadă lungă de timp, s-a constatat că anumite mijloace de exprimare a categoriilor gramaticale au rezultat, în urma unui proces de abstractizare, din elemente lexicale. Astfel în multe cazuri prepozițiile derivă din adverbe și substantive, iar desinențele pot proveni uneori din cuvinte inițial pline, independente: cercetîndu-se istoria viitorului francez pînă în latină, s-a văzut că ceea ce este desinență în franceză corespunde în latină unei forme a verbului *habere (je chanterai/cantare habeo)*. Tot așa anumite sufixe derivative își au originea în cuvinte propriu-zise: astfel, însoțit de un adjectiv, substantivul latin *mens*, *-tis* (la ablativ *mente*) s-a transformat cu timpul, golindu-se de sensul lexical, în sufixul adverbial *-mente*, pe care îl întîlnim în limbile romanice; astfel, de ex., *clara mente* „cu mintea clară" a devenit în fr. *clairement* „(în mod) clar".

La o asemenea explicație, adică la stabilirea exactă a originii unui sufix sau a unei desinențe, nu se poate ajunge întotdeauna. De obicei, astfel de certitudini se obțin cînd avem a face cu elemente recente. De cele mai multe ori, însă, istoria diferitelor fenomene gramaticale începe de foarte departe, dintr-o perioadă despre care nu avem nici o informație lingvistică. Faptul că începutul rămîne adesea o zonă întunecată reprezintă un neajuns obiectiv, exterior al metodei istorice, care face ca unele explicații ale gramaticii istorice să nu poată depăși limitele unor ipoteze, ale unor presupuneri bazate pe analogie. Nu știm, de pildă, care este originea unor desinențe din indoeuropeană. Putem

eventual să presupunem, prin analogie cu alte fenomene, că la origine au fost elemente lexicale: desinențele cazuale, de ex., unii au încercat să le explice din prepoziții, alții din pronume.

Cu toate limitele ei, gramatica istorică a contribuit la dezvoltarea lingvisticii într-un singur secol mult mai mult decît gramatica descriptivă logicizantă și normativă în două milenii.

13. Concepția logicistă, al cărei prestigiu a fost șubrezit de descoperirile gramaticii istorice, se menține totuși. În primele decenii ale secolului al XX-lea se discută intens problema raporturilor dintre logică și lingvistică, mai ales dintre logică și gramatică [1]. Într-o lucrare din 1908, *Programme et Méthodes de la linguistique théorique. Psychologie du langage*, deci în perioadă de plină dezvoltare a gramaticii istorice, A. Sechehaye afirmă: „Inteligența a stabilit un raport constant între semn și idee. De aceea, regula supremă a oricărei gramatici o constituie logica". Alteori, această concepție se manifestă într-un anume fel de a gîndi fenomenele lingvistice, în tendința de a porni de la logică, de la sens, și nu de la faptul de limbă, în delimitarea categoriilor lingvistice, ceea ce duce la neglijarea specificului limbii. Sub această formă, concepția logicistă apare în multe lucrări recente de lingvistică românească în care se propune, pe baza sensului construcțiilor, delimitarea unor noi categorii și subcategorii sintactice și se manifestă de asemeni în tendința de a dubla analiza gramaticală cu analiza logică.

Concepția normativă, care a persistat de asemenea, și-a schimbat caracterul în urma ciocnirii cu gramatica istorică. Există o mare deosebire între modul de a proceda al gramaticilor normative vechi și cel al lucrărilor moderne de același tip.

În epoca noastră, deși în aprecierea faptelor de limbă intervin considerente etimologice, se invocă exemplul scriitorilor consacrați, gramatica normativă nu poate face abstracție de faptul că limba este un fenomen căruia îi este inerentă dezvoltarea, că e un fenomen istoric. Faptul că un mare scriitor sau limba unei generații nu cunoaște o construcție sau un derivat nu constituie azi un argument suficient pentru a le respinge, fiindcă se știe că limba se modifică și se îmbogățește continuu. De aceea discuția faptelor trebuie să țină seama și de perspectivele lor de dezvoltare [2].

Această modificare, prin introducerea perspectivei viitorului, a concepției normative a gramaticii se explică și se datorește apariției gramaticii istorice.

[1] Vezi indicațiile bibliografice la Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, București, 1962, p. 338 și urm.
[2] Cf. Cap. *Dinamica limbii*, p. 16–27.

Gramatica istorică poate fi considerată ca disciplină de sine stătătoare, pentru că are un obiect propriu de cercetare, dar poate fi folosită și ca auxiliar al gramaticii descriptive în măsura în care cunoașterea evoluției fenomenelor lingvistice permite explicarea unor fapte gramaticale existente la un moment dat. Folosirea datelor comparative și istorice în alcătuirea unei gramatici descriptive poate fi utilă, cu condiția ca perspectiva istorică să nu denatureze realitatea lingvistică din momentul respectiv. Uneori cunoștințele de istorie a limbii se pot transforma în prejudecăți, care deformează optica cercetătorului, așa încît, tocmai din cauza istorismului, rezultă o atitudine antiistorică, care falsifică realitatea. Oamenii care cunosc originea și evoluția unei limbi, care știu că un anumit element avea în trecut o anumită valoare, nu acceptă, dintr-un fel de inerție, ideea că el și-a putut schimba valoarea. Cazuri în care o anumită prezentare a faptelor se datorește acestui mod neistoric de a pune problema istoric, întîlnim, e drept foarte rar, chiar în Gramatica Academiei, cea mai recentă gramatică românească. Astfel afirmația, pe care o întîlnim și în alte lucrări și care apare și în Gramatica Academiei, că substantivele românești se grupează în trei declinări este rezultatul unei asemenea prejudecăți istorice.

14. Gramatica comparativă și istorică a cunoscut în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea o mare dezvoltare și a dus la acumularea unei cantități uriașe de fapte, mai importante sau mai mărunte, interesante, dar oarecum disparate, care spun foarte mult despre limbă și societate, despre evoluția lor, dar prea puțin despre limbă ca mecanism de înțelegere între oameni, despre limbă privită din punctul de vedere al funcției sale. Reacția față de gramatica istorică se manifestă în secolul nostru sub forma unui nou curent lingvistic: s t r u c t u r a l i s m u l. Deși premisele acestei noi concepția apar la o serie de lingviști ca B. de Courtenay (pentru fonologie), Peterson, Potebnea și, mai aproape de noi, Fortunatov (pentru gramatică), acest curent se leagă de obicei de numele lingvistului Ferdinand de Saussure, pentru că el este cel care a ajuns la o concepție nouă închegată, expusă în celebrul său *Cours de linguistique générale*, lucrare postumă, tipărită pentru prima oară în 1916 pe baza notelor de curs prelucrate de elevii săi Ch. Bally și A. Sechehaye.

Deși indoeuropenist ca formație, F. de Saussure își dă seama de unele neajunsuri, de o anumită inadecvare față de obiect a metodei comparativ-istorice și elaborează o concepție și metodă nouă.

Pe cînd gramatica logică vedea în limbă un instrument al gîndirii, iar gramatica istorică a scos în evidență caracterul evolutiv al fenomenului lingvistic, structuralismul se caracterizează prin reliefarea caracterului s i s t e m a t i c al limbii. Conceperea limbii ca fenomen de sine stătător, net diferit, deși legat de societate și de gîndire, ca sistem

autonom, în care toate elementele constitutive depind unul de celălalt şi nu există decît în virtutea relaţiilor ce se stabilesc între ele, funcţia comunicativă a limbii realizîndu-se prin diferenţele şi opoziţiile dintre ele, reprezintă teza fundamentală a doctrinei lui F. de Saussure, teză din care decurg toate celelalte şi pe care o regăsim în toate variantele, destul de numeroase şi de deosebite între ele, ale structuralismului contemporan.

Din concepţia despre limbă ca sistem decurge ideea separării sincroniei de diacronie. Numai studierea sincronică, susţine Saussure, permite înţelegerea corectă a fenomenului lingvistic. În mintea vorbitorului limba există ca un sistem al unui moment dat. Folosirea limbii de către vorbitori, comunicarea în cursul unei perioade se realizează în limitele unui sistem, pe care nu-l poate surprinde decît o cercetare sincronică, adecvată fenomenului şi capabilă să asigure construirea unei imagini fidele a sistemului lingvistic din momentul respectiv. Evoluţia unei limbi se studiază în alt plan şi nu poate duce la descoperirea sistemului, pentru că sistemul ca atare nu există în evoluţie, ci numai într-un moment anumit. Această separare tranşantă între sincronie şi diacronie a dus în multe cazuri la negarea diacroniei, ceea ce a stîrnit multe şi vehemente proteste şi critici.

Altă teză structuralistă, foarte importantă, deşi mai săracă în consecinţe, constă în distincţia dintre limbă (*langue*), sistem abstract de semne, supraindividual, cu caracter de constrîngere colectivă, şi vorbire (*parole*), realizare concretă, individuală a comunicării, prin utilizarea semnelor în virtutea existenţei sistemului. Conceperea limbii ca sistem şi separarea sincroniei de diacronie, cu sublinierea imperioasă a necesităţii studiului sincronic al limbii pentru înţelegerea corectă a fenomenului, teze fundamentale ale structuralismului, constituie în fond un răspuns şi o reacţie contra tendinţei lingvisticii istorice de a urmări fenomenele izolat, desprinse din sistem şi de a neglija relaţiile în virtutea cărora, potrivit concepţiei structuraliste, ele există.

În ultimul timp se afirmă tot mai net tendinţa de a concilia sincronia cu diacronia, de a reabilita diacronia. Pentru reprezentanţii curentului structuralist diacronia reprezintă însă un concept net diferit de cel al gramaticii istorice, un concept la temelia căruia stă ideea fundamentală a caracterului de sistem al limbii: pentru structuralişti, diacronia reprezintă o succesiune de sisteme, cercetarea diacronică constînd tocmai din compararea între ele a acestor sisteme succesive [1]. Studierea diacronică urmăreşte, deci, şi ea sistemul şi nu fenomenul izolat.

[1] Pentru a sublinia deosebirea de concepţie, L. Hjelmslev utilizează termenul metacronie pentru denumirea diacroniei în sens structural.

În noua concepție se modifică și înțelegerea procesului de evoluție și a cauzelor lui. Pe cînd gramatica istorică pune accentul pe factorii externi, structuralismul insistă asupra rolului echilibrului lingvistic, a raporturilor dintre elementele sistemului, în procesul de succesiune a sistemelor lingvistice. Printre cei care au contribuit la reabilitarea, în această nouă ipostază, a diacroniei se numără R. Jakobson și A. Martinet.

Deși adepții structuraliști ai diacroniei sînt destul de numeroși în perioada actuală, structuralismul rămîne, chiar în diacronie, o concepție sincronică în esența ei. Prin punctul de vedere sincronic gramatica structurală se încadrează în tipul mai larg al gramaticii descriptive, din care fac parte, cum am văzut, și gramatica logică și cea normativă.

Concepția structuralistă a determinat introducerea unor procedee noi de cercetare și a unei terminologii adecvate [1].

Fiind avertizați, datorită considerării critice a cercetărilor anterioare, asupra pericolelor cărora este supusă studierea limbii, structuraliștii fac efortul de a nu depăși în analiză, interpretare și prezentare limitele stricte ale fenomenului lingvistic, caută să se ferească de tendința, puternic înrădăcinată, de a substitui considerente și criterii logice celor lingvistice. Ca manifestare extremă a acestei prudențe o constituie încercarea unor reprezentanți ai acestei școli de a exclude complet sensul, semnificația elementelor de limbă din domeniul preocupărilor lingvisticii. Ei caută să evite de asemenea pericolul „modelului", al transpunerii faptelor unei limbi într-un tipar străin și ca atare inadecvat, precum și tendința de a fărămița, de a izola, de a neglija relațiile dintre elementele lingvistice. Pentru a respecta cu fidelitate realitatea lingvistică, elementele cercetate sînt considerate continuu în sistem, descrise și definite prin relațiile pe care le contractează și care le caracterizează, subliniindu-se mereu diferențele și opozițiile în virtutea cărora funcționează.

În vederea obținerii unor rezultate cît mai fidele și, în același timp, comparabile între ele, eforturile adepților acestei concepții se concentrează asupra problemei elaborării unei metode cît mai generale, aplicabile în studierea limbilor celor mai diferite, și, în același timp, foarte precise, foarte amănunțit prelucrate, așa încît să capete aproape aspectul unei tehnici, pentru ca în felul acesta să poată fi ușor folosită, evitîndu-se, în cît mai mare măsură, erorile.

O asemenea metodă, elaborarea ei, reprezintă, în noua concepție, obiectul lingvisticii sau gramaticii generale.

[1] Terminologie, uneori rebarbativă, care a stîrnit și stîrnește proteste și critici.

15. În cadrul structuralismului contemporan se disting destul de net trei curente principale: școala de la Praga, școala descriptivistă americană și școala glosematică de la Copenhaga.

Școala americană și cea de la Copenhaga reprezintă, într-un fel, extremele, varietățile de structuralism mai pronunțat diferite. Școala de la Copenhaga, al cărei fondator este considerat L. Hjelmslev și care numără ca reprezentanți mai importanți pe H.I. Uldall și J. Holt, își concentrează atenția asupra planului conținutului, pe cînd descriptivismul american, ai cărui fondatori pot fi considerați Ed. Sapir și L. Bloomfield, studiază planul expresiei, evitînd conținutul, care nu aparține, în concepția lor, domeniului lingvisticii. Atunci cînd recurg la conținut, descriptiviștii îl utilizează numai ca element auxiliar în studierea expresiei, și nu ca obiect al cercetării lingvistice.

Școala de la Praga, fondată de N.S. Trubetzkoy (prin care se leagă de Baudouin de Courtenay) și printre reprezentanții căreia se numără R. Jakobson, încearcă să cuprindă în cercetare atît planul expresiei, cît și planul conținutului. Un loc distinct ocupă în lingvistica contemporană, neîncadrîndu-se perfect în nici unul dintre curentele amintite, lingviști ca: A. Martinet, J. Cantineau, R. Godel etc.

În ultimul deceniu, încercările de traducere mecanică și problema pregătirii limbii în vederea traducerii mecanice au atras atenția asupra structuralismului considerat ca fiind metoda lingvistică cea mai adecvată de studiere și descriere a limbii și, în același timp, au creat premisele unei apropieri între lingvistică și matematică, fapt care duce foarte clar către o nouă lingvistică, o nouă gramatică, mai precisă și mai abstractă.

În anii din urmă, apare tot mai des și mai puternic tendința de a formaliza și de a axiomatiza descrierea lingvistică. Foarte importante sînt în acest sens lucrările lui N. Chomski, S. K. Șaumian, I. V. Revzin etc.

16. În gramatica românească, noile concepții și metode se manifestă abia în ultimul deceniu[1], cînd au apărut în diferitele publicații, cum sînt: *Studii și cercetări de lingvistică*, *Revue roumaine de linguistique*, *Cercetări de lingvistică*, *Limba română* etc., numeroase articole care dezbat sau popularizează diferitele metode ale lingvisticii moderne, precum și studii în care diverse probleme ale morfologiei românești, mai ales, sînt abordate cu mijloace noi, ajungîndu-se la soluții care pun într-o lumină nouă faptele cunoscute, relevînd adeseori aspecte neașteptate. Rezultatele acestor cercetări vor fi discutate în capitolele următoare.

[1] În alte domenii ale lingvisticii românești, în fonologie, de ex., structuralismul a pătruns mult mai devreme.

II. Morfologia și sintaxa

1. Deoarece fenomenele gramaticale, faptele pe care trebuie să le cuprindă gramatica sînt foarte numeroase și complexe, s-a încercat, încă de la început, o grupare a lor, o repartizare pe capitole, iar mai tîrziu, în discipline diferite. Împărțirea cea mai obișnuită a gramaticii, care apare încă din antichitate, este aceea în morfologie și sintaxă. Termenii m o r f o l o g i e și s i n t a x ă sînt, ca și cel de g r a m a t i c ă, de origine greacă, iar etimoanele lor arată clar modul de repartizare a faptelor: m o r f o l o g i e, folosit multă vreme alături de termenul a n a l o g i e și de cel de e t i m o l o g i e, e format din gr. *morfe* „formă" + *logos* „învățătură", iar s i n t a x ă provine din gr. *sintaxis* „îmbinare".

2. Pe măsură ce s-au modificat concepțiile și metodele de studiu în gramatică, s-a schimbat și accepțiunea acestor termeni, sau, mai bine zis, s-a schimbat repartizarea faptelor între cele două discipline gramaticale. În gramaticile antice (a lui Dionysios Thrax și cele latinești), care includeau, de obicei, și părți negramaticale — prozodia, de ex., — se acorda o atenție mai mare morfologiei, deci modificării formei cuvintelor. Această preferință se explică prin faptul că limbile pe care le studiau erau limbi cu o flexiune foarte bogată. Gramaticile din antichitate cuprind adeseori o descriere amănunțită a cazurilor și a flexiunii verbale. De obicei la morfologie se discuta și valoarea formelor, iar sintaxa se ocupa numai de construcția diferitelor clase de cuvinte și de topică.

3. Ulterior raportul dintre morfologie și sintaxă s-a schimbat, variind de la o gramatică la alta, de la un cercetător la altul. În general, din acest punct de vedere, putem distinge două categorii de cercetători:

a) cei care, pornind de la sensul etimologic al cuvîntului *morfologie*, reduc obiectul acestei discipline la studiul strict al formelor, al flexiunii și atribuie sintaxei toate celelalte aspecte;

b) cei care studiază la morfologie atît formele, cît și valorile lor, iar la sintaxă combinațiile de cuvinte și valorile acestora.

Primul mod de a delimita morfologia și sintaxa are avantajul de a acorda morfologiei un obiect strict delimitat, dar și dezavantajul de a face din sintaxă o disciplină hibridă, care studiază valorile formelor studiate de morfologie, valorile combinațiilor de cuvinte, dar și combinațiile de cuvinte ca expresie: pe cînd formele cuvintelor sînt studiate numai sub aspectul sensului, grupurile de cuvinte se studiază atît din punct de vedere semantic, cît și din punct de vedere formal.

Desprinderea din sintaxă a studiului valorilor formelor și încadrarea lui în morfologie, caracteristice celei de-a doua concepții, se explică prin

dorinţa de a păstra integritatea semnului lingvistic, de a nu separa cele două laturi care constituie unitatea cuvîntului. Acest mod de a grupa faptele se bazează la alţi lingvişti pe concepţia că în limbă putem distinge trei serii de unităţi minime: fonemul, cuvîntul şi grupul de cuvinte, fiecare constituind obiectul unei discipline separate. Indiferent de considerentele care duc la această repartizare, consecinţa este că fiecare dintre cele două discipline urmăreşte în egală măsură ambele aspecte, inerente oricărui element al limbii, aspectul material şi pe cel ideal.

4. În istoria lingvisticii se întîlnesc o serie de alte modalităţi de împărţire a gramaticii în morfologie şi sintaxă, dintre care cele mai multe sînt variante ale acestora două. Uneori repartizarea este mult deosebită. Astfel în concepţia lingvistului danez Otto Jespersen, morfologia reprezintă punctul de vedere al auditorului, care percepe forma şi trebuie s-o interpreteze, pe cînd sintaxa se bazează pe punctul de vedere al vorbitorului, care porneşte de la conţinut şi trebuie să-l îmbrace în forme.

Adepţii curentului structuralist, care, în genere, au în vedere alte unităţi decît cuvîntul, tind să desfiinţeze graniţa dintre morfologie şi sintaxă sau le delimitează în mod diferit: ţinînd seamă de morfem şi nu de cuvînt, ei consideră drept obiect al morfologiei tocmai morfemul; combinaţia de morfeme, deci sintagma, constituie obiectul sintaxei. Deoarece sintagma are la cei mai mulţi un sens foarte larg, cuprinzînd în egală măsură cuvîntul şi grupul de cuvinte, cuvîntul devine şi el obiect al sintaxei.

5. Aceste diferenţe foarte variate se explică prin aceea că structura gramaticală reprezintă un tot în care putem discerne, ca în orice fapt de limbă, cele două laturi — ideală şi materială —, laturi care există şi se manifestă numai împreună, separarea lor desfiinţîndu-le ca realitate lingvistică. În faţa unităţii fenomenului gramatical, divizarea gramaticii în morfologie şi sintaxă apare nu atît ca o necesitate impusă de obiectul de studiu, ci, mai curînd, ca o necesitate de sistematizare ştiinţifică şi ca un deziderat practic, în mare măsură pedagogic.

6. În volumul de faţă, al cărui obiectiv central îl constituie morfologia limbii române contemporane, am adoptat în delimitarea faptelor cel de al doilea mod de împărţire a gramaticii: vom urmări morfemele şi combinaţiile de morfeme în limitele cuvîntului atît din punctul de vedere al expresiei, cît şi din acela al conţinutului [1].

Pentru a nu rupe cu tradiţia, vom porni în discutarea faptelor nu de la morfeme spre cuvinte, ci de la cuvinte spre morfeme, şi anume vom

[1] În aceste condiţii, sintaxa cercetează, tot sub ambele aspecte, combinaţiile mai largi, în care rolul de elemente alcătuitoare îl au cuvintele.

discuta cuvintele considerate drept clase delimitate prin diferite caracteristici, vom avea, deci, în vedere p ă r ț i l e d e v o r b i r e.

Principalul neajuns al acestui mod de împărțire a gramaticii îl constituie faptul că nu se pot trasa limite nete între cuvînt și grupul de cuvinte. Afară de situațiile foarte clare de tipul *Afară plouă* și *Ploaie*, care reprezintă, fără echivoc, primul, un grup de cuvinte, iar cel de al doilea, un cuvînt, există în orice limbă situații în care e greu de precizat dacă avem a face cu un cuvînt sau cu un grup de cuvinte. Dificultatea se datorește împrejurării că grupurile de cuvinte pot genera cuvinte, așa-numitele cuvinte compuse. Uneori elementele componente se contopesc și semantic și formal, încît nu mai sînt simțite ca elemente distincte: așa s-a întîmplat, de ex., în cazul cuvintelor *undeva*, *ceva* etc., în care vorbitorii nu mai recunosc pe *unde*, *ce* și *v(re)a*. Cînd contopirea nu s-a produs, cînd nu intervin modificări formale, lipsesc criteriile de a distinge cuvîntul și grupul de cuvinte: e greu de spus dacă *floarea soarelui*, *barba caprei* (plantă), *casă de odihnă* etc. trebuie considerate cuvinte, fie și compuse, sau grupuri de cuvinte.

Cum nici una dintre împărțirile enumerate nu e perfectă, am adoptat-o pe aceasta, ca fiind, din multe puncte de vedere, mai comodă, adică mai practică.

III. Morfemul Structura morfematică a cuvîntului în limba română

1. Vorbirea, comunicarea directă și firească realizată prin limbă, constă dintr-un flux sonor asociat cu un sens, cu un conținut de idei. Analiza acestui flux sonor duce la delimitarea în cadrul lui a unor unități minimale discrete, capabile să diferențieze o comunicare de alta, unități care alcătuiesc sistemul fonologic al unei limbi și constituie obiectul de studiu al fonologiei.

Realizată după alte criterii, analiza duce, cum e și firesc, la delimitarea altor unități, care se definesc altfel, între care se stabilesc alte tipuri de relații și care au alte funcții în limbă.

Analiza se poate opri astfel, de ex., la unități mai mari, de cele mai multe ori, decît fonemul (alcătuite de obicei din mai multe foneme),

caracterizate prin aceea că au caracter de semn lingvistic: unității de expresie delimitate îi corespunde un sens, o semnificație în planul conținutului. Aceste unități minimale ale limbii constînd dintr-o unitate minimă de expresie asociată nemijlocit cu o parte sau alta din sistemul conținutului reprezintă m o r f e m u l[1].

Faptul că e dotat cu semnificație deosebește morfemul atît de grupurile de foneme (silabe etc.), cît și de fonem. Fonemul e de asemenea o unitate minimă a limbii, dar se caracterizează nu prin asocierea cu o semnificație, ci prin capacitatea de a distinge comunicări diferite, de a servi, deci, la exprimarea semnificației. De celelalte unități cu caracter de semn lingvistic, constînd, adică, din asocierea unor elemente de expresie cu elemente de conținut (cuvînt, propoziție, sintagmă etc.), morfemul diferă prin caracterul lui de unitate minimă, inaptă de a se divide în unități mai mici care să păstreze caracterul de semn: divizarea morfemului nu poate duce decît la delimitarea unor unități corespunzătoare unui nivel inferior, nivelului elementelor care nu au caracter de semn, nivelului fonologic.

Accepția acordată mai sus termenului m o r f e m nu este însă generală. Acest termen e folosit de diferiți cercetători cu accepții mai mult ori mai puțin diferite. Foarte des termenul morfem denumește segmentele de expresie purtătoare ale unor semnificații gramaticale, opunîndu-se astfel termenilor r ă d ă c i n ă sau s e m a n t e m. Distincția aceasta, întîlnită frecvent în lingvistica românească, se face în ultima vreme din ce în ce mai rar, pentru că, pe lîngă avantajul de a sublinia diferențele de semnificație care se manifestă în segmentele componente ale unui cuvînt, ea are dezavantajul de a se baza pe distincția și disocierea uneori dificilă (de ex., în cazurile cînd intervine morfemul zero) a celor două tipuri (gramatical și lexical) de semnificație.

Includerea rădăcinii printre morfeme se datorește, în cercetările structuraliste mai ales, tendinței de a evita conceptul de c u v î n t, fundamental în lingvistica tradițională, dar care nu a fost definit suficient de clar. În lingvistica modernă, morfemul, și nu cuvîntul, reprezintă unitatea fundamentală. C u v î n t u l, atunci cînd e luat în discuție, e considerat combinație de morfeme, tip special de sintagmă, deci subordonat morfemului, pe cînd în lingvistica tradițională, care definește morfemul ca parte, ca diviziune a cuvîntului, morfemul era subordonat cuvîntului.

[1] Cf., de ex., H. A. G l e a s o n J r., *An Introduction to Descriptive linguistics*, New York, 1953, p. 94; alți lingviști, ca A. Martinet, H. Frei etc., folosesc pentru a denumi unitățile de acest fel termenul m o n e m, rezervînd pe cel de morfem pentru indicarea unei anumite categorii de moneme (monemele gramaticale).

Includerea rădăcinii în categoria mai largă a morfemului o întîlnim în lingvistica sovietică şi în cea occidentală, iar în lingvistica românească s-au pronunţat pentru aceasta acad. Al. Graur şi Al. Ionaşcu [1].

Vendryes, în cunoscuta sa lucrare *Le langage*, numeşte morfem orice mijloc de exprimare a unei valori gramaticale. Astfel, de ex., topica însăşi, ca indice al unui anumit rol în comunicare (în construcţii de tipul fr. *Jean voit Pierre* : *Jean* e subiect, fiindcă stă înaintea verbului, iar *Pierre*, pus după verb, e complement), e considerată morfem. O accepţie asemănătoare are termenul morfem şi atunci cînd în lingvistica românească se vorbeşte de *pe* morfem al acuzativului (de fapt, mai corect ar fi morfem al complementului direct personal).

O accepţie cu totul diferită capătă termenul morfem la glosematicieni. L. Hjelmslev îl foloseşte pentru a denumi o unitate de conţinut, şi anume o valoare membră a unei categorii : categoria cazului include morfemele de nominativ, acuzativ etc. În modul acesta se produce o disociere terminologică între cele două planuri, căci unităţile din planul expresiei corespunzătoare diferitelor părţi ale sistemului conţinutului sînt cuprinse în termenul generic de formanţi [2].

2. Analiza unui text sau a unei serii de enunţuri duce la descoperirea unui mare număr de unităţi minime cu valoare de semn lingvistic. Rezultatul operaţiei de analiză este un inventar foarte bogat de morfeme, un inventar de unităţi concrete foarte numeroase.

Dintre aceste unităţi, unele apar în contexte identice sau foarte asemănătoare. De aceea ele pot fi grupate împreună, chiar dacă diferă sub aspectul structurii fonematice.

O asemenea grupă sau clasă de unităţi semnificative, mai mult ori mai puţin diferite sub aspect fonematic, constituie, la o treaptă de abstractizare mai înaltă, un morfem, iar unităţile concrete care o alcătuiesc pot fi considerate variante ale morfemului dat sau alomorfe [3].

Aşa, de ex., unităţile *-ă*, *-e*, -0 apar toate în contextul *Văd o ~ frumoasă* (*Văd o casă — floare, basma — frumoasă)*, iar unităţile semnificative *-e*, *-i*, *-le*, *-ori* sînt toate admise în contextul *Văd nişte ~ frumoase* (*Văd nişte case — flori, basmale, surori — frumoase)*.

[1] Al. Ionaşcu, *Morfemul şi structura morfologică a cuvîntului* în SCL, VIII (1957), p. 133 şi urm., acad. Al. Graur, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor* în SG, II (1957), p.4 şi urm.

[2] Teoria glosematică nu se ocupă decît în treacăt de planul expresiei.

[3] Conceperea morfemului drept clasă de alomorfe se bazează pe analogia cu conceptul de fonem, unitate a limbii care se realizează în diferite variante sau alofone.

Această constatare permite considerarea fiecăreia dintre cele două serii drept un morfem conceput ca clasă [1] și realizat în diferite alomorfe (sau variante), reprezentate prin unitățile componente ale seriei. Morfemul de feminin singular nominativ — acuzativ nearticulat se realizează, deci, în limba română prin alomorfele *-ă*, *-e*, *-θ* etc.

Alomorfele au, ca și alofonele, o distribuție complementară: fiecare apare în poziții în care toate celelalte sînt excluse [2].

Realizarea morfemului printr-un alomorf sau altul poate fi determinată de contextul fonetic sau morfologic. Cînd distribuția unui alomorf poate fi circumscrisă în termeni fonetici, deci dacă prezența lui poate fi prevăzută pe baza unor particularități fonetice ale contextului imediat, avem un a l o m o r f f o n e t i c. Cînd prezența unui alomorf se datorește apartenenței elementului care reprezintă contextul imediat la o clasă caracterizată morfologic, el reprezintă un a l o m o r f m o r f o l o g i c; iar cînd un alomorf se realizează într-un număr minim de contexte, care nu pot fi caracterizate fonetic, nici morfologic, avem un a l o m o r f l e x i c a l.

Așa, de ex., pluralul substantivelor neutre în limba română contemporană se realizează prin *-e*, *-uri*, *-i* și *-ă*, alomorfe între care se pot stabili, considerîndu-le din punctul de vedere al distribuției, relații diferite. Așa de ex., *-ă* se realizează după un radical terminat în vocală labială: *ou/ă* [3], iar *-i* după radicale terminat în *i* aton: *seminari/i*, *edifici/i*, *fotoli/i* etc. Le putem considera, deci, alomorfe fonetice. Dimpotrivă, *-e* și *-uri* apar în condiții fonetice similare — de ex.: *scau***n***/e*, *tre***n***/uri*, *tem***pl***/e*, *ti***tl***/uri*, fiecare din ele caracterizînd o clasă de cuvinte — și reprezintă deci alomorfe morfologice.

Alomorfele fonetice pot fi de cele mai multe ori subordonate unui alomorf morfologic. În cazul exemplelor precedente putem considera — din cauza asemănării sub raportul structurii fonematice — că alomorfele *-i* și *-ă* sînt variante, condiționate fonetic, ale alomorfului morfologic *-e*. Ca atare substantivele neutre se grupează după criteriul mijloacelor de realizare a pluralului în două clase morfologice: cu pluralul în *-uri* și în *-e*. În acest ultim, caz alomorful morfologic *-e* se realizează ca *-i* după un radical terminat în *-i* [4], ca *-ă* după *u* și ca *-e* în toate celelalte situații.

[1] Unii lingviști numesc morfem numai clasa, iar unitățile concrete le numesc s e g m e n t e m o r f e m a t i c e; cf., de ex., Z. H a r r i s, *Structural Linguistics*, Chicago, 1960, IV-ed.

[2] Cînd sînt posibile două sau mai multe alomorfe în aceeași poziție, se vorbește, ca și în fonologie, de v a r i a ț i e l i b e r ă: în limba veche, *-ă* și *-e* apăreau în raport de variație liberă, de ex. *aramă — arame*.

[3] E de altfel singurul cuvînt în care se realizează acest alomorf.

[4] Această interpretare este perfect justificată istoric: multe din neutrele care

Alomorful -*eni* [1] al morfemului de plural masculin, care nu se realizează decît în *oam/eni*, reprezintă un alomorf lexical.

Alomorfe pot prezenta și morfemele independente [2]: *mas-* (în *masă*) și *mes-* (în *mese*) reprezintă alomorfele aceluiași morfem; tot așa *fat-* și *fet-* sau *frumos-*, *frumoas-*, *frumoș-*[3]. Variațiile, adică diferențele care caracterizează diferitele alomorfe ale morfemului independent, pot fi descrise sub forma a l t e r n a n ț e l o r f o n o l o g i c e [4], cu condiția ca alomorfele să prezinte măcar o porțiune constantă, comună: **ard**/*e*, **ar**z/*înd*, **cresc**/*0*, **creasc**/*ă*, **creșt**/*e* etc.

În rare cazuri, alomorfele diferă în toată extensiunea secvenței fonetice care le reprezintă: *sînt/em*, *est/e*, *er/am* etc. Variația totală a morfemului independent este înregistrată în lingvistică sub termenul de s u p l e t i v i s m.

3. Morfemele se pot clasifica după diverse criterii.

Un prim criteriu constituie n a t u r a elementelor fonologice care reprezintă latura de expresie a morfemului. Morfemele se grupează din acest punct de vedere în morfeme s e g m e n t a l e, reprezentate prin foneme propriu-zise (*cas-*, -*ă* etc.), și morfeme s u p r a s e g m e n t a l e, reprezentate prin accent și intonație. Intonația, deși nu se manifestă decît asociată cu o secvență segmentală, poate servi, în mod independent, ca mijloc de exprimare a unei unități de conținut, poate reprezenta deci un morfem de sine stătător. Astfel, o secvență de tipul *Vine azi* poate fi asociată cu ideea de enunțare sau de întrebare, după cum e însoțită de o intonație care coboară sau urcă la sfîrșit (în scris: *Vine azi*, sau *Vine azi?*). Conturul intonațional reprezintă, așadar, un morfem.

Accentul face parte asociat, de obicei, cu unul sau mai multe elemente segmentale, din structura unui morfem. Așa, de ex., în flexiunea verbală românească se înregistrează un morfem -*ă* (cf. *cînt/ă*, prez. ind.) și un morfem -*ắ* (cf. *cînt/ắ* perf. simplu): morfemul din forma de perf. simplu e alcătuit din elementul segmental *ă* și accent, componentă suprasegmentală, pe cînd -*ă* de la prezent indicativ se reduce

au în limba actuală forme de plural în -*i* se întîlnesc în limba mai veche cu -*e* (de fapt -*ie*): *seminarie*, *edificie* etc.

[1] Presupunem că pornim de la analiza *oam/eni* și nu *oamen/i*.

[2] Cf. paragraful următor, p. 49.

[3] În asemenea situații este posibilă și o analiză a unor forme cum sînt *masă*, *mese* în două morfeme discontinui: *m-s* și *a-ă*, respectiv *e-e*, analiză care duce însă la mari complicații.

[4] Prezentarea variațiilor morfemului independent sub forma alternanțelor constituie modul cel mai economic și mai clar pentru limba română (cf. discuția din *Descriere structurală a verbului românesc*, în SCL, XV (1964), p. 512 și urm.)

la elementul segmental *ă*, opunîndu-se și diferențiindu-se de morfemul de perfect simplu tocmai prin lipsa accentului. Deosebirea suprasegmentală rezolvă, deci, omonimia dintre cele două segmente morfematice.

Rol de morfem de sine stătător capătă accentul în limba română uneori în formele de vocativ și de imperativ: vocativul este adeseori identic ca structură segmentală cu nominativul, iar imperativul cu prezentul indicativ. În asemenea situații intervine o deosebire a intensității accentului care diferențiază cele două forme. — cf. *Ioána* (nom.) și *Ioắna*! (voc.) sau *șézi* (indic.) și *ș̋ézi*! (imper.)

Prezența unei accentuări mai intense (a unei silabe proeminente [1]) deosebește vocativul de nominativ și imperativul de prezentul indicativ. Creșterea de intensitate este asociată întotdeauna cu o ridicare a tonului, deci o modificare a conturului intonațional.

Alt criteriu pot constitui posibilitățile de combinare, relațiile de dependență de care sînt susceptibile diferitele morfeme.

Din acest punct de vedere distingem, în primul rînd, morfemele care pot apărea numai combinate cu alte morfeme, a căror apariție este, deci, condiționată de prezența unuia sau a mai multor morfeme, și morfeme care pot apărea singure (sau combinate cu un morfem zero). Așa, de ex., în *vîrf/uri* și *vînt/uț*, *vînt* și *vîrf* sînt morfeme care pot apărea independent de morfemele *-uri*, *-uț*, pe cînd acestea din urmă presupun în mod necesar prezența unui morfem de tipul *vîrf* sau *vînt*.

Morfemul *cas-*, care poate fi și el selectat de *-uț(ă)* (cf. *căsuță*), reprezintă un morfem independent numai în măsura în care poate fi delimitat în contexte similare cu cele în care este decupat *vînt*, de ex.: *vînt mar/e — vînt/uri mar/i*; *cas/ă mar/e — cas/e mar/i*. Dat fiind că morfemele de tipul *cas-* nu apar niciodată singure (sau cu morfem zero), ele pot fi considerate morfeme independente numai datorită faptului că se încadrează, avînd în vedere distribuția, în aceeași clasă cu morfeme de tipul *vînt*.

Morfemele independente de tipul *vînt* și *cas-* se caracterizează prin faptul că nu sînt comutabile cu zero, nici ca atare, nici considerate ca clasă, fiind comutabile însă cu alte morfeme independente sau grupuri de morfeme: *vînt* din *vîntuț* e comutabil cu *codr(uț)*, *brăd(uț)* etc.; *cas-* din *cas/ă* poate fi comutat cu *mas(ă)*, *fat(ă)*, *lad(ă)* etc. sau cu *măs/uț(ă)*, *fet/iț(ă)* etc.

Altă caracteristică a lor constă în faptul că sînt selectate de alte morfeme: morfemele dependente „cer“, pentru a putea apărea, prezența unui morfem independent.

[1] Cf. Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Editura Științifică, Buc., 1965, p. 70.

Morfemele d e p e n d e n t e se caracterizează prin aceea că apariția lor presupune cu necesitate un morfem independent. Afară de asta, considerate individual sau ca clasă, ele sînt comutabile cu zero: *-uț* din *brăd/uț*, *căs/uț/ă* e comutabil cu zero: *brad*, *casă*; morfemul *-u* din *codr/u* putem să-l considerăm comutabil cu zero numai în măsura in care se încadrează într-o clasă de morfeme care include și un morfem zero: *codr/u* se opune lui *codr/i*, așa cum *pom/θ* se opune lui *pom/i*.

Morfemele dependente pot comuta unele cu altele: *clas/ă — clas/e*; *cînt/ă — cînt/a — cînt/înd*; *fet/iț/ă — fet/ic/ă — făt/uț/ă*.

Morfemele dependente se repartizează în clase diferite și după n u m ă r u l de morfeme cu care se pot combina în cadrul unei singure grupări. Unele morfeme dependente presupun numai apariția unui morfem independent: *-a* din *cînt/a*, *-el* din *băieț/el*. Altele cer, pe lîngă morfemul independent, și unul sau mai multe morfeme dependente realizate concret [1] — este cazul morfemului *-iț-* din *fet/iț/ă*, *domn/iț/ă* etc., al morfemului *-m* din *cînt/a/m*, *cînt/ase/m*, *cînt/a/ră/m* etc. Alte morfeme, în sfîrșit, cum ar fi, de ex., morfemul *-uț* pot apărea și într-o situație și în cealaltă: *păt/uț*, dar *căs/uț/ă*, *păt/uț/uri*.

Morfemele dependente susceptibile de combinare cu alte morfeme dependente se caracterizează și prin posibilitățile lor de combinare. Astfel *-m* din exemplele anterioare se poate combina cu *-a-*, *-se-*, *-ră*, *-ea- (veneam)* etc., dar nu se poate combina cu *-înd*, cu *-uri*, *-e* etc.; *-uț* se caracterizează prin faptul că poate apărea neînsoțit de un morfem dependent concret (*brăd/uț*) sau se poate combina cu *-ă* (*căs/uț/ă*), *-e* (*căs/uț/e*), *-i* (*brăd/uț/i*) etc., pe cînd *-iț-* nu admite decît combinarea cu *-ă*, *-e*; *fet/iț/ă*, *fet/iț/e*.

Morfemele dependente se pot clasifica și în funcție de p o z i ț i a lor față de morfemul independent. O primă clasificare, globală, distinge s u f i x e l e, adică morfemele așezate după morfemul independent (v. toate exemplele anterioare), p r e f i x e l e, morfemele așezate înaintea morfemului independent (*des/fac*, *pre/fac*, *re/fac*) și i n f i x e l e, morfemele incluse în morfemul independent.

Prefixele, sufixele și infixele sînt reunite, de obicei, prin termenul generic de a f i x, care cuprinde toate morfemele dependente.

Fiecare dintre aceste categorii poate fi supusă, la rîndul ei, unei clasificări după depărtarea față de morfemul independent. Așa, de ex., putem spune că sufixul *-uț* se află pe poziția I, încadrîndu-se în aceeași categorie cu sufixul *-iț*, de ex. Sufixul *-ă* poate ocupa însă poziția I sau poziția II (*cas/ă*, dar *căs/uț/ă*) încadrîndu-se, din acest punct de vedere, în aceeași categorie cu sufixul *-e* sau *-i*, de ex. (*fet/e*, *fet/iț/e*, *braz/i*,

[1] Deci nu ca morfem zero.

brăd/uț/i). Sufixul *-m* poate ocupa pozițiile II *(cînt/a/m)*, III *(cînt/a/ră/m)* sau IV *(cînt/a/se/ră/m)*.

În același mod se pot clasifica prefixele : *des-* face parte, ca și *pre-*, dintre prefixele care ocupă locul I : *des/face*, *pre/face*, pe cînd *ne-* sau *re-* pot ocupa fie locul I, fie locul II : *ne/făcut*, *ne/des/făcut*, *ne/pre/făcut*; *re/face*, *re/îm/păduri*, *re/des/face* etc.

Altă clasificare a morfemelor se face după s t r u c t u r a lor considerată din punctul de vedere al modului cum sînt plasate părțile morfemului în comunicare. Avem astfel morfeme continue și morfeme discontinue.

Morfemele c o n t i n u e sînt alcătuite dintr-o succesiune neîntreruptă de foneme : *vînt*, *-uț*, *-se-* etc.

Cele d i s c o n t i n u e pot fi î n t r e r u p t e sau r e p e t a t e. Un exemplu de morfem întrerupt îl constituie participiile germane de tipul *gelernt*, în care *ge...t* poate fi considerat un astfel de morfem [1]. În limba română putem vorbi de un morfem întrerupt de infinitiv *a...á* *(í, î́, e, eá)*, dacă admitem că primul *a* (*a lucra*, de ex.) e o marcă a infinitivului, sau de morfem întrerupt de genitiv, dacă considerăm așa-numitul articol genitival drept marcă a genitivului. În categoria morfemelor repetate se încadrează situații de tipul *cas/ă frumoas/ă*, lat. *fili/us bon/us*, în care se repetă morfemul de singular feminin sau singular masculin.

Așa-numitele morfeme repetate corespund fenomenului de acord și constituie unul dintre cazurile de redundanță lingvistică.

Un criteriu de clasificare a morfemelor poate fi și conținutul lor. Din acest punct de vedere se disting m o r f e m e l e l e x i c a l e, în care, alături de morfemele rădăcină, se includ, de obicei, și afixele derivative [2], și m o r f e m e l e g r a m a t i c a l e [3]. Fiecare dintre aceste categorii poate fi supusă la rîndul ei unor subclasificări. Astfel printre morfemele gramaticale distingem morfeme nominale și verbale, iar în cadrul morfemelor dependente verbale postpuse, sufixele și desinențele, definite după conținutul lor; sufixe sînt numite morfemele care exprimă modul și timpul, iar desinențe cele care exprimă persoana și numărul. Astfel în *cînt/a/m*, *a* este sufix, iar *-m* desinență. Termenul

[1] Cf. Z. H a r r i s, *op. cit.*

[2] Morfeme rădăcină sînt morfemele independente *mas-*, *cas-*, *lacăt* etc., iar morfeme derivative, afixe ca : *-uț*, *-el*, *-uș*, *-ar*, *pre-*, *în-* etc., care, adăugate la morfemele rădăcină, permit atașarea altor morfeme dependente.

[3] Delimitarea între lexical și gramatical s-a încercat pe baza unor criterii foarte diferite, fără a se ajunge însă la rezultate precise și complet satisfăcătoare (vezi, pentru o prezentare de ansamblu, M. M a n o l i u, *Morfemul în lingvistica modernă*, în LR, XII (1963), nr. 1, p. 3 și urm.).

desinență e folosit și pentru morfemele nominale postpuse, cînd ele exprimă numărul, cazul, genul : *ei* în *acest/ei*, de ex. [1].

4. Morfem zero. Conceptul de morfem zero e o achiziție relativ recentă a lingvisticii și reprezintă un caz special de morfem dependent gramatical. Nu se poate vorbi de morfem independent zero, fiindcă, așa cum am văzut, morfemul independent se caracterizează tocmai prin faptul că nu admite comutarea cu zero. Introducerea acestui concept în discutarea morfemelor derivative e posibilă, dar neeconomică, din cauză că orice combinație de morfeme poate fi considerată ca incluzînd un număr mai mare sau mai mic de morfeme zero, în funcție de valențele combinatorii ale morfemelor din care e alcătuită. O formație de tipul *cas/ă* ar putea fi considerată, de ex., ca incluzînd un sufix derivativ zero, dacă avem în vedere posibilitatea acestor două morfeme de a se combina cu *-uț (căsuță)*, iar o formație de tipul *ulceá* ca incluzînd două morfeme derivative zero, dacă ne referim la o formație de tipul *ulcicuță*, care conține două morfeme cu valoare diminutivală *-ic* (comp. *fet/ic/ă*) și *-uț* (comp. *făt/uț/ă*).

Conceptul de morfem zero e însă necesar și util, cînd e vorba de morfemele dependente gramaticale care se organizează în sisteme strînse și care se caracterizează prin capacitatea de combinare cu un mare număr de morfeme independente.

Relațiile care se stabilesc în cadrul sistemului între diferite forme permit descrierea unor combinații de morfeme ca incluzînd un morfem zero. Astfel paradigma *schimb — schimbi — schimbă* permite și impune analiza formei *schimb*, pe baza paralelismului cu celelalte două *(schimb/i, schimb/ă)*, în cel puțin două morfeme, dintre care al doilea e un morfem zero, purtător în planul conținutului a valorilor de număr și persoană exprimate în celelalte două forme prin morfemul *-i*, respectiv *-ă*.

Unii lingviști văd în conceptul de morfem zero o abstracție științifică necesară și utilă numai în plan teoretic. Această opinie nu corespunde însă realității, pentru că fenomenul real corespunzător acestui concept există în sistemul unei limbi date : pentru vorbitori, într-o formă ca *schimb* se asociază sensul lexical ca atare și valoarea de persoana I singular, vorbitorii opun această formă tuturor celorlalte alcătuite din două sau mai multe morfeme. În sistemul paradigmatic, o formă de tipul *schimb* se caracterizează pentru vorbitor prin faptul că este alcătuită dintr-un singur morfem concret. Ea se opune celorlalte tocmai prin absența unui morfem cu structură fonematică. Formele cu mor-

[1] Aceasta e terminologia obișnuită în gramaticile curente, Cf. de ex., *Gramatica Academiei R.P.R.*, ediția a II-a, vol. I, p. 44.

fem zero constituie baza unor serii de opoziţii privative [1], ca *schimb — schimb/i*, *schimb — schimb/ă*; *sap — sap/i*, *sap — sap/ă*.

Introducerea conceptului de morfem zero e şi mai necesară cînd sistemul lingvistic dat înregistrează, în planul expresiei, pentru aceleaşi valori, şi opoziţii echipolente [2], în care fiecare element are o marcă pozitivă. Existenţa paradigmei de tipul *url/u*, *url/i*, *url/ă*, în virtutea căreia există opoziţiile *url/u — url/i*, *url/u — url/ă*, arată clar utilitatea recunoaşterii unui morfem zero în forme de tipul *schimb*. Valorile de număr şi persoană corespunzătoare morfemului zero din aceste forme se asociază, în forme ca *url/u*, elementului de expresie *-u*.

Comparaţia cu alte tipuri ale paradigmei corespunzînd aceloraşi asocieri sintagmatice e utilă mai cu seamă atunci cînd e vorba de paradigme reduse, cel puţin din punctul de vedere al expresiei, la doi membri. Analiza *creionθ — creioan/e*, *verbθ — verb/e* se impune în mod evident, dacă avem în vedere paradigme ca *teatr/u — teatr/e* etc.

5. Morfeme omonime. Fenomenul omonimiei, observat şi discutat mai ales în legătură cu cuvîntul, se produce şi în cadrul morfemelor. Morfemul *-ă* din *cas/ă* este omonim cu *-ă* din *cînt/ă*, morfemul *-a* din *(voi) cînt/a* este omonim cu morfemul *-a* din *(el) cînt/a*. Esenţa fenomenului e aceeaşi ca a omonimiei lexicale: unor unităţi de expresie identice li se asociază unităţi diferite de conţinut.

Omonimia se rezolvă atît prin relaţiile paradigmatice, cît şi prin cele sintagmatice, prin opoziţiile în care se încadrează şi prin distribuţie: *-ă* din *cas/ă* nu se confundă cu *-ă* din *cînt/ă*, pentru că se opune lui *-e* din *cas/e*, aşa cum *-ă* din *lad/ă* se opune lui *-i* din *lăz/i*, pe cînd *-ă* din *cînt/ă* se opune lui *-i* din *cînţ/i*, morfemului zero din *cînt* etc. În plan sintagmatic, cele două morfeme *-ă* se deosebesc prin faptul că primul poate apărea în construcţii ca *o cas- e albă*, dar nu poate apărea în construcţia *el cînt- frumos*, unde apare cel de al doilea *-ă*.

6. Morfem cu semnificaţie zero. Conceptul de morfem cu semnificaţie zero, care apare în diferite lucrări de specialitate [3], nu se justifică teoretic, ba, mai mult decît atît, el desfiinţează conceptul de morfem, care se caracterizează, cum am văzut, faţă de fonem sau faţă de diferite tranşe sonore delimitate după alte criterii (silabă etc.), tocmai prin faptul că e un element de expresie dotat cu semnificaţie, că are, deci, caracter de semn lingvistic.

[1] În cadrul opoziţiilor privative, unul dintre termeni se caracterizează, faţă de celălalt, prin prezenţa unui element suplimentar.

[2] Termenii incluşi într-o opoziţie echipolentă prezintă fiecare, pe lîngă elementul comun, un element suplimentar specific.

[3] Z. Harris., *op. cit.*

De obicei degajarea și recunoașterea unor asemenea morfeme cu semnificație zero se datorește fie unei analize neadecvate, fie dificultății de a încadra un segment morfematic într-o categorie de unități sau de a pune în evidență rolul lui în limbă, de a stabili cu ce unitate de conținut este asociat.

În limba română, o unitate morfematică dificil de încadrat reprezintă de ex., segmentele *-ez-*, *-eaz-*, din anumite forme de prezent ale unor verbe în *-a* : *lucr/ez/Ø*, *oper/eaz/ă* etc., care sînt interpretate ca sufixe [1], ca desinențe sau ca „elemente" care însoțesc „desinențele propriu-zise" [2].

De fapt, rolul lor se clarifică, dacă acceptăm posibilitatea de a avea în limbă s u f i x e g r a m a t i c a l e v a r i a b i l e [3], și în acest mod de interpretare segmentele *-ez-* etc., sînt considerate realizări ale sufixului de prezent, alături de *-ắ-*, *-á-* [4].

7. Morfemele realizate prin diferite alomorfe se combină în unități mai largi sau mai restrînse. Cele mai restrînse grupări de morfeme reprezintă c u v î n t u l. O parte din cuvinte există în limbă ca o m u l ț i m e de forme. Acestea sînt c u v i n t e l e f l e x i b i l e. Paradigma cuvintelor flexibile cuprinde forme reprezentate prin combinații mai largi sau mai restrînse de morfeme. Între morfemele care alcătuiesc o asemenea grupare relația poate fi foarte strînsă : morfemele se succedă într-o ordine strictă și indisociabilă (ele nu pot fi permutate în cadrul lanțului, iar acesta nu poate fi disociat). Aceste grupări reprezintă f o r m e l e s i m p l e sau s i n t e t i c e (*cîntam*, de ex.). Cînd relația dintre morfeme în cadrul lanțului este mai laxă, mai puțin rigidă, așa încît elementele componente pot fi permutate sau admit disocierea lanțului prin intercalarea între ele a anumitor elemente lexicale exterioare lui, gruparea de morfeme reprezintă o f o r m ă c o m p u s ă sau a n a l i t i c ă (*am cîntat*, *am* mai *cîntat*, *cîntat-am*, de ex.)

[1] Această interpretare este de obicei justificată etimologic, fără a se preciza dacă e vorba de un sufix lexical sau gramatical.

[2] Gramatica Academiei cuprinde în aceeași frază ambele interpretări : „Desinențele verbale folosite la unele persoane ale prezentului indicativ și conjunctiv, și ale imperativului *-ez*, *-ezi*, *-ează* ..., care sînt desinențe întrucît caracterizează anumite persoane, nu un timp sau mod în întregime ca sufixele gramaticale, sînt și ele analizabile într-un element *-ez-* ... urmat de desinențele propriu-zise" (vol. I, p.44).

[3] Cf. Gramatica Academiei, vol. I, p. 45, unde se admite că „sufixul temporal" (de prezent) se realizează în „două variante: *-ă-* și *-a-*" (la care se poate adăuga a treia *-Ø-*, menționată cu cîteva rînduri mai sus în descrierea formelor de singular).

[4] Cf. V. G u ț u R o m a l o, *Descriere structurală a verbului românesc*, (IV), în SCL, XVI (1965), p. 107.

IV. Categorii gramaticale ale limbii române

1. Categoriile sînt noţiunile cele mai generale ale ştiinţei, în care se reflectă obiectele din realitate şi relaţiile esenţiale dintre ele. Fiecare ştiinţă operează cu categoriile ei specifice.

Categoriile gramaticale reprezintă sensurile logico-gramaticale (deosebite de sensurile lexicale) care se exprimă prin forme concrete de limbă, segmentale (fonem, morfem, combinaţie de foneme sau de morfeme) sau suprasegmentale (intonaţia). Astfel privite, categoriile gramaticale constituie modul intern de organizare a materialului de forme dintr-o limbă. Alegerea unei categorii gramaticale de către vorbitor pune pe auditor în cunoştinţa unei cantităţi de informaţie absolut obligatorie pentru oricare mesaj înăuntrul unei comunităţi lingvistice. R. Jakobson (*Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, p. 206) atrage atenţia asupra faptului că agramaticalitatea unui enunţ îl privează în acelaşi timp şi de informaţia semantică.

2. Definirea categoriilor gramaticale este o problemă de metodă deosebit de însemnată, care a primit în cursul timpului rezolvări diverse.

Studierea structurii gramaticale a dus mai întîi la relevarea categoriilor logice exprimate în limbă şi de aici la identificarea categoriilor gramaticale cu cele logice. Experienţa a arătat însă că limba nu gramaticalizează toate conceptele. Nu s-au gramaticalizat de asemenea aceleaşi categorii logice în toate limbile. Astfel categoria a s p e c t u l u i, gramaticalizată în limbile slave, nu este exprimată în limbile romanice (deci şi în limba română) decît prin construcţii cuprinzînd cuvinte cu sens lexical aspectiv (cf. rom. *începe să citească*, *a terminat de citit*) sau prin cuvinte cu sens aspectiv (*a adormi* „momentan" faţă de *a dormi* „durativ", *a căuta* „durativ" faţă de *a găsi* „momentan"). De aceea există pericolul de a confunda, în examinarea structurii unei limbi, gramatica cu logica, pericolul includerii în categoriile gramaticale a unor categorii logice sau a unor categorii gramaticale din alte limbi. În descrierea structurii gramaticale a unei limbi trebuie să ţinem seama de categoriile gramaticale specifice ei. Prezenţa într-o limbă a unei categorii gramaticale trebuie fundată pe existenţa unor indici formali proprii.

Este posibilă în sfîrşit şi o definire verticală, paradigmatică, a categoriei gramaticale. Dat fiind faptul că, în cadrul aceleiaşi categorii gramaticale, semnele au aceeaşi d i s t r i b u ţ i e, unii lingvişti ca Zellig S. Harris (*Structural linguistics*, p. 356) au încercat chiar să reducă categoriile gramaticale la o problemă de distribuţie („coloana de substituţii verticale în diagrama generală indică categoria gramaticală"), eliminînd astfel sensul. O asemenea procedură de analiză pri-

vează însă limba de funcția ei principală, care decurge din finalitatea semantică a oricărui mesaj lingvistic.

Specificul fiecărei limbi se manifestă în organizarea categoriilor ei gramaticale sau în mijloacele lingvistice prin care se realizează fiecare categorie în parte. Conceptele gramaticale dintr-o limbă dată orientează structura lingvistică într-o anumită direcție. Pe de altă parte, în funcție de ansamblul categoriilor gramaticale, fiecare categorie are o valoare diferită. Bunăoară, valorile cuprinse în categoria numărului diferă în cazul în care limba cunoaște numai singular și plural față de cazul în care, afară de singular și de plural, există și dualul; în al doilea caz, categoria numărului include un sistem mai complex de opoziții (singular/plural, singular/dual, plural/dual).

Și mijloacele de exprimare a aceleiași categorii constituie o trăsătură particulară a unei limbi. În limba română, categoria numărului se exprimă nu numai prin variația morfemelor desinențiale, ci și prin alternanțe (substituiri de foneme) în radical: *țară/țări*.

Categoriile gramaticale pot evolua în cursul evoluției unei limbi. Într-o perioadă lungă de timp, unele categorii gramaticale dispar (de ex., categoria aspectului, realizată morfologic în limba latină, și-a pierdut caracterul în trecerea de la latină la limbile romanice, fiind exprimată prin procedee lexicale sau sintactice), altele își reorganizează sistemul de opoziții, mărind sau reducînd numărul termenilor componenți (de ex., categoria numărului, alcătuită, în vechea slavă, din singular, plural și dual, pierde dualul în limbile slave moderne; categoria cazului își reduce numărul de termeni din limbile vechi în limbile moderne etc.). În general, evoluția categoriilor gramaticale se efectuează prin simplificare și abstractizare.

3. Să vedem, pe scurt, natura categoriilor gramaticale ale limbii române și apoi mijloacele prin care sînt ele exprimate. În domeniul flexiunii nominale (substantiv, adjectiv, numeral) categoriile gramaticale realizate sînt *genul*, *numărul* și *cazul*, în acela al flexiunii pronominale, care seamănă bine cu flexiunea nominală, *genul*, *numărul*, *cazul* și *persoana*, iar în domeniul flexiunii verbale, *numărul*, *persoana*, *modul*, *timpul* și *diateza*. La adjective și la unele adverbe (de mod, o parte dintre cele de loc și de timp) intervine *comparația*. Acestor categorii gramaticale le corespund în română modalități de expresie specifice.

4. Categoriile gramaticale se pot împărți după rolul lor în limbă în două grupe: A. categorii gramaticale *flexionare*; B. categorii gramaticale de *relație* (în care trebuie încadrate și categoriile sintactice constitutive ale propoziției).

A. Categoriile gramaticale flexionare se manifestă în comportamentul gramatical al cuvintelor flexibile.

Genul este o categorie flexionară foarte veche. Ea a evoluat, în cursul vremii, atît ca mod de manifestare, cît și din punctul de vedere al conținutului. Genul este categoria gramaticală pe care, în cazul substantivelor, o impune realitatea înconjurătoare: omul și ființele, în general, sînt de sex bărbătesc sau femeiesc și, prin urmare, cuvintele care le denumesc aparțin genului masculin sau genului feminin [1]. La baza acestei categorii gramaticale stă, deci, un fapt material, un conținut propriu-zis. Pe lîngă ființe există și lucruri, la care nu poate fi vorba de sex, ceea ce înseamnează că numele lor nu sînt nici masculine, nici feminine, ci neutre. Așa trebuie să ne închipuim, teoretic vorbind, situația substantivului în raport cu obiectele pe care le desemnează. Limbile vechi [2] ne arată lămurit aceasta, căci posedă cele trei genuri aici în discuție: de o parte masculinul și femininul, alcătuind împreună genul a n i m a t (sau însuflețit), genul ființelor propriu-zise, iar de altă parte genul neutru, genul n e a n i m a t (sau neînsuflețit) corespunzător lucrurilor.

Această distincție, chiar dacă va fi fost foarte strictă la început de tot, a urmat cursul evoluției mentalității. Astfel pentru omul primitiv, între ființele adevărate și pomi, de pildă, care fac fructe, nu există nici o deosebire, din cauză că și unele și ceilalți dau naștere la ceva, au „progenitură": copii sau pui, ființele, fructe și semințe care rodesc mai departe, pomii. Așa se explică faptul că în latinește substantivele nume de arbori erau de genul feminin, întocmai ca numele femeii (în cazul omului) și al femelei (în cazul animalelor).

Pe măsură ce trecea vremea, omul se dezvolta din punct de vedere intelectual, datorită progresului pe care-l realiza în domeniul economic: munca îl punea în situația de a cunoaște din ce în ce mai bine natura și a-și da astfel seama că între ființele propriu-zise și plante sau alte obiecte din lumea înconjurătoare există o deosebire esențială. Aceste constatări au dus, între altele, la transformarea numelor de arbori din feminine în masculine. Afară de asta, interveniseră încă de mai înainte fapte de ordin pur formal care au avut drept urmare asimilarea multor nume de lucruri cu numele de ființe. Această asimilare se producea cu atît mai ușor, cu cît flexiunea substantivelor neutre diferea de a celorlalte numai la unele cazuri (de obicei nominativul și acuzativul). De aceea limba latină însăși prezenta o situație care nu mai semăna decît aproximativ cu cea inițială, existentă în limba indo-europeană comună. În și mai mare măsură se deosebesc din acest punct de vedere limbile actuale de cele vechi, care le-au dat

[1] În astfel de cazuri există adeseori o corespondență deplină între genul natural și genul gramatical.

[2] Avem în vedere limbile indo-europene.

naştere. Astfel limbile romanice au pierdut genul neutru (cu sensul „genul nedeterminat", nici masculin, nici feminin), intrat în descompunere încă din latina tîrzie. Româna este singura dintre limbile romanice în care se păstrează un al treilea gen, cu sensul „inanimat, colectiv", clar deosebit, atît prin formă, cît şi prin conţinut, de masculin şi de feminin. Acest gen a fost numit n e u t r u, a m b i g e n sau e t e r o g e n. Termenul n e u t r u este preferabil celorlalte denumiri, întrucît neutrele româneşti conservă şi dezvoltă clasa neutrelor (inanimate) din limba latină (v. discuţia, p. 74—76).

Formal, au gen şi alte părţi ale vorbirii înglobate în flexiune anominală şi pronominală (adjectivul, numeralul, pronumele), fie atunci cînd sînt întrebuinţate în poziţie liberă, independente („substantival", în termenii gramaticii tradiţionale), fie în poziţie condiţionată de un determinat cu care se „acordă" [1]. Toate aceste părţi de vorbire, la care genul aparţine exclusiv formei, au posibilitatea de a varia genul: *frumos — frumoasă*, *acest — această*, *doi — două*. Substantivele nu pot avea decît un singur gen [2].

În termenii analizei funcţionale, genul apare ca o capacitate a substantivului de a selecta o anumită formă a determinantului (adjectiv, articol). Genul masculin fiind membrul nemarcat al opoziţiei poate fi definit prin absenţa mărcilor gramaticale feminine (non-feminin). În română, unde opoziţiile de gen sînt triple (masculin/feminin, feminin/neutru/masculin, neutru), intervine, în distincţiile de gen, şi posibilitatea de selecţie a anumitor forme de plural (*cer albastru*, *perete albastru — ceruri albastre*, *pereţi albaştri*).

N u m ă r u l apare nu numai în flexiunile nominală (a substantivului, adjectivului etc.) şi pronominală, ci şi în cea verbală, pentru a distinge unitatea de pluralitate. Numărul are, la substantive, o bază materială, dată de realitatea înconjurătoare: obiectele (= fiinţele şi lucrurile) există şi cîte unul, izolate, şi mai multe împreună. Prin urmare, numele lor îşi schimbă forma după cum este vorba de un singur obiect sau de mai multe. Altfel nu s-ar putea exprima deosebirea pe care ne-o impune realitatea. Tot ce-am spus, în legătură cu genul, despre determinantele substantivului, ca şi despre echivalentele lui practice este valabil şi aici, în sensul că se aplică regula acordului (în cazul determinantelor) şi regula asimilării lor depline cu substantivul (în cazul echivalentelor sintactice).

[1] Acordul nu exprimă decît dependenţa termenului „acordat" faţă de cel regent.

[2] Astfel se înlătură confuzia posibilă dintre morfemele identice. Avem desinenţa -*ă*, la adjective (*albastru — albastră*), şi sufixul moţional -*ă* la substantive (*avocat — avocată*); în primul caz avem a face cu două forme ale aceluiaşi cuvînt, în al doilea caz, cu două cuvinte.

Categoria numărului se manifestă cu o valoare specială și în flexiunea pronominală. Opoziția *eu/noi* este diferită de opoziția *carte/cărți*. Pluralul pronumelor personale de pers. I și II este un plural în care persoana vorbitorului sau a conlocutorului se asociază cu alte persoane. Așadar *noi* nu înseamnă numai *eu* + *eu* + *eu* ..., *voi* nu înseamnă numai *tu* + *tu* + *tu* ..., ci și *noi* = *eu* + alte persoane, *voi* = *tu* + alte persoane. Astfel se realizează opoziția inclusiv/exclusiv în cadrul pluralului. La persoana a III-a opoziția *ea/ele*, *el/ei*, avînd aceeași valoare ca opoziția *carte/cărți*, *om/oameni*, este un plural exclusiv.

Categoria gramaticală a numărului a evoluat și ea, în cursul vremii, către abstractizare: pluralul, desprins de ideea de număr concret, constituie o opoziție binară față de singular, înlocuind opozițiile graduale în care intrau dualul și trialul, existente în limbile vechi.

Opoziția singular/plural, care constituie categoria gramaticală a numărului, se neutralizează în anumite situații. Sînt cazuri în care forma de singular, avînd sens colectiv, poate indica pluralitatea: *s-a făcut multă poamă în acest an*; *a înghețat peștele în baltă*. În cazul substantivelor colective formate cu sufix colectiv de tipul *brădet*, *tineret*, *pietriș*, forma de singular are o valoare specială: ea desemnează nu un obiect, ci o multitudine variată de obiecte considerate ca mulțime, nu ca pluralitate.

Totalitatea modificărilor paradigmatice pe care le suferă părțile de vorbire flexibile ale vorbirii poartă numele de f l e x i u n e. Avem o flexiune n o m i n a l ă, aceea a substantivului și a echivalentelor lui sintactice (adjectivul, numeralul), o flexiune p r o n o m i n a l ă (a pronumelor de toate speciile, precum și a articolului) și o flexiune v e r b a l ă (a verbului). Flexiunea nominală și cea pronominală alcătuiesc împreună ceea ce obișnuit se numește d e c l i n a r e. Flexiunea verbală constituie c o n j u g a r e a. Ea este marcată de indici de modalitate proprii.

Pentru a clasa categoriile verbale trebuie să introducem două distincții fundamentale, indicate de Roman Jakobson (*Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, p. 131 și urm.). Trebuie să deosebim (1) e n u n ț a r e a în sine de obiectul ei, m a t e r i a e n u n ț a t ă (evenimentul narat) și (2) p r o c e s u l în sine de p r o t a g o n i ș t i i lui („a g e n t u l" și „p a c i e n t u l" sau destinator și destinatar). Această situație separă relațiile verbale în patru elemente: (1) p r o c e s u l e n u n ț a t (evenimentul narat), (2) p r o c e s u l e n u n ț ă r i i (actul vorbirii), (3) p r o t a g o n i ș t i i procesului enunțat și (4) p r o t a g o n i ș t i i procesului enunțării.

În această perspectivă, categoriile gramaticale ale verbului, chiar atunci cînd apar și la alte clase de cuvinte, au o funcție deosebită. Categoria n u m ă r u l u i caracterizează printr-o referință cantita-

tivă pe protagoniști în procesul enunțat (evenimentul narat), fără referință la actul enunțării. Categoria p e r s o a n e i caracterizează pe protagoniștii procesului enunțat (evenimentul narat) în raport cu procesul enunțării. Prima persoană semnalează identitatea protagonistului procesului narat cu locutorul (agentul procesului enunțării), persoana a doua identitatea protagonistului cu interlocutorul („pacientul" actual sau potențial al procesului enunțării, cel către care se îndreaptă actul vorbirii). Așa-zisa persoană a III-a este termenul nemarcat al opoziției de personalitate: reprezintă n o n - p e r s o a n a și se opune, prin aceasta, pers. I și pers. II, care au sens personal. În cadrul persoanelor I și a II-a, apare o corelație de subiectivitate: *eu*, pers. I și *non-eu* (= tu) pers. a II-a. Aceste opoziții fundamentale constituie categoria persoanei și în flexiunea pronominală. Categoria gramaticală a persoanei se exprimă prin mijloace diferite: prin desinențe la verb și prin schimbarea rădăcinii (supletivism) la pronume.

Categoriile verbale specifice verbului sînt modul, timpul și diateza. M o d u l caracterizează relația care leagă procesul enunțat (evenimentul narat) și pe protagoniștii lui prin referire la locutor (protagonistul procesului enunțării), altfel spus, concepția pe care o are vorbitorul despre relația dintre acțiune, agent și scopul ei. Vorbitorul poate prezenta acțiunea ca fiind reală, sigură, posibilă, dorită, poruncită, presupusă etc. Uneori vorbitorul poate prezenta acțiunea în comunicare altfel de cum o consideră el — o acțiune sigură poate fi prezentată numai ca posibilă: *Să mai ascult eu vreodată sfaturile tale?* cu sensul „nu voi mai asculta niciodată sfaturile tale". În acest caz, apar contradicții între modalitatea reală și cea exprimată în comunicare.

Modalitățile în care poate fi concepută o acțiune sînt foarte numeroase. O limbă gramaticalizează anumite modalități, pe care alte limbi le exprimă prin mijloace sintactice sau lexicale. În română, de exemplu, nu se exprimă decît perifrastic potențialitatea ireală *(era să cadă)* sau necesitatea *(trebuie să vină)*. În trecerea de la latină la limba română se constată îmbogățirea categoriei modurilor: în această perioadă a apărut o formă modală nouă, c o n d i ț i o n a l u l; în prezent se desăvîrșește gramaticalizarea unor construcții modale *(poate veni, era să vină)*; dovada gramaticalizării o constituie tendința de a nu mai separa semiauxiliarul de mod de verbul conjugabil: *nu mai a venit, mai poate să vină, mai trebuie să vină* în loc de *nu a mai venit, poate să mai vină, trebuie să mai vină.*

Limba română are cinci moduri personale: indicativul, conjunctivul (sau subjonctivul), condiționalul-optativ, imperativul și prezumtivul. Celelalte patru, și anume infinitivul, participiul, gerunziul și supinul, care figurează în gramaticile curente la rubrica „moduri

nepersonale", se caracterizează morfologic prin lipsa flexiunii în raport cu categoriile de număr și persoană, iar sintactic prin caracterul lor dependent: aceste forme verbale nu pot constitui nucleul unei comunicări, prezența lor în comunicare presupune existența unui mod personal.

Categoria gramaticală a timpului raportează momentul desfășurării acțiunii la momentul vorbirii, caracterizînd procesul enunțat (evenimentul narat) prin procesul enunțării. Astfel, categoria timpului include trei valori fundamentale: trecut, prezent, viitor și trei opoziții fundamentale: prezent/trecut, prezent/viitor, trecut/viitor. Raportarea momentului acțiunii la momentul comunicării se poate face direct sau indirect. Cînd raportarea se face direct, timpurile verbale sînt absolute (prezentul, perfectul simplu, perfectul compus, viitorul I), cînd raportarea se face prin intermediul altui timp, al altui moment, avem a face cu timpuri relative (mai mult ca perfectul, viitorul anterior).

Caracteristică românei și altor limbi romanice este combinarea categoriei timpului cu aceea a aspectului. Aspectul reprezintă o caracterizare în sine a procesului enunțat, fără a implica pe protagoniști și fără referințe la actul vorbirii. Categoria aspectului, care apare, de obicei, în legătură cu categoria timpului, este în română cuprinsă în relațiile de temporalitate. Aceasta complică sistemul de opoziții temporale cu unele opoziții secundare: de exemplu, în domeniul timpurilor trecute, apare opoziția dintre acțiunea durativă (imperfect) și acțiunea terminată (perfectul compus, perfectul simplu); pe aceeași bază de opoziție durativ/terminat (în trecut) se întemeiază și diferența dintre imperfect și mai mult ca perfect. Din această cauză, în comparație cu unele limbi neromanice (germana, rusa), limba română este bogată în timpuri trecute; în comparație însă cu franceza, româna poate exprima mai puține valori temporale ale trecutului.

Afară de aceste situații, româna exprimă durata sau stadiul de desfășurare a unei acțiuni prin mijloace sintactice (construcții perifrastice) sau lexicale, cu ajutorul verbelor avînd sensul „a începe" (*începe*, *prinde*, *apucă* să spună), „a termina", „a continua" (*continuă* să vorbească).

Diateza[1] este definită, de obicei, ca fiind categoria gramaticală care arată raportul dintre procesul enunțat și protagoniștii lui,

[1] Acesta este termenul adoptat în locul celor folosiți pînă acum în terminologia gramaticală românească: *formă* sau *conjugare* sau *formă de conjugare* (activă, pasivă și reflexivă), care sînt improprii sau chiar echivoci. Căci „formă" înseamnă și „mod" și „timp" și „caz" etc., iar prin „conjugare" se înțelege, de obicei, categorie sau clasă de verbe: conjugarea I, a II-a etc. Francezii întrebuințează denumirea de *voix* (= voce), iar germanii pe aceea de *Genus* (= gen). În limba rusă i se spune *zalog*.

fără referință la actul vorbirii sau la locutori. Acest raport poate avea trei manifestări: subiectul este „a g e n t" (autor) al acțiunii, subiectul este „p a c i e n t" (cel care suportă acțiunea verbului), subiectul este și autorul acțiunii și cel care suportă acțiunea verbului [1]. Numai verbele tranzitive pot avea toate trei diatezele: *eu văd pe fratele meu*; *eu mă văd în oglindă*; *eu sînt văzut de fratele meu* [2].

B. C a t e g o r i i g r a m a t i c a l e d e r e l a ț i e. Relațiile sintactice ce se stabilesc între cuvinte în cadrul comunicării aparțin și ele categoriilor gramaticale. Aceste raporturi sînt condiționate în primul rînd de specia gramaticală a cuvîntului (substantiv, adjectiv, verb etc.).

Categoria c a z u l u i exprimă raporturile dintre cuvinte (elemente nominale între ele și față de verb) în cursul comunicării. Pentru exprimarea acestor raporturi, substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul își modifică forma. Ansamblul de forme prin care se exprimă relațiile cazuale constituie d e c l i n a r e a.

Fiecare caz corespunde unui anumit rol al cuvîntului în alcătuirea propoziției. Numărul formelor cazuale variază de la o limbă la alta. Gramatica limbii latine recunoaște șase cazuri, în limba română se vorbește de existența a cinci cazuri. Asemenea diferențe se explică prin faptul că, pe de o parte, fiecare limbă dispune de un material diferit de forme pentru a exprima raporturile dintre cuvinte, iar, pe de altă parte, nu toate raporturile se exprimă prin modificarea formei substantivului. Există, în fiecare limbă, relații între cuvinte care se exprimă cu ajutorul prepozițiilor (de exemplu, ablativul în limba latină a fost înlocuit în limbile romanice prin construcții prepoziționale). Pentru a stabili numărul cazurilor dintr-o limbă trebuie să avem în vedere totalitatea cuvintelor susceptibile de a exprima prin forma lor categoria cazului (substantive masculine, feminine, pronume, adjective). Astfel constatăm că în română avem cinci cazuri, dacă luăm în considerație flexiunea substantivelor și a pronumelor: nominativ, genitiv, dativ, acuzativ, vocativ; dintre acestea, vocativul poate fi considerat un caz facultativ. Definirea conținutului celor cinci cazuri este sintactică.

Cazurile pot fi exprimate uneori prin forme omonime. În astfel de situații vorbim de s i n c r e t i s m u l cazurilor. Sincretismul se manifestă diferit de la o clasă de cuvinte la alta: în română substantivele masculine prezintă omonimia tuturor formelor cazuale (N.A.

[1] *Gramatica Academiei*, I, 109 (ed. I) definește această categorie prin „raportul dintre subiect și complementul direct". Dar o asemenea accepție a termenului *diateză* restrînge categoria numai la verbele tranzitive, pentru că numai acestea pot avea complement direct.

[2] Pentru prezentarea mai amănunțită a situației categoriei diatezei vezi p. 192—200.

(un) pom = G.D. *(unui) pom*), substantivele feminine prezintă omonimia a cîte două forme : nominativ—acuzativ *(o) floare*, genitiv—dativ *(unei) flori*, iar pronumele personal are forme distincte pentru diferitele cazuri *(eu, mi (mie, îmi), mă, (pe) mine)*. Existența unor anumite sincretisme într-o limbă dată constituie una dintre caracteristicile cele mai importante ale ei. Omonimia se rezolvă în vorbire prin distribuția diferită a formelor omonime, adică prin folosirea formelor în construcții diferite. Astfel, omonimia dintre genitiv și dativ este înlăturată prin faptul că dativul apare, de obicei, ca determinant al unui verb *(dau elevului cartea)* iar genitivul ca determinant al unui substantiv *(cartea elevului)*. Omonimia se rezolvă în parte și prin articol : declinarea masculină, la care omonimia cazurilor este totală, își diferențiază unele forme prin formele articulate *(pomul — pomului)*.

În cadrul flexiunii nominale iau naștere relațiile de determinare între un substantiv și elementele care îi m o d i f i c ă sfera semantică. Categoria determinării cuprinde o clasă de morfeme care exprimă separarea unui obiect de mulțimea obiectelor de același fel și individualizarea lui : adjectivul calificativ *(cartea bună)* sau determinativ (posesiv, demonstrativ, relativ : *cartea mea*, *această carte*, *care carte*) și articolul hotărît și nehotărît. Determinanții adjectivali și cei care exprimă un concept indeterminat, neizolabil în unitate sînt i n d e f i n i ț i. Determinanții pronominali (articolul, adjectivele pronominale) sînt d e f i n i ț i. Determinarea cu ajutorul adjectivului se realizează printr-o informație suplimentară. Cel mai abstract procedeu de determinare este articolul, care, ca morfem al determinării, nu aduce un plus de informație, ci o definire mai precisă a conținutului noțional al substantivului. Cu ajutorul articulării unui substantiv se pot stabili opozițiile subst. nearticulat/subst. cu artic. nehotărît, subst. nearticulat/subst. cu artic. hotărît, subst. cu artic. nehotărît/subst. cu artic. hotărît (*om/un om*, *om/omul*, *un om/omul*)[1].

Spre deosebire de alte limbi romanice, în română determinanții gramaticali ai numelui pot apărea atît proclitic, cît și enclitic. P r e d e t e r m i n a n ț i propriu-ziși sînt : articolul nehotărît, adjectivul relativ (interogativ) și adjectivul nehotărît *(o femeie, care cîine, unii oameni)*; celelalte elemente determinante pot apărea în condiții sintagmatice diferite atît proclitic *(acest om, al meu prieten)*, cît și enclitic *(omul acesta, scaunului, prietenul meu)*. În limba română, articolul hotărît fiind enclitic, nu exclude adjectivele pronominale *(prietenul* **meu***)* ca în franceză *(mon chien/le chien)*; sub acest aspect româna se apropie de structura limbii italiene, care admite dubla determinare *(il mio*

[1] V a l e r i a G u ț u R o m a l o în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Buc., 1958, p. 365 și P a u l a D i a c o n e s c u, în SCL, XII (1961), 2, p. 169.

cane) cu excepția clasei substantivelor nume de rudenie *(mio padre)*. În limba română, între articol și substantiv se produce uneori o fuziune totală: articolul s-a contopit cu desinențele cazuale (în cazul articolului enclitic). La genitiv și dativ substantivul nu poate fi, în română, decît articulat (cu articol hotărît sau nehotărît): *cartea unui student*, *cartea studentului*)[1]. La nominativ și acuzativ construcțiile cu substantivul nearticulat apar rar. Toate aceste fapte arată că întrebuințarea substantivului nearticulat s-a redus simțitor în limba română. Pe de altă parte, articolul nu apare niciodată independent. Gramatica tradițională însăși îl considera un instrument gramatical, dar îl trata ca o parte de vorbire separată. Pentru a rezolva această contradicție, noi considerăm articolul un morfem al determinării celei mai abstracte și îl vom discuta, în limba română, în cadrul mijloacelor de realizare a acestei categorii gramaticale.

Henri Mitterand (*Études de linguistique appliquée*, 2, p. 129) distinge două aspecte ale utilizării gramaticale a determinanților numelui: proprietatea de a fi substituite *(latitude commutatoire)*, care se realizează în seria paradigmatică, și proprietatea de a se combina *(latitude combinatoire)*, în planul sintagmatic. O clasificare a determinanților din punctul de vedere al latitudinii lor combinatorii, în limba română, rămîne încă de făcut. D. Copceag (*Revue roumaine de linguistique*, X (1965), 5, p. 473—474) încearcă să clasifice a d j u n c ț i i care actualizează substantivul în funcție de subiect — dar examinează numai predeterminanții nominali (în limba română postdeterminanții nominali apar numai după substantivul enclitic articulat: *caietul meu*).

Categoria c o m p a r a ț i e i sau a gradelor de comparație exprimă raporturile cantitative care se stabilesc între două obiecte sau procese care prezintă o însușire comună. În principiu, numai adjectivele pot avea „gradație“ sau grade de comparație, fiindcă numai ele exprimă însușiri, dar în aceeași situație cu adjectivele sînt adverbele de mod (de „calitate“), care îndeplinesc pe lîngă verb aceeași funcțiune ca adjectivele pe lîngă substantiv, apoi unele adverbe de loc și de timp *(mai tîrziu, mai departe)* și, în sfîrșit, unele substantive cu sens general, calificativ *(poet, filozof)*.

Valorile relaționale ale morfemelor de comparație sînt [2]:

1. egalitatea
2. inegalitatea

a) inegalitatea non inclusă (superioritatea termenului non inclus: *elevul este mai mare decît sora lui*).

[1] Se folosesc fără articol numai substantivele precedate de adjective: *acestui om*, *fiecărei eleve* etc.

[2] V. M. M a n o l i u, SCL, XIII (1962), 2, p. 207—208.

b) inegalitatea inclusă (superioritatea termenului inclus: *elevul este cel mai mare dintre colegii lui)* [1].

În planul expresiei, categoria comparației se manifestă numai analitic în limba română. Morfemele inegalității au o distribuție proprie și constituie segmente specifice: *mai* „morfem de comparație" selectează numai un adjectiv sau adverb *(mai bun, mai bine)*, suportă antepunerea lui *cel (cel mai bun)* și a unui verb *(știe mai mult)*; *cel* „morfem de comparație" selectează și adverbe *(cel mai bine)*. Pozitivul are formantul zero, iar superlativul absolut se construiește lexical cu adverbul *foarte*. Împreună cu Charles F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1958, p. 212 putem considera comparația o „flexiune perifrastică" (inflection phrase).

V. Clase gramaticale ale vocabularului (Părțile de vorbire)

1. Categoriile gramaticale guvernează comportamentul gramatical al cuvintelor unei limbi și creează astfel clase de cuvinte care se caracterizează prin reacții gramaticale identice. Asemenea specii gramaticale sînt numite p ă r ț i de v o r b i r e. O clasă de cuvinte se caracterizează, deci, prin capacitatea de a reacționa față de aceleași categorii gramaticale, chiar dacă prin alomorfi diferiți, și de a putea intra, în consecință, în aceleași tipuri de contexte. Seria de cuvinte *om, cîine, pasăre* sau *muncește, învață, cîntă* sau *înaltă, frumoasă, mea* fac parte din aceleași categorii flexionare prin faptul că pot fi substituibile în același context:

cîinele / *omul* / *pasărea* } *doarme*

omul { *muncește* / *învață* / *cîntă*

casa { *înaltă* / *frumoasă* / *mea*

Terminologia gramaticală utilizată astăzi, prin tradiție, arată că, în clasificarea cuvintelor în părți de vorbire criteriile au fost variate

[1] Așa-numita inegalitate inclusă presupune totdeauna pe al doilea obiect al comparației la plural.

şi inconsecvente. Substantivul poartă o denumire justificată semantic (denumeşte substanţa), adverbul, prepoziţia sînt definite prin poziţia faţă de un cuvînt principal, adjectivul, pronumele, conjuncţia prin funcţia lor gramaticală (lat. *adjectivus* „care se adaugă la ceva", lat. *pronomen* „în locul numelui"). Verbul este identificat cu cuvîntul însuşi [1].

Criteriul semantic duce la o clasificare bipartită: 1. cuvinte care exprimă noţiuni, 2. cuvinte care nu exprimă noţiuni. În prima clasă sînt cuprinse cuvinte care pot exprima substanţa, adică obiecte percepute prin simţ sau concepute de spirit (s u b s t a n t i v e), cuvinte care exprimă stări sau acţiuni prin care substanţa îşi manifestă existenţa (v e r b), cuvinte care exprimă însuşiri ale substanţei (a d j e c t i v) sau ale procesului (a d v e r b).

Dar o astfel de clasificare are împotrivă fenomenul gramatical al conversiunii (schimbarea funcţiei gramaticale). Acelaşi conţinut poate avea forme de expresie diferită, calitatea poate fi concepută ca proces *(frunzele îngălbenesc)* sau ca substanţă *(galbenul frunzelor)*. Prin schimbarea condiţiilor sintactice se creează de asemenea posibilităţi de trecere a cuvintelor dintr-o categorie într-alta. Sînt adjective care se substantivizează *(răniţii sînt transportaţi în spatele frontului; înaltul cerului; frumosul în artă)*, substantive care devin adjective *(pantofi balerini; cîini mai bărbaţi; zilele-mi copile)*. Părţile de vorbire reflectă nu atît analiza intuitivă a realităţii, cît aptitudinea unei limbi de a reduce această realitate la o varietate de forme. O clasificare gramaticală nu se poate funda pe criterii semantice sau logice.

Singura metodă de clasificare gramaticală a cuvintelor nu poate să pornească decît de la gramatică: clasele de cuvinte sînt determinate exclusiv de caracteristicile morfosintactice ale limbii respective. Fără îndoială, sensul nu poate fi exclus, pentru că el asigură identitatea formei cu ea însăşi: între semnificaţia părţii de vorbire şi proprietăţile ei gramaticale primare există un anumit raport care îi asigură posibilitatea unor multiple funcţii sintactice.

În baza criteriilor formale se face mai întîi o clasificare m o r f o l o g i c ă, în care se ţine seamă de schimbările paradigmatice (cuvinte f l e x i b i l e, care îşi modifică forma în cursul flexiunii, şi n e f l e x i b i l e, cele care nu apar niciodată în paradigme flexionare). În prima clasă de cuvinte intră substantivul, adjectivul (numai cele care îşi schimbă forma, nu şi cele de tipul *gri*, *maro*), pronumele, numeralul, verbul

[1] Aceste denumiri sînt contrazise de fapte. Există cazuri de prepoziţii postpuse, ca lat. *mecum*, sau de adverbe care nu însoţesc imediat un verb, cum sînt adverbele de afirmaţie sau de negaţie. Pe de altă parte, aceste clase nu pot avea o valabilitate generală în toate limbile: ele corespund cadrelor gramaticale ale limbilor clasice, şi aplicarea lor la alte limbi poate sacrifica realitatea.

și adverbul (al cărui singur aspect flexionar poate fi considerată comparația); în clasa cuvintelor neflexibile, intră interjecția, prepoziția și conjuncția.

Cuvintele flexibile se divid după criteriul flexiunii, adică după categoriile gramaticale care comandă procesele morfologice. Substantivul și adjectivul, a căror paradigmă constă din modificări cazuale, de gen și de număr, alcătuiesc f l e x i u n e a n o m i n a l ă. Pronumele, care se schimbă și în raport cu persoana, constituie f l e x i u n e a p r o n o m i n a l ă. Verbul, ale cărui modificări formale sînt comandate și de categoria modului și a timpului, formează f l e x i u n e a v e r b a l ă. Acești factori formali permit cuvintelor să intre într-un sistem de relații sintactice specifice fiecărei categorii de cuvinte.

O clasificare morfologică tripartită propune (pentru latină) Charles F. Hockett (*A Course in Modern Linguistics*, New York, 1958, p. 221—222):

A. Cuvinte cu flexiune cazuală (n u m e):
- a) Cuvinte cu un singur gen sau indiferente la gen:
  - substantive (*fată, băiat*)
  - pronume (*eu, tu, noi*)
- b) cuvinte cu flexiune de gen:
  - adjective descriptive (calificative)
  - adjective pronominale

B. Cuvinte cu flexiune de persoană și număr în raport cu subiectul (v e r b e):
- a) cuvinte cu flexiune de diateză (tranzitive; ele pot fi pasiv, activ, reflexiv)
- b) cuvinte fără variație de diateză
  - activ
  - pasiv
  - reflexiv

C. Cuvinte fără flexiune. (Criterii sintactice stabilesc diversele subclase: p r e p o z i ț i i, a d v e r b e, c o n j u n c ț i i, i n t e r j e c ț i i.

Criteriului morfologic trebuie să i-l asociem însă pe cel sintactic. Înțelegem prin criteriu sintactic urmărirea distribuției unui cuvînt în diversele combinații (secvențe) în care apare în lanțul comunicării. În această perspectivă se pot distinge clase de cuvinte care pot apărea în aceleași condiții sintagmatice și care au, deci, aceeași funcție sintactică.

Aplicarea criteriului sintactic împarte cuvintele în două categorii: cuvinte care pot îndeplini o funcție sintactică, capabile de a determina sau de a fi determinate, și cuvinte care nu pot avea funcție sintactică. În prima clasă se integrează cuvintele — părți de propoziție; în cea

de-a doua, cuvintele de relație, care servesc la exprimarea unei funcții sintactice, și interjecția. Substantivul, adjectivul, pronumele, verbul, adverbul pot îndeplini diferite funcții sintactice în propoziție; prepoziția și conjuncția indică relații în interiorul propoziției și al frazei; interjecția nu are funcție sintactică, ea aparține planului expresiv.

Cuvintele cu funcție sintactică se împart, la rîndul lor, după relațiile în care apar mai frecvent. Substantivului îi este caracteristică funcția sintactică de subiect și obiect (la fel pronumelui, substitut al substantivului), adjectivului îi este proprie funcția sintactică de atribut; funcția specifică a verbului la modurile personale este funcția de predicat. Aplicarea criteriului distribuției sintactice trebuie să țină însă seama de indicii formali.

Părțile de vorbire sînt, așadar, clase de cuvinte caracterizate de anumiți factori formali care le permit să intre într-un sistem de relații ce constituie funcția lor sintactică.

În baza criteriilor de mai sus, limba română posedă următoarele părți de vorbire: substantivul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția. După cum se vede, am eliminat din această clasificare a r t i c o l u l.

Elementele cuprinse de obicei sub denumirea aceasta au în limbă roluri extrem de variate, care nu permit reunirea lor laolaltă într-o singură clasă și nici considerarea lor ca parte de vorbire de sine stătătoare (v. *Articolul*, p. 166 și urm.).

Clasa numeralului a dat naștere la discuții. S-a manifestat tendința de a nu-l considera parte de vorbire de sine stătătoare, ci o clasă de cuvinte subordonată adjectivului și pronumelui. Deosebirile dintre numeral și celelalte două părți de vorbire sînt însă relevante atît în plan morfologic, cît și sintactic: comportarea gramaticală a numeralului este diferită de aceea a adjectivului (numeralul este așezat de obicei înaintea substantivului, iar substantivul este întotdeauna nearticulat), distribuția sintactică este diferită (numeralul are funcții caracteristice adjectivului, dar și substantivului și pronumelui), indicii formali sînt diferiți (numeralul nu cunoaște morfeme de gen de la *trei* înainte, este indiferent față de categoria numărului și a determinării), particularități care constituie trăsături specifice deosebindu-l de substantiv, adjectiv sau pronume.

Interjecția are, în română ca și în alte limbi, o situație cu totul diferită de celelalte părți ale vorbirii. Ea nu-i nici cuvînt independent, căci nu denumește obiecte, însușiri, acțiuni etc., nici unealtă gramaticală, întrucît nu exprimă raporturi între obiecte sau judecăți. Ea stă, izolată, în frază (cum arată, în scris, virgula sau alt semn de punctuație care o desparte de celelalte cuvinte), tocmai pentru că nu se leagă de nici unul dintre cuvintele frazei. Prezența sau absența interjecției

nu schimbă structura sintactică a unei fraze, ci subliniază expresiv un element al ei. Interjecția este un procedeu de emfază. Interjecția poate apărea singură: faptul că nu se leagă sintactic de nici un cuvînt îi permite să fie folosită singură și, grație conținutului ei lexical, să exprime, într-un mod specific, ceea ce exprimă o propoziție sau o frază întreagă.

2. Se vorbește în unele gramatici, pe lîngă părțile de vorbire enumerate mai sus, de particule și de cuvinte modale[1]. Acestea ar fi o clasă „lexico-gramaticală" care ar cuprinde adverbe cu un corp fonetic redus în română *(și, păi, mai, chiar)*, prepoziții, conjuncții (rom. *să*) și chiar elemente morfematice care intră în compunerea cuvintelor (*-va* din *cineva*, *careva*). În lumina criteriilor enunțate, particulele s-ar putea caracteriza printr-o distribuție limitată: ele apar, în general, în contexte fixe, în aceeași poziție, ajungînd uneori pînă la fuziunea lexicală. Eliminînd, așadar, definirea lor prin semantică (cuvinte modale), precum și ideea existenței unei „categorii lexico-gramaticale" de acest fel, eliminînd de asemenea cazurile de aglutinare, cînd se identifică cu morfemele afixale, particulele își pot justifica existența prin două caracteristici formale pertinente: scurtimea corpului lor fonetic și distribuția limitată. Ele se încadrează însă în interiorul claselor gramaticale cu care au în comun funcția sintactică, adică printre adverbe, prepoziții, conjuncții. Termenul particulă nu definește, așadar, o clasă gramaticală de cuvinte, ci un element lingvistic caracterizat prin alți indici formali și de distribuție decît cei proprii clasei gramaticale din care fac parte[2].

Pentru a termina discuția privitoare la părțile vorbirii, ar mai fi de spus (ceea ce vom constata mereu, de-a lungul studiului nostru, cu ajutorul materialului lingvistic respectiv) că granițele dintre ele nu sînt așa de stricte cum pare a rezulta din definițiile date și din distincțiile făcute în expunerea de mai sus. Granițele dintre părțile vorbirii pot fi depășite. Problema depășirii limitelor morfologice aparține sintaxei, ceea ce dovedește, încă o dată, că între morfologie și sintaxă există o strînsă legătură funcțională.

[1] În special școala gramaticală sovietică operează cu acest termen. V. Vinogradov, *Russkii jazîk*, Moscova-Leningrad, 1947, p. 725, *Grammatika russkogo jazîka*, Moscova, 1952, p. 630. V. de asemeni Al. Ionașcu, *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire*, LR, IV (1955), p. 55 și urm., Fulvia Ciobanu și Magdalena Popescu-Marin, *În legătură cu folosirea termenului de „particulă" în gramatica limbii române*, LR, IX (1960), 5, p. 3 și urm.

[2] Concluzia la care ajung Fulvia Ciobanu, și Magdalena Popescu-Marin, LR, IX (1960), 5, p.9, cînd afirmă că „termenul de particulă poate crea confuzii" și propun termenul de „element de formare" („fără ca aceasta să se confunde cu sufixul sau desinența"?!), este echivocă și inconsecventă.

SUBSTANTIVUL

I

1. Substantivul este partea de vorbire care se definește, morfologic, prin flexiunea variabilă de caz și număr, dar invariabilă în gen. În lanțul propoziției, substantivul se caracterizează prin capacitatea de a îndeplini, în raporturile dintre cuvinte, orice funcție sintactică, iar semantic, prin posibilitatea de a denumi ființe, lucruri, noțiuni abstracte, fenomene ale naturii. Etimologic vorbind, termenul *substantiv* înseamnează ceea ce există sub forma unei substanțe sau ca substanță, de sine stătătoare, ceea ce are un conținut esențial, care-i aparține și-l deosebește de conținutul altora. Dată fiind mulțimea obiectelor din lumea înconjurătoare și a noțiunilor abstracte pe care le formează omul, substantivul este cuvîntul cel mai frecvent în vorbire și totodată cel mai bine reprezentat numeric. De aici, importanța lui lingvistică, de natură nu numai cantitativă, ci și funcțională.

În gramatica modernă, substantivul este o parte de vorbire principală, capabilă de a primi determinanți (adjectiv, numeral) sau de a fi substituită (pronume). V. V. Vinogradov (*Russkii iazîk*, p. 48) consideră substantivul un „pivot" gramatical al categoriei numelui. În jurul lui se grupează adjectivul și numeralul.

2. Clasificarea substantivelor se poate face din mai multe puncte de vedere. Se obișnuiește a se împărți substantivele în concrete și abstracte, prin referință la natura obiectelor desemnate: substantivele concrete denumesc ființe, lucruri, fenomene ale naturii pe care le percepem cu ajutorul simțurilor, celelalte denumesc concepte, produse ale minții noastre, proprietăți ale obiectelor sau relații dintre obiecte *(bătrînețe, frumusețe, mărime, tărie)*, stări *(fericire, necaz, răbdare)* sau acțiuni *(cîntare, mers, curs, plîns)*. Această clasificare are împotrivă mai întîi faptul că, în acești termeni, nu se poate stabili o limită netă între concrete și abstracte: substantive ca *frig, amețeală, victorie, sănătate*, pe care le percepem cu ajutorul simțurilor, ca un complex de senzații interne, exprimă stări, sînt adică, abstracte, sau au o existență obiectivă, concretă? În al doilea rînd, așa cum arată acad. Al. Graur (*Studii de lingvistică generală*, p. 221) și Tatiana Slama-Cazacu (*Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 805 și urm.), toate cuvintele sînt atît abstracte, ca proces psihic și prin generalizarea implicată în ele, cît și concrete, prin expresia lor materială, prin sunetele care le obiectivizează.

O asemenea distincție imprecisă nu poate fi semnificativă în planul structurii limbii și, ca atare, este inoperantă în gramatică. Ea rămîne o problemă de ordin semantic [1].

Substantivele se mai împart în nume proprii și nume comune. Această clasificare, care se întemeiază pe distincția logică dintre noțiuni singulare și generale, privite din punctul de vedere al sferei lor, are la bază tot o analiză semantică. Ea corespunde însă și unor distincții gramaticale, dat fiind că substantivele proprii și cele comune se definesc și morfologic. Numele proprii se caracterizează prin invariabilitate în număr (număr determinat) și prin rădăcini care pot să nu aparțină codului semantic al limbii (întrucît și-a pierdut semnificația originară : *Ilie*, *Alexandru*, *Vasile*, *Sever* sînt nume proprii ale căror rădăcini aveau sens în ebraică, greacă sau latină [2]). Un nume propriu reprezintă o denumire acceptată prin convenție socială pentru un singur obiect : *Mimi* înseamnă, din punctul de vedere al codului limbii române, „o persoană care se numește Mimi" [3]. Cu toate acestea, un nume propriu se poate aplica și unei pluralități de obiecte. În acest caz, așa cum a arătat E. Coseriu (*El plural en los nombres propios*, în *Teoria del lenguaje y lingüistica general*, Madrid, 1962, p. 280), această pluralitate aparține obiectelor, nu denumirii. Numele propriu nu denumește în același fel ca numele comune, care „clasifică" realitatea, ci reprezintă o denumire secundară, individualizantă și unificantă. În comparație cu un apelativ, numele propriu este o denumire de alt ordin. De aceea diferența dintre două nume proprii, precum *Gheorghe* și *Ion*, nu aparține semanticii limbii comune : ele apar ca semne distinctive, atribuite convențional, în interiorul unui grup social limitat. Flexiunea numelor proprii se deosebește de flexiunea celor comune. Așa cum a arătat W. Manczak (*Tendances générales du développement morphologique*, în *Lingua* 12, 1963, p. 28), declinarea numelor proprii de persoană prezintă, în comparație cu aceea a apelativelor, mai multe inovații (în română, de exemplu, *Lupu*, *Fieraru* ca nume proprii se declină analitic : *lui Lupu*, *lui Fieraru*, în timp ce apelativele corespunzătoare au rămas la tipul de fle-

[1] Încercarea lui Henri Wald, LR, X (1951), 2, p. 113 și urm. de a menține distincția dintre cuvinte concrete și abstracte, fundînd-o pe clasificarea noțiunilor după conținutul lor logic („lingviștii ar fi îndreptățiți să considere abstracte cuvintele care conțin noțiuni abstracte și concrete pe acelea care conțin noțiuni concrete", p. 114), nu reușește să deplaseze problema în planul gramaticii.

[2] Cf. Carlo Tagliavini, *Un nome al giorno*, I—II, (Torino), 1955—1956.

[3] Cf. de același autor, *Une tendance générale dans le développement de la flexion des noms de personnes* în *Revue internationale d'onomastique*, XII (1960), p. 125 și urm., XIII (1961), p. 33 și urm.

xiune sintetică; vocativul inovant de tipul *-ule* aparţine de asemenea numelor proprii: *Fierarule!* faţă de *fierare!* (etc.).

Substantivele proprii denumesc fiinţe sau lucruri individualizate, adică „indivizi" (în sens larg) consideraţi izolat, de pildă oameni (*Gheorghe*, *Ileana*, *Vasile*, *Zamfira*, *Ionescu*, *Popescu*), animale *(Azor*, *Joian*, *Marţolea*, *Vinerica*), localităţi *(Bucureşti*, *Galaţi*, *Sibiu)*, ţări *(Germania*, *Japonia*, *Luxemburg*, *Polonia*, *România)*, popoare *(ceh*, *maghiar*, *rus*, *suedez)*, rîuri *(Dunărea*, *Niprul*, *Oltul*, *Sena*, *Tisa*, *Volga)*, munţi (*Altai*, *Carpaţi*, *Pirinei)*, avînd funcţie individualizatoare în cadrul unei categorii.

Substantivele comune desemnează pe reprezentantul unei categorii de obiecte, oricare ar fi el. Altfel spus, substantivul comun este numele oricăruia dintre obiectele aparţinînd aceleiaşi categorii, adică al tuturor obiectelor de acelaşi fel. Avem substantive sau nume comune a p e l a t i v e, cînd se referă la o categorie de obiecte: *animal*, *copac*, *om*, *lup*, *masă*, *stejar*; nume comune c o l e c t i v e, cînd se dau unei mulţimi determinate de obiecte identice, considerată în totalitatea ei, fără a ţine seamă de indivizii care o alcătuiesc: *armată*, *popor*, *brădet*, *cărpiniş*; nume comune m a t e r i a l e, cînd se dau unor obiecte ale căror elemente alcătuitoare nu există izolat, unul cîte unul: *apă*, *fier*, *lapte*, *piatră*, *sare* etc.

II. Categorii gramaticale

1. *Genul.* Clasificarea substantivelor după genuri s-a făcut din cele mai vechi timpuri. În cazul substantivelor, care desemnează obiecte animate, genul este o categorie gramaticală care corespunde unui conţinut real: între sexul fiinţelor şi genul gramatical există o anumită concordanţă. În clasa substantivelor nume de obiecte inanimate, distribuţia substantivelor după genuri este determinată de criterii formale, apărute în cursul evoluţiei limbii.

De multă vreme s-au produs şi continuă să se producă discordanţe între genul natural al obiectelor şi genul substantivelor care le denumesc. Cauza trebuie căutată în eliberarea omului de sub stăpînirea atotputernică a lumii înconjurătoare asupra minţii lui, care caracterizează primele începuturi ale omenirii, cînd obiectele erau împărţite în „animate" şi „neanimate" potrivit stadiului de dezvoltare intelectuală a omului primitiv.

2. În limba română, deosebirile de gen, la substantiv, nu constituie o categorie morfologică, manifestată în flexiune, dat fiind că genul substantivului este fix. Iată de ce în analiza formală a substantivului nu putem separa morfemul de gen. Marca genului, la substantiv, în

limba română apare solidară cu morfemele de număr și cu cele de caz sau împreună cu morfemele determinării (articol), reunite, de obicei, în „terminația“ [1] cuvintului. Astfel semnele distinctive ale celor trei genuri din limba noastră pot fi considerate: terminația *-ă* pentru feminin, *-u* sau consoană pentru masculin și neutru, *-e* pentru toate trei genurile. Dar destul de des intervin excepții de la această regulă. Avem astfel masculine (extrem de puține) în *-ă*: *popă*, *tată*, *vlădică*, care se deosebesc foarte lămurit de feminine prin desinența pluralului, mai mult ori mai puțin specifică pentru genul masculin [2]. (La *tată*, de pildă, intervine și faptul că nu se produce alternanța fonetică sing. *a* — plur. *ă*, obligatorie în cazul femininelor cu pluralul în *-i*: *tată — tați*, față de *ladă — lăzi*.) Există de asemenea masculine și neutre terminate la singular în *-i* sau în consoană palatală: *ochi*, *război* (pe care mulți le-au scris, pînă nu de mult, *ochiu* și *războiu*, desigur și sub influența nevoii de a distinge, de multe ori, cele două numere ale substantivului și de a respecta oarecum regula conform căreia masculinele și neutrele se termină în *u* sau consoană). Femininele au și alte terminații: *-ea*, *-a* și *-i*, toate accentuate (*măsea*, *stea*, *basma*, *manta*, *zi*).

3. Aceste particularități morfologice ale substantivului românesc se explică istoric, ca o continuare a situației din limba latină, cu modificările fonetice produse de-a lungul timpului. Terminațiile feminine *-ă*, *-ea* și *-i* corespund respectiv lat. *-a*, lat. *-ella* (devenit *-eauă*, cum dovedesc pînă astăzi unele forme regionale, apoi cele din aromână și meglenită, precum și forma articulată din dacoromână: *măseaua*, *steaua*) și lat. *-ies* (un singur exemplu: *dies* > *zi*). Toate (cu excepția ultimei) aparțineau declinării I latinești. Cele masculine și neutre continuă desinențele corespunzătoare latinești de la declinările a II-a și a IV-a (aceasta din urmă contopită ulterior cu a II-a). Trebuie arătat că *-us* și *-um* au devenit, la început, *-u*, care s-a păstrat o vreme (cum arată textele vechi), mai întîi ca *u* vocalic, după aceea ca *u* semivocalic. Astăzi *u* apare numai după grupul consonantic *muta cum liquida* (explozivă sau spirantă + *l* sau *r*), unde e vocalic (*codru*, *suflu*) și după o vocală cu care formează diftong, unde e, deci, semivocalic (*fiu*, *leu*, *ou*). În toate celelalte cazuri, *-u* final a dispărut sau se menține

[1] Prin care se înțeleg fonemele alcătuitoare ale sfîrșitului cuvîntului, în sens strict, fără referință la funcția gramaticală. Ea nu trebuie confundată cu desinența, care implică existența unui morfem constituit. Observațiile lui I. Pătruț, LR, IV (1955), 6, p.67(„Cred că diferențierea dintre „terminație“ și „desinență“ nu este necesară în felul propus de acad. Iorgu Iordan“) sînt neîntemeiate (v., în același sens, și remarca acad. Al. Graur, *Studii de gramatică*, II, p.7).

[2] Deosebirea este dictată de conținutul acestor substantive, nume de ființe bărbătești, care ar fi suficient el singur, fără intervenția unui element formal (desinența), pentru înlăturarea oricărei posibilități de confuzie cu femininele.

sub forma unei uşoare rotunjiri a sunetului precedent. Aşa se explică existenţa terminaţiei consonantice la substantivele masculine şi neutre româneşti.

Terminaţia *e*, existentă la toate genurile, continuă terminaţia substantivelor latineşti de decl. a III-a : *-es* şi *-is*, finalele cele mai răspîndite la această declinare, au pierdut pe *s*, după cum acuzativul aceleiaşi declinări a pierdut pe *-m*, ceea ce a dus la confuzia cazurilor şi la obţinerea unei forme unice în *-e (i* din *is*, fiind neaccentuat şi final, a putut deveni *e* pe cale pur fonetică) [1]. Avem astfel *cî(i)ne* < *canis*, *vulpe* < *vulpes*, *nume* < *nomen* [2].

Substantivele de origine străină s-au adaptat la normele morfologice create de fondul latinesc, după criterii, în primul rînd, strict formale: terminaţia originară decidea cu privire la genul substantivului împrumutat. Foarte des terminaţia însăşi suferea modificări în procesul de adaptare fonetică a împrumuturilor, ceea ce putea duce în unele cazuri la schimbarea genului, pe care-l avusese la început substantivul împrumutat, chiar în limba noastră. Se înţelege că, în cazul numelor de fiinţe, genul lor natural avea cuvînt hotărîtor. Cf., între altele, *popă* şi *vlădică*, al căror gen originar s-a păstrat, fără să intervină o adaptare a formei, cum ar fi fost de aşteptat *(pop* şi *vlădic*; ultimul aspect există, dar a apărut mai tîrziu, sub influenţa plur. *vlădici)*.

După cum se poate observa, numai femininele au terminaţii specifice: terminaţiile vocalice de tipul *-ă*, *-ea*, *-a* nu apar decît la feminine şi se opun celor consonantice, sau lui *-u* vocalic şi semivocalic, terminaţii ale masculinelor şi neutrelor (terminaţia *-e* este comună tuturor genurilor). Masculinul şi neutrul nu sînt diferenţiate la singular. La plural, neutrele urmează tipurile feminine (vezi discuţia care urmează).

4. Spre deosebire de alte limbi romanice, româna cunoaşte la substantive trei genuri: masculin, feminin şi neutru. Existenţa unui al treilea membru în cadrul categoriei gramaticale a genului, în limba română, constituie unul dintre aspectele cele mai controversate ale structurii ei gramaticale.

Aşa cum a arătat acad. Al. Graur [3], clasa substantivelor neutre se distinge de celelalte substantive prin conţinut, cuprinzînd n u m a i substantive care desemnează inanimate (opunîndu-se prin această exclusivitate masculinului şi femininului, în care se includ deopotrivă animate şi inanimate) şi prin formă, selectînd articol şi determinante

[1] La masculine şi neutre. Femininele au păstrat, la singular, şi dativul.

[2] Cu *-n* dispărut (ca şi alte consoane finale).

[3] *Romania*, LIV (1928), p. 249 şi urm., *Bulletin linguistique*, V (1937), p. 5 şi urm., VI (1938), p. 260 şi urm.; v. acum, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1960, p. 347 şi urm.

masculine la singular şi feminine la plural şi posedînd indici formali proprii, *-uri* (lat. *-ora*, existent şi în sardă şi, dialectal, în italiană: sard. *pettora*, sic. *pittira*, tosc. *campora*). În acest sens, neutrul românesc continuă neutrul latinesc, ca o categorie vie, spre deosebire de celelalte limbi romanice, care, ca italiana (*il labbro — le labbra, il frutto — le frutta, il muro — le mura, il dito — le dita*) [1] sau vechea franceză (sg. *bras* — pl. *brace*), nu păstrează decît urme mai mult sau mai puţin sporadice ale substantivelor neutre latineşti.

Existenţa reală a unui gen neutru, urmaş al neutrului latinesc în limba română, a fost nu o dată contestată. Cercetări mai recente, statistice, tind de asemenea să dovedească instabilitatea neutrului latinesc în limba română, repartizarea masivă a inanimatelor în cadrul femininului [2] şi masculinului [3], şi, în consecinţă, inexistenţa unui neutru substantival autentic. În română, după o statistică recentă efectuată de Ecaterina Goga (pe baza *Dicţionarului limbii române moderne*), numele de inanimate se repartizează astfel: 2 674 feminine, 1 470 neutre, 222 masculine. Procentual, după cum a arătat I. I. Bujor, LR, IV (1955), 6, p. 64, substantivele inanimate se repartizează în proporţie de 11,66% în genul masculin, 59,93% în genul feminin şi numai 28,41% în cadrul genului neutru. Asemenea încercări mai au însă de învins, teoretic, caracteristica principală a neutrului românesc: incompatibilitatea dintre animat şi neutre; neutrul cuprinde în mod exclusiv inanimate şi colective. De acest aspect este legată şi problema originii neutrului românesc: unele ipoteze [4] care încercau să atribuie influenţei slave rolul de a fi conservat şi dezvoltat neutrul latinesc dispărut din alte limbi romanice, au întîmpinat justificate obiecţii legate de faptul că substantivele neutre slave au intrat, în română, în categoria masculinului sau femininului. O perspectivă nouă, în această discuţie a deschis lingvistul sovietic M. A. Gabinski [5], care, pornind de la constatarea că şi în albaneză există substantive cu formă masculină la singular şi feminină la plural (*mal — male* „munte", *fillim — fillime* „început", *llaf — llafe* „cuvînt"), soco-

[1] G. Rohlfs, *Hist. Gramm.*, II, p. 81—82.

[2] Ceea ce dă dreptate constatărilor lui L. Spitzer: *Feminización del neutro*, în *Revista de filologia hispánica*, Buenos-Aires, III (1941, 4, p. 339—371), cu toate obiecţiile acad. Al. Graur în *Genul neutru în româneşte*, în LR, III (1954), 1, p. 30—44.

[3] În limba română contemporană, limbajul tehnic are tendinţa de a folosi numele obiectelor tehnice la genul masculin; cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, 2, Buc., 1956, p. 278 şi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Buc. 1960, p. 345 şi urm.

[4] Al. Graur, *art. cit.*, LR, III (1954), 1, p. 33; Al. Rosetti, *Despre genul neutru şi genul personal în limba română* în SCL, VIII (1957), 4, p. 407—411.

[5] *Voprosî iazîkoznania*, V, 1956, nr. 1, p. 86 — 87.

tește că o asemenea particularitate nu are o legătură cu genul „neutru" (albaneza cunoaște și un gen neutru propriu-zis, ca greaca și latina) și că ea s-ar datora substratului traco-ilir. Astfel poate fi detașat, teoretic, neutrul autentic („indo-european") de „ambigen". Al. Rosetti (într-un articol publicat în *Revue de linguistique romane*, XXV, 1961, p. 369) consideră, după Hjelmslev, constituirea neutrului românesc ca un efect al „tendinței de motivare" a raportului dintre forma și substanța cuvîntului, apărută și în română, așa cum a apărut și a dispărut în cursul istoriei indo-europenei.

Româna a păstrat, așadar, categoriile de gen ale latinei, dar le-a întărit, ameliorînd funcționarea lor prin reorganizarea masei nominale. Conservarea neutrelor în categoria formală a ambigenelor este indicele unei tendințe de a salva, în trecerea de la latină la română, o clasă de substantive distincte de masculin și feminin. În română, în urma reclasării logice a substantivelor, neutrul a devenit categoria non-genului natural [1].

O încercare de a determina genurile substantivului românesc în termenii analizei contextuale a întreprins Paula Diaconescu (SCL XV (1964), 3, p. 307 și urm.). Considerînd de genul masculin orice substantiv care are o variantă admisă de contextul [*acești* ... θ], de genul feminin, în contextul [*această* ... θ] se caută a se defini poziția genului neutru. Neutrul apare astfel, în limba română, ca o „sumă parțială" a masculinului și femininului, cu sensul „masculin și feminin", dar deosebit de fiecare dintre ele printr-o entropie mai mare; de aceea el cere contexte diferite ca număr și gen, de tipul [*acest* ... θ] la singular și [*aceste* ... θ] la plural.

Afară de aceste trei genuri, autoarea distinge în sistemul categoriei genului în limba română două a r h i g e n u r i care ar reprezenta în cazul unor substantive ca *aur*, *piper*, *unt*, *sînge*, *mărar*, *mei*, *pătrunjel*, partea comună a genurilor m a s c u l i n și n e u t r u, iar în cazul unor substantive ca *icre*, *tărîțe*, *moaște*, partea comună a genurilor f e m i n i n și n e u t r u. Este vorba, după cum se vede, de substantive s i n g u l a r i a - și p l u r a l i a t a n t u m, ale căror contexte au la plural (pentru singularia tantum) sau la singular (pentru pluralia tantum) o d i s t r i b u ț i e d e f e c t i v ă (ceea ce F. B. Agard, *Structural Sketch of Rumanian*, *Language Monograph*, 26, p. 31 numea „nouns with incomplete inflection"). În ce măsură, în asemenea situații, poate fi convenabil a introduce în sistem doi termeni noi, utilizînd un con-

[1] Pentru interrelația dintre genurile masculin, feminin, neutru în cadrul unui sistem, cf. R o m a n J a k o b s o n, *The Gender Pattern of Russian*, SCL, XI (1960), 3, p. 541 și urm.

cept de tipul arhifonemului, respins de lingvistica modernă [1] în ultima vreme? Descrierea propusă ridică astfel anumite rezerve.

În orice caz, ideea că substantivele neutre românești pot fi considerate substantive „ambigene" a cîștigat, în vremea din urmă, teren. Asemănarea formală a neutrelor la singular cu masculinele și la plural cu femininele constituie un fapt care nu poate fi ignorat în descrierea sistemului genurilor românești. Atît în lingvistica românească, unele lucrări apărute în ultima vreme, precum I. Pătruț, *Cercetări de lingvistică* (Cluj), (1956), I, 1—4, p. 29 și urm. și I. I. Bujor, *art. cit.*, cît și între specialiștii în filologia română din străinătate, precum A. Guillermou, *Mannuel de langue roumaine*, Paris, 1952, p. 28 („acest al treilea gen este desemnat uneori în mod impropriu prin denumirea gen neutru"), George O. Seiver, *Introduction to Romanian*, London, 1953, p. 15 („mixed gender"), M. A. Gabinski, *Voprosî iazîkoznania*, 1956, 1, p. 86—87, V. Hořejši, *Studii și cercetări lingvistice*, VIII (1957), 4, p. 407—411, se pledează în favoarea existenței, în limba română, a genului „ambigen". În schimb, F. B. Agard, *op. cit.* p. 60 nu recunoaște în română decît d o u ă genuri. O reexaminare a problemei devine din nou actuală și necesară.

Identificarea formală a neutrelor, la singular cu substantivele masculine și la plural cu cele feminine, provoacă sensibile reorganizări ale repartizării substantivelor în genuri. Schimbările de gen care ating substantivele neutre merg în două sensuri: asemănarea la singular cu masculinele face să se ivească un nou plural masculin, iar asemănarea la plural cu femininele dă naștere unui singular nou, feminin.

5. Româna contemporană cunoaște o serie de substantive care au la s i n g u l a r două forme : una de genul masculin și alta de genul feminin. Aproape toate sînt nume de lucruri, ceea ce înseamnează că, dacă ținem seamă și de plural, ele aparțin genului neutru. Le grupăm după origine: unele sînt împrumuturi recente și circulă în limbajul oamenilor instruiți, celelalte sînt cuvinte mai mult ori mai puțin vechi și fac parte din vorbirea populară.

N e o l o g i s m e : *basc — bască*, *bonet — bonetă*, *caolin — caolină*, *croșet — croșetă*, *dromader — dromaderă*, *hieroglif — hieroglifă*, *monogram — monogramă*, *poem — poemă*, *sistem — sistemă*, *stalactit — stalactită*, *tort — tortă*, *tranșeu — tranșee* etc. (Pluralul apare totdeauna cu o desinență comună și femininelor: *-e* sau *-uri*). La unele este mai răspîndită forma masculină, la cele mai multe forma feminină și, pînă la urmă, una dintre ele va învinge, sau, cînd vor rămîne amîndouă,

[1] V. *Travaux de l'Institut de linguistique* (Faculté des Lettres de l'Université de Paris), II (1957) și prezentarea cuprinzătoare a lui A. A v r a m, *Limba română*, XI (1962), 4, p. 347.

se vor deosebi una de alta ca înțeles. Această ultimă ipoteză este o realitate în cîteva cazuri, de pildă *cartel* „formă de monopol" și *cartelă* (de alimente, de îmbrăcăminte etc.) [1]; *cifru* „sistem de corespondență secretă (cu cifre în loc de cuvinte)" și *cifră*; *deviz* „valoare financiară (reprezentată prin titluri, monedă etc.)" și *deviză* „idee conducătoare"; *fascicul* (de lumină) și *fasciculă* (a unei publicații); *grup* „mulțime (de obiecte)" și *grupă* „categorie (de obiecte)"; *ordin* „dispoziție (dată de o autoritate superioară)" și *ordine* „regulă", „disciplină"; *tabel* „tablou (statistic etc.)" și *tabelă* „tabla de scris" (la acest ultim exemplu procesul de diferențiere semantică se găsește în curs de realizare) etc. Cîteodată cele două forme par a se specializa după categorii de vorbitori. Pînă nu de mult în limbajul feroviarilor noștri se spunea *controlă* în loc de *control*, iar actorii preferau forma feminină *rolă* celei masculine *rol*. La neologisme, repartiția este mai mult verticală, după categorii sociale: păturile instruite, care cunosc modelul străin, se lasă influențate de el și deseori dau împrumutului o formă apropiată de a modelului, pe cînd păturile cu mai puțină instrucțiune se conduc după sistemul limbii noastre.

C u v i n t e v e c h i: *bocanc(ă)*, *cartof(ă)*, *călăuz(ă)*, *cojoc — cojoacă*, *crăcan(ă)*, *gogoș — gogoașă*, *horn — hoarnă*, *lăcat(ă)*, *poclad(ă)*, *rod — roadă*, *rotocol — rotocoală*, *stacan(ă)*, *țol — țoală*, *zălog — zăloagă*, *zglăvoc — zglăvoacă* etc. Situația acestor cuvinte diferă, în multe privințe, de a celor precedente. Mai întîi ele nu au toate un plural feminin, de unde urmează că unele sînt în același timp masculine și feminine la ambele numere *(bocanc(ă)*, *cartof(ă)*, *călăuz(ă)*, repartiția celor două forme este orizontală, adică teritorială sau dialectală; în unele graiuri circulă masculinul, în altele femininul. Aceste forme duble nu cunosc diferențieri semantice.

Se poate spune, în general, că la cuvintele vechi a existat, din capul locului, o singură formă, din care, sub influența analogică a pluralui, s-a născut încă una, pe cînd la neologisme s-a produs șovăiala încă de la început, din cauza luptei dintre tendința de a păstra o formă apropiată de a etimonului și cea „populară", de a o adapta la sistemul morfologic indigen. Mai scurt, în cazul cuvintelor vechi punctul de plecare este, de obicei, forma unică și cel de sosire, forma dublă, pe cînd, la cuvintele noi situația se prezintă invers. Limba literară actuală a rezolvat unele dintre aceste dualități impunînd una sau alta dintre forme. În multe cazuri, formele duble coexistă încă: *tort — tortă*, *țol — țoală*. Spre deosebire de cuvintele vechi, care, de cele mai multe ori, se bucură de o

[1] *Cartel* înseamnă și „asociație între două partide politice în vederea alegerilor". Se pare, judecînd după *Dicționarul Academiei*, că aceste două aspecte ne-au venit unul din franceză și celălalt din italiană.

circulaţie limitată la anumite graiuri, neologismele au intrat, mai toate, în limba literară : *bască*, *bonetă*, *hieroglifă*, *monogramă*, *stalactită*, *tranşee* la feminin, formele *caolin*, *dromader*, *fonem*, *sistem* s-au impus la singular sub forma masculinului.

6. În cadrul substantivului, în interiorul genului masculin şi feminin, gramaticile româneşti moderne recunosc un aşa-numit „gen personal". Termenul aparţine, în lingvistica românească, lui C. Racoviţă[1] şi a fost extins, în special, prin lucrările aparţinînd şcolii lingvistice de la Bucureşti. Este vorba de particularităţile de flexiune care caracterizează clasa substantivelor nume proprii de persoană sau nume comune, referitoare la persoane cunoscute sau la obiecte personificate. Aceste substantive au o flexiune realizată prin procedee sintactice : ele primesc articolul proclitic la genitiv — dativ *(lui Ion*; în vremea din urmă această construcţie se extinde şi la numele de persoană feminine : *lui Maria* în loc de *Mariei)*, prepoziţia *pe* la acuzativ — obiect direct *(văd pe Ion, aud pe Vasile*, dar *văd peretele)* ; de asemenea ele se caracterizează, aşa cum a arătat acad. Al Graur[2], prin unele particularităţi morfologice : formă specială de vocativ (celelalte substantive au la vocativ o formă identică cu a nominativului), genitiv — dativ feminin cu conservarea consonantismului şi a vocalismului (*Florica — Floricăi*, *Florichii*, dar *munca — muncii ; Ioana — Ioanei*, dar *floarea — florii* etc.). Mărcile genului personal românesc se manifestă, în interiorul clasei substantivelor, mai ales la singular, atît în limba literară cît şi în limba vorbită. Cercetări mai noi[3] au arătat însă că prezenţa acestor particularităţi caracteristice nu este legată de sensul p e r s o n a l al substantivului ; sînt cazuri cînd, la acuzativul obiect direct, prepoziţia *pe* nu apare, deşi substantivul desemnează o persoană : *iubesc o fată* ; *am întîlnit un prieten pe stradă.* Se poate deduce de aici că sensul personal al substantivului este insuficient ca să poată cere un regim special. Pentru a face necesară o formă sau o construcţie deosebită, sensului personal trebuie să i se alăture determinarea strictă, limitată la o persoană cunoscută, într-un cuvînt i n d i v i d u a l i z a r e a. Numele proprii, substantivele nume de persoană, sînt cele care cer semnele morfo-sintactice ale genului „personal". Aceste indicii ne fac să considerăm că sensul personal apare înăuntrul categoriei determinării. În română, există, aşadar, o clasă flexionară a numelor de p e r s o a n ă i n d i v i d u a l i z a t e.

[1] C. R a c o v i ţ ă, *Sur le genre personnel en roumain*, în *Bulletin linguistique*, VIII, (1940), p. 154 şi urm.

[2] *Bulletin linguistique*, XIII (1945), p. 101 ; v. acum *Gramatica Academiei* I, p. 59—60.

[3] Al. N i c u l e s c u, *Sur l'objet direct prépositionnel dans les langues romanes* în *Recueil d'études romanes*, Buc. 1959, p. 167 ; B. P o t t i e r, *L'„objet direct prépositionnel" : faits et théories*, în SCL, XI (1960), 3, p. 673—676.

7. *N u m ă r u l.* Și această categorie gramaticală are o bază concretă, reală. Variația numărului este consecința conceptului de cantitate.

Morfemele de număr în flexiunea substantivului românesc sînt solidare cu morfemele de gen: ele indică, în același timp, numărul și genul. Totuși cîteva desinențe de plural (*-i*: masc. pl. *lupi*, fem. pl. *barăci*, n.pl. *studii*; *-e*: fem. pl. *case*, n. pl. *chibrite*, *nume*) apar la mai multe genuri, bineînțeles în relații diferite de opoziție față de singular. Se poate vorbi în aceste cazuri, după cum vom vedea, chiar de o extindere a unor morfeme de plural de la un gen la altul.

8. Pluralul substantivelor (nearticulate) se formează în limba română prin următoarele procedee: 1. prin a d j o n c ț i u n e a, la forma de singular, a morfemului desinență de plural (tipul fem. *zi — zile*, *pará — parale*; m. *pom — pomi*, *profesor — profesori*; n. *bîlci — bîlciuri*, *condei — condeie*, *ou — ouă*), adică prin opoziția θ (zero)/morfem de plural; 2. prin î n l o c u i r e a morfemului de singular cu morfemul de plural (masc. *erou — eroi*, *cîine — cîini*; fem. *casă — case*, *bucurie — bucurii*, *cafea — cafele*; n. *studiu — studii*, *bici — bice*, *muzeu — muzee*, *pupitru — pupitre*); 3. prin a d j o n c ț i u n e a morfemului de plural însoțită de alternanță internă de foneme (masc. *bărbat — bărbați*, *om — oameni*, *băiat — băieți*; n. *noroi — noroaie*); 4. prin î n l o c u i r e a terminației formei de singular cu morfemul de plural însoțită de alternanță internă de foneme (masc. *cumătru — cumetri*, *șarpe — șerpi*; fem. *ladă — lăzi*, *carte — cărți*, *noră — nurori*, *privighetoare — privighetori*).

9. Cercetările mai noi au reexaminat problema numărului și a genului substantivului românesc. O analiză contextuală care definește substantivul, o secvență semnificativă minimală S, admisă de unul din contextele $S_1 =$ *acest*, *această*, *acestui*, *acestei*, *acești*, *aceste*, *acestor* și $S_2 = \theta$[1] sau $S_1' = \theta$ și $S_2' =$ *acesta*, *aceasta*, *acestuia*, *acesteia*, *aceștia*, *acestea*, *acestora* sau $S_1'' = \theta$ și $S_2'' =$ *meu*, *mea*, *mei* sau $S_1''' = \theta$ și $S_2''' =$ *scump*, *scumpă*, *scumpi*, *scumpe* a întreprins Paula Diaconescu, SCL, XV (1964), 3, p. 295 și urm. Autoarea încearcă să definească, în termenii analizei distributive, existența a trei valori de număr gramatical, la substantiv, în limba română:

1. numărul s i n g u l a r (totalitatea variantelor substantivelor admise de unul din contextele [*un* ... θ], [θ ... θ] sau [*o* ... θ], dar neadmis de contextele [*mulți* ... θ], [*multe* ... θ]): *urs*, *casă*

2. numărul p l u r a l (totalitatea variantelor substantivale admise de unul din contextele [*mulți* ... θ], [θ / ... θ] sau [*multe* ... θ] dar neadmise de contextele [*un* ... θ], [*o* ... θ]): *urși*, *case*

[1] Semnul θ are în vedere un context + zero. După poziția lui, substantivul (S) reprezintă partea inițială sau partea finală a secvențelor considerate.

3. numărul c o m u n (totalitatea variantelor substantivale admise de contextele [*un* .. 0], [*mulți* ... 0] sau [*o* ... 0], [*multe* ... 0] sau [*un* ... 0], [*multe* ... 0]) : *ochi*, *învățătoare*, *nume*.

10. Fără îndoială, o asemenea analiză nu poate lua în considerație formele multiple de singular sau de plural. Cazurile enumerate la p. 77—78 (substantivul cu forme duble la singular) se completează cu o serie de substantive care apar cu forme duble (sau chiar triple) la plural. Unele substantive masculine sînt masculine la singular, iar la plural au forme masculine și feminine (acestea din urmă dovedesc că substantivele sînt neutre, cu formă masculină la singular și feminină la plural), altele, feminine, cu două forme feminine de plural.

Există însă și a treia serie de substantive cu forme duble de plural, și anume substantive neutre, care, întocmai ca femininele amintite chiar acum, prezintă la plural două forme, ambele corespunzătoare sistemului morfologic al limbii noastre, fără ca genul lor să sufere vreo schimbare sau măcar vreo atingere.

Vom grupa exemplele potrivite cu situația specială a fiecărei categorii de substantive.

a) S u b s t a n t i v e cu formă de m a s c u l i n l a s i n g u l a r și cu forme duble, una de m a s c u l i n alta de f e m i n i n l a p l u r a l : *acizi—acide*, *cîmpi—cîmpuri*, *combustibili—combustibile*, *compuși—compuse*, *derivați—derivate*, *epoleți—epolete*, *explozivi—explozive*, *filamenți—filamente*, *grumaji—grumaze* (și *grumazuri*), *hexametri—hexametre*, *lobi—loburi*, *nuclei—nuclee*, *penduli—pendule*, *produși—produse*, *robineți—robinete*, *secoli—secole*, *suporți—suporturi*, *șpalți—șpalturi* (și *șpalte*), *torenți—torente*, *umeri—umere*, *vagoneți—vagonete* etc. O primă constatare este că majoritatea acestor substantive sînt împrumuturi mai mult ori mai puțin recente, ceea ce explică, măcar în parte, șovăiala vorbitorilor.

Afară de asta, ele aparțin, de obicei, terminologiei tehnice în sens larg și adesea nu unei singure ramuri de activitate, ci mai multora. Acest ultim fapt este cîteodată cauza deosebirii de formă a pluralului : unii specialiști folosesc forma de masculin, alții forma de feminin, conducîndu-se, probabil, după situația specială a fiecărei discipline și urmărind, poate, evitarea confuziilor, care nu sînt excluse, chiar dacă sensul este, în general, același. Astfel, dintre exemplele de mai sus, *compuși* și *derivați* spun chimiștii, *compuse* și *derivate* lingviștii. De adăugat *contraforți* și *contraforturi*, primul folosit de arheologi, al doilea de militari ; *curenți* (electrici) și *curente* (literare, politice etc.) ș.a. În asemenea cazuri se constată un început de diferențiere semantică, mai avansat sau mai puțin avansat, care se poate realiza pînă la capăt, cum arată, de pildă *corneți* (cei care cîntă din instrumentul numit *cornet*) și *cornete* (instrumentele înseși), *cristali* (părțile componente ale unui corp cristalizat) — *cristale* (obiecte de

cristal), *globi* (la ochi) — *globuri* (de sticlă etc.), *membri* (ai unei organizații etc.) — *membre* (mîinile și picioarele omului etc.)[1].

Trebuie relevată ca un fapt important tendința, clară în numeroase cazuri, de a prefera forma masculină de plural. Din exemplele date rezultă că această preferință se manifestă mai ales în limbajul tehnicii și al științelor naturii: *compuși*, *derivați*, *cristali*, *curenți* etc. spun chimiștii, mineralogii, electricienii ș.a., pe cînd lingviștii, istoricii literari etc. se folosesc de formele feminine *compuse*, *derivate*, *curente* etc. Se pot adăuga, din terminologia tehnică, *acumulatori*, *condensatori*, *transformatori* etc., toate, nume de aparate sau instrumente, care ar trebui, din cauza conținutului, al sensului lor, să fie neutre. La căile ferate fenomenul este foarte frecvent. Inventarele afișate în vagoanele de călători conțin numeroși termeni de felul acestora, care surprind prin aspectul lor masculin la plural: *butoni (de sonerie)*, *întrerupători (electrici)*, *robineți*, *suporți*, *elemenți* „anumite piese la instalația de calorifer" (cf. și *fotoelemenți*: *Un hectar de teren acoperit cu fotoelemenți*, în *Scînteia*, 7 sept. 1955, p. 3; *termoelemenți*, *ibid.*). Asemenea fapte ar putea dovedi că genul neutru are în limba noastră o poziție instabilă, cel puțin atunci cînd este vorba de neologisme. În multe asemenea cazuri, forma masculină de plural riscă să fie echivocă, de ex. *acumulatori*, *condensatori*, *întrerupători* etc., prin faptul că ne trimite, mai degrabă, la „oameni", nu la lucruri: *acumulatori* „cei care acumulează", *întrerupători* „cei care întrerup" ș.a.

Substantivele vechi cu forme duble de plural n-au, în general, o situație deosebită decît din punctul de vedere al cauzelor care au dat naștere unei forme noi de plural. De cele mai multe ori faptul se datorește analogiei. Cazurile de diferențiere semantică par a fi mai rare decît la neologisme. Iată cîteva exemple: *bobi* — *boabe* (sing. *bob* și *boabă*, dar masc. *bob* face pluralul și *bobi* în formula *a da în bobi*, și *boabe*, cf. *boabe de grîu*); *capi* „șefi", *capete* (de animale) și *capuri* (termen geografic)[2]; *jumări* — *jumere* (forme diferite după graiuri: munt. *jumări* „scrob, ouă prăjite", mold. *jumere* „resturile rămase după ce s-a topit slănina"); *ochi* — *ochiuri* ș.a. Uneori avem a face cu simple omonime, deci cu două cuvinte (ceea ce și explică existența formei duble de plural) *corni*, *coarne*

[1] Vezi Mioara Avram, în SCL, IX (1958), 3, p. 319—320.

[2] Pluralul vechi și multă vreme singurul existent este *capete*. Forma *capi* a apărut tîrziu, pentru „a traduce" frc. *chef* „conducător, șef" iar *capuri*, tot tîrziu, pentru redarea frc. *cap* „promontoriu." (Sensul de „conducător" apare și în limba veche, dar pluralul este același *capete*, ca la sensul propriu. Cea mai veche atestare a formei *capi* o dă *Dicționarul Academiei* după Bălcescu, la care găsim însă și *capete*, ca la sensul propriu. Acest fapt dovedește că de-abia în prima jumătate a veacului al XIX-lea își face apariția pluralul *capi*, din nevoia de a diferenția formele după înțeles, dar și sub influența frc. *chef*, substantiv de genul masculin. În acest sens trebuie luată afirmația că forma *capi* „traduce" frc. *chef*.) Urmează astfel că avem nu un singur cuvînt, ci trei sau măcar două.

şi *cornuri* (primul este pluralul numelui de arbore *corn* <lat. *cornus*[1], al doilea pluralul lui *corn* <lat. *cornu* „cornul animalelor", iar al treilea este, identic ca sens cu al doilea, adică o metaforă a acestuia, care trebuie să aibă o formă deosebită la plural, pentru evitarea confuziei[2].

b) Substantive feminine cu forme duble la plural. Avem mai întîi o categorie, foarte bogată şi mereu în creştere, cu pluralul în *-e* şi în *-i*. Pretutindeni prima formă este cea originară. Forma a doua are, în general, caracter recent, şi, adeseori, constatăm că ea luptă împotriva celei vechi, pe care, de obicei, o lasă uşor în urmă ca frecvenţă, mai ales în vorbirea familiară şi populară. Alte două clase, mult mai slab reprezentate în limba contemporană, cuprind, una substantive terminate la singular în *-(e)a* accentuat, iar la plural în *-le* şi *-li* (unele au şi a treia formă, în *- i*), cealaltă, substantive care, indiferent de terminaţia singularului, fac pluralul în *-e* (eventual *-i*) şi în *-uri* cu o uşoară deosebire de înţeles între ambele forme. Iată cîteva exemple :

1. *beregate — beregăţi*, *căpşune — căpşuni*, *cireşe — cireşi*, *cîrje — cîrji*, *coale — coli*, *coperte — coperţi*, *crame—crămi*, *cratiţe — crătiţi*, *dulame — dulămi*, *falange — falăngi*, *feşe — feşi*, *foiţe — foiţi*, *haine — hăini*, *hale — hăli*, *îngheţate — îngheţăţi*, *nostimade — nostimăzi*, *panorame — panorămi*, *plute — pluţi*, *regule — reguli*, *sape — săpi*, *stafide — stafizi*, *sucursale — sucursăli*, *sudalme — sudălmi*, *tarabe — tărăbi*, *telegrame — telegrămi*, *tinde—tinzi*, *ţărance—ţărănci*, *uliţe—uliţi*, *uzine—uzini* etc.

2. *balamale — balamăli*, *basmale — basmăli*, *curele — curăli*, *haimanale — haimanăli*, *harabale — harabăli*, *mahalale — mahalăli*, *mantale — mantăli* (şi *mantăi*) etc.[3]

3. *cărni — cărnuri*, *fantezii — fanteziuri*, *mărimi — mărimuri*, *mîncări — mîncăruri*, *zmei — zmeuri* etc.

Majoritatea substantivelor care au două forme la plural aparţin primei grupe, cu *-i* alături de *-e*. Forma nouă este cea în *-i*, cum arată nu numai morfologia istorică a limbii noastre, în cazul substantivelor terminate la singular în *-ă* (cf. lat. *casa* (sing.) — *casae* (plur.) > rom. *casă — case*), ci şi faptul că unele dintre substantivele de felul acestora cunosc în limba literară numai forma de plural în *-e*, o dovadă că scri-

[1] Cf. şi *corni*, pluralul lui *corn* „instrument muzical de alamă" (în formă de corn şi construit după modelul cornului de animal folosit la vînătoare pentru darea unor anumite semnale).

[2] Pt. material mai bogat, v. Iorgu Iordan, *Pluralul substantivelor în limba română actuală* (*Buletinul Inst. de Filologie Română „Alex. Philippide"* V (1938), p. 1 şi urm.).

[3] Multe substantive din această listă au şi o a treia formă, răspîndită în vorbirea neîngrijită : *bălămăli*, *băsmăli*, *măhălăli*, *măntăi*.

itorii mai atenți evită formele în *-i*[1]. În limba veche unele substantive feminine care fac astăzi pluralul în *-i* aveau atunci desinența *e* (și numai pe aceasta). De ex. *ciuperce*, *pușce*, *rane*, *talpe* (la cronicarul Ion Neculce); *blane* (Ien. Văcărescu); *lacrăme*, *porunce*, *săgete* (după Șt. Pașca, *Cel mai vechiu ceaslov românesc*, București, 1939, p. 38). Cf. și *figure* (Hasdeu), *barbe*, *talpe* (Creangă).

Am afirmat ceva mai sus că limba literară evită, în general, pluralul în *-i* al substantivelor de felul celor enumerate în lista noastră. Faptul se datorește caracterului regional și popular al formei în *-i*.

Printre exemplele date aici figurează cîteva tipic populare sau periferice: *beregăți*, *înghețăți*, *telegrămi*. Putem adăuga pe *dicorății*, *consumății*, *cumpănii* din vorbirea eroilor lui Caragiale[2]. Ceea ce interesează în legătură cu această constatare este nu corectitudinea formei, considerată din punctul de vedere al limbii literare, ci originea ei socială, mediul în care a luat ea naștere. Situația se prezintă foarte clar atît din exemple, cît și din discuția de pînă aici: pluralul în *-i* este un produs al vorbirii populare, care se dezvoltă în general liber, conducîndu-se după criterii practice, după necesitățile imediate ale vorbitorilor și în conformitate strictă cu rolul limbii ca mijloc de comunicare între oameni.

Limba română actuală a rezolvat multe dintre oscilările formale de acest fel, generalizînd una dintre cele două forme. Este cazul substantivelor *coli*, *feși*, *reguli*, *sudălmi*, la care s-au impus formele în *-i*; în alte cazuri, formele în *-i* apar numai în vorbirea populară: *beregăți*, *crătiți*, *înghețăți*, *săpi*, *tărăbi*, *uzini*, *telegrămi*, *panorămi*, *hăini*, *bălămăli*, *basmăli*, *mäntăli* (și *mäntăi*). Se pare chiar că formele în *-i* se întîlnesc tot mai des în vorbirea muntenească. O bună parte dintre exemplele de sub 1, cu *-i* la plural, sînt specific muntenești: *căpșuni*, *cireși*, *cîrji*, *hăini*, la care putem adăuga pe *pelerini* (sing. *pelerină*), *sălbi* (sing. *salbă*), *vișini* (sing. *vișină*). La unele, forma în *-i* este cerută de singularul în *-e*, născut în urma pronunțării muiate a lui *ș* și *j*: munt. *cireașe*, *cîrje* nu pot avea alt plural decît *cireși*, *cîrji*. De la acestea și de la unele asemănătoare cu ele, forma în *-i* s-a extins mai întîi la substantive aparținînd unui cerc de noțiuni înrudite (*cireși* a atras pe *căpșuni* și *vișini*), apoi la numeroase altele, indiferent de orice legătură semantică sau de apropiere fonetică.

Care sînt cauzele acestui fenomen? Pluralul în *-i* se deosebește de singular în mod mai precis decît pluralul în *-e*. Căci, afară de finală, in-

[1] Cîteodată tendința de a evita pe *-i* este anacronică, întrucît merge împotriva evoluției firești a limbii. Astfel unii publiciști și oameni de știință întrebuințează pluralul în *-e* la substantive cu terminația *-că*: *critice*, *epoce*, *statistice*, *tehnice* etc. Apare chiar și *pagine* în locul regulatului *pagini*.

[2] Cf. și *luminății*, *stății* etc. (pentru liter. *iluminații*, *stații*), interesante prin faptul că, deși fac singularul în *-e*, pot fi puse alături de cele din text, cu care seamănă bine ca mediu social.

tervin deosebiri și în tema substantivului prin alternanțele fonologice (*a/ă*, *d,t/z,ț*, *oa/o* etc.): *beregate* — *beregăți*, *coale* — *coli*, *nostimade* — *nostimăzi* etc. dovedind astfel că vorbitorii preferă formele mai clar distincte de singular.

Vorbitorii sînt foarte sensibili la deosebirile de număr, cel puțin în anumite împrejurări; o dovedesc forme de plural feminine ca *bocitori*, *servitori*. Deși se pot confunda cu pluralul masculin (*bocitor* — *bocitori*, *servitor* — *servitori*), asemenea forme au fost preferate celor „regulate" (*bocitoare*, *servitoare*) pentru motivul că se deosebesc de singular [1]. Între posibilitățile confuziei genurilor și aceea a numerelor, vorbitorii au acceptat-o pe cea dintîi. Opoziția de număr este mai puternică, în limba română, decît opoziția de gen.

În ce privește repartiția dialectală a formelor în discuție, se pot constata aspecte de asemenea interesante. Pînă nu prea de mult, pluralul în *-i* al femininelor terminate la singular în *-ă* făcea impresia că constituie o particularitate a graiului moldovenesc, cel puțin la unele substantive: *boli*, *coli*, *roți*, *școli* etc. erau simțite ca forme moldovenești, prin faptul că graiul muntenesc și, în general, limba literară, puternic influențată de acesta, foloseau formele *boale*, *coale*, *roate*, *școale*. Astăzi situația pare schimbată, mai ales în cazul lui *școale*, care putem spune că aproape a dispărut, făcînd loc lui *școli*. Și celelalte trei substantive se întîlnesc tot mai des în vorbirea muntenească și în limba scrisă cu forma de plural în *-i*, chiar dacă cea în *-e* continuă să fie încă răspîndită.

O problemă deosebită o pun formele în *-i* și *-uri* ale femininelor de tipul *cărni* — *cărnuri*, *mîncări* — *mîncăruri*. Între formele în *-i* și cele în *-uri* se constată anumite diferențe semantice. Substantivele în *-uri* au un sens colectiv. Astfel *cărni* este pluralul, am zice normal, al lui *carne*: despre un om slab, care a fost mai înainte foarte gras, se spun că *curg cărnile de pe el* (carnea unei singure ființe, văzută sub aspectul pluralului, întrucît „curge" din mai multe părți ale corpului), pe cînd *cărnuri* înseamnează „soiuri de carne", provenite de la animale diferite și prezentate în magazine spre a fi consumate. Situația este și mai clară la *mîncare*: *mîncări* are sensul obișnuit al pluralului („înmulțirea obiectului, respectiv apariția lui sub aspectul mai multor exemplare din aceeași

[1] Cf. *cositori*, *legători*, *prășitori*, *secerători*, *semănători*, *tocători*, *vînturători* etc., plur. lui *cositoare*, *legătoare*, *prășitoare*, *secerătoare*, *semănătoare*, *tocătoare*, *vînturătoare* (mașini agricole). Aceste exemple sînt foarte interesante pentru discuția noastră, prin faptul că confirmă explicația propusă aici: nevoia de a distinge pluralul de singular este mai puternic simțită decît nevoia de a deosebi femininul de masculin. Astfel *prășitori*, *secerători*, *semănători* pot fi confundate cu pluralul lui *prășitor*, *secerător*, *semănător*, și totuși limba le preferă formelor *prășitoare*, *secerătoare*, *semănătoare*.

categorie"), de ex: *două bătăi strică, două mîncări nu strică*, iar *mîncăruri* înseamnează „feluri de mîncare (la un restaurant, la o cantină etc.)". Observăm că forma în *-uri* are un sens mai concret (în cazul lui *cărni — cărnuri*), sau numai concret, spre deosebire de cel abstract al formei în *-i* (cf. *mîncăruri* față de *mîncări*). Foarte elocventă este, în această privință, situația lui *fantezie*, substantiv abstract oarecum prin el însuși, datorită conținutului pe care-l exprimă: cu înțelesul originar face la plural *fantezii (nu sînt de loc dispus să ascult fanteziile d-tale)*, care, deși într-o anumită măsură concret (căci nu-i vorba de fantezia, adică de imaginația mai multor oameni, ci de produsele sensibile ale fanteziei unui singur individ), nu este nici pe departe așa de concret ca *fanteziuri* „stofe (mătăsuri etc.)" întrebuințat în limbajul comercial.

Mai ales în acest limbaj apar formele de plural în *-uri* la nume de materii, care pot fi privite atît sub aspectul lor obișnuit, de materie propriu-zisă, cît și sub aspectul obiectelor confecționate din materia respectivă sau măcar sub aspectul colectiv (aceeași materie în mai multe exemplare și adesea provenită de la mai mulți „producători"). Sensul colectiv și cel de „obiect fabricat" se leagă strîns unul de altul, și de aceea le putem găsi împreună. Legătura constă mai ales în caracterul concret al amîndurora. Să se compare *blăni — blănuri, lînă — lînuri* ș.a., la care deosebirea semantică amintită aici e clară. Cîteodată substantivul respectiv apare numai cu o formă de plural, cea în *-uri*. Este cazul lui *mătase*: pluralul unic este *mătăsuri* și înseamnează „soiuri de mătase; haine, batiste etc. confecționate din mătase". Un plural *mătăsi* nu există, așa cum există *lîni*, care se întrebuințează atunci cînd e vorba de lînă obținută în același an de la o singură oaie *(oile noastre dau cîte două lîni pe an fiecare)*.

c) Substantive neutre cu două forme de plural. Desinențele de plural ale substantivelor neutre sînt, cum știm, *-e*, pe care o cunosc și femininele, și *-uri*, care, după ce multă vreme a fost un semn caracteristic exclusiv al neutrelor, a început să se extindă și la feminine. O clasă de substantive au forme duble de plural cu desinențele *-e* și *-uri*. La unele dintre acestea, pluralul cu desinența *-e* se răspîndește tinzînd să înlăture desinența *-uri*. Așa se explică apariția unor forme ca *albușe, cable, cămine, chibrite, contracte, duele, echilibre, ghivece, hotele, ideale, profile, refrene, resoarte, scurt-circuite, talaze, vîrteje, zăgaze*, după ce, în trecut, cunoșteau numai forme în *-uri*.

Tendința de a prefera pe *-e* se manifestă de mai multă vreme. Un însemnat număr de substantive neutre care astăzi fac pluralul exclusiv în *-e* cunoșteau în sec. XIX (și cu atît mai mult în celelalte secole) forme în *-uri*. Iată o listă destul de bogată: *aplausuri* (la Kogălniceanu, Russo), *brilianturi* (Alecsandri), *diamanturi, glonțuri, tulpanuri* (Neculce), *palaturi* (Alecsandri, Bălcescu, Creangă, Eminescu, Kogălniceanu),

biliarduri, *tiparuri* (Eminescu), *albumuri*, *clişeuri*, *obrazuri*, *puncturi*, *romanuri*, *scrupuluri*, *sexuri* (toate la Caragiale). Marea majoritate sînt neologisme : Radu Tempea (1797) : *perioduri ;* A. Pann : *caracteruri*, *complimenturi*, *corajuri*, *elementuri*, *minuturi*, *producturi*, *proverburi*, *talenturi*, *teatruri*, *verburi*; Eliade : *adverburi*, *elementuri*, *objeturi*, *sedimenturi*, *subjeturi*, *verburi*; Dinicu Golescu : *postamenturi*; C. Negruzzi: *pretexturi*, *procesuri*, *protesturi*; Grigore Alexandrescu : *metaluri*, *omagiuri*, *protesturi*; Kogălniceanu : *ligheanuri*, *portreturi*, *prezenturi* (= cadouri), *salonuri*; Ion Ghica : *amaneturi*; Alecsandri : *atestaturi*, *munamenturi* (în vorbirea Chiriţei), *muzeuri*, *portreturi*, *principiuri*, *privilegiuri*, *scheleturi*, *teatruri*; Bolliac : *bileturi*, *concerturi*, *costumuri*, *instrumenturi*, *metaluri*, *ministeruri*, *obiecturi*, *oceanuri*, *preludiuri*, *staturi*, *străinismuri*, *sujeturi*, *suveniruri*, *talenturi*, *teatruri*; Bălcescu : *amăruntări*, *excesuri*, *privilegiuri*, *staturi*; C.A. Rosetti : *modeluri*, *muzeuri*; Odobescu : *templuri*; Macedonski : *metaluri*; Ispirescu: *amănunturi;* A. Philippide : *palaturi*, *schematizmuri*, *texturi*. Cf. şi următoarele substantive, care astăzi sînt masculine sau feminine : *atomuri* (C. Negruzzi), *diftonguri* (Eliade), *mobiluri* (= mobile) şi *monstruri* (Bolliac).

Astfel se creează impresia că formele în *-uri* sînt mai vechi şi că înlocuirea lor prin *-e* se datoreşte unui proces inovator. Este semnificativă în acest sens prezenţa formelor în *-e* în vorbirea tinerilor şi, dimpotrivă, prezenţa formelor în *-uri* în vorbirea, mai conservatoare, a ţăranilor şi a multor intelectuali vîrstnici.

Cu toate acestea nu putem trage concluzia, aşa cum au înţeles unii lingvişti [1], că desinenţa de plural neutru *-uri* va dispărea, fiind înlocuită prin *-e*. Este uşor că constatăm că la o serie, de neutre nu apare decît o singură desinenţă. Pentru substantivele cu forma de singular monosilabică, I. Coteanu (*Limbă şi literatură*, I. p. 111 — 115) a întocmit o listă de 460 de substantive neutre cu pluralul exclusiv în *-uri*; altă serie, mult mai redusă numeric, alcătuită din 32 substantive, cunoaşte numai plurale în *-e* (*care*, *lemne*, *mere*, *fiare* etc.). În trecerea de la latină la limba română se poate chiar remarca o extindere a utilizării desinenţei *-uri*, în raport cu formele latineşti corespunzătoare; *-uri* s-a ataşat nu numai la cuvinte latineşti cu plurale în *-a* (de ex. lat. *vina* devenit, în română, *vinuri*, cu desinenţa *-uri*), dar şi la substantive de alte origini (slave, maghiare, turceşti).

Formele duble de plural neutru, cu desinenţele *-uri* şi *-e*, apar mai ales la o clasă restrînsă de substantive: la n e o l o g i s i m e. Într-

[1] De exemplu, acad. A l. G r a u r, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Bucureşti, 1954 : „Acad. Iorgu Iordan susţine că în româneşte terminaţia *-uri* a pluralului neutrelor e pe cale să fie înlăturată de terminaţia *-e*" (p. 179).

adevăr, urmărind împrumuturile latino-romanice din secolele al XVIII-lea—al XIX-lea, constatăm că primele forme atestate în limba română cunosc desinenţa *-uri (caracteruri, postamenturi, complimenturi, minuturi, talenturi, elementuri, protesturi, procesuri, pretexturi, metaluri, muzeuri, portreturi, teatruri, templuri, modeluri, palaturi, romanuri)* înainte de a ajunge la formele actuale în *-e*. Trecerea de la desinenţa *-uri* la desinenţa *-e* corespunde procesului de adaptare şi de extindere a întrebuinţării neologismului în limba română. Desinenţa *-e* provoacă în tema substantivului alternanţele fonologice, vocalice sau consonantice, care fac ca forma pluralului să se deosebească mai evident de forma de singular *(aerodroame, gloanţe, resoarte* etc.*)*. După cum se ştie, limba română întrebuinţează pe larg, în structura ei gramaticală, alternanţele cu rolul de a marca opoziţia dintre formele de singular şi cele de plural (v. mai sus, p. 85). Desinenţa *-e* realizează, deci, această tendinţă caracteristică a limbii române.

Pe de altă parte trebuie menţionat faptul că desinenţa *-e* este proprie neutrelor diminutivate (de ex. *dulap — dulapuri*, dar *dulăpioare*), precum şi unor substantive solid instalate în limbă, cu o mare circulaţie, aparţinînd fondului lexical de bază : *ace, beţe, boabe, braţe, burice, care, clopote, coarne, dobitoace, fiare, fire, fluiere, fructe, lemne, maţe, mere, paie, sate, vase.* Apariţia desinenţei *-e* la substantivele neutre împrumutate recent este, deci, semnul instalării lor în sistemul intern de formare a pluralului neutrelor.

Substantivele neutre cunosc, în limba română, şi o a treia desinenţă de plural : *-ii*. Aceasta apare la o clasă bine delimitată de neutre, neologisme culte împrumutate din latină sau cu forma refăcută etimologic avînd un radical terminat în *-i* : *consiliu, cortegiu, domeniu, litigiu, orologiu, principiu, serviciu, teritoriu* etc.

La începutul existenţei lor în limba noastră, substantivele de felul acestora făceau pluralul în *-uri* (ca marea majoritate a neutrelor vechi) : *consiliuri, litigiuri, privilegiuri* (atestate în diverse dicţionare). Cînd a început a fi simţită ca învechită, această desinenţă a făcut loc desinenţei pl. *-ii*, care a fost impusă din două direcţii diferite. Latiniştii şi puriştii, conducîndu-se după flexiunea latinească şi, în parte, după legile fonetice româneşti, formau aceste substantive cu desinenţa de plural *-e* : *fluvie, principie, studie* etc. (cf. lat. *principia, studia*, care, dacă s-ar fi transmis limbii noastre, ar fi dat *principie, studie*, cu *-a* neaccentuat > *ă*, apoi *-e*, ca în *familia* > *femeie, filia* > *fiie* ş.a.) A mai contribuit, într-o oarecare măsură, şi influenţa limbii ruse, în care unele neologisme de felul acestora aveau la singular o formă a cărei redare, în structura limbii române, a fost — *ie* : *seminarie, stipendie, subsidie* ş.a. şi erau feminine.

O grupă aparte constituie împrumuturile romanice de felul lui *avantaj*, *echipaj*, *peisaj* etc. După cum știm, alături de acest aspect, care-i cel mai răspîndit, ele au și o formă în *-agiu*: *avantagiu*, *echipagiu*, *peisagiu* etc. Aceste forme duble se explică prin pătrunderea lor pe două căi: din limba franceză (formele în *-aj*: fr. *avantage*, *paysage*, *équipage*) și din limba italiană (formele în *-agiu*: *vantaggio*, *echippaggio*, *paesaggio*). În consecință apar forme duble și la plural: *avantaje* — *avantagii*, *echipaje* — *echipagii*, *peisaje* — *peisagii*. Alături de acestea circulă și forme hibride de plural: *avantajii*, *echipajii*, *peisajii*, care, evident, trebuie evitate, căci sînt simple greșeli.

Limba actuală a impus, treptat, formele în *-aj*. La aceasta a contribuit și faptul că finala *-iu* are tendința de a dispărea. O serie de substantive neutre, neologisme culte, împrumutate sau refăcute după latină, au cunoscut această terminație: *auditoriu*, *laboratoriu*, *seminariu* în cursul procesului de adaptare și integrare în limba română; pe măsură ce au căpătat o circulație mai largă, au fost „deliterarizate" prin eliminarea terminației *-iu*. Ele au devenit: *auditor*, *laborator*, *seminar*. În cazul substantivului *serviciu* se manifestă, azi, în limba vorbită, aceeași tendință, căci, în vorbirea oamenilor cu mai puțină cultură, el este pronunțat *servici*, formă neadmisă de limba literară. La plural, substantive ca *auditor*, *laborator* au trecut în clasa substantivelor neutre terminate în *-tor* (cf. *comutator*, *întrerupător*) și fac pluralul în *-toare*: *auditoare*, „amfiteatre universitare", *laboratoare*, iar *seminar* se conformează celor cu pluralul în *-e*: *seminare*. Cu toate acestea, formele vechi mai circulă încă în medii lingvistice închise: dacă *laboratorii* apare, foarte rar, în limbajul tehnic — științific (mai ales în domeniul științelor naturale), *seminarii* poate fi întîlnit mai des, în vorbirea studenților și a cadrelor didactice din universități. Fără îndoială, asemenea forme „mixte" vor dispărea în curînd.

O clasă de substantive neutre, de asemenea împrumuturi culte din latină în terminologia juridică și gramaticală, precum *codice*, *indice* „listă de cuvinte", *nume*, *pronume*, rămîn invariabile la plural. Unele dintre ele și-au constituit forme de plural diferențiate semantic (*indice* „cifră" — *indici*; *indice* „listă de cuvinte" — *indice*).

Dialectal, apar în limba română terminații caracteristice. În nordul Transilvaniei, Crișana, Maramureș apare terminația -(*e*)*auă* la substantive neutre (*hîrdauă*, *lepedeauă*, *pîrauă*), dar și la feminine colective: *schinteauă*[1]. Este vorba, fără îndoială, de o terminație analogică, după singular.

Fapte numeroase cu privire la raporturile dintre pluralul și singularul substantivului românesc se pot găsi la J. Byck — Al. Graur, *De*

[1] Vezi Arvinte, SCL, X (1959), p. 213 și urm.

l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain (Bulletin Linguistique I (1933), p. 14—57), şi la Iorgu Iordan, *Pluralul substantivelor în limba română actuală (Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide"* V (1938), p. 1—54). Un studiu mai vechi, intitulat „Starea actuală a formării pluralului în dacoromână" a publicat H. Thälmann în *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, vol. IV (1897), p. 82—135.

11. Nu toate substantivele limbii noastre au forme corespunzătoare celor două numere. O parte din ele nu cunosc, în mod normal, flexiune dependentă de categoria numărului, întrucît posedă cîte o singură formă, fie de singular, fie de plural. Ele denumesc obiecte a căror existenţă o concepem numai sub aspectul unui exemplar unic din categoria respectivă, altele, dimpotrivă, ne apar sub aspectul unei multiplicităţi de exemplare din aceeaşi categorie. Numele celor dintîi au numai forma de singular, ale celorlalte numai forma de plural. Termenii folosiţi de lingvişti pentru a le califica din punct de vedere gramatical sînt respectiv s i n g u l a r i a t a n t u m şi p l u r a l i a t a n t u m.

În această situaţie se găsesc, în primul rînd, numele proprii personale, care au numai formă de singular: *Gheorghe*, *Ion*, *Maria*, *Safta*; *Ionescu*, *Marinescu*, *Popescu*; *Blîndu*, *Micu*, *Orbu*, *Şchiopu* etc.

Sînt totuşi situaţii în care folosim sau putem folosi asemenea nume şi la plural. De pildă pe membrii aceleiaşi familii *Ionescu* sau *Oroveanu* îi numim, cînd îi luăm în consideraţie laolaltă, *Ioneşti* sau *Oroveni*: doi sau mai mulţi oameni care poartă acelaşi nume de familie nu pot fi desemnaţi decît cu forma de plural a numelui lor comun, dacă ne referim la toţi deodată. Trebuie precizate unele amănunte, importante pentru înţelegerea fenomenului. Mai întîi, numai numele de familie şi mai ales cele în *-escu* şi *-(e)anu* sînt întrebuinţate la plural, şi totdeauna în condiţii bine determinate, de ex. *deseară mergem la Ioneşti*; *Orovenii sînt oameni vrednici.* Acest uz este de dată recentă şi are, probabil, modele străine; el apare exclusiv în vorbirea oamenilor instruiţi (şi nu chiar a tuturora). Formula autentic românească în asemenea cazuri este *alde* + numele respectiv: *deseară mergem la alde Ionescu* etc.

Se mai întrebuinţează pluralul unor asemenea nume şi în alte condiţii. Dacă purtătorul numelui este o mare personalitate, cunoscută, numele devine reprezentantul unei sume de calităţi umane, adică echivalentul unui substantiv comun: *Emineştii nu se ivesc la tot pasul*; *în epoca Bălceştilor şi Kogălnicenilor lupta socială capătă un caracter nou.* Tot aşa, cînd numele propriu are sens metaforic, întrucît desemnează nu persoana care-l poartă, ci produsele muncii sale. Este, mai ales, cazul pictorilor şi sculptorilor, autori ai mai multor opere de artă: *Galeria naţională este bogată în Grigoreşti*, *Amani*, *Luchieni*, în care *Grigoreşti*,

Amani, *Luchieni* însemnează respectiv „tablouri ale lui Grigorescu, Aman, Luchian". Şi în acest caz este vorba de procedee caracteristice limbii culte, care imită construcţii străine.

De ce, dintre numele de familie, cele formate cu sufixele *-escu* şi *-(e)anu* apar mai ales sub forma pluralului? Ele sînt, de fapt, unele adjective, celelalte substantive comune, care au căpătat un rol special, acela de a desemna pe un om după originea lui personală sau locală. *Ionesc(u)* însemnează „descendent al lui Ion" (mai precis „un individ asemănător cu Ion" sau „care aparţine lui Ion, este al lui Ion"), iar *Moldovean(u)* „om originar din Moldova". Datorită acestei situaţii, ele pot fi tratate ca nişte nume comune, chiar atunci cînd au valoare de nume proprii. Sub influenţa lor se întrebuinţează la plural şi altfel de nume de familie (bineînţeles, tot în vorbirea oamenilor instruiţi, care spun *Georgeşti*, *Ioneşti* etc. cu sensul de „membrii familiei Georgescu, Ionescu etc.").

Este vorba, în toate aceste cazuri, de întrebuinţări expresive ale formelor de plural. Însuşirea de singularia tantum a numelor proprii de persoană, caracteristică structurii gramaticale a limbii, cunoaşte astfel de excepţii explicabile stilistic.

Pe lîngă antroponimice, există şi t o p o n i m i c e, adică nume proprii de locuri[1]. Ele au, în multe privinţe, altă situaţie decît cele de persoane. Caracterul lor de nume propriu este mai clar, din cauză că numai rareori se întîmplă ca două sau mai multe locuri să fie numite la fel: *Constanţa*, *Craiova*, *Banat*, *Olt* sînt toponimice unice. O serie de toponimice sînt nume apelative, dintre care cele mai multe continuă să existe ca atare în vocabularul curent al limbii: *Balta*, *Cîmpurile*, *Frăsinetul*, *Gropile*, *Muncelul*, *Priseaca*, *Roşia*, *Sărata*, *Turnul*, *Vadurile* etc. Dacă, în cazul celor cu formă de singular, s-ar întrebuinţa, indiferent din ce motive, şi pluralul, sau în cazul celor cu formă de plural, singularul, ar apărea foarte uşor confuzii, căci s-ar evoca noţiunea exprimată de apelativul respectiv din vorbirea curentă.

Constatăm, deci, că puncte de plecare total diferite duc la rezultate identice: atît apelativele devenite toponimice (dar continuînd a exista şi cu valoarea lor originară), cît şi numele unice, adică proprii în sens strict, nu îngăduie apariţia flexiunii în raport cu numărul.

Cu toate acestea, apar şi aici, în planul expresiv, o serie de excepţii. În stilul emfatic al oamenilor instruiţi, nume de oraşe şi nume de ţări iau forme de plural: *cele două Franţe* (a oligarhiei capitalului şi a poporului) ş.a.

[1] Ramura lexicologiei al cărei obiect de studiu îl formează aceste nume se cheamă t o p o n i m i e (t o p o n o m a s t i c ă), după cum studiul numelor de persoană se cheamă a n t r o p o n i m i e (a n t r o p o n o m a s t i c ă).

Substantivele care denumesc noţiuni abstracte au de asemenea o flexiune independentă în raport cu categoria numărului. Abstractele se întrebuinţează, de obicei, numai la singular: *cinste*, *înţelepciune*, *prudenţă*, *temperanţă* nu au forme de plural. Unele substantive cu sens abstract pot fi însă întrebuinţate, în urma evoluţiei semantice, pentru a desemna o manifestare concretă, un obiect; în această situaţie, ele comportă forme de plural: *adevăr — adevăruri* „fapte adevărate" *(adevărurile victoriei)*, *bunătate — bunătăţi* „lucruri de mîncare gustoase", *credinţă — credinţe* „religii" *(oameni de diverse credinţe)*.

Şi substantivele nume de materie se întrebuinţează numai la singular: *lapte*, *lînă*, *mătase*, *păcură*, *zahăr* etc. Dar în situaţii în care denumesc obiecte alcătuite dintr-o anumită materie, se creează forme de plural, desemnînd, de obicei, obiecte de calităţi diferite: *lapte* — pl. *lăpturi* „diverse calităţi de lapte", cf. şi *lapţi* (de peşte), *lînă* are formele *lîni* „cantităţi succesive de lînă extrase din blana oilor" — *lînuri* „lînă de diverse calităţi; lucruri făcute din lînă", *mătase*—pl. *mătăsuri* „diverse calităţi de mătase; stofe de mătase", *zahăr* — pl. *zaharuri* „calităţi diverse de zahăr, termen chimic". În vorbirea populară, şi *cinste* apare la plural: *cinsturi* „daruri aduse în cinstea unui individ" (*Graiul nostru*, I, p. 138).

Substantive p l u r a l i a t a n t u m sînt, în primul rînd, toponimicile formate cu sufixele *-eşti*, *-ani*, *-eni*: *Bucureşti*, *Ploieşti*, *Botoşani*, *Focşani*, *Gheorghieni*, *Petroşeni* sau cele provenite din forme de plural ale unor apelative: *Cîmpurile*, *Fîntîni*, *Poieni*, *Ulmi*. Formele de plural se explică prin faptul că semantica numelui este încă analizabilă: *Bucureşti* „urmaşii unui Bucur," *Focşani* „urmaşii lui Focşa", *Fîntîni* „sat cu mai multe fîntîni", *Poieni* „loc cu mai multe poieni" etc. De aceea ele se menţin atîta vreme cît sensul de plural este sesizat. În limba actuală, toponimicele de acest fel, în special cele formate cu *-eşti* şi, mai puţin, cu *-ani*, *-eni*, tind să-şi piardă sensul de plural şi să se comporte ca forme de singular primind chiar morfeme de singular: *Bucureştiul*, *Ploieşt(i)ul*, *Focşan(i)ul*, *Gheorghien(i)ul*. Forme ca *Bucureştii Noi*, *Calea Bucureştilor*, devenite construcţii fixe, par, astăzi, învechite.

Numele lanţurilor de munţi *Balcani*, *Carpaţi* au apărut foarte probabil o singură dată la singular, din necesitatea de a personifica noţiunile respective: o poezie a lui Alecsandri poartă titlul *Balcanul şi Carpatul*. Este vorba, deci, de un uz poetic.

Substantive pluralia tantum sînt şi unele nume de sărbători religioase ca *Florii*, *Rusalii*, *Paşti* etc. În ceea ce priveşte pe ultimul dintre acestea, alături de forma *Paşti* apare *Paşte* (de fapt, forma etimologică rezultată din lat. *Paschae*), care a fost interpretat ca un singular.

Confuzia pornește de la forma articulată, în care *-le* poate fi articol masculin la singular și feminin la plural, dar, probabil, și de la analogia cu *Crăciun*, formă de singular.

Apar de asemenea întotdeauna la plural substantive nume de obiecte alcătuite din două părți identice: *bretele*, *clește*, *foarfeci*, *ițari*, *ochelari*, *pachești* (mold.), *pantaloni* etc. În astfel de cazuri însă faptul că obiectele în discuție reprezintă fiecare o unitate a făcut ca unele dintre ele să se întrebuințeze și sub forma de singular *(un clește)* sau să-și creeze forme noi de singular *(o foarfecă, un ochelar, un pantalon, o bretea)* care, chiar dacă nu sînt adoptate de normele literare, au o circulație destul de largă.

În sfîrșit, pluralia tantum mai sînt o serie de substantive colective: *cîlți*, *icre*, *ițe*, *jumări*, *măruntaie*, *mendre*, *moaște*, *zîmbre* (în expr. *a face zîmbre*), *zori*. Dintre acestea și-au creat forme de singular numai acelea la care s-a simțit necesitatea materială de a desemna un singur element: *icră*, *iță*, *jumară* sînt forme frecvent întrebuințate în limba vorbită actuală.

Sistemul lingvistic reacționează, fie în planul expresiv, fie în planul comunicării obișnuite, față de substantivele a căror flexiune rămîne invariabilă în raport cu numărul. Categoria gramaticală a numărului este fundamentală și definitorie în flexiunea nominală.

12. *Cazul.* Flexiunea substantivului cunoaște, în limba română, cinci cazuri, deosebite prin formă, valoare și funcție sintactică. Formele cazuale, la substantiv, sînt omonime două cîte două: nominativ — acuzativ, genitiv — dativ. Vocativul are o situație aparte, întrucît nu apare decît la anumite clase de substantive (substantivele care desemnează ființe sau obiecte personificate și persoane). Formele cazuale omonime ale substantivului se disting, în ansamblul flexiunii cazuale românești, prin comparația flexiunii substantivului cu cea a pronumelui: în propoziția *copilul vede cartea*, *copilul* este în cazul nominativ pentru că i se poate substitui forma de nominativ (subiect) a pronumelui personal, *el (el vede cartea)*, iar *cartea* este în cazul acuzativ (obiect direct), pentru că acestui substantiv i se poate substitui pronumele personal la forma de acuzativ feminin *o (copilul o vede)*. Tot astfel, formele de genitiv identice cu cele de dativ pot fi distinse după funcția sintactică (substantivul în genitiv cu funcție de atribut, substantivul în dativ cu funcție de obiect indirect) și după distribuția lor diferită (genitivul urmează după un substantiv însoțit de articol hotărît, dativul după un substantiv nearticulat sau însoțit de articol nehotărît), dar și prin comutarea cu forme pronominale: pronumele posesive se substituie formelor de genitiv *(cartea copilului = cartea sa)*, ponumele personale în cazul

dativ se substituie formelor de dativ *(dau o carte copilului = îi dau o carte)*[1].

Înlocuirea formelor cazuale ale substantivului prin forme pronominale nu este însă posibilă în toate cazurile de omonimie. În construcții ca *l-a numit profesor*, *le-a lăsat baltă*, *a așteptat ani*, comutarea substantivului cu pronumele nu este posibilă. Sînt aceste substantive în acuzativ sau în nominativ? În aceste situații, unii lingviști au introdus o categorie cazuală deosebită de celelalte. S. Pușcariu (*Limba română*, I, București, 1940, p. 144) vorbește de un c a s u s g e n e r a l i s „care nu este, pentru români, nici nominativ, nici acuzativ, ci mai degrabă un non-casus, exprimînd numai ideea nominală, întocmai precum infinitivul este un non -tempus, exprimînd numai ideea verbală". De curînd, a reluat această problemă Vl. Hořejši (SCL, XI (1960), p. 495) numindu-l c a z d i r e c t „care stă deasupra categoriilor de nominativ și de acuzativ ca o unitate comună și suprapusă, un fel de formă zero sau neutră care nu participă la opoziția dintre cazuri". P. Diaconescu, ocupîndu-se de aceeași situație (*Cahiers de linguistique théorique et appliquée* I, 1962 p. 32), utilizează termenul c a z n e u t r u. Trebuie să înțelegem, deci, aceste situații sintactice ca o neutralizare a opoziției dintre cazuri (în special a opoziției dintre nominativ și acuzativ) asemănătoare, în structura sintactică a limbii, cu neutralizarea opozițiilor fonologice într-o anumită poziție. Substantivul în cazul „general" iese din sistemul opozițiilor cazuale nominale și se încadrează printre determinantele verbale (circumstanțiale). Nu putem însă deduce, din această poziție sintactică unică, inexistența sau dispariția în sistemul cazual românesc a opoziției semantice și funcționale dintre nominativ și acuzativ.

13. Definirea cazurilor se face prin descrierea sensurilor și a relațiilor[2] pe care le exprimă fiecare dintre cele cinci forme flexionare.

Prima opoziție se stabilește între vocativ și celelalte cazuri : vocativul se caracterizează prin apartenența la planul expresiv al limbii, ca un caz al adresării directe, alături de imperativ și de interjecție, și se opune celorlalte cazuri care aparțin planului reprezentativ (denominativ). De altfel, vocativul apare adeseori în combinație sintagmatică cu imperativul, însoțit adesea și de interjecție *(Ioane, vino încoace! Hei,*

[1] Exprimată în alți termeni, aceeași problemă este tratată de S o r i n S t a t i, *Caracterul sistematic al omonimiei morfologice*, SCL, XI (1960), 1, 25—32, cu corectura adusă de Paula Diaconescu : paradigma declinării substantivului nu poate fi înțeleasă în afara paradigmei altor părți de vorbire care cunosc de asemenea categoria morfologică a cazului (SCL, XII (1961), 2, p. 173).

[2] La un nivel semantic general, L. H j e l m s l e v, *Études linguistiques* I, a relevat trei opoziții existente în sistemul cazual : apropiere/depărtare (acuzativ — ablativ), coerență / incoerență (dativ — genitiv), subiectivitate / obiectivitate (nominativ — acuzativ), valabile în toate limbile care cunosc flexiune cazuală.

tovarășe, privește spre mine!). De aceea vocativul nu are funcțiune sintactică în frază.

A doua opoziție semantică și funcțională apare între nominativ și celelalte cazuri cu funcțiune sintactică: n o m i n a t i v u l se definește ca un caz al non-subordonării, spre deosebire de celelalte cazuri, a căror caracteristică este subordonarea. Nominativul este cazul subiectului și, semantic, cazul denumirii obiectului. Celelalte cazuri sînt în funcțiune de determinant și au valori semantice marcate: g e n i t i v u l, cazul atributului substantival, cu sens posesiv sau explicativ, d a t i v u l, cazul dependenței verbale, cu sens de atribuire sau orientare a acțiunii, iar a c u z a t i v u l, cazul obiectului direct, exprimînd semantic r e f l e c t a r e a a c ț i u n i i asupra unui obiect[1].

Examinînd în amănunt funcțiile semantice ale cazurilor flexiunii nominale românești, constatăm că nominativul este, afară de cazul subiectului, cazul numelui predicativ și, în limba contemporană, cazul apoziției (în locul construcțiilor de tipul *am dat o carte fratelui meu, profesorului* sau *am întîlnit pe fratele tău, pe profesor*, în limba contemporană s-au impus construcții cu apoziția în nominativ, de tipul *am dat o carte fratelui meu, profesorul* sau *am întîlnit pe fratele tău, profesorul*).

14. G e n i t i v u l, d a t i v u l și a c u z a t i v u l alcătuiesc categoria cazurilor dependente („oblice" sau „indirecte"), întrucît existența lor depinde de existența altor membre ale propoziției, pe care ele le determină. Toate trei arată raporturi între obiecte: genitivul între obiecte propriu-zise (exprimate, adică, prin substantive), dativul și acuzativul între obiecte și acțiuni. Intervine, deci, categoria sintactică a „regimului": aceste cazuri depind (sînt „conduse" sau „stăpînite"), primul de un substantiv, celelalte două de un verb, eventual de un adjectiv sau adverb.

Iată valorile lor cele mai obișnuite. G e n i t i v u l arată: 1. posesiunea (genitivul posesiv) sau apartenența: obiectul exprimat de substantivul pus la genitiv este posesorul celuilalt obiect *(proprietatea statului)* sau este parte componentă a obiectului exprimat prin celălalt *(pereții casei)*; 2. originea, proveniența sau descendența (genitivul originii): substantivul în genitiv arată că obiectul respectiv este punctul de plecare al celuilalt *(povestirile lui Sadoveanu; copiii mamei)*; 3. cînd înțelesul substantivului determinat de un genitiv conține o nuanță verbală (ceea ce se întîmplă totdeauna la infinitivele lungi devenite substantive), avem un genitiv subiectiv sau obiectiv, după cum raportul este activ sau pasiv (*hotărîrea decanului* — genitiv subiectiv, căci genitivul arată pe autorul acțiunii exprimate de substantivul infinitival; *exploatarea pădurii* —

[1] Adoptăm, în linii mari, în stabilirea opozițiilor semantice dintre cazuri, analiza P a u l e i D i a c o n e s c u, *Cahiers de linguistique théorique et appliquée* I (1962), p. 33—37.

genitiv obiectiv, întrucît genitivul desemnează pe cel care suferă efectele acțiunii conținute în substantivul regent). Aceste două specii de genitiv seamănă, din punct de vedere strict sintactic, după cum ne spune numele lor, unul cu subiectul *(hotărîrile decanului = decanul hotărăște)*, celălalt cu obiectul direct *(exploatarea pădurii = pădurea o exploatează el)*. Faptul se datorește provenienței substantivelor infinitivale : originea lor verbală le face să păstreze destul de clară ideea de acțiune, ceea ce duce la sensuri sintactice perfect similare cu acelea pe care le are substantivul cînd se leagă de un verb propriu-zis, iar nu de un infinitiv substantivat.

Dativul este cazul obiectului gramatical indirect, adică al obiectului care participă la acțiunea subiectului reprezentînd destinația acțiunii. Altfel spus, substantivul pus la cazul dativ arată pentru cine (în folosul sau în paguba cui) săvîrșește subiectul acțiunea respectivă. De ex.: *dau tovarășului un sfat*; *copiilor le plac jucăriile*; *pacea este scumpă tuturor oamenilor muncii* etc. Deoarece participantul, în acest sens, la acțiune este de obicei o persoană (sau un lucru asimilat cu persoanele), dativul are un caracter personal destul de precis, deosebindu-se astfel de acuzativ, care poate fi considerat drept cazul „lucrurilor". Obiectul desemnat printr-un substantiv în dativ este nu numai pasiv (întrucît suferă urmările acțiunii), ci și activ, tocmai prin faptul că participă sau este interesat la săvîrșirea ei. De aceea raportul exprimat de dativ este un raport de reciprocitate între subiectul propoziției (= autorul acțiunii) și obiectul desemnat de substantivul pus la dativ. *Dau tovarășului un sfat* înseamnează că eu (subiectul) dau și tovarășul (obiectul indirect) primește sfatul. Tot așa în *tata spune copiilor povești* acțiunea „a spune" este săvîrșită de subiect *(tata)* și transmisă obiectului indirect *(copiilor)*, care o ascultă. Dativul se construiește de obicei cu verbe și cu adjective care exprimă atribuirea. Prin elipsă, el poate determina interjecții, cuvinte exclamative : *bravo sportivilor români! cinste fruntașilor în muncă!*

Substantivul în dativ, în limba română din secolele al XVI-lea—al XIX-lea și, arhaic, în limba populară de astăzi, poate determina alt substantiv în construcții ca *nepot fratelui meu după soție* (Cf. *Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet* M. Eminescu). În limba actuală se întîlnește ca determinant al unor substantive de origine verbală : *acordarea de ajutoare importante țărilor slab dezvoltate*[1].

O construcție specifică limbii române este dativul locativ, în construcții mai vechi, caracteristice pentru limba populară, ca *așterne-te drumului, stai locului*, unde substantivul în dativ are funcțiune de circumstanțial de loc[2].

[1] Vezi M. Avram, în LR. XIV, (1965) 4, 405—428.

[2] Construcțiile de dativ locativ, care nu apar în alte limbi romanice, au fost considerate de J. Byck, *Bulletin linguistique* VII (1939), p. 150 și urm. și de Laura

A c u z a t i v u l este, înainte de toate, cazul obiectului gramatical direct, exprimă, adică, ființa sau lucrul asupra căruia se îndreaptă sau lucrează nemijlocit acțiunea săvîrșită de subiect. Spus mai scurt, obiectul desemnat de substantivul pus la acuzativ este obiectul sau ținta acțiunii. Prin această funcțiune a lui, acuzativul se opune nominativului, care este cazul subiectului: primul ca punct de sosire, al doilea ca punct de plecare al acțiunii. Existența acuzativului depinde de prezența unui verb, și anume a unui verb tranzitiv, fiindcă numai acțiunile exprimate de verbele tranzitive pot să fie îndreptate nemijlocit asupra unui obiect.

Dată fiind opoziția, amintită mai sus, dintre acuzativ și nominativ, aceste două cazuri își schimbă reciproc rolurile, atunci cînd construcția propoziției din activă devine pasivă, cum a fost la început, sau invers. Astel propoziția *conștiința oamenilor cinstiți de pretutindeni a condamnat crimele comise de hitleriști* se poate transforma în *crimele comise de hitleriști au fost condamnate de conștiința oamenilor cinstiți de pretutindeni.*

În prima construcție, activă, subiectul (= nominativul) este *conștiința* (urmat de toate determinantele lui), iar obiectul direct (= acuzativul) *crimele*; în a doua, pasivă, fostul subiect *(conștiința)* s-a transformat în „obiect"[1], iar fostul obiect *(crimele)* în subiect[2].

Să vedem care sînt raporturile exprimate de acuzativ ca obiect direct. Cel mai obișnuit a fost oarecum amintit în definiție, anume țelul sau ținta acțiunii: *părinții își iubesc copiii*; *rog pe prieteni să mă ajute* etc. Alt raport este acela de „mijloc" sau de materie a acțiunii, în construcții ca *beau apă*; *țăranul macină porumb*; *arcașul aruncă săgeata*[3]. De asemenea acuzativul exprimă rezultatul obținut prin săvîrșirea ei: *prietenul meu a scris un roman*; *am construit hidrocentrale pentru electrificarea țării.* Nu-i greu de văzut că aceste două ultime raporturi sînt, de fapt, aspecte, mai mult ori mai puțin speciale, ale raportului fundamental, acela de țintă sau țel al acțiunii.

Acuzativul are și întrebuințări circumstanțiale. Cu verbele care arată o mișcare, el exprimă extinderea acesteia în spațiu sau în timp: *trebuie să muncim zi și noapte*; *voi lipsi o săptămînă din București.* Cînd e vorba de timp, acuzativul indică fie durata, fie momentul în care ea se săvîr-

V a s i l i u, *Recueil d'études romanes*, Bucarest, 1959, p. 321 și urm. ca un fapt latinesc recreat în limba română, iar K. S a n d f e l d, *Linguistique balkanique*, Paris, 1930, p. 130 și G r. B r î n c u ș, SCL, XI (1960), 3, p. 381 și urm., îl explică prin limbile albaneză, sîrbo-croată și turcă, în care construcția apare frecvent, atît în limba literară, cît și în cea populară.

[1] Într-un obiect „activ", dacă-i putem spune așa (= complement de agent), întrucît săvîrșește el însuși acțiunea.

[2] În subiect „pasiv", care suferă, nu săvîrșește, acțiunea.

[3] Obiectul exprimat de substantivele puse la acuzativ în aceste exemple arată „mijlocul" sau „materia" folosită de subiect pentru săvîrșirea acțiunii îndreptate asupra obiectului.

7 — c. 4174

şeşte: *Duminică plec la țară*; *Anul trecut am avut fructe multe*. În sfîrşit, acest caz arată şi măsura, greutatea sau prețul obiectelor: *revista costă bani*; *un miel gras cîntăreşte 7—8 kilograme*; *vîrful Omul are 2508 metri*[1].

Însoțit de prepoziții, acuzativul exprimă de asemenea raporturi circumstanțiale de loc, de timp, de cauză şi de scop.

15. V o c a t i v u l în limba română contemporană are mai multe forme cu o repartiție şi cu valori stilistice diferite. Trebuie menționate mai întîi formele de masculin singular: *birjarule*! *birjare*! *birjar*!, formele de plural: *copiilor*!, *copii*!, forme speciale, caracterizate prin desinențe specifice şi forme identice cu nominativul. Este semnificativă în special prezența mai multor posibilități de exprimare a vocativului la acelaşi substantiv, corespunzătoare unor planuri stilistice deosebite. Acad. Al. Graur (*Mélanges Linguistiques* I, p. 98 şi urm.) a remarcat existența, în română, a unui vocativ în *-ule*[2] cu sens peiorativ, care apare la substantive şi adjective calificative: *măgarule*! *ursule*! *strîmbule*! *tîlharule*! *ticălosule*! *calicule*! *şchiopule*! şi s-a extins şi la alte substantive întrebuințate cu sens calificativ: *măcelarule*! *birjarule*! *zugravule*! diferite de vocativul substantivului cu sens propriu: *măcelare*! *birjare*! *zugrave*!, creînd astfel o dublă posibilitate de formare a vocativului românesc. La feminin, între *bunico*! şi *bunică*! sînt de asemenea unele deosebiri stilistice: *bunico*! aparține limbii vorbite familiare, *bunică*! este caracteristic unor aspecte de limbaj mai îngrijite, culte. Se observă, în româna contemporană, tendința de a întrebuința formele marcate desinențial numai în planul limbii vorbite familiare (*bunico*! *Mario*! *copiilor*!); spre deosebire de ele, formele de vocativ identice cu nominativul apar în planuri stilistice mai înalte, în limbajul îngrijit, literar. În Bucureşti se aud frecvent forme de vocativ de tipul *Maria*! *Alexandru*! *Ion*!, iar construcții ca *tovarăşu(l) profesor*! sau *tovarăşu(l) Ionescu*! par unora mai respectuoase decît *tovarăşe profesor*!, *tovarăşe Ionescu*! Intervine, de fapt, opoziția semantică dintre vocativul adresării directe, individuale şi apropiate şi vocativul „indirect", de origine străină, occidentală (din limbi în care formele de vocativ nu sînt diferențiate, formal, de nominativ). Întrebuințarea formelor de nominativ cu valoare de vocativ este o tendință literară în limba română. Limbii române vorbite populare îi sînt dimpotrivă caracteristice forme de vocativ specifice, multiplicate regional: în Moldova de nord, în sud-vestul Transilvaniei (Valea Sebeşului, Hunedoara) apar forme de vocativ rezultate din aglutinarea unei interjecții

[1] Ideea de măsură se datoreşte în mare parte prezenței numeralului.

[2] Pe care I. C o t e a n u, *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 213 şi urm. îl consideră o desinență cu valoare expresivă, apărută prin adăugarea la numele însoțite de articol a desinenței de vocativ: *-ul* + *-e* > *-ule*. Cf. T h. C a p i d a n, DR, I, (1921), 207.

cu substantivul : *mamăi! mumău! Ioaneu! moşuleu!* (cf. *Mamaie-ăi, da eu cînd mă duc la şcoală?*, Ion Istrati)[1].

16. După discutarea principalelor funcţiuni ale cazurilor, rămîne să vedem ce m i j l o a c e foloseşte limba română în planul expresiei pentru îndeplinirea acestor funcţiuni. Avem, în primul rînd, desinenţele. Ele sînt puţin numeroase, mai ales dacă le comparăm cu cele din latină sau din rusă. Situaţia a fost de la început aceeaşi. Vrem să spunem că pierderea marii majorităţi a desinenţelor cazuale s-a produs încă din latina tîrzie, cum dovedesc toate limbile romanice apusene, care au şi mai puţine desinenţe decît a noastră.

Se poate spune că limba română posedă numai trei desinenţe cazuale: una, la genitiv—dativul singular al substantivelor feminine; alta, la vocativul singular al substantivelor masculine; a treia, la vocativul singular al substantivelor feminine. Nominativul şi acuzativul singular al femininelor, toate cazurile (minus vocativul) de la singularul masculinelor, precum şi toate cazurile (inclusiv vocativul) pluralului ambelor genuri[2] sînt lipsite de desinenţe. Aceasta înseamnă că, la plural, substantivele, indiferent de gen, au o singură formă[3], şi că aproape tot aşa se prezintă situaţia la singularul masculinelor, unde, cu excepţia vocativului, celelalte patru cazuri nu diferă formal unul de altul. În rezumat, avem trei forme cazuale la feminin singular, şi anume : una pentru nominativ — acuzativ, a doua pentru genitiv — dativ, a treia pentru vocativ; două forme la masculin singular, dintre care una pentru nominativ, genitiv, dativ şi acuzativ, cealaltă pentru vocativ; o singură formă la pluralul masculin şi feminin pentru toate cazurile. Dacă nu pierdem din vedere că vocativul apare, în general, rar, din cauză că cele mai multe substantive nu se pot întrebuinţa la acest caz, iar o bună parte din cele care se întrebuinţează la vocativ nu posedă o formă specială, ci se folosesc cu forma nominativului, putem spune că în limba vie de astăzi acest tip de flexiune este destul de slab reprezentat.

Limba română a pierdut însă posibilitatea de a se servi numai de desinenţe în declinare. Cazurile oblice sînt însoţite în mod necesar de articol : *unei case, casei.* În cazul declinării articulate, flexiunea articolului devine o flexiune prin sufixaţie.

Există de asemenea, în română, o tendinţă de permutare a elementelor purtătoare ale raportului cazual înaintea formelor flexionare : unele valori

[1] Pentru vocativul românesc, v. articolul L a u r e i V a s i l i u, *Studii de gramatică* I(1956), p. 5 şi urm., în care sînt examinate aspectele teoretice şi întrebuinţarea formelor de vocativ în limba română.

[2] Neutrul merge, cum ştim, din punct de vedere formal, la singular cu masculinul şi la plural cu femininul.

[3] Dacă facem (şi putem face) abstracţie de vocativul în *-lor* (*domnilor, fetelor*), puţin întrebuinţat.

cazuale se realizează și prepozițional. În limba vorbită, formele de dativ cu morfem enclitic sînt înlocuite prin construcții cu prepoziții: *dau mîncare la găini*, *am să te spun la mama*, *scriu la tata*. Și genitivul are construcții prepoziționale: *învelișul de la cărți* (M. Eminescu), *miez de noapte*, *mijloc de codru*. Acuzativul folosește, pentru numele de persoană individualizată, prepoziția *pe*. Cazurile de exprimare a raporturilor de complement circumstanțial (instrumental, local, temporal) sînt și ele construite cu prepoziții: *în casă*, *pe stradă*, *la București*, *cu condeiul*, *la toamnă*. Se poate vorbi, în linii generale, despre existența în română, ca și în alte limbi romanice, a unei flexiuni a n a l i t i c e. Această stare de fapt poate fi considerată o tendință de slăbire a flexiunii prin sufixație[1].

17. *D e c l i n a r e a.* Gramaticile românești clasifică substantivele în trei declinări, în funcție de finala formelor de nominativ singular nearticulat. Declinarea I cuprinde substantive feminine terminate, la nominativ, în *-ă*, *-ea* accentuat, *-a* accentuat *(casă*, *stea*, *mahala)* și, alături de acestea, substantivul *zi*. În declinarea I intră și cîteva substantive masculine *(papă*, *pașă*, *popă*, *tată*, *vlădică)*. Declinarea a II-a cuprinde substantivele masculine și neutre terminate în consoană, în *-u* vocalic și semivocalic și în *-i* semivocalic *(bărbat*, *codru*, *bou*, *crai*, *unchi)*. În sfîrșit, la declinarea a III-a aparțin substantivele masculine, feminine și neutre terminate în *-e (perete*, *femeie*, *nume)*. Se includ în această declinare numele primelor cinci zile ale săptămînii *(luni*, *marți*, *miercuri*, *joi*, *vineri)*, dat fiind că forma lor articulată este aceeași cu a substantivelor feminine de declinarea a III-a *(marțea*, *miercurea* etc., ca și *vulpea)*. Numele proprii se încadrează și ele în aceste trei clase.

Este ușor de recunoscut în această clasificare repartiția substantivelor în declinări din limba latină. O asemenea clasificare întemeiată pe criterii istorice nu poate reflecta specificul flexiunii substantivului românesc. Într-adevăr, la substantivele de declinarea I, femininele și masculinele au o comportare flexionară diferită: numărul formelor identice și deosebite diferă de la o categorie la alta (singularul substantivelor masculine cuprinde, la declinarea nearticulată, o singură formă cazuală, iar al celor feminine, două forme cazuale). La fel se prezintă situația substantivelor masculine și a celor feminine în cadrul declinării a III-a. La această declinare, în clasa femininelor, substantivele de felul lui *mîncare*, *privighetoare*, *vulpe* au o flexiune deosebită de a substantivelor ca *cinste*, *învățătoare*, *muncitoare*; primele posedă două forme cazuale la singular (nom.—acuz. *vulpe*, gen.—dat. *vulpi*), celelalte una singură (nom.—acuz. *o muncitoare*, gen.—dat. *unei muncitoare*). În sfîrșit, criteriile de stabilire a apartenenței la o declinare sau la alta oscilează, căci uneori

[1] Cf. E m. V a s i l i u, SCL, IV (1953), p. 139.

decide forma nearticulată, alteori forma însoțită de articol. În cazul substantivelor nume ale zilelor săptămînii, apartenența la declinarea a III-a a fost stabilită, cum am văzut, pornindu-se de la forma articulată (*miercuri — miercurea*, la fel ca *pădure — pădurea*).

Gramatica limbii române a Academiei, ed. a II-a vol. I, la p. 82, menționează însă și faptul că, în declinarea românească, se conturează o repartiție a substantivelor după genuri. La singular, indiferent de declinare, substantivele masculine au o singură formă cazuală, iar femininele două: nom. gen. dat. acuz. *tată*, *lup*, *perete*, nom.—acuz. *apă*, *femeie*, gen.—dat. *ape*, *femei*. A. Guillermou, *Manuel de langue roumaine*, Paris, 1962, p. 29 susține că, de fapt, în română nu apare o declinare propriu-zisă decît la feminine și numai la singular.

O clasificare mai amănunțită, care ține seamă de opozițiile formelor flexionare ale substantivului, a propus Paula Diaconescu (*SCL*, XII (1961), 2, p. 163 și urm.) Pornind de la raportul dintre forme și valorile semantice, astfel încît două substantive sînt considerate ca aparținînd la aceeași clasă, dacă valorile distincte corespund unor forme distincte, iar valorile identice corespund unor forme identice, se poate stabili existența, în română, a trei tipuri de declinare. Primul tip cuprinde toate substantivele f e m i n i n e care au la singular nearticulat două forme cazuale (una, pentru nominativ — acuzativ, cealaltă, pentru genitiv — dativ). Acest tip flexionar se divide în patru clase, în raport cu desinențele: 1. *casă — case*; 2. *făptură — făpturi*; 3. *mîncare — mîncări*; 4. *stea—stele*. La acestea s-ar mai putea adăuga alte grupuri de paradigme, dacă am lua în considerație și alternanțele fonologice (*treabă — trebi*, *iarbă — ierbi* s-ar separa de *făptură — făpturi*; *baie — băi* s-ar separa de *lume — lumi* etc.). Al doilea tip de flexiune cuprinde substantivele m a s c u l i n e și substantivele n e u t r e care au, pentru toate cazurile, la singular nearticulat, o singură formă și pentru toate cazurile, la plural, altă formă, tot unică. Acest tip de flexiune se poate divide în nouă clase, dintre care patru clase masculine și cinci clase neutre: M a s c u l i n 1. *pom. — pomi*, 2. *codru — codri*, *bou — boi*, 3. *cîine — cîini*, 4. *popă — popi*; N e u t r u 1. *butoi—butoaie*, 2. *alai—alaiuri*, *radio—radiouri*, 3. *templu — temple*, 4. *lucru — lucruri*, 5. *consiliu — consilii*. Și în interiorul acestor diviziuni s-ar putea separa substantivele care prezintă alternanțe în flexiune (*urs — urși* în clasa *pom — pomi*; *butoi — butoaie* în clasa *pai — paie*, *bilet — bilete*; *căpăstru — căpestre*, *hîrdău — hîrdaie*, *brîu — brîie* în clasa *templu — temple*). În sfîrșit, al treilea tip flexionar cuprinde toate substantivele m a s c u l i n e, f e m i n i n e și n e u t r e care au, pentru toate cazurile, la singular și la plural nearticulat, o sin-

gură formă (invariabile): M. *pui*, *rățoi*, *ochi*; F. *învățătoare*, *foame*, *miercuri*; N. *nume*, *sînge*[1].

Un număr de substantive feminine fac parte, aparent, din două clase flexionare de declinare, fiindcă au la singular două forme, mai exact două variante fonetice, una în *-ă*, alta în *-e*: *coajă — coaje*, *mătușă — mătușe* etc. În realitate, ele merg după un singur tip flexionar, cum dovedește faptul că au atît la genitiv — dativ singular, cît și la toate cazurile pluralului, o singură formă *(coji, mătuși)*. Varianta în *-e* de la nominativ — acuzativ singular reprezintă o pronunțare dialectală, cum am constatat cu alt prilej. Deosebite întrucîtva de acestea sînt *imagine — imagină*, *margine — margină*, *origine — origină*, *secere—seceră*, la care a intervenit nu o pronunțare dialectală, ci influența pluralului: deoarece unui plural în *-i (imagini, margini, origini, seceri)* îi corespunde foarte des (astăzi din ce în ce mai des) un singular în *-ă*, s-a creat un singular nou, analogic, în *-ă*, alături de cel vechi și, trebuie să adăugăm, „literar“ *(margine* < lat. *margo*, *-ginis*; *secere* < lat. *sicilis*. *Imagine* și *origine* sînt neologisme, dar s-au conformat, în limba noastră, normei aplicate cuvintelor latinești moștenite: lat. *imago*, *-ginis* și *origo*, *-ginis* nu pot suna în românește decît *imagine* și *origine)*.

Și substantive masculine sau neutre prezintă situații asemănătoare, cu două forme de singular, care se repartizează însă, într-adevăr, în două clase flexionare (vechile declinări a II-a și a III-a): *berbec — berbece*, *pîntec — pîntece*, *sîmbur — sîmbure*, *șoarec — șoarece* ș.a. Tot pluralul a intervenit aici pentru crearea unei a doua forme de singular. Destul de des se întîmplă ca apartenența la două tipuri flexionare să se datorească faptului că substantivul respectiv are forme de două genuri și, cîteodată, sensuri diferite: *amib(ă)*, *cartel(ă)*, *fapt(ă)*, *lăcat(ă)*. (Vezi cazurile discutate mai sus.)

Cînd e vorba de împrumuturi recente, cu terminații neobișnuite în limba noastră, declinarea se prezintă destul de variată și, mai ales, șovăitoare. Iată cîteva exemple: substantivele (mai întotdeauna de origine franceză) terminate în vocală accentuată se adaptează repede, întrucît accentul ușurează ivirea unui *u* nesilabic final sau (în cazul lui *a* ori *e*) asimilarea cuvintelor respective cu cele vechi terminate în *à* și *eà*. Urmarea, din punct de vedere morfologic, este că unele se încadrează în clase flexionare diferite. De exemplu: *fichu* > *fișiu*, *pardessus* > *pardesiu*, *tableau* > *tablou* etc., *purée* > *piureu*, *piurea* etc. În limba contemporană, adaptarea neologismelor terminate în *-e* accen-

[1] Substantivele *foame* și *sînge*, defective ca număr, sînt invariabile sub aspectul cazului.

tuat se face în direcția unificării tipului flexionar: *pensée* > *panseu* „cugetare" (ironic); formele adaptate tipului flexionar cu două forme cazuale la singular sînt azi învechite: *piurea*, *pansea* etc. Cînd vocala finală a împrumuturilor e neaccentuată, situația prezintă dificultăți de adaptare. Aceasta se întîmplă mai ales în cazul finalei *o*: la substantive ca *rádio*, *zéro* etc. alipirea desinenței de plural (*-uri*) și a articolului se face greu și fără succes deplin deocamdată (cf. *radiouri*, *zerouri* alături de *radiul*, *zerul*). Este sigur că intervin și sunetele învecinate fie pentru a ușura, fie pentru a îngreuia adaptarea. Căci altfel nu se poate explica de ce ital. *piccolo*, de pildă, a devenit repede rom. *picol* (plur. *picoli*), pe cînd *radio* și *zero*, mai vechi sau mai răspîndite, constituie încă un tip flexionar aparte. Substantive ca *radio*, *zero* reprezintă în declinarea românească singurul tip în care accentul se schimbă în cursul paradigmei: *rádio* — *radióuri*, *zéro* — *zeróuri* [1].

Declinările românești nu sînt toate la fel de productive. În cadrul declinării feminine este aptă de a primi împrumuturi din limbi străine clasa substantivelor în *-ă* (din franceză au intrat în această clasă numeroase substantive feminine). Clasa substantivelor în *-a* accentuat *(basma)* și *-ea* accentuat *(măsea)* nu mai sînt astăzi productive: substantivele terminate în *-ea* accentuat mai primeau încă, printre ele, substantive de origine străină, recente (*pavea* — *pavele* C. Negruzzi; *piurea* — *piurele*) în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În această clasă mai intră azi unele derivate cu sufixul diminutival *-eà* (femininul lui *-el*); numărul formațiilor de acest fel este mic, din cauză că vorbitorii preferă astăzi sufixul *-ică*, chiar la cuvinte vechi, cu atît mai mult la creațiile noi. Să se compare *nepoțea* — *nepoțică*, *purcea* — *purcică*, *rîndunea* — *rîndunică*, *surcea* — *surcică*, *turturea* — *turturică*, *ulcea* — *ulcică* (toate moștenite sau existente de foarte multă vreme în limbă), apoi derivate mai recente ca *bombonică*, *broșurică*, *floricică*, *păpușică*, *profesorică*, *săricică*, *Vinerica* etc., de la care variantele în *-eà* par a fi nu numai inexistente, ci și imposibile. Tipul flexionar cu o singură formă cazuală (cuprinzînd substantive masculine și neutre) primește atît împrumuturi din limbi străine, cît și creații proprii. În cadrul tipului flexionar cu o formă cazuală unică la cele două numere (din care fac parte substantivele masculine și neutre) par mai apte de îmbogățire clasele caracterizate prin desinențele -0, *-i*; -0, *-uri*, decît clasa caracterizată prin desinențe *-e*, *-i*, și aceasta, datorită terminațiilor adică faptului că substantive cu finală consonantică pot veni din alte limbi, după cum pot lua naștere pe teren românesc prin derivare cu sufixe terminate în consoană (și care sînt foarte numeroase).

[1] Cf. L. Onu, în SCL, XI (1960), 1, p. 33 și urm., care studiază, în amănunt, întreaga problemă.

ADJECTIVUL

1. Adjectivul este partea de vorbire subordonată substantivului în cadrul grupului nominal și definită prin caracteristici proprii. Chiar dacă primește aceleași morfeme flexionare ca și substantivul determinat (acordîndu-se cu acesta în gen, număr și caz), adjectivul se caracterizează prin prezența flexiunii în raport cu categoria genului [1] și prin posibilitatea de a accepta combinații sintagmatice cu morfemele comparației : *mai*, *cel mai*, *foarte*, comportînd astfel variații graduale în intensitate ale conținutului (grade de comparație). Semantic, adjectivul este partea de vorbire care arată însușirile sau proprietățile obiectelor : culori, forme, dimensiuni și orice alte particularități caracteristice, care deosebesc obiectele unele de altele.

Rolul sintactic al adjectivului este acela de a determina, în sens larg, substantivul, fie ca atribut, fie ca nume predicativ. Într-o sintagmă de tipul *carte bună tovarăș vrednic* însușirea „bună" și obiectul „carte" coexistă și alcătuiesc o unitate inseparabilă. În *cartea este bună, tovarășul este vrednic*, construcția predicativă reprezintă constatarea a t r i b u i r i i unor însușiri. În prima ipoteză, adjectivul se leagă de substantiv prin simplă alăturare sau cu ajutorul unui articol (și prin acord) și apare ca un însoțitor al substantivului (așa cum însușirea exprimată de adjectiv este însoțitoarea obiectului), în a doua ipoteză, recurgem la un verb copulativ, ca atunci cînd predicatul nominal este exprimat printr-un substantiv.

2. Clasificarea adjectivelor este o problemă asupra căreia gramatica românească nu s-a oprit îndeajuns, nici suficient de metodic. Și aici, ca și în cazul declinărilor, criteriul care a stat la baza clasificării a fost cel istoric. După modelul gramaticii tradiționale, *Gramatica limbii române*, chiar în ultima sa ediție (pag. 115—121), consideră că adjectivele românești se împart, după terminația de nominativ singular (nearticulat), în două categorii [2] : 1. cu două terminații (*bun — bună*), care continuă clasa adjectivelor cu trei terminații din latină (cu flexiunea declinării întîi și a doua), și 2. cu o singură terminație (*mare*), provenind din clasele adjectivelor cu două terminații și cu o singură terminație (cu flexiunea declinării a treia). La acestea se adaugă o a treia clasă, a adjectivelor i n v a r i a b i l e (*ferice*, *cumsecade*, *gri*). Asemenea criterii etimologice sînt însă ineficiente în descrierea sincronică a limbii. Aplicarea mecanică a schemelor gramaticale latinești nu dă posibili-

[1] Pentru substantiv, genul nu constituie un criteriu de flexiune.
[2] Aceste două categorii sînt cuprinse în clasa mai largă a adjectivelor v a r i a b i l e, opusă celei a adjectivelor i n v a r i a b i l e (ibid.).

tatea relevării trăsăturilor specifice ale sistemului actual (care cunoaște adjective cu două terminații distincte la singular și două terminații la plural, cu două terminații la singular și o terminație la plural, cu o terminație la singular și o terminație la plural și adjective cu o singură formă la singular și la plural).

O clasificare a adjectivelor avînd în vedere flexiunea adjectivelor în totalitatea ei a fost propusă de Maria Manoliu (*Propuneri pentru o nouă clasificare a flexiunii adjectivelor din limba română*, în LR X (1961), 2, p. 117—123). În această clasificare, adjectivele se împart, după natura opozițiilor pertinente realizate în cursul paradigmei, în două mari clase: variabile și invariabile. Adjectivele variabile se împart în 7 clase distincte:

I. Clasa adjectivelor cu patru forme flexionare distincte care realizează opoziții pertinente de gen, număr și caz. În ea se încadrează cele mai multe adjective românești.

Din această clasă fac parte:

1. Adjectivele primare cu temă consonantică și desinența zero la masculin nominativ singular, de tipul *bun*, *alb*, *ciudat*, adjective provenite din participiu, de tipul *iubit*, sau gerunziu, de tipul *crescînd* etc.

2. Adjectivele cu desinența *u* la masculin nominativ singular, de tipul: *acru*, *albastru*.

3. Derivatele în *-ean*: *muntean*, *-că*.

4. Adjectivele diminutivale: *bunicel*, *cuminței*.

5. Adjectivele: *greu*, *rău*.

II. Clasa a doua, a adjectivelor care realizează opozițiile de număr și de caz, iar opozițiile de gen numai la singular, cuprinde:

1. Adjectivele care au tema terminată în consoană velară: *lung*, *drag*, *adînc*.

2. Derivate cu sufixul *-esc*: *obștesc*.

3. Adjective derivate cu sufixul *-iu*: *albiu*, *cenușiu*, *castaniu* și adjectivul *roșu*.

4. Adjectivul *nou*.

III. Clasa a treia se caracterizează prin realizarea opozițiilor de gen, iar a celor de număr numai la masculin, și prin neutralizarea opoziției de caz, și cuprinde:

1. Derivatele cu sufixul *-tor*: *acățător*, *muncitor*.

2. Adjectivele terminate în *-iu*, *-eu*: *fistichiu*, *grijuliu*.

IV. Adjectivele din clasa a patra realizează opoziții de număr și de caz, dar nu prezintă opoziții de gen.

Această clasă cuprinde adjective cu desinența *-e* la nominativ singular: *mare*, *verde*, *dulce* etc.

V. În clasa a cincea intră adjectivele care realizează opoziții de caz, de gen (numai la singular) și de număr (numai la feminin).

1. Derivate în *-ui* : *gălbui.*

2. Adjective cu finala tematică *k'* : *vechi.*

VI. Această clasă cuprinde adjectivele care realizează opoziții de număr (numai la masculin) și de gen (dar numai la plural). Nu se realizează opoziția cazuală. E vorba de neologismele variabile cu tema terminată în *ĉ* și desinența *-e* la nominativ singular : *precoce*, *feroce.*

VII. În clasa a șaptea intră adjective în a căror flexiune se realizează numai opozițiile de gen, cele de număr și de caz neutralizîndu-se [1]. Această clasă cuprinde adjective cu tema terminată în *i* nesilabic, element consonantic al unui diftong : *oi*, *ei*, *ai* (*greoi*, *rotofei*, *bălai*), sau în consoană africată (*dibaci*, *stîngaci*, *robaci*).

La aceste șapte clase de adjective variabile trebuie adăugată a VIII-a [2], reprezentată prin adjectivul *june* și a cărui flexiune se caracterizează prin prezența opozițiilor de gen, de număr și de caz, dar prin prezența unei forme unice de masculin și feminin plural (deci și feminin singular genitiv—dativ) : *june.*

Adjectivele invariabile alcătuiesc o singură clasă. În flexiunea lor nu se realizează nici o opoziție pertinentă. Această clasă cuprinde adjective provenite din adverbe : *gata*, *bine*, *cumsecade*, sau neologisme neadaptate sistemului flexionar românesc : *kaki*, *gri*, *bleu*, *eficace.*

Clasificarea astfel obținută, avînd în vedere paradigma diverselor adjective în toată extensiunea ei, reușește să cuprindă întreaga varietate a flexiunii adjectivale românești, fiind, prin aceasta, mai adecvată decît cea realizată numai pe baza terminațiilor de singular.

Aceleași tipuri flexionare sînt înregistrate de S. Marcus, care în studiul amintit ceva mai înainte [3] propune un nou procedeu de clasificare a cuvintelor unei limbi, întemeiat pe analiza contextuală folosind limbajul și formalismul logicii matematice.

3. Clasificarea adjectivelor se poate face și în planul conținutului. Se deosebesc astfel adjective calificative (sau descriptive), care exprimă calități ale obiectelor (*înalt*, *alb*, *greu*, *verde*), și adjective determinative (pronominale) [4] (*casa mea*, *casa aceasta*, *acel copac*, *care oameni?*, *alte probleme*, *fiecare carte*). Acesta din urmă nu exprimă calități, ci raporturi posesive, distributive, circumstanțiale etc., prin care se determină și conceptele exprimate de substantiv. De altfel, adjecti-

[1] În *art. cit.* se menționează, din greșeală, prezența unei opoziții de număr la masculin.

[2] Semnalată de S. Marcus în *Un criteriu contextual de clasificare a cuvintelor* (*Cu aplicație la adjectivele din limba română*) în SCL, XIII (1962), 2, p. 179.

[3] *Loc. cit.*, p. 177—187.

[4] Uneori sînt cuprinse în categoria adjectivelor determinative și numerale: *două cărți* etc.

vele determinative se deosebesc și prin caracteristici morfologice proprii (flexiune proprie, intoleranță față de articol[1] etc.). Clasa adjectivelor calificative (descriptive) cuprinde și adjectivele de origine verbală care exprimă acțiuni în desfășurare *(om muncitor, mînă tremurîndă)*.

Sub raport stilistic se deosebesc două clase de adjective : cea dintîi, a adjectivelor care exprimă însușiri obiective ale lucrurilor și ființelor *(creion roșu, prune văratice, carte groasă, cîmp însorit, luceafărul ceresc)*, cealaltă a adjectivelor marcate de emfază, cu sens figurat, întrebuințate în stilul poetic *(chip dulce, soare palid, ochi întunecat, copil luminos)*. Numim această categorie de adjective care exprimă valorificări subiective ale obiectelor realității, e p i t e t e.

4. Flexiunea adjectivelor românești se realizează prin alomorfe care variază de la o clasă la alta.

Adjectivele terminate în consoană fac f e m i n i n u l în *-ă*. Există totuși destule adjective care primesc la feminin desinența *e*. În această categorie intră cele formate cu sufixul *-tor*, de ex., *arzător — arzătoare, învingător — învingătoare* etc., a căror situație se explică istoric : forma originară a sufixului a fost *-toriu* (<lat. *-torius*) la masculin și *-toriă* (lat. < *-toria*) la feminin, din care, potrivit legilor fonetice ale limbii noastre, au rezultat, pînă la urmă, *-tor* și *-toare* [2].

Am afirmat mai sus că adjectivele terminate în *-u* fac femininul în *-ă*. Afirmația se referă numai la *u* vocalic : *albastru, oblu — albastră, oablă*. La adjectivele în *-u* semivocalic, femininele primesc desinența *-e*, cum am văzut deja : *cenușiu — cenușie, vechi(u) — veche*. Și aici tot evoluția fonetică a limbii noastre ne ajută să înțelegem aparenta excepție: *vechi* provine din lat. pop. *veclus*, devenit, cu vremea, *vechiu* (bisilabic), apoi *vechiu* (monosilabic, ca astăzi, cînd *-u* nu se mai aude, chiar dacă unii îl scriu încă), iar *veche* din *vecla*, care s-a prefăcut treptat în *vecl'ă, ve(a)k'ă* etc. și apoi *veche* (cu *ă* > *e* din cauza sunetului palatal precedent) [3].

Interesant este faptul că adjectivele terminate în *u* nesilabic fac femininul în *-e* și atunci cînd sunetul dinaintea lui *u* este dur : *lălîu — lălîie, molîu — molîie* etc. Aici a intervenit analogia celor discutate chiar acum, la care *-e* al femininului este produsul unei legi fonetice propriu-zise.

În ce privește p l u r a l u l, regula mai mult ori mai puțin generală este aceasta : adjectivele cu două forme la singular au două forme și la plural, iar cele cu o singură formă la singular au tot numai una

[1] Vezi *Articolul*, p. 168.

[2] Pentru (*-a* >) *-ă* > *e* (sub influența unui *i* precedent), *cf. familia* > *femeie, taliat* > *taie* etc.

[3] De adăugat *gălbui(u)—gălbuie, greoi(u)—greoaie* ș.a.

şi la plural. Există însă excepţii, Avem, mai întîi, adjectivele derivate cu suf. *-esc*, al căror plural este acelaşi (în *-i*) pentru ambele genuri. În acest caz a intervenit, cel puţin parţial, omonimia: un plural feminin în *-e* s-ar fi putut confunda, în anumite condiţii sintactice, cu adverbele în *-eşte* aparţinînd aceleiaşi familii de cuvinte *(bărbăteşte, româneşte* etc.) Cu această categorie de adjective merg unele terminate în *-c* (fem. *-că*), deci asemănătoare întrucîtva, fonetic vorbind, cu cele în *-esc*, şi unele terminate în *-g* (fem. *-gă*): *adînc(ă)*, *drag(ă)*, *întreg* (*întreagă*), *larg (ă)*, *lung(ă)*, *mic(ă)*, *sec(seacă)*, al căror plural primeşte, la ambele genuri, desinenţa *i* [1].

O situaţie oarecum neregulată au, la plural, şi adjectivele în *-tor*, prin faptul că femininul nu se deosebeşte de la un număr la celălalt; *(chestiune) arzătoare — (chestiuni) arzătoare* etc. Aceste adjective seamănă, deci, cu substantivele corespunzătoare, formate cu acelaşi sufix: *(o) muncitoare — (două) muncitoare*. Faptul se explică istoric: din lat. *-toriae*, pluralul lui *-toria*, a rezultat, potrivit legilor fonetice, rom. *-toare*, întocmai cum sing. *-toria* a devenit *-toare* (v. aici mai sus). Cu acestea merg, între altele, *greoi* (fem. sing. şi plur. *greoaie*), *hututui* „zăpăcit" (fem. sing. şi plur. *hututuie*), *şui* (fem. sing. şi plur. *şuie*).

Ar mai fi de amintit adjectivele în *-el*, al căror feminin face singularul în *-ică* şi pluralul în *-ele*: *frumuşel — frumuşică*, *frumuşele*, *mititel — mititică*, *mititele* etc. Forma originară a femininului a fost *-ea*, cu pluralul „regulat" *-ele*: *frumuşea — frumuşele*, *mititea — mititele*, forme care mai circulă şi astăzi, cel puţin în poezia populară. Ulterior, *-ea* a fost înlocuit prin *-ică*, dar pluralul vechi a rămas, aşa cum a rămas şi la substantivele derivate cu acelaşi sufix: *rîndunică* (mai de mult, iar dialectal şi astăzi, *rîndunea*) — *rîndunele*.

În legătură cu pluralul mai trebuie arătat că desinenţa de masculin *i* face uneori să dispară terminaţia propriu-zisă a adjectivului. Aceasta se întîmplă la adjectivele terminate în *l*. Fenomenul are loc regulat în cazul formaţiilor cu sufixul diminutival *-el*: *frumuşel — frumuşei*, *mititel—mititei*, apoi, destul de rar, la adjective în *l* din fondul vechi al limbii: *destul — destui*, *gol — goi*, *sătul — sătui*. Şi *fudul* (de origine turcească) merge cu acestea: majoritatea vorbitorilor spun, la plural, *fudui*. Neologisme, precum *amabil*, *credul*, adaugă numai la plural desinenţa *-i* fără ca aceasta să antreneze variaţia radicalului: *amabili*, *creduli*.

Cu privire la c a z u r i, regulile cărora se conformează adjectivul sînt aceleaşi ca ale substantivului. Forma de masculin rămîne neschimbată la primele patru cazuri şi, foarte des, chiar la vocativ. Numai puţine adjective au, în stilul oral, o formă propriu-zisă de vocativ (şi numai la

[1] Altele se conformează regulii generale: *murg(ă)*, *nătîng(ă)*, *vitreg(ă)* — *(cai) murgi*, *(iepe) murge*, *nătîngi — nătînge*, *vitregi — vitrege*.

singular, ca şi substantivele): *scumpe (frate)*, *tinere (prieten)*, *iubite (amice)*, *bunule (profesor)* etc. Femininele au la singular totdeauna două forme (una pentru nominativ—acuzativ, cealaltă pentru genitiv—dativ) [1] şi, uneori, trei forme (a treia pentru vocativ: *drăguţo*, *mititico*, *scumpo* [2] etc., numai în stilul oral).

Cîteva fapte de amănunt merită de asemenea să fie relevate. Adj. *roşu* are forme destul de variate mai ales la singularul ambelor genuri. Se spune masc. *roş* şi *roşu*, fem. *roşă* şi *roşie*, cărora la plural le corespund (sau ar trebui să le corespundă) masc. *roşi şi roşii*, fem. *roşe* şi *roşii*. Formele literare sînt masc. *roşu — roşii*, fem. *roşie — roşii*. Femininul este mai solid decît masculinul, căci aproape nimeni nu spune *roşă — roşe*, pe cînd la masculin şovăielile sînt destul de frecvente. Această mulţime de forme are cauze istorice: lat. *roseus*, *-a*, din care provine adjectivul nostru, a trebuit să dea, regulat, masc. *roşiu* (două silabe), fem. *roşe* (dintr-un mai vechi *roşiă*). Normele morfologice cereau însă un fem. *roşie*, singurul care corespunde masculinului *roşiu* (cf. neologismele *mediu — medie*, *obligatoriu — obligatorie*), şi acest feminin nou, analogic, s-a născut şi-l avem astăzi în limbă. Masc. *roşu* a „pierdut" pe *-i* (de fapt, la un moment dat, înmuierea lui *ş* precedent), încît a devenit *roşu* (şi *roş*, cu dispariţia lui *-u*, care nu avea un sprijin în consoana precedentă). Lui *roş(u)* îi corespunde, potrivit regulilor morfologice, un fem. *roşă*, care a luat naştere şi el, dar nu s-a putut impune. Formele de plural s-au condus, încă de la început, după ale singularului.

Întrucîtva asemănător cu acest adjectiv este *nou*, al cărui plural prezintă la feminin şovăiri. Forma „regulată"a femininului plural este *nouă* (lat. *novae* a devenit rom. *noue*, apoi *nouă*, la fel cu numeralul *novem* > *nouă*), care circulă încă în toate graiurile moldoveneşti şi în cele mai multe graiuri de peste Carpaţi. Limba literară şi graiurile munteneşti folosesc forma analogică *noi*, identică cu a masculinului plural (şi de aceea trebuie scrisă *noi*, nu *noui*). Ivirea acestei forme se datoreşte omonimiei cu numeralul *nouă* (eventual, dar puţin probabil, din cauze sintactice, cu pron. pers. *nouă*), atunci cînd adjectivul precede substantivul. De ex.: *nouă aspecte ale vieţii din ţările capitaliste* (adică alte aspecte, afară de cele vechi, cunoscute); *în ultimii ani au luat naştere nouă institute de învăţămînt superior* etc. Forma *nouă* prezintă şi alte dezavantaje, unul, că este identică cu sing. *nouă*, altul că nu se poate articula cu uşurinţă: *nouăle evenimente* sună greoi. Acest ultim

[1] Cu excepţia celor în *-toare*, care au o singură formă la toate cazurile: *(a) unei chestiuni arzătoare.*

[2] Dar numai dacă adjectivul apare singur, fără un substantiv pe lîngă el, ceea ce dovedeşte că apariţia lui *-o* se datoreşte valorii substantivale a adjectivului.

fapt pare a arăta că *noi* pentru *nouă* s-a ivit la început în vorbirea și scrisul oamenilor instruiți, singurii care întrebuințează acest adjectiv înaintea substantivului.

Rar face fem. pl. *rare*, dar în graiurile moldovenești, de unde a intrat, prin scriitori, în limba literară, circulă forma *rari* (au influențat *mare*, *tare* etc., cu care *rar* seamănă bine ca sunete). Trebuie evitat acest feminin nou. Fem. pl. al lui *adînc* apare la Eminescu (și, după el, la biograful lui „literar" Cezar Petrescu) sub forma *adînce*. Dacă la Eminescu acest arhaism se justifică, între altele, prin tehnica versului, nu există nici un motiv ca el să mai fie folosit astăzi [1]. Adj. *ferice* este invariabil: *om ferice — femeie ferice*; *oameni ferice — femei ferice*. În vorbirea populară, acest cuvînt se întrebuințează numai cu valoare adverbială și legat totdeauna de substantivul următor prin *de*: *ferice de Ion*, *ferice de copiii patriei noastre* (cu intonație de propoziție exclamativă; cf. *bine de el*!). Așa se explică nemodificarea formei lui în scrisul puținilor oameni care-l folosesc (și n-ar trebui!) ca adjectiv propriu-zis [2].

Neologismele în *-toriu*: *aleatoriu*, *derizoriu*, *obligatoriu* etc. merg după regula adjectivelor cu două terminații, dar la feminin unele dintre ele au forme duble, de ex. *obligatorie* și *obligatoare*. Aceasta, din cauză că masculinul însuși are (sau a avut) două forme: una, originară, în *-toriu* (fem. *-torie*), alta, mai nouă, adaptată la adjectivele vechi în *-tor*, căreia nu-i poate corespunde decît un feminin în *-toare*. Interesant este că femininul în *-torie* se dovedește a fi mai rezistent decît masculinul respectiv: puțini vorbitori mai spun astăzi *obligatoriu*, pe cînd fem. *obligatorie* (plur. *obligatorii*) este mai mult ori mai puțin general [3].

Din unele exemple date pînă aici rezultă că alternanțele fonetice, care, în cazul substantivului, joacă, după cum am văzut, un rol foarte important, căci servesc adesea ca mijloc de deosebire a diverselor lui forme, intervin și la adjectiv. Și nu-i de mirare, întrucît fenomenul are cauze fonetice și, prin urmare, se produce ori de cîte ori condițiile sînt favorabile, indiferent de valoarea morfologică a cuvintelor. Între adjectiv și substantiv există o mare asemănare și din acest punct de vedere, în sensul că alternanțele fonetice ajută la distingerea mai clară a formelor (gen, număr, caz) și în domeniul flexiunii adjectivale. Fiind

[1] Eminescu scria, cînd credea necesar, și *întrege*, *lunge* (tot așa pl. subst. *furtune*, *grădine*, *lumine*, *mustețe* etc.).

[2] Sau, poate invers: fiindcă a avut de la început o singură formă (< lat. *felix, -icis*), s-a fixat în formula amintită aici, unde-i simțit ca adverb.

[3] Situație asemănătoare cu a substantivelor în *-tor(iu)*: *laborator — laboratorii* (și-*toare*), *sanator(iu) — sanatorii* (nimeni, probabil, nu spune *sanatoare*).

de natură fonetică, ele sînt în mare aceleași [1] și se produc în condiții asemănătoare ca la substantiv.

Astfel lui *e* al masculinului terminat în consoană sau *u* îi corespunde la feminin *ea*, lui *ie* (masc.) — *ia* (fem.), lui *o* (masc.) — *oa* (fem.): *deștept — deșteaptă*, *negru — neagră*, *biet — biată*, *femeiesc — femeiască*, *frumos — frumoasă*, *greoi — greoaie*, *încrezător — încrezătoare* etc. Tot așa, la plural, *-i* și *-e* provoacă modificarea multora dintre consoanele precedente: *albastru — albaștri*; *beteag — betegi*, *betege*; *breaz — breji*; *buimac — buimaci*, *buimace*; *fraged — fragezi*; *frățesc — frățești*; *frumos — frumoși*; *înalt — înalți*; *mititel — mititei* etc.

Alternanțele fonetice nu au loc totdeauna. Mai ales neologismele rămîn, de obicei, neatinse, și anume în ce privește vocala din temă: *blond — blondă*, *blonde*; *grotesc — grotescă*; *secret — secretă*; *sobru — sobră*; *zevzec — zevzecă* [2]. Uneori există șovăieli: alături de *grotescă* (formă recomandabilă), apare *grotească* (la Cezar Petrescu, de pildă), și tot așa *picarească*, în loc de *picarescă*, singura formă corectă, fem. lui *picaresc* [3]. În cazul lui *pitoresc*, s-a impus, se pare sub influența scrierii *România pitorească* a lui Vlahuță, forme cu *ea* (adjectivul a fost asimilat cu cele vechi în *-esc*, datorită faptului că finala *-esc* a fost simțită ca sufix), pe cînd *livresc*, de ex., nu apare niciodată cu *e* diftongat la feminin (toată lumea spune *livrescă*). Tratamentul diferă, după cum tema neologismelor în *-esc* există sau nu în limba noastră și, în caz afirmativ, dacă este sau poate fi simțită ca atare, dacă, adică, adjectivul respectiv este „analizat" de vorbitori în temă + *-esc*. Astfel poate apărea *grotească*, fiindcă avem subst. *grotă*, dar nu poate apărea *livrească*, din cauză că nimeni nu se gîndește la tema acestui adjectiv (frc. *livre*). În cazul lui *pitoresc*, Vlahuță a „analizat" oarecum just cuvîntul, întrucît *pitor-* (= ital. *pittore*) seamănă bine cu *pictor*, iar sensul derivatului în *-esc* evocă ușor ideea de „pictură".

5. *Comparația adjectivelor*. Existența unei însușiri comune mai multor obiecte sau fenomene generează la adjective relații comparative în planul conținutului exprimate prin morfeme și construcții specifice (v. categoria comparației, p. 64—65). Pornind de la analiza categoriei comparației făcută de M. Manoliu (*SCL* XIII (1962), 2, p.2) obiectele

[1] Există și unele deosebiri. Astfel, de ex., alternanța *a/ă* (*baltă / bălți*) nu apare în flexiunea adjectivului.

[2] Consoanele se modifică mai totdeauna: cf. *blonzi*, *grotești*, *zevzeci* (și *zevzece*) etc.

[3] Cuvînt de origine spaniolă, derivat de la *picaro* „aventurier isteț și lipsit de scrupule; șmecher, șoltic" (erou al romanelor picarești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea).

comparate pot fi notate prin O_1 şi O_2 şi însuşirea comună (adjectivul) prin C, relaţiile de comparaţie sînt:

(1) $C_1 = C_2$ (comparativul de egalitate)
(2) $C_1 < C_2$ / $C_2 > C_1$ (comparaţie de inegalitate)

Această din urmă relaţie comparativă se divide în

(2.1) comparaţie de inegalitate exclusivă (comparativ de superioritate)
(2.2) comparaţie de inegalitate inclusivă (superlativ relativ).

Formanţii comparativului de egalitate sînt *tot aşa (atît) de, la fel de.* Morfemul comun al comparaţiei de inegalitate este *mai*, căruia în cazul inegalităţii inclusive i se adaugă *cel (mai).* Relaţia comparativă se completează cu elementul de legătură *decît (fratele meu este mai înalt decît soţia lui)* în cazul comparaţiei exclusive, sau cu elementul prepoziţional *dintre (prietenul meu este cel mai înalt dintre fraţii lui)* în cazul comparaţiei exclusive. O prepoziţie care îşi extinde întrebuinţarea ca element de legătură a complementului comparaţiei, trecînd de la comparativul de egalitate la comparativul de inegalitate (superioritate şi inferioritate), este *ca*: *fratele meu este tot aşa de înalt ca soţia lui*; *fratele meu este mai înalt ca soţia lui*; *fratele meu este mai puţin înalt ca soţia lui.*

Dar categoria comparaţiei indică intensitatea unei însuşiri. Dacă intensitatea exprimată comparativ este r e l a t i v ă, există o intensitate a b s o l u t ă, fără termen de comparaţie, în care orice apreciere cantitativă este absentă.

Dintre gradele intensităţii absolute, pozitivul reprezintă forma normală a adjectivului, sau, altfel spus, cu ajutorul lui constatăm existenţa însuşirii la un obiect oarecare, privit izolat, fără să ne referim la alte obiecte, şi exprimăm constatarea făcută: *tovarăş bun*, *carte frumoasă* etc. Superlativul absolut intră de asemeni în cadrul intensităţii absolute construit cu *foarte* şi, învechit şi popular, *prea (o prea frumoasă fată).* În sfîrşit şi morfemele relaţiilor de comparaţie pot apărea în condiţiile intensităţii absolute, atunci cînd termenul de comparaţie nu este explicit: *faceţi mai puţin zgomot!*; *alţii, mai săraci, îşi căutau adăpost*; *aş vrea să-mi caut o locuinţă mai bună* (în aceste cazuri termenul de comparaţie rezultă din complexul de relaţii contextuale). Gramaticile numesc asemenea construcţii c o m p a r a t i v a b s o l u t.

Exprimarea unei însuşiri printr-un adjectiv a cărui constantă semantică este n o n - c o m p a r a ţ i e reprezintă termenul nemarcat al comparaţiei, gradul zero. Dimpotrivă, dat fiind că celelalte posibilităţi de comparaţie sînt non-pozitive (comparate), adjectivul la for-

mele lui normale este p o z i t i v: din punctul de vedere al pozitivității, adjectivul non-comparat poate fi considerat termenul m a r c a t.

În acest mod, putem considera că sistemul comparației în română are trei dimensiuni:

1. p o z i t i v i t a t e a
2. e g a l i t a t e a
3. i n c l u d e r e a

în următoarele opoziții binare:

pozitiv/ non-pozitiv (comparația)
egalitate / inegalitate
inegalitate inclusă / inegalitate exclusă.

6. Construcțiile de comparativ și de superlativ în limba română prezintă o serie de aspecte gramaticale și stilistice specifice. Prima distincție care se impune este între construcțiile de limbă vorbită și cele aparținînd limbii literare. Formele de comparativ de inferioritate *(prietenul tău este mai puțin bun decît tine)* și de superlativ de inferioritate *(acest elev este cel mai puțin vrednic dintre colegii săi)* sînt construcții artificiale care apar, rareori, în stilul literar cultivat. Realitatea limbii vorbite preferă, în aceste cazuri, construcțiile inverse de comparativ și superlativ de superioritate.

Superlativul absolut cunoaște, pe lîngă realizările cu *foarte*, *tare*, o serie de construcții adverbiale care subliniază însușirea în gradul cel mai înalt. Ele apar, bineînțeles, în limba vorbită, cultă și populară cu valoare emfatică: *nespus de*, *extraordinar de*, *fără pereche de*, *extrem de*, *nemaipomenit de*, *neînchipuit de*, *peste măsură (fire) de*, *uluitor de*, *enorm (excesiv) de*, *cumplit de*, *admirabil de*, *minunat de*, *grozav de*, *îngrozitor de*, *înspăimîntător de*, *strașnic de*, *teribil de* etc. [1]. Cum vedem, intervin adesea cuvinte care însemnează „groază", „spaimă", „emoție", așa cum a arătat J. Byck (*„Désagréable" comme moyen de renforcement* în *Bulletin linguistique*, V (1937), p. 43 și urm.). Limba populară nu folosește decît rar pe *foarte*, care are caracter literar, și nici pe cele mai multe dintre adverbele și locuțiunile adverbiale amintite. În schimb, ea recurge în mod obișnuit la *tare* (sinonim perfect al lui *foarte*, care provine din lat. *fortis*, *-e* „puternic, tare"), de ex. *tare bun*, *tare frumos* etc., și, regional, la *mult*, pe care, în mod obișnuit, îl separă de adjectiv prin verbul *a fi* (*mult e frumos*, *mult e deștept* = e foarte frumos, e foarte deștept) [2].

[1] Cu privire la superlativ (conceput în mod foarte larg), vezi studiul lui T o m a M ă r u ț ă, *Ideea de superlativ în limba română* (*Limbă și literatură*, (1955), p. 188 și urm.).

[2] Vorbirea populară din Moldova folosește foarte des propoziția *care nu se mai află* pentru exprimarea superlativului absolut: *un om care nu se mai află (de bun)* sau *un om care nu se mai află*. Apare adesea la Mihail Sadoveanu (în vorbirea personajelor aparținînd maselor populare).

Superlativul relativ se construiește în română cu așa-numitul articol adjectival (sau demonstrativ), deosebindu-se prin aceasta de celelalte limbi romanice, care folosesc, la superlativ, formele comune de articol definit. Această situație face ca, în română, substantivul urmat de un adjectiv la superlativ să apară de două ori articulat : *casa cea mai mare*, față de it. *la casa più grande*, fr. *la plus grande maison* [1] etc. Aceleiași stări de fapte i se datorește confuzia dintre *cel* precedînd un adjectiv, fie și la comparativ [2], și *cel* indice al superlativului relativ. În cazuri ca : *Erau odată într-un sat doi frați ... Cel mai mare era harnic, grijuliu ... Iară cel mai mic era sărac ...* (Creangă) ; — *Să n-ai nici o grijă, mămucă, apucară cu gura înainte cei mai mari* (Idem) avem un comparativ precedat de *cel*, adică, de fapt, un adjectiv cu valoare substantivală (la gradul comparativ).

7. După modele latino-italienești, limba oamenilor instruiți cunoaște cîteva superlative (cu sens absolut) formate altfel decît cere sistemul nostru lingvistic. Este vorba de superlativele în *-isim*, care apar (mai ales apăreau) în condiții speciale (totdeauna de ordin subiectiv, adică stilistic) : *importantisim* (spunea Hasdeu), *rarisim (o rarisimă carte de gramatică)*, *simplisim* etc. Cf. *siguri sigurisimi (D-ale carnavalului)*. Apariții sporadice sînt *românisim* (*care face pe un politician românisim*, *Viața românească*, ian. 1938, p. 111) și *ultimisim* (*după ultimisimele curente străine*, *ibid*., iulie 1940, p. 10), ambele cu o nuanță ironică foarte clară (și reușită). S-a impus definitiv, dar cu valoare de substantiv, *generalisim*, care ne-a venit, foarte probabil, în epoca primului război mondial din franceză *(généralissime)*. Ar fi de amintit termenii muzicali, de origine italiană : *fortissimo*, *pianissimo*, *prestissimo* etc., care își păstrează neschimbat aspectul lor originar și de aceea nu pot fi considerați drept cuvinte românești propriu-zise, chiar dacă au o circulație destul de largă (unii dintre ei nu numai în limbajul muzical). De altfel, ca valoare morfologică, ei sînt mai degrabă adverbe.

Un procedeu internațional de formare a superlativelor adjectivelor, care își are originea în limba propagandei comerciale, este prefixarea cu forme adverbiale latinești de tipul lui *ultra-*, *super-*, *hiper-*, *extra-*, extinse în limba literară dinainte de al doilea război mondial, dar mai rare în limba actuală.

8. O problemă strîns legată de comparația adjectivului este construirea sintactică a complementului de comparație. Comparativul se construiește întotdeauna cu prepoziția *decît*, în cazul comparativului de superioritate și al celui de inferioritate, și *ca* (împreună cu *la fel de*, *tot așa de*), în cazul comparativului de egalitate. Foarte des *decît* este

[1] E posibilă și construcția *la maison la plus grande*.
[2] Vezi cap. *Articolul*, p. 166 și urm.

înlocuit prin *ca* în limba vorbită și chiar în limba literară (v. mai sus). Vorbitorii atenți și scriitorii buni evită această construcție. Cînd al doilea termen al comparației este un numeral, elementul de legătură între el și comparativul precedent poate fi prepoz. *de*, dar numai dacă adjectivul este *mult* sau *puțin* (eventual un sinonim, fie și aproximativ, al lor, de ex. *mare*, *numeros*) [1] : *mai mulți de trei*, *mai puțin(i) de zece* etc. Complementul superlativului relativ (de superioritate și de inferioritate) se introduce prin *dintre* : *cel mai bun dintre ei.*

S-ar părea din discuția de pînă aici că adjectivul are grade de comparație numai cînd funcționează ca nume predicativ. Situația este însă alta, cel puțin în limba literară, unde apar construcții de felul următoarelor : *acest elev mai vrednic (merită stima noastră)*; *dau elevului celui mai vrednic această carte (drept răsplată)*; *elevul foarte vrednic (este iubit de toți)* etc. Există totuși o deosebire, căci lipsește de obicei elementul de legătură (*decît* la comparativ, *dintre* la superlativul relativ), și aceasta, pentru că lipsește (nefiind necesar) al doilea termen al comparației.

9. Nu toate adjectivele se compară. Sînt însușiri care, prin natura lor, nu pot exista în grade diferite. Este cazul, de pildă, al lui *viu*, *mort*, *întreg*, *unic*, *oral* etc. Totuși, dacă vorbitorul dă unora dintre aceste adjective o anumită nuanță semantică (de obicei figurată), ele capătă grade de comparație. Se spune astfel *X. este mai viu* (*în mișcări* etc.) *decît* Y; *prietenul meu, deși bătrîn, este foarte întreg (la minte)* etc.

Un tratament morfologic mai strict, care nu admite grade de comparație, au formele de superlativ latino-romanice de dată relativ recentă, *optim* și *proxim*, care sînt destul de des folosite și pot fi socotite ca încetățenite oarecum în limba oamenilor instruiți : *condiții optime de muncă*; *la proxima ședință vom participa cu toții* etc. Alte superlative asemănătoare cu acestea, de pildă *maxim(um)* și *minim(um)*, și-au schimbat, în parte, funcțiunea, căci sînt întrebuințate și ca substantive (cf. *minim agrotehnic* = *agrominim*), iar cînd au valoare de adjective, nu fac impresia că ar fi superlative. O situație oarecum asemănătoare au comparativele (împrumutate din latină și franceză) *exterior*, *inferior*, *posterior*, *superior*, *ulterior*, pe care nu le mai simțim comparative și de aceea le folosim adesea la toate gradele de comparație. Uzul acesta nu poate fi recomandat, în special pentru *inferior* și *superior*. Trebuie evitate, cu atît mai mult, construcții de felul lui *foarte optim* (sau *mai optim*), care se aud adesea în vorbirea curentă.

[1] Dat fiind că al doilea termen al comparației este un numeral, alte adjective afară de acestea nu pot apărea : numeralul implică existența unei cantități, și de aceea numai adjectivele cantitative se pretează la astfel de construcții.

10. Adjectivul se declină şi se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul pe care îl însoţeşte. Dacă un substantiv este în aşa fel determinat, încît noţiunea exprimată de el se subordonează, cu ajutorul unui adjectiv, noţiunii exprimate de alt substantiv, adjectivul se acordă cu acesta din urmă, nu cu cel dintîi : Ex. *Sănătatea este cel mai scump dintre toate bunurile noastre.*

Adjectivul poate sta şi singur, adică separat de substantivul lui, dacă acesta a fost deja spus ori urmează a fi spus (în aceeaşi construcţie). Regula acordului se aplică şi într-o astfel de situaţie : *o mulţime de oameni, mici şi mari, tineri şi bătrîni* ...; *uşoare sau grele, sarcinile trebuie îndeplinite.* În aceste exemple, adjectivele sînt atributive în sens strict, deşi par a fi despărţite de substantivul pe care-l determină.

Un singur adjectiv poate determina mai multe substantive. Dacă acestea sînt de genuri diferite, adjectivul capătă forma genului mai „tare", adică a masculinului : *un tovarăş şi o tovarăşă cu adevărat vrednici.* Cînd substantivul feminin se află în imediata apropiere a adjectivului comun, acesta se acordă cu femininul mai apropiat, nu cu masculinul mai îndepărtat : *băieţi şi fete frumoase*; *codrii şi văiugele ninse.* Deoarece astfel de construcţii nu sînt tocmai clare (căci se poate înţelege că adjectivul se referă numai la substantivul de lîngă el), este bine să repetăm adjectivul şi să spunem, deci, *băieţi frumoşi şi fete frumoase*; *codrii ninşi şi văiugele ninse.*

11. O problemă specială pune, în limba română, adjectivul cu funcţie adverbială. Folosirea adverbială a adjectivului are, în română, o extensiune mult mai mare decît în alte limbi romanice, dezvoltînd astfel într-un mod propriu clasa adverbelor modale [1]. În română, numai un număr restrîns de adjective sînt neadverbiale [2]. Între acestea sînt, din punct de vedere semantic, adjective care aparţin domeniului ştiinţific şi tehnic (*adipos*, *hidrofob* etc.), nume de popoare *(albanez, maghiar, spaniol)*, nume de culori, nume de însuşiri fizice concrete (opunîndu-se astfel adjectivelor epitetice). Gramatical, adjectivele inadverbializabile sînt cele care se substantivizează curent (opunîndu-se astfel adjectivelor modale calitative). Dimpotrivă, celelalte adjective au, în principiu, posibilitatea de a apărea în funcţie adverbială.

Acest proces dezvoltat de adverbializare a adjectivelor a dus în română la diminuarea prefixării în formaţiile adverbiale şi, de fapt, la interpenetraţia morfo-sintactică dintre clasa adjectivelor şi clasa adverbelor.

[1] Pentru franceză, cf. Gérard Moignet, *L'incidence de l'adverbe et l'adverbialisation de l'adjectif*, în *Travaux de linguistique et de littérature publiés par le Centre de philologie et de littératures romanes de l'Université de Strasbourg*, I (1963), p. 175—184.

[2] Vezi Cornelia Mihai, SCL, XIV (1963), 2, p. 209 şi urm.

Uneori se ajunge chiar la confundarea adverbului cu adjectivul. În construcţii în care adjectivul este urmat de supinul verbal, *sarcină uşor de îndeplinit*; *munţi greu de urcat*, observăm că *uşor* şi *greu* nu se acordă cu substantivele dinaintea lor (unul de genul feminin, celălalt la numărul plural). Aceasta dovedeşte că *uşor* şi *greu* nu sînt tratate ca adjective, ci ca adverbe, şi că valoare adjectivală (funcţiune atributivă) are tot grupul sintactic, fiindcă el determină substantivul precedent [1]. Cu toate acestea, numeroşi vorbitori tratează cuvintele în discuţie ca adjective propriu-zise şi de aceea spun *sarcină uşoară de îndeplinit*; *munţi grei de urcat*. Poate că avem a face cu o contaminaţie între *sarcină uşoară* şi *sarcină uşor de îndeplinit* etc., sau numai cu o influenţă a construcţiilor în care lipseşte supinul şi care sînt infinit mai numeroase. Ne putem gîndi şi la altă explicaţie: formula întreagă este simţită ca o unitate (locuţiune adjectivală) şi de aceea se acordă (trebuie să se acorde) cu substantivul la care se referă [2]. Indiferent de explicaţie, faptul că apar adesea astfel de construcţii (cu *greu* şi *uşor* „acordaţi") dovedeşte că aceste cuvinte pot fi totuşi simţite ca adjective. Fenomenul are şanse să se răspîndească. Îl întîlnim şi la Coşbuc: *Sînt grei bătrînii de pornit, dar de-i porneşti, sînt grei de-oprit.* În limba actuală un tratament similar e aplicat lui *nou*, în construcţii ca *nou născuţi*, *nou veniţi*, unde *nou*, deşi adverb, este considerat greşit adjectiv şi, deci, acordat: *copii noi născuţi*, *elevi noi veniţi* etc.

PRONUMELE

1. De substantiv şi adjectiv se apropie, exprimînd în flexiunea sa categoriile gramaticale ale genului, numărului şi cazului, pronumele, care are însă, datorită unor particularităţi specifice, un loc aparte în categoria numelui.

Pronumele este definit, de obicei, în gramaticile curente printr-o particularitate sintactică — care decurge, la rîndul ei, dintr-o caracteristică semantică — şi anume prin posibilitatea de a se substitui substantivului, de a înlocui substantivul: „Pronumele este partea de

[1] Situaţia se prezintă la fel şi atunci cînd grupul este predicat nominal: *această sarcină este uşor de îndeplinit*; *munţii Făgăraşului sînt greu de urcat.*

[2] Cu supinul se construiesc, în felul arătat aici, puţine adjective. Afară de *greu* şi *uşor* (şi sinonimele lor *dificil* şi *facil*), pot fi amintite *posibil* şi *imposibil.*

vorbire care ține locul unui substantiv (nume de ființă, lucru, acțiune)" [1]. Această particularitate definitorie explică și termenul *pronume* (< *pro* + + *nomen*), care denumește partea de vorbire.

Uneori, în definirea pronumelui se subliniază mai ales specificul semantic al cuvintelor incluse în această parte de vorbire. Astfel R. A. Budagov definește pronumele ca fiind „grupe lexico-gramaticale care indică persoanele, obiectele și însușirile, dar nu le denumesc (subl. n.)" [2]. Altfel spus, pronumele se caracterizează din punct de vedere semantic prin conținutul său foarte abstract.

2. Precizarea gradului de abstracție a conținutului semantic este destul de dificil de făcut, de aceea definiția semantică a pronumelui nu dă posibilitatea clară de delimitare a părții de vorbire ca atare. Mai precisă și mai lingvistică e particularitatea sintactică de care vorbeam înainte și pe care o au în vedere, mai mult sau mai puțin consecvent, diferitele lucrări de gramatică: capacitatea de a se substitui unui substantiv.

3. Acestui mod de definire i s-ar putea reproșa că posibilitatea de înlocuire nu e strict specifică pronumelui. Se știe că se pot înlocui și substantivele între ele (același fenomen al realității poate fi indicat prin diferite substantive), posibilitate folosită frecvent, în limba scrisă mai ales, pentru a evita repetiția, pentru a varia exprimarea. Formulările de tipul: *Romanul cel mai important al scriitorului este Răscoala. In această lucrare autorul descrie* ... etc. etc. sînt extrem de obișnuite. De obicei se folosesc în asemenea situații fie sinonime destul de apropiate (*scriitorul*, *autorul*, în ex. de mai sus), fie substantive cu un conținut mai abstract, reprezentînd noțiuni cu o sferă mai largă, pentru a înlocui substantive care exprimă noțiuni subordonate acesteia (*romanul*, *lucrarea*).

Între posibilitatea de a înlocui un substantiv prin altul, de a reda același fenomen prin cuvinte diferite, și posibilitatea de a substitui un pronume substantivului, există o deosebire importantă. Astfel, în primul rînd, înlocuirea unui substantiv prin altul se realizează în limitele unei serii destul de restrînse de cuvinte, variabile de la o situație la alta, în raport cu fenomenul concret avut în vedere, pe cînd pronumele poate înlocui, în anumite limite lingvistice [3], o r i c e substantiv. Limitele

[1] *Gramatica Academiei*, ed. I, vol. I, p. 191. Ediția a II-a a aceleiași lucrări ntroduce în definiție și o caracteristică morfologică: „Pronumele este partea de vorbire care se declină și ține locul unui substantiv". (vol. I, p. 135).

[2] *Introducere în știința limbii*(trad. și note de G. Mihăilă), Buc. 1961, p. 317. Din acest punct de vedere, pronumele se aseamănă, am putea spune, cu interjecția, care exprimă, indică sentimente, senzații, acțiuni, fără a le denumi.

[3] Deci fără referire directă și imediată la planul realității, ca în cazul înlocuirii unui substantiv prin altul.

variază de la o limbă la alta. Pentru limba română, o astfel de limitare reprezintă faptul că unele pronume, *cine* de ex., pot înlocui numai substantive care denumesc persoane (*cine* se poate substitui, deci, substantivelor *om*, *cetățean*, *elev* etc., nu și substantivelor *pom*, *tren*, *cîmp* etc.), dar o r i c e substantiv din această categorie. Alte pronume ca *el*, *acela* sau *care* pot înlocui o r i c e substantiv: *acela* sau *el* pot înlocui și pe *om* și pe *pom*, într-un context ca: *omul (pomul) este tînăr*, de ex. Capacitatea de substituire poate fi limitată și sintactic. Astfel în limba română, într-un context ca: *A strîns florile mănunchi*, pronumele nu poate înlocui decît primul substantiv (*florile*), nu și pe al doilea. *Mănunchi* reprezintă, deci, o poziție sintactică în care substituirea prin pronume nu se poate face [1].

A doua deosebire constă în faptul că substantivele apărînd unul în locul altuia își păstrează genul propriu, pe cînd pronumele preia genul substantivului căruia i se substituie, se „a c o r d ă" cu acesta. Prezența fenomenului de acord justifică mai ales ideea că pronumele „înlocuiește", reia substantivul. Prin această particularitate pronumele se aseamănă cu adjectivul [2]. Spre deosebire de adjectiv, însă, apariția pronumelui nu presupune prezența unui substantiv, nu „cere" un substantiv. Dimpotrivă, pronumele are, ca și substantivul, rolul de t e r m e n p r i m a r și, în această calitate, poate fi „cerut" de un adjectiv impunîndu-i acestuia anumite morfeme de gen, număr, caz: *Am văzut multe flori. Aceea* **galbenă** *era mai parfumată*. Demonstrativul *aceea* are formă de feminin, deoarece „înlocuiește" substantivul *floare*, feminin, și impune, la rîndul său, adjectivului *galbenă* forma de feminin singular.

Putem defini, deci, pe baza discuției precedente, *pronumele* ca fiind *partea de vorbire care se caracterizează prin capacitatea de a apărea în contextele unde apar și substantivele, de a înlocui — în anumite limite lingvistice fixe — orice substantiv, acordîndu-se cu el în gen.*

4. Apărînd în aceleași contexte ca substantivul, pronumele se deosebește de acesta prin flexiune. Se deosebește, în primul rînd, prin faptul că, pentru majoritatea pronumelor, categoria genului constituie criteriu de flexiune, deci pronumele, ca și adjectivele, își modifică forma pentru a exprima genul [3]: *acesta*, *aceasta*; *celălalt*, *cealaltă*; *vreunul*, *vreuna* etc. Se deosebește apoi prin prezența în flexiune, cel puțin în

[1] *Mănunchi* poate fi înlocuit printr-un adverb: *cum* (a strîns florile)? de ex.

[2] Acordul obligatoriu și general al pronumelui nu privește decît g e n u l. Concordanța în număr și mai ales în caz nu intervine decît uneori. (Cf. *Am schimbat florilor apa. Aceea din dreapta nu a înflorit.*)

[3] La substantive genul nu constituie criteriu de flexiune și se manifestă numai în selectarea unor anumite desinențe.

cazul unor pronume, a categoriei persoanei, categorie specifică, manifestată și în flexiunea verbală.

Din punctul de vedere al expresiei, pronumele se caracterizează prin prezența unor desinențe specifice, diferite de ale substantivelor și adjectivelor, prin folosirea supletivismului în realizarea flexiunii unora dintre pronume, printr-o repartizare diferită a formelor cazuale în paradigma unor pronume etc.

Deoarece aceste particularități, și altele mai puțin importante, nu caracterizează decît u n e l e dintre elementele cuprinse în clasa pronume, concluzia este că pronumele *nu constituie o clasă morfologică omogenă.*

5. În limba română, unele dintre elementele pe care le cuprindem în categoria pronumelor apar, cu exact aceeași formă sau cu o formă puțin diferită, deci păstrînd aceleași particularități de flexiune, într-o poziție sintactică complet diferită, și anume ca d e t e r m i n a n t e a l e s u b s t a n t i v u l u i, deci într-o relație specifică adjectivului. În această poziție, dependența lor față de substantiv se manifestă prin a c o r d în gen, număr și caz.

Avînd în vedere această particularitate, elementele în discuție pot fi considerate a d j e c t i v e, iar apropierea lor de pronumele corespunzătoare este indicată prin specificarea de a d j e c t i v e p r o n o m i n a l e.

Deoarece din punct de vedere morfologic asemănările cu pronumele sînt foarte mari, le discutăm împreună cu acestea (și nu la capitolul consacrat adjectivului).

6. Gramaticile curente disting, de obicei, pe baza particularităților semantice ale cuvintelor incluse în această parte de vorbire, pronumele personal, pronumele reflexiv, pronumele de întărire, pronumele posesiv, pronumele demonstrativ, pronumele interogativ-relativ și pronumele nehotărît. Din categoria pronumelor nehotărîte *Gramatica Academiei* desprinde pronumele negative.

Din punctul de vedere al categoriilor gramaticale exprimate în flexiune, distingem, în primul rînd, categoria pronumelor care exprimă persoana (pronumele personal, posesiv, reflexiv) și pronumele a căror flexiune nu cunoaște categoria persoanei și care cuprind toate celelalte pronume.

Avînd în vedere contextul[1], distingem pronume care apar în contextele unde apar substantive, fără nici o restricție: *el*, *acela*, *fiecare*, *oricare* etc., pronume folosite numai în contexte care presupun pre-

[1] O clasificare strict distribuțională a pronumelor face M. M a n o l i u, *Asupra claselor pronominale în limba română contemporană*, în SCL, XV (1964), nr. 2, p. 181 și urm.

zența în comunicare a unui adverb de negație : *nimeni*, *nimic*[1], pronume care nu au decît anumite contexte comune cu substantivele și cu celelalte pronume, cum sînt pronumele *eu*, *tu*, *noi*, *voi*. Forma de nominativ a acestor pronume nu admite contextele obișnuite ale substantivelor în nominativ, acelea în care pronumele e însoțit de un predicat *(omul crește*, de ex.), deoarece verbul se întrebuințează la forma de persoana a III-a, cînd subiectul este un substantiv, dar la persoana I cu *eu (noi)* sau la persoana a II-a cu *tu (voi)*. Ca atare, singurele contexte comune substantivelor și nominativului pronumelui personal de pers. I și a II-a sînt acelea în care apar ca subiecte ale unor forme verbale nepersonale : *eu (tu, el, acela, aceea, fiecare, omul* etc.*) să fi venit*; *(eu, tu, omul*, etc., etc.) *venind*, *a veni* (*eu*, *tu*, *omul* etc., etc.) sau în contexte de tipul : — *Cine a venit?*—*Eu. (Tu. Profesorul. Acela de ieri* etc., etc.), deci în comunicări fără predicat și care urmează după propoziții sau fraze interogative introduse prin *cine*, adică numai în context direct zero, deoarece sînt precedate și urmate de pauză.

Pentru celelalte forme cazuale pronumele personale de pers. I și a II-a au, în mare, contexte comune cu ale celorlalte pronume și substantive : *văd omul*, *te văd*, *îl văd*, *te văd pe tine*, *îl văd pe om*, *îl văd pe acela*, *spun omului*, *îți spun*, *îi spun*, *îi spun aceluia*, *îți spun ție* etc.

7. Pronumele personal. Deosebirile de distribuție dezvăluie deosebiri foarte importante nu numai între pronumele personale și celelalte pronume, dar chiar și în cadrul pronumelor personale : pronumele de persoana I și a II-a se opun celui de persoana a III-a. Opoziția pronumelui de persoana a III-a față de pronumele personale de pers. I și a II-a se manifestă și în paradigmă: pronumele de persoana a III-a distinge în flexiunea sa genul (*el / ea*), cunoaște sincretismul nominativ — acuzativ (parțial) și genitiv — dativ, are pentru genitiv — dativ terminații asemănătoare cu ale pronumelor demonstrative, interogative etc., pe cînd pronumele de pers. I și a II-a nu au flexiune în raport cu genul, nu cunosc sincretismele menționate, realizează formele cazuale cu alte mijloace.

8. Examinarea paradigmelor diverselor pronume scoate la iveală deosebiri și asemănări :

Pers. I	*Pers. a II-a*	*Pers. I*	*Pers. a II-a*
	Singular	*Plural*	
N. eu	tu	N. noi	voi
G. —	—	G. —	—
D. mie, îmi (—), mi (—)	ție, îți, (—), ți(—)	D. nouă, (—)ne(—), (—)ni(—)	vouă, vă, (—) vi(—)
Ac. mine, (—)mă, (—)m—	tine, (—)te(—)	Ac. noi, (—) ne(—)	voi, vă, (—)v(—)

[1] În mod excepțional, forma de genitiv poate apărea și în propoziții care nu conțin asemenea adverbe : *X se simțea copil al nimănui.*

Compararea acestor pronume arată prezența unor paralelisme clare între persoana I și a II-a. O asemănare frapantă reprezintă lipsa formei de genitiv (suplinită prin posesivul *meu*, *tău*, care, dacă nu s-ar acorda în gen, număr și caz cu substantivul regent —*fratele meu / surorile mele*; *sora mea / surorile mele*—, ar putea fi fără nici o dificultate considerat genitivul pronumelui personal) și existența unor forme specifice pentru fiecare caz. Numai paradigma pronumelui personal de pers. I și a II-a permite distingerea în limba română a nominativului de acuzativ și a genitivului de dativ.

Paradigma pronumelui personal înglobează forme extrem de diferite în totalitatea lor (deci nu numai sub aspectul „desinențelor"), fiind alcătuite din forme supletive. Această mare varietate nu face imposibilă însă analiza diverselor forme în rădăcină și desinențe, mai ales că, cercetate mai îndeaproape, aceste forme prezintă unele asemănări de structură destul de importante : la singular apare la dativ *-ie* sau *(î-) ...-i* atît la pers. I, cît și la pers. a II-a, iar la acuzativ *-ine (tine, mine)* sau *-ă (mă)*, *-e(te)*.

Se poate vorbi, deci, de un morfem de dativ, *-i*, realizat și în alomorful *î-i* (discontinuu)[1], sau *-ie*, și de un morfem de acuzativ realizat ca *-e*, sau ca *-ă* (după labială) și ca *-ine*, în condiții speciale. Aceste morfeme se adaugă morfemului radical realizat, de asemenea, în mai multe alomorfe.

La plural paradigma are un caracter mai puțin variat și ca urmare descrierea ar fi ceva mai simplă.

O asemenea descriere este, însă, neeconomică, deoarece are în vedere o clasă restrînsă de cuvinte. De aceea, în predarea sau în învățarea limbii române e mai comod să se aibă în vedere paradigma ca atare, deci formele în întregimea lor. De altfel, renunțarea la segmentarea acestor forme poate fi susținută nu numai din punct de vedere practic, dar și în plan teoretic : De obicei segmentarea în unități de expresie corespunde, într-o anumită măsură, unor distincții posibile în planul conținutului : segmentarea *cas / ă* duce la un segment *cas-*, căruia i se asociază unitatea de conținut „construcție de locuit" și un segment *-ă*, care corespunde unităților de conținut : feminin, singular, nominativ sau acuzativ. Dacă analizăm însă formele de persoana a II-a singular ale pronumelui, ajungem la o unitate *t-(-ț-)*, căreia îi putem asocia unitățile de conținut persoana a II-a,singular, adică unități de conținut proprii desinențelor[2].

9. O particularitate caracteristică a paradigmelor în discuție reprezintă și prezența la dativ și acuzativ a unor forme paralele — numite

[1] Vezi p. 51.

[2] Lipsește, deci, ceea ce se denumește de obicei prin „sensul lexical", fapt care explică caracterul semantic foarte abstract al pronumelui personal (cf. R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris (f.a.).

curent accentuate și neaccentuate sau atone. Aceste forme se deosebesc din punctul de vedere al accentuării și al folosirii. Formele cuprinse sub denumirea „atone“ pot fi neaccentuate în frază, alcătuind un grup ritmic comun cu alte cuvinte accentuate: *mi-a spus*, *ți-e bine* etc., sau pot avea accent propriu: *îți spune*, *mi s-a spus* etc. Celelalte sînt întotdeauna accentuate. O deosebire mai clară constatăm însă în ce privește comportarea sintagmatică a acelor două serii de forme. Forma accentuată este strict dependentă de formele atone în sensul că prezența ei cere cu necesitate și prezența uneia dintre formele neaccentuate: spunem *Ție ți se pare*, *Îți spune ție* etc., dar nu putem spune în limba actuală *Ție se spune*, *Spune ție* etc. (pe cînd construcțiile *Ți se pare*, *Îți spune* sînt curente). Folosirea izolată a formelor accentuate se întîlnește într-un număr limitat de situații, și anume:

În construcții de tipul: *Ție îți spune una, mie alta* sau în dialog: —*Cui i-a spus?*—*Mie!* În acest caz pronumele face parte din propoziții eliptice, din care lipsește nu numai forma atonă a pronumelui, ci și verbul; în exemplele date lipsesc grupurile *îmi spune*, *mi-a spus*.

Forma accentuată mai este folosită singură, fără să presupună, deci, prezența formelor atone, și după prepoziții: *Ei vorbesc pentru tine*, *Datorită ție s-a realizat planul* etc. sau în construcții în care pronumele depinde sintactic de un adjectiv: *Atmosferă favorabilă ție* sau de o interjecție: *Bravo ție!*, de ex.

După prepoziții se utilizează aproape exclusiv formele accentuate, cele atone (numai de dativ) apărînd cu totul sporadic: *împotriva-ți*, de ex.

În cele mai multe cazuri însă forma accentuată reia, repetă ceea ce exprimă forma neaccentuată, iar din această repetare rezultă o subliniere, o „accentuare“ în comunicare a persoanei. Se recurge, de obicei, la acest mod de reliefare în formularea unei opoziții: *Dacă ție îți displace, mie îmi place această carte.*

Dacă avem în vedere rolul de subliniere, de reliefare în comunicare al formelor accentuate, putem considera și unica formă de nominativ tot accentuată, deoarece prin pronume se reia ceea ce spune, în general clar, în limba română, desinența verbului: *Acum eu vorbesc, iar tu asculți*[1].

Dacă avem în vedere construcțiile în care apar așa-numitele forme accentuate de dativ și de acuzativ, constatăm o deosebire importantă între ele, și anume: pe cînd forma accentuată de dativ poate apărea în exact aceleași condiții ca cea atonă, adică atunci cînd pronumele e complement indirect în dativ: *Ție ți-a spus*, reluarea pronumelui în acuzativ

[1] Pronumele în nominativ apare aproape întotdeauna însoțind un verb. Cînd verbul este la un mod nepersonal, persoana este exprimată numai prin pronumele subiect.

presupune modificarea construcţiei: *Pe tine te-a căutat* se deosebeşte de *Te-a căutat* nu numai prin prezenţa formei accentuate *tine*, dar şi prin apariţia prepoziţiei *pe*. Forma accentuată de acuzativ presupune, în limba română, î n t o t d e a u n a, deci, în primul rînd, o construcţie prepoziţională. Abia în al doilea rînd, apariţia acestei forme presupune (în cazul în care pronumele are rolul de complement direct) prezenţa formei neaccentuate: cf. *Vorbeşte pentru tine* şi *Te caută pe tine* (*Caută pe tine* nu se poate spune). Forma accentuată de dativ apare însă atît în construcţii prepoziţionale: *Datorită ţie s-a realizat planul*, cît şi fără prepoziţie (cînd are rol de complement indirect), şi în acest ultim caz e însoţit obligatoriu de forma neaccentuată: *Ţie ţi-a spus*.

Această deosebire, faptul că aşa-numita formă accentuată de acuzativ apare întotdeauna precedată de prepoziţie, a permis să se susţină existenţa în limba română a unui c a z p r e p o z i ţ i o n a l, distinct de acuzativ, avînd forme specifice în paradigma pronumelui personal (pentru acuzativ: *mă*, *te* etc., pentru prepoziţional: *mine*, *tine* etc.) şi în forme omonime cu cele de nominativ şi acuzativ la celelalte pronume şi la substantive.

10. Examinarea paradigmei pronumelui personal de persoana a III-a:

Singular

	Masculin	*Feminin*
N. Prep.	el	ea
G.	(al etc.) lui	(al etc.) ei
D.	lui, îi, (—)i(—)	ei, îi, (—)i(—)
Ac.	el, îl, (—)l(—)	ea, (—)o(—)

Plural

	Masculin	*Feminin*
N. Prep.	ei	ele
G.	(al etc.) lor	(al etc.) lor
D.	lor, (—)le(—), (—)li(—)	lor,(—)le(—),(—)li(—)
Ac.	ei, îi, (—)i(—)	ele, (—)le(—)

scoate în evidenţă o serie de importante deosebiri faţă de pronumele de pers. I şi a II-a şi anume: prezenţa distincţiei de gen (inexistente la celelalte), existenţa unei forme de genitiv, sincretismul (parţial) genitiv — dativ, prezenţa terminaţiilor *-ui*,*-(e)i*, *-or* la formele de genitiv — dativ. Aceste particularităţi morfologice, ca şi posibilitatea sintactică de a înlocui orice substantiv în construcţia „subiect + predicat", apropie

pronumele de pers. a III-a de celelalte pronume (demonstrative, nedefinite etc.).

Spre deosebire de aceste categorii de pronume însă, pronumele personal de persoana a III-a înregistrează mai multe forme, accentuate și atone, la dativ și acuzativ.

11. În situațiile în care, pentru un anumit caz, există două sau mai multe forme, acestea reprezintă variante a căror apariție e condiționată fonetic sau sintactic. Condiționate fonetic sînt variantele *mă*, *m-*, *vă*, *v-* : cele cu vocala elidată se folosesc cînd sînt urmate de un verb la un timp compus al cărui auxiliar începe cu o vocală : *mă* (*vă*) *vede* / *m-* (*v-*) *a văzut* (dar *mă* (*vă*) *aude*). În condiții asemănătoare apar și formele cu și fără *î-* : *îi*, (-)*i*(-), *îl*, (-)*l*(-) : *îi spun*, *i-am spus*, *îi văd*, *i-am văzut*, *îl vede*, *l-a văzut*. O altă repartizare au aceste forme cînd se folosesc enclitic, atașîndu-se formei verbale. În această situație apar *-mă* și *-vă*, dar *-l* și *-i* : *văzîndu-mă*, *văzîndu-vă* / *văzîndu-l*, *văzîndu-i*, *spunîndu-i*.

Apariția variantelor *ne* / *ni*, *vă* / *vi*, *le* / *li* este condiționată sintactic : *ne*, *vă*, *le* apar imediat înaintea verbului : *ne vorbește*, *vă aduc*, *le arătați*, pe cînd *ni*, *vi*, *li* se folosesc cînd în construcție intervine alt pronume (personal sau reflexiv) : *ni le spune*, *vi se aduce*, *li se arată*[1]. Dacă al doilea pronume este *o*, se întrebuințează *ne*, *v-*, *le* : *ne-o dă*, *v-o arăt*, *le-o trimitem*. Trebuie, deci, evitată forma *vi* (în loc de *vă*) în construcții, foarte răspîndite printre vorbitorii graiurilor muntenești, de felul lui *vi-ați tăiat părul*, *domnișoară* (*Viața rom.*, dec. 1937, p. 66). Tot așa urmează să evităm întrebuințarea lui *ni* în locul lui *ne* (destul de rară, mai ales la autori moldoveni) : *ne trebuie ajutor* (nu *ni trebuie...*).

12. Fiind folosite în aceleași condiții sintactice ca substantivele, diferitele forme cazuale ale pronumelui nu se deosebesc ca valoare de formele cazuale ale substantivului. Cu alte cuvinte, forma de nominativ corespunde subiectului, numelui predicativ, apoziției; acuzativul, complementului direct[2] etc.

Pe lîngă aceste valori, comune formelor cazuale ale substantivului și pronumelui, înregistrăm însă pentru forma de dativ a pronumelui personal și valori pe care nu le pot avea formele cazuale corespunzătoare ale substantivului. E vorba de așa-numitul d a t i v e t i c : *Mi ți-l luă și mi ți-l trînti la pămînt* — care exprimă participarea m o r a l ă a povestitorului (apare mai ales în povestiri, în basme) la cele narate — și de d a t i v u l p o s e s i v : *Pe inima-mi pustie degeaba mîna-mi țiu* (M. Eminescu), *Ți-am luat pălăria*.

Primul tip de construcții în care pronumele e așezat lîngă substantiv și în care tocmai această topică indică clar dependența dativului de

[1] În această situație apar și formele de dativ sing. *mi*, *ți*, *-i*.
[2] Vezi cap. *Substantivul*, p.94 și urm.

substantiv[1], frecvent în limba mai veche, reprezintă pentru limba actuală o construcție arhaică, pe care o mai întîlnim în poezie, dar care a dispărut din toate celelalte stiluri ale limbii. În schimb s-au răspîndit foarte mult construcțiile de tipul celei din exemplul al doilea, în care pronumele însoțește verbul. În asemenea construcții, rolul pronumelui devine ambiguu, iar relația cu elementul regent mai puțin clară — în multe cazuri pronumele poate fi interpretat fie drept atribut, fie drept complement indirect[2]. Adeseori echivocul poate fi evitat prin folosirea articulată sau nearticulată a substantivului: *Ți-am luat pălăria*, dar *Ți-am luat pălărie*. Această modalitate de distincție nu poate fi utilizată însă decît în anumite situații; în construcția *Ți-am adus pălăria*, pronumele poate avea ambele roluri menționate.

În cazul pronumelui personal de persoana a III-a, o dificultate oarecum asemănătoare apare și în situația în care pronumele însoțește un substantiv (*viața-i* ,*-le*), deoarece *-i* și *-le* pot reprezenta, în egală măsură, dativul sau genitivul, omonime la aceste pronume. De obicei se consideră, avînd în vedere construcțiile paralele cu pronumele de pers. I și a II-a, că în asemenea situații avem a face cu forma scurtă de dativ și ca urmare se afirmă că la genitiv, spre deosebire de dativ, nu există decît o singură formă — cea accentuată (cf. și tabelul de mai înainte[3]).

În limba actuală formele neaccentuate ale pronumelui personal se folosesc în locul formei accentuate în construcții nerecomandabile ca: *cultura universală este prin esența-i bun al omenirii* (deși propoziția este terminată, ne așteptăm ca ea să continuie, din cauza întrebuințării necorecte a lui *-i* în locul genitivului *ei*); *ochii-mi dornici de frumos...*; *rotocoale de fum ivite din gura-i și reunite* ... (aici nici forma accentuată n-ar fi necesară, întrucît se înțelege ușor că e vorba de gura „subiectului“) etc.

13. În contextele în care apar dativul etic sau cel posesiv nu pot apărea decît pronume, deci nu e posibilă înlocuirea lor cu substantive. Există, după cum s-a văzut la substantiv, și tipuri de construcții în care nu pot apărea d e c î t substantive. Existența acestor contexte specifice arată că distribuția pronumelui nu este întru totul identică cu a substantivului, ceea ce pune în evidență d e o s e b i r i, neesențiale s-ar părea, între sistemul cazual al pronumelui și cel al substantivului.

O deosebire din acest punct de vedere reprezintă și l i p s a v o c a t i v u l u i din paradigma pronumelui. Numai pronumele de pers.

[1] Întrucîtva asemănătoare sînt construcțiile subst. + subst. cu dativ adnominal de tipul *Domn țării românești*.

[2] Cf. F l. Ș u t e u, *Atribut pronominal sau complement indirect?*, în LR, XI (1962), nr. 3, p. 267—276.

[3] Vezi p. 124.

a II-a poate avea vocativ[1], care, formal, se identifică cu nominativul: *ei, tu de colo!; n-auziți, voi cei din frunte?* Folosirea ca vocativ a lui *tu* e deosebit de frecventă în limba vorbită (mai ales în vorbirea femeilor, s-ar părea): *Tu, ascultă tu, vino mai bine mîine*, de ex. Asemenea construcții e bine să fie evitate.

14. O semnificație specială, care depășește limitele valorii cazuale, are și forma de acuzativ feminin singular *o*, folosită în contexte în care lipsește orice referire la un anumit substantiv. Se vorbește de valoarea neutrală a acestei forme în construcții de tipul: *a luat-o la sănătoasa, na-ți-o frîntă că ți-am dres-o* etc. În unele cazuri, folosirea acestui *o* cu sens neutru este de prisos și deci nerecomandabilă. E vorba de construcții ca: *s-o știi tu*; *cum am arătat-o*; *v-o jur*; *i-a mărturisit-o*[2], imitate după franceză.

15. În ce privește pronumele personal de persoana a III-a trebuie menționat că, afară de formele discutate mai înainte, se folosește și pronumele *dînsul, dînsa* etc., creație mai recentă, care capătă în limba actuală o răspîndire tot mai mare. Acest pronume se explică etimologic printr-un grup prepozițional: *de* + *îns* (< lat. *ipsu*). Faptul că are la bază un pronume precedat de prepoziție dovedește că funcțiunea lui inițială a fost de complement (în sens larg). Această limitare sintactică se menține la o mare parte dintre vorbitori, care întrebuințează pe *dînsul* (*dînsa* etc.) numai cu o prepoziție înainte, așadar numai cu funcțiunea unui obiect gramatical și a unui complement circumstanțial: *am fost cu dînsul*; *o vede pe dînsa*; *nu vă duceți la dînșii* etc. În vorbirea unui mare număr de oameni și chiar în limba scrisă, *dînsul* (*dînsa* etc.) și-au extins întrebuințarea și sînt tratate astăzi la fel cu *el* (*ea* etc.), în sensul că apar la toate cazurile și, deci, cu toate funcțiunile. Iată cîteva exemple (din limba scrisă): *dînsul a fost centrul de închegare*; *dînsului îi place*; *dumneaei era soția dînsului*; *memoria este și dînsa o funcțiune utilitară* etc.

La extinderea pronumelui *dînsul* au contribuit, pe de o parte, impresia, falsă, că e mai „cult", mai îngrijit decît *el*, pe de altă parte, impresia (care corespunde măcar parțial realității) că *el* sau *ea*, în prezența persoanei respective, este nepoliticos (sau mai puțin politicos)[3].

O extindere a pronumelui *dînsul* se constată și dacă avem în vedere categoriile de substantive cărora li se poate substitui: provenind din lat. *ipsu*, din care a rezultat și *ins* „persoană", pronumele *dînsul* era folosit numai în legătură cu ființe umane. Treptat folosirea lui se extinde, însă,

[1] Fiindcă numai această persoană poate fi „chemată".

[2] Uneori prezența lui *o* poate da naștere la confuzii: *Veriga principală era, așa cum a arătat-o în repetate rînduri partidul, industrializarea socialistă a țării.*

[3] În sprijinul acestei explicații se poate cita aprecierea ironică a unui publicist, care, reproducînd o frază în care „cancerul" era numit *dînsul*, adaugă „mai bine era dumnealui!".

(datorită sinonimiei parțiale cu *el*), și îl întîlnim înlocuind substantive care denumesc animale sau obiecte. Acest uz nu ni se pare recomandabil, chiar dacă ne întîmpină la Creangă (foarte des, totdeauna însă cu prepoziție), N. Filimon, I.L. Caragiale, A. Philippide, iar înaintea lor la Eliade.

16. Pronumele de reverență sau pronumele de politețe se folosesc de asemenea în aceleași tipuri de contexte ca și pronumele personale în cazul în care acestea înlocuiesc substantive nume de persoane. Pronumele de reverență este în limba română, ca și în alte limbi, o creație relativ recentă. În cele mai multe limbi s-a creat un pronume de politețe, alături de cel personal, pentru persoana a II-a, deci pentru situațiile în care, în adresarea directă, vorbitorul simțea nevoia unei atitudini mai deferente, mai respectuoase. În limba română, pronumele de politețe are forme atît pentru persoana a II-a, cît și pentru persoana a III-a. Pentru persoana a II-a se folosește *dumneata* (la gen.— dativ *dumneatale* sau, mai des, *dumitale*) și *dumneavoastră* (folosit cu această unică formă la toate cazurile). *Dumneavoastră* poate fi întrebuințat atît pentru singular (*Dumneavoastră, tovarășe profesor, ați spus ...*), cît și pentru plural (*Dumneavoastră, colaboratorii, trebuie să aveți în vedere ...*).

La persoana a III-a, pronumele de reverență distinge genurile și numărul: *dumnealui, dumneaei, dumnealor*, dar e invariabil sub aspectul cazului.

În locul acestor forme pronominale, în vorbirea emfatică apar și formulele de adresare *domnia-ta* (rar), *domnia-sa* (mai des) și *domniile lor*[1], din care derivă etimologic pronumele de reverență. În asemenea situații, elementele componente au, fiecare, flexiune proprie: *domniei tale (sale)* etc.

Între *domnia ta, domnia voastră* și *dumneata, dumneavoastră* diferența nu e numai fonetică și morfologică, rezultat al contopirii celor două părți, dar și sintactică: în primul caz verbul predicat, ca după orice subiect substantiv, e la persoana a III-a *Domnia voastră știe desigur ...*, pe cînd verbul al cărui subiect este *dumneata* sau *dumneavoastră* se pune la persoana a II-a: *Dumneavoastră ați aflat, Dumneata ai aflat.* La această schimbare de regim a intervenit influența construcțiilor cu pro-

[1] Să se compare *măria ta* (*măria voastră, măria sa*) și formulele similare, prin semnificația lor, *înălțimea ta* (*voastră, sa...*), *excelența sa voastră* etc.). La Neculce apare *împărăția ta*. Creangă are cîteva creații proprii, cu sens ironic, referitoare la căpetenia dracilor: *mîrșăvia voastră, întunecimea voastră* (așa vorbesc dracii cu conducătorul lor). Cu privire la împărat, povestitorul moldovean folosește *înălțimea voastră* (și *înălțimea sa*), *luminarea voastră* (și *luminarea sa*).

numele personal *tu* și *voi*[1]. Din forma de gen. dat. *dumitale (dumneatale)* a rezultat *matale*, folosit ca formă unică pentru toate cazurile, după care s-a refăcut, la un moment dat, un nom. acuz. (prep). *mata*. Acesta a ajuns, de asemenea, să se generalizeze în toate pozițiile, așa încît se spune în egală măsură : *Matale ai spus*, *Mata ai spus* sau *Cartea matale*, *Cartea mata* etc. În Moldova, unde sînt folosite de predilecție[2], cele două forme tind să se diferențieze semantic : *matale*, extrem de frecvent, exprimă o nuanță afectivă (de dragoste amestecată cu respect) foarte precisă, care îl deosebește clar de *dumneata*. *Mata* are o nuanță afectivă mult atenuată (poate pentru că n-o întrebuințează copiii la adresa părinților ?).

Limba literară nu face distincție semantică între *mata*, *matale* și *dumneata*, ultimul fiind însă forma care predomină net ca răspîndire.

În sistemul limbii literare, *dumneata* se leagă în adresare cu *tu* și *dumneavoastră*, limba română dispunînd, astfel, de trei modalități de adresare, corespunzînd la trei grade de respect. Cum pentru persoana a III-a nu existau decît *el* și *dumnealui*, se ajungea la o organizare asimetrică : *tu — dumneata — dumneavoastră / el — dumnealui*. Pentru a echilibra seriile, *dînsul* a fost atras, ca al treilea termen în seria *el — dumnealui*, căpătînd nuanța de respect pe care i-o acordă mulți vorbitori în limba actuală. Se ajunge astfel la o organizare echilibrată a celor două serii[3]. Limba actuală pare a înregistra o modificare a raportului dintre *dînsul* și *dumnealui* : *dumnealui* manifestă o tendință de depreciere, fiind folosit uneori cu valoare ironică (*Auzi ce pretenții își permite să aibă „dumnealui"*, de ex.), întrebuințare cu care *dînsul* nu apare.

17. Pronumele reflexiv e considerat, adeseori, o categorie a pronumelui personal, de care îl apropie atît conținutul semantic, cît și forma. Exprimînd identitatea dintre subiect și obiect, pronumele reflexiv nu are forme decît pentru dativ și acuzativ (prepozițional). Formele reflexivului, exceptînd persoana a III-a, care are forme specifice : dat. *sie*, *își*, *și*, ac. *se*, prep. *sine*, sînt omonime cu ale pronumelui personal. Prin structura expresiei și prin prezența mai multor forme paralele la dativ și acuzativ, pronumele reflexiv se aseamănă perfect cu pronumele personal (de pers. I și a II-a), de care îl deosebește numai lipsa formei de nominativ. Și din punctul de vedere al valorii formelor cazuale, refle-

[1] A contribuit, probabil, și faptul că în alte limbi (în franceză, în rusă) se folosește în adresarea respectuoasă, pentru singular, forma de plural a pronumelui personal de pers. a II-a, fraza construindu-se, normal, cu verbul la persoana a II-a plural.

[2] *Mata* și *matale*, deși nu sînt simțite ca regionale, se întîlnesc numai în vorbirea oamenilor care, prin origine sau altfel, au avut contact cu graiul moldovenesc.

[3] Cf. Al. Niculescu — Alex. Roceric, *Pronumele* dînsul *în limba română*, în SCL, III (1957) p. 315—345.

xivul merge cu pronumele personal : valoarea de dativ posesiv, înregistrată la pronumele personal, nu se mai realizează decît prin formele reflexivului. Și abaterile care se întîlnesc în folosirea reflexivului sînt oarecum de același gen cu cele discutate la pronumele personal, sînt însă mai numeroase și, în același timp, mai grave. Astfel adeseori apare (*î*)*și* fără să fie necesar : *țăranul își are un fel de cunoștințe ale lui*; *să-și salveze pentru prima oară un pacient* (aici prezența lui *și* este nu numai de prisos, ci și echivocă, mai exact spus, comică). Se întrebuințează des acest pronume, tot de prisos, îndeosebi cu verbe care exprimă direct sau indirect ideea de „posesiune" (*a avea*, *a căpăta*, *a cîștiga*, *a dobîndi*, *a obține*, *a poseda* etc.,) : *își are un domeniu preferat*; *cînd și-a căpătat mai multă experiență*; *în această lumină își capătă sens deplin compromițătoarea atitudine ...* (*România Liberă*, 21 mai 1954, p. 4); *în ce măsură aceste probleme își găsesc o justă rezolvare* (*Gazeta literară*, 20 mai 1954, p.2) etc. Cîteodată folosirea neconformă cu regulile gramaticale a lui (*î*)*și* dă naștere la construcții absurde : *M... își cere cetățenia franceză* (care, strict vorbind, înseamnă „cere cetățenia sa franceză", adică o cetățenie pe care o avea deja!).

În limba română, formele neaccentuate ale reflexivului (cele accentuate sînt extrem de rar folosite) apar și cu valori mult diferite de cea reflexivă. Construcțiile reflexive (pron. refl. + verb) pot exprima ideea de pasiv, de impersonal, de participare intensă, de interes al autorului față de acțiune. Cum însă aceste valori apar numai în asemenea construcții și nu aparțin pronumelui ca atare, le vom discuta mai pe larg în capitolul despre verb[1].

18. Pronumele personal și cel reflexiv se pot substantiva comportîndu-se și morfologic, nu numai sintactic, ca substantivele. În asemenea situații schimbarea categoriei e marcată de obicei prin articulare : *eul nostru*, *în sinea lui*. Mai puțin clară este substantivarea cînd acest indiciu lipsește. Astfel *el*, în vorbirea femeilor de la țară (și, adesea, și de la orașe) înseamnă „bărbatul (soțul) meu"[2] : „Dacă nu-i *el* acasă, ce pot să fac eu?". Apare, cu o ușoară deosebire de nuanță, și în limba literară : „Ce ar fi făcut singură cu Nora, acum cînd *el* murise?". Explicația fenomenului pare s-o constituie o anume deferență, derivînd din poziția de dependență socială (și economică) a femeii față de soț în anumite condiții istorice. Faptul că în împrejurări similare bărbatul nu spune *ea*, cînd se referă la soția sa, pare a confirma explicația propusă. În vorbirea păturilor orășenești, locul lui *el* l-a luat *dumnealui*, mai „politicos", adică mai potrivit cu mentalitatea vorbitorilor respectivi. Intervine totuși o deo-

[1] Vezi p. 192 și urm.

[2] Tot așa, *al meu* = bărbatul meu. Cf. la Creangă, *ai noștri* „bărbații noștri" (în *Soacra cu trei nurori*).

sebire, în sensul că și bărbații folosesc pronumele de politețe *(dumneaei)*, cînd vorbesc despre soțiile lor care nu sînt prezente. (Cf. „O noapte furtunoasă", unde Veta întrebuințează totdeauna acest pronume la adresa lui Jupîn Dumitrache absent, care procedează la fel cu privire la soția lui, spunînd *dumneaei*.) Altă deosebire constă în faptul că *dumnealui* și *dumneaei* pot căpăta o nuanță ironică, în momente de nemulțumire : „eu nu știu cum să termin treaba mai repede, și *dumnealui* stă cu mîinile în buzunar". Ironia izvorăște din contrastul izbitor care există între supărarea vorbitorului și aspectul foarte politicos al expresiei folosite.

Un fenomen interesant, de ordin stilistic, în legătură cu pronumele personal, este s c h i m b a r e a p e r s o a n e i în cursul vorbirii, fără ca acestei schimbări formale să-i corespundă una reală, de oameni. Fenomenul acesta se întîlnește și în folosirea formelor verbale. Cum mai des schimbarea persoanei se manifestă în formele verbale, această problemă e discutată mai pe larg la verb (cf. discuția referitoare la persoană).

Pentru pronume, în mod special, merită însă să fie menționată folosirea pronumelui de pers. a II-a sg. cu valoare generală de subiect nedefinit[1] : *Tu ... cu optzeci de mii de fălci de moșie și el un ghiorlan c-un petic de pămînt, și uite ce gură face alăturea cu mine* (Creangă).

Într-o anumită formulă, și anume precedat de *nici*, *tu* (pentru *eu*) s-a fixat definitiv : *nici tu casă*, *nici tu masă* (spune vorbitorul despre sine însuși). Iată exemple din Creangă : *și nici tu junghiu*, *nici tu friguri*; *nici tu drumeț*, *nici tu nimica*; *nici tu sat*, *nici tu tîrg*, *nici tu nimica*. În locul lui *nici* poate apărea și *nu* (deci tot o negație) : *tu lemne nu ...*, *tu untură în tinichea nu ...*, *tu hantiță pe tine nu ...*, *tu distracție nu ...* (Adev. Liter., 25 dec. 1926, p.4) sau cu *nu* înaintea lui *tu* (întocmai ca *nici*) : *nu tu jurnal*, *nu tu imprimeu*, *nu tu croazieră*, *ce e asta*? (dintr-o veche revistă umoristică).

19. Mai exprimă persoana și se apropie din multe puncte de vedere de pronumele personal și reflexiv și p r o n u m e l e d e î n t ă r i r e (sau p r o n u m e l e i d e n t i t ă ț i i) : *însumi*, *însuși*, numit astfel tocmai fiindcă rostul lui este să scoată în evidență, să „identifice" (pentru a nu se confunda cu altele) persoana desemnată prin pronumele personal propriu-zis. De aceea, *însumi* etc. nu apar de obicei singure, ci mai ales însoțind alte pronume : *eu însumi*, *ea însăși*, *sie însuși*, *al meu însumi* etc. etc., substantive : *oamenii înșiși* sau echivalente ale substantivului. Ele sînt, semantic vorbind, echivalentele lui *chiar* *(eu însumi = chiar eu)* sau *singur* *(ea însăși = ea singură)*, pe care vorbirea curentă (nu numai a oamenilor neinstruiți) le folosește în mod obișnuit (adesea

[1] Această valoare o exprimă, și chiar mai frecvent, și forma de pers. a II-a a verbului.

exclusiv). Faptul este cauza și totodată efectul dificultății de a mînui formele numeroase și complicate ale pronumelui aici în discuție. Cuvîntul de bază intrat în alcătuirea formelor lui este *îns-*[1], element pronominal care își schimbă forma în funcție de gen și număr : *îns(u)*, *însă*, *înși*, *înse*, și al doilea element component, care exprimă persoana și numărul : *mi*, *ți*, *și*, *ne* și *vă*, forme neaccentuate de dativ ale pronumelui reflexiv. Omonimia dintre formele de pers. I și a II-a ale pronumelui reflexiv și personal duce la întrebuințarea lui *-le* la pluralul pers. a III-a *(ei înșile, ele însele)*, uz care e destul de răspîndit și de aceea nu poate fi considerat ca o greșeală, deși, istoric vorbind, el constituie o abatere de la regulă[2].

Pronumele de întărire exprimă, deci, prin formele sale, genul, numărul și persoana (numărul e exprimat atît prin forma primului element constitutiv, cît și prin al doilea pronume, cel reflexiv).

Iată formele pronumelui de identitate așa cum rezultă ele din discuția precedentă : sing. *însumi* (masc.), *însămi* (fem.), plur. *înșine* (masc.), *însene* (fem.), pers. I ; sing. *însuți* (masc.), *însăți* (fem.), plur. *înșivă* (masc.), *însevă* (fem.), pers. a II-a ; sing. *însuși* (masc.), *însăși* (fem.), plur. *înșiși* (masc.), *înseși* (fem.), pers. a III-a. Aceste forme sînt date întocmai așa (fără adăugarea lui *înșile*, *însele*) în „Dicționarul etimologic al limbii române“ de Candrea-Densusianu (s.v. *îns-*), ai cărui autori vor fi pornit de la constatări asemănătoare cu cele de mai înainte (căci nu se pot explica altfel aceste amănunte de ordin gramatical într-un dicționar, și încă în unul etimologic).

Structura complicată a acestui pronume și faptul că se întrebuințează destul de rar în vorbirea curentă explică, într-un fel, numărul mare de greșeli înregistrat în folosirea lui.

Unele greșeli de întrebuințare se datoresc falsei analize a formei pronominale. Închipuindu-și că *îns-* este articulat la formele masculine, fiindcă se termină în *-u* (ca *omu* = *omul*)[3], unii vorbitori (pe cît se pare,

[1] Provine din lat. *ipse* (comp. *dînsul*)

[2] Dacă cei care spun (și scriu) *(ei) înșile*, *(ele) însele* ar fi consecvenți, ar trebui să spună (și să scrie) și *(el, ea) însui*, *însăi* (căci dativul conjunct al pronumelui de persoana a III-a este *-i* pentru ambele genuri). Un fel de consecvență constatăm totuși, dar în alt sens. Prezența lui *-le* (în locul lui *-și*) la pers. a III-a plural trezește în mintea unor vorbitori ideea că lui *le*, formă conjunctă, îi corespunde *lor*, forma accentuată (de dativ, dar și de genitiv). Urmarea este apariția unui „genitiv“ și „dativ“ în *-lor* de la *înșile*, *însele*. Iată două exemple : *la înălțimea lor înșilor* (*Viața rom.*, martie 1938, p. 117) ; *femei care-și promit lor înselor* (*ibid.*, ian. 1938, p. 54). Astfel de fapte, neconforme cu structura gramaticală a limbii noastre, pledează împotriva folosirii formelor cu *-le*.

[3] Acest *-u* este terminația lui *însu* de pe vremea cînd *u* final era „întreg“, adică silabic. El se explică, deci, la fel cu *u* de la forma articulată actuală a substantvelor masculine (*omul* are *u*, pe cînd *om* nu are, fiindcă la forma articulată dispariția lui a fost împiedicată de prezența articolului).

originari din ţinuturile de peste munţi) „articulează" şi femininul (dar numai la singular)[1], pe care îl prefac astfel în *însami*, *însaţi*, *însaşi*.

O greşeală mai gravă şi mult mai răspîndită constă în nerespectarea acordului cu pronumele personal sau cu substantivul pe care-l însoţesc pronumele de întărire. Tabloul dat mai sus arată clar că există forme speciale pentru ambele genuri şi ambele numere, cu deosebiri destul de mici, dar suficiente pentru a înlătura confuziile. Cu toate acestea, confuziile se produc, ba încă foarte des (mai ales în vorbire), din cauza grabei şi neştiinţei. (E vorba de oamenii mai mult ori mai puţin instruiţi, căci ceilalţi, după cum am spus, nu folosesc acest pronume, pe care îl înlocuiesc prin *chiar* sau *singur*.) Iată cîteva citate (dintre multele care s-ar putea da) : *însăşi modul*; *însăşi plăsmuitorii lor*; să lăsăm loc *însuşi cuvintelor lui*; să se mai găsească *pe ei însuşi*; *însuşi noţiunea* de gingăşie; *noi însuşi*. Cum vedem, greşeala (care nu-i singura, ci numai cea mai răspîndită) constă în folosirea pers. a III-a sing. (ambele genuri) la alte persoane şi la plural. Faptul se explică prin întrebuinţarea mult mai deasă a persoanei a III-a (ca la orice pronume, această persoană apare neobişnuit de des în comparaţie cu celelalte două), precum şi prin sinonimia pronumelui de întărire cu *chiar*[2], care e adverb, deci cuvînt invariabil. Pers. a III-a *(însuşi*, *însăşi)* are încă o particularitate, care-i înlesneşte apariţia în locul celorlalte : e mai „neutră" decît acestea, mai puţin caracteristică (poate şi din cauza lui *-şi*, prezent şi la alte forme pronominale, unde este lipsit de o semnificaţie „personală", de ex. *acelaşi aceeaşi* etc.). Fem. *însăşi* înlocuieşte mai des decît *însuşi* celelalte persoane, din cauză că „neutralitatea" lui este mai accentuată : *-ă* nu este simţit ca semn al femininului, în aceeaşi măsură în care *-u* este semnul masculinului (să se compare prefacerea în *ă* a lui *e*, aşa de frecventă în vorbirea curentă, ceea ce face ca *însăşi* să fie simţit şi ca plural, nu numai ca singular, şi, deci, înlesneşte folosirea lui în locul lui *înseşi*, fără să dea impresia că este o greşeală).

Am spus ceva mai înainte că *însumi* etc. însoţesc pronumele personale propriu-zise, ca determinante sau întăritoare ale acestora (ale „persoanei" respective). E vorba de o regulă obligatorie, nu facultativă şi nerespectarea ei nu trebuie îngăduită. Sînt greşite, deci, construcţii ca următoarele : *a doua oară Henri Barbusse a venit însuşi în România*; *renunţăm de a vorbi înşine*; *fără ca însuşi s-o guste*.

[1] Amănuntul dovedeşte o inconsecvenţă, care se explică totuşi, căci, articulînd pe *înse-*, s-ar fi ajuns la *înselene*, *înseleвă*, *înseleşi*. Aceste forme absurde şi, deci, imposibile arată şi ele că nu poate fi vorba de o formă articulată în cazul lui *însumi* etc.

[2] Iată şi cîteva citate pentru acest uz, care nu-i totdeauna recomandabil : ci şi din *chiar burghezie*; începînd cu *chiar persoana* fizică a interpretului etc.

În situațiile în care pronumele de întărire însoțește un grup substantiv + adjectiv posesiv, el se poate referi în egală măsură la oricare dintre cele două elemente ale grupului : *fiul tău însuți / fiul tău însuși*, referirea, la unul sau la celălalt, fiind exprimată tocmai prin forma pronumelui de întărire. Neglijarea distincțiilor de formă discutate, în aceste condiții, ar avea ca rezultat o construcție confuză.

20. P r o n u m e l e p o s e s i v. Categoria gramaticală a persoanei se manifestă și în formele pronumelui posesiv care ține locul a două obiecte legate printr-un raport de posesie. Pronumele posesiv exprimă, ca semnificație specifică, ideea de posesie și implică o dublă referință pronominală, indicînd, în același timp, obiectul posedat și posesorul. Referirea la aceste două obiecte se manifestă prin forma pronumelui, care indică persoana și numărul posesorului, genul și numărul obiectului posesiunii.

Iată formele pronumelui posesiv : (pers. I) *al meu*, *a mea* (singularul posesorului și al posesiunii), *ai mei*, *ale mele* (singularul posesorului și pluralul posesiunii), *al nostru*, *a noastră* (pluralul posesorului și singularul posesiunii), *ai noștri*, *ale noastre* (pluralul posesorului și al posesiunii); (pers. a II-a) *al tău*, *a ta* (singularul posesorului și al posesiunii), *ai tăi*, *ale tale* (singularul posesorului și pluralul posesiunii), *al vostru*, *a voastră* (pluralul posesorului și singularul posesiunii), *ai voștri*, *ale voastre* (pluralul posesorului și al posesiunii); (pers. a III-a) *al său*, *a sa* (singularul posesorului și al posesiunii), *ai săi*, *ale sale* (singularul posesorului și pluralul posesiunii).

Pronumele posesiv nu are forme pentru a indica la persoana a III-a pluralul posesorului și singularul posesiunii sau pluralul posesorului și al posesiunii [1]. Pentru a exprima aceste valori se folosește forma de genitiv plural a pronumelui personal de pers. a III-a : *al (a) lor*, *ai (ale) lor*. Formele de genitiv singular ale pronumelui personal de pers. a III-a: *al lui*, *al ei* concurează, mai ales în limba vorbită, formele posesivului *al său*, *a sa*. Genitivul singular al pronumelui personal are față de posesiv avantajul de a indica și genul posesorului.

Pronumele posesiv este invariabil din punctul de vedere al cazului : *Paltonul acesta este nou, al meu este vechi* (nom.), *Paltonul ei îl știi, pe al meu nu l-ai văzut* (acuz.) etc. O excepție o constituie pluralul posesiunii, al cărui articol *(ai, ale)* capătă forma de genitiv — dativ *(alor)* cînd funcționează ca pronume substantivat (și dacă, bineînțeles, construcția sintactică cere un genitiv sau un dativ) : situația *alor mei (alor tăi, alor săi, alor noștri, alor voștri)* este bună; trebuie să *dau ajutor*

[1] În secolul al XVI-lea existau aceste forme, fiind însă (ca și în latină) omonime cu cele care exprimă singularul posesorului (*al său*, *ai săi* etc.).

alor mei (*alor noștri* etc.)[1]. Sub influența acestor forme, care, fără a fi prea frecvente, apar totuși în limba scrisă și corespund regulilor gramaticale, tind să ia naștere forme similare de genitiv — dativ singular, mai ales pentru feminin (fiindcă substantivele și adjectivele, numai dacă sînt feminine, își modifică aspectul morfologic la aceste două cazuri). Exemplele găsite în texte sînt puține și par izolate[2]: *în fundul unei boxe în vederea alei noastre*; *ușa ei se afla cam în fața alei mele*; *identificarea alui meu* (= a glasului meu)[3]. Paralel cu pronumele, o asemenea formă capătă și adjectivul posesiv: cine știe cărei *îndrăzneli ale mele* (în loc de *a mele*); *unei prietene ale mele.* În limba vorbită construcțiile de acest fel se întîlnesc mai des.

Astfel de construcții dovedesc necesitatea pe care o simt unii vorbitori de a face acordul între posesiv și substantivul pe care acesta îl înlocuiește sau îl determină, necesitate teoretic îndreptățită, dar satisfăcută împotriva regulilor gramaticale, căci articolul posesiv sau genitival nu are forme cazuale. Afară de asta, *ale mele* (*ale tale* etc.), presupunînd că le-am accepta, sînt echivoce, căci pot fi interpretate ca aparținînd pluralului (posesiunii). Poate că tocmai din această cauză articolul posesiv rămîne neschimbat la genitiv — dativul feminin. De altfel modificarea formei articolului este și de prisos (nu numai primejdioasă), întrucît raportul cazual se exprimă suficient de clar prin schimbarea pe care o suferă pronumele însuși (*a mele*, genitiv — dativ, față de *a mea*, nominativ — acuzativ). În ce privește masculinul, acesta prezintă o formă unică pentru toate cazurile întocmai ca substantivele și adjectivele masculine.

Dacă în vorbirea populară și în cea familiară curentă predomină net folosirea genitivului pronumelui personal de persoana a III-a, în limba scrisă și în vorbirea oficială sau solemnă se manifestă vizibil preferința pentru *al său*, atît ca pronume, cît și ca adjectiv, fapt care se datorește, în largă măsură, unei influențe străine, absentă în vorbirea populară. În acest sens pledează mulțimea construcțiilor cu *al său* etc. în lucrări traduse sau prelucrate (eventual imitate) după modele franceze, germane sau rusești. Aceste limbi au pentru persoana a III-a a pronumelui posesiv numai o serie de forme, și anume pe acelea care corespund rom. *al său* etc[4]. Întîmplarea[5] face ca aceste

[1] Cf. și *să le scriu alor dumitale* (tot din limba scrisă).

[2] Aproape toate provin din opera aceluiași autor (Gib Mihăescu).

[3] De adăugat *în urma lui al meu* (dintr-un periodic pe anul 1938), care constituie un alt mod de rezolvare a aceleiași dificultăți.

[4] Rusa posedă și forme corespunzătoare celeilalte serii (*ego*, *eë*). În schimb, ea folosește pe *svoi* etc. și la pers. I și a II-a.

[5] E un fel de a vorbi, căci asemănarea în discuție are baze istorice: formele pronominale respective provin pretutindeni din limba indo-europeană comună.

forme să semene cu ale noastre și din punct de vedere fonetic (cf. fr. *son*, *sa*, *ses*, germ. *sein*, *seine*, *sein*, rus. *svoi*, *svoia*, *svoë*), ceea ce ajută în largă măsură la redarea lor în românește prin *al său* etc. (nu prin *al lui* etc.). Poate că a intervenit și un factor intern, de ordin social-psihologic, întocmai ca la *dînsul* etc. (pentru *el* etc.) : impresia că *al său* este mai „politicos" la adresa unei persoane a III-a prezente la discuție [1].

Situația din limba scrisă prezintă unele avantaje, între altele pe acela de a putea varia mijloacele de exprimare, dar și dezavantajul, căruia majoritatea vorbitorilor nu-i acordă atenția cuvenită, că *al său* etc. este adeseori echivoc, din cauză că n-are forme diferite pentru a indica genul posesorului : *al său* însemnează și *al lui* și *al ei*. Dacă în aceeași propoziție sau frază apar două substantive de gen diferit, fiecare putînd indica pe posesorul unui obiect, întrebuințarea lui *al său* etc. poate da loc la confuzii, întrucît nu reiese clar la care dintre cele două substantive se referă. Afară de asta, se pot produce neînțelegeri și atunci cînd substantivele sînt de același gen, prin faptul că *al său* etc. ar trebui să ne trimită la subiectul propoziției, nu la un obiect (gramatical) sau la un atribut. Căci *al său*, *a sa* etc. corespund pronumelui reflexiv, pe cînd *al lui*, *al ei* etc. celui personal (sînt, de fapt, forme ale acestuia), și de aceea, în mod logic, ele ar trebui să se refere la un posesor care nu-i subiectul propoziției. De aici ar trebui să pornim pentru a fixa o regulă de folosire a acestor două posesive : cînd posesiunea este a subiectului, să recugem la *al său* etc., cînd este a altcuiva, să întrebuințăm pe *al lui* etc. Conformîndu-ne acestei norme (numai în cazul cînd nu intervin, cum am mai spus, doi posesori virtuali), evităm confuziile și totodată variem expresia, fără nici un inconvenient pentru înțelegerea spuselor noastre [2].

Din cele arătate cu privire la sensul „reflexiv" al lui *al său* etc., decurge și altă concluzie. Acest sens implică existența unei ființe (umane, în primul rînd) și, deci, necesitatea de ordin logic ca *al său* etc. să nu apară decît în legătură cu un nume de ființă. Această condiție nu este respectată decît rareori (și credem că mai mult întîmplător) de către cei care uzează de *al său* etc.

Iată o mică parte din numeroasele citate, culese înainte de 23 August 1944, care ilustrează utilizarea abuzivă și uneori echivocă a pose-

[1] Politețea este satisfăcută mai ales cu ajutorul lui *domnia-sa*, *dumnealui* etc., care, întocmai ca *el*, *ea* etc., se folosesc sub forma genitivului paralel cu posesivul. În locul posesivului *al tău* se întrebuințează, în adresarea politicoasă, *al d-tale*, *al d-voastră* etc.

[2] Cf. unele observații și aprecieri asemănătoare cu acestea la Al. Lambrior, *Carte de cetire*, p. IX și N. Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945, p. 69.

sivului: *combate spiritul și lumea sa* (= a spiritului); *aflînd de moartea sa, Elizabeta zise*; *Iosupov trage asupra sa*; *de altfel și contemporanii săi* [ai lui Goethe] *au avut intuiția geniului său* [al aceluiași Goethe]; *ea va fi prietena lui Scarron și a femeii sale.* Iată și două exemple din limba actuală: *spiritul practic cu procedeele sale. Debutul său, situîndu-se la confluența unor mari creații literare și ideologice: Eminescu, Caragiale, Creangă și Coșbuc, al lui Gherea, mai ales, care a îndrumat și primii săi* [1] *pași în literatură...*

21. A d j e c t i v u l p o s e s i v se deosebește de celelalte adjective pronominale prin faptul că își menține și atunci cînd determină un substantiv referirea la un obiect (persoană, fenomen etc.) neexprimat, și anume la cel care reprezintă pe posesor. Putem spune, deci, că își păstrează, într-un fel, parțial, valoarea pronominală. Ca expresie se deosebește de pronumele posesiv prin lipsa articolului *a*, *al* etc., deosebire care apare numai atunci cînd stă după un substantiv determinat de articolul hotărît: *cartea ta.* În toate celelalte situații are aceeași formă cu pronumele: *această carte a ta — a ta carte.* Așezarea posesivului înaintea substantivului se întîlnește numai în poezie.

În vorbirea populară și familiară, adjectivul posesiv *(al) său* etc. apare numai (sau — în cea familiară — aproape numai) cu substantive care arată legături de rudenie (*mamă, tată, frate, unchi, bunic* etc.) și cu foarte puține altele, oarecum asemănătoare, întrucît exprimă noțiuni apropiate *(bădie, nene, țață)* sau asimilate lor, prin „unicitatea", pentru vorbitor, a persoanei respective (*domn, stăpîn*, ș.a.: *domnu-său*, de ex.). În asemenea situații, posesivul s-a aglutinat cu substantivul precedent în același fel ca articolul enclitic: *tată-meu, soră-ta, unchiu-său* etc. (Cf. genitiv — dativul feminin *soră-tii, nevesti-sii* etc., care arată asemănarea de tratament al posesivului cu articolul: desinența cazuală și forma de genitiv — dativ a articolului se aplică posesivului, sau și posesivului, ceea ce arată că construcția este simțită ca un singur cuvînt.) În același sens, al aglutinării celor două elemente, vorbesc și construcții de felul *ta-su lui Ion, frate-su lui Gheorghe* foarte frecvente azi în vorbirea familiară [2].

22. O categorie aparte formează pronumele a căror flexiune nu cunoaște categoria gramaticală a persoanei. Cele care nu exprimă persoana se grupează la rîndul lor în mai multe categorii definite și delimitate semantic.

[1] Exemple de acest fel din limba noastră de astăzi se pot da cu sutele. Uzul posesivului pare mai răspîndit astăzi decît înainte de 23 August 1944, și surprinde neplăcut, dat fiind că scrisul actual este în general mai îngrijit decît altădată.

[2] Cf. B. C a z a c u, *Remarques sur l'emploi des adjectifs possessifs en roumain* în BL, XV, p. 95—102.

23. Pronumele demonstrative. Se caracterizează semantic prin capacitatea de a situa în timp sau în spaţiu obiectele pe care le indică. Distingem astfel demonstrativele de apropiere (*acesta*) şi de depărtare (*acela*). Tot pronume demonstrative sînt considerate *acelaşi*, exprimînd depărtarea şi identitatea cu ceva cunoscut, menţionat înainte [1], şi *(a) cestălalt*, *(a) celălalt*, care exprimă apropierea, respectiv depărtarea, ca şi *acesta* şi *acela*, adăugînd însă o nuanţă suplimentară care derivă chiar din structura lor morfologică : *(acesta) (acela)* + *ăl* + *alt* (pron. nedefinit) — acest pronume arată că dintre două obiecte (sau grupuri de obiecte) apropiate, respectiv depărtate de subiectul vorbitor, vorbitorul are în vedere pe al doilea.

Pronumele demonstrative îşi modifică forma în raport cu genul, numărul şi cazul.

Din punctul de vedere al categoriei cazului, aceste pronume prezintă sincretismele nom. = acuz. (= prep.), gen. = dat., deosebindu-se net de pronumele personal de pers. I şi a II-a (la care fiecare caz are o formă caracteristică), dar şi de pronumele personal de pers. a III-a, la care apare sincretismul gen. = dat., dar acuzativul este exprimat printr-o formă specifică diferită de nominativ şi prepoziţional. Se deosebesc, însă, şi de substantive şi de adjective, în paradigma cărora regăsim aceleaşi sincretisme, prin faptul că demonstrativele au, atît la feminin, cît şi la masculin, aceeaşi organizare a formelor cazuale, distingînd genitivul şi dativul de celelalte cazuri [2].

Formele pronumelor demonstrative *acesta* şi *acela* sînt :

Singular

	Masculin	*Feminin*
N., Ac.	acesta, acela	aceasta, aceea
G.D.	acestuia, aceluia	acesteia, aceleia

Plural

	Masculin	*Feminin*
N., Ac.	aceştia, aceia	acestea, acelea
G.D.	acestora, acelora	acestora, acelora

Compararea acestor forme permite analiza lor într-un morfem rădăcină, realizat, în cazul demonstrativului de apropiere, în alomorfele *acest-*,

[1] Acest fapt îndreptăţeşte denumirea de demonstrative de identitate (sau ale identităţii).

[2] Substantivele masculine şi adjectivele la masculin au o formă cazuală unică, prezintă deci un sincretism cazual total (cf. *Substantivul*).

acest-, *aceşt-*, iar în cazul demonstrativului de depărtare, în alomorfele *acel-*, *acee-*, *ace-*, şi desinenţele *-ui*, *-ei*, *-or* pentru genitiv — dativ şi θ, *-i*, *-e* pentru nominativ şi acuzativ (prepoziţional). În plus, apare în toate formele un element invariabil *-a*, numit, de obicei, particulă deictică.

Demonstrativul *acelaşi* are o structură morfematică identică cu a lui *acela*, adăugînd în plus elementul invariabil *-şi* [1], care exprimă identitatea [2].

Demonstrativele *(a)cestălalt* şi *(a)celălalt* au o flexiune mai complicată. Pronumele din aglutinarea cărora au rezultat se comportă diferit : primul, demonstrativul, îşi modifică forma în raport cu genul, numărul şi cazul, păstrînd desinenţele specifice flexiunii pronominale, pe cînd pronumele nehotărît, deşi îşi modifică forma exprimînd aceleaşi categorii gramaticale, realizează o flexiune, analogă prin sincretisme şi terminaţii, cu cea a adjectivelor propriu-zise (sau a substantivelor) : *celălalt*, *cealaltă*, *celeilalte*, dar *celuilalt*, *celorlalte*, *celorlalţi* [3] etc.

24. Adjectivele demonstrative se deosebesc de pronume din punctul de vedere al expresiei numai prin absenţa particulei *-a* [4] : *acest* / *acesta*, *acestui* / *acestuia*, *acel* / *acela* etc. Deosebiri de alt tip apar la formele de nom. acuz. fem. sing., care se deosebesc prin prezenţa lui *-ă* în locul acestui *-a*, în cazul demonstrativului de apropiere : *această* / *aceasta* [5], şi prin reducerea unei silabe, în cazul celui de depărtare : *acea* / *aceea*.

Aceste forme diferite de ale pronumelui se folosesc numai atunci cînd adjectivul demonstrativ precedă substantivul. Cînd adjectivul e aşezat după substantiv, el este perfect omonim cu pronumele : *acest om*, dar *omul acesta*, *acea carte*, dar *cartea aceea*.

O coincidenţă formală perfectă între adjectiv şi pronume, indiferent de poziţie, de această dată, există şi în cazul demonstrativului *celălalt* : *celălalt om*, *omul celălalt*, ca şi în cazul demonstrativului de identitate, care nu se întrebuinţează, însă, decît aşezat înaintea substantivului : *acelaşi om* etc.

Demonstrativul de identitate apare în construcţii ca *un acelaşi om*, *o aceeaşi carte* etc. care sînt criticate şi, în general, pe drept cuvînt,

[1] În limba veche, *-şi* însoţea şi demonstrativul de apropiere : *acestaşi* etc., care nu se mai întrebuinţează în limba actuală: *Dicţionarul Academiei Române* dă din secolul al XIX-lea un singur citat.

[2] Caracterul invariabil al lui *şi*, precum şi participarea lui la exprimarea sensului lexical al pronumelui, permit încadrarea lui între morfemele lexicale.

[3] În loc de *celeilaltei*, *celuilaltui*, *celorlaltor* etc., fireşti, dacă *alt* ar fi păstrat desinenţele proprii flexiunii pronominale.

[4] Al cărei rol morfematic pare a fi acela de a distinge, în anumite situaţii, adjectivul de pronume.

[5] *Aceasta* rezultă din contopirea desinenţei originare *-ă* cu particula *-a* (cf. contopirea desinenţei substantivelor feminine cu articolul : *casă a* > *casa*).

nu numai pentru că articolul nedefinit un prea poate merge împreună cu un pronume ca acesta, care are un înțeles așa de precis [1], ci și din cauza originii lor străine (sînt imitații ale fr. *un même...*, *une même*). Totuși există împrejurări cînd astfel de formule nu pot fi condamnate, ci, dimpotrivă, trebuie considerate ca necesare, fiindcă exprimă o nuanță sintactică pe care n-o putem reda altfel în limba noastră. De pildă : *să aibă un același comandament*, adică nu „un comandament pe care l-au mai avut cele două sau trei armate aliate" (căci aceasta înseamnă *același* fără *un* înainte), ci „un comandament unic sau comun", adică, altfel spus, „un comandament care se repetă de la o armată la alta", nu unul „care se repetă, în timp, pentru o singură armată". Tot așa nu trebuie respinsă construcția *unul și același*, *una și aceeași* (după germ. *ein und derselbe*, *eine und dieselbe*) : *în una și aceeași lucrare, autorul susține două păreri diferite* are alt sens decît *în aceeași lucrare...* (formula ultimă înseamnă „în lucrarea despre care s-a mai vorbit").

25. Limba vorbită (populară și familiară) cunoaște și alte demonstrative afară de cele amintite (pe unele dintre ele le întrebuințează, de altfel, destul de rar, chiar oamenii instruiți). Aceste forme, variabile după graiuri, sînt : munt. *ăst(a)*, *asta*, *ăști(a)*, *astea* (*și ăstea*) [2]; *ăl(a)*, *aia*, *ăi(a)*, *alea* (și *ălea*); mold. *aist(a)*, *aiastă* (și *aiasta*, *asta*), *aiști(a)*, *ai(e)ste(a)*; *ist(a)*, *iasta*, *iștia*, *istea* etc. [3]. Cu privire la flexiune și la întrebuințare, aceste forme nu se deosebesc de cele din limba literară.

Deși dialectale, formele înșirate aici apar și în limba literară, dar numai cele muntenești, care se răspîndesc, de altfel, și în limba vorbită a multor moldoveni (indiferent de formația lor intelectuală).

Limba literară vorbită, îngrijită, admite formele *ăsta*, *asta*, dar rămîne încă refractară față de demonstrativul de depărtare *ăla*, *aia*. O situație oarecum diferită prezintă beletristica, unde sînt folosite și acestea din urmă, și nu numai în dialogul personajelor din operele literare (acestea pot să fie și chiar sînt puse să întrebuințeze și formele moldovenești, cînd condițiile obiective permit sau cer aceasta), ci și, adesea, în povestirea propriu-zisă, unde intervine direct autorul. Faptul se datorește caracterului oarecum oficial, aproape pedant, al lui *acesta*, *acela* etc., care se potrivește mai puțin cu conținutul operelor literare. Coexistența lui *acesta*, *acela* etc. și *ăsta*, *ăla* etc. pune pe scriitor în situația, favorabilă, de a varia expresia și de a exprima nuanțe stilistice, care pot contribui la valoarea artistică a operei.

[1] *Același* înseamnă „chiar acela", „tot acela".

[2] Formele adjectivale pentru feminin, adică *astă*, *aste* (și *ăste*) sînt mai rare. O observație similară se poate face cu privire la toate formele adjectivale, indiferent de gen : *ăsta* etc. se întrebuințează mult mai des decît *ăst* etc.

[3] Pronumele demonstrativ al depărtării are în graiurile moldovenești forme identice cu cele din limba literară. Diferă numai pronunțarea.

Deosebirea dintre formele literare (sau, cum le-am mai putea spune, academice) și cele familiare este folosită pentru a nuanța afectiv sensurile exprimate de pronumele demonstrative. Cele dintîi au totdeauna valoare obiectivă sau pur intelectuală, pe cînd celelalte, grație folosirii lor în tot felul de împrejurări, au devenit apte de a exprima numeroase nuanțe, adesea foarte subtile. Să se compare, de pildă: *(prima aluzie la) trădarea lui cu una din astea*, unde aspectul familiar al demonstrativului dă obiectului respectiv un înțeles disprețuitor, pe care *acestea* nu-l poate da, oricum ar fi el intonat. Tot așa într-o frază ca următoarea: *Ăsta e? Apoi îl cunoaștem bine pe domnul*, al cărui pronume demonstrativ exprimă de asemenea o nuanță de dispreț, imposibilă în cazul literarului *acesta*. La *ăla* etc. situația se prezintă și mai favorabil din punct de vedere stilistic, cum dovedește, între altele, faptul că acest demonstrativ poate însemna, în condiții determinate, „om de nimic, derbedeu etc." Cunoaștem cu toții pasajul din „O noapte furtunoasă" în care Jupîn Dumitrache vorbește despre Rică Venturiano: *Un ăla... un prăpădit de amploiat, n-are chioară în pungă.* Cf. și *un ăla sclivisitu, monșer, din generația tînără*; *cunoaște Cutcudache „niște ăia" care mănîncă... după rețetă...* Și fem. *aia* capătă, după împrejurări, sensuri și nuanțe semantice asemănătoare: *o aia* înseamnă, aproape curent, „o femeie depravată" sau, cel puțin, „o femeie neserioasă, ușuratică" [1], sens care apare clar la Caragiale: *Ba să am pardon! Știu eu ce vrei dumneata să zici... Dar nevastă-mea nu-i d'alea, domnule!*

Demonstrativul „depărtării" are și el, la fel cu *aista* etc., forme paralele fără *a-*, care nu sînt însă dialectale, căci apar în limba literară și în cele mai multe graiuri regionale. Ele sînt: *cela*, *ceea*, *ceia*, *celea.* Variante regionale și familiare au și demonstrativele *(a)cestălalt* și *(a)celălalt*: *ăstălalt*, *(a)istalalt*, *ălălalt*, *ălalalt* etc.

26. În limba actuală se înregistrează unele greșeli, destul de frecvente, în întrebuințarea demonstrativelor. Întîlnim astfel:

a) *acel* etc. pentru *acela* etc.: *acel al actorilor principali; acea a poemelor*; *acea a pieselor*; *acei dintre italieni*; *nici acele n-au avut valoare*; *...ne desparte numai de acel al acestui mănunchi*;

b) *acela* etc. pentru *acel* etc.: *abaterile de la instinct, de la cele individuale, ca și de la acelea sociale*;

c) *acel* pentru *cel* etc.: *nici pactul de neintervenție, nici acel de astăzi; după acea din Praga și după acea din Viena*; *atitudinea e asemănătoare acelei a copilului*; *noi acei care l-am cunoscut*; *alte atitudini decît acele propuse de poeții...*;

[1] Cf., cu alt înțeles, următorul pasaj din Ispirescu: *(Moșneagul) era trențeros și pipernicit, de credeai că este* altă aia, *nu ființă de om.*

d) *cel* etc. pentru *acela* etc.: *străine de domeniul literaturii și de cel al culturii*; *singura sa neliniște e cea a drumurilor*; *despre arta sa și despre cea a altora.*

În unele dintre citatele de sub d) prezența demonstrativului este nu numai de prisos, ci și păgubitoare pentru construcție, căci o face greoaie. Sau, dacă simțim nevoia unui demonstrativ (ca să insistăm asupra obiectului exprimat mai înainte și pe care îl repetăm sub forma pronumelui), trebuie să punem pe *acela* etc. Aceasta însemnează că echivalență semantică deplină există între construcția redusă la minimum în ce privește forța ei demonstrativă (*al* + substantiv în genitiv) și construcția cea mai „puternică" din acest punct de vedere (*acela*, pronume demonstrativ propriu-zis + genitivul). Ne-am aștepta, mai degrabă, la o sinonimie între *cel* + genitiv și *acela* + genitiv. Acest fapt merge paralel cu cel ilustrat prin exemplele de sub c), care arată că, în ce privește funcțiunea, *acel* și *cel*, atît de apropiate ca aspect fonetic, sînt destul de îndepărtate unul de altul (întocmai ca *acel* și *acela*, care iarăși sînt foarte asemănătoare în ce privește sunetele).

Ar mai fi de amintit, în strînsă legătură cu discuția de pînă aici, că se confundă, datorită aceleiași apropieri formale și semantice, *ceea ce* cu *aceea ce*: *aceea ce mulți obișnuiesc*; *aceea ce pentru Germania și Italia era o primejdie*; *vorba aceea* (în loc de *vorba ceea*, formulă așa de răspîndită în vorbirea populară și familiară).

27. Pronumele interogative. Sînt pronumele la care recurgem de obicei în formularea unei întrebări sau a unei propoziții interogative: *cine*, *ce* și *care*[1]. *Cine* se referă la ființe, deci în răspuns trebuie să apară un substantiv denumind ființe, *ce* la lucruri, iar *care* se poate referi atît la ființe, cît și la lucruri. *Ce* are și înțeles neutru propriu-zis, în întrebări ca: *Ce este*? *Ce s-a întîmplat*? etc.

În ce privește flexiunea, *cine* și *ce* nu disting singularul de plural și nici genurile, *cine* are în schimb forme cazuale distincte: nom. acuz. (prep.) *cine*, gen. dat. *cui*, pe cînd *ce* nu se întrebuințează decît la nom. acuz. (prep.) și nu are ca atare decît această unică formă.

O flexiune mai bogată are *care*, exprimînd genul, numărul și cazul. Forme distincte de gen și număr nu are însă decît la genitiv — dativ:

	Singular		*Plural*	
	Masculin	*Feminin*	*Masculin*	*Feminin*
N.Ac. Prep.	care		care	
G.D.	căruia	căreia	cărora	

[1] Și alte pronume pot apărea în propoziții interogative: *Acela a răspuns mai bine?*, *El a răspuns?* etc. Propozițiile interogative de acest fel se deosebesc prin intonație de cele care, ca: *Cine a răspuns?*, conțin un pronume interogativ.

În formele de genitiv — dativ distingem, pe lîngă rădăcină (*căr-*) și particula deictică *-a*, desinențele *-ui-*, *-ei-*, *-or-*, care apar și la demonstrative și la pronumele personal de pers. a III-a (*cui* prezintă aceeași desinență). De asemenea, la fel cu celelalte pronume, are la genitiv — dativ plural o formă unică pentru masculin și feminin.

Spre deosebire însă de celelalte pronume, *care* a încetat în limba actuală de a distinge singularul de plural la nom. acuz., deși pînă nu de mult s-a folosit forma de plural *cari*. În limba veche *care* avea forme speciale pentru cele două numere (*care* / *cari*) și distingea, cu ajutorul articolului, și la nom. acuz. masculinul de feminin (*carea* / *carele* etc.) Astăzi formele articulate nu se mai întrebuințează (afară de unele construcții „împietrite", transmise, adică, prin tradiție, care s-au păstrat, cu voință, în limbajul bisericesc), iar pluralul *cari* este folosit, am putea spune iarăși cu voință, în limba scrisă de foarte puțini oameni. Aceștia se lasă influențați de ideea că pronumele de toate felurile, deci și cel interogativ, sînt o parte de vorbire flexibilă și, prin urmare, trebuie să aibă forme speciale pentru masculin și feminin (mai ales că aceste forme există la genitiv — dativ). La unii vorbitori vor fi intervenind și cunoștințe de limbă veche, iar la cei mai mulți, poate chiar la toți, analogia cu adjective de felul lui *mare*, *tare* etc., așa de asemănătoare, ca sunete, cu pronumele *care*. Limba literară și limba populară nu fac însă nici o deosebire la nom. acuz. între singular și plural[1].

În ce privește folosirea acestor trei pronume interogative, este de observat că *cine* și *ce* servesc pentru întrebări neprecise, generale, atunci cînd nu știm absolut nimic despre un obiect; la *care* recurgem ori de cîte cîte ori vrem să lămurim anumite amănunte în legătură cu un obiect despre care sîntem deja informați. De pildă: *Cine-i la ușă?* (Am auzit zgomot și vrem să știm cine a venit) — *Cei doi tovarăși pe care-i așteptați.* (Răspunde unul dintre ei.) — *Care tovarăși?* (Întrebăm din nou, fiindcă ori am uitat că era vorba să vină doi tovarăși, ori așteptam să vină mai mulți.) Dată fiind această deosebire, din care rezultă că *cine* este mai vag, mai general decît *care*, vorbirea familiară și, îndeosebi cea populară, preferă pe acesta din urmă. Într-o situație ca cea arătată mai sus, un țăran, de ex., întreabă obișnuit: *Care-i la ușă?* (sau *Care-i acolo?*). Formula era (poate mai este, uneori) foarte mult întrebuințată în limbajul militarilor, unde își găsea justificare, căci

[1] S-a ajuns la această situație în urma unui proces îndelungat (începuturile lui datează din secolul al XVII-lea), determinat, probabil, de faptul că pron. *care*, cu funcțiune relativă, a fost și este simțit ca o conjuncție. Afară de asta, nu s-au mai întrebuințat, de la o vreme, formele articulate, foarte frecvente în limba veche (*carele, carea, carii, carile*), ceea ce a dus la confuzia genurilor și numerelor (căci, fără articol, *care* și *cari*, se pronunțau, de către o mare parte dintre vorbitori, la fel).

întrebarea se adresa totdeauna unui grup (plutonului sau companiei), deşi intenţia celui care o punea era să afle anumite lucruri numai despre unul sau despre o parte din membrii grupului : *Care nu şi-a lustruit cizmele?* (în loc de *Cine...*), adică, de fapt, „care dintre voi, cei adunaţi aici, nu şi-a lustruit cizmele?", iar de la un moment dat s-a ajuns la *Care nu ţi-ai lustruit cizmele?* construcţie greşită, deoarece nu respectă regulile acordului între pronume şi verb, care ar trebui să fie la pers. a III-a.

Interogativele *ce* şi *care* se întrebuinţează şi ca adjective. Adjectivul *ce* este perfect omonim cu pronumele *(Ce carte ai cumpărat?, Ce oameni au venit?)*, iar adjectivul *care*, totdeauna proclitic, se deosebeşte de pronume numai la gen. dat. şi anume prin lipsa lui *-a*. (Comp. *Căruia i-ai dat de lucru?* şi *Cărui om i-ai dat de lucru?* faţă de *Care a lipsit?* şi *Care om a lipsit?*)

Cine nu se foloseşte ca adjectiv.

Printre interogative se menţionează, de obicei [1], şi *cît*, *cîţi* etc. : *Cît ai spus?*; *Cîţi sînt evidenţiaţi? Cîtă muncă ai făcut astăzi?* Cu *cît* ne informăm asupra cantităţii (măsurii, numărului etc.), şi de aceea răspunsul cuprinde adeseori un numeral : *Cîţi au venit? — Cinci!*

28. Pronumele relative, *cine*, *ce*, *care* şi *cît* sînt, în ce priveşte forma, perfect asemănătoare cu cele interogative [2]. Diferă însă net de acestea prin condiţiile sintactice în care apar.

Pronumele relative servesc la stabilirea unei relaţii de subordonare între două propoziţii. Din cauza acestui rol, care le apropie de conjuncţii, pronumele relative apar întotdeauna în propoziţii dependente, subordonate, pe cînd pronumele interogative apar în propoziţii principale, adeseori independente. De conjuncţii, şi anume de cele subordonatoare, cu care se aseamănă prin faptul că se folosesc numai în propoziţii secundare, relativele se deosebesc prin caracterul lor flexibil şi prin includerea în structura sintactică a propoziţiei pe care o introduc. Ca orice pronume, pronumele relativ are un rol sintactic : poate fi subiect, atribut etc. Făcînd legătura între două propoziţii, pronumele relativ depinde sintactic nu numai de subordonata pe care o introduce, dar şi de regenta ei, fapt care se manifestă clar, uneori, prin forma cazuală a pronumelui. Dacă în *Nu ştiu cui îi place*, forma de dativ se explică prin rolul din subordonată al relativului, într-o construcţie ca *Dau cui cere*, forma de dativ nu devine explicabilă decît dacă avem în vedere relaţia cu regenta, căci în subordonată pronumele relativ este su-

[1] Cf. *Gramatica Academiei*. vol. I, p. 161.

[2] Din cauza identităţii fonetice probabil, numeroase gramatici, inclusiv *Gramatica Academiei* (cf. vol. I. p. 160—161), le discută împreună sub titlul „pronume interogativ-relative".

biect și ar trebui să fie la nominativ [1]. Această dublă dependență sintactică reprezintă o nouă deosebire între pronumele relative și cele interogative, care nu depind sintactic decît de structura unei singure propoziții.

Dacă din punctul de vedere al cazului, forma pronumelui relativ depinde de rolul ei sintactic, din punctul de vedere al genului și al numărului, ea depinde de substantivul căruia i se substituie.

Morfologic, pronumele relative se deosebesc de cele interogative prin existența unei variante fără particula deictică *-a* la forma de genitiv, variantă care se realizează cînd relativul precedă substantivul pe care îl determină ca atribut. Se zice, astfel: *tovarășul al cărui fiu s-a evidențiat în muncă*; *piesa de teatru la a cărei reprezentare am asistat* etc. Construcții ca: *tovarășul al căruia fiu...*; *piesă la a căreia reprezentare* etc. se întîlnesc destul de des, dar sînt mai puțin conforme cu normele limbii literare și de aceea trebuie evitate. Dacă pronumele se găsește după substantiv, prezența lui *-a* este obligatorie: *tovarășul cu fiul căruia m-am întîlnit astăzi*; *piesa de teatru, pentru reprezentarea căreia în bune condiții s-a muncit mult* etc.

Regula enunțată în paragraful consacrat pronumelui interogativ, și anume că *cine* se referă la persoane (și la unele ființe), *ce* la lucruri, iar *care*, în egală măsură, la persoane și la obiecte, este valabilă și, deci, trebuie respectată, cel puțin în principiu, și aici. Cu privire la *cine* nu se ivesc dificultăți. Un exemplu ca cel următor arată deosebirea dintre *cine* și *care* (sau *ce*): *nu știu cine a venit* înseamnă *nu știu pe omul care a venit* sau, mai clar, deși mai complicat, *dintre oamenii care ar fi putut veni nu știu care anume a venit*. Partea întîi a acestei ultime construcții o avem în minte, dar n-o exprimăm, atunci cînd spunem *nu știu cine a venit*. La ea se referă *cine*. Să se compare această construcție cu *nu știu cine este omul care a venit*, unde apar ambele pronume aici în discuție, fiecare cu funcțiunea lui specială, la fel ca în cazul cînd ele sînt interogative. Propozițiile relative introduse prin *cine* sînt adeseori propoziții interogative indirecte: *Cine a venit?* (întrebare directă cu *cine* interogativ) devine *doresc să aflu cine a venit* (întrebare indirectă, cu *cine* relativ). Aceasta nu ne îndreptățește totuși să tăgăduim rolul de pronume relativ al lui *cine* din construcția a doua [2].

Care se poate raporta atît la ființe, cît și la lucruri (așadar, întocmai ca atunci cînd are funcțiune interogativă), pe cînd *ce*, mai degrabă, la lucruri, din cauza originii lui (< lat. *quid*, de genul n e u t r u). Altă caracteristică a lui *ce* o constituie faptul că, din cauza scheletului

[1] Vezi V. G u ț u, *Propoziții relative*, în SG II, p. 165–166.

[2] Cum face *Gramatica Academiei* (vol I. p. 160), unde se afirmă că „Pronumele interogativ apare atît în întrebări directe..., cît și în întrebări indirecte".

fonetic redus, care-l face inapt de a fi accentuat, și, drept consecință, de a fi despărțit printr-o pauză de restul propoziției, acest pronume trebuie să fie urmat imediat de predicat, cu care alcătuiește o unitate strînsă.

Limba actuală scrisă și, mai puțin, cea vorbită a oamenilor cultivați manifestă o tendință foarte puternică de a înlocui pe *care* prin *ce*, indiferent de condițiile sintactice. Această tendință apare, de obicei, la scriitori și publiciști care nu fac dovada unei bune cunoașteri a limbii noastre, mai ales sub aspectul ei popular, adică mai mult ori mai puțin autentic. E probabil ca folosirea abuzivă a lui *ce* să izvorască din dorința de a nu semăna cu felul de a vorbi al maselor, care, cum știm, preferă pe *care*, chiar atunci cînd cuvîntul determinat de acesta este de genul neutru, în sensul cel mai strict: *ceva*, *nimic* etc. (*ceva care nu s-a mai pomenit*; *nimic care să mă supere* etc.). Este un fel de hiperurbanism sintactic, care găsește un sprijin în nevoia, de ordin strict formal, de a evita repetarea prea deasă a lui *care* sau cacofonia.

Iată o serie de citate cu scopul de a arăta justețea punctului de vedere prezentat aici: *mai multe doamne ce s-au grăbit să-l felicite*; *nu e nimeni ce ar putea s-o audă*; *cu datele obișnuite ce le avem*; *un spectacol bun ce l-am dori cît mai des*; *celui mai necontestat poet al nostru ce fu Eminescu*; *ei ce se odihniseră între timp*; *Stanislavski ce scurt, ras și cu chelie, explica doamnelor* etc. [1]. La aceste citate culese din publicații anterioare lui 23 August 1944, se pot adăuga altele, tot așa de numeroase, din limba scrisă actuală. (Tendința de a folosi pe *ce* fără nici un discernămînt continuă să fie puternică.) De ex.: *iată o afirmație ce-i nimerește în plin...*; *chestiunile ce trebuie să fie rezolvate*; *un soi de stafii omenești ce se rătăciseră printre oameni*; *pete stacojii ce nu mai ies la spălat*; *un glas catifelat ce ne pătrundea tuturora-n inimi*; *o chemare ce multor scriitori li s-a părut stranie* [2].

Altă tendință a limbii contemporane, care trebuie, de asemenea, combătută (chiar mai hotărît decît cea discutată pînă aici), este următoarea: relativul *care*, cînd stă la genitiv și determină, în calitate de atribut, un substantiv următor, se acordă în gen și număr cu acesta, în loc să se acorde cu substantivul (precedent) pe care-l reprezintă.

[1] Acest ultim exemplu arată foarte clar cît de mult se abate uzul aici în discuție de la normele adevărate ale limbii noastre și totodată ilustrează afirmația făcută mai sus cu privire la incapacitatea lui *ce* de a introduce propoziții al căror predicat este despărțit de *ce* prin alte cuvinte.

[2] M. Iliescu în studiul *Concurența dintre pronumele relative care și ce* (în SG I, p. 33) ajunge la următoarea concluzie: „... *care* începe să înlocuiască vechiul relativ *ce*. Lucrul acesta are loc mai ales cînd relativul determină o ființă. *Ce* s-a menținut îndeosebi în poezie. În general, folosirea lui în limba modernă e căutată, atunci cînd nu poate fi explicată de motive stilistice".

Fenomenul este mult mai răspîndit decît pare a rezulta din textele scrise şi se explică prin „atracţie" : vorbitorul se simte înclinat să facă acordul cu cuvîntul mai apropiat, care, de altfel, aparţine aceluiaşi grup sintactic ca relativul însuşi [1]. Intervine, desigur, şi influenţa construcţiilor în care relativul este adjectiv şi, în această calitate, se acordă în mod logic cu substantivul următor *(care tovarăş — al cărui tovarăş; care carte — a cărei cărţi* etc.).

Iată cîteva citate : *personaj a cărei apariţie*; *clădire al cărui parter*; *forţe intra-atomice a cărui mers*; *E.W. ale căror romane* etc [2]. Cf. şi un exemplu cu relativul în dativ : *„Acest veşnic amorez... în fabula „Les deux Pigeons", căruia am împrumutat"* (unde dativul este cerut, contra regulii, de *împrumuta*, cu sensul n u de „a da cuiva cu împrumut", ci „de a lua cu împrumut").

Care se întrebuinţează, în construcţii ca cele ce urmează, cu valoare de pronume nedefinit : *oamenii săriră buimaci, care dincotro, crezînd că-i foc* (Creangă); *Fulga masa că-şi gătea, Miei de piele că-i jupea, Care prin frigări frigea, Care prin căldări fierbea* (Pop.); *vitele fugiră care pe cîmp, care în pădure*. Cf. şi formula, devenită fixă, *care (mai) de care*: *se grăbea(u) care (mai) de care să apuce un loc mai bun.* Cu această valoare *care* se întîlneşte mai ales în vorbirea populară, ceea ce se vede şi din exemplele de mai sus.

Alături de *cine*, în aceleaşi condiţii sintactice şi cu acelaşi sens, se foloseşte şi *cel ce (ceea ce, cei ce, cele ce)*, grupare alcătuită din demonstrativul *cel* şi relativul *ce*, aşadar un fel de locuţiune pronominală. Sinonimia este desăvîrşită. Astfel, în loc de *cine munceşte este răsplătit*, putem spune, tot atît de bine şi cu exact acelaşi înţeles, *cel ce munceşte este răsplătit* (tot aşa sub forma pluralului : *cei ce muncesc sînt răsplătiţi*). Femininul, atît singular cît şi plural, are sens neutral : *ceea ce am aflat este foarte îmbucurător; cele ce s-au arătat mai sus...* În comparaţie cu *cine*, formula *cel ce* este mai concretă, datorită demonstrativului *cel*, care, în ciuda aparenţelor, are aici valoare de pronume propriu-zis şi prezintă, în plus, avantajul că dispune de forme pentru ambele genuri şi numere.

O situaţie specială are *ceea ce*, care se comportă ca o unitate indivizibilă, dovadă, între altele, forma numelui predicativ în propoziţii în care *ceea ce* este subiect (cf. *ceea ce e îngrijorător este că...*).

Adjectivele relative *care*, *ce* şi *cît* [3], rar folosite de altfel, nu pot apărea, spre deosebire de alte adjective pronominale, decît înaintea substantivului determinat : *care carte*, *ce lucrare*.

[1] Substantivul înlocuit prin *care* face parte din alt grup de cuvinte.
[2] Observăm că şi articolul genitival (*al*, *a* etc.) realizează acelaşi acord greşit.
[3] *Cine* nu are corespondent adjectival.

În cazul lui *care*, adjectivul se deosebește de pronume prin lipsa particulei *-a* la formele de gen. dat. : *cărui om* / *căruia*, *cărei cărți* / *căreia*, *căror cărți* / *cărora*.

29. Pronumele nehotărîte (sau nedefinite) sînt definite, semantic, ca fiind pronumele care „țin locul substantivelor fără să dea vreo indicație precisă asupra obiectului[1]". Se încadrează în această categorie a pronumelor nehotărîte pronume destul de deosebite ca sens, cum sînt : *unul*, *altul*, *cineva*, *careva*, *fiecare*, *oarecare*, *oarecine*, *orice vreunul* etc.

30. Pronumele *unul* și *altul* au o flexiune foarte asemănătoare cu a pronumelor demonstrative : disting genul, numărul și cazul, prezintă sincretismele nom. = acuz. (prep.) și gen. = dat., formează gen. dat. cu desinențele *-ui*, *-ei*, *-or*.

Spre deosebire de demonstrativ însă, la nom. acuz., locul particulei deictice *-a* (care apare la gen. dat.) îl ia articolul[2], așa încît paradigma acestor pronume are un aspect mai puțin regulat :

	Singular		*Plural*	
	Masculin	*Feminin*	*Masculin*	*Feminin*
N.Ac. Prep.	unul, altul	una, alta	unii, alții	unele, altele
G.D.	unuia, altuia	uneia, alteia	unora, altora	

În limba vorbită se manifestă tendința de a extinde pe *-a* și la forma de nom. acuz., și se întîlnesc formații ca : *unia muncesc bine, alții mai puțin bine.*

În vorbirea și în scrisul oamenilor instruiți, *unul*, *una* apăreau frecvent, pînă nu demult, cu un determinant (adjectival sau substantival) după ele. Iată o serie de citate dintre multele care se pot găsi și se puteau găsi cu ani în urmă, prin publicațiile noastre : *meritul principal e aici unul de tehnică*; *căsnicia lor va fi mereu una tristă*; *prima mișcare este una de dezlănțuire, de revoltă* etc. Determinantul poate fi și o propoziție întreagă (atributivă) : *literatura pe care o preconiza A.S. este una ce trebuie să cuprindă... Unul*, *una* se întrebuințează în felul arătat aici, numai la singular și totdeauna precedat de verbul copulativ *a fi.* Avem a face cu imitarea unei construcții străine, probabil englezești (trecută, adesea, prin filieră franceză). Deși prezintă avantajul, de ordin pur stilistic, că evită repetarea substantivului pe care-l înlocuiește

[1] *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 173.
[2] Care are aici rolul de element constitutiv al formei pronumelui (vezi p. 170).

pronumele nedefinit *(meritul e aci unul de tehnică — meritul e aci un merit de tehnică)*, această construcție nu poate fi recomandată.

Unul, *una* se întrebuințează foarte des, în vorbirea familiară și populară, cu nuanțe stilistice numeroase și variate, mai mult ori mai puțin peiorative. Cînd vrem să ne arătăm disprețul față de cineva, punem înaintea numelui acest pronume: *unul Georgescu*, *una Vasileasca* etc. (accentul principal cade pe *unul*, *una*, pentru că intenția noastră este să stăruim asupra anonimatului, adică a neînsemnătății individului respectiv) [1]. În *Na! asta încă-i una* (Creangă), pronumele însemnează „belea, necaz", iar în *(Cine ți-a vîrît în cap și una ca aceasta) acela încă-i unul* (tot Creangă), are sensul de „mintos, deștept" în ironie. Chiar cînd înțelesul lui *unul*, *una* este vag, nuanța stilistică există totuși. Aceasta se întîmplă, mai ales, cu fem. *una*, care, ca atîtea alte pronume românești, are deseori înțeles neutral. De ex.: *Știi una moș Luca?*; *Știu una și bună* (ambele din Creangă) [2]. Aici *una* stă, după caz, pentru „o vorbă" „un lucru", „belea" etc. Altă dată înlocuiește pe „o palmă", „o lovitură": *i-am dat una (să mă țină minte)*; *cînd ți-oi da una!* sau pentru „o vorbă (urîtă, tare etc.)": *acuși îți spun una!*

Ca și *unul*, *una*, și *altul*, *alta* se întrebuințează în vorbirea familiară și în cea populară, iar sub influența acestora, chiar în limba literară, cu diferite valori stilistice. Să ne închipuim, de pildă, că în cursul unei discuții punctul nostru de vedere a fost combătut cu argumente slabe, neserioase etc. și că, după aceasta, intervine un participant cu argumente și mai slabe: nemulțumirea, iritarea etc. ni le exprimăm exclamînd *Altul!* (adică „alt ignorant, alt caraghios etc."). Tot așa, cînd sîntem surprinși neplăcut de o veste, de o întîmplare etc., spunem *Alta!* (= altă comedie, altă năzbîtie etc.). Iată și cîteva citate care vorbesc în același sens: *Acum vine alta la rînd* (Creangă); *N-apuc bine a scăpa din una și dau peste alta* (Idem) [3]. Cf. și *Vezi de altul!* „pleacă" (adică „du-te și spune altuia fleacuri, povești etc., de acestea").

În limba actuală se răspîndește tot mai mult folosirea pronumelui *altul* precedat de *un*: *un altul*, *o alta*, construcții calchiate după franceză sau germană.

31. Un grup destul de numeros reprezintă în cadrul pronumelor nehotărîte pronumele formate de la relativele: *care*, *cine*, *ce*.

[1] Cf. și *unul mare și spătos*, unde pronumele exprimă tot o nuanță peiorativă, ceva mai slabă totuși; utilizarea lui *unul* în loc de *un om* (*un bărbat* etc.) arată dispreț.

[2] Și pluralul feminin se întrebuințează cu un sens asemănător cu cel în discuție, dar fără nuanță afectivă: *n-are nici de unele bietul om!*

[3] În citatul al doilea apar ambele pronume nedefinite de care ne ocupăm aici. Cf. și formulele foarte răspîndite, mai cu seamă în vorbirea pop ară, *pînă una alta*, (*a vorbi*, *a povesti* etc.), *de una*, *de alta*.

32. *Cineva*, *ceva* și *careva* provin din pronume relativ + *vrea* [1] (pers. a III-a prezent indicativ a lui *a vrea*). Aceste pronume au, exceptînd pe *careva*, care, spre deosebire de relativul *care*, nu se întrebuințează decît la nominativ și acuzativ, o flexiune asemănătoare cu a celor relative, partea finală, *va*, rămînînd tot timpul invariabilă.

Ca întrebuințare, *cineva* și *careva* se referă, ca și *cine*, la ființe, iar *ceva* se referă, ca și *ce*, la lucruri. Apropierea dintre *cineva* și *careva* este mai mare decît între *cine* și *care*, ceea ce are ca urmare posibilitatea de a înlocui pe *careva* prin *cineva*, chiar și atunci cînd ar trebui să apară la genitiv sau dativ, cazuri pentru care formele lui *careva* se folosesc rar : *mă va ajuta careva dintre tovarăși* devine, dacă înlocuim verbul *ajuta* prin subst. *ajutor*, *voi avea ajutorul cuiva dintre tovarăși*.

33. *Cineva*, *careva* și *ceva* se compun cu *alt*, dînd naștere seriei *altcineva*, *altcareva* și *altceva*, care înseamnează același lucru ca pronumele de bază, plus nuanța de „altul dintre doi sau mai mulți". *Altcineva* și *altceva*, au și variante cu *altă* (în loc de *alt*) : *altăcineva* și *altăceva*, dar numai în vorbirea familiară și, mai ales, în cea populară. Limba literară le evită. *Altcineva* și, îndeosebi, *altcareva* se întrebuințează destul de rar, în schimb *altceva* este foarte răspîndit.

34. *Oarecine*, *oarecare* și *oarece* [2] au, în prima lor parte, pe continuatorul lat. **volet* (pers. a III-a sing. a lui **volere*, care a luat locul, în latina tîrzie, lui *velle*, sub influența unor forme ca *volebam*, *volui*, *volens*), păstrat, sub această formă, numai în adv. *oare* și în pronumele de care ne ocupăm aici. *Oricine*, *oricare* și *orice* sînt compuse din pronumele relative și *ori*, pers. a II-a sing. a aceluiași verb, sub forma (neatestată, dar reală) **volis* (pentru **voles*, cu *-i-*, semnul caracteristic al pers. II sing. de la multe moduri și timpuri). Din aceeași formă, cu aspect puțin schimbat (**velis*) [3], a rezultat *veri*, care apare în *vericine*, *vericare* și *verice*, ieșite astăzi din uz. Toate aceste pronume au (ori au avut) variante cu *-și-* : *oareșicine*, *oareșicare*, *oareșice*; *orișicine*, *orișicare*, *orișice*; *verișicine*, *verișicare*, *verișice*, dintre care vii sînt *orișicine*, *orișicare*, *orișice* și, mai puțin, *oareșicare*. Apariția lui *și* se explică prin nevoia vorbitorilor de a întări sensul generalizator al acestor pronume, care, tocmai pentru că sînt nedefinite, includ în conținutul lor toate obiectele : *oricine* înseamnează, etimologic vorbind, „cine vrei", adică toată lumea (mi-

[1] Din construcții ca *Vine cine vrea*, în care *cine* e pronume relativ, s-a ajuns cu timpul la *vine cineva*.

[2] În limba actuală se folosește mai ales *oarecare*.

[3] Nu trebuie să ne surprindă numărul mare de forme (chiar dacă nu sînt atestate) la un verb atît de des întrebuințat și cu atîtea funcțiuni și nuanțe ca acesta. Tot așa nu trebuie să ne mire faptul că din aceeași formă latinească *(volet)* au rezultat și *oare* și *va* (și *vrea*). După unii lingviști, **volis* e pers. a II-a sing. de la conjunctivul prezent.

nus pers. I și II, partenerii dialogului); cu *orișicine* insistăm în mod special asupra acestui înțeles general pe care îl are pronumele. La *orișicine* etc., *-și* se păstrează cu *i* silabic, la *oareșicare* etc. are un *i* nesilabic, care în multe graiuri regionale nu se mai pronunță.

Toate aceste compuse cu *cine*, *care* și *ce* se comportă, în ce privește flexiunea, la fel cu relativele corespunzătoare, *oare-*, *ori-* și *veri-* repetîndu-se, fără nici o modificare, la toate formele.

Vorbirea familiară și cea populară separă adesea elementele alcătuitoare ale lui *oricine*, *oricare*, *orice*, intercalînd între ele, de obicei, prepoziția care ar trebui să preceadă pronumele (urmat, eventual, de un substantiv): *ori la cine te-ai duce*; *ori pe care îl vei întîlni* etc. Această „analiză" este pricinuită de nevoia vorbitorului de a mări expresivitatea pronumelui, în felul arătat mai sus, unde am explicat folosirea lui *-și-*: tratarea lui *ori-* ca un cuvînt oarecum independent contribuie, într-adevăr, la întărirea sensului generalizator al pronumelui respectiv, mai ales că *ori-* capătă, în această ipoteză, un accent puternic. Fenomenul apare și în limba scrisă: *ori sub ce pecetie s-ar înfățișa*; *ori în care formă*; *ori la ce pagină veți deschide* etc., dar trebuie evitat.

35. *Cine*, *care* și *ce* se combină și cu *fie-* (pers. a III-a sing. a prezentului conjunctiv de la verbul *a fi*): *fiecine*, *fiecare*, *fiece* (cu variantele *fieșicine*, *fieșicare*; *fieștecine*, *fieștecare*; *fietecine*, *fietecare*; *fitecine*, *fitecare*). Ce s-a spus despre *oarecine* și toate celalte compuse discutate mai înainte este valabil, în linii mari, și pentru *fiecine* etc.

Cele mai multe dintre variantele amintite aici au ieșit din uz sau se întrebuințează (parțial) numai în unele graiuri populare. Circulă curent atît în vorbire, cît și în scris, *fiecare* . Vorbirea populară și cea familiară din multe regiuni ale țării folosesc destul de des pe *fieștecare* (mai puțin pe *fieștecine*), care nu apar însă în scris (decît atunci cînd autorul unei opere literare pune pe eroi să vorbească potrivit condiției lor sociale).

Pronumele nedefinite formate cu *fie*(*ș*,*-te*)-se întrebuințează numai la singular, tot așa cele cu *ori(și)-*.

36. Pronumele *unul* și *una* se combină cu *vre-*: *vreunul*, *vreuna*. *Vre-* este lat. *vere* (adverbul corespunzător adj. *verus* „adevărat"), care a servit ca element de compoziție pentru urmașii lat. *unus* și în limba italiană. *Vreunul* etc. însemnează același lucru ca *unul* etc., cu deosebirea că exprimă mai bine decît acesta sensul nedefinit. Au și forme de plural: *vreunii*, *vreunele*, rar întrebuințate, chiar în limba mai veche. Vorbirea familiară și cea populară cunosc și aspecte fără *e* ale acestor pronume (*vrunul*, *vruna*, care apar, cînd și cînd, în limba scrisă) și fără *re*: *v-unul*, *v-una*, iar unele graiuri au prefăcut pe *v-* în *f-* : *freunul*, *frunul*[1] etc.

[1] I.-A. Candrea crede că în *freun(ul)* etc. am putea avea lat. *fere* „aproape".

37. Pronume nedefinite compuse mai sînt *neştine*, *nişcare* şi *niscaiva*, folosite aproape exclusiv în limba populară şi alcătuite dintr-un element care reprezintă variante ale continuatorului lat. *nescio* (*niş-*, *nis-*, mai vechi *neş-*, *nes-*), modificat destul de profund, din cauza combinării lui cu pronumele următor (*cine* şi *care*). *Niscai* a rezultat din *niscari* (plur. lui *niscare*) şi este, în special sub forma *niscaiva*, cel mai des întrebuinţat astăzi, mai ales ca adjectiv, deci determinînd un substantiv, care, cînd este un nume de materie, poate sta şi la singular: *niscaiva tovarăşi*; *niscaiva cărţi*; *niscaiva pîine* etc.

38. Tot pronume nedefinite sînt considerate de obicei şi *tot* şi *cutare*. *Cutare* desemnează un obiect al cărui nume nu-l ştim sau nu vrem să-l spunem: *a sosit cutare; se povesteşte despre cutare eveniment; trebuie cumpărate cutare lucruri* etc. Flexiunea acestui pronume este identică cu a lui *care*, pe care-l urmează şi ca funcţiune, întrucît, cum rezultă din exemplele date, se întrebuinţează şi adjectival şi substantival. Folosirea pluralului este foarte rară. Vorbirea familiară şi populară din Muntenia cunoaşte forme diminutivale (uneori cu nuanţă depreciativă) de la aceste pronume: *cutărică* şi *cutăriţă*.

Pronumele *tot* se întrebuinţează cu forma de masculin singular *tot* sau *totul* în construcţii ca: *Am făcut tot (ce trebuie)*; *Totul se mişcă în lume* etc., opunîndu-se semantic lui *nimic*. Forma în *-ul* nu se întrebuinţează atunci cînd pronumele e determinat de o atributivă introdusă prin *ce*, de aceea construcţii ca: *desconsidera* totul *ce aparţine lumii vechi*; *am făcut* totul *ce a stat în puterile mele* etc. trebuie evitate. Mai des se foloseşte cu formele de plural: *Toţi au venit*; *Toate s-au reparat*; *li s-a adresat tuturor; eforturile tuturor* etc.

39. Prin prezenţa unor forme de gen. dat. terminate în *-ora*, se apropie de pronume şi *mulţi*, *puţini*, *cîţiva*, considerate de obicei n u m e r a l e n e h o t ă r î t e[1]: *a făcut bine multora*; *munca puţinora a fost apreciată ca a lui*, *poeziile cîtorva dintre ei sînt foarte bune.* Mult mai frecventă este însă folosirea lor ca determinante ale unor substantive: *eforturile multor oameni s-au irosit* etc.

40. Dintre pronumele nehotărîte numai o parte au corespondent adjectival.

Unele adjective nedefinite se deosebesc de pronumele corespunzător prin lipsa articolului la nom. acuz.: *un om / unul*, *alt om / altul*, *altă carte / alta*, *vreun om / vreunul*[2] şi prin lipsa particulei deictice la formele de gen. dat. *altei cărţi / alteia*, *fiecărui om / fiecăruia*, *oricărui om / oricăruia* etc.

[1] Ele cunosc şi realizarea prepoziţională a raporturilor de dativ şi genitiv: *Le-a spus* la *mulţi*, *Protestele* a *mulţi* etc.
[2] Vezi p. 170.

Orice, *fiece* sînt, ca și *ce*, invariabile : *orice om*, *orice carte*, *fiece om*, *fiece ființă* etc.

Orice și *fiece* nu e recomandabil să fie folosite împreună cu un substantiv la plural. Să nu spunem și să nu scriem : *orice sforțări de artă ...*; *orice mijloace sînt bune*; *vedea posibile orice monstruozități* etc. Pretutindeni în astfel de cazuri trebuie preferat singularul : *orice sforțare de artă*; *orice mijloc este bun* etc. sau, dacă punem pluralul, urmează să înlocuim pe *orice* prin *toate* : *toate sforțările de artă*; *toate mijloacele sînt bune* etc. De altfel tocmai această sinonimie între *orice* + subst. sing. și *toate* + + subst. plur. explică apariția lui *orice* + subst. plur. (ca produs al unei contaminări între cele două construcții).

Adjectivul *ceva*, rar folosit, coincide ca expresie cu pronumele și însoțește substantive nume de materie : *ceva carne, ceva pămînt* sau substantive la plural: *ceva cărți*, *ceva oameni*.

Pronumele *cineva*, *fiecine*, *oarecine* nu au corespondent adjectival.

Cele mai multe dintre adjectivele nedefinite se caracterizează printr-o topică fixă : ele precedă întotdeauna substantivul (vezi exemplele anterioare).

O excepție din acest punct de vedere constituie *tot*, care poate fi așezat și înainte și după substantiv : *tot orașul*, dar și *orașul tot*. Substantivul determinat de *tot* este întotdeauna articulat, indiferent de topica adjectivului. (În general substantivul precedat de adjectiv este nearticulat : *frumosul oraș*, *acest oraș*[1] etc.)

Adjectivul *tot* se folosește mai des decît pronumele și întotdeauna fără *-ul* etc. : *Toți oamenii sînt muritori*; *Toate sarcinile sînt îndeplinite*. La singular, în construcții de felul lui *tot omul trebuie să muncească*; *toată pasărea pe limba ei piere*, este sinonim cu *fiecare*[2].

41. În folosirea adjectivelor pronominale *alt*[3] și *oarecare* se manifestă în limba actuală tendința vizibilă de a le folosi precedate de *un*, *o*.

Deși imitată după limbi străine, această formulă sintactică nu trebuie condamnată, pentru că ajută la nuanțarea sensului adjectivului în discuție : *alt om* (sau *altul*) înseamnează „al doilea din doi (necunoscuți)", *un alt om* (*un altul*) presupune existența a mai mulți (decît doi) oameni, distribuiți în două grupe : una alcătuită din unul singur *(unul)*, a doua din toți ceilalți împreună, așa că *alt om* indică pe unul dintre toți aceștia (care poate fi și al doilea față de „unul", adică față de primul, dar și al treilea, al patrulea etc.). Altfel spus, *un alt(ul)* este mai nedefinit decît *alt(ul)*, și aceasta, din cauza lui *un*. Forma de gen. dat. a lui *alt* precedat

[1] V. p. 176.

[2] În *tot orașul participă la miting*; *toată studențimea se pregătește pentru examene* etc., înseamnează „întreg" și exprimă cantitatea.

[3] Ca și în cazul pronumelui corespunzător.

de *un* diferă de a lui *alt* folosit singur, în sensul că la feminin singular are desinența *-e* (în loc de *-ei*), iar la masculin singular și la plural este identică cu nom. acuz.[1] : *(a) unei alte țări*, dar *(a) unui alt oraș*, *(a) unor alți tovarăși*, *(a) unor alte țări*.

Explicația acestei deosebiri e ușor de dat : precedat de *un*, *o*, nedefinitul se supune regulilor de declinare a adjectivelor propriu-zise. Nu vom spune, deci, niciodată *(a) unui altui oraș*, *(a) unor altor țări* etc., cum spun și chiar scriu unii oameni necunoscători ai gramaticii limbii noastre.

Folosit singur, *alt* mai arată și transformarea totală a unui obiect : *după 23 August 1944, România a început să fie altă țară* (= ... o țară nouă). Acest sens nu-l poate exprima *un alt*, dacă este utilizat în mod just. Un motiv mai mult pentru încetățenirea lui *un alt*, care ajută, într-un caz ca acesta, la evitarea unor eventuale confuzii.

Oarecare poate fi și el precedat de *un*, căpătînd astfel sens pur substantival : *un oarecare* înseamnează „un necunoscut, un anonim" (indiferent dacă vorbitorul cunoaște persoana respectivă sau numai o prezintă astfel, cu intenții depreciative). Mult mai des *un oarecare* se întrebuințează cu un substantiv (de obicei, un nume propriu) după el : *un oarecare*[2] *tovarăș*; *un oarecare Ionescu* etc. *Oarecare* poate sta, în aceleași condiții, și după un substantiv : *un tovarăș oarecare*, *un Ionescu oarecare*, cu o nuanță semantică diferită (în cazul numelor proprii, sensul depreciativ este evident).

42. Tot în categoria pronumelor nedefinite se încadrează de obicei și pronumele *nici unul*, care însă atît prin conținutul lui semantic — criteriu avut de obicei în vedere în clasificarea pronumelor —, cît și sintactic — prin faptul că nu apare decît în construcții negative —, se apropie mai mult de pronumele *nimeni* și *nimic* care constituie, cel puțin după unele gramatici, clasa pronumelor negative.[3]

43. P r o n u m e l e   n e g a t i v e *nimeni*, *nimic* și *nici unul* se caracterizează sintactic prin faptul, menționat deja, că apariția lor presupune prezența unui adverb negativ în comunicare : **N**-*a venit nimeni*, **N**-*a știut nimic*, **N**-*a răspuns nici unul* etc.

Pronumele negativ *nimeni* (ca și *cine*, *cineva*) apare numai în contexte specifice unor substantive nume de persoană, deci substituindu-se acestei categorii de substantive, pe cînd *nimic* se referă la obiecte neînsuflețite.

Ca flexiune, *nimeni* nu are decît forme de singular : nom. acuz. prep.: *nimeni* (sau *nime*, frecvent mai ales în vorbirea populară) și gen. dat.:

[1] Comp. flexiunea lui *celălalt* (v. p. 139 și urm.).
[2] În astfel de construcții are valoare adjectivală.
[3] *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, îl consideră pronume negativ.

nimănui, iar *nimic* nu are decît această unică formă, care reprezintă nominativul și acuzativul.

Nimeni și *nimic* fac amîndouă parte din categoria pronumelor care nu au corespondente adjectivale.

Pronumele negativ *nici unul* se poate referi în egală măsură la o ființă sau la un lucru. Flexiunea lui se reduce la flexiunea pronumelui *unul*, primul element component *nici* fiind invariabil.

Adjectivul corespunzător acestui pronume este *nici un*, *nici o*, care are o flexiune similară cu a adjectivului nedefinit *un*, *o*.

Ortografia actuală recomandă scrierea separată, cu pauză, a celor două elemente, avînd în vedere, probabil, posibilitatea de a le despărți uneori prin intercalarea unor prepoziții: *nici pe unul dintr-înșii*; *nici într-un caz*; *nu-i place să se lase stăpînit nici de una din aceste tendințe.* Astfel de construcții, curente în vorbirea familiară și populară, trebuie evitate în limba scrisă. Ele se explică, la fel cu *ori la ce pagină* etc., din nevoia de expresivitate, care este mai bine satisfăcută prin separarea lui *nici* de *unul* etc. Trebuie să deosebim pe *nici un(ul)* etc., rezultat din analiza lui *niciun(ul)* etc., în felul arătat aici, de *nici un* dintr-o construcție ca aceasta: *Hogaș n-a fost nici un primitiv*, *nici un modern*, unde *un* este articol (sau adjectiv nedefinit care determină substantivul următor), pe cînd *nici* este conjuncție disjunctivă negativă, independentă de ceea ce urmează după ea. Tot așa trebuie interpretată formula populară *n-avem nici de unele* „sîntem foarte săraci“, unde *nici* e conjuncție, iar *de unele* o construcție partitivă, cerută de *avem*, ca în *n-avem de mîncare*, *de îmbrăcăminte* etc. (*unele* „rezumă“ lucrurile pe care nu le are vorbitorul).

44. *Nici una* și *nici o* pot apărea și înaintea unui nume propriu, cu o valoare stilistică foarte precisă, datorită faptului că, în mod obișnuit, ele însoțesc, cum este și logic, de altfel, numai substantive comune. De pildă: *— Cine-i acolo? A venit Ion? — Care Ion? Nu-i nici un Ion. E Gheorghe.* Cel așteptat era altul decît cel care a venit, deci contrariere și nemulțumire din partea vorbitorului, pe care le manifestă prin transformarea numelui propriu într-un nume comun și prin determinarea lui cu ajutorul lui *nici un*, ca și cum ar fi fost așteptați „mai mulți Ioni“ și n-a venit nici unul dintre ei. Găsim și în limba scrisă acest uz, specific familiar și popular: *Cine e Lică*, *pretinsa lor rudă? Nory nu știe de nici o rudă*, *de nici un Lică*[1] (H. Papadat Bengescu). Punerea alături, în acest citat, a numelui propriu de unul comun, după ce ele au fost legate unul de altul într-o propoziție precedentă, arată cum se poate ajunge la astfel de construcții, care găsesc un sprijin mai ales în faptul că numele proprii pot primi pe *un*, *o* înaintea lor (tot ca rezultat al transformării lor stilis-

[1] Cf. și *Nu e vorba de nici un el și nici o ea*, unde pronumele personale au o valoare asemănătoare cu a unui nume propriu.

tice în nume comune[1]) : *Nu-ți lungi nasul, să nu-ți dau eu o Francescă Bertini și un Dromichet, de n-ai să-i poți duce* (Cezar Petrescu).

45. Din cele spuse se constată că pronumele, deși este din multe puncte de vedere o categorie destul de eterogenă, are totuși o flexiune caracteristică prin care se deosebește net, în limba română, de substantive. Particularitățile mai frapante sînt prezența în paradigmă a unor sincretisme caracteristice și realizarea morfemelor cazuale prin desinențe proprii, diferite de ale substantivelor și ale adjectivelor, dar comune celor mai multe pronume.

Un loc aparte în clasa pronumelor ocupă cele personale, prin caracterul supletiv al paradigmei și prin prezența, la unele cazuri, a unor forme paralele accentuate și atone.

Deosebiri importante atît din punct de vedere sintactic (dacă avem în vedere posibilitățile de substituire), cît și morfologic se constată chiar și în cadrul acestor pronume între cele de pers. I și a II-a și cel de pers. a III-a.

Numeroase elemente din clasa pronumelor au corespondente adjectivale, care, avînd în vedere deosebirile sintactice, precum și unele deosebiri de expresie, par să justifice considerarea lor ca omonime (parțiale) ale pronumelor.

NUMERALUL

1. Încercarea de a reconsidera poziția numeralelor printre celelalte părți de vorbire a preocupat, adeseori, cercetările gramaticale. În domeniul românesc, A. Rosetti și J. Byck (*Gramatica limbii române*, București 1945) contestă numeralului calitatea de parte de vorbire de sine stătătoare în acești termeni : „Numeralul nu constituie o categorie în sine, întrucît e vorba de adjective, pronume, substantive, adverbe[2]". La o concluzie categorică ajunge și Luiza Seche (*Limba română*, IX (1960), 3, p. 70) : „numeralul nu există ca parte de vorbire independentă, în realitate avînd de a face cu adjective, substantive, adverbe de tip special, cu sens cantitativ sau ordinal". Aceste păreri sînt în deplin acord cu puncte de vedere

[1] Vezi p. 171.

[2] În gramaticile mai vechi, numeralele sînt considerate adjective; cf. Eliade Rădulescu, *Grammatică românească*, Sibiu, 1828, T. Cipariu, *Gramatec'a a limbei romane, Analitica*, București, 1869.

exprimate în gramaticile franceze, care sub numele *adjectifs numéraux* includ toate problemele numeralului, nu fără a recunoaște că între numeralele cardinale și cele ordinale există diferențe mari de comportament gramatical : „primele [numeralele cardinale] sînt utilizate fie ca determinante, fie ca pronume. Ele nu se acordă nici în gen, nici în număr. Celelalte [numeralele ordinale] nu diferă decît ca sens de adjectivele calificative, avînd toate caracteristicile lor morfologice și sintactice".

Cu toate că gramatica tradițională a grupat sub numele de *numeral* elemente aparținînd unor clase gramaticale foarte diferite (în special așa-numitele numerale multiplicative, adverbiale, fracționare sau indefinite), nu se poate să nu se recunoască unor numerale caracteristici gramaticale proprii. Clasa numeralelor denumite cardinale (propriu-zise) se definește, în primul rînd, prin indiferența față de categoria numărului și a determinării (nu pot fi articulate) și, începînd de la numărul *trei*, prin lipsa morfemelor de gen. Această situație conferă numeralului un tip propriu de flexiune, care, adăugat la constanta semantică comună, aceea de a indica ordinea sau cantitatea, îl îndreptățesc a fi considerat o clasă morfologică distinctă. Numeralul cunoaște categoriile de gen și caz și înregistrează categoria ordinii.

Se pune, deci, problema delimitării clasei numeralului. Încercări în această direcție, întemeiate pe criterii distributive, au întreprins Sanda Golopenția-Eretescu (SCL, XVI (1965), p. 383 și urm.) și Viorica Florea (LR,XIV(1965), 3, p. 335)[1]. Rezultatele sînt oarecum concordante. Partea de vorbire este restrînsă la numeralele primare *unu* (*un*, *o*), *doi (două)*, *trei*, *patru*, *cinci*, *șase*, *șapte*, *opt*, *nouă*, *zece* și la construcții numerale realizate prin juxtapunere cu ajutorul prepozițiilor, sau intercalare[2], în care apare cel puțin un numeral primar *(treisprezece*, *treizeci*, *douăzeci și cinci*, *douăzeci de mii)*. Numeralul ordinal nu mai este interpretat ca o subclasă distinctă de cel cardinal, ci ca o f o r m ă f l e x i o n a r ă compusă din numeralul cardinal + morfemul discontinuu *a ... a*. Se exclud de asemenea, fiind orientate spre alte părți de vorbire, numeralele fracționare, multiplicative, colective, distributive și adverbiale, iar numeralele *zeci*, *sută*, *milion*, *miliard* etc. sînt considerate componenți substantivali introduși în construcțiile numerale, întrucît apar în contexte specifice substantivului, dar participă la formarea construcțiilor numerale, înglobînd cel puțin un numeral primar *(douăzeci*, *patru mii*; cf. de altfel tipul de construcție n u m e r a l + *de* + s u b s t a n t i v, care este specific numeralului sau exprimării unei cantități de tipul

[1] O examinare anterioară a problemei, fără rigoare și siguranță metodologică, dar nu lipsită de meritul de a fi semnalat inconsecvențele gramaticii tradiționale, a făcut E l e n a C a r a b u l e a, SCL, XI (1960), 3, p. 417 și urm.

[2] Pentru diferitele tipuri de construcții numerale vezi S. G o l o p e n ț i a - E r e t e s c u, *loc. cit.*, p. 385–387.

un pumn de mălai). Viorica Florea, *art. cit.*, consideră, în schimb, că din clasa numeralului ar face parte și numeralele nehotărîte, precum și numeralul colectiv *amîndoi*.

Capacitatea de combinare teoretic nelimitată și din ce în ce mai complexă a unui inventar restrîns de unități minimale, precum și contextele diagnostice[1] de tipul : # *cîți*? *cîte*? # *N* (numeral)[2] sau de tipul # *cîți S* (substantiv)? *cîte S*? # *N* de *S* (cum se poate vedea, toate aceste contexte cuprind un antecedent pluralul) sînt caracteristicile definitorii ale clasei numeralului.

În cadrul grupului nominal, numeralul poate ocupa poziția de c e n t r u sau poziția de a d j u n c t[3] (modificator). În această dublă posibilitate, numeralul se situează în același grup cu substantivul și pronumele, opunîndu-se adjectivului care nu funcționează decît ca modificator[4].

2. În cele ce urmează vom examina n u m e r a l e l e c a r d i n a l e, adică numeralele primare și construcțiile numerale, precum și formele lor — numeral cardinal + morfemul *a ... a* (cu varianta *al ... lea* pentru opoziția de gen) — , care exprimă categoria ordinii și sînt denumite n u m e r a l e o r d i n a l e.

N u m e r a l u l c a r d i n a l exprimă o noțiune numerică strictă. Este numit cardinal, fiindcă stă la baza tuturor celorlalte compuse sau construcții numerale. Numeralul cardinal este numeralul prin excelență.

De la *unu* pînă la *zece*, numeralele cardinale primare sînt cuvinte simple, de la *unsprezece* în sus încep construcțiile numerale (cu excepția lui *sută*, *mie*, *milion*, *miliard*, *bilion*, care aparțin clasei substantivelor). Între *unsprezece* și *nouăsprezece*, compunerea se face, cum vedem, pornind de la *zece*, ca element de bază, căruia i se adaugă unitatea respectivă. Legătura dintre cele două părți alcătuitoare o stabilește prepoz. *spre*, care are aici înțelesul ei originar (< lat. *super*), adică „peste", „deasupra". De la *douăzeci* pînă la *nouăzeci*, numeralele se formează tot cu ajutorul lui *zece*, considerat de astă dată ca un substantiv de genul feminin și precedat de unitatea care arată numărul zecilor. Ambele procedee de compunere sînt de origine slavă : *spre* „traduce" v. slav *na*, în construcții ca v. sl. *jedinŭ na desente*, *dŭva na desete* (cf. și alb. *një mbë dhjetë*), iar numeralele de tipul *douăzeci*, *patruzeci* urmează tipul slav *dŭva desenti*. De la *douăzeci* la *treizeci*, de la *treizeci* la *patruzeci* etc., zeci-

[1] Contextul diagnostic reprezintă contextul caracteristic, capabil să diferențieze o unitate lingvistică de altele.

[2] Contextele de acest tip admit și ocurența unor elemente ca *atîția-atîtea* : *toți-toate*; *puțini-puține*, care pot fi separate de numerale prin verificarea cu contexte suplimentare.

[3] Termenii c e n t r u și a d j u n c t (modificator) corespund în mare termenilor d e t e r m i n a t și d e t e r m i n a n t.

[4] Vezi S a n d a G o l o p e n ț i a - E r e t e s c u, SCL, XVI (1965), p. 613.

mea se leagă de unitatea următoare prin *şi*, care nu poate fi lăsat la o parte : *douăzeci şi unu*, *treizeci şi doi* etc. Şi prezenţa acestei conjuncţii se datoreşte, probabil, influenţei slave, judecînd după faptul că latina şi unele limbi romanice (în frunte cu italiana şi franceza) nu cunosc procedeul acesta, care, în schimb, este caracteristic pentru limba veche slavă. Sutele şi miile se formează la fel cu zecile : *sută* şi *mie* capătă desinenţa pluralului, fiind precedat de numărul respectiv (de la *două* pînă la *nouă*). De la *o mie* în sus se adaugă sutele (şi, bineînţeles zecile şi unităţile) la mie sau la mii : *o mie o sută*, *două mii trei sute*, legate, nu obligatoriu, cu ajutorul lui *şi*[1]. De la *douăzeci* înainte, numeralul se leagă de substantivul care arată obiectele numărate cu ajutorul lui *de* : *douăzeci de tovarăşi*, *cincizeci şi patru de cărţi* etc. Acest *de* exprimă un raport de genitiv (un fel de genitiv partitiv) şi se explică tot ca un produs al influenţei limbii vechi slave, care de la „cinci" în sus foloseşte genitivul plural al substantivului următor. Prezenţa lui *de* în condiţiile arătate este absolut obligatorie. Lăsarea la o parte a acestei prepoziţii (de obicei în limbajul negustorilor, contabililor etc., care se lasă influenţaţi de aspectul scris, cu cifre, al numeralelor, fără *de* după cifră) este o greşeală şi trebuie, deci, evitată[2].

În limba vorbită, numeralele îşi modifică aspectul fonetic, datorită tendinţei de a menţine în cursul numărării acelaşi număr de silabe. Alături de formele *patrusprezece*, *şasesprezece* au apărut *paisprezece*, *şaisprezece*. În Muntenia, există altă serie de forme, regionale : *unşpe*, *doişpe*, *treişpe*, *paişpe*, *cinşpe*, *şaişpe* sau, mai ales în Bucureşti : *unspce*, *doispce*, *treispce*, *paispce*, *cinspce*, *şaispce*[3]. De la 17 înainte, se face auzit *optisprezece*, alături de care *opşpe* apare numai cînd este singur. Alte contrageri fonetice ale numeralelor apar şi la numeralele mari : *patruzeci şi opt* > *paşopt*, *şaptezeci şi şapte* > *şapşapte*. În limba vorbită dispare elementul *zeci*, cînd numeralul care exprimă zecile este urmat de numerale care exprimă unităţi : *douăşunu*, *şapteşunu*, *patruşdoi*, *şapteştrei*, înlocuit prin /ş (ẑ)/.

Declinarea numeralului există, în sens strict, numai la *unu*, *una*, care au forme speciale pentru genitiv-dativ singular *unui(a)*, *unei(a)*

[1] Vorbirea populară întrebuinţează regulat pe *şi* : *o mie şi o sută*, *două mii şi trei sute* etc., ceea ce pare perfect logic, întrucît *şi* înseamnează „adăugat" sau „plus". Lipsa lui *şi* în limba literară se datoreşte, cu siguranţă, unor influenţe străine recente (franceza în primul rînd), dar şi scrisului (cu cifre).

[2] În limba vorbită la radio, această greşeală continuă să se comită în mod absolut regulat (cînd vorbesc crainicii), întocmai ca pe vremuri. Destul de des este lăsat la o parte chiar *şi*, care leagă „zecile" de „unităţi" : *douăzeci trei*, *patruzeci opt* etc.

[3] Spre deosebire de formele menţionate mai înainte, acestea din urmă sînt evitate de limba literară.

cu desinențe identice, cum vedem, cu ale pronumelui (cf. *acestui(a)*, *acestei(a)*, așa încît flexiunea acestui numeral nu se deosebește de flexiunea pronumelui nedefinit omonim. De la *doi* în sus, raporturile de genitiv și dativ se exprimă prepozițional : raportul de genitiv cu ajutorul lui *a*, iar cel de dativ cu prepoziția *la*, amîndouă așezate înaintea numeralului : *sarcinile a doi tovarăși ; dau jucării la cinci copii* etc. Prin aceleași mijloace se exprimă raporturile aici în discuție și la numeralele *sută*, *mie*, *milion*, deși, strict morfologic vorbind, acestea sînt substantive. Spunem *sarcinile a o sută (a două sute* etc.) *de tovarăși*; *împart cărți la o mie (la trei mii* etc.*) de pionieri* (nu *a unei sute*, *unei mii* etc.). *Unei sute*, *unei mii* nu înseamnă „unui grup de 100 sau 1000 de obiecte", ci „noțiunii sută sau mie", considerată ca obiect în sine, la fel cu obiectele propriu-zise, pe care le exprimă substantivele. Cu acest ultim sens, *sută* și *mie* (tot așa *milion*, *miliard* etc.) apar singure și primesc articol, întocmai ca un substantiv autentic. Să se compare zicala populară : *miile și sutele mărită slutele*, unde cele două numerale au înțelesul de „mii și sute de lei (galbeni sau alte monede de pe vremuri")[1].

N u m e r a l u l o r d i n a l apare ca o formă flexionară a numeralului cardinal primar și arată ordinea (în spațiu sau în timp) a obiectelor unele față de altele. Ideea de număr cade pe un plan secundar, căci interesează, înainte de toate, raportul spațial sau temporal dintre obiecte.

Numeralul cardinal este compus din segmentele *a* ... *a* (morfemul discontinuu care indică ordinea), 1 ... *le*, (morfemul discontinuu de gen prin care se realizează opozițiile de gen) și *N* (numeralul cardinal) : *al treilea*, *a treia*. Se înțelege că în aceste condiții nu mai poate fi vorba de „articolele" *al*, *a* și *-le*, *-a*. Valoarea lor determinativă este nulă, rolul lor reducîndu-se la derivarea numeralului ordinal de la cel cardinal[2].

Ca derivate, toate numeralele ordinale, cu excepția celui care corespunde lui *unu*, *una*, se formează de la numeralele cardinale prin adăugarea, așa-numitului articol posesiv *al*, *a* înainte și a celui definit (*le*, *a*) alipit la sfîrșitul lor. Avem astfel *al doilea(a) — a doua*, *al unsprezecele(a) — a unsprezecea*, *al treizeci și unule(a) — a treizeci și una*, *al o sutăle(a) — a(o) suta*, *al treisutele(a) — a treisutea*, *al o miele(a) — a o miia* etc. Prezența lui *a* înaintea formei de feminin este obligatorie, cum dovedește faptul că, la masculin, *al* apare în absolut toate construcțiile (deci și atunci cînd substantivul precedent are articol). Uneori, împreună cu anumite substantive feminine, de ex. *clasă*, *companie*, *pagină*, *serie* etc., numeralul ordinal se întrebuințează (chiar în limba literară) fără *a* : vorbirea repede (mai ales în condiții care o favorizează, de pildă la

[1] Cf. și zicala, mult mai răspîndită : *Unde-a mers mia, meargă și suta*!
[2] Vezi V a l e r i a G u ț u R o m a l o, *Unele valori ale articolului în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 365—369.

școală sau la armată) face ca cei doi *a (clasa a treia, compania a opta)* să se contragă și să se reducă la unul singur: *clasa treia, scena doua*[1].

Între masculin și feminin mai există o deosebire: *o sută* și *o mie* păstrează totdeauna pe *o* la forma masculină, dar îl pot pierde la forma feminină: *al o sutălea*, dar *a mia parte*. Lipsa lui *o* s-a ivit relativ tîrziu și se datorește, probabil, unui fapt fonetic: rostirea *a o suta (a o mia)* prezintă dificultăți (*a o* se găsesc în hiat). Explicația fonetică a fenomenului, care constituie o particularitate a vorbirii familiare și populare, este susținută de păstrarea lui *o* la masculin: *al o sutălea*, deci în condiții fonetice diferite.

Aspectul originar a fost *-le (al doile)*, care se păstrează în multe graiuri regionale (moldovenești). Apariția lui *-a* s-a produs relativ tîrziu, în același timp (și, probabil, din aceleași cauze pur fonetice) ca în: *Costea*<*Coste*, *nimenea*<*nimene* etc. Limba literară și-a însușit forma cu *-lea*.

O problemă deosebită constituie *întîi*, care este invariabil. Cînd se găsește înaintea substantivului: *întîiul cititor*, *întîia carte*, el se articulează și capătă forme diferite după gen: *întîiul*, *întîia* (sing.), *întîii*, *întîile* (plur.). Dacă se așază după substantiv, nu primește articol și nici nu-și schimbă forma după gen: *anul întîi*, *ziua întîi*. Acesta este uzul corect și acceptat de limba literară. Totuși, datorită faptului că *întîi* este puternic simțit ca adjectiv (și pentru motivul că are o poziție izolată în sistemul numeralelor ordinale), primește, cînd determină un substantiv feminin care îl precedă, terminația *-a*: *clasa întîia*, analogic după *clasa a doua*, *clasa a treia* etc. Apare chiar *cea dintîia*[2] și *ziua cea dintîia* etc., deși *dintîi* are valoare adverbială. Lipsa de acord după gen la *întîi*, cînd se pune după substantiv *(clasa întîi)*, continuă, probabil, în vorbirea populară o situație din limba veche, cum rezultă din construcții ca: *al doilea nevastă*, *al treilea casă* etc. S-a ajuns la astfel de construcții, atît de curioase, în felul următor. În vorbirea populară se păstrează neschimbată forma numeralelor ordinale, indiferent de genul substantivului în construcții ca: *băiatul (de-) întîi — fata (de-) întîi*, *bărbatul (de-) al doilea — nevasta (de-) al doilea* etc., unde numeralul e folosit adverbial. De la aceste construcții, uzul cu forma neschimbată a numeralului ordinal s-a extins, ajungîndu-se la *al doilea nevastă*, *al treilea casă*[3] etc. Printr-un proces contrar, nevoia de „regularitate" a dus la apariția unor forme ale lui *întîi*, diferite

[1] *Contemporanul*, 7 ian. 1955, p. 6; *flota șaptea circulă prin apele Chinei*, *ibid.*, 8 iulie 1955, p. 8.

[2] *Cum trebuie făcută o frază și mai ales cea dintîia* (T. Arghezi).

[3] Cf. *Cea de al doilea carte dată la tipar* (E l i a d e, *Grammatică românească*, p. XXI); *la al șapteli scară* (Neculce).

după gen, ca *o întîie dovadă*; construcție neromânească nici ca legătură sintactică („traduce" fr. *une première preuve*), sau *orînduirea lor întîie*, care de asemenea se împotrivește regulilor gramaticale ale limbii noastre[1].

Sinonim cu *întîi* este neologismul *prim* (fem. *primă*), articulat *primul (prima)*, cu regim morfologic și sintactic identic cu al unui adjectiv: plur. *primi(i)*, *prime(le)*, genitiv-dativ *(a) primilor*, *(a) primelor* etc. Cu articol se pune totdeauna înaintea substantivului: *primul pas în viață*; *prima sarcină* etc. Fără articol apare fie după substantiv (această construcție este rară, din cauza modelului străin care-i stă la bază), fie înainte, în care caz trebuie să fie precedat de articolul nedefinit: *un prim punct la ordinea de zi*; *o primă sarcină a noastră* etc[2]. Alt neologism este *secund (materia este factorul prim, iar conștiința este factorul secund)*, care are și valoare de substantiv (*secundul unui vas de comerț* „ajutorul comandantului").

Uneori, numeralele ordinale apar articulate cu articol nehotărît: *un al doilea eveniment*, *o a doua sarcină*. Aceste construcții sînt calchiate după franceză sau germană și sînt susținute de construcțiile cu numeralul *prim*, *secund*, de tipul celor de mai sus.

Numerale ordinale au mai fost, la început, *primar* (< lat. *primarius*), păstrat astăzi, cu sens pur adjectival însă, numai în izolările *văr primar (vară primară)* „văr dintîi" și *cale primară* „prima vizită pe care o tînără căsătorită o face părinților săi la opt zile după nuntă", și *țărț* (< lat. *tertius*), care se păstrează exclusiv în formula *an țărț* „anul al treilea" (socotit de la cel curent înapoi).

În limba română contemporană există tendința de înlocuire a numeralelor ordinale prin numerale cardinale. În unele cazuri fenomenul pare a fi vechi și de aceea s-a generalizat. Se întrebuințează de regulă numeralul cardinal în exprimarea datei: *șapte septembrie*[3], *treizeci octombrie* etc. Se spune chiar *unu* (sau *una*) *martie* pentru *întîi martie*, care este încă foarte răspîndit și dovedește că, la început, și numeralele ordinale au servit la indicarea datei (cf. și *zi întîi* aglutinat, de mult și devenit *zintîi*). De asemenea se întrebuințează curent cardinalele în locul ordinalelor, cînd e vorba de paginile unei cărți (*pagina trei*, *pagina douăzeci și opt* etc.), de articolele unei legi (*articolul unu*, *articolul șapte* etc.),

[1] Deși, teoretic vorbind, ea este mai conformă cu aceste reguli (cf. *cenușiu-cenușie*, *lăîiu-lăîie* etc.) decît *orînduirea lor întîia* (cf. *fraza... cea dintîia*, citat mai sus).

[2] *Prim* a existat în limba veche, sub forma *den primă* (*de-a-primă*) „cel dintîi", care se mai păstrează astăzi în cîte un grai de peste munți, cu valoare adverbială (*din primă* „mai întîi"; cf. și *mai de prima* „înainte de toate").

[3] Punctul de plecare al acestei construcții pare a fi *șapte zile (trecute) din luna...* (sau *ale lunii...*); comp. de ex., La Neculce: *în 26 dzile (a lui noemvrie)*.

de numărul de ordine al trenurilor, tramvaielor, autobuzelor etc. *(trenul 356, tramvaiul doisprezece, autobuzul treizeci și unu)*[1].

Dar, pe lîngă astfel de formule, întîlnim altele, care, fără a fi absolut generale, se bucură totuși de o foarte largă răspîndire în vorbirea unor anumite grupuri sociale, ca elevii și studenții, în legătură cu anii de studiu *(anul unu, anul patru)*, cu capitolele și paragrafele cărților *(capitolul doi, paragraful opt)*, sau militarii cînd indică unitățile *(regimentul șase, compania zece, escadronul trei, bateria doi)*. Se pare că mai ales tineretul nu cunoaște în astfel de cazuri alt mijloc de exprimare. Dar și foarte mulți oameni maturi, indiferent de ocupație și de cultură, întrebuințează numeralele cardinale în locul celor ordinale. Așa se explică pătrunderea fenomenului în limba scrisă. De ex. : *actul doi din „Liliacul"* ; *începutul volumului doi și încheierea volumului trei*; *dirigintele clasei „unu"* (pus în ghilimele de autor); *numărul doi al publicației*; *veacul douăzeci* etc.

Asemenea construcții se datoresc tendinței de a indica clar numărul *(patru, trei)* și își au originea în limbajele economic și militar, care cer claritate și economie în expresie.

În sfîrșit, trebuie să fi intervenit și dificultatea de a rosti numerale ordinale prea lungi (și aceste numerale sînt totdeauna mai lungi decît cardinalele corespunzătoare), mai ales că formația creează greutăți de rostire chiar atunci cînd nu sînt alcătuite dintr-un număr prea mare de silabe. Să se compare *articolul cincisprezece* și *articolul al cincisprezecelea*, *paragraful douăzeci* și *paragraful al douăzecilea*, *pagina o sută patruzeci și nouă* și *pagina a o sută patruzeci și noua* etc. Numeralele cardinale sînt mai scurte și totodată apte de a fi scurtate în vorbirea rapidă.

3. Celelalte forme considerate de gramatica tradițională ca subclase ale numeralului se orientează, așa cum am arătat, către alte părți de vorbire. În general ele se caracterizează prin distribuție substantivală, adjectivală și adverbială.

„N u m e r a l u l" f r a c ț i o n a r (p a r t i t i v) se caracterizează prin distribuție substantivală, apărînd în contextele acestei clase, înainte sau după un determinant : *această doime*, *fiecare cincime*, *pătrimea mea*. Substantivele numerale fracționare exprimă o parte sau o fracțiune dintr-un întreg sau dintr-un grup unitar de obiecte și se formează de la numeralul cardinal cu ajutorul sufixului *-ime* : *unime*, *doime*, *douăzecime*, *sutime*, *miime*, *milionime* etc. Din cauza sensului colectiv pe care-l are *-ime* în numeroase formații substantivale propriu-zise (cf. *burghezime*, *felurime*, *mulțime* etc.), formațiile numerale de acest tip, în loc să însemneze

[1] Acest mod de exprimare a pătruns și în limba scrisă, ceea ce nu ni se pare recomandabil : *căpitan de rangul trei (Contemporanul*, 3 dec. 1954, p. I), *Camil Petrescu dă volumul doi din „Un om între oameni"* ; *Zaharia Stancu lucrează la „Desculț", tomul doi* ; ... *volumul patru (Gazeta literară*, 1 apr. 1954, p. 2).

„a suta parte", „a mia parte" etc., pot apărea, la plural și în construcții ca *sutimi de oameni, miimi de ființe*, cu sensul „multe sute", „multe mii" („cu sutele", „cu miile"). Acest uz, destul de puțin frecvent, trebuie evitat.

Numeralele substantivale constituie o particularitate a limbii literare și a vorbirii oamenilor instruiți. Vorbirea populară nu le cunoaște, și chiar în cea familiară ele apar destul de rar. Faptul se explică prin caracterul lor „savant" : existența lor a devenit necesară în momentul cînd au luat ființă școli, avînd și matematica printre obiectele de învățămînt.

„N u m e r a l u l" m u l t i p l i c a t i v are o distribuție identică cu participiile trecute ale unor verbe de tipul *(a se) înroși, (a se) îmbogăți* : *înroșit, îmbogățit*, într-o compunere *în* + *N* (numeral cardinal primar) +*it* : *în* + *doi* + *it*. Teoretic, se poate forma, de la orice numeral cardinal, un multiplicativ corespunzător (în realitate numai de la primele șapte, cu excepția lui *unu*, care, din cauza sensului, nu se pretează la „multiplicare"), apoi de la *zece, sută* și *mie*. Ele exprimă o creștere prin înmulțire a numărului obiectelor. Trebuie ținut însă seamă și de dificultatea de a forma numerale multiplicative de la numeralele compuse de felul lui *unsprezece, cincisprezece, douăzeci, patruzeci* etc. : *înunsprezecit, încincisprezecit* etc. sînt greu de mînuit.

Sinonime cu *îndoit* și *întreit* sînt neologismele (de origine latino-romanică) *dublu* și *triplu* (fem. *dublă, triplă*), alături de care apar, nu prea des, *cuadruplu*, sinonimul lui *împătrit*, și *chintuplu*, sinonimul lui *încincit*; cf. *simplu, multiplu*.

Sub raportul strict morfologic, numeralele multiplicative sînt adjective (ca toate participiile verbelor) și, în consecință, se supun regulilor de flexiune care se aplică acestei părți de vorbire (declinare și articulare etc.). În ce privește funcțiunea, iarăși la fel cu adjectivele propriu-zise (și într-o măsură mai mare decît acestea), ele apar foarte des pe lîngă verbe, jucînd astfel rolul de complemente circumstanțiale de mod. În vorbirea familiară și populară, funcțiunea adverbială este singura (sau aproape singura), cea adjectivală rămînînd pe un plan cu totul secundar chiar în limba literară.

„N u m e r a l u l" d i s t r i b u t i v are de obicei distribuție adverbială[1] și se formează prin construcția *cîte* + *N* (numeral cardinal) : *cîte unu (cîte una), cîte doi (cîte două), cîte douăzeci, cîte o sută* etc.

Urmarea, din punct de vedere morfologic, este că flexiunea urmează aceleași reguli ca a numeralelor cardinale. Numai gruparea *cîte unu* are la gen. dat. forma *cîte unuia (uneia)*, dar la genitiv primește prepoziția *a* *(am aflat de isprăvile a cîte unuia*; cf. *isprăvile a douăzeci de oameni)*.

[1] Pot apărea și în altfel de contexte — cf. de ex., *Aleargă cîte doi concurenți deodată.*

„Numeralul" adverbial se încadrează în contextele adverbiale. El determină un verb și are sens iterativ (repetarea unei acțiuni într-un număr determinat): *o dată*, *de două ori*, *de zece ori* etc. Aceste formații sînt locuțiuni (la fel cu cele distributive) alcătuite dintr-un numeral cardinal și subst. *ori* (pluralul lui *oară* existent sub forma singularului în *prima oară*, *bunăoară*, *odinioară* etc. și în alte locuțiuni numerale), cu excepția lui *o dată*, care conține și el un substantiv (*dată*, pl. *dăți* se combină cu *alte* și *multe*, pentru a da naștere unor locuțiuni foarte apropiate de numeralele adverbiale în ce privește sensul și funcțiunile, dar puțin folosite în limba literară, unde sînt preferate *alte ori* și *multe ori*).

Ideea temporală este foarte limpede exprimată de numeralele adverbiale (cu sens ordinal) *întîia(și) dată*, *a doua oară*, *a șaptea oară*, *a suta oară* etc. Nici ca formație și nici ca sens ele nu se deosebesc prea mult de *o dată*, *de două ori* etc., cum rezultă din folosirea aceluiași substantiv pe lingă numeralul cardinal și din faptul că între *a venit a doua oară* și *a venit de două ori* deosebirea semantică nu e prea mare. Aceste construcții adverbiale numerale au, sintactic, funcție de complemente circumstanțiale[1].

În sfîrșit o construcție specială de numerale o formează așa-numitele numerale colective, care exprimă gruparea obiectelor. Se întrebuințează pentru formarea numeralelor colective grupul nominal *toți* (devenit morfemul *tus-*) + N (numeral): *tustrei*, *tusopt*. Fonetismul se explică prin deplasarea accentului în compuneri ca *tóți tréi* > *toțitréi* > *tustréi*; *tóți pátru* > *toțipátru* > *tuspátru*. Apare și tipul sintactic compus cu *cîte(și)*: *cîte(și)trei*, *cîte(și)patru*. Afară de aceste construcții numerale colective formate în română, există și numeralul *amîndoi* (< lat. **ambidui*), moștenit în română ca și în alte limbi romanice (it. *amendue*, v. fr. *ambesdous*). După *amîndoi* s-a format, prin izolarea lui *amîn-*, în limba vorbită, *amîntrei*, *amînpatru*. Limba veche cunoștea *îmbi* < lat. *ambi*, care s-a pierdut în cursul timpului. În limba actuală, au apărut *ambii*, *ambele*, împrumutate din latină sau din italiană.

Construcțiile numerale colective au distribuție pronominală și adjectival determinativă (cf. *Amîndoi au răspuns*, *A cumpărat amîndouă cărțile* etc.)

Declinarea pronumelor — numerale colective are un regim special. *Amîndoi* are forme speciale pentru genitiv-dativ (*amînduror*, cînd însoțește un substantiv, și *amîndurora*[2], cînd are valoare substantivală),

[1] Numeralul adverbial poate determina, ca orice adverb, și un adjectiv sau un adverb: *E de două ori mai înalt*; *știe de o mie de ori mai bine*.

[2] *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, Buc., 1965, recomandă aceste forme, de unde urmează că condamnă pe cele cu *-o-* (*amîndoror* etc.), fără motiv serios. Trebuie evitată accentuarea (regională) *amîndorór*.

şi o poziţie specială, prin aşezarea lor faţă de substantivul pe care-l determină (pot sta, la fel cu pronumele demonstrativ, atît înaintea, cît şi în urma substantivului: *amîndoi oamenii* şi *oamenii amîndoi*, *amînduror oamenilor* şi *oamenilor amîndurora*)[1]. *Ambii*, *ambele*[2], care se declină ca nişte substantive, primesc totdeauna articolul definit (nu se poate spune *ambi* sau *ambe*, cum spunea Eliade Rădulescu *Curierul de ambe sexe*) şi stau totdeauna înaintea substantivului (cînd nu apar singure). *Tustrei*, *tustrele* au la gen. dat. formele (a) *tustreilea*, (a) *tustreelor* (*tustrelelor*), Substantivul determinat de *tustrei* primeşte totdeauna articolul: *tustrei copiii*, *tuscinci femeile*[3].

Numeralul delimitat (circumscris) în mod tradiţional pe baza sensului reprezintă, deci, sintactic şi morfologic o clasă profund eterogenă. Acest important neajuns nu este remediat prin excluderea din „partea de vorbire" a aşa-numitelor numerale nehotărîte[4].

ARTICOLUL

1. După ce a fost cîtva timp considerat pronume[5], articolul e tratat în diferitele gramatici româneşti ca parte de vorbire de sine stătătoare[6], adăugîndu-se, uneori, precizarea (care se face adeseori şi pentru conjunc-

[1] Observăm că substantivul primeşte totdeauna articolul, indiferent de topică şi de caz, pe cînd numeralul este tratat diferit după cum stă la nom. acuz. sau gen. dat. şi înaintea sau în urma substantivului.

[2] Limba veche cunoştea continuatoarele directe ale lat. **ambi* (pentru *ambo*), *ambae* sub forma *îmbi, îmbe*. Deşi au aceeaşi origine, trebuie să le socotim drept cuvinte distincte, întrucît o dată ni s-au transmis direct din latineşte, a doua oară le-am împrumutat din această limbă. Lat. **ambi*, *ambae* se păstrează, modificate din punct de vedere fonetic, în partea iniţială a lui *amîndoi*, *amîndouă*.

[3] Ideea de grupare a obiectelor se exprimă, în cazul numeralelor mai mari (de la *nouă* înainte), cu articolul *cei*, *cele*: *cele douăsprezece luni ale anului*, care, potrivit sensului lui obişnuit, arată că este vorba de obiecte cunoscute mai înainte şi sub aspectul lor numeric. Şi de la *opt* în jos (pînă la *doi* inclusiv) apare articolul demonstrativ, înlocuind astfel pe *tustrei* etc., a căror existenţă a devenit de multă vreme caracteristică mai ales limbii vorbite.

[4] Cf. *Gramatica Academiei*, ed. I, vol. I, p. 234 şi ed. a II-a, vol. I, p. 181.

[5] Cf. T. Cipariu, *Gramatec'a limbei romane*, Buc., 1877.

[6] În *Gramatica Academiei* vol. I, p. 32, considerarea ca parte de vorbire a articolului este justificată printr-o anumită „independenţă formală" a unor articole şi prin „caracterul analizabil al structurii lor interne în rădăcină şi desinenţe".

ție, prepoziție etc.) că nu e o parte de vorbire în sensul obișnuit al termenului, ci o unealtă gramaticală[1]. Specificarea aceasta este deosebit de prețioasă, deoarece exprimă intuirea corectă a situației articolului în limba română actuală. În această etapă de dezvoltare a limbii române, articolul reprezintă, în cele mai multe cazuri, un mijloc, și anume un mijloc gramatical de exprimare a categoriei determinării.

2. Considerarea articolului ca morfem al categoriei determinării și nu ca parte de vorbire de sine stătătoare este justificată de o serie întreagă de fapte.

Numărul elementelor lingvistice considerate articole este foarte restrîns, mult mai restrîns decît al oricărei alte părți de vorbire. Nu există nici o parte de vorbire care să nu cuprindă decît 3—4 unități.

Aceste unități sînt strict limitate distribuțional : nu apar decît într-un singur context, și anume în vecinătatea unui substantiv, în apropierea directă a acestuia, alipite, adeseori fuzionînd chiar fonetic cu substantivul (*cartea*, *casa*, *o carte* etc.), sau într-o grupare în care apare obligatoriu un substantiv (*frumoasa carte*). Această caracteristică sintactică corespunde unei particularități de conținut : elementele numite „articol" au un conținut semantic foarte abstract care nu poate fi definit sau descris, izolat, surprinderea valorii acestor elemente nefiind posibilă decît pornind de la substantiv + articol[2]. Într-o asemenea grupare, *floarea*, de ex., prezența articolului nu adaugă nici un sens nou substantivului (forma articulată nu diferă semantic de forma nearticulată : *floare*). Celelalte categorii de determinanți nominali, adjectivele pronominale (*această floare*) sau calificative (*floare roșie*) aduc întotdeauna într-un fel sau altul o informație suplimentară, care nu poate fi în nici un fel dedusă din sensul substantivului sau din poziția lui sintactică. O îmbogățire sau o modificare semantică însoțește și alăturarea de substantiv a unui morfem derivativ, sufix sau prefix: *floricică* diferă semantic de *floare*, iar *florărie* are un conținut lexical net diferit. Prezența articolului nu are nici una dintre aceste consecințe semantice. Alăturarea articolelor la substantiv are ca efect numai restrîngerea sferei de referire a substantivului, limitînd, pînă la individualizare, obiectele indicate de substantiv. Într-o serie ca: *floare*, *o floare*, *floarea*, se manifestă clar acest rol specific al articolului. Substantivul fără articol (*floare*) și substantivul însoțit de articol (*floarea*, *o floare*) păstrează nealterat sensul lexical, ultimul capătă însă o valoare suplimentară; ele se opun deci, din punctul de vedere al conținutului, în măsura în care *floare* se opune formei *flori* (singular,

[1] *Gramatica Academiei, loc. cit.* admite că sînt situații, în care „e greu de identificat articolul ca parte de vorbire, deci cuvînt aparte" și adaugă: „Noțiunea de „forme" articulate și nearticulate leagă articolul de flexiune".

[2] I. Coteanu, *Contribuții la teoria articolului*, în SCL, IX (1958), p. 17—44

genitiv — dativ, sau plural), deci ca două forme ale aceluiaşi cuvînt, ca elemente ale aceleiaşi paradigme.

Deoarece apariţia articolului presupune în mod necesar prezenţa unui substantiv, putem spune că articolul cere substantivul. Spre deosebire de adjectiv însă, care şi el cere substantivul, prezenţa articolului poate fi determinată, adică impusă, la rîndul ei, de prezenţa unui alt element în lanţul comunicării. Apariţia articolului poate fi impusă de prezenţa anterioară a substantivului, care, reluat, se articulează : *Am cumpărat pîine. Pîinea era proaspătă*, sau de prezenţa unui alt cuvînt: adjectivul *tot* cere obligatoriu articularea substantivului: *Tot oraşul a luat parte la demonstraţie* etc. Faptul că poate fi cerut de un anumit element prezent în comunicare constituie de asemenea un argument în afirmarea caracterului gramatical al categoriei determinării în limba română şi justifică considerarea articolului care reprezintă mijlocul de exprimare a acestei categorii, nu ca „parte de vorbire", ci ca morfem, şi anume morfem dependent, de acelaşi tip ca desinenţele care exprimă numărul, cazul etc. Diferenţa dintre articol şi desinenţă constă în faptul că grupul de morfeme pe care îl reprezintă articolul cuprinde atît elemente cu poziţie enclitică faţă de morfemul radical, cît şi elemente cu poziţie proclitică[1].

Între aceste două serii de elemente există o deosebire importantă : elementul enclitic fuzionează cu substantivul, orice intercalare între ele fiind exclusă (*floare mare***a** nu e posibil), pe cînd elementul proclitic este disociabil : gruparea *o frumoasă floare* este posibilă. Între articolul proclitic şi substantiv se pot intercala numai adjective (construcţii ca *o de primăvară floare, o a ficusului floare* nu sînt posibile), dar orice adjectiv [2]. De adjectivele pronominale şi de numerale, cu care se aseamănă prin topică şi prin caracterul disociabil (*această frumoasă floare, fiecare albă floare, două albe flori* etc.), articolul nehotărît se deosebeşte prin faptul că nu apare decît în acest unic tip de context şi prin faptul că nu poate fi decît proclitic, pe cînd multe adjective pronominale pot apărea înainte şi după substantiv (*acest om, omul acesta, celălalt om, omul celălalt*, dar numai *fiecare om, vreun om, alt om*). De adjectivul nehotărît *(un, o, unii, unele)*, cu care e parţial omonim, articolul nehotărît se distinge net prin prezenţa formei de nominativ—acuzativ plural *nişte* (care îi e proprie).

[1] O situaţie similară apare în exprimarea categoriei timpului, care se manifestă prin sufixe *cîntai*, dar şi prin afixe proclitice *ai cîntat*.

[2] Exceptînd unele adjective determinative : *acest, fiecare* sau calificative : *gri*, de ex. Se poate spune însă : *O oarecare floare, o altă floare*.

3. Categoria determinării cuprinde în limba română trei valori: nedeterminat, determinat nedefinit, determinat definit, care se organizează într-un sistem de trei opoziţii[1]:

(1) nedeterminat — determinat definit
(2) nedeterminat — determinat nedefinit
(3) determinat nedefinit — determinat definit

Dintre aceste trei opoziţii, fundamentală este opoziţia (1), deşi, cum vom vedea, nu este cea mai răspîndită: într-un număr destul de mare de situaţii această opoziţie nu se realizează.

4. Elementele considerate în gramaticile curente ale limbii române, global şi în toate situaţiile, articole se relevă a fi, în multe cazuri, complet străine de categoria determinării, iar, în altele, cumulează alte roluri pe lîngă cel de morfeme ale categoriei determinării.

Astfel articolul, variind în raport cu numărul, genul şi cazul, contribuie la exprimarea cazului substantivului. Datorită articolului, forma unică a substantivelor masculine se diferenţiază, ajungîndu-se astfel la acelaşi tip de sincretisme ca în cazul substantivelor feminine: nominativul omonim cu acuzativul: *calul*, *un cal* şi genitivul cu dativul: *(al) calului*, *(al) unui cal*. Ideea de caz e atît de strîns asociată de forma cu articol, încît vorbitorii limbii române tind să considere forma *calului*, de exemplu, formă de genitiv (sau dativ) a substantivului *cal*[2]. Articolul are, deci, în aceste situaţii, pe lîngă rolul de morfem al categoriei determinării, şi pe acela de indice al cazului (şi numărului).

În cazurile în care articolul însoţeşte adjectivele substantivate, articolul are şi funcţia de marcă a substantivării: adj. *sărac*, subst. *săracul*.

Extinzîndu-se foarte mult prin analogie, articolul a ajuns să apară în limba actuală în situaţii care nu au nimic comun cu categoria determinării. Calitatea de morfem al determinării presupune manifestarea în poziţia dată măcar a uneia dintre cele trei opoziţii proprii categoriei determinării.

Aşa, de exemplu, articolul nu are calitatea de morfem al determinării în prepoziţia *înaintea*, deoarece într-un context ca *Merge înaintea coloanei* nu poate apărea şi forma cu articol şi cea fără articol: *Merge înainte coloanei* nu este o construcţie românească. Adverbul *înainte* se întîlneşte în altfel de contexte: *Merge înainte*, de ex., dar într-un asemenea context nu poate apărea *înaintea*. În *înaintea*, „articolul" *a* are numai rolul de a distinge prepoziţia de adverb [3].

[1] Cf. V. Guţu Romalo, *Unele valori ale articolului în limba română actuală*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Buc., 1958, p. 365.

[2] Cf. I. Coteanu, *art. cit.*

[3] Prezenţa articolului în asemenea situaţii este rezultatul analogiei, cf. F. Ciobanu, *Observaţii asupra prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale în limba română*, în SG, II, p. 96–97.

Nu are rol de morfem al categoriei determinării articolul nici în *unul*, *altul*, în care articolul distinge prin prezența sa, la forma de nominativ-acuzativ, pronumele de adjectivul pronominal corespunzător: *un om / unul*, *alt om / altul*, rol pe care la genitiv-dativ îl îndeplinește particula deictică *-a (altui / altuia)*. În acest caz, articolul face parte din structura pronumelui nedefinit. Același este rolul articolului la numeralele ordinale, care în limba română sînt niște formații specifice [1], rezultate din combinarea numeralului cardinal cu așa-numitul articol genitival și articolul enclitic: *trei / al trei-le-(a)*, *a trei-a*. „Articolele" nu au, în acest caz, nici o contingență cu categoria determinării, ci sînt p ă r ț i c o n s t i t u t i v e [2] ale numeralului ordinal, așa încît eliminarea „articolelor" desființează forma acestui numeral: *(al) trei* nu există în limba română. Pe de altă parte, în aceste formații, elementele în discuție nu numai că nu pot fi omise, dar nu pot fi nici înlocuite cu alte articole. Acestea se pot a d ă u g a însă în anumite situații: *un al doilea (ca el nu mai găsești)*, *cel de al doilea* etc. Apariția celei de a doua serii de articole se datorește analogiei cu construcțiile substantivale în care prezența articolului este aproape obligatorie. De altfel articolul din aceste exemple nu aduce nimic în plus, cele două forme, cu și fără articol, fiind în această situație în raport de variație liberă: se poate spune în egală măsură *Al doilea ca el nu găsești* sau *Un al doilea ca el... Al doilea a răspuns bine* sau *Cel de al doilea a răspuns.*

O situație specială are articolul și atunci cînd însoțește substantivele proprii nume de persoană. Finala acestor substantive confundată cu articolul sau articolul propriu-zis, în cazul apelativelor devenite nume proprii, nu reprezintă morfeme ale categoriei determinării, fiind străine oricăreia dintre cele trei opoziții proprii acestei categorii [3].

Confundarea finalei numelor proprii feminine cu articolul a permis crearea analogică a unei forme „nearticulate" utilizate pentru exprimarea vocativului, caz care se dovedește tenace în limba română pentru substantivele nume de persoană. Forma aceasta se întrebuințează paralel cu cea în *-o* (care a căpătat în unele stiluri ale limbii o nuanță ușor peiorativă). Astfel, alături de *Maria*, *Ileana*, apar la vocativ, cazul fiind clar exprimat, formele *Mario*, *Ileano*, dar și *Marie*, *Ileană*.

Opoziția articulat-nearticulat servește în această situație la exprimarea unei opoziții de caz, determinarea neavînd nici un rol.

[1] De la doi în sus. Numeralul *întîi* este moștenit din latină, iar *primul*, *prima* reprezintă în limba română împrumuturi romanice recente.

[2] Vezi *Numeralul*, p. 160.

[3] În cazul apelativelor devenite nume proprii, articolul a marcat trecerea de la o categorie la alta: cf. *croitor / Croitoru(l)*, *zugrav / Zugravu(l)* etc. Ca nume propriu, substantivul neputînd fi întrebuințat decît articulat, valoarea determinativă a articolului se anulează (comp. *floare* și *Floarea*).

Îndepărtarea finalei considerate articol servește, ca și asocierea cu un articol nehotărît sau folosirea la plural a numelor proprii, și la transformarea substantivelor proprii în substantive comune : *Odat'a fost ca numai Marie pe pămînt — Dar ca de milioane de ori e Magdalenă* (Coșbuc); *Niște Harpagoni, Cațavenci; Hristoși să fiți...* (Coșbuc).

Articolul proclitic *lui*, specific substantivelor proprii masculine, nume de persoană *(lui Ion, lui Radu)*, este de asemenea străin de categoria determinării. Rolul lui se reduce la indicarea cazului substantivului; servește, deci, ca marcă a genitiv-dativului. În această calitate, *lui* se extinde și la substantivele feminine: *lui Maria, lui mama* etc.

5. Discuția anterioară arată că între categoria determinării și articol există o relație foarte strînsă în sensul că această categorie se manifestă prin articol, care reprezintă modalitatea gramaticală de exprimare a determinării. Dar articolul, sau ceea ce considerăm în general articol, nu reprezintă totdeauna un morfem al determinării.

Articolul are rolul de morfem al determinării numai în situațiile în care este posibilă măcar una dintre opozițiile proprii categoriei determinării, și anume dacă această opoziție apare în cursul întregii paradigme a cuvîntului.

Dacă nici una dintre opoziții nu se realizează, articolul nu are nimic comun cu categoria determinării și are cu totul alt rol. Astfel articolul poate fi element constitutiv, formativ, al unui cuvînt, ca în *al doilea*, în *dînsul*, în *unul*, *altul* (în acest ultim caz are și rolul de a distinge adjectivul pronominal de pronumele respectiv), în *înaintea*, *împrejurul* (unde are și rolul de a diferenția formal prepoziția de adverbul din care derivă).

Pe de altă parte, articolul cumulează, în situațiile în care însoțește un substantiv, pe lîngă rolul de morfem al determinării, pe acela de indice al cazului. Cînd însoțește alte părți de vorbire substantivate (substantive provenind din adjective: *frumosul*, adverbe: *binele*, pronume: *eul* etc.), are pe lîngă cele două valori menționate mai înainte și pe aceea de indice al substantivării.

În cazul numelor proprii de persoană care se caracterizează, între altele, prin indiferența față de categoria gramaticală a determinării, articolul, apărînd totdeauna, nu are decît rolul de indice al categoriei cazului. Însoțind această categorie de substantive, articolul nu are, deci, rol de morfem al determinării. În cazul unor substantive proprii feminine, limba română utilizează cele două forme, articulată și nearticulată, pentru a exprima categoria gramaticală a cazului: opoziția articulat/nearticulat corespunde opoziției nominativ

—a c u z a t i v / v o c a t i v, şi nu cum ne-am aştepta opoziţiei d e t e r m i n a t / n e d e t e r m i n a t.

6. Concluzia la care duce analiza situaţiilor în care apare articolul este că ceea ce ne-am obişnuit să numim articol reprezintă o categorie extrem de eterogenă de elemente, avînd în limbă roluri foarte diferite, disparate, greu de redus la o clasă unică. Rolul cel mai important îl reprezintă acela de expresie gramaticală a categoriei determinării. În acest caz, articolul nu poate fi considerat p a r t e d e v o r b i r e. Dar nici în celelalte situaţii, cînd apare cu rolul de element formativ al unor cuvinte, sau ca indice al cazului, considerarea articolului ca parte de vorbire n-ar fi justificată.

De altfel, chiar termenul de articol este, în lumina acestor consideraţii, ambiguu, şi s-ar impune restrîngerea lui, specializarea pentru una sau alta dintre cele două situaţii şi ar fi, poate, mai comod să fie păstrat numai pentru situaţiile în care are rolul de element formativ, utilizînd pentru cele în care exprimă categoria determinării pe acela de morfem al acestei categorii (aşa cum în situaţiile în care exprimă numai cazul poate fi considerat simplu morfem al cazului).

7. Ca morfem al determinării, articolul apare în situaţii în care se realizează toate cele trei opoziţii, şi în situaţii în care nu se realizează decît una dintre ele. Aceste opoziţii se realizează prin aşa-numitul articol definit enclitic *-ul*, *-a* etc. şi prin articolul nedefinit proclitic *un*, *o*.

8. În limba română actuală predomină ca frecvenţă folosirea substantivului determinat (definit sau nedefinit), faţă de cea a substantivului nedeterminat. Se constată de asemenea deosebiri de întrebuinţare în raport cu cazurile:

I. La g e n i t i v - d a t i v substantivul este aproape totdeauna însoţit de articol definit sau nedefinit: *Opera scriitorului*, *Opera unui scriitor*; *Dă cartea copilului*, *Dă cartea unui copil*; *Vine înaintea prietenilor*, *Vine înaintea unor prieteni*; *Reuşeşte graţie perseverenţei* etc.

Substantivele în genitiv-dativ se întrebuinţează fără articol numai cînd sînt precedate de un adjectiv pronominal: *Opera acestui scriitor*, *Vine înaintea fiecărui prieten* etc. (dar: *Opera scriitorului acestuia*).

Cînd substantivul este precedat de un adjectiv propriu-zis, articolul se ataşează adjectivului: *Opera marelui scriitor*, *Dă cartea frumosului copil* etc.

II. Substantivul în n o m i n a t i v este, de obicei, însoţit de articol: *Vine trenul*, *Vine un tren*; *Elevul conştiincios învaţă*, *Un elev conştiincios învaţă* etc.

Situaţiile în care substantivul subiect apare nearticulat sînt în limba actuală puţin numeroase. Astfel pot apărea fără articol, deci nedeterminate:

a) Substantivele care denumesc fenomene ale naturii: *Bate vînt, Vine furtună.* Sînt posibile însă și construcțiile cu substantivul determinat: *Bate vîntul, Vine furtuna.* În limba actuală predomină net construcțiile de acest ultim tip. Substantivul nedeterminat se întîlnește mult mai rar, mai ales în textele literare. Dintre scriitori folosesc frecvent fără articol substantivele care denumesc fenomene ale naturii și au rol de subiect M. Eminescu și M. Sadoveanu.

b) Substantivele nume de rudenie însoțite de un adjectiv posesiv: *A venit frate-meu, Tată-tău a spus* etc. Construcțiile de acest fel, în care substantivul și posesivul formează un grup sudat, un compus [1], se întîlnesc în limba populară. Limba literară preferă construcțiile cu substantivul determinat: *Tatăl tău a spus, Fratele meu a venit* etc.

c) Un substantiv la plural: *Pleacă vapoare, Se joacă copii.* Deosebit de frecvent este nearticulat subiectul lui *a trebui*: *Îmi trebuie cărți,* dar și *Îmi trebuie niște cărți, Îmi trebuie cărțile.*

În această situație predomină ca frecvență substantivul nedeterminat, cu condiția ca subiectul să fie la plural. Cînd subiectul este un substantiv la singular, acesta se întrebuințează mai des articulat: *Îmi trebuie o carte (cartea)* și nu: *Îmi trebuie carte.*

d) Orice substantiv în unele proverbe, deci în construcții cu caracter arhaic [2]: *Corb la corb ochii nu scoate*, de ex.

e) Substantivul subiect în construcții negative: *Pic de nour nu se vede, Țipenie de om nu se arată pe stradă, Din această situație nu există ieșire.* Substantivele nearticulate subliniază în astfel de construcții negația [3].

Substantivele în nominativ cu rol de n u m e p r e d i c a t i v se folosesc mai ales nearticulate: *El este profesor (bun)*, dar și articulate: *El este un profesor bun, El este profesorul bun* etc.

Dacă verbul nepredicativ este *a deveni, a ieși, a ajunge*, numele predicativ este aproape totdeauna nearticulat: *Voi deveniți scriitori (mari), Ion iese doctor* etc. Construcțiile cu substantivul determinat sînt posibile, dar puțin frecvente. Se întîlnesc, mai ales, cînd substantivul este însoțit de un determinant: *El devine un scriitor mare, El iese un doctor bun, El devine poetul generației sale, El ajunge poetul cel mare* etc.

Se folosește de asemeni nearticulat substantivul în construcții fixate de tipul *(Mi-) e somn, (Ți-)e frig* etc.

[1] Cf. în acest sens: *mami-sii, lui tată-su, frate-su lui Ion* etc.

[2] Construcții cu caracter arhaic se întîlnesc frecvent în poezia populară: *Vînt mi-o adia, Fluier mi-o mișca* etc.

[3] Limba contemporană înregistrează și unele construcții greșite, în care substantivul nearticulat este întrebuințat, plecîndu-se de la un model francez în locul substantivului articulat. Ex.: *mamă și băiat căutau o portiță; melodica armonie strămutase copil și mamă în afară de timp* (Cezar Petrescu).

III. Substantivul în **a c u z a t i v** poate apărea în egală măsură determinat sau nedeterminat: *Cumpără cărți (niște cărți, cărțile).*

Substantivul nedeterminat se întrebuințează de obicei atunci cînd:

a) Substantivul complement direct este la plural: *Cumpără cărți*, dar *Cumpără o carte* sau *Cumpără cartea*. Construcția *Cumpără carte* nu se folosește în limba actuală.

b) Substantivul nedeterminat singular se întîlnește în construcții cu caracter fix, ca, de ex., *Învață carte*, *Dă veste* etc.

c) Substantivul complement direct la singular reprezintă un nume de materie: *Cumpără pîine*, *Bea lapte*, *Respiră aer curat* etc. (Sînt posibile însă și construcțiile cu substantivul determinat: *Bea un lapte cald*, *Bea laptele cald* etc.)

d) Substantivul are rol de circumstanțial: *Strînge florile mănunchi*, *Lasă cărțile vraf* etc. În acest caz, substantivul nu poate fi determinat de un atribut [1].

e) Substantivul este precedat de o prepoziție (care cere acuzativul): *Vine la timp*, *Stă în casă*, *Pune cartea pe masă* etc.

Substantivul precedat de prepoziție poate fi determinat de articol:

1. Cînd este însoțit de un atribut: *Pune cartea pe o masă de lemn*, *Pune cartea pe masa de lemn*, *Stă într-o casă mare*, *Stă în casa mare* etc.

2. Cînd substantivul este un nume de rudenie indicînd o ființă unică pentru un anumit vorbitor. În acest caz substantivul este determinat definit: *Mă duc la mama*, *Vede pe bunicul* etc.

3. Cînd substantivul este precedat de prepoziția *cu*: *Vine cu trenul*, *Scrie cu creionul roșu*. În cazul ultimului exemplu, e posibilă, uneori, și construcția cu substantivul nedeterminat: *Scrie cu creion roșu* (construcția *Vine cu tren* nu este însă posibilă). E de obicei nearticulat substantivul precedat de *cu* cînd are rol de atribut: *cafea cu lapte*, *coșul cu flori* etc.

IV. Substantivele precedate de un adjectiv pronominal sau de un numeral se întrebuințează întotdeauna, indiferent de caz sau de rolul sintactic, **f ă r ă** articol: *Au venit acești copii*, *A adus această carte*, *S-au întîlnit patru călători*, *A țesut cinci covoare*, *Al doilea participant la concurs a răspuns corect* etc.

V. Substantivul precedat de un adjectiv propriu-zis este aproape totdeauna articulat, articolul atașîndu-se adjectivului: *A terminat minunatul basm*, *A cîntat un frumos cîntec* etc.

[1] În asemenea construcții nu e clar că substantivul circumstanțial stă în acuzativ, căci nu se poate face substituția cu pronumele personal care distinge prin forme specifice acest caz.

9. În concluzie, se poate spune că în limba actuală se constată tendința de a restrînge folosirea substantivului nedeterminat [1], tendință care se manifestă mai puternic la genitiv-dativ și la nominativ (subiect), mai slab la acuzativ.

10. Substantivul determinat definit sau nedefinit apare în aceleași condiții sintactice. Întrebuințarea unuia sau altuia dintre cele două articole depinde de sens: articolul definit însoțește substantivul cînd acesta indică un obiect clar individualizat, iar cînd determinarea e mai puțin precisă se recurge la articolul nedefinit.

Articolul definit enclitic-morfem al determinării se întrebuințează:

a) Cînd substantivul este însoțit de un atribut determinativ și atributul exprimă o caracteristică a obiectului indicat de substantivul regent capabilă să-l deosebească pe acesta de celelalte obiecte din aceeași categorie: *zîmbește vesel soarele bălai și steagurile roșii ard în soare* (Beniuc); *n-am cosit din holda lor un pai* (Idem); *rodul muncii sale*; *munții Carpați*; *bulevardul Bălcescu* etc.

Prezența unui atribut pe lîngă substantiv arată că obiectul în discuție este cunoscut vorbitorului. Cînd atributul nu are caracter determinativ, substantivul este nearticulat sau articulat cu articol nedefinit. Spunem astfel *atitudinea tovarășului*, dar *(o) atitudine de tovarăș*; în primul caz este vorba de atitudinea unui tovarăș cunoscut, deci determinat, și de aceea ambele substantive primesc articolul, în al doilea, atributul servește ca un simplu calificativ, la fel cu adjectivul, cum dovedește faptul că, în loc de *atitudine de tovarăș*, putem spune, cu exact același înțeles, *atitudine tovărășească*. Dacă în construcția a doua se adaugă un atribut determinativ, articolul apare: *atitudinea de tovarăș a profesorului nostru* (sau *atitudinea tovărășească a profesorului nostru*).

b) Cînd substantivul nu este însoțit de un atribut, dar indică un obiect cunoscut:

1. Pentru că a apărut mai înainte în comunicare: *A cumpărat pîine și unt. Pîinea a mîncat-o*; *Am văzut o casă frumoasă... casa era sediul Sfatului popular.*

2. Pentru că exprimă un fenomen al naturii sau o senzație sau un fenomen fiziologic general uman: *Arde soarele*, *Vine toamna*, *Foamea-i cel mai bun bucătar.*

3. Pentru că indică o ființă unică pentru un anumit vorbitor: *A venit mama*, *A întîlnit pe bunicul* (dar și *A venit o mamă*, *Un bunic este totdeauna folositor*, dacă substantivul este utilizat pentru a denumi o categorie).

[1] Tendința de a reduce întrebuințarea substantivului nearticulat se manifestă, în general, în limbile romanice și este în multe cazuri (în franceză, de ex.), mult mai avansată decît în română, care se dovedește, și sub acest aspect, mai conservatoare.

Numele celorlalte grade de rudenie, care nu îndeplinesc condiţia arătată, nu se pot întrebuinţa articulate, dacă nu sînt însoţite de un determinant. Este, deci, greşit să spunem: *am scris sorei*; *desearǎ mǎ întîlnesc cu fratele* etc.

Şi substantive care desemnează fiinţe bine cunoscute pot să fie considerate de către vorbitor ca unice în împrejurarea dată şi să primească, deci, articolul: *au început a pişca din somn pe împăratul* (Creangă); *cînd fu a se înfăţişa la boierul* (Ispirescu). Cf. şi *vine domnul*, *am să te spun la domnul* (în vorbirea şcolarilor de pe vremuri). Şi nume de lucruri se construiesc la fel, dacă vorbitorul le consideră unice. De ex.: *luna şi stelele cufundate în marea*; *pînă la marea* (Creangă). În limba veche astfel de construcţii erau frecvente. Astăzi ele au caracter arhaic şi popular, de aceea apar în opere literare, cu scopuri stilistice.

c) Cînd substantivul indică generic specia ca totalitate: *numai rîndunеaua era sfîntă şi putea să-şi crească liniştită puii*; *Ca ţăranul printre snopi de grîu voi intra masiv şi greu în vreme* (Beniuc). În astfel de cazuri intervine, indirect, şi opoziţia dintre două sau mai multe specii, deci tot individualizarea, separarea uneia de celelalte.

Datorită acestei opoziţii, substantivul apare articulat şi atunci cînd este vorba de un singur exemplar al speciei. În *i-a mîncat lupul oaia*, prezenţa articolului se explică prin faptul că, deşi are în vedere un singur lup, vorbitorul îl înfăţişează ca pe un reprezentant al întregii specii, în sensul că nu ursul sau vulpea, ci lupul, ca atare, în calitatea lui de „lup" (=specie), a săvîrşit acţiunea enunţată. Experienţa de veacuri a ciobanului şi a ţăranului a creat această siguranţă că numai „lupul", şi nu alt animal, poate să le mănînce oile.

d) Cînd substantivul face parte din construcţia cu caracter fix[1] *a face pe* ~: *a face pe savantul*, *a face pe poetul* etc. În această construcţie substantivul indică într-un fel (figurat) tot specia. După modelul acesta s-au creat formule similare cu adjective cărora li se dă valoare substantivală: *a face pe deşteptul* (*pe marele*, *pe teribilul* etc.).

Tot construcţii fixe reprezintă şi *la anul*, *la luna*, *la săptămîna*, unde substantivul articulat arată repetarea, la intervale bine determinate, deci cunoscute, a acţiunii verbului pe care îl determină.

e) Substantivele determinate de adjectivul *tot* sînt întotdeauna articulate, indiferent de caz şi de topica adjectivului: *Tot oraşul (oraşul tot) a participat la demonstraţie*, *Am vizitat tot oraşul*.

f) Substantivul însoţit de adjectivul *întreg* este articulat cînd precedă adjectivul: *grupul întreg*, dar poate fi articulat sau nearticulat, cînd

[1] În situaţiile în care prezenţa unui anumit articol este obligatorie, valoarea lui determinativă se pierde.

stă după adjectiv: *Întreg grupul a luat parte la acțiune*, *Întregul grup a răspuns la apel.*

g) Substantivul precedat de adjectivul *biet* poate fi articulat sau nu în funcție de adjectiv: dacă articolul se atașează adjectivului, substantivul se întrebuințează fără articol și invers: *biata mamă, biată mamă*. Se constată o ușoară deosebire de sens între cele două construcții.

11. Substantivul determinat nedefinit se întrebuințează în condiții sintactice similare cu cele în care apare substantivul determinat definit; folosirea unui grad de determinare sau a altuia depinde în sens strict de conținutul comunicării. De aceea, nu ne oprim asupra articolului nedefinit decît pentru a releva unele situații mai speciale. Astfel:

Uneori substantivul însoțit de articol nedefinit poate avea un sens general, întocmai ca atunci cînd este însoțit de articol definit. Ex.: *Un profesor trebuie să fie conștiincios și corect* este echivalent ca sens cu *Profesorul trebuie să fie conștiincios și corect*, cu deosebirea că *un profesor* are capacitatea de a exprima prin individualități, „fărămițat“ generalitatea, căci este asociat în mintea noastră cu sinonime ca *orice (fiecare) profesor*.

Forma de nom. acuz. plural *niște*, formă specifică articolului nedefinit, poate avea uneori o nuanță depreciativă. De aceea trebuie folosită cu prudență. (Cf. titlul, nepotrivit, al articolului din *Gazeta literară*, 9 dec. 1954: *Niște mărturisiri*; ar fi fost mai potrivit *Mărturisiri*).

12. În grupul articolului mai sînt înglobate de obicei, în afară de elementele discutate în paragrafele anterioare, încă două: a r t i c o l u l g e n i t i v a l (sau p o s e s i v) și a r t i c o l u l a d j e c t i v a l (sau d e m o n s t r a t i v[1]).

Să vedem care este raportul dintre aceste elemente și categoria determinării.

În ce privește articolul genitival, el nu poate fi inclus printre morfemele categoriei determinării, pentru că prezența sau lipsa lui în anumite poziții nu presupune nici un fel de diferență sub aspectul determinării[2]. Așa, de ex., articolul genitival apare atunci cînd substantivul (sau pronumele) în genitiv are ca element regent un substantiv nearticulat enclitic: *o carte a studentului*, dar *cartea studentului*, cînd între elementul regent și substantivul în genitiv se intercalează un alt deter-

[1] *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 107 passim, preferă termenul *articol demonstrativ*, care pune în evidență raportul dintre acest element și pronumele (adjectivul) demonstrativ. Acest termen e din toate punctele de vedere mai potrivit decît cel de articol adjectival.

[2] Acest lucru a fost observat de *Ascar Rosenstand Hansen*, care în *Artikel systemet i rumansk*, Copenhaga, 1952, numește articolul genitival „element fix“ (cf. rezumatul francez al lucrării, p. 165).

minant : *cartea nouă a studentului*, *o carte nouă a studentului*, sau cînd substantivul în genitiv stă înaintea elementului regent : *a ţării înflorire*. În exact aceleaşi condiţii apare acest articol şi atunci cînd însoţeşte un adjectiv posesiv : *această datorie a noastră*, *a noastră datorie*, dar *datoria noastră*.

În construcţiile de acest fel, deşi formează grup comun cu substantivul în genitiv, articolul genitival, flexibil în raport cu genul şi cu numărul, pentru că se acordă cu substantivul regent, pare a avea rolul de a-l anticipa sau de a-l relua pe acesta din urmă, subliniind astfel relaţia dintre cele două componente ale grupului nominal.

Dependenţa complexă a articolului genitival provoacă în limba actuală numeroase greşeli de acord : *hotărîri a consiliului*, *comitetul de redacţie a revistei* etc.

Mai puţin clară este poziţia articolului demonstrativ faţă de categoria determinării. Acest articol apare de obicei între substantiv şi determinantul său (mai ales adjectiv) : *omul cel bun* [1], poate însoţi un numeral ordinal: *cel de al doilea* sau cardinal: *cei trei* şi un adjectiv „substantivat" : *cel sărac*. În cazul în care se întrebuinţează între substantiv şi adjectiv, el nu are valoare determinativă clară : din punctul de vedere al determinării, grupările de tipul *omul cel bun* şi *omul bun* sînt oarecum echivalente. Articolul demonstrativ adaugă o nuanţă vag demonstrativă construcţiei, dublînd, într-un fel, în această situaţie, articolul enclitic, pe care îl presupune cu necesitate : *un om cel bun* sau *acest om cel bun* nu sînt posibile în limba română actuală. (Reciproca nu e adevărată, articolul enclitic nu impune un articol adjectival.) De altfel, în limba actuală, adjectivul atribut este foarte rar precedat de acest articol [2], şi anume mai ales atunci cînd între substantiv şi adjectiv se intercalează alte elemente, ca în *Casa de piatră cea veche* [3]. În asemenea situaţii, articolul demonstrativ se conservă, fiindcă face mai clară relaţia dintre adjectiv şi substantivul regent : în exemplul de mai înainte, *cea veche* nu se poate referi decît la *casa*, pentru că subordonarea faţă de substantivul *piatră* este exclusă, substantivul acesta fiind nearticulat. Rolul articolului demonstrativ pare a fi, deci, stabilirea unei relaţii şi constituie reluarea, într-un fel, a substantivului determinat.

[1] Articolul adjectival apare numai cînd adjectivul urmează după substantiv : topica *cel bun om* nu e posibilă.

[2] În secolul al XIX-lea însă era frecvent. Construcţii de tipul *bătălia cea crîncenă*, *arma cea ucigătoare* se întîlnesc foarte des la Bălcescu, de exemplu.

[3] Folosirea rară explică de ce, deşi în asemenea situaţii articolul adjectival trebuie acordat în gen, număr şi caz cu substantivul, în limba actuală se neglijează destul de des acordul în caz: *A spus soldatului de gardă cel tînăr*, de ex.

Cînd precedă numeralul ordinal, articolul demonstrativ exprimă o anumită determinare, imprimă construcției o nuanță demonstrativă, dar prezența lui are și marele avantaj de a face posibilă exprimarea cazului, întrucît altfel numeralul ordinal este invariabil. De aceea, dacă în construcții ca *Omul (cel) de al doilea*, *(Cel de) al doilea a răspuns bine* prezența lui *cel* este oarecum facultativă, în contexte ca *Răspunsul celui de al doilea a fost mai bun* ea este obligatorie.

Prezența prepoziției *de* face de altfel foarte îndoielnică calitatea de articol al lui *cel* și îl apropie de pronume [1].

Ca mijloc de exprimare a cazului apare articolul adjectival și atunci cînd însoțește numeralul cardinal : *cei doi ; răspunsul celor trei* etc. Și în aceste construcții întrebuințarea lui *cel* nu este incompatibilă cu calitatea de pronume sau adjectiv demonstrativ[2], ca și în situațiile în care însoțește un adjectiv : *Cel bogat nu crede celui sărac* [3] sau *omul cel sărac, omul cel mai sărac.*

Articolul demonstrativ se apropie, deci, în situațiile în care este folosit, prin anumite particularități de construcție și prin semantică, mai mult de pronumele și adjectivul demonstrativ decît de morfemele categoriei determinării. De demonstrativul de depărtare (*acela* etc.) de care se leagă clar din punct de vedere etimologic, articolul se deosebește prin particularități de distribuție și printr-un sens demonstrativ mai atenuat (ceea ce face ca în anumite situații să fie simțit ca fiind oarecum sinonim cu articolul enclitic definit : comp. *Cel frumos / Frumosul*).

Din discuția precedentă reiese, pe de o parte, că elementele denumite în mod curent a r t i c o l e reprezintă unități avînd în limbă funcții extrem de diferite (morfem, adjectiv sau pronume etc.) și care, tocmai din această pricină, nu pot fi decît arbitrar reunite într-o singură clasă, iar, pe de altă parte, că nici una dintre funcțiile înregistrate la diversele articole nu pare să justifice recunoașterea existenței unei părți de vorbire de sine stătătoare, reprezentată de articol.

[1] Comp. *acesta de al treilea*; *acesta de aici* etc.

[2] Comp. : *Aceia doi, acei doi, aceștia doi* etc. În *cei doi* nuanța demonstrativă este mai atenuată decît în *aceia doi*.

[3] În asemenea situații se vorbește, de obicei, de „adjectiv substantivat".

VERBUL

I

Numim **verb** partea de vorbire care, din punct de vedere morfologic, se caracterizează prin faptul că exprimă în paradigma sa categoriile gramaticale ale timpului și modului asociate, în cele mai multe cazuri, cu cele ale numărului și persoanei. Din punct de vedere sintactic se caracterizează prin faptul că poate constitui nucleul propoziției.

Din punct de vedere semantic, verbele se caracterizează prin faptul că exprimă acțiuni, stări, calități (*a fugi*, *a sta*, *a îmbunătăți*) privite ca procese. Acest specific semantic nu poate fi privit însă ca definitoriu pentru verb, deoarece există și substantive care au un conținut semantic asemănător: *fugă*, *ceartă*, *joacă*, *alergare*, *gîndire*, *refacere* etc.

Definitorii rămîn, deci, caracteristicile morfologice și sintactice. Verbul fiind una dintre părțile de vorbire cu o flexiune bogată și pregnant specifică, elementul morfologic are în definiție un rol foarte important.

II

1. Verbele se pot clasifica după diferite criterii.

Un criteriu foarte important îl constituie relațiile sintactice (sintagmatice) pe care le pot realiza verbele [1].

2. Astfel, pe baza relației verb — subiect, adică verb — substantiv (pronume) în nominativ, în cazul în care numele determină anumite caracteristici ale formei verbului (verbul se acordă cu subiectul), putem distinge verbe care realizează această relație și verbe care nu o cunosc. Prima categorie o constituie verbele personale de tipul *a lucra*, *a cînta*, *a veni*, *a dormi* etc.; cea de a doua, a verbelor impersonale, mult mai restrînsă, cuprinde verbe ca *a ploua*, *a tuna*, *a ninge*, *a fulgera*.

Limitele dintre aceste două clase de verbe nu sînt absolut rigide, în sensul că se înregistrează treceri de la o clasă la alta, mai des de la impersonale la personale: *a fulgera* în *mă fulgeri (mă fulgeră) cu pri-*

[1] Pentru o prezentare de ansamblu a posibilităților combinative ale verbelor în limba română, vezi V. Guțu Romalo, *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică*, în SCL, XIV (1963), nr. 1, p. 29 și urm.

virea este verb personal. Schimbările de acest fel sînt însoțite, de obicei, de modificarea sensului verbului; în exemplul anterior verbul e folosit cu sens figurat.

3. Categoriile de verbe subiective și obiective se subordonează ca subdiviziuni clasei de verbe personale: sînt subiective verbele care realizează relația verb — subiect, dar cărora le e străină relația verb — obiect, pe cînd verbele care admit atît relația verb — subiect, cît și relația verb — obiect (direct sau indirect) sînt verbe obiective.

4. Relația verb—obiect direct, deci relația verb—substantiv în acuzativ, constituie criteriul altei clasificări a verbelor: clasificarea în verbe tranzitive și intranzitive. Sînt tranzitive verbele care au capacitatea de a realiza această relație, deci de a guverna un substantiv (pronume) în acuzativ, și intranzitive cele caracterizate negativ sub aspectul acestei relații. Verbe ca *a lucra*, *a face*, *a citi*, *a mînca*, *a aprinde*, *a învăța*, *a rupe* etc. sînt verbe tranzitive, pe cînd verbe ca *a dormi*, *a alerga*, *a ședea* etc. sînt intranzitive.

Pentru ca un verb să fie tranzitiv nu este nevoie ca obiectul direct să fie numaidecît exprimat, este destul să poată avea un obiect la cazul acuzativ. Astfel, în exemple ca *scrie frumos*, *văd bine* etc. avem verbe tranzitive, deși lipsește un obiect la acuzativ [1], fiindcă putem spune *scrie frumos tema; văd bine lucrurile*. Tot tranzitiv este și verbul care, afară de obiectul la acuzativ, poate avea și unul la dativ: *împrumut o carte tovarășului*.

Toate gramaticile înregistrează aceste categorii de verbe, dar, deși toate au în vedere acest comportament sintactic, această relație, în definiții o evită sau o lasă pe planul al doilea, dînd definiții în care predomină elementul semantic, referirea la planul realității. Astfel în ediția I a *Gramaticii Academiei* [2] verbele tranzitive sînt definite ca fiind „verbele a căror acțiune se răsfrînge asupra unui obiect... sau au ca rezultat un obiect", iar cele intranzitive ca fiind „verbele a căror acțiune nu se răsfrînge asupra unui obiect".

Formulată astfel, definiția celor două categorii nu exprimă criteriul real al clasificării. De altfel procedeul de a porni de la conținutul semantic al verbului este infirmat de realitatea lingvistică — în primul rînd prin faptul că aceeași acțiune poate fi exprimată prin verbe tranzitive în unele limbi și intranzitive în altele, comp. rom. *a*

[1] Se vorbește în asemenea cazuri de valoare sau întrebuințare absolută a verbului (mai exact spus, verbul se întrebuințează cu sens absolut).

[2] Vol. I, p. 241. În ed. a II-a, vol. I, p. 207, verbele tranzitive sînt caracterizate sintactic ca fiind verbele „care pot primi complement direct". complementul direct rămîne însă (cf. vol. II, p. 153) definit semantic ca „indicînd obiectul asupra căruia se exercită o acțiune ..."

aplauda (pe cineva, ceva) și rus. *aplodirovat* komu (-nibud), cemu (-nibud) sau prin verbe al căror regim variază de la o epocă la alta, în cadrul aceleiași limbi. Aceste constatări arată că specificul tranzitiv sau intranzitiv al verbelor este determinat nu atît de conținutul semantic al verbului [1], cît de organizarea sistemului gramatical al limbii, de structura ei sintactică.

Definirea categoriilor de verbe tranzitive și intranzitive prin conținutul semantic al verbelor creează și falsa problemă a verbelor „intranzitive" cu complement în acuzativ, a verbelor care prin „natura lor" nu pot avea un obiect direct, dar se construiesc totuși cu un nume în acuzativ. Un verb ca *a visa* nu este un verb a cărui acțiune să poată „trece" asupra unui obiect. De aceea, pentru a explica construcții de tipul *am visat un cal* se recurge de obicei la explicația artificială că, de fapt, în asemenea situații avem o construcție echivalentă cu *am visat visul cal*, în care avem un complement intern *vis*, cu un determinant *cal*.

Complementul intern, definit strict lexical [2], devine astfel o modalitate de a ocoli falsa problemă de care vorbeam înainte, problemă care este evitată simplu și firesc, dacă formulăm clar criteriul real al acestei clasificări, cel sintactic, fără a-i substitui unul semantic.

De altfel, regimul verbului variază uneori de la o situație la alta, de la un context la altul. Astfel verbul *a trece* e un verb clar intranzitiv cînd apare în construcții de tipul: *Trec mîine pe la tine*, *Banii trec din mînă în mînă*, dar e tranzitiv în altele: *Podul l-a trecut pe jos*, *Examenul îl trec în primăvară*. Tot așa verbul *a încăpea* este intranzitiv de cele mai multe ori: *Lucrurile nu încap în geamantan*, *Nu încăpem toți aici* etc., dar e tranzitiv în *Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă*.

Deosebirea de regim sintactic este însoțită de obicei de o modificare, clară sau mai puțin sensibilă, a sensului. Astfel, avînd în vedere exemplele precedente, constatăm ușor că modificarea semantică în cazul lui *a trece* e insesizabilă, pe cînd în cazul lui *a încăpea* diferențierea este mai netă: în situațiile în care e tranzitiv, verbul devine sinonimul lui *a cuprinde*, în celelalte poate fi înlocuit prin *a intra*.

Deosebirea semantică e și mai clară în cazul lui *a adormi*: *a ador-*

[1] Sensul are fără îndoială și el o anumită importanță, dovadă că în diferite limbi verbele din anumite zone semantice au adeseori un regim sintactic asemănător: verbele de mișcare, de exemplu (ca *a umbla*, *a merge* etc.), sînt, de obicei, intranzitive, iar verbe ca *a da*, *a spune*, tranzitive.

[2] Ca fiind complementul exprimat printr-un substantiv aparținînd aceleiași zone semantice cu verbul: *a visa un vis*, *a gîndi un gînd*, *a dormi un somn*, *a trăi traiul*, *a trăi* (o) *viață* (*lungă*). Cf. pentru această problemă articolul lui P. Creția, *Complementul intern*, în SG, I, p. 115 și urm.

mit tîrziu (intranzitiv), dar *(mama) a adormit copilul* (tranzitiv). În primul context verbul are sens incoativ, iar în celălalt exemplu, un sens factitiv.

Uneori schimbarea de regim sintactic, deci trecerea de la o categorie la cealaltă, se datorește unei analogii cu altă construcție, echivalentă ca sens. Astfel, construcția *a umbla drumurile*, în care *a umbla*, în genere intranzitiv în limba română, se comportă ca un verb tranzitiv, e rezultatul analogiei cu *a bate drumurile: a bate drumurile* este echivalent, din punctul de vedere al conținutului comunicării, cu *a umbla mult*, iar această echivalență semantică a dus la construcția *a umbla drumurile*, în care *a umbla* devine tranzitiv.

Între verbul tranzitiv și complementul său direct se pot dezvolta, în funcție de conținutul semantic al celor două elemente între care se stabilește relația, raporturi destul de variate. De multe ori complementul direct reprezintă față de verbul tranzitiv de care depinde:

(1) un obiect preexistent, care suportă acțiunea indicată de verb: *a citi (o carte)*, *a lăuda (o poezie)*, *a mîna (un cal)* etc.

(2) un obiect preexistent acțiunii, care îl modifică: *a tăia (hîrtia)*, *a strica (haina)*, *a modifica (planul)*;

(3) un obiect rezultat din acțiune, care există numai după exercitarea acțiunii: *a face (o casă)*, *a construi (un pod)*, *a coase (o rochie)*;

(4) obiectul durează cît durează acțiunea, reprezentînd conținutul acțiunii: *a dansa (un dans, un menuet)*, *a cînta (un cîntec)*, *a visa (un vis)*[1].

Un număr destul de restrîns de verbe din limba română au capacitatea de a guverna două complemente directe, deci două acuzative. În această categorie intră verbe ca: *a anunța (pe cineva ceva)*, *a întreba*, *a învăța*, *a ruga*. În asemenea situații, de obicei, unul dintre cele două complemente reprezintă o persoană, iar celălalt un lucru.

Construcțiile de tipul *L-am întrebat un anumit lucru* se deosebesc prin structura lor internă de cele ca *Am cumpărat cărți*, *caiete*, *creioane* de ex. Din punctul de vedere al conținutului, ele se deosebesc prin faptul că, în cazul celei dintîi, între cele două complemente se stabilește o relație prin intermediul verbului, iar raporturile dintre fiecare din ele și verb diferă, pe cînd în cea de a doua construcție, complementele se leagă fiecare de verb, prin același tip de raport — între ele stabilindu-se relații de coordonare. Această diferență corespunde unei deosebiri de structură. Cele două construcții se aseamănă, dar nu sînt identice. Diferența de structură dintre ele se manifestă, de exemplu, în faptul că în prima construcție discutată nu e posibilă introducerea între cele două complemente a unei conjuncții copulative, lucru posibil în cea de a

[1] Cf. *art. cit.*, p. 116.

doua. Putem spune: *Am cumpărat cărţi şi caiete (şi creioane)*, dar nu putem lega prin *şi* complementele *îl* şi *un (anumit) lucru*.

Clasificarea verbelor în tranzitive şi intranzitive are o importanţă deosebită prin faptul că numai verbele tranzitive pot realiza atît construcţii de tip activ *(El citeşte lecţia)*, cît şi construcţii pasive *(Lecţia este citită de el)*, pe cînd verbele intranzitive nu pot intra în alcătuirea construcţiilor pasive. În construcţia activă, un obiect „activ", în calitate de autor al acţiunii, adică de subiect al propoziţiei, acţionează asupra altui obiect: *Elevul citeşte lecţia*; în construcţia pasivă, subiectul este cel care suferă acţiunea exprimată de verb. Construcţia activă devine pasivă, dacă inversăm rolurile subiectului şi obiectului (vezi exemplele date mai sus). Unul şi acelaşi verb, în ipoteza că este tranzitiv, apare în ambele construcţii. Trebuie de asemenea arătat că nu-i necesar (cum s-ar putea crede, judecînd după exemplele amintite) ca un verb să aibă obiect la acuzativ pentru a realiza construcţia activă. Toate verbele subiective *(Copilul aleargă)*, precum şi cele obiective, cu obiectul în dativ *(Eu îi mulţumesc)* sau în cazul cu prepoziţie *(Ei vorbesc despre vreme)*, realizează construcţii active.

Intrînd în alcătuirea unei construcţii pasive, verbul tranzitiv îşi pierde proprietatea specifică, tranzitivitatea, capacitatea de a avea un complement direct, deci de a guverna un substantiv în acuzativ. Dacă verbul poate avea în construcţia activă două complemente, el îşi păstrează unul dintre cele două complemente şi în construcţia pasivă: *El a fost întrebat un anumit lucru* [1].

În asemenea situaţii termenul care exprimă persoana devine subiectul construcţiei pasive.

5. Tot pe baza unei relaţii sintactice specifice se delimitează şi categoria verbelor numite n e p r e d i c a t i v e. Verbele nepredicative sînt descrise, de obicei, ca fiind verbele care prin natura conţinutului lor nu pot forma singure predicatul, avînd nevoie pentru a îndeplini acest rol sintactic de sprijinul unui nume predicativ. De fapt, ceea ce caracterizează verbele „nepredicative" este faptul că pot guverna d o u ă n o m i n a t i v e, subiectul şi numele predicativ: *Tu eşti tu*, *El a devenit el însuşi numai în condiţiile grele prin care a trecut* etc.

Ca nepredicative pot apărea verbele *a fi*, *a ajunge*, *a se face*, *a ieşi*, *a rămîne*, *a părea* etc. Verbul *a deveni* este aproape exclusiv nepredicativ [2], pe cînd celelalte pot fi folosite şi ca „predicative", adică în construcţii în care nu este necesar, adeseori nici posibil, al doilea nominativ: *El a ajuns profesor*, dar *El a ajuns la facultate*. E posibilă şi construcţia *El a*

[1] În limba actuală se recurge mai des la o construcţie prepoziţională în locul complementului în acuzativ: *El a fost întrebat despre un anumit lucru*.

[2] Construcţii ca *Totul devine*, deşi posibile în limba română, nu se prea întîlnesc.

ajuns profesor la facultate, *El iese profesor*, dar *El iese din casă*. Construcția *El iese profesor din casă* nu este posibilă [1].

Toate verbele care pot apărea ca nepredicative sînt intranzitive [2].

6. Capacitatea de a se combina tot cu o formă verbală realizînd unități sintactice marcate gramatical impune distingerea unei alte categorii, aceea a semiauxiliarelor [3], din care fac parte verbe ca *a putea*, *a avea*, *a trebui*, *a fi*. Verbul *a putea*, de exemplu, alcătuiește împreună cu un verb la infinitiv o unitate sintactică clar marcată prin poziția pronumelui reflexiv sau prin poziția pronumelui personal feminin cu rol de complement direct: *El se poate duce*, *Voi o puteți găsi*. Cele două pronume depind de verbul la infinitiv și nu de *a putea*, și ar fi normal să stea lîngă elementul lor regent. Poziția lor în exemplele citate arată că *a putea* și infinitivul următor constituie pentru vorbitor o singură unitate la care raportează pronumele. În cazul celorlalte semiauxiliare, și chiar în cazul lui *a putea* urmat de un conjunctiv, relația cu forma verbală dependentă este mai puțin clar marcată gramatical, și ca atare și caracterul lor de semiauxiliare este mai puțin net [4]. Lipsa oricăror indici gramaticali de acest fel nu ne permite să vorbim de (semi)auxiliare de aspect în limba română [5].

7. Categoriile de verbe discutate sînt delimitate, cum s-a putut vedea, pe baza unor criterii diferite care nu pot fi reduse la un element comun: categoriile de verbe personale și impersonale, subiective și obiective, tranzitive și intranzitive, predicative și nepredicative au în vedere posibilitatea verbelor de a realiza diferite tipuri de relații cu substantivul (sau pronumele), pe cînd categoria de semiauxiliare are în vedere combinațiile cu diverse forme verbale. Semiauxiliarele constituie clase mai puțin precis conturate decît celelalte.

Trebuie subliniat, de asemenea — lucru care se poate ușor observa din exemple — că aceste categorii nu reprezintă clase închise: același verb [6] se poate încadra de cele mai multe ori în mai multe clase în funcție de contextul concret în care apare.

[1] În alte condiții lexicale, și *a ieși* poate realiza construcții în care e determinat de un substantiv în nominativ și de un complement prepozițional: *El a ieșit savant din școală*.

[2] Problema verbelor nepredicative a fost discutată de P. Diaconescu în *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în SG, II, p. 105 și urm.

[3] Această categorie de verbe a constituit obiectul studiului *Semiauxiliarele de mod* din SG, I, p. 57 și urm.

[4] Lipsa oricăror indici gramaticali privind unitatea dintre cele două verbe împiedică considerarea lui *a vrea* ca semiauxiliar de mod.

[5] Cf. *Semiauxiliare de aspect?*, în LR, X (1963), nr. 1, p. 3 și urm.

[6] În măsura în care se poate considera că avem a face cu același verb, dacă realizează construcții diferite.

8. Numeroase verbe apar în limba română actuală în construcţii diferite de cele consacrate prin uz de-a lungul veacurilor. Aşa, de exemplu, verbele tranzitive se construiesc la fel cu cele intranzitive, şi invers. În majoritatea cazurilor avem a face cu abateri propriu-zise de la normele limbii noastre, adică cu greşeli, care trebuie evitate şi combătute. Ca de obicei, ele se datoresc unor influenţe străine şi, mai rar, dorinţei de „a inova", la baza căreia stă adesea o cunoaştere aproximativă a limbii române.

Dintre numeroasele cazuri de acest fel constatate în limba scrisă din ultimele decenii, vom enumera aici numai pe cele mai caracteristice sau mai interesante.

abona: pentru *a se abona (la o revistă)* se spune (sau se spunea mai ales) destul de des *a abona (o revistă)*. Această construcţie s-a născut prin contaminarea lui *a se abona la...* şi *a abona pe cineva...* (= a-l face abonat).

alerga: a alergat maratonul, au fost alergate (următoarele curse), aşadar un verb intranzitiv construit tranzitiv, după fr. *courir une course.* Dialectal, limba noastră cunoaşte funcţiunea tranzitivă a acestui verb, dar numai cu un nume de fiinţă ca obiect direct : *a alerga pe cineva* (= a-l fugări, a-l goni).

bombăni, construit tranzitiv : *avea însă dreptul să-l mai bombănească* (influenţat de sinonimele *a bodogăni*, *a bate la cap pe cineva (cu vorba)* etc.).

cauza: mîncarea aceasta mi-a cauzat; folosirea ca intranzitiv a acestui verb tranzitiv apare în limba vorbită neîngrijită.

căpia: iac-aşa i-a căpiat nevestei (contaminaţie între *a căpia*, fără nici un determinant pe lîngă el, şi *a i se năzări* sau alt verb înrudit din punct de vedere semantic).

consulta: N. consultă pe bolnav. Această construcţie, care înlocuieşte pe *bolnavul consultă un medic*, a devenit aproape generală. Schimbarea rolurilor subiectului şi obiectului s-a produs sub influenţa subst. *consultaţie*, al cărui sens „neutru" poate fi interpretat atît activ, cît şi pasiv : „sfatul" este dat de medic şi primit de pacient, dar totodată acesta din urmă îl cere medicului, ceea ce înseamnă că pacientul are, rînd pe rînd, rolul de subiect şi pe acela de obiect.

echivala: aliaj care echivalează oţelul de resorturi; *forţele agresoare ar începe să echivaleze eventuala coaliţie (Viaţa românească*, ian. 1938, p. 93). Construirea acestui verb cu un obiect direct de felul celor aici menţionate se datoreşte, cu siguranţă, influenţei verbului *a egala*, foarte apropiat ca sens de *a echivala.* Apariţia unui obiect direct pe lîngă acest verb este consacrată, prin uz, numai în formula *a echivala un certificat de studii* (= a-l face să aibă aceeaşi valoare ca altul).

face. Acest verb, foarte bogat în formule şi expresii de tot felul (datorită sensurilor numeroase şi largii lui circulaţii), se întrebuinţează

(mai ales se întrebuința, pînă nu de mult) în construcții imitate după limba franceză. Cea mai frecventă, devenită oarecum „oficială" în limbajul medicilor, este *a face o pneumonie, o peritonită* etc. (cf. frc. *faire une maladie*). De asemenea este răspîndită construcția: *ce-am făcut oare biletul* (*banii* etc.)? (= unde am pus biletul? unde l-am rătăcit sau l-am *pierdut?*).

incumba: în loc de *îi incumbă sarcina de a...* (intranzitiv), apar construcții ca *sarcina ce i-o incumbă situația economică*, unde acest verb are un obiect direct (care este, în realitate, subiectul din construcția corectă). Faptul se datorește necunoașterii sensului exact al verbului (simțit ca sinonim cu *a impune*).

izbuti: se construiește, foarte des, ca un verb tranzitiv, așadar cu un obiect direct (în loc de un verb la conjunctiv sau infinitiv). De exemplu: *autorul a izbutit un studiu serios; pentru a izbuti această pregătire* etc. La fel se construiește sinonimul *a reuși*, care ne întîmpină mult mai des decît *a izbuti*, între altele, pentru că provine din frc. *réussir*, și construcția aceasta este imitată după limba franceză[1]. De pildă: ... *a reușit o traducere în versuri.*

lipsi: sub influența frc. *manquer de*, acest verb românesc apare construit cu complement prepozițional, de ex.: *(voi) lipsiți de perspectivă*; *să lipsească de respect* etc. Caragiale a constatat de mult, în jargonul politicienilor și gazetarilor din vremea sa, acest uz, cu singura deosebire, foarte interesantă din punct de vedere lexical, dar nesemnificativă pentru sintaxă, că locul lui *lipsi* îl lua *a mînca* (< frc. *manquer*, modificat conform legilor fonetice ale limbii noastre, cu scopul de a face un joc de cuvinte): *nimeni nu trebuie a mînca de la datoriile ce ne impune solemnaminte pactul nostru fundamentale, sfînta Constituțiune* ... („O noapte furtunoasă").

mira: se construiește, foarte des, ca un verb unipersonal, al cărui subiect[2] este „cauza" mirării, iar obiectul direct, „persoana căzută în mirare"; de ex.: *nu te miră atitudinea lui atît de subiectivă?*; *mă miră de ce n-a făcut apel; mă miră că nu l-ai întîlnit pe stradă.* (După frc. *cela m'étonne*, germ. *es wundert mich, dass...* [3])

naște: datorită influenței frc. *naître*, acest verb pronominal apare fără pronume, în construcții ca *naște întrebarea; de la un timp însă în el născu un alt sentiment; a problemelor pe care le naște*[4] etc. În limba veche găsim pe *naște* cu funcțiune intranzitivă, dar numai în legătură cu „nașterea" oamenilor (cf. *nasc și în Moldova oameni*, la Miron Costin).

[1] *Réussir quelque chose* (*une affaire, une traduction* etc.).
[2] Exprimat printr-un substantiv sau, de obicei, printr-o propoziție subiectivă.
[3] Construcția românească corectă este *mă mir* (*te miri* etc.) *de ceva* sau ... *că* (*n-ai venit* etc.). Cf. și *mă bucură vestea* .. sau *că* ... în loc de *mă bucur de* ... sau *că* ...
[4] În acest exemplu, verbul e tranzitiv.

pretinde: construit ca intranzitiv, de ex. *poate pretinde la titlul de campion* (în loc de poate *pretinde titlul...*), după fr. *prétendre à*, poate și sub influența rom. *a avea pretenții la...*

refera: cînd are sensul de „a face (un) referat", acest verb, care, construit corect, cere un obiect indirect *(a refera despre o carte)*, se întrebuințează tranzitiv: *cartea pe care am referat-o; ele au fost referate*[1].

schimba. Acest verb continuă să apară și astăzi (mai puțin decît înainte de 23 August 1944) cu un obiect indirect precedat de prepoziția *de.* Iată cîteva citate din multele care s-ar putea da: *a schimbat de rol; schimbă mereu de meridian; schimbă de loc; schimbase de plan* etc. Modelul este frc. *changer de...*, dar a influențat, desigur, și rom. *a se schimba de* (haine etc.): în mintea unui franțuzit de pe vremuri, frc. *changer de chemise* și rom. *a se schimba de cămașă* s-au putut ușor contamina, dînd naștere lui *a schimba de cămașă*, care nu făcea impresia că se abate prea mult de la construcția românească corectă.

stagna: în loc să se construiască intranzitiv, acest verb apare cîteodată cu un obiect direct, ceea ce se explică, probabil, printr-o cunoaștere vagă a înțelesului, care poate fi asociat, în mintea unor vorbitori, cu al verbelor *a împiedica* sau *a opri*, ambele tranzitive. Ex.: *o încrucișare de drumuri care-i stagnează posibilitățile; legile de represiune să stagneze progresul.*

ședea: pornind de la formula curentă *îmi* (*îți* etc.) *șade bine să fiu* (*să fii* etc.) *modest* etc., în care acest verb pare a fi impersonal (de fapt e numai unipersonal, cu subiect exprimat printr-o propoziție) și are un sens foarte apropiat de al lui *(mi) se cade, (mi) se cuvine*, s-a ajuns la asimilarea lui cu acestea, din punct de vedere atît lexical, ceea ce n-a fost de loc greu, cît și sintactic. Așa se explică construcții ca *nu mi s-ar ședea; precum se șade unui poet* etc., care trebuie condamnate.

tăcea, construit tranzitiv: *cuvîntul pe care îl tăcuseră; a tăcea o convingere; lucruri pe care ar trebui să le taci.* După frc. *taire une chose.*

teme. Potrivit regulilor gramaticale ale limbii române, acest verb trebuie să fie întovărășit de pronumele reflexiv și de un obiect indirect, atunci cînd însemnează „a-i fi frică". Sub influența frc. *craindre (quelqu'un* sau *quelque chose)* și a germ. (*jemanden* sau *etwas) fürchten*, îl întîlnim (mai ales îl întîlneam, pînă nu de mult) construit tranzitiv (și, evident, fără pronume): *această părăsire pe care mulți o tem; pe mine, mamă, nu mă teme* etc.[2] Abaterea de la regula sintactică amintită aici trebuie condamnată și pentru motivul că, atunci cînd obiectul e o

[1] Aici apare construcția pasivă, lucru perfect logic, din moment ce verbul a devenit tranzitiv. Și construcția „corectă" (*a refera despre ...*) e mai bine să fie evitată, deoarece e preferabilă perifraza *a face un referat despre ...*

[2] O formulă oarecum de tranziție între construcția corectă (*a se teme de ...*) și cea necorectă este: *un lucru de care-l tem.*

persoană, ea dă loc la echivocuri, adesea foarte supărătoare, căci vorbirea populară cunoaşte funcţiunea tranzitivă a lui *a teme*, dar cu sensul de „a fi gelos (din dragoste)".

uita, ca reflexiv *(a se uita)*, apare, mai ales în limba vorbită, foarte frecvent fără pronume la persoana 5 a imperativului. În loc de *uitaţi-vă!*, numeroşi oameni spun *uitaţi!* Această formulă, dacă n-ar interveni situaţia materială (dialogul), ar da loc adeseori la confuzie cu *a uita* (= a nu-şi aminti). Ex.: *ia uitaţi-l, mă! băieţi, uitaţi pe Robescu!* În limba actuală *uitaţi* este considerat de unii vorbitori ca mai respectuos: *Uitaţi ce privelişte frumoasă!* O explicaţie a fenomenului o poate constitui sinonimia lui *a se uita* cu *a privi* şi influenţa acestuia din urmă. O explicaţie mai valabilă pare următoarea: la persoana a II-a, care se întrebuinţează mult mai des decît persoana a V-a, pronumele lipseşte (în aparenţă). Deoarece se spune *uite!*, *uite-o!*, *uite-l* (aşadar fără pronumele reflexiv şi cu obiect pronominal direct), în loc de *uită-te!*, *uită-te-o!*, *uită-te-l!*[1], a fost uşor să se ajungă la *uitaţi!* în loc de *uitaţi-vă!*, adică la forma fără pronume. Fenomenul este mai complex decît rezultă din această explicaţie, prin faptul că, potrivit celor spuse în nota imediat precedentă, formele aici în discuţie ale verbului *a se uita* sînt simţite şi, deci, tratate de către vorbitori ca interjecţii[2]. Dar numai în parte, căci sensul verbal persistă, ceea ce are drept urmare evitarea folosirii lui *uite!* ca nepoliticos[3] la adresa unei persoane căreia îi spunem „d-voastră". Şi cum interjecţiile nu pot fi urmate de un pronume reflexiv, *uitaţi-vă!*, ca „plural" al lui *uite!*, trebuia să „piardă" pe *vă*. În rezumat, *uitaţi!* este pluralul lui *uite!*

Ar mai fi de amintit, între altele, verbele *a ajuta* şi *a împrumuta*, care apar deseori în construcţii neconforme cu regulile sintactice ale limbii noastre. Amîndouă pot avea fie complement în acuzativ, fie complement în dativ. Se spune şi *ajut pe cineva*, *împrumut pe cineva*, şi *ajut cuiva*, *împrumut cuiva*. Ca intranzitiv, cel dintîi trebuie însoţit de al doilea complement: *ajut cuiva la scris* (*la prăşit* etc.). *A împrumuta* de asemenea are nevoie de o a doua determinare, care este totdeauna un complement direct: *împrumut tovarăşului o carte*[4]. În limba actuală, *a ajuta* apare foarte des cu dativul persoanei, dar fără celălalt determi-

[1] S-a produs o haplologie: *-te*, pronumele s-a „confundat" cu *-tă* al verbului, adică *uită-te* a devenit *uite* (prin faza *uit'-te*), din cauza desei întrebuinţări, şi apoi, datorită sensului, precum şi asemănării fonetice, a fost simţit ca identic cu interj. *iată* (ceea ce a dat naştere formelor *uite-o! uite-l!* după modelul lui *iat-o! iată-l*).

[2] Cf. cazul lui *haide!*, interjecţie, transformată în verb atunci cînd vorbitorul se adresează mai multor oameni (fără el sau şi cu el însuşi): *haideţi!*, *haidem!*.

[3] Căci are aspect de singular.

[4] Verbul a împrumuta este de fapt, în orice împrejurare, tranzitiv. Cf. şi *împrumut o carte de la tovarăşul N.*

nativ: *trebuie să ajutăm tovarăşilor* (în loc de... *pe tovarăşi*). Faptul se datorează şi influenţei din partea formulei *ajut tovarăşului la scris*, dar şi unor modele străine (germ. *jemandem helfen* şi rus. *pomoč (pomogat) komu nibud*) [1]. În ce priveşte pe *a împrumuta*, lucrurile se prezintă mai puţin simplu. Acest verb are, se ştie, două înţelesuri, după cum subiectul săvîrşeşte acţiunea în folosul său însuşi sau în folosul altuia: *împrumut cărţi de la bibliotecă* şi *împrumut cărţi unui coleg*. Sub influenţa limbii franceze, care posedă două verbe pentru cele două înţelesuri ale lui *a împrumuta* (fr. *emprunter* şi *prêter*), mulţi români spun, mai ales cînd traduc din franţuzeşte, *împrumut cărţi cuiva* pentru *împrumut cărţi de la cineva*, amestecînd astfel sensurile contradictorii ale acestui verb şi producînd confuzii în mintea ascultătorului (sau a cititorului). Cf., de pildă: *Bălcescu împrumuta limbii vechi...* (*Limba română*, ian.-febr. 1953, p. 33, 34).

9. Verbele pot fi supuse operaţiei de clasificare şi pe baza unor anumite particularităţi de flexiune.

V e r b e l e d e f e c t i v e reprezintă o clasă de verbe, definită pe baza unei caracteristici a flexiunii, şi anume caracterul incomplet al paradigmei, lipsa unor forme flexionare, opunîndu-se prin această caracteristică clasei de verbe cu flexiune completă.

Caracterul defectiv se manifestă în raport cu diferite categorii gramaticale şi ca atare există verbe defective în ce priveşte numărul şi persoana, timpul sau modul.

10. Verbele u n i p e r s o n a l e reprezintă un tip de verbe defective sub aspectul numărului şi persoanei. Ele se caracterizează prin faptul că nu cunosc decît o singură formă, de persoana a III-a singular, la toate modurile şi timpurile: *a ploua*, *a ninge*, *a fulgera*, *a păsa* etc. Adeseori verbele unipersonale sînt în acelaşi timp şi verbe i m p e r s o n a l e [2]. Trebuie să facem însă o deosebire precisă între aceşti doi termeni, care nu sînt de loc sinonimi. Unul, şi anume cel de „unipersonal", se referă la forma verbului, la aspectul lui exterior privit din punctul de vedere al persoanei gramaticale. În acest sens, unipersonale sînt nu numai verbe ca *plouă*, *trăsneşte* etc., ci şi *gîgîie*, *măcăie* etc., care nu pot avea persoana I şi a II-a, fiindcă oamenii (ei singuri pot vorbi, deci ei singuri pot fi pers. I şi pers. a II-a) nu săvîrşesc astfel de

[1] La fel se prezintă situaţia verbului *a servi* (şi a sinonimului *sluji*): *servesc pe cineva* şi *servesc cuiva* (*la ceva, în cutare scop* etc.). În construcţia *slujesc cauzei poporului muncitor*, acest verb este construit greşit: trebuie acuzativul (*slujesc cauza poporului muncitor*). Cu dativul am spune aşa: *slujesc* (mai bine *servesc*) *poporului muncitor în apărarea cauzei sale* (sau *să-şi apere cauza*). De fapt, în exemplul dat, *a sluji* înlocuieşte pe *a ajuta*, care s-ar construi însă, corect, tot cu acuzativul, nu cu dativul.

[2] Vezi discuţia referitoare la relaţia verb — subiect, p. 180.

acțiuni (decît dacă... vor să joace un rol, ceea ce nu interesează discuția noastră). „Impersonal“ ne trimite la conținutul verbului: acțiunea în discuție n-are un subiect pe care să-l putem identifica cu o persoană sau un obiect și, deci, să-l putem exprima printr-un nume în nominativ. Este cazul verbelor *fulgeră*, *ninge*, *plouă* etc., care pot fi numite i m p e r s o n a l e p r o p r i i (sau propriu-zise), și al unor verbe de felul lui *a întuneca*, *a părea* etc., care sînt, de fapt, verbe personale, dar, în anumite condiții, capătă formă și sens de verbe impersonale (cf. *norii întunecă cerul*, alături de *se întunecă* = se face întuneric; *pari obosit astăzi*, alături de *se pare că...*, *îmi pare bine* etc.) și de aceea le numim i m p e r s o n a l e i m p r o p r i i. În această categorie sînt încadrate de obicei și verbele care manifestă posibilitatea de a avea subiect o propoziție, mai rar un pronume, dar nu admit ca subiect un substantiv: *Se pare că va ploua; Asta se poate* etc.

11. Printre verbele defective sub aspectul modului se numără verbele *a putea*, *a voi*, *a vrea*, *a plăcea*, care nu au imperativ. Altor verbe le lipsesc anumite timpuri. Astfel *a detraca* se folosește numai la timpurile compuse în alcătuirea cărora intra participiul, pe cînd verbelor *a discerne* sau *a desfide* le lipsesc tocmai aceste timpuri, deși au prezent, imperfect etc.[1].

În cazul unor verbe, paradigma se reduce la una sau două forme. În această situație sînt, de exemplu, verbe ca * *(a) va* (<lat. *vado*, *-ere*), folosit numai cu formele *va (vă) vați*, azi aproape exclusiv în expresia: *Mai va*, sau *(a) păsa* (<lat. *passo*,*-are*) folosit altădată numai la imperativ: *pasă*, *păsați* și dispărut astăzi[2].

În situații ca aceea a lui *va* e aproape impropriu să vorbim de verb: pentru vorbitorul de astăzi *mai va* reprezintă o unitate neanalizabilă.

12. Caracterul defectiv al verbelor poate avea mai multe cauze. Uneori lipsa anumitor forme se explică prin conținutul semantic al verbelor (comp. *a putea*, *a plăcea* etc.), alteori e vorba de arhaisme, care în procesul de dispariție ajung la un moment dat în situația de a se menține numai în alcătuirea unor expresii fixe (cf. *va*). În alte cazuri avem a face cu neologisme care apar într-un număr redus de construcții, de obicei într-un anumit stil al limbii. În acest ultim caz e foarte posibil și chiar probabil ca, o dată cu consolidarea verbului în limbă, să se producă și o completare a flexiunii lui.

13. Tot pe baza unor particularități de flexiune se clasifică verbele în conjugări și în verbe regulate și neregulate, clase pe care le vom discuta mai tîrziu (vezi p. 239 și urm. și 263 și urm.).

[1] Numeroase verbe cu flexiune incompletă sînt menționate de A. C a n a r a c h e, *Verbe defective în limba română*, în LR, 1956, nr. 5, p. 10 și urm.

[2]. E vorba de *a păsa* (< lat. *passare*) cu sensul „a păși, a trece“. Se păstrează pînă azi omonimul său, *a păsa* (< lat. *pensare*), cf. *nu-mi pasă*.

III. Categoriile gramaticale realizate în flexiunea verbului

1. Verbul se deosebește net de toate celelalte părți de vorbire printr-o flexiune foarte bogată și prin categoriile gramaticale pe care le exprimă această flexiune. Formele incluse în paradigma verbului exprimă în limba română categoriile gramaticale, a timpului, modului, numărului, persoanei și diatezei [1].

Din aceste categorii gramaticale modul, timpul și diateza sînt specifice flexiunii verbale, celelalte apar și în flexiunea altor părți de vorbire: persoana la pronume, iar numărul în flexiunea substantivelor, adjectivelor și pronumelor.

2. Categoria diatezei (realizată în diateza activă, pasivă și reflexivă), pe care n-o întîlnim în nici un alt tip de flexiune, se exprimă în limba română altfel, prin alte mijloace decît toate celelalte categorii gramaticale menționate. În expresia valorilor de diateză se recurge nu la sufixe sau desinențe, ci la cuvinte, ceea ce reprezintă o depășire a limitelor nivelului morfologic.

Exprimarea sintactică, prin grupări de elemente a căror sudură nu este de loc ușor de dovedit, face discutabil caracterul de categorie morfologică al categoriei ca atare.

Diateza reflexivă, caracterizată ca expresie prin însoțirea formelor verbale (identice cu cele ale diatezei active) de un pronume reflexiv, înglobează valori foarte variate și foarte greu de redus la o unitate comună de conținut. Gramaticile curente înregistrează mai multe tipuri de reflexiv, pe care le deosebesc pe baza valorii exprimate de gruparea pronume reflexiv + verb.

Se vorbește [2] astfel despre:

Reflexiv obiectiv sau reflexiv propriu-zis, atunci cînd construcția reflexivă exprimă coincidența dintre subiectul și obiectul acțiunii: *Copilul se scoală; El se îmbracă* etc. Definiția acestui tip de reflexiv coincide cu definiția obișnuită a diatezei reflexive ca atare („arată că subiectul face acțiunea și tot el o suferă").

Reflexiv reciproc, cînd construcția exprimă o acțiune săvîrșită de mai mulți autori și care se răsfrînge asupra fiecăruia dintre ei: *Ei se salută de cîte ori se întîlnesc; X se bate cu Y; X și Y se ceartă.* Această valoare presupune un subiect la plural, un subiect multiplu

---

[1] Termenul *diateză* a înlocuit în ultimul deceniu în lingvistica românească pe cel de „formă", impropriu, pentru a denumi cele trei aspecte sub care poate fi privită acțiunea în raport cu subiectul ei: „forme" sînt toate schimbările suferite de verb (și de celelalte părți flexibile ale vorbirii) în cursul flexiunii.

[2] Aceste valori ale construcțiilor reflexive au fost puse în evidență de acad. Al. Graur în *Les verbes „réflechis" en roumain*, în BL, VI (1938), p. 42–89.

sau un subiect și un complement sociativ exprimat sau subînțeles: *El se ceartă într-una (cu cineva).*

Reflexiv pasiv, cînd grupul pronume reflexiv + verb are sens pasiv, subiectul fiind obiectul asupra căruia se exercită acțiunea: *Legile se votează în Marea Adunare Națională; Efectele acestei măsuri s-au văzut* etc.

Reflexiv dinamic, de cîte ori construcția reflexivă exprimă participarea intensă, interesarea autorului la săvîrșirea acțiunii: *Mă rog de el* (comp. cu *Îl rog*), *Își rîde de ei* (față de *Rîde de ei*). Acest tip de reflexiv e deosebit de frecvent în limba populară, în care se conturează destul de clar tendința de a dubla foarte multe construcții active prin reflexive dinamice (cf. construcțiile *a se urca, a se coborî* etc., evitate de limba literară).

Reflexiv eventiv, definit ca exprimînd o modificare în starea subiectului: *Cerul se întunecă, Ei se îngrașă* etc. Această idee de modificare apare și în construcții active ca *Frunzele îngălbenesc, Ei slăbesc*, prin urmare nu poate fi considerată proprie construcției reflexive.

Reflexiv impersonal, atunci cînd grupul pronume reflexiv + verb exprimă o acțiune cu subiect general, nedefinit: *Se călătorește bine cu trenul; Se zboară repede cu avioanele IL 18* etc. Această valoare nu apare decît cînd verbul (și pronumele) sînt la pers. a III-a.

Aceste tipuri de reflexiv se realizează, exceptînd reflexivul pasiv, eventiv și impersonal, atît cu pronumele reflexiv în acuzativ, cît și în dativ. Construcția cu pronumele reflexiv în dativ cunoaște, în plus, un sens participativ.

Se întîmplă ca același verb să cunoască ambele construcții, cu aceeași valoare: *a se rîde* și *a-și rîde*.

Construcțiile cu valoare de reflexiv obiectiv, reciproc și pasiv nu se realizează decît cu condiția ca verbul să fie tranzitiv. În schimb, celelalte admit în egală măsură verbe tranzitive sau intranzitive. Valoarea de reflexiv impersonal nu apare clar decît dacă verbul este intranzitiv. Cînd verbul este tranzitiv, valoarea de impersonal a construcției e dublată de un sens pasiv, sens care prevalează net de cîte ori verbul este la plural și există un subiect gramatical (deși autorul rămîne neprecizat). Acest fenomen apare într-un exemplu ca: *Se citește mult azi. Se citește poezie și proză. Se citesc romane și poezii.* În prima propoziție predomină sensul impersonal, în ultimele, cel pasiv.

Între diversele tipuri de reflexiv nu există limite fixe, ceea ce se manifestă în faptul că același verb poate realiza construcții reflexive cu valori diferite în contexte diferite. În *X se bate cu Y* e vorba de o construcție de tipul reflexivului reciproc, în *X se bate cu pumnii în piept*

sensul e de reflexiv propriu-zis, iar în *Covoarele se bat cu bătătorul* apare sensul pasiv.

Limitele dintre diferite tipuri de reflexiv pot varia şi în timp, construcţia modificîndu-şi valoarea în acelaşi context : *a se duce*, *a se îngrăşa*, care au reprezentat la origine construcţii de tipul reflexiv obiectiv, au ajuns să aibă, în limba actuală, primul, valoare dinamică, cel de al doilea, eventivă.

E posibil de asemenea ca aceeaşi construcţie să cumuleze mai multe valori : *Se citeşte proză* este reflexiv impersonal şi reflexiv pasiv în acelaşi timp, *se luminează* e impersonal şi eventiv etc.

Multe verbe nu se întrebuinţează decît cu pronumele reflexiv, de ex. *a se căi*, *a se codi*, *a se făli*, *a se pocăi*, *a se sfii* etc. Aceste verbe reprezintă o categorie clar diferită de cea discutată anterior[1]. Verbe de felul lui *mă duc* sînt verbe care realizează atît construcţii active, cît şi construcţii reflexive. Unele dintre aceste verbe au sensuri diferite, după cum apar cu sau fără pronume reflexiv : *aflu (o veste)* „iau cunoştinţă de ..." — *mă aflu (într-un loc)*; *cred (vorbele cuiva)* — *mă cred (bolnav)*; *numesc (pe cineva într-o slujbă)* — *mă numesc (Ion Popescu)*; *potrivesc (două lucruri)* — *mă potrivesc (lui N.)* „mă iau după el, după spusele lui"; *tocmesc (o pereche de pantofi)* — *mă tocmesc (cu vînzătorul)* etc. În cazul verbelor de tipul *a se căi* etc., disocierea într-un verb şi pronume reflexiv nu se poate face, ele nu realizează decît construcţia reflexivă. De aceea în asemenea situaţii nu se poate vorbi în nici un caz de diateză reflexivă (care se opune diatezei active şi pasive). Unele verbe au formă reflexivă la o singură persoană (a III-a singular) : *se cade*, *se pare*, *se înnoptează*, *se întunecă* etc.

Limba scrisă şi cea vorbită a oamenilor instruiţi de astăzi prezintă numeroase abateri de la regulile gramaticale în ce priveşte întrebuinţarea verbelor reflexive sau apte de a realiza construcţii reflexive. Aceste abateri se datoresc unor modele străine, pe care le imităm fără să ţinem seamă de structura limbii noastre.

Menţionăm cîteva dintre cele mai frecvente şi mai caracteristice : *mă bucură că vă place; mă bucură că măcar de data asta* ... (în loc de *mă bucur că ...*); *cînd va crăpa de ziuă* (pentru ... *se va crăpa* ...); *în el născu un alt sentiment; naşte întrebarea; de aici naşte o corespondenţă* etc. (peste tot trebuie forme cu *se*); *această părăsire pe care mulţi o tem; nimeni nu-l va mai teme; pe mine, mamă, nu mă teme* (în loc de *se tem(e)*

[1] Ecat. Teodorescu, *Reflexiv şi pronominal*, în LR, XIV (1965), nr. 5, p. 546, propune pentru aceste verbe termenul verbe pronominale, avînd în vedere lipsa valorii reflexive. Se poate contesta, în cazul acestor verbe, însăşi valoarea pronominală a lui *se* etc.

de...)[1]; *refugiu în care se va evada* (după fr. *s'évader*); *F. se refuză acestui rol; s-a refuzat realităților imediate* (după frc. *se refuser à*) etc.

Examinînd situația pronumelor în construcțiile considerate „diateză reflexivă", S. Stati, în articolul *Verbe „reflexive" construite cu dativul* din SCL V (1954), p. 135—146, ajunge la constatarea[2] că, de cele mai multe ori, și anume în cazul reflexivului obiectiv, reciproc, participativ și posesiv la verbele construite cu pronumele reflexiv în dativ și în cazul reflexivului obiectiv, eventiv și reciproc, la cele construite cu pronumele în acuzativ, pronumele reflexiv poate fi fără nici o dificultate înlocuit cu un pronume personal *(te speli / îl speli)*, posibilitate care indică identitatea din punctul de vedere al funcției sintactice, deci a raportului față de verb, a celor două categorii de pronume. Concluzia acestei constatări este că în asemenea situații nu se poate vorbi despre o „diateză" reflexivă. Sensul reflexiv în aceste construcții se datorește pronumelui reflexiv ca u n i t a t e l e x i c a l ă și nu întregii construcții în care pronumele reflexiv ar reprezenta numai „marca" diatezei reflexive față de cea activă.

În schimb, în locul diatezei reflexive pe care o contestă, S. Stati susține existența unei d i a t e z e m e d i i sau d i n a m i c e pentru situațiile în care pronumele reflexiv nu poate fi înlocuit printr-un pronume personal *(a se rîde, a se gîndi, a-și rîde, a-și închipui)* și cînd gruparea exprimă o participare intensă a vorbitorului la realizarea acțiunii.

În toate celelalte cazuri, exceptînd reflexivul pasiv și reflexivul impersonal cu acuzativ, pe care le lasă în suspensie, S. Stati vede niște construcții sintactice libere, care nu se deosebesc prin nimic de construcțiile cu pronumele personal; în aceste construcții nu apare nimic care să ne permită să considerăm grupările de acest fel unități morfologice și să justifice, în consecință, susținerea existenței unei diateze reflexive în limba română.

Ediția a II-a a *Gramaticii Academiei* I a adoptat acest punct de vedere, considerînd că nu se poate vorbi de diateză reflexivă decît în cazul reflexivului dinamic și impersonal[3]. Reflexivul pasiv este subordonat diatezei pasive[4], iar în celelalte cazuri se vorbește de „verbe active construite cu complemente exprimate prin pronume reflexive"[5].

[1] Acest verb se întrebuințează și activ, cu obiect direct după el, dar atunci are sensul „a fi gelos".

[2] Formulată, mai reticent, în ed. I a *Gramaticii Academiei*, vol. I, p. 244. Cf. și LRC, ed. I, p. 464.

[3] P. 209—210.

[4] P. 208.

[5] P. 210—211.

Soluţia propusă de S. Stati şi adoptată în ed. a II-a a *Gramaticii* a stîrnit însă vii proteste şi discuţii concretizate uneori în scris. Interesant este în acest sens articolul citat al Ecaterinei Teodorescu, *Reflexiv şi pronominal*, care, pornind de la ideea caracterului gramatical al raportului dintre subiect şi acţiune, specific categoriei de diateză, ajunge la concluzia că numai reflexivul propriu-zis *(a se spăla)* şi cel reciproc *(a se bate)* pot fi incluse în diateza reflexivă. „Opoziţia *eu spăl / eu mă spăl* este caracteristică din punct de vedere gramatical, pentru că păstrîndu-se acelaşi cuvînt lexical, modificarea expresiei duce şi la modificarea sensului gramatical (subiectul face acţiunea, faţă de subiectul face şi suferă acţiunea)"[1]. Reflexivul pasiv este subordonat tot diatezei pasive, propunîndu-se însă „întrucît în astfel de situaţii se foloseşte numai pers. a III-a", termenul pasiv impersonal ca formă[2] (în opoziţie cu pasivul impersonal). Reflexivul dinamic şi reflexivul eventiv sînt considerate exterioare, străine categoriei de diateză : „dinamicul este, ca şi eventivul, doar o categorie semantică"[3], pentru că„ ambele sînt lipsite de un sens gramatical specific, opus celui exprimat de activ sau pasiv", şi pentru că sensul dinamic poate fi exprimat, ca şi cel eventiv, de verbe nepronominale[4]. Neclară rămîne poziţia autoarei faţă de reflexivul impersonal în legătură cu care se afirmă numai că „Pronumele în discuţie serveşte la exprimarea impersonalului, care nu poate fi considerat o simplă valoare a reflexivului, pentru faptul că, neavînd subiect, nu satisface însuşi conceptul de diateză"[5].

Aceste interesante consideraţii şi observaţii au defectul că se bazează pe o premisă nedemonstrată, şi anume caracterul „gramatical", mai mult, chiar „morfologic" în limba română al categoriei de conţinut reprezentînd raportul dintre subiect şi acţiune, adică al categoriei de diateză. Or, tocmai această demonstraţie ar fi fost necesară pentru a combate soluţia acceptată de *Gramatica Academiei*.

Multiplele observaţii din articolele citate, consacrate reflexivului, scot la iveală însă mai ales caracterul sintactic sau lexical al grupărilor verb + pronume reflexiv.

3. Caracter sintactic păstrează, după părerea noastră, şi gruparea care reprezintă aşa-numita diateză pasivă. Făcînd abstracţie de diferenţa de sens, construcţia pasivă nu se deosebeşte în nici un fel de aşa-numitul predicat nominal alcătuit din *a fi* şi un nume predicativ—participiu. În

[1] *Art. cit.*, p. 551.

[2] P. 550. E adevărat că reflexivul pasiv apare mai ales la pers. a III-a, dar, deşi rar folosite, celelalte persoane nu sînt excluse : cf. *mă aleg deputat.*

[3] P. 549.

[4] Ibid. Ca exemplu de verbe „dinamice nepronominale" se menţionează : *a bate, a ruga* etc.

[5] P. 552.

Ușa este închisă, *Grîul este secerat*, *este închisă*, *este secerat* pot fi în egală măsură, în funcție de context, verbe la diateza pasivă sau predicate nominale. Contextele sînt însă de multe ori neconcludente, distincția dintre cele două construcții rămînînd, adeseori, lucru cunoscut tuturor celor care au avut a face cu analiza gramaticală, o problemă insolubilă. Nici prezența complementului de agent care subliniază adeseori ideea de proces inclusă în construcția pasivă *(Grîul este secerat de secerători)* nu este concludentă, pentru că relația specifică complementului de agent caracterizează participiul și nu construcția în întregimea ei, dovadă apariția acestui determinant și în cazul cînd participiul face parte dintr-o construcție clar nominală *(Cartea aceasta este scrisă de Sadoveanu)* sau chiar cînd participiul are funcție de atribut *(S-a găsit un manuscris adnotat de Neculce)*.

Singura modalitate de a le distinge este substituirea prin așa-numitul reflexiv pasiv: această substituire e posibilă cînd *a fi + participiu* constituie o construcție pasivă, imposibilă cînd realizează o construcție cu valoare nominală. Astfel, cel puțin în anumite contexte, în *Grîul este secerat de secerători* putem înlocui pe *este secerat* prin *se seceră*, pe cînd în *Cartea este scrisă de Sadoveanu* o asemenea înlocuire nu se poate face.

Deosebirea constatată dovedește numai că este vorba de două construcții diferite, dar nu e suficientă pentru a susține că avem a face cu o formă verbală care poate fi inclusă în paradigma verbului, alături de formele diatezei active.

Sensul unei construcții pasive variază după cum participiul aparține unui verb perfectiv sau imperfectiv, adică după cum acțiunea respectivă durează (sau este închipuită ca durînd) un singur moment sau fără întrerupere[1]. La cele dintîi, prezentul *(veștile sînt trimise; calul este vîndut* etc.) exprimă starea prezentă, rezultatul unei acțiuni care s-a săvîrșit mai de mult, în trecut: *casa este părăsită* înseamnă „casa a fost părăsită ieri, așa că astăzi se găsește (în situația de a fi) părăsită". În asemenea cazuri participiul este simțit mai mult ca un adjectiv. Verbele durative au un sens pasiv mai clar: *el este iubit; noi sîntem lăudați; ele sînt temute* etc., fiindcă ideea de proces, de desfășurare este în acest caz mai pregnantă.

Pentru exprimarea neechivocă a sensului pasiv la verbele momentane, limba noastră se folosește de construcția reflexivă. Exemplul de mai sus devine astfel: *casa se părăsește*[2]. Confuzia de sens cu reflexivul propriu-zis este exclusă, din cauză că acțiunea exprimată de aceste verbe nu poate

[1] Ar fi mai bine să spunem momentan și durativ, în loc de perfectiv și imperfectiv, care pot induce în eroare, căci ne trimit la limba rusă, unde există, într-adevăr, verbe perfective și imperfective.

[2] Cf. și *Veștile sînt trimise — Veștile se trimit*; *Calul este vîndut — Calul se vinde.*

fi săvîrşită (ci numai suferită) de subiect. În schimb, la verbele durative întrebuinţarea reflexivului cu înţeles pasiv nu este posibilă fără risc, pentru că reflexivul poate avea sens reflexiv : *el se iubeşte* „se iubeşte el însuşi (pe sine)", *noi ne lăudăm* „ne lăudăm singuri"[1], *ele se tem* „se tem (de alţii, nu alţii de ele)". Este aceasta o particularitate a limbii noastre şi înseamnă un avantaj, căci reprezintă un mijloc în plus de exprimare a sensului pasiv, cu condiţia, care nu se respectă întotdeauna, ca folosirea lui să se facă potrivit regulii gramaticale, spre a se evita confuziile sau alte riscuri.

Am văzut mai înainte că într-o construcţie *se* + verb, *se* poate ţine locul lui „lumea" (cineva, oamenii), construcţia avînd însă şi sens pasiv. Din cauza acestei duble funcţiuni a verbului precedat de *se*, numeroşi vorbitori le amestecă, ceea ce dă naştere la două feluri de greşeli : pe de o parte, lipsa acordului între predicat şi subiect, cînd grupul *se* + verb are înţeles pasiv, pe de alta transformarea subiectului în obiect direct, care, în cazul unui nume de persoană, primeşte, conform regulii, prepoziţia *pe*. În prima ipoteză, cauza principală a greşelii este influenţa străină[2], exercitată mai ales (la început de tot, probabil exclusiv) prin traduceri din franceză şi germană, unde echivalentul lui *se* românesc[3] (frc. *on*, germ. *man*) este totdeauna subiect şi cere, deci, un predicat la diateza activă, care, cînd este exprimat printr-un verb tranzitiv, are de obicei un obiect direct. Astfel frc. *on lui donne de l'argent*, germ. *man gibt ihm Geld* trebuie redate în româneşte prin *i se dau bani* sau prin *cineva îi dă bani*. Obişnuit, am putea spune chiar regulat, se recurge la prima formulă, cu deosebirea, care interesează direct discuţia de faţă, că construcţia este tratată ca „activă", şi de aceea verbul se pune la singular : *i se dă bani*. Aşa se explică greşeli de felul : *se putea prevedea proprietăţile ; li se cere opere* etc. Pretutindeni în asemenea cazuri verbele au, conform regulilor limbii noastre, înţeles pasiv şi, în consecinţă, obiectul direct din construcţiile franţuzeşti şi nemţeşti corespunzătoare devine subiect în româneşte şi, avînd formă de plural, cere un predicat la plural.

Cealaltă greşeală, mult mai rară astăzi decît în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul celui actual (mai cu seamă la publiciştii moldoveni, în acte oficiale etc.), se datoreşte tot influenţei străine ca şi precedenta, de care nu se deosebeşte decît prin aspectul ei formal. Dacă *se* este simţit ca un echivalent desăvîrşit al frc. *on*, germ. *man*, înseamnă că el ţine, într-un fel, locul subiectului propoziţiei, iar substan-

[1] Pers. I (fie plural, fie singular) reflexivă nu poate avea decît valoare de reflexiv obiectiv la orice fel de verbe, tot aşa pers. a II-a, deşi cîteodată aceasta poate avea şi valoare clar pasivă fără nici un echivoc. Vezi ceva mai încolo.

[2] Cf. Cl. Tudose, *Exprimarea subiectului nedeterminat în limba română literară în perioada 1830—1850*, în SCL, XII (1961), nr. 1, p. 73 şi urm.

[3] Din formule ca : *se aude că ..., se spună că* ... etc.

tivul de după verbul tranzitiv a fost interpretat ca obiect direct, întocmai ca în construcțiile corespunzătoare din limbile franceză și germană. Așa s-a ajuns la fraze ca *puse de se execută pe M. fără judecată ...*; *se poate cita pe un St. Simon ...*, care se întîlneau în publicații de altădată; *se numește pe d.N. în postul de copist ...*; *se pedepsește pe contravenientul N. cu 100 lei amendă ...*, foarte frecvente în „Monitorul Oficial" de pe vremuri. Și în astfel de cazuri însă *se* + verbul are tot un sens pasiv *(este numit, este pedepsit)*, așa că substantivul de după verb nu este obiect, ci subiect al propoziției.

Foarte rar construcția reflexivă înlocuiește pasivul și la pers. 2 și 5. Astfel vorbirea familiară și, mai ales, cea populară din Moldova (poate și din alte locuri) folosesc des construcții ca aceasta: *ești deștept, dar nu te cauți (sînteți deștepți, dar nu vă căutați)* [1], în care *te cauți* = *ești căutat* (de alții). Cf. și (din vorbirea oamenilor instruiți): *pe unde umbli, de nu te mai vezi de loc?* (= „nu mai ești văzut ...").

În legătură cu echivalența „reflexiv" (ca formă) și „pasiv" (ca înțeles), trebuie relevat un fapt de dată, s-ar părea, foarte recentă, care devine din ce în ce mai frecvent în limba noastră actuală. Este vorba de preferința pentru forma pasivă, cînd verbul respectiv stă la perfect sau la viitorul I. Astfel în loc de: *la congres s-a votat următoarea rezoluție; s-a terminat tipărirea unui nou volum din „Operele" lui M. Sadoveanu* etc., se spune tot mai des (în presa periodică, mai ales) *la congres a fost votată ...; a fost terminată tipărirea ...* etc. Tot așa în loc de: *astăzi se va inaugura noul stadion; radiojurnalul următor se va difuza la orele 20* etc., citim și auzim mereu *astăzi va fi inaugurat noul stadion; radiojurnalul următor va fi difuzat ...* etc. (Această construcție se întîlnește și la prezent: *este mereu făcută greșeala ...*)

Acest fenomen are o cauză internă, care rezultă, indirect, din discuția imediat precedentă. Pasivul exprimat prin construcția reflexivă poate fi adesea echivoc. De pildă: *la Uzinele „23 August" s-au evidențiat următorii muncitori* însemnează „muncitorii s-au pus în evidență (ei înșiși!) prin calitățile lor deosebite" și totodată „muncitorii au fost evidențiați de către conducerea întreprinderii". Afară de asta, intervine ceea ce putem numi aspectul verbal. Pasivul reflexiv dă acțiunii verbului o nuanță imperfectivă (mai exact durativă), nu numai la viitorul I, care poate exprima, prin natura lui, o acțiune durativă, ci și la timpurile trecute, care exprimă acțiuni terminate. *Se va deschide (s-a deschis) expoziția industrială ...* însemnează că operația de deschidere va dura (a durat) un timp (timpul necesar pentru desfășurarea festivității care

[1] La adresa oamenilor încrezuți și lăudăroși, nu totdeauna cu intenții satirice (copiilor, de pildă, mai ales cînd sînt ... ai vorbitorului, li se spune așa în glumă).

se face în astfel de prilejuri). Construcția *a fi* + participiu cu sens pasiv, dimpotrivă, prezintă acțiunea ca săvîrșită, întrucît pune accentul pe rezultatul acțiunii, nu pe desfășurarea ei. *Va fi (a fost) deschisă expoziția* ... înseamnează că în momentul respectiv (nu numai trecut, ci și viitor) expoziția se găsește în situația de a fi deschisă, ca și cum acțiunea de deschidere s-ar fi săvîrșit mai înainte. Preferința pentru această construcție de pasiv izvorăște dintr-o schimbare în atitudinea vorbitorilor față de acțiunea verbului, în felul cum privesc ei acțiunea exprimată de verb.

Dar, pe lîngă ceea ce am numit cauză internă, trebuie să invocăm și influența limbii rusești, care folosește, în cazuri ca cele amintite aici, tot construcția pasivă propriu-zisă, deși cunoaște, la fel cu româna, și pasivul reflexiv [1]. Iată un exemplu : *dlia gostei bîl dan konțert* „pentru oaspeți a fost dat (= s-a dat) un concert".

Construcția aici în discuție prezintă avantaje, cum arată cele spuse mai sus, dar și dezavantaje. Dacă pasivul-reflexiv dă, uneori, loc la confuzii în ce privește autorul acțiunii (cf. exemplul *muncitorii s-au evidențiat* ...), pasivul cu *a fi* poate, la rîndul lui, să provoace confuzii în legătură cu sensul temporal și cu cel verbal al construcției. Participiul însoțit de *a fi* are deseori valoare de adjectiv. Am amintit aici mai sus cazuri de felul lui *casa este părăsită*; *calul este vîndut* etc., care exprimă nu săvîrșirea în prezent a acțiunii, ci rezultatul unei acțiuni săvîrșite mai de mult, și în care, de aceea, participiul exprimă o calitate a subiectului. Nu numai la prezent se petrec lucrurile astfel. Cînd citim în presă o informație ca aceasta : *la 1 februarie a.c. a fost deschisă o școală de calificare*, putem înțelege că școala, care exista mai de mult, a fost, adică a s t a t deschisă (pentru public) în ziua respectivă. Și dacă în cazul de față ne dăm seama ușor de realitate, în altele nedumerirea poate persista pînă la urmă. De pildă : *Ieri a fost deschis Muzeul Aman* înseamnează, mai degrabă, că pe ziua de ieri publicul a putut vizita acest muzeu care a fost (= era) deschis, nu că muzeul s-a deschis ieri (a fost pus, adică, începînd de ieri, la dispoziția publicului).

Construcția pasivă neechivocă se realizează în românește, pe cît s-ar părea, numai cu verbele durative.

4. M o d u l. Considerate sub aspectul valorii modale pe care o exprimă, formele paradigmei verbale se grupează în mai multe m o d u r i : indicativ, conjunctiv, condițional, prezumtiv, imperativ, infinitiv, gerunziu, supin și participiu. Fiecare mod se caracterizează prin anumite

[1] De pildă : „*Sovietskie liudi, govoritsia v soobșcenii Sovetskogo Komiteta zașciti mira*", „Oamenii sovietici, se spune în Comunicatul Comitetului Sovietic pentru apărarea păcii ..." În rusește, numai verbele imperfective pot fi întrebuințate la reflexiv pasiv și numai la prezent.

particularități de flexiune și printr-o valoare specifică. Totalitatea acestor valori distincte și opozabile una alteia constituie categoria gramaticală a modului. Diferitele moduri se deosebesc între ele nu numai din punct de vedere semantic și morfologic, ci, fapt în general neglijat, și prin anumite particularități sintagmatice. Unele dintre ele pot apărea în comunicare independent, pot constitui predicatul, deci nucleul propoziției (au caracter „predicativ"), pe cînd apariția altora este „condiționată", în sensul că ele nu pot apărea decît dacă în comunicare este prezent și un „mod predicativ", ele sînt deci moduri „nepredicative".

O deosebită importanță se acordă, în general, unei particularități flexionare, și anume, prezenței sau lipsei unei flexiuni în raport cu categoriile morfologice de număr și persoană. În virtutea acestei deosebiri se disting, de obicei, modurile personale: indicativul, conjunctivul, condiționalul, imperativul, eventual prezumtivul, și modurile nepersonale: infinitivul, gerunziul, participiul și supinul[1].

5. Cele două categorii de moduri sînt considerate, de cele mai multe ori, ca reprezentînd entități esențial diferite și sînt tratate separat. În această concepție, modurile nepersonale sînt, de fapt, forme hibride, forme nominale, a căror legătură cu verbul rămîne neclară, iar folosirea termenului mod pentru a le denumi pare astfel explicabilă numai prin convenție și tradiție, neavînd nici un fel de bază lingvistică reală.

Acest mod de a concepe modurile nepersonale se datorește faptului că se discută, de obicei, laolaltă elemente foarte disparate ca întrebuințare și ca valoare, în virtutea asemănării (uneori a identității) fonetice: de cîte ori avem *speriat*, de exemplu, îl considerăm totdeauna, fără deosebire, participiu al verbului *a speria*, incluzîndu-l astfel în paradigma verbului. Alteori concluziile au la bază unele paralelisme sintactice: infinitivul scurt apare de obicei în pozițiile sintactice ocupate în mod obișnuit de substantiv, și în virtutea acestui fapt este considerat „formă nominală".

Locul modurilor nepersonale în paradigma verbului se clarifică foarte mult, dacă admitem—fapt pentru care condițiile foarte eterogene de apariție a unor anumite forme oferă o justificare complet satisfăcătoare — că, cel puțin în cazul unora dintre modurile nepersonale, alături de formele verbale care prin anumite caracteristici clare se atașează de verb, apar elemente omonime, de proveniență verbală, dar a căror încadrare în paradigma verbală nu se mai justifică.

[1] Cele două grupări în moduri predicative și nepredicative, personale și nepersonale, coincid, cum vom vedea, așa încît modurile respective se caracterizează atît morfologic, cît și sintactic.

Acest lucru a fost observat de M. Caragiu Marioţeanu[1] care ajunge la concluzia că, excluzînd din discuţie supinul, considerat simplu substantiv, participiul-adjectiv şi substantiv şi gerunziul-adjectiv, rămîn în paradigma verbală numai participiul, infinitivul (scurt) şi gerunziul, dintre care numai ultimele două pot fi considerate moduri, dar acestea două sînt esenţial asemănătoare, morfologic şi sintactic, cu modurile personale : „Infinitivul scurt şi gerunziul (verb) exprimă categoriile verbale de diateză, persoană, timp şi mod prin morfeme implicite, nediferenţiate. Ele funcţionează ca predicate în propoziţii". Această asemănare face inacceptabilă, după opinia autoarei, distincţia dintre modurile personale şi cele nepersonale.

Făcînd abstracţie de orice consideraţii istorice, etimologice sau tradiţionale, constatăm în comportarea formelor verbale denumite moduri nepersonale o serie de caracteristici care le apropie, dar le şi diferenţiază între ele pe de o parte, faţă de modurile personale pe de altă parte.

6. I n f i n i t i v u l. Infinitivul, în cadrul căruia se face de obicei distincţia între infinitivul lung şi infinitivul scurt, este considerat în gramatici formă „substantivală" a verbului. Această opinie se bazează pe o constatare semantică : faptul că infinitivul exprimă acţiunea în mod general, abstract, „denumeşte acţiunea", şi pe comportamentul sintactic al acestei forme verbale, care poate apărea pe poziţie de subiect, complement etc.

Lăsînd la o parte aşa-numitul infinitiv lung — care în limba contemporană nu se deosebeşte prin nimic în comportare de oricare substantiv (fapt recunoscut în general) şi a cărui raportare la paradigma verbului nu e justificată decît de existenţa unor forme compuse inversate ca *ardere-ai (în focul Gheenei)*, extrem de rare în limba actuală [2] şi complet inuzitate în limba literară, în afara construcţiilor cu caracter oarecum fix, de tipul celei menţionate — infinitivul „scurt" merită toată atenţia.

Natura verbală a infinitivului se manifestă foarte clar într-o serie de caracteristici sintactice, iar contingenţele cu substantivul sînt mult mai puţin importante.

Infinitivul intră ca element component în alcătuirea unor timpuri şi moduri (viitorul, condiţionalul). În acest caz, natura verbală a infinitivului nu este contestată şi, de altfel, nici nu ne interesează, pentru că în asemenea situaţii e mai corect să luăm în consideraţie global formele compuse şi nu o componentă a lor.

Folosit izolat, infinitivul păstrează capacitatea de a avea subiect şi complement direct sau indirect sau nume predicativ, continuă să

[1] *Sintaxa gerunziului românesc,* în SG, II, p. 61—89 şi *Moduri nepersonale,* în SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 29 şi urm.
[2] Cu excepţia unor graiuri.

guverneze morfemele de nominativ, acuzativ și dativ, păstrează, deci, regimul verbului în a cărui paradigmă se încadrează: *Vine vremea de-a pricepe omul; A fi profesor e un lucru de răspundere; A cumpăra cărți e o necesitate* etc. etc.

Calitatea verbală a infinitivului își găsește expresia neîndoielnică și în posibilitatea de a apărea însoțit de un pronume reflexiv; în acest caz raportarea acțiunii exprimate de infinitiv la un anumit subiect este și mai clară. Cînd infinitivul nu e însoțit de un pronume reflexiv, de un substantiv sau de un pronume subiect, acțiunea exprimată prin infinitiv are un subiect nedefinit, general, sau un subiect care coincide cu cel al verbului regent. Raportul verb-subiect este, așadar, întotdeauna presupus de infinitiv, deși raportarea nu e clară, explicită, decît în anumite situații, și, deci, afirmația că infinitivului îi este străină raportarea la persoană e falsă.

Natura verbală a infinitivului se manifestă foarte lămurit și în situațiile în care infinitivul este subiectul unui predicat nominal. În acest caz, numele predicativ este un adverb: *A umbla pe jos e bine.* Se produce, deci, un acord de tip special cu un element verbal străin de categoriile de gen și de număr.

Prezența a două forme temporale (de prezent și perfect) la infinitiv este tot o manifestare a naturii sale verbale și constituie, în același timp, o caracteristică prin care infinitivul se apropie net de modurile personale[1].

În limba contemporană, infinitivul perfect se întîlnește foarte rar, fenomen care se explică prin întrebuințarea infinitivului ca element subordonat unui alt verb, exprimînd, de cele mai multe ori, o acțiune concomitentă cu cea a verbului regent, ceea ce face ca momentul de realizare al celor două acțiuni să fie exprimat o singură dată prin verbul regent la mod personal (mai frecvent, indicativul). O situație absolut similară se întîlnește și la conjunctiv, al cărui perfect se întrebuințează foarte rar, tot pentru că acest mod apare mai ales în subordonare.

Și din punctul de vedere al conținutului există o mare asemănare între infinitiv și conjunctiv: amîndouă exprimă o acțiune posibilă. Această sinonimie din punctul de vedere al valorii modale facilitează și explică în mare măsură fenomenul concurenței dintre cele două moduri[2].

Înlocuirea infinitivului prin conjunctiv constituie pentru limba română o tendință foarte veche, care se realizează în măsură diferită de la

[1] Vezi *Modurile personale*, p. 213.

[2] Înlocuirea infinitivului prin conjunctiv, fenomen general balcanic, se explică prin influența greacă asupra limbilor din Peninsula Balcanică (cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române* II, ed. II, Buc., 1943, p. 101 și Kr. Sandfeld, *Linguistique balcanique*, p. 173 și urm.

o situaţie la alta. În limba actuală infinitivul apare destul de rar fiind, aproape în toate poziţiile, înlocuit de conjunctiv: *A început (a scrie) să scrie*, *E uşor (a scrie) să scrii versuri*, *Vorbeşte fără (a se gîndi) să se gîndească* etc.

Mai persistent pare a fi infinitivul ca determinant al substantivului: *Arta de a vorbi frumos*, deşi şi în această poziţie poate apărea şi apare chiar, în foarte multe cazuri, conjunctivul: *A avut ideea (de a povesti) să povestească ce s-a întîmplat.*

În unele situaţii însă pare să se extindă, dimpotrivă, infinitivul. Astfel în limba literară se constată preferinţa pentru infinitiv după verbul *a putea*[1]. În secolul al XIX-lea, cînd asupra limbii române s-a exercitat o puternică influenţă mai ales din partea limbii franceze, care foloseşte de multe ori infinitivul acolo unde româna recurge la conjunctiv, se constată o recrudescenţă a infinitivului. Secolul al XIX-lea reprezintă deci o perioadă în care procesul de răspîndire a conjunctivului se încetineşte. Nu putem vorbi decît de încetinire şi nu de întrerupere, deoarece influenţele străine afectează numai aspectul literar al limbii şi nu limba în totalitatea ei. În această perioadă se întîlneşte infinitivul chiar şi în situaţii în care, chiar în secolul al XVI-lea, era aproape general conjunctivul. Aşa sînt construcţiile în care un verb depinde de *a trebui: trebuie a pleca*, de ex.

În secolul al XX-lea însă, procesul de extindere a conjunctivului în locul infinitivului îşi recîştigă vigoarea, astfel încît, în limba actuală, în afară de cazul discutat înainte, cînd infinitivul depinde de *a putea*, acest mod nu apare decît cu totul sporadic în locul conjunctivului în construcţii ca: *se mărgineşte de a registra*; *visa de a se face ofiţer de marină; îl pregătesc de-a putea suferi; eşti flămînd de a te ridica* etc. Mai totdeauna în asemenea cazuri avem a face cu o imitare a construcţiei franţuzeşti infinitiv precedat de prepoz. *de* sau *à*. În limba actuală infinitivul pare a fi mai răspîndit în limba literară, şi anume în aspectul ei scris[2].

Şi indicativul este înlocuit uneori, în construcţii pretenţioase, artificiale, prin acest mod nepersonal: *nu se poate flata de a-i cunoaşte; la ce-i serveşte acum de a fi crezut în inteligenţă; foarte plictisită de a trebui să îndeplinesc ...* etc. Tot aşa condiţionalul: *face un gest ca de-a se repezi în urma lui;* gerunziul: *afectăm adesea de a lăuda; obosesc repede de a le urmări;* sau imperativul: *a nu se murdări acest loc; a nu se apleca în afară; a se trage de mîner numai în caz de pericol* etc. Întrebuinţarea infinitivului în locul imperativului (imi-

[1] Cf. *Semiauxiliarele de mod*, în SG, I, p. 60.

[2] Cf. L. Vasiliu, *Cîteva observaţii asupra folosirii infinitivului în limba română actuală*, în LR, VII (1959), nr. 5, p. 36–39.

tată, prin simplă traducere, după construcțiile franțuzești și nemțești corespunzătoare) a fost explicată și admirabil ridiculizată de I. L. Caragiale în cunoscuta lui schiță „Țal" (Cf. „A se revedea, nene Iancule! "—„A se slăbi, Mitică!"), care a avut și succes practic, întrucît această folosire neromânească a infinitivului s-a redus foarte mult, ajungîndu-se ca în limba actuală să n-o mai întîlnim decît în construcții oarecum argotice sau cu intenții ironice : *a se slăbi*, de ex. De asemenea apare infinitivul în locul unui substantiv (de fapt, în locul unui substantiv infinitival) : *contribuția sa consistînd în a descoperi; să se ocupe de a perfecționa lectura ...; preocupîndu-se de a-și susține punctul de vedere* etc.

Influența străină, care se simte în cele mai multe dintre citatele precedente, explică și prezența lui *de* ca însoțitor al infinitivului acolo unde acesta n-are nevoie de prepoziție sau stă pentru conjunctiv : *amenințată de a fi cucerită; nu îndrăznește de a combate; încumetîndu-se de a o tălmăci* etc. În astfel de cazuri, infinitivul funcționează ca atribut, complement sau ca nume predicativ. Altădată, tot cu *de* înainte, el este subiect; *e necesar de a organiza; mă interesează de a ști; de a reconstrui ... și de a găsi ... este într-adevăr ...; de a-i subvenționa pe agricultori ...* etc. Nefirești sînt mai ales construcțiile cu *de* + infinitivul la începutul propoziției. Prezența lui *de* la infinitiv, cînd acesta e bine întrebuințat, se justifică numai dacă el are funcțiunea unui atribut (de ex. *nevoia de a lupta*, *dorința de a plăcea*), eventual a unei alte părți secundare de propoziție. Subiectul, care nu depinde de alt cuvînt, trebuie să apară fără *de* înainte. În construirea subiectului infinitiv cu *de* intervine, probabil, un model german, cum arată faptul că întîlnim astfel de construcții și la Eminescu *(de a se exprima bine ... e posibil)*, sau, în ultima vreme, englezesc, dar mai ales influenței limbii franceze, unde infinitivul e frecvent precedat de prep. *de*.

Pe lîngă asemănările constatate între infinitiv și modurile personale există însă și o serie de deosebiri destul de importante.

Din punct de vedere morfologic, el se deosebește prin lipsa desinențelor de număr și persoană, iar sintactic prin faptul că este aproape exclusiv mod dependent : folosirea izolată, în propoziții independente, a infinitivului se reduce la situația menționată mai înainte, în care infinitivul exprima un ordin, o recomandare, înlocuind imperativul, și care reprezintă, cum am văzut, rezultatul unui calc sintactic.

Altă deosebire constă în faptul că, apărînd ca element dependent, infinitivul nu se leagă de verbul regent printr-o conjuncție sau printr-un pronume sau adverb relativ. Singura excepție o constituie construcțiile de tipul : *Nu are ce face*, în care elementul regent e verbul *a avea*, iar relația dintre cele două verbe se exprimă printr-un relativ : *ce*, *cine*, *unde*, *cînd*. Dependența sa este exprimată prin elemente de relație, care apar, de obicei, nu între propoziții, ci în cadrul propoziției : infinitivul

o situaţie la alta. În limba actuală infinitivul apare destul de rar fiind, aproape în toate poziţiile, înlocuit de conjunctiv: *A început (a scrie) să scrie*, *E uşor (a scrie) să scrii versuri*, *Vorbeşte fără (a se gîndi) să se gîndească* etc.

Mai persistent pare a fi infinitivul ca determinant al substantivului: *Arta de a vorbi frumos*, deşi şi în această poziţie poate apărea şi apare chiar, în foarte multe cazuri, conjunctivul: *A avut ideea (de a povesti) să povestească ce s-a întîmplat.*

În unele situaţii însă pare să se extindă, dimpotrivă, infinitivul. Astfel în limba literară se constată preferinţa pentru infinitiv după verbul *a putea*[1]. În secolul al XIX-lea, cînd asupra limbii române s-a exercitat o puternică influenţă mai ales din partea limbii franceze, care foloseşte de multe ori infinitivul acolo unde româna recurge la conjunctiv, se constată o recrudescenţă a infinitivului. Secolul al XIX-lea reprezintă deci o perioadă în care procesul de răspîndire a conjunctivului se încetineşte. Nu putem vorbi decît de încetinire şi nu de întrerupere, deoarece influenţele străine afectează numai aspectul literar al limbii şi nu limba în totalitatea ei. În această perioadă se întîlneşte infinitivul chiar şi în situaţii în care, chiar în secolul al XVI-lea, era aproape general conjunctivul. Aşa sînt construcţiile în care un verb depinde de *a trebui: trebuie a pleca*, de ex.

În secolul al XX-lea însă, procesul de extindere a conjunctivului în locul infinitivului îşi recîştigă vigoarea, astfel încît, în limba actuală, în afară de cazul discutat înainte, cînd infinitivul depinde de *a putea*, acest mod nu apare decît cu totul sporadic în locul conjunctivului în construcţii ca: *se mărgineşte de a registra*; *visa de a se face ofiţer de marină; îl pregătesc de-a putea suferi; eşti flămînd de a te ridica* etc. Mai totdeauna în asemenea cazuri avem a face cu o imitare a construcţiei franţuzeşti infinitiv precedat de prepoz. *de* sau *à*. În limba actuală infinitivul pare a fi mai răspîndit în limba literară, şi anume în aspectul ei scris[2].

Şi indicativul este înlocuit uneori, în construcţii pretenţioase, artificiale, prin acest mod nepersonal: *nu se poate flata de a-i cunoaşte; la ce-i serveşte acum de a fi crezut în inteligenţă; foarte plictisită de a trebui să îndeplinesc* ... etc. Tot aşa condiţionalul: *face un gest ca de-a se repezi în urma lui*; gerunziul: *afectăm adesea de a lăuda; obosesc repede de a le urmări*; sau imperativul: *a nu se murdări acest loc; a nu se apleca în afară; a se trage de mîner numai în caz de pericol* etc. Întrebuinţarea infinitivului în locul imperativului (imi-

[1] Cf. *Semiauxiliarele de mod*, în SG, I, p. 60.

[2] Cf. L. Vasiliu, *Cîteva observaţii asupra folosirii infinitivului în limba română actuală*, în LR, VII (1959), nr. 5, p. 36–39.

tată, prin simplă traducere, după construcțiile franțuzești și nemțești corespunzătoare) a fost explicată și admirabil ridiculizată de I. L. Caragiale în cunoscuta lui schiță „Țal“ (Cf. „A se revedea, nene Iancule! “—„A se slăbi, Mitică!“), care a avut și succes practic, întrucît această folosire neromânească a infinitivului s-a redus foarte mult, ajungîndu-se ca în limba actuală să n-o mai întîlnim decît în construcții oarecum argotice sau cu intenții ironice : *a se slăbi*, de ex. De asemenea apare infinitivul în locul unui substantiv (de fapt, în locul unui substantiv infinitival) : *contribuția sa consistînd în a descoperi; să se ocupe de a perfecționa lectura ...; preocupîndu-se de a-și susține punctul de vedere* etc.

Influența străină, care se simte în cele mai multe dintre citatele precedente, explică și prezența lui *de* ca însoțitor al infinitivului acolo unde acesta n-are nevoie de prepoziție sau stă pentru conjunctiv : *amenințată de a fi cucerită; nu îndrăznește de a combate; încumetîndu-se de a o tălmăci* etc. În astfel de cazuri, infinitivul funcționează ca atribut, complement sau ca nume predicativ. Altădată, tot cu *de* înainte, el este subiect; *e necesar de a organiza; mă interesează de a ști; de a reconstrui ... și de a găsi ... este într-adevăr ...; de a-i subvenționa pe agricultori* ... etc. Nefirești sînt mai ales construcțiile cu *de* + infinitivul la începutul propoziției. Prezența lui *de* la infinitiv, cînd acesta e bine întrebuințat, se justifică numai dacă el are funcțiunea unui atribut (de ex. *nevoia de a lupta*, *dorința de a plăcea*), eventual a unei alte părți secundare de propoziție. Subiectul, care nu depinde de alt cuvînt, trebuie să apară fără *de* înainte. În construirea subiectului infinitiv cu *de* intervine, probabil, un model german, cum arată faptul că întîlnim astfel de construcții și la Eminescu *(de a se exprima bine ... e posibil)*, sau, în ultima vreme, englezesc, dar mai ales influenței limbii franceze, unde infinitivul e frecvent precedat de prep. *de*.

Pe lîngă asemănările constatate între infinitiv și modurile personale există însă și o serie de deosebiri destul de importante.

Din punct de vedere morfologic, el se deosebește prin lipsa desinențelor de număr și persoană, iar sintactic prin faptul că este aproape exclusiv mod dependent: folosirea izolată, în propoziții independente, a infinitivului se reduce la situația menționată mai înainte, în care infinitivul exprima un ordin, o recomandare, înlocuind imperativul, și care reprezintă, cum am văzut, rezultatul unui calc sintactic.

Altă deosebire constă în faptul că, apărînd ca element dependent, infinitivul nu se leagă de verbul regent printr-o conjuncție sau printr-un pronume sau adverb relativ. Singura excepție o constituie construcțiile de tipul: *Nu are ce face*, în care elementul regent e verbul *a avea*, iar relația dintre cele două verbe se exprimă printr-un relativ: *ce, cine, unde, cînd*. Dependența sa este exprimată prin elemente de relație, care apar, de obicei, nu între propoziții, ci în cadrul propoziției : infinitivul

e precedat de prepoziţii. Această afirmaţie se referă nu la *a*, care însoţeşte aproape constant infinitivul (singurele excepţii le reprezintă apariţia infinitivului fără *a* în formele compuse, după *a putea* şi, regional, în Transilvania, după *a şti* [1]), ci la prepoziţii ca *în*, *de*, *prin*, *fără* etc.

În limba actuală, *a*, însoţind constant infinitivul şi restrîngîndu-şi foarte mult întrebuinţarea în alte situaţii [2], poate fi considerat o marcă a infinitivului (după cum *să* constituie o marcă, un indice al conjunctivului).

În acest sens vorbeşte şi faptul că *a* însoţeşte în mod obişnuit infinitivul şi atunci cînd această formă verbală are rol de subiect şi cînd, deci, prezenţa prepoziţiei nu ar avea nici o justificare sintactică. Pe de altă parte, în alte poziţii sintactice, cînd e necesar un element de relaţie apar alte prepoziţii, care nu înlocuiesc, ci se adaugă lui *a*: *arta de a vorbi*, *lucrează fără a se odihni* etc.

În limba contemporană se constată răspîndirea unui număr destul de mare de construcţii în care infinitivul e însoţit de diverse prepoziţii (concomitent cu *a*). Astfel, pe lîngă construcţia deja menţionată a infinitivului subiect precedat de *de*, se poate menţiona şi construcţia infinitivului cu *prin* după verbele *a începe*, *a sfîrşi* etc.: *autorul începe prin a-şi expune planul lucrării; oratorul sfîrşeşte prin a declara* ... etc. În asemenea situaţii, trebuie preferat gerunziul, cum rezultă din comparaţia cu construcţiile gerunziale: *autorul începe expunîndu-şi planul lucrării; oratorul sfîrşeşte declarînd* etc.

Răspîndit, în limba actuală, este infinitivul precedat de *în* şi, mai puţin, de *la*: *s-au specializat în a demonstra; au întîrziat în a confirma; eforturile regizorului în a face pe interpret*...; *merge pînă la a contesta; nu are drept ... la a profita de împrejurări; aplică necontenit atenţia la a distinge* etc. Ambele tipuri de construcţii sînt greoaie şi nefireşti şi trebuie evitate. Mai conforme cu structura gramaticală românească sînt construcţiile cu un substantiv (eventual, infinitiv lung) după prepoziţie. În mai toate citatele de mai sus această înlocuire este posibilă.

Şi precedat de *pentru* apare infinitivul, mai exact apărea, căci construcţia, deşi foarte frecventă înainte de 23 August 1944, n-a prins, între altele, din cauză că o foloseau extrem de puţini oameni (francomani prin definiţie): *le ştiu pe dinafară, pentru a le fi auzit de 2 000 ori pe zi; pentru a alege Lorena încă însemna o dezrădăcinare; cer iertare nu pentru a fi călcat regulile, ci pentru a nu fi reuşit* ... etc. Peste tot trebuie *pentru că* (eventual altă conjuncţie) + indicativul.

[1] *Ştiu lucra*, ca şi *pot lucra*.

[2] Se mai spune *miroase a rînced*, *calcă a popă* etc., dar în *acasă*, *anevoie* vorbitorii nu mai disting prepoziţia; vezi *Prepoziţia*, p. 276 şi urm.

Cînd avem două sau mai multe infinitive după același verb modal, acesta este adesea exprimat o singură dată, ceea ce contrazice regula limbii române actuale : *poate socoti* aceste strofe ca proză curată și *atribui* efectul artistic indiscutabil metricii savante; *nu putuse vedea nimic, înțelege nimic și nici închipui; pînă sînt conștient și-mi voi putea explica* faptele, *judeca* ... etc. Nevoia de a repeta verbul modal se impune, în primul rînd, pentru a evita confuzia dintre infinitiv și alte forme verbale omonime (*atribui* este și pers. a III-a sing. a perfectului simplu, *înțelege*, pers. a III-a sing. a indicativului prezent, *judeca*, pers. a III-a sing. a imperfectului). De asemenea este absolut necesară repetarea lui *a putea* cînd unul dintre cele două verbe este reflexiv. Trebuie să spunem, deci, *nici o știință nu se poate dezvolta și nu poate prospera fără luptă de opinii ...*, și nu *nici o știință nu se poate dezvolta și prospera ...* Și mai supărătoare este nerepetarea auxiliarului în formele compuse: *va uleia cuvintele neadevărate și da alintare tonului cerșetor*. Asemenea construcții confuze și neromânești sînt de altfel puțin frecvente în limba actuală.

Deoarece infinitivul și conjunctivul sînt, de obicei, echivalente, se întîmplă, iarăși contra regulilor gramaticale, ca, după același cuvînt sau aceeași locuțiune, să stea un infinitiv și apoi un conjunctiv : *femeia* [în țările capitaliste] *are prea puține șanse de a-și cîștiga pîinea și să ajungă la situații ...*

Legarea infinitivului prin prepoziții de elementul regent explică, în parte cel puțin, de ce modurilor nepersonale nu li se acordă de obicei calitatea de forme verbale predicative.

Atîta timp cît nu avem motive de a nega valoarea de prepoziție a acestor elemente de relație în situația dată, construcția cu prepoziție apropie infinitivul de nume. Iar în măsura în care prepozițiile se caracterizează printr-un anumit regim cazual, impunînd numelor pe care le precedă un anumit morfem de caz, se poate afirma că infinitivul, deși invariabil sub aspectul cazului, nu este străin de această categorie. Este însă complet indiferent din punctul de vedere al genului, al numărului și față de categoria determinării, ceea ce subliniază, încă o dată, diferența esențială dintre infinitiv și nume.

Pozițiile sintactice în care apare infinitivul nu pot fi nici ele invocate în sprijinul afirmării caracterului nominal al infinitivului, deoarece exact în aceleași situații apare conjunctivul, deci ca s u b i e c t, c o m p l e m e n t etc.[1], fără ca în virtutea acestui fapt să i se conteste calitatea verbală.

Comportarea în comunicare a infinitivului (scurt) justifică deplin considerarea lui ca formă verbală și ca atare includerea lui în paradigma verbală.

[1] *E ușor să scrii versuri, Știe să convingă* etc.

7. S u p i n u l. Alături de infinitiv se menţionează de obicei, ca formă verbală sinonimă cu infinitivul, dar omonimă cu participiul, supinul. În gramaticile curente ale limbii române supinul este menţionat alături de celelalte moduri nepersonale, cu toate rezervele obişnuite (sau chiar cu mai multe rezerve) privind calitatea lui verbală. În unele lucrări se afirmă chiar că de supin nu putem vorbi decît cînd e precedat de prepoziţia *de*, iar M. Caragiu Marioţeanu contestă [1], ţinînd seamă de comportarea morfologică şi sintactică a formelor cuprinse sub denumirea de supin, precum şi de evoluţia romanică (nici una din celelalte limbi romanice nu a păstrat supinul latinesc), existenţa unui supin în limba română.

Dacă facem abstracţie de situaţia din celelalte limbi romanice şi de originea formelor în discuţie, constatăm în limba română, alături de abstracte verbale care se comportă ca orice substantiv, cunoscînd categoria genului, eventual a numărului, a cazului şi a determinării (într-un exemplu ca *Fumatul oprit* — *Fumatul* nu se deosebeşte decît semantic de diverse alte substantive), existenţa unor forme parţial omonime şi sinonime cu acestea, dar care se caracterizează prin particularităţi morfologice şi sintactice proprii : nu se articulează, nu admit nici un fel de flexiune care să le apropie de nume şi păstrează unele din caracteristicile sintagmatice ale verbului cu aceeaşi rădăcină; admit relaţiile sintactice proprii verbului (exceptînd relaţia verb-subiect). Mai frecvent se întîlnesc asemenea forme guvernînd un morfem de acuzativ: *S-a pus pe învăţat carte*; *S-a dus la cules porumb*; *S-a apucat de prăşit porumbul* etc., dar sînt posibile şi construcţiile în care guvernează un nominativ—nume predicativ, ca în: *De rămas repetent, nu poate fi vorba*, precum şi construcţii de alt tip ca : *De făcut pe supăratul o să se sature el* etc. Faptul că în unele construcţii supinul poate fi înlocuit printr-un substantiv [2] nu poate fi invocat pentru a dovedi că supinul este şi el un substantiv, pentru că substituirea prin substantiv presupune, în mod necesar, modificarea organizării sintactice a construcţiei : comp. de ex., *S-a dus la cules porumb* şi *S-a dus la culesul porumbului* (în care caracterul substantival al lui *cules* este clar marcat prin prezenţa articolului şi prin forma de genitiv a determinantului) sau chiar *S-a dus la cules de porumb* (unde apare o construcţie prepoziţională nespecifică verbului *a culege*).

Aceste constatări duc la concluzia că avem a face cu două omonime : un substantiv—abstract verbal, care nu are nici o contingenţă cu paradigma verbului, şi o formă verbală, care păstrează regimul sintactic al verbului şi, ca atare, poate şi trebuie să fie inclusă în paradigma verbală şi pe care o putem numi supin sau altcumva.

[1] *Art. cit.*
[2] *Ibid.*

Substantivul abstract verbal trebuie însă desprins de paradigma verbală, așa cum se procedează și cu alte derivate, ca cele cu *-tor* (*muncitor* etc.) sau chiar cu substantivele provenite din infinitive lungi.

Relația supinului cu celelalte forme verbale este însă mult mai puțin strînsă, iar incapacitatea lui de a cere un substantiv în nominativ (subiect) [1] arată gradul de subordonare, de dependență a acestei forme verbale față de elementul regent.

Omonimia parțială a supinului cu participiul-adjectiv explică confuzia dintre cele două forme, confuzie care duce la construcții nerecomandabile ca : *merită de relevat Neumark*; *trebuie de răspuns*; *trebuie de arătat* etc. Cel mai des se întîlnește această construcție cu *a trebui (trebuie de răspuns)*, ca rezultat al contaminației dintre două construcții sinonime : *trebuie răspuns (arătat) + este de răspuns (de arătat)*. Supinul apare mult mai rar și în locul conjunctivului : *dă de înțeles* pentru *dă să se înțeleagă*. În acest caz a intervenit analogia lui *dă de bănuit*, *dă de gîndit* etc.

8. G e r u n z i u l. Gerunziului, încadrat și el în categoria modurilor nepersonale, a formelor nominale, i se acordă de obicei un loc aparte scoțîndu-se în evidență una sau alta dintre caracteristicile care îl deosebesc de celelalte moduri nepersonale. De obicei se precizează că gerunziul exprimă acțiunea sub forma unei însușiri atribuite de obicei unui verb și este echivalentul unui adverb[2].

Gerunziul, ca și celelalte moduri nepersonale, se caracterizează prin absența desinețelor de număr și persoană. Acest fapt nu înseamnă însă că în cazul gerunziului nu se face raportarea acțiunii la un subiect (cum afirmă de obicei gramaticile) : relația verb — subiect este totdeauna prezentă în cazul gerunziului [3]. Dar existența acestei relații nu justifică afirmația că gerunziul exprimă implicit categoria persoanei [4]. Această categorie, în cazul gerunziului, nu este exprimată de acesta, ci se poate deduce din context, care poate fi foarte clar, ca în cazul cînd apare un pronume reflexiv (*Îl vezi frămîntîndu-se*) sau cînd de gerunziu depinde un pronume personal ori un substantiv în nominativ (*văzînd e l (= o m u l) ce se întîmplă*, de ex.) sau poate fi mai puțin clar ca atunci cînd subiectul gerunziului coincide cu subiectul verbului regent (*Copilul vine sărind*), mai ales dacă acesta are un subiect nedefinit (*Plouă potopind totul*). Prin urmare e clar că gerunziul poate avea subiect, dar acest lucru n u înseamnă că gerunziul exprimă persoana.

De asemenea faptul că, avînd în vedere conținutul logic al comuni-

[1] În multe situații se poate spune că subiectul supinului coincide cu subiectul verbului regent : *S-au dus la cules porumb*, de ex.

[2] Cf. *Gramatica Academiei*, I, p. 310.

[3] Cf. M. C a r a g i u M a r i o ț e a n u, *art. cit.*

[4] *Ibid*, p. 40.

cării, putem stabili momentul sau, mai bine zis, etapa în care se desfășoară acțiunea exprimată de gerunziu, nu este suficient pentru a afirma că gerunziul are perfect, prezent, mai mult ca perfect etc.[1]. Gerunziul are o formă unică, a cărei semnificație se modifică în context. Acțiunea exprimată de gerunziu se situează în timp prin verbul predicat, deci acest mod este, într-un fel, indiferent față de categoria timpului, fără să existe incompatibilitate între gerunziu și categoria timpului. Indiferent este gerunziul și sub aspectul valorii modale, întrucît depinde foarte mult, și din acest punct de vedere, de verbul regent.

Natura verbală a gerunziului se manifestă, ca și în cazul infinitivului, prin posibilitățile lui de recțiune. Faptul că are subiect, că poate avea complement direct și indirect ca și celelalte forme ale verbului arată că gerunziul trebuie inclus în paradigma verbului alături de modurile personale și de infinitiv.

Cu numele, dacă facem abstracție de gerunziul-atribut acordat, care se comportă ca un adjectiv și trebuie considerat ca atare[2], gerunziul nu are nici o contingență. Faptul că gerunziul apare în poziția sintactică de complement etc. nu poate fi invocat, cum am văzut și la infinitiv, pentru a susține calitatea nominală a gerunziului. O asemenea argumentare este însă și mai nepotrivită, mai ales dacă luăm în considerație faptul că gerunziul (spre deosebire de infinitiv) nu apare ca subiect, rol sintactic considerat, de obicei, ca fiind specific substantivului.

Nu întîlnim în cazul gerunziului românesc nici prepoziția ca element de relație cu regentul[3], caracteristică prin care se apropie, cum am văzut, infinitivul de nume.

Spre deosebire de modurile personale, însă, relația de subordonare nu se exprimă nici în cazul gerunziului prin conjuncții sau adverbe relative, ci numai prin parataxă. De asemenea, spre deosebire de modurile personale, gerunziul nu apare niciodată ca element independent, ca nucleu de sine stătător al unei comunicări.

9. Participiul. Este considerat ca fiind, dintre modurile nepersonale, cel care „ține prin natura lui și de verb și de adjectiv" [4]. În acest caz situația este mai complicată decît în cele discutate mai înainte.

Unele caracteristici ale formei numite participiu coincid total cu caracteristicile adjectivelor. Așa sînt :

— prezența flexiunii în funcție de gen, număr și caz, categorii realizate prin aceleași mijloace : *ales*, *aleasă* etc., ca și *alb*, *albă* etc.

[1] *Art. cit.*
[2] *Ibid.*
[3] Această particularitate se întîlnește în alte limbi romanice.
[4] *Gramatica Academiei*, I, 318.

— prezența gradelor de comparație: *mai uzat*, ca și *mai vechi* etc.

— posibilitatea de a apărea precedat de articol adjectival: *cartea cea ruptă* ca și *cartea cea veche*.

— posibilitatea de a îndeplini aceleași funcții sintactice — de atribut, nume predicativ etc., în care dependența față de elementul regent se manifestă prin acord.

— posibilitatea de a avea determinanți de același tip: substantiv (sau pronume) cu prepoziție *(bun de gură, nemulțumit de muncă)* sau substantiv în dativ *(favorabil muncii, îndatorat ție)*.

— incapacitatea de a avea ca determinant un substantiv (sau pronume) în acuzativ.

La aceste particularități morfologice și sintactice comune se pot adăuga și unele asemănări sub raportul derivării: derivarea cu prefixul negativ *ne* [1]: *nemulțumit*, *neprecizat*, ca și *nebun*, *neloial*, diminutivarea: *îmbrăcățel*, *înfășețel*, ca și *curățel*, *frumușel*, etc., substantivarea în aceleași condiții, prin articulare cu articolul hotărît postpus sau cu articolul demonstrativ: *învechitul*, *cel învechit*, ca și *vechiul*, *cel vechi*.

Spre deosebire de adjectiv însă, aceste forme prezintă, total sau în parte, posibilitățile combinatorii ale verbului de care se atașează prin radical. Ele pot constitui elementul regent al unui determinant prepozițional de tipul „complementului de agent" (*cartea citită de studenți*, de ex.), al „complementului instrumental" *(hotărîrea apărată cu armele)*, determinări adverbiale *(carte sosită azi)* [2]. Mai mult decît atît, pot cere toate, sau numai o parte din cazurile guvernate de formele verbale personale [3]. Așa, de ex., participiul *devenit* poate fi regentul a două nume în nominativ (subiect și nume predicativ): *Devenit profesor Ion, ceilalți l-au felicitat* (întocmai ca indicativul *Ion devine profesor)*.

Participiul adjectival al verbelor de tipul *a da*, însă, nu păstrează decît capacitatea de a guverna un dativ: *cartea dată studentului* (față de *Eu dau studentului cartea*), unde verbul cere un nominativ și un acuzativ, pe lîngă dativ. Guvernarea dativului nu este însă specifică verbului: acest caz poate fi cerut și de un adjectiv (*condiții favorabile păcii*, de ex.).

Alături de participiul-adjectiv, care apare și în construcția pasivă, există însă și participiul invariabil (sub aspectul genului, numărului și cazului), care păstrează capacitatea de a realiza toate relațiile sin-

[1] Același prefix apare și la gerunziu: *nedorind*, *neînțelegînd*, de altfel, și cu unele substantive: *neom*, de ex.

[2] Vezi R. Ocheșeanu — L. Vasiliu, *Despre valoarea verbală și adjectivală a participiului*, în LR, III (1954), nr. 6, p. 16 și urm.

[3] Vezi V. Guțu Romalo, *Un procedeu distribuțional de delimitare a paradigmelor*, în SCL, XV (1964), nr. 1, p. 65 și urm.

tactice specifice verbului, de ex. posibilitatea de a guverna un acuzativ. Într-un exemplu ca: *a învățat carte*, acuzativul e cerut de participiu, nu de auxiliar, lucru dovedit de faptul că auxiliarul însoțit de participiul unui verb intrazitiv (*El a plecat*, de ex.) nu cere acuzativul, dar poate guverna un nominativ sau un dativ, realizînd deci relațiile sintactice de care e susceptibil verbul intranzitiv.

În această situație, participiul nu are nici o contingență cu numele și păstrează caracteristicile verbului din paradigma căruia face parte, dar se deosebește de celelalte forme verbale prin faptul că nu apare decît în cadrul așa numitelor f o r m e c o m p u s e, nu are deci existență sintactică de sine stătătoare, reprezentînd o formă care nu poate fi, de fapt, considerată nici mod, nici timp și are astfel contingențe cu diferitele t e m e ale verbului.

Participiul invariabil este total omonim cu s u p i n u l de care se deosebește numai prin distribuție.

Avînd în vedere aceste variate particularități, ceea ce numim *participiu* poate fi considerat ca reprezentînd două elemente parțial omonime: pe de o parte, un fel de „temă verbală", iar pe de altă parte, un cuvînt (adjectiv sau altceva) exterior paradigmei verbale, în măsura în care nu mai realizează nici una din posibilitățile combinative specifice verbului din care derivă.

O altă soluție ar putea fi, de asemenea, tratarea elementului pe care l-am numit participiu-adjectiv, în virtutea caracteristicilor sale sintactice și morfologice, ca o unitate lingvistică distinctă, diferită de adjectiv, dar și de verb.

10. Examinarea diferitelor moduri nepersonale scoate în evidență, pe lîngă unele particularități care dovedesc natura verbală a acestor forme, precum și, în unele cazuri, oarecare contingențe cu numele și care sînt mai mult sau mai puțin deosebite de la un mod la altul, și o trăsătură comună, aceea de a nu putea constitui nucleul unui grup sintactic de sine stătător: modurile verbale nepersonale pot grupa în jurul lor diverși determinanți, dar aceste grupuri nu constituie comunicări complete independente. Prezența uneia dintre formele nepersonale în comunicare presupune cu necesitate apariția altei forme verbale aparținînd unui mod personal[1]. Prin aceasta modurile nepersonale au un caracter d e p e n d e n t[2], ceea ce justifică utilizarea pentru denumirea lor a termenului de moduri n e p r e d i c a t i v e[3].

[1] O excepție cu totul izolată constituie uzul, nerecomandabil, al infinitivului în exprimarea unui ordin (vezi p. 2)4 — 205.)

[2] Caracterul dependent deosebește modurile nepersonale de conjunctivul perfect, care, deși de asemenea invariabil sub raportul persoanei și al numărului, poate constitui nucleul unei comunicări independente.

[3] Cf. de ex., *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 215.

11. Modurile personale se caracterizează, față de celelalte forme verbale, incluse mai mult sau mai puțin justificat sub denumirea de moduri nepersonale, nu numai prin faptul că exprimă explicit, prin elemente specifice de expresie, persoana și numărul, lucru care face mai evidentă relația verb — subiect (manifestată în acest caz bilateral, atît prin forma de nominativ a substantivului sau pronumelui, cît și prin forma verbului), dar și prin alte particularități, care, chiar dacă nu sînt atît de izbitoare, nu sînt mai puțin demne de luat în seamă.

O deosebire foarte importantă o constituie faptul că formele verbale cuprinse în modurile personale exprimă cu claritate valorile solidare de timp și de mod.

Din punct de vedere sintactic, modurile personale se caracterizează prin posibilitatea de a fi folosite independent, ca nucleu al unei comunicări de sine stătătoare.

Existența acestor deosebiri justifică distincția dintre modurile personale și cele nepersonale.

12. Categoria gramaticală a modului este definită semantic ca reprezentînd aprecierea vorbitorului față de acțiune, felul în care vorbitorul prezintă acțiunea. În limba română, valorile prin care se manifestă această categorie gramaticală se bazează pe distincția realitate / nonrealitate, posibilitate. Acțiunea reală se exprimă prin indicativ, iar acțiunea posibilă este concepută în diverse feluri și este exprimată în limba română prin mai multe moduri: conjunctiv, condițional, imperativ și prezumtiv.

Fiecare mod are o valoare fundamentală pe baza căreia se dezvoltă diferite nuanțe: semnificațiile concrete determinate de context. Această modelare, nuanțare, a semnificației prin context explică posibilitatea de a exprima o anumită apreciere subiectivă a vorbitorului, aceeași, prin diferite forme modale. Fenomenul e mai ales frecvent cînd e vorba de moduri a căror valoare fundamentală se bazează pe o trăsătură comună. De aceea, întîlnim în limba română, în situații similare, deci ca forme mai mult sau mai puțin sinonime, mai ales modurile posibilității.

Astfel, de exemplu, îndemnul poate fi exprimat în limba română prin conjunctiv sau prin imperativ: *să lucrezi conștiincios*; *lucrează conștiincios*; condiția se poate exprima prin condițional sau prin conjunctiv [1]: *de-ar fi fost altul în locul meu se supăra (s-ar fi supărat) mai tare*; *să fi fost altul în locul meu se supăra (s-ar fi supărat) mai tare*; tot la aceste două moduri se recurge în formarea blestemelor sau urărilor: *să-l trăsnească*; *arză-te-ar focul; să trăiască* etc.

[1] Condiția se exprimă și cu ajutorul indicativului: *Dacă vine ...*, de ex.

Semnificațiile care se dezvoltă în diverse contexte pe baza valorii fundamentale a formei verbale depind, în măsuri diferite, în diverse situații de sensul verbului, de sensul cuvintelor cu care se combină, de structura frazei în care se încadrează.

Sensul verbului intervine în semnificația formei modale în situații rare, mai ales cînd verbul ca atare exprimă o modalitate. Uneori sensul modal al verbului poate duce la absența anumitor forme modale (verbele *a putea*, *a vrea* nu au imperativ, de ex.). Atunci cînd forma modală există, ea poate avea, în cazul verbelor de acest fel, o semnificație deosebită de cea a altor verbe la același mod. Astfel verbele *a vrea* și *a dori* ne-am aștepta, ținînd seamă de sensul lor lexical, să nu aibă optativ. Totuși în limba română formele *aș vrea*, *aș dori* există, dar au o semnificație specială, de atenuare. Optativul reprezintă deci, în cazul acestui verb, o modalitate de exprimare mai atenuată a dorinței.

În modificarea valorii modale prin cuvintele din context un rol deosebit au conjuncțiile și adverbele modale. Astfel faptul că, într-o construcție ca: *Dacă vii, o să-ți arăt cartea* sau *Dacă înveți, știi*, indicativul, mod al realității, ajunge să exprime posibilitatea condiționată, se datorește conjuncției condiționale *dacă*. De asemenea într-un context ca *Poate doarme*, indicativul exprimă tot o acțiune posibilă, semnificație determinată, de data aceasta, de prezența adverbului modal *poate*, după cum adverbul *parcă* imprimă întregii comunicări în care apare, și ca atare și formei verbale, nuanța de aparență, de nesiguranță, ca în: *Parcă doarme.*

Semnificația unei forme modale depinde, în unele cazuri, și de structura sintactică a frazei, în sensul că anumite semnificații nu se dezvoltă decît în fraze de o anumită structură. Astfel, de ex., conjunctivul are uneori un sens condițional sau concesiv, sensuri care nu apar decît în fraze de tipul: *Să vrei, și nu poți face ca el* (concesiv); *Să facă altcineva așa ceva, s-ar supăra* (condițional) [1].

Intervenția contextului facilitează folosirea unui mod în locul altuia.

13. Indicativul. Semnificația cea mai obișnuită a indicativului e aceea a acțiunii reale, sigure, semnificație care se manifestă atît în propozițiile principale, cît și în cele secundare: *Știu că lucrezi.* Această semnificație se păstrează și în cazurile cînd propoziția subordonată în care apare indicativul depinde de o regentă al cărei verb e la alt mod, ca în: *O fi știind că ai venit?*

[1] Sensul condițional al conjunctivului în asemenea situații se datorește, într-un fel, tot contextului dacă avem în vedere faptul că *să* (< lat. *si*) este la origine o conjuncție condițională la fel cu *dacă*.

Însoţit de o intonaţie specială, indicativul poate exprima un ordin categoric, ca în *Pleci imediat!* Această semnificaţie nu apare decît în propoziţiile principale, adică în condiţiile sintactice în care apare imperativul [1].

Folosit într-o construcţie condiţională, indicativul dezvoltă o semnificaţie specială, de acţiune posibilă condiţionată : *Dacă înveţi, ştii.* În aceste condiţii sintactice, dintre timpurile trecute ale indicativului, apare foarte frecvent imperfectul : *Dacă învăţai, ştiai*, sinonim perfect, în asemenea construcţii, al condiţionalului trecut, căruia îi este net preferat, mai ales în limba vorbită.

Ar mai fi de menţionat întrebuinţarea indicativului în locul altor forme verbale, contrar regulilor limbii noastre. Uneori stă pentru infinitiv, de ex. *înainte de-şi părăsesc leagănele*; *înainte de ce putem găsi un răspuns* etc. (corect se spune *înainte de a-şi părăsi...*; ... *de a putea...* sau, cel mult, *înainte ca să* + conjunctivul). Astfel de construcţii reprezintă traduceri literale din limba germană, unde propoziţia introdusă prin *bevor* (= rom. *înainte...*) are verbul la indicativ. Alteori indicativul înlocuieşte, iarăşi contra regulii gramaticale, un conjunctiv: *e posibil că va începe* (pentru *e posibil să înceapă* [2]; *mi-am propus că de acum am să fiu liniştită* (în loc de *mi-am propus să fiu...*). După *trebuie* se foloseşte totdeauna un conjunctiv (eventual un participiu). Vorbirea muntenească (şi, după ea, limba scrisă a unor autori munteni) foloseşte şi indicativul cu *trebuie: trebuie că a venit* (= *trebuie să fi venit*). Între formula cu indicativul şi cea cu conjunctivul apare o deosebire destul de clară, în sensul că a doua păstrează ceva din conţinutul lexical al verbului *trebuie* şi de aceea pare mai puţin „îndoielnică" decît prima. *Trebuie că a venit* înseamnă „probabil că a venit", *trebuie să fi venit* „cred că a venit".

La întrebuinţarea indicativului în locul conjunctivului după un verb ca *a trebui*, care cere conjunctivul, a contribuit faptul că în această situaţie apărea conjunctivul perfect (cf. *trebuie să fi venit*), formă evitată în general în limba actuală [3]. Pe de altă parte se pare că în această construcţie nici *trebuie* nu-şi mai păstrează foarte clar natura verbală. În această construcţie *trebuie că* pare mai curînd un adverb de tipul *parcă* (< *pare că*), care exprimă posibilitatea, nu necesitatea [4].

14. C o n j u n c t i v u l. Indicativul ca mod al realităţii se opune modurilor care exprimă nonrealitatea, posibilitatea şi, în primul rînd, conjunctivului.

[1] Vezi p. 223.

[2] Sau *poate că va începe*. (De aici s-a ajuns la *e posibil că ...*, *poate* fiind, din punct de vedere semantic, echivalent cu *e posibil*.)

[3] Vezi p. 218.

[4] Cf. V. G u ţ u, *Semiauxiliarele de mod*, în SG, I, p. 68.

Conjunctivul se caracterizează din punct de vedere semantic prin faptul că, deși poate apărea atît în propoziții principale, cît și în propoziții dependente, se folosește mai ales în propoziții subordonate, fiind un fel de m o d a l s u b o r d o n ă r i i.

Această caracteristică explică și denumirile de c o n j u n c t i v sau s u b j o n c t i v, care sînt perfect sinonime, chiar din punct de vedere etimologic, căci și una și alta înseamnează „care leagă". Așa se explică și prezența conjuncției înaintea formelor acestui mod : *să* făcea legătura între verbul pus la conjunctiv și elementul, exprimat ori nu, de care depindea acțiunea verbului.

Acest mod, deși are numai două forme, prezent și perfect, este foarte frecvent în limba noastră. Faptul se datorește, în parte, numeroaselor nunațe pe care le poate prezenta posibilitatea. Așa sînt :

— deliberarea : *Să plec, să nu plec?*

— surprinderea : *Să nu știe nimic?*

— îndemnul, sfatul : *Să ședem strîmb și să judecăm drept.*

— neîncrederea, îndoiala : *Asta să fie toată problema?* etc.

Aceste nuanțe, foarte numeroase, apar mai ales atunci cînd conjunctivul e folosit în propoziții independente sau principale. În propozițiile subordonate, adică în condițiile în care apare mai des conjunctivul, semnificațiile acestui mod sînt mult mai puțin clare. De cele mai multe ori conjunctivul exprimă în subordonate o acțiune posibilă sau virtuală pur și simplu.

Marea frecvență a conjunctivului în limba română se explică și printr-un fenomen specific limbii noastre și, în grade diferite, tuturor idiomelor balcanice : înlocuirea infinitivului, în majoritatea cazurilor, prin conjunctiv [1].

De obicei, cînd se vorbește de tendința de a înlocui infinitivul prin conjunctiv, se are în vedere construcția în care infinitivul depinde de un verb : *începe a lucra / începe să lucreze.* De fapt tendința se manifestă și în alte situații, ca în cazul infinitivului subiect și, ceva mai rar, în cazul infinitivului atribut : *Să lucrăm conștiincios e datoria noastră*, pentru *a lucra conștiincios e datoria noastră* sau (*Îl stăpînea*) *ideea să termine facultatea*, pentru (*Îl stăpînea*) *ideea de a termina facultatea.*

Tendința de substituire a infinitivului prin conjunctiv se manifestă aproape în toate situațiile în care apare infinitivul. Această substituire constituie pentru limba română actuală un proces neîncheiat și se manifestă diferit de la o situație la alta : există construcții în care această tendință se realizează mai repede decît în altele, se constată de asemenea diferențe regionale în ce privește ritmul de realizare. Moldova și, mai ales, Maramureșul și nordul Crișanei par a fi mai conser-

[1] Vezi p. 203 și urm.

vatoare din acest punct de vedere [1]. Se întîmplă totodată ca în unele situații, din motive diferite, procesul să fie suspendat sau întîrziat, după cum sînt situații în care această tendință încetează complet la un moment dat.

Deosebiri importante există în ce privește concurența dintre infinitiv și conjunctiv [2] între aspectul vorbit (cu toate variantele lui) și cel scris al limbii române actuale, deosebiri care sînt, în bună parte, produsul influențelor străine exercitate asupra aspectului ei scris (și, indirect, asupra vorbirii oamenilor instruiți, deprinși să se conducă mai mult după modelul limbii scrise). Sub influența francezei, germanei și rusei, prin traduceri, prin lecturi de texte originale și prin folosirea practică a acestor limbi, s-a ajuns la o reînviere parțială a infinitivului în limba vorbită și scrisă a oamenilor instruiți, care continuă totuși, cum nici nu-i posibil altfel, să întrebuințeze conjunctivul în numeroase construcții, necunoscute, sub acest aspect, limbilor aici amintite. Infinitivul prezintă pentru modul de a gîndi al oamenilor cultivați avantajul de a fi abstract (sau mai abstract decît conjunctivul): absența persoanei și alte trăsături caracteristice ale infinitivului fac ca această formă verbală să concretizeze mai puțin acțiunea.

Pe lîngă fenomenul, discutat mai înainte, al concurenței dintre conjunctiv și infinitiv, în limba contemporană sînt destul de numeroase și situațiile în care conjunctivul este folosit, greșit, în locul altor moduri.

Conjunctivul pentru indicativ: *mă bucur să vă văd*; *îmi amintesc să fi cerut*; *a crezut să poată identifica*; *avea aerul să dojenească pe cineva* etc.

Pretutindeni avem a face cu „traduceri" din franțuzește (eventual din nemțește): traducătorul (adesea simplu „imitator") a redat infinitivul din textul original prin echivalentul românesc cel mai obișnuit al acestuia, adică prin conjunctiv. Cînd construcții de felul celor invocate aici sînt negative, conjunctivul corespunde adesea normelor gramaticale ale limbii noastre: *nu-mi amintesc să fi cerut*; *n-avea aerul să dojenească pe cineva* etc. Constatarea prezintă interes prin faptul că scoate în evidență caracterul „subiectiv" al conjunctivului: imediat ce intervine un element subiectiv (și negația este un asemenea element), conjunctivul nu mai face impresia unui mod nepotrivit. Folosirea lui în construcții afirmative trebuie combătută și pentru motivul că poate da naștere la echivocuri, ceea ce se întîmplă mai ales cînd se folo-

[1] Vezi Magdalena Vulpe, *Repartiția geografică a construcțiilor cu infinitivul și conjunctivul*, în FD, V, 1963, p. 123—141, studiu ale cărui concluzii privesc limba vorbită (neliterară).

[2] Vezi paragraful consacrat infinitivului.

şeşte perfectul conjunctivului, care are o singură formă pentru toate persoanele de la singular şi de la plural. Aceasta înseamnă că, în anumite condiţii sintactice, este grea sau chiar imposibilă identificarea autorului acţiunii. De altfel, construcţiile greşite nu sînt excluse nici atunci cînd se întrebuinţează conjunctivul prezent. Iată un citat elocvent în acest sens : *„(Marta se rezemă de uşă.) Ii era teamă să leşine, să cadă jos*", care, în bună limbă românească, trebuie să fie *„îi era teamă că va leşina, că va cădea jos*" sau, dacă vrem să păstrăm conjunctivul, *„îi era teamă să nu leşine, să nu cadă jos*" [1].

Mai ales cu verbul *a părea* se întrebuinţează foarte des conjunctivul. Iată cîteva exemple : *nu părea să nutrească simpatii; autorul pare să cunoască bine...*; *nu părea să audă* etc. În unele cazuri el înlocuieşte indicativul, în altele infinitivul sau pe amîndouă (în sensul că regula respectivă a limbii noastre îngăduie folosirea şi a unuia şi a celuilalt) : *nu părea că nutreşte* sau *a nutri...*; *autorul pare că cunoaşte* sau *a cunoaşte ...*; *nu părea că aude.* Dar există o deosebire semantică, uşoară, e adevărat, totuşi clar perceptibilă, între construcţia cu indicativul şi cea cu infinitivul : *pare că doarme* = face impresia că (are aparenţa unui om care) doarme, *pare a dormi* = cred (mi se pare, bănuiesc) că doarme.

Conjunctivul înlocuieşte, greşit, alte moduri, şi în construcţii temporale introduse prin *înainte*: *înainte să treacă pragul*; *înainte să termine* etc. (Cf. şi *Dunărea, dinainte să pătrundă în România*, unde este necorectă şi întrebuinţarea lui *dinainte.*) Aici trebuie folosit infinitivul (cum am arătat şi ceva mai sus, unde am constatat că în astfel de propoziţii temporale se pune, tot greşit, şi indicativul, precedat de prepoz. *de*); *înainte de a...* sau, dacă vrem să păstrăm conjunctivul, urmează să-l legăm de *înainte* prin conjuncţia *ca*: *înainte ca să treacă...*

Frecvenţa mare a conjunctivului priveşte conjunctivul prezent, conjunctivul perfect fiind o formă foarte rar întrebuinţată, deoarece, ca formă verbală dependentă, conjunctivul exprimă de obicei mai mult sau mai puţin aproximativ concomitenţa cu timpul verbului regent. Pentru această semnificaţie de concomitenţă este suficientă o singură formă, şi se foloseşte, ca mai adecvată, cea de conjunctiv prezent.

Folosit în propoziţii subordonate dependente de un verb la condiţionalul trecut, ca *Să fi lucrat la timp, nu ai fi ajuns aici*, conjunctivul perfect capătă o semnificaţie specială exprimînd o acţiune ireală şi devenind, astfel, sinonim cu condiţionalul trecut.

[1] Încă un exemplu, acesta, în care folosirea greşită a conjunctivului se corijează cu ajutorul negaţiei. De altfel, dintre cele două echivalente ale citatului trebuie preferat ultimul.

15. C o n d i ț i o n a l u l (o p t a t i v u l). Formele verbale numite condițional sau optativ [1] se încadrează în categoria modalităților de exprimare a acțiunii posibile.

Posibilitatea poate îmbrăca în cazul acestui mod, în raport cu contextul, diferite semnificații. Aceste forme verbale pot exprima, mai ales în cadrul construcțiilor condiționale, acțiuni legate între ele printr-un raport de condiție: *Dacă ai învăța, ai ști.*

În fraze de acest tip amîndouă verbele îmbracă forma condiționalului: atît verbul din regentă, cel despre acțiunea căruia se poate spune că depinde de o condiție, cît și verbul propoziției condiționale, care nu mai exprimă o acțiune condiționată de alta, ci pur și simplu o acțiune posibilă. Semnificația condițională a construcției se datorește în mare măsură prezenței conjuncției *dacă*. Sensul acestei conjuncții imprimă o semnificație asemănătoare chiar și construcțiilor în care verbele sînt la indicativ, ca în: *Dacă o să înveți, o să știi* sau *Dacă înveți, știi* [2].

În afara periodului condițional, formele de condițional pot exprima o acțiune prezentată ca dorită [3]: *De-ar veni odată vara! Cum aș mai urca Ceahlăul!*, *Aș citi o zi întreagă!*; *De-ar veni luna lui mai / Să-mi aud cucul cîntînd / Și mierlița șuierînd!*

Adeseori se afirmă că, și în contextele în care apare semnificația de acțiune dorită, această acțiune depinde de o condiție. Astfel într-un exemplu cum ar fi: *Aș urca cu plăcere Ceahlăul* se poate fără îndoială completa fraza cu *dacă aș putea*, *dacă aș avea timp* etc., deși nu este de loc sigur că pentru vorbitor această completare există. Asemenea completări nu se pot însă face în construcții de tipul exemplelor: *De-ar veni odată vara!* sau *De-ar veni luna lui mai / Să-mi aud...* Completările posibile sînt în cazul acestor fraze de alt tip, care nu justifică atribuirea unui sens condițional formelor verbale în discuție. În primul exemplu completarea posibilă *(De-ar veni odată vara) ce bine ar fi* ar reprezenta, în structura frazei astfel realizate, propoziția principală,

[1] Pentru unii lingviști aceste denumiri se referă la o singură unitate, pentru alții, cei doi termeni au în vedere două entități distincte, omonime. A doua soluție pare a fi adoptată de *Gramatica Academiei* care enumeră printre modalitățile de expresie ale acțiunii realizabile „conjunctivul și condiționalul prezent, optativul, potențialul, imperativul" (vol. I, p. 216).

[2] Cînd verbul e la prezent, indicativul poate păstra în anumite contexte valoarea sa de mod al acțiunii reale: *Azi ai luat note mari. Vezi? Dacă înveți, știi.* (În acest caz, subordonata nu mai are valoare clar condițională.)

[3] Atitudinea afectivă de dorință poate aparține vorbitorului referindu-se la o acțiune al cărei autor poate fi chiar vorbitorul: *Aș citi cu plăcere cartea aceasta* sau care poate avea alt autor, alt subiect: *De-ar pleca odată!* Alteori atitudinea afectivă nu este a vorbitorului: *El ar citi cu plăcere această carte.*

iar propoziția de la care am pornit ar reprezenta condiționala, adică tocmai propoziția în care, cum am văzut mai sus, forma de condițional corespunde pur și simplu unei acțiuni posibile și nu unei acțiuni condiționate. În al doilea exemplu, propoziția construită cu condiționalul reprezintă propoziția principală a unei fraze în care nu intervine, și nici nu poate fi presupusă, o condițională.

Cu semnificație de acțiune dorită apar aceste forme modale în urări și în blesteme : *Închinare-aș și n-am cui! Închinare-aș murgului!* (V. Alecsandri P.P.) ; *Arde-te-ar focul!* etc. În asemenea construcții, nuanța modală de acțiune dorită poate fi exprimată și prin conjunctiv: *Să trăiești!* Elocventă pentru echivalența de semnificație a celor două forme verbale în situații de acest fel e posibilitatea ca optativul și conjunctivul să apară împreună : *Arde-te-ar focul, să te ardă,* de exemplu.

Semnificația de acțiune pur și simplu posibilă se dezvoltă nu numai în cazul în care condiționalul apare într-o propoziție condițională (vezi discuția anterioară), ci și în alte tipuri de contexte ca, de exemplu : *Cînd îl vezi ce sigur e de el, ai crede că toată viața n-a făcut decît asta.*

În asemenea situații acad. Al. Graur vorbește de p o t e n ț i a l[1].

Sensul potențial apare destul de frecvent la condiționalul perfect : *Cine ar fi zis că totul se va termina așa de repede!*

Pe baza acestei valori de acțiune posibilă se poate dezvolta semnificația de neîncredere, de îndoială [2], care apare, mai ales în relatarea de către vorbitor a spuselor altcuiva, deci în cadrul vorbirii indirecte : *Se zice că ar fi ajuns deja*; *Ceilalți, după spusele tuturor, ar veni mîine.*

În propoziții comparative, condiționalul poate exprima o acțiune ireală : *Vorbește ca și și cînd ar ști totul.* Această semnificație se datorește în mare măsură prezenței în context a unor elemente care exprimă îndoiala, aparența, irealitatea, ca *parcă, ca și cînd, ca și cum* etc. Împreună cu *parcă*, de ex., condiționalul apare și în propoziții independente : *Parcă ai ști.*

Condiționalul trecut are în periodul condițional semnificația de irealizabil : *Dacă ar fi învățat, ar fi știut.*

[1] *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, SG, I, p. 127. *Gramatica Academiei* (cf. vol. I, p. 216) pare a considera, în paragraful introductiv, potențialul, ca și optativul de altfel, drept un mod diferit de condițional (v. „conjunctivul și condiționalul prezent, o p t a t i v u l, p o t e n ț i a l u l — subl. n. — imperativul [exprimă] o acțiune realizabilă" și „Condiționalul, optativul și potențialul prezintă o neconcordanță între formă și conținut și anume : aceste trei valori, distincte din punctul de vedere al conținutului, sînt exprimate toate prin aceeași paradigmă".). Tratînd diferitele moduri însă, se vorbește de c o n d i ț i o n a l — o p t a t i v (p. 220), dar se adaugă la p. 222 : „Uneori formele de optativ-condițional ... arată că acțiunea verbului este posibilă... În aceste situații avem a face cu așa-numitul mod p o t e n ț i a l"...

[2] În unele cazuri, mai ales în limbajul jurnalistic, utilizarea condiționalului cu această valoare se poate datora și imitării unor modele străine (franceze, germane).

Toate semnificațiile discutate depind, într-un fel sau altul, de context și includ, toate, ideea de posibilitate, de acțiune potențială, care reprezintă, ca atare, valoarea fundamentală a acestui mod. Pe baza ei se dezvoltă, în anumite contexte, valorile de acțiune condiționată sau dorită. Toate aceste valori reprezintă deci același mod, care poate fi numit cu termenul curent de c o n d i ț i o n a l (- o p t a t i v) sau, poate mai adecvat, p o t e n ț i a l.

Ca și celelalte moduri, condiționalul poate apărea în construcții în care mai potrivite ar fi alte forme verbale. Astfel, condiționalul e folosit, în anumite împrejurări, în locul indicativului. Cînd adresăm cuiva o rugăminte (vrem să ne ajute în rezolvarea unei probleme, să ne împrumute ceva etc.), recurgem la condițional, spunînd *V-aș ruga să mă ajutați* (nu *Vă rog să mă ajutați*). Din punct de vedere obiectiv, acțiunea exprimată de verb este reală : vorbitorul roagă efectiv pe interlocutorul său să-l ajute, și totuși nu folosește indicativul, care este modul realității, ci condiționalul. Fenomenul are caracter subiectiv : cel care face rugămintea se simte jenat, se teme că ar putea fi refuzat, că ar putea supăra pe cel rugat etc., și atunci, atenuează cererea prezentînd-o ca o dorință dependentă de permisiunea interlocutorului.

Un fapt, numai aparent asemănător, în sensul unei echivalențe sintactice între condițional și indicativ, este întrebuințarea imperfectului indicativ cu valoare de condițional perfect. Fenomenul a devenit de multă vreme o regulă gramaticală a limbii noastre, lipsită, deci, de orice nuanță stilistică. Între *Dacă-ți țineai angajamentele, aveai altă situație* și *Dacă ți-ai fi ținut anagajamentele, ai fi avut altă situație* nu există absolut nici o deosebire de înțeles. De aceea putem folosi în una dintre propoziții imperfectul indicativului, iar în cealaltă condiționalul perfect, fără ca situația să se schimbe: *Dacă-ți țineai angajamentele, ai fi avut altă situație* sau *Dacă ți-ai fi ținut angajamentele, aveai altă situație.* În limba actuală vorbită, de altfel și în cea scrisă, predomină clar, în construcții de acest fel, imperfectul: condiționalul perfect este, ca și conjunctivul perfect, deși în mai mică măsură, o formă verbală puțin folosită azi.

16. P r e z u m t i v u l. Un alt mod care exprimă o acțiune posibilă — de astă dată bănuită, nesigură — este prezumtivul, înregistrat de relativ puțină vreme de gramaticile românești [1]. Acest mod, realizat în două timpuri (prezent și perfect), înglobează, pentru fiecare dintre ele mai multe paradigme paralele, alcătuite din formații rezultînd din combinarea gerunziului (pentru prezent) sau a participiului (pentru

[1] A. P h i l i p p i d e în *Gramatică elementară a limbii române*, Iași, 1897, numește p o t e n ț i a l formațiile de tipul *va fi așteptînd.*

perfect) cu elementele altor moduri și timpuri: *va (o) fi venind, va (o) fi venit; ar fi venind, ar fi venit; să fi venind, să fi venit*, așa încît aceste forme sînt parțial sau total omonime cu unele forme ale indicativului, condiționalului sau conjunctivului.

Această particularitate a făcut să se vorbească de prezumtiv ca de un „tip de conjugare“ [1] sau ca de „o categorie neconstituită ferm“ [2]. Dacă în ce privește originea, formele prezumtivului derivă, fără îndoială, din formele de viitor anterior indicativ sau din cele de perfect conjunctiv sau condițional, din punctul de vedere al limbii contemporane, paradigmele menționate reprezintă forme s i n o n i m e, forme în care se realizează unul și același mod: p r e z u m t i v u l. O situație oarecum similară, deși mai clară, prezintă în limba română v i i t o r u l care se realizează în patru serii de forme: *va veni, o veni, o să vină, are să vină.*

Prezumtivul prezent se deosebește foarte clar de celelalte forme ale verbului prin prezența gerunziului în structura lui: *Ce o fi gîndind lumea?; Ce ar fi putînd să i se întîmple?; Mihai, oare să fi existînd strigoi?* [3].

Dintre formele de perfect prezumtiv, cele omonime cu viitorul anterior se deosebesc foarte clar de acestea din urmă, datorită valorii lor temporale. Forme ca *(v)a fi venit* reprezintă prezumtivul cînd sînt asociate valorii de acțiune anterioară momentului vorbirii, deci trecută; *Nu știu de unde (v)or fi venit*, de ex., dar aparțin indicativului cînd exprimă o acțiune viitoare: *Voi fi bătrîn și singur, vei fi murit de mult.*

Mai dificilă e distincția între prezumtivul perfect de tipul *ar fi venit, să fi venit* și formele omonime de perfect condițional și conjunctiv, deoarece, în acest caz, și valorile pe care le exprimă aceste forme sînt foarte apropiate: și într-un caz și în celălalt, ele sînt asociate valorilor de acțiune posibilă și trecută, deosebindu-se doar prin nuanțele specifice, adeseori destul de puțin clare. În asemenea situații, ne poate ajuta pentru a pune în evidență valoarea modală, comutarea valorii de perfect cu cea de prezent, deoarece formele de prezent ale celor trei moduri se deosebesc clar prin structura lor: dacă într-un context dat *să fi venit*, de ex., poate fi înlocuit cu *să fi venind*, e clar că avem a face

[1] Cf. E l. S l a v e, *Prezumtivul* în SG, II, p. 55, 56 pass. și *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 216 unde se afirmă: „Din punct de vedere formal [prezumtivul] este un tip de conjugare, întrucît are forme pentru trei moduri“, iar ceva mai departe: „Din punct de vedere al conținutului însă nu este decît un mod, întrucît între cele trei forme modale amintite nu există diferențe de sens“.

[2] Cf. *Gramatica Academiei, loc. cit.*, unde cu multe precauții se precizează că această categorie ezitantă: „Din nevoile expunerii... va fi tratat (ă), în mod c o n v e n ț i o n a l (subl.n.) în cadrul modurilor.“

[3] Pentru exemple, vezi E l. S l a v e, *art. cit.*“

cu prezumtivul, iar dacă, dimpotrivă, contextul cere înlocuirea cu *să vină*, avem a face cu conjunctivul. Ne poate ajuta, de asemenea, în recunoașterea prezumtivului perfect, omonim cu conjunctivul sau condiționalul perfect, înlocuirea prin forma de prezumtiv perfect omonimă cu viitorul anterior : de cîte ori putem înlocui pe *să fi venit* sau *ar fi venit*, de ex., cu *va fi venit*, formele menționate au valoare de prezumtiv [1].

Dintre formele de prezumtiv perfect predomină ca frecvență cele omonime cu viitorul anterior, deci cele mai clare [2].

Prezumtivul prezent cunoaște, afară de formațiile cu gerunziul, discutate mai înainte și înregistrate de diverse gramatici și forme, omonime cu indicativul viitor : *Am un vecin, are cinci fete, cinci băieți... Cum i-o ține nu știu.* Gr. N. I, 151. „*A sărit unul să-l omoare pe fiu meu!*" „*Cine-o fi nebunu' ăla?*" M. Preda, *Moromeții*[3]. Ca și în cazul perfectului prezumtiv omonim cu viitorul anterior, diferența se face clar pe baza valorii temporale; ca forme de prezumtiv, formațiile menționate exprimă o acțiune prezentă, iar ca forme ale indicativului, acțiuni viitoare.

Forme de prezent prezumtiv omonime cu viitorul se întîlnesc mai ales în cazul verbului *a fi* (cf. ultimul exemplu).

Prezumtivul apare în propoziții principale — mai ales interogative și dubitative — sau secundare dubitative.

17. I m p e r a t i v u l. Între celelalte moduri personale, imperativul are o situație oarecum specială, deoarece, pe de o parte, nu apare decît în propoziții principale, iar, pe de altă parte, nu are decît o unică formă temporală — așa-numitul prezent — realizată numai prin persoana a II-a singular și plural. Din punctul de vedere al expresiei, al mijloacelor care marchează această formă distingînd-o de formele celorlalte moduri, imperativul se caracterizează printr-o mai mare neregularitate, căci variațiile de la un verb la altul, chiar în cadrul aceleiași conjugări, sînt foarte mari.

Avînd în vedere aceste caracteristici de flexiune și faptul că imperativul apare în adresarea directă, acest mod a fost apropiat uneori de vocativ și scos, într-un fel, din sistemul paradigmei verbale. Deși din anumite puncte de vedere acest mod de a considera imperativul poate fi susținut și justificat, trebuie menționat faptul că între imperativ și vocativ există o deosebire foarte importantă : pe cînd vocativul rămîne în afara relațiilor sintactice ale propoziției, imperativul se încadrează perfect în structura propoziției : el constituie ca orice altă formă

[1] De ex. : *Pretinde că ar fi citit (ieri) / Pretinde că ar fi citind (azi)* sau *Pretinde că va fi citit ieri.*

[2] Cf. de ex., citatele din *art. cit.* al El. Slave consacrat prezumtivului.

[3] *Ibid.* p. 55.

verbală personală nucleul propoziției, pe care se sprijină toate elementele ei alcătuitoare.

În ce privește conținutul, imperativul exprimă o acțiune posibilă voită, valoare care se manifestă în semnificații destul de diferite, ca ordinul : *Du-te după cărți!* , sfatul, îndemnul : *Pleacă cît mai e timp*, rugămintea : *Dă-mi (te rog) un pahar de apă.* O semnificație care se întîlnește mai rar și nu este de obicei înregistrată de gramatici e aceea de concesie, de permisiune : *Fă ce vrei! Pleacă, stai, treaba ta!* Apariția uneia sau a alteia dintre aceste semnificații depinde de contextul lingvistic sau extralingvistic al comunicării și de intonația cu care se rostește propoziția construită cu imperativul.

Un rol deosebit de important are în cazul imperativului intonația, care, pe lîngă faptul că precizează semnificațiile concrete pe care le capătă imperativul în comunicare, servește adeseori, la distingerea imperativului de indicativ, cu care e, în multe cazuri, omonim : omonimia e generală la plural, iar la singular se întîlnește la un număr nu prea mare de verbe, ca *a fugi* : *(tu) fugi/fugi (tu)*; *a vedea* : *(tu) vezi/vezi (tu)!* etc.

Omonimia dintre indicativul prezent și imperativ este soluționată și prin poziția diferită a pronumelui față de forma verbală : comp. *tu vezi* și *vezi tu!*, *îl vezi* și *vezi-l!* etc.

Imperativul, deși mod al posibilității, prezintă unele puncte comune cu indicativul, deoarece, deși săvîrșirea acțiunii depinde de voința celui căruia i se dă ordinul, sfatul etc., din punctul de vedere al vorbitorului (al persoanei care ordonă, sfătuiește etc.), acțiunea exprimată prin imperativ este ca și reală : cine „poruncește" se crede îndreptățit să „poruncească" și, prin urmare, n-are nici un motiv să se îndoiască de executarea „poruncii". Așa se explică faptul că în cursul vorbirii imperativul poate alterna cu indicativul, fără ca acțiunile respective să se deosebească una de alta în ce privește „modalitatea" lor : toate sînt prezentate de vorbitor ca reale.

Aspectul familiar și, mai cu seamă, cel popular al limbii noastre recurg des la înlocuirea indicativului prin imperativ în cursul aceleiași povestiri. Iată exemple din Creangă : „*(Gableni, stupi, oi, cai, boi... trebuia să ducă dascălii poclon Catihetului...) ș-apoi lasă-te în conta sfinției-sale, că te scoate poponeț ca din cutie*" ; „*(Drag îmi era satul nostru... Dragi îmi erau tata și mama...) Apoi lasă-ți, băiete, satul, cu tot farmecul frumuseților lui, și pasă de te du în loc străin și așa depărtat...*" ; „*(cînd te miri ce nu-i venea la socoteală) ia-ți, popă, dăsagii și pe ici ți-i drumul*" ; „*(făceau toate chipurile... cum să deie vitișoarele mele... pe moșia boierească... să mi le poată ucide ...) Și astăzi împușcă-i porcii; mîne vacile și boii; poimîne căișorii; în altă zi ie-i oile dinapoi cu grămada și du-le la curte...*" Pretutindeni în aceste citate, imperativul are valoare de indicativ,

dovadă faptul că poate fi înlocuit prin acesta din urmă, dar dă acțiunii o vioiciune care lipsește indicativului: imperativul presupune existența a doi parteneri, din care unul „poruncește", iar celălalt primește „porunca". De aici rezultă caracterul „dramatic", în sensul de spectacol, al acțiunii: ascultătorul sau cititorul asistă parcă la întîmplările povestite cu verbele la imperativ, le vede oarecum săvîrșindu-se chiar în momentul povestirii. În special ultimul citat din Creangă ilustrează bine caracterul dramatic al acțiunii puse la imperativ: *împușcă-i* porcii, *ie-i* oile, *du-te* la curte ... arată acțiuni „prezente", nu numai pentru că verbul stă la prezent, ci și, mai ales, din cauza modului care le apropie de noi din punctul de vedere al spațiului, întrucît, după cum am mai spus, imperativul implică existența a două persoane, deci a unui dialog și, implicit, a unei acțiuni cerute de una și executată de cealaltă.

Schimbarea de mod aici în discuție aduce cu sine și o schimbare de persoană: în locul persoanei I sau a III-a (vezi citatele), apare pers. a II-a, cea mai „concretă" dintre toate, întrucît asistă la săvîrșirea acțiunilor ca un fel de martor, care lipsește atunci cînd povestirea se desfășoară la pers. I sau a III-a.

Apariția imperativului în locul indicativului „dramatizează" acțiunile, le transformă în „scene", care se petrec în fața ochilor noștri. De aceea unii lingviști vorbesc în asemenea cazuri de un imperativ dramatic, termen care ni se pare foarte nimerit, iar alții de imperativ narativ (potrivit și acesta, întrucît arată că nu-i vorba de un imperativ propriu-zis, în ce privește sensul, ci de un mod care prezintă acțiunea ca realizată, cu întîmplări petrecute realmente, nu ca o „poruncă").

18. Timpul. Categoria gramaticală a timpului reprezintă, sub aspectul conținutului, o raportare a acțiunii la momentul vorbirii, raportare care permite fixarea în timp a momentului în care se plasează acțiunea. La această valoare fundamentală trebuie să adăugăm, pentru a cuprinde toate timpurile limbii române contemporane, referirea la caracterul desăvîrșit sau nedesăvîrșit al acțiunii, adică la ceea ce în mod obișnuit se denumește prin termenul de aspect. Dacă diferența dintre prezent și viitor sau prezent și imperfect, de ex., poate fi explicată prin raportarea momentului acțiunii la momentul vorbirii, descoperirea diferenței dintre imperfect și perfectul compus presupune luarea în considerație a aspectului. Deosebirile aspectuale se manifestă numai în cadrul unor anumite forme temporale. Cum există însă și unele forme temporale, prezentul, de ex., indiferente, neutre din acest punct de vedere, nu putem considera, în limba română, aspectul ca o categorie gramaticală de sine stătătoare, situîndu-se în același plan cu categoriile timpului sau modului. În limba ro-

15 — c. 4174

mână aspectul este i n c l u s în categoria timpului ca element secundar, subordonat raportării acțiunii la momentul vorbirii.

Opozițiile de aspect sînt relevante numai pentru timpurile trecutului: imperfectul se opune tuturor celorlalte timpuri trecute, prin caracterul neîncheiat al acțiunii exprimate. Dimpotrivă, prezentul este indiferent în ce privește aspectul, neaducînd nici un fel de precizare în privința încheierii acțiunii, iar la viitor, deși prezentă, valoarea aspectuală nu are caracter pertinent, pentru că diferența principală dintre viitor (I) și viitorul anterior (II) o constituie raportul temporal și nu cel aspectual. *Voi fi cîntat* se opune lui *voi cînta* prin faptul că exprimă o acțiune anterioară în timp celeilalte, iar ideea de acțiune încheiată, prezentă în viitorul anterior, este nerelevantă din punctul de vedere al opoziției dintre cele două forme, deoarece viitorul (I), ca și prezentul indicativ sau conjunctiv etc., este indiferent în ce privește categoria aspectului, întrucît exprimă, în egală măsură, o acțiune durativă (*voi cînta*, *voi lucra*, *voi veghea* etc.) sau o acțiune punctuală (*voi sfîrși*, *voi arunca*, *voi găsi* etc.).

Categoria gramaticală a timpului include deci în conținutul său două componente, una principală, constantă: raportarea acțiunii la momentul vorbirii, și alta secundară, care se manifestă numai în unele timpuri: aspectul.

Avînd în vedere componenta principală — raportarea acțiunii la momentul vorbirii — distingem, pe de o parte, timpuri care exprimă c o n c o m i t e n ț a dintre momentul acțiunii și cel al vorbirii și timpuri care exprimă n e c o n c o m i t e n ț a (anterioritatea sau posterioritatea) dintre aceste două momente, iar, pe de altă parte, timpurile la care raportarea acțiunii la momentul vorbirii se face d i r e c t (timpuri a b s o l u t e) și timpurile în care această raportare se realizează m e d i a t, prin intermediul momentului cînd se realizează altă acțiune (timpuri r e l a t i v e). În limba română contemporană putem considera timpuri relative mai mult ca perfectul și viitorul anterior [1], care exprimă, amîndouă, acțiuni anterioare altor acțiuni, prin referire la momentul de realizare al cărora se stabilește raportul dintre momentul în care se realizează acțiunea exprimată de timpul relativ și momentul vorbirii.

În cadrul categoriei timpului, valoarea fiecărei forme temporale în parte se delimitează în raport cu celelalte timpuri. Cum numărul timpurilor în limba română diferă de la un mod la altul — la indicativ

[1] Nu e justificat să considerăm timpuri relative decît acele timpuri la care raportul în discuție apare c o n s t a n t, caracterizîndu-le. Faptul că această valoare se poate dezvolta, determinată de context, și la celelalte timpuri nu schimbă specificul lor. De aceea imperfectul, de ex., nu poate fi inclus (cum face *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 234) printre timpurile relative.

se vorbeşte de şapte timpuri, la conjunctiv şi condiţional de două, la imperativ de unu — valoarea diferitelor timpuri care au un element comun variază de la mod la mod.

19. Prezentul. Exprimă, de obicei, o acţiune concomitentă cu momentul vorbirii fără nici o precizare în ce priveşte desăvîrşirea acţiunii. În cadrul indicativului, prezentul se opune timpurilor de trecut şi celor de viitor într-un complex de relaţii care delimitează destul de precis zona prezentului ca fiind zona acţiunii concomitente cu momentul vorbirii. În cazul celorlalte moduri, care nu au decît timpurile prezent şi trecut, prezentul nu e limitat decît într-un singur sens, prin prezenţa timpului trecut, şi include şi zona viitorului inexistent. *Ar cînta*, de ex., exprimă în egală măsură un fapt concomitent cu momentul vorbirii, dar şi o acţiune viitoare.

Prezentul este indiferent în ce priveşte aspectul. Diversele nuanţe aspectuale care se manifestă în formele de prezent se datoresc nu timpului ca atare, ci sînt determinate de conţinutul semantic al verbului şi de context. Cînd conţinutul semantic al verbului presupune durată, prezentul exprimă o acţiune neîncheiată, în desfăşurare, cînd verbul exprimă o acţiune momentană, punctuală, prezentul poate exprima o acţiune care se produce o dată în momentul vorbirii sau o acţiune care e în curs de repetare *(Copilul sare gardul (o dată)*, dar *Copilul sare coarda)*.

În funcţie de context, valoarea prezentului se manifestă în semnificaţii destul de diferite. În anumite contexte (de exemplu, *Patratul are patru laturi*; *Apa e alcătuită din oxigen şi hidrogen* etc.) se vorbeşte de prezent gnomic. Termenul are în vedere situaţiile în care formele de prezent exprimă un fapt valabil pentru toate timpurile, inclusiv pentru momentul în care se vorbeşte. Această semnificaţie se realizează numai dacă verbul implică, în conţinutul lui semantic, ideea de durată. Capacitatea prezentului de a exprima o acţiune, un fenomen care se repetă (capacitate care se manifestă mai ales în cazul verbelor punctuale) permite dezvoltarea în anumite contexte a unei semnificaţii speciale, aceea de acţiune periodică repetată: *Trenul pleacă în direcţia X (în fiecare zi) la ora* 5; *Vara este cald, iarna ninge*. Această semnificaţie specială, determinată, în mare măsură, de prezenţa în context a unei precizări circumstanţiale, este numită adeseori — mai ales cînd e vorba de o periodicitate permanentă (cf. ultimele două exemple) — prezent etern şi se deosebeşte net de semnificaţia anterioară prin faptul că în această periodicitate momentul vorbirii nu este inclus decît întîmplător: semnificaţia particulară „prezentul etern" nu presupune în mod necesar concomitenţa cu momentul vorbirii. Caracterul de concomitenţă e posibil, dar nu e obligatoriu în cazul acestei semnificaţii.

Termenul de *p r e z e n t i s t o r i c* are în vedere folosirea prezentului pentru a exprima acţiuni, evenimente *a n t e r i o a r e* momentului vorbirii, deci în situaţii în care, în mod normal, ar trebui să apară trecutul. Această folosire se explică în unele cazuri prin faptul că e vorba de relatări care privesc evenimente care s-au produs în trecut, dar care, ca fapte ale cunoaşterii, au devenit permanente, valabile totdeauna, apropiindu-se deci de aşa-numitul prezent gnomic. În această situaţie sînt în primul rînd relatările cu caracter istoric, ca, de exemplu, *Ştefan cel Mare bate pe Turci la Podul Înalt* sau *Molière moare în 1673*.

Alteori folosim prezentul în locul trecutului cînd o acţiune săvîrşită de mai multă vreme este încă vie în mintea noastră, pentru tot felul de motive (ne-a impresionat puternic întîmplarea pe care o povestim, ne interesează de aproape, fiindcă ne priveşte şi pe noi etc.). Folosirea prezentului creează impresia că acţiunea respectivă s-ar săvîrşi în momentul vorbirii, sub ochii noştri. De fapt, ea se petrece, adică se repetă în acest moment, graţie imaginaţiei pe care o pune în mişcare amintirea vie, puternică, colorată de sentiment, a faptelor povestite: în mintea noastră, acţiunea este prezentă, tot aşa de prezentă ca atunci cînd am asistat la săvîrşirea ei. Unii lingvişti numesc acest prezent şi *p r e z e n t d r a m a t i c*, termen mai potrivit, întrucît înfăţişarea ca prezente a unor întîmplări trecute pune pe ascultători în situaţia unui spectator care asistă la reprezentarea unei piese de teatru: el „vede" cu mintea (aşa cum, tot cu mintea, vede şi povestitorul) faptele petrecute mai de mult, ca şi cum s-ar petrece în momentul povestirii. Prezentul dramatic este folosit în egală măsură în limba vorbită, cît şi în limba literară, mai ales în literatura beletristică.

Echivalenţa semantică dintre prezentul dramatic şi trecut este desăvîrşită. Dovadă, alternarea ambelor forme în cursul povestirii. Iată cîteva exemple din Creangă: „*Mers-au ei zi şi noapte, nu se ştie cît au mers*"; „*Şi mai merg ei cît mai merg, şi de ce mergeau înainte...*"; „*Vulturul, cum aude aceasta, aleargă iute şi într-o clipă aduce...*"; „*şi atunci Făt-frumos birui pe zmeu, scoase paloşul şi-l tăie... de făcu două grămezi. După aceasta, intră în casă şi spune nevestei lui ... Apoi, luînd-o cu dînsul, o duce pe la celelalte surori, le luă... şi cu toţii se duseră la gura iadului*".

Prezentul funcţionază şi ca *v i i t o r*, datorită aceleiaşi uşurinţe de a trece graniţa, foarte labilă şi greu perceptibilă, dintre momentul vorbirii şi cel imediat următor. De astă dată avem a face cu o anticipare: graba de a săvîrşi acţiunea, siguranţa deplină că acţiunea se va săvîrşi etc. fac pe vorbitor s-o prezinte nu ca urmînd să se săvîrşească de acum înainte, ci ca săvîrşindu-se în momentul vorbirii. Fenomenul acesta este caracteristic mai ales pentru limba vorbită, sub toate aspec-

tele ei: *Te rog să mă ierți că nu ți-am dat cartea pe care mi-ai împrumutat-o. Desearā ți-o aduc numaidecît*; *Peste două zile plec la Cluj.*

De cele mai multe ori valoarea de viitor a unui prezent este pusă în evidență prin prezența unui circumstanțial, care situează clar în viitor acțiunea (în exemplele de mai sus: *desearā*, *peste două zile*).

Iată și două citate din Creangă: *Are un ochi otrăvit și, cînd l-a pironi spre tine, nu mai trăiești*; *cînd a veni zmeul, te prăpădește.* Aceste ultime exemple sînt interesante prin faptul că verbele puse la prezent alternează cu cele la viitor și totodată (aici stă interesul propriu-zis al construcției) exprimă acțiuni care, dacă s-ar realiza, ar fi posterioare celor exprimate prin viitor, ceea ce pare absurd. De fapt, atît viitorul, cît și prezentul au sens de viitor, încît nu interesează care acțiune se va produce înaintea celeilalte (mai ales că acțiunile sînt, pentru moment, ipotetice).

Această capacitate a prezentului de a fi folosit în locul trecutului sau al viitorului face ca prezentul să aibă în sistemul timpurilor o poziție specială; el reprezintă t e r m e n u l   n e m a r c a t, termenul care poate fi folosit și în zonele proprii celorlalte timpuri.

Folosit cu o intonație specială, prezentul indicativ poate exprima și un ordin categoric: *Pleci imediat unde ai fost trimis.* În această situație el interferează, deci, cu imperativul.

20. V i i t o r u l. Se realizează în limba română în două forme temporale: v i i t o r u l (I) și v i i t o r u l   a n t e r i o r sau v i i t o r u l al II-lea.

Viitorul (I) situează acțiunea într-un moment ulterior momentului vorbirii și este, ca și prezentul, indiferent sub raportul aspectului, valoarea aspectuală a formei fiind determinată de semantica verbului și de context (cf., de exemplu, *El va lucra toată ziua*, *El va lucra în fiecare zi*, *El va sări șanțul*, *El va sări de nenumărate ori*).

Viitorul anterior situează acțiunea într-un moment posterior momentului vorbirii, dar anterior altei acțiuni viitoare (exprimate prin viitorul I): *Cînd vei ajunge acasă, ei vor fi plecat*, iar, în ce privește aspectul, el este perfectiv: exprimă o acțiune încheiată.

În limba română contemporană e o mare diferență de frecvență între cele două timpuri ale viitorului: viitorul I, deși sensibil concurat de prezentul cu valoare de viitor, este destul de mult întrebuințat, pe cînd viitorul al II-lea nu se întîlnește decît extrem de rar. Frecvența foarte redusă a viitorului al II-lea se explică prin faptul că vorbitorii preferă să exprime raportul temporal destul de complicat, propriu acestei forme temporale, cu ajutorul circumstanțialelor de timp: *Ei vor pleca înainte de a veni tu* sau *Tu vei veni după ce ei vor pleca* etc., în loc de *Cînd vei veni tu, ei vor fi plecat.*

Viitorul I cunoaşte, în limba română, mai multe realizări posibile. Alături de formaţia *va veni*, menţionată în toate gramaticile, dar care în limba actuală are un caracter livresc pretenţios, fiind evitată chiar şi de limba literară vorbită [1], apar frecvent *are să vină* sau *o să vină*, *o* [2] *veni* etc., calificate de obicei, în mod greşit, ,,forme de viitor popular" [3].

Viitorul al II-lea nu apare decît sub două forme alcătuite din aceleaşi elemente auxiliare ca şi viitorul I (*voi*, *vei* etc. *oi*, *ăi* etc., elementul auxiliar *fi* şi participiu (invariabil).

Viitorul I şi viitorul II prezintă interes şi prin valorile modale pe care le dezvoltă. Viitorul I se întrebuinţează adesea în exprimarea unui ordin, deci ca echivalent al imperativului (*vei face*, *te vei duce*, *o să faci*, *ai să te duci* etc.). Sensul imperativ al viitorului I este mai puternic chiar decît al imperativului propriu-zis, din cauză că extinde sfera „poruncii" dincolo de momentul vorbirii : cine foloseşte viitorul I dă a înţelege că dispune de fiinţa celui căruia îi „porunceşte" nu numai în prezent, cînd enunţă „porunca", ci şi în viitor. Nuanţă modală, în alt sens, au mai ales formele cu *oi* etc. ale viitorului I. *Oi face*, *s-o duce* etc. exprimă acţiuni numai posibile, nu reale (cum ar trebui, dat fiind că aceste forme verbale aparţin indicativului). Pentru a arăta că o acţiune se va săvîrşi cu siguranţă (siguranţă existentă în momentul vorbirii, cu caracter, deci, oarecum subiectiv), ne servim de *o să fac* (munt.), *am să fac* (mold.). Nuanţa modală a viitorului I (şi a celuilalt, vezi mai departe) se explică prin originea acestei formaţii : prezenţa lui *a vrea* a imprimat de la început acestei forme verbale nuanţa semantică de „voinţă" (element subiectiv, adică modal, prin excelenţă). Şi în cazul lui *am să fac* intervine auxiliarul pentru a-i da sensul pe care îl are (de siguranţă deplină) : cf. *am să fac — am a face* (= am de făcut, trebuie să fac).

Situaţiile de acest fel, în care formele în discuţie exprimă o acţiune viitoare nesigură, de a cărei realizare ulterioară momentului vorbirii autorul se îndoieşte, nu trebuie confundate cu cele, mai rare, în care aceleaşi forme exprimă o acţiune p r e z e n t ă, concomitentă cu momentul vorbirii, şi îndoielnică : *Cine o fi nebunul ăla?* reprezintă prezumtivul [4].

Viitorul al II-lea are funcţiuni diferite, după cum apare în limba literară sau în vorbirea familiară şi populară. Cea dintîi îl foloseşte

[1] Se mai foloseşte încă, dar nu exclusiv, în limba literară scrisă.
[2] Realizat în unele graiuri ca *a(veni)* etc.
[3] Cf. *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 270 : „În afară de forma de viitor *voi cînta*... care este literară, în limba vorbită şi familiară sau regională apar şi alte forme..." Afirmaţia este nepotrivită mai ales pentru viitorul de tipul *o să vină*, curent, în limba literară.
[4] Vezi *Prezumtivul*, p. 223.

(sub forma *voi fi făcut, se va fi dus*), aproape exclusiv ca timp de relaţie în legătură cu viitorul I, faţă de care viitorul al II-lea arată o acţiune anterioară. De aceea numele cel mai potrivit pentru această formă verbală este acela de viitor anterior (eventual viitor perfect), căci o acţiune viitoare, anterioară alteia tot viitoare, este terminată, trecută faţă de aceasta. Vorbirea populară şi cea familiară utilizează această formă numai cu valoare modală mai ales sub aspectul *oi fi făcut, s-o (s-a) fi dus*, exprimînd îndoiala, posibilitatea etc., deci ca prezumtiv.

21. Trecutul. Trecutul se realizează în limba română în patru timpuri : imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus şi mai-mult-ca-perfectul, a căror definire presupune în egală măsură raportarea la momentul vorbirii şi precizarea valorii aspectuale.

Din punctul de vedere al raportării la momentul vorbirii, toate timpurile trecute situează acţiunea într-un moment anterior momentului vorbirii, dar, pe cînd în cazul imperfectului, al perfectului compus şi al perfectului simplu, raportarea se face direct, în cazul mai-mult-ca-perfectului raportarea la momentul vorbirii se face mediat, prin referirea la momentul altei acţiuni de asemeni anterioare momentului vorbirii (vezi cele spuse despre viitorul II).

Din punctul de vedere al valorii aspectuale, imperfectul exprimă o acţiune în curs de desfăşurare, neîncheiată, iar toate celelalte, acţiuni încheiate, terminate.

22. Imperfectul. Exprimă o acţiune neterminată anterioară momentului vorbirii. În ce priveşte aspectul, în valoarea imperfectului nu este inclusă nici o referire la situaţia din momentul vorbirii. Acţiunea desăvîrşită în momentul trecut poate fi încheiată sau nu în momentul vorbirii.

Sensul verbului şi contextul determină dezvoltarea, pe baza acestei valori fundamentale, a unor semnificaţii mai mult sau mai puţin diferite.

Imperfectul poate exprima o acţiune durativă: *În anul acela se construia hidrocentrala*, cînd verbul exprimă o acţiune de durată, sau poate avea valoare iterativă în cazul verbelor punctuale : *Copilul sărea.* În prezenţa unor anumite determinări circumstanţiale, imperfectul poate exprima periodicitatea în trecut : *Vara mergeau la mare.*

Aceste semnificaţii sînt comune şi prezentului (vezi discuţia anterioară) şi se explică prin faptul că imperfectul exprimă o acţiune neîncheiată, iar prezentul nu implică nici o indicaţie asupra sfîrşitului acţiunii. Această apropiere dintre prezent şi imperfect explică preferinţa pentru folosirea imperfectului în poveşti, care, chiar dacă nu încep totdeauna cu *Era odată*, continuă prezentarea evenimentelor cu ajutorul acestei forme verbale : *Era o babă şi un moşneag; ei nu aveau copii; de aceea erau nemulţumiţi şi voiau să aibă pe cineva la casa lor* etc. etc.

Tot așa de des apare imperfectul în descrieri de lucruri care aparțin trecutului (*Era o zi frumoasă de toamnă*; *soarele strălucea pe cer, dar nu mai avea puterea din timpul verii* etc. etc.), precum și în povestiri cu conținut real (nu fictiv, ca cele din povești), atunci cînd vorbitorul se pune din punctul de vedere al celui care asistă la desfășurarea întîmplărilor. În toate aceste cazuri (și în altele asemănătoare cu ele), vorbitorul „vede" oamenii, lucrurile și acțiunile, ca și cum ei ar trăi și ele s-ar petrece sub ochii lui, așadar în prezent, dar de la o anumită distanță în timp.

Pe baza semnificației de durată se dezvoltă în anumite contexte semnificația de concomitență cu altă acțiune tot trecută (exprimată printr-un verb la perfect : *Cînd ai venit tu, lucram*, la imperfect : *Pe cînd citeai, mă gîndeam ce să răspund* sau la mai mult ca perfect : *Soarele răsărise de mult iar eu tot mai dormeam*). Această semnificație apare foarte clar cînd verbul la imperfect are un sens momentan, ca în exemplul : *Cînd ai venit, ei tocmai plecau.* Avînd în vedere caracterul momentan al verbului *a pleca*, ne-am aștepta ca imperfectul să aibă sens iterativ, sens care nu apare însă în contexte ca cel al frazei precedente.

O folosire neașteptată a imperfectului se întîlnește în poezia populară, unde acest timp apare în situații care cer perfectul : *Și dacă zicea / Murgu-ncăleca / Cobuz își lua / Drumu-și îndrepta...* (Teodorescu, P.P.)

O explicație a acestui fenomen lingvistic oferă o caracteristică formală, de expresie, a imperfectului, și anume faptul că este, din punctul de vedere al expresiei, timpul cel mai regulat, caracterizat prin aceeași terminație vocalică accentuată (*cîntá*, *veneá*, *fugeá*, *doreá* etc.), oferind ca atare o rimă facilă [1].

Imperfectul apare uneori și în locul prezentului, folosire explicabilă prin anumite condiții psihologice : jena celui ce solicită ajutorul altuia îl determină să recurgă la imperfect, ca și cum ar vrea să spună că avea de gînd să adreseze rugămintea înainte de a se prezenta în fața celui solicitat, dar acum, în momentul vorbirii, a renunțat, deși rugămintea el o face totuși : *Doream (voiam, intenționam) să vă rog ceva (să vă cer sprijinul, să-mi împrumutați niște bani* etc.). Izvorul acestui fel de a vorbi este, întocmai ca în cazul condiționalului [2] (*v-aș ruga*, *aș dori să* ...) situația dependentă în care se găsește solicitatorul. Avem un imperfect pe care l-am putea numi al modestiei.

În cadrul periodului condițional, imperfectul dezvoltă o semnificație de acțiune irealizabilă asemănătoare cu cea a condiționalului tre-

[1] Cf. Al. Georgescu, *Unele probleme ale imperfectului*, în SG, I, p. 83–95, unde sînt discutate diverse situații în care apare imperfectul în poezia populară.

[2] Vezi p. 221.

cut: *Dacă știam, răspundeam.* De altfel în această situație limba contemporană vorbită preferă imperfectul, recurgînd foarte rar la condiționalul trecut.

Am văzut ceva mai înainte că imperfectul poate înlocui prezentul (imperfectul modestiei). El poate sta și pentru perfect, de pildă: *de ce nu muream, ca să nu pățesc o rușine așa de mare* (= de ce n-am murit...); *de ce nu te-ntorceai acasă, dacă ai văzut că nu poți merge mai departe* (= de ce nu te-ai întors...).

E greu de dat o explicație acestui fapt, în aparență curios, căci se folosește imperfectul într-o situație care presupune o acțiune terminată. Punctul de plecare trebuie căutat în construcții exclamative, unde imperfectul are valoare de condițional. *De ce nu muream...* (ea însăși exclamativă, cu aspect de întrebare indirectă) înseamnează același lucru ca *mai bine muream* sau *mai bine aș fi murit* (și tot așa *de ce nu te-ntorceai acasă* este sinonim cu *mai bine te-ntorceai acasă, mai bine te-ai fi întors acasă*). După cît se pare, fenomenul acesta se întîlnește mai ales în vorbirea regională, nu în limba literară.

O întrebuințare a imperfectului care se poate explica tot prin folosirea acestei forme temporale în locul condiționalului trecut, deci în exprimarea unor acțiuni ireale, reprezintă apariția imperfectului în jocul copiilor, în construcții ca: *Noi eram părinții și voi erați copiii și noi mergeam la serviciu* etc.

Ar mai fi de spus, cu privire la imperfect, că apare, nemotivat, pentru prezent în formula, devenită fixă de multă vreme, *în ce(ea ce) privește*, atunci cînd faptele povestite aparțin trecutului. Este o aplicare, greșită, a corespondenței timpurilor. De pildă: *o înțelegea pe Ana în ce privea gustul*; *în ceea ce priveau* [sic!] *treburile interne* etc. Aceeași situație, deci aceeași greșeală, a întrebuințării imperfectului în locul prezentului, apare și în construcții ca următoarele[1]: *era drept că baba îl încurcase*; *i se părea că ținea isonul*; *se întreba pe unde se afla acum Otilia, ce făcea, ce gîndea* etc. Pretutindeni trebuie prezentul: *este drept...*; *...că ține isonul*; *...pe unde se află..., ce face, ce gîndește*.

23. P e r f e c t u l s i m p l u ș i p e r f e c t u l c o m p u s. Raportul dintre aceste două forme temporale variază în funcție de diferitele aspecte ale limbii. Astfel limba vorbită nu cunoaște, exceptînd unele regiuni, decît perfectul compus.

În aspectul scris al limbii literare, și anume în literatura beletristică, care cunoaște atît perfectul simplu, cît și pe cel compus, nu există nici o diferență de valoare: ambele timpuri exprimă o acțiune anterioară momentului vorbirii și terminată. Între perfectul simplu și cel compus se dezvoltă o diferență s t i l i s t i c ă, în sensul că perfectul

[1] Citatele provin tot din limba scrisă (și nu numai a periodicelor).

simplu se folosește exclusiv în narațiune, pe cînd în dialog, care redă limba vorbită, apare perfectul compus. În alte stiluri ale limbii literare, în stilul științific sau în cel administrativ, se folosește, și în narațiune, perfectul compus. În publicistică, perfectul simplu apare aproape exclusiv în reportaje, adică în textele cele mai apropiate de beletristică.

Perfectul simplu reprezintă, deci, din punctul de vedere al limbii literare, o variantă stilistică, variantă strict limitată ca întrebuințare, a perfectului compus. Păstrarea în aspectul scris a acestei forme este rezultatul tradiției, iar specializarea pentru narațiune se explică istoric.

Pînă la un moment dat perfectul simplu arăta o acțiune trecută, care a durat (teoretic) o singură clipă, așadar perfectivă (sau momentană), fără precizarea momentului săvîrșirii considerat din punctul de vedere al prezentului, pe cînd perfectul compus raporta acțiunea la momentul vorbirii, înfățișînd-o ca terminată în momentul cînd are loc relatarea faptului. Această deosebire se explică prin chipul cum a luat naștere perfectul compus în latina tîrzie, cînd s-a simțit nevoia a două forme pentru exprimarea celor două sensuri pe care le avea perfectul unic latinesc : *am scris (lucrarea)* însemna cuvînt cu cuvînt *(o) am scrisă lucrarea*, adică „acțiunea am săvîrșit-o mai de mult (în trecut), dar produsul sau rezultatul ei există în momentul vorbirii". Forma de prezent a auxiliarului făcea ca acțiunea (exprimată, de fapt, numai prin participiul care-l însoțea) să fie înfățișată din punctul de vedere al prezentului în ce privește rezultatul ei, să fie arătată ca isprăvită în momentul cînd se vorbea (indiferent de momentul real în care ea a fost săvîrșită). În același timp, acțiunea exprimată prin perfectul compus era sau părea mai precisă, mai „definită" decît cea exprimată prin perfectul simplu.

Cu timpul, în gruparea *a avea* + participiu, s-a produs o reorganizare atît în planul expresiei, cît și în planul conținutului. În ce privește conținutul, se modifică raporturile de d e p e n d e n ț ă — *am* → *cartea* → *scrisă*, devine *am* ↗ *scrisă* ↘ *cartea* deci participiul se subordonează lui *a avea*, iar după aceasta *am scris* → *cartea*, cu substantivul devenit determinantul participiului, sau, mai bine zis, al întregului grup verbal. Această schimbare a relațiilor este însoțită de modificări în planul expresiei : se schimbă topica, iar participiul devine invariabil *(am scris cartea)*[1].

[1] Procesul de reorganizare a construcției a atins, în limbile romanice, stadii diferite de realizare : în română și în portugheză, participiul e invariabil, pe cînd în franceză, într-un număr limitat de situații, continuă să se facă acordul acestuia cu complementul direct.

Aceste modificări au permis schimbarea valorii temporale a construcţiei: s-a pierdut cu timpul raportarea la prezent, care deosebea perfectul compus de perfectul simplu, aşa încît cele două forme au devenit sinonime.

În textele româneşti vechi apar ambele timpuri: în traduceri şi în scrierile cu caracter cult predomină perfectul simplu, pe cînd în scrisori pare a fi folosit aproape exclusiv perfectul compus. Folosirea perfectului simplu în naraţiune în stilul beletristic reprezintă conservarea acestei particularităţi a textelor vechi cu caracter cult.

Existenţa a două forme verbale cu sens identic permite scriitorilor de a-şi varia stilul şi a exprima nuanţe menite să-i mărească valoarea artistică. În unul şi acelaşi pasaj pot apărea, rînd pe rînd, perfectul simplu şi perfectul compus, cu privire la acţiuni care s-au petrecut în aceeaşi vreme, dar pe care autorul le „vede" diferit în momentul povestirii şi, deci, le exprimă diferit, pentru ca şi cititorul să aibă faţă de ele atitudinea cerută de viziunea scriitorului.

Iată cîteva citate din Creangă, interesante, între altele, prin faptul că, deşi originar dintr-o provincie în vorbirea căreia perfectul simplu nu se mai întrebuința nici acum un secol, marele nostru povestitor se foloseşte de ambele forme ale perfectului cu acelaşi excepţional talent şi simţ pentru limbă pe care i-l cunosc şi i-l recunosc toţi cititorii. Perfectul simplu apare regulat la Creangă în precizările menite să atragă atenţia asupra schimbării partenerului în dialog: *zise* (şi echivalentele lui, *spuse*, care e rar de tot din cauza sensului, *răspunse*, *începu a*... etc.). Dar îl întîlnim şi în cursul povestirii directe, ori de cîte ori faptele respective sînt considerate în sine şi în cadrul temporal în care s-au produs, fără legătură cu vreun moment ulterior, luat ca punct de orientare (= prezent subiectiv) sau cu momentul vorbirii (= prezent obiectiv). De ex.: *Dacă-i aşa, încep eu, zise Strîmbă lemne; şi odată* *î n c e p u* *a tăia la zmei, de-i potopea, şi cînd sîngele ajunse pînă în brîu, Strîmbă lemne căzu jos şi muri.* (Povestirea continuă un timp în acelaşi fel, tot cu perfectul simplu adică.)

În beletristică, perfectul simplu dezvoltă, în descrieri mai ales, o semnificaţie oarecum deosebită exprimînd începutul brusc al unei acţiuni: *frunzele lor mişcătoare deodată luciră*; *soarele luci în pădurea rară de brad*[1]. În asemenea situaţii, sensul incoativ al perfectului simplu e condiţionat de valoarea punctuală, momentană a verbului.

Perfectul compus se foloseşte uneori, mai ales în limba vorbită, cu valoare de prezent: *Am plecat („Plec")*.

În limba vorbită, situaţia celor două perfecte diferă de la o regiune la alta: în unele părţi ale ţării nu se întrebuinţează decît perfectul com-

[1] Ambele exemple aparţin lui M. Sadoveanu.

pus, pe cînd în altele se folosesc atît perfectul compus, cît și perfectul simplu.

În regiunile în care limba vorbită păstrează ambele forme de perfect, se șterge diferența originară dintre ele, dar spre deosebire de limba literară, unde, cum am văzut, perfectul simplu și perfectul compus sînt sinonime, se produce o diferențiere în conținutul celor două timpuri, diferențiere care duce la o răsturnare a raportului inițial: astfel în Oltenia și în Banat[1] perfectul simplu exprimă o acțiune anterioară momentului vorbirii, mai recentă, deci mai apropiată de acest moment decît cea exprimată de perfectul compus[2].

24. M a i m u l t c a p e r f e c t u l. Este un timp de relație: exprimă o acțiune trecută, încheiată, anterioară alteia tot trecute (exprimată, aceasta din urmă prin perfect sau, mai rar, prin imperfect): *cînd am pornit la drum, se întunecase*; *mă întrebam mereu ce se întîmplase în lipsa mea.*

Ca și viitorul II, mai mult ca perfectul este o formă puțin întrebuințată în limba actuală, fiind înlocuită, în exprimarea raportului temporal complicat care îi e propriu, prin construcții mai clare în care raportul temporal dintre acțiuni e exprimat prin elementul de relație. În loc de *Cînd am ajuns plecaseși* se spune mai des: *Am ajuns după ce ai plecat*, *Ai plecat înainte de a fi ajuns eu* etc.

Rara lui întrebuințare face ca valoarea acestui timp să nu fie clară pentru mulți vorbitori, ceea ce duce la construcții greșite ca: *Vremea călduroasă venise cu cîteva zile în urmă așa ca din senin. La început se porniră a trosni gheţurile ce bătuciseră drumurile întocmai ca piatra, iar apoi apa ce mustea într-una transformase pămîntul într-o mare neagră de glod.* (*Munca*, 31. III. 1955). Din cele trei mai mult ca perfecte, ultimul este folosit greșit.

25. T i m p u r i l e c e l o r l a l t e m o d u r i. Conjunctivul și condiționalul nu au decît două timpuri: prezent și perfect, ceea ce face ca aceste forme temporale să aibă alt conținut decît formele de prezent și trecut ale indicativului. Prezentul include momentul vorbirii și etapa ulterioară lui, iar perfectul exprimă o acțiune trecută, terminată.

Perfectul este la ambele moduri foarte puțin întrebuințat. În cazul perfectului condiționalului întrebuințarea redusă se explică prin concurența imperfectului (vezi discuția despre imperfect), iar în cazul per-

[1] Cf. acad. A l. R o s e t t i, *Despre valoarea perfectului simplu*, în LR, IV (1955), nr. 4, p. 69.

[2] Acad. A l. R o s e t t i, *art. cit.*, și G r. B r î n c u ș, *Sur la valeur du passé simple en roumain*, în *Mélanges linguistiques* publiés à l'occasion du VIII-e Congrès international des linguistiques à Oslo, du 5 au 9 août 1957, p. 159 și urm. arată că în Oltenia perfectul simplu se întrebuințează pentru a exprima acțiuni care s-au produs cel mult cu 24 ore înainte de momentul vorbirii.

fectului conjunctivului, prin faptul că acest mod apare mai ales în propoziții subordonate, plasarea în timp a acțiunii făcîndu-se, în acest caz, prin timpul din regentă, ceea ce permite folosirea prezentului conjunctivului, care exprimă pur și simplu concomitența cu timpul din regentă: *A încercat să înțeleagă.*

În cazul prezumtivului, care nu are decît tot două timpuri, valoarea perfectului concordă cu a perfectului conjunctivului și al condiționalului, dar prezentul are un conținut semantic mai apropiat de cel al prezentului indicativ decît de valoarea prezentului condiționalului și al conjunctivului.

Imperativul are o situație specială din punctul de vedere al categoriei timpului, deoarece nu are decît un singur timp, prezentul, realizat numai în două forme — de persoana a II-a singular și plural.

Prezentul imperativului exprimă o acțiune voită de vorbitor în momentul vorbirii și realizabilă de cel căruia i se adresează vorbitorul în același moment sau într-un moment ulterior, asemănîndu-se astfel cu prezentul conjunctivului și al condiționalului.

26. Persoana și numărul. În formele modurilor personale, valorile de mod și de timp se manifestă împreună cu valorile de număr și de persoană.

Categoria persoanei include, ca și la pronume, valorile de persoana I, a II-a și a III-a[1]. În comunicare se întîmplă ca persoana să fie exprimată dublu: prin forma verbului și prin pronumele personal. În cazul persoanei a III-a, forma verbală poate fi însoțită în calitate de subiect de pronumele personal corespunzător, de un alt pronume sau de substantive.

Dacă subiectul propoziției nu este exprimat printr-un substantiv (sau printr-un echivalent al substantivului), verbul apare fără pronumele personal pe lîngă el. Norma limbii noastre actuale aceasta este: *vorbesc, vine, ai scris, veți pleca* etc., nu *eu vorbesc, el vine, tu ai scris, voi veți pleca* etc. Pronumele se întrebuințează numai atunci cînd, indiferent de motive, vorbitorul simte nevoia să insiste asupra persoanei care săvîrșește acțiunea: spunem *eu vorbesc*, ca să arătăm că o săvîrșește pers. I, nu altă persoană, sau ca să punem în opoziție acțiunea „a vorbi", săvîrșită de pers. I, cu altă acțiune, săvîrșită de pers. a II-a sau a III-a (*eu vorbesc, iar tu asculți* sau *el citește*). Folosirea pronumelui personal, cînd nu intervine insistența, este neconformă cu regulile gramaticale românești și de aceea trebuie combătută ca o greșeală. Această greșeală apare, de obicei, în traduceri din limbile în care prezența pronumelui personal pe lîngă verb este obligatorie. În această categorie intră limbile din care s-au făcut și se fac mai frecvent traduceri în română: franceza,

[1] Vezi capitolul *Pronumele.*

germana şi rusa; faptul se constată nu numai cu ajutorul traducerilor: presa, cuvîntările etc. ne pun mereu la dispoziţie un material bogat cu privire la fenomenul aici în discuţie. Trebuie arătat că, şi fără să intervină în mod vizibil „insistenţa" de care aminteam mai sus, sînt împrejurări cînd prezenţa pronumelui nu pare de prisos, ci, dimpotrivă, mai cu seamă în cazul pers. I plural. Dacă autorul unui articol de gazetă sau cineva care ia cuvîntul la o adunare vorbeşte în numele unui colectiv, cum se întîmplă frecvent, prin forţa lucrurilor el se gîndeşte (fără să spună) la alţi oameni sau la alte ţări, a căror poziţie este diferită, ba chiar opusă. În asemenea condiţii apariţia lui *noi* devine aproape necesară şi trebuie, deci, acceptată[1].

În ce priveşte categoria numărului, aceasta se manifestă în flexiunea verbului, ca şi în flexiunea celorlalte părţi de vorbire flexibile, prin valorile de singular şi plural, avînd în vedere subiectul acţiunii. Numărul reprezintă în cazul formei verbale rezultatul acordului cu subiectul[2].

Numărul şi persoana sînt, de cele mai multe ori, exprimate solidar prin aceeaşi unitate de expresie.

Dintre cele două numere pluralul este mai mult afectat de asocierea cu categoria persoanei. Pluralul presupune o asociere de mai mulţi autori, incluzînd în unele cazuri pe vorbitor (pers. I) sau pe interlocutor (pers. a II-a)

Categoria numărului şi a persoanei se realizează în toate timpurile modurilor personale, cu excepţia conjunctivului perfect, care în limba actuală are o formă unică pentru cele trei persoane la singular şi plural (includerea lui printre formele personale este justificată numai de existenţa prezentului conjunctiv în care persoana şi numărul sînt clar exprimate) şi a imperativului. Imperativul nu este invariabil sub aspectul acestor categorii ca perfectul conjunctiv, dar nu le realizează decît în două forme: de pers. a II-a singular şi plural. Formele de persoana a III-a menţionate de diverse gramatici la imperativ (*meargă* alături de *mergi* etc.) sînt, de fapt, forme ale conjunctivului care poate exprima, cum am văzut[3], cînd apare în propoziţii principale sau independente, semnificaţii asemănătoare cu ale imperativului. Pornind de la sens, aceste forme au fost, în mod greşit, atribuite imperativului.

O excepţie faţă de cele afirmate referitor la categoriile de număr şi de persoană reprezintă verbele unipersonale[4] (cu flexiune incompletă sub aspectul numărului şi al persoanei), care nu au forme decît pentru o singură persoană, şi anume pentru persoana a III-a.

[1] Vezi Iorgu Iordan, *Influenţe ruseşti asupra limbii romîne*, p. 63 şi urm.

[2] Apare din acest punct de vedere o asemănare între verb şi adjectiv: forma unui adjectiv în comunicare e rezultatul acordului cu elementul regent.

[3] Vezi p. 216.

[4] Vezi p. 190—191.

În comunicare se înregistrează frecvent folosirea unei persoane în locul alteia, fapt care presupune întotdeauna prezența unui element afectiv în comunicare. Uneori folosirea unei persoane în locul alteia e însoțită de utilizarea unui mod în locul altuia: folosirea imperativului dramatic, în locul indicativului, în narațiune impune persoana a II-a (în locul persoanei I sau a III-a): *Drag îmi era satul nostru ... Dragi îmi erau tata și mama ... Apoi lasă-ți, băiete, satul ... și pasă de te du în loc străin* sau: *Am luat batocul și dă-l de perete ... trufandalele — aruncă-le peste casă ... florile — calcă-le în picioare ... sticlele de șampanie — trîntește-le de caldarîm* (*Adev. liter.*, 20 sept. 1936, p. 3) (cf. paragraful consacrat imperativului).

Frecvent apare fenomenul de înlocuire a unei persoane prin alta în adresarea părinților către copii: *Acum sîntem cuminți și ne culcăm* etc. În asemenea situații schimbarea persoanei e însoțită adeseori (ca în exemplul anterior) de schimbarea numărului.

Unele forme verbale au, în anumite contexte, un sens diferit de cel pe care îl are în mod obișnuit persoana respectivă. E vorba de formele persoanelor a II-a, a III-a singular (mai ales însoțite de pronume reflexiv) și I plural folosite cu sens general de „subiect nedefinit“ sau „general“ ca în: *Vezi paiul din ochiul vecinului și nu vezi bîrna din ochiul tău*; *Se merge comod cu avionul*; *A anunțat la radio vremea probabilă*; *Cînd plecăm în excursie, trebuie să avem echipament potrivit* etc.

IV. Conjugarea

1. Categoriile gramaticale discutate își găsesc expresia în formele verbului, flexiunea verbului fiind reprezentată prin t o t a l i t a t e a formelor sub care un verb apare în comunicare. O anumită formă verbală exprimă, de cele mai multe ori concomitent, mai multe categorii gramaticale. Mai precis spus, forma verbală exprimă nu categoria gramaticală ca atare, ci una dintre v a l o r i l e unei anumite categorii. Așa, de exemplu, o formă ca *lucrau* exprimă concomitent categoriile de mod, timp, persoană și număr, dar exprimă numai o singură valoare dintre categoriile înșirate, și anume: indicativul, imperfectul, persoana a III-a etc. Aceeași formă verbală nu poate de regulă să constituie, în același timp, expresia prezentului și a imperfectului, a singularului și a pluralului etc.

Diversele forme verbale pot fi analizate în mai multe unități de expresie, în mai multe m o r f e m e. Acestor unități de expresie le corespund una sau mai multe unități de conținut. În flexiunea verbală se manifestă solidar (corespund unei singure unități de expresie), în majoritatea cazurilor, numărul și persoana, uneori modul și timpul.

În procesul de comunicare un verb poate apărea în forme diferite, depinzînd de valorile gramaticale impuse de conținutul comunicat și de modul de organizare a comunicării. Se poate spune deci că un verb își modifică forma adaptîndu-se comunicării.

2. Totalitatea variațiilor formale (de persoană, număr, mod, timp), înregistrate de verb în cursul vorbirii pentru a exprima diversele valori gramaticale, proprii acestei părți de vorbire, o numim c o n j u g a r e.

Termenul de conjugare este folosit însă și cu alte accepțiuni. Se vorbește astfel de conjugare activă, pasivă și reflexivă; termenul c o n j u g a r e este în acest caz echivalent cu cel de d i a t e z ă. De asemenea se vorbește de cele p a t r u c o n j u g ă r i ale limbii noastre, avînd în vedere, de această dată, clase sau categorii, deosebite între ele din punct de vedere strict formal: verbele încadrate într-o clasă prezintă particularități de flexiune care nu se întîlnesc la verbele aparținînd altei sau altor clase.

3. Avînd în vedere clasele de verbe caracterizate prin anumite modalități de realizare a flexiunii, gramaticile curente ale limbii noastre înregistrează patru conjugări. Această clasificare, deși are în vedere, în mare, toată paradigma, se conduce mai ales după terminația infinitivului: *cîntá(re)*, *vedeá (vedére)*, *mérge(re) auzí(re)*, sau, cum se mai spune, după „vocala lui caracteristică“: *a*,*e(a)* accentuat, *e* neaccentuat, *i* accentuat. Această împărțire ține seamă de aspectul general al flexiunii, considerată mai ales în legătură cu aceea din limba latină: *cînta(re)* < lat. *cantare*, *vedea (vedere)* < lat. *videre*, *merge(re)* < lat. *mergere*, *auzi(re)* < lat. *audire*. Dacă examinăm, însă, mai în amănunt flexiunea verbelor, constatăm că lucrurile se prezintă ceva mai complicat. Conjugarea (clasa sau categoria) I cuprinde un număr de verbe care, în ce privește forma prezentului (indicativ, conjunctiv și imperativ), diferă (la pers. 1, 2, 3, 6) de *a cînta*, prin faptul că posedă în plus un element-*ez* (la toate formele cerute de persoanele respective): *lucrez*, *lucrezi*, *lucrează* (3 și 6), față de *cînt*, *cînți*, *cîntă*.

La conjugarea a IV-a situația se prezintă și mai complex. Alături de verbele în *-i*, care formează marea majoritate, există altele în *-î* (consoana precedentă este totdeauna *r*): tip *a coborî*. Deosebirea față de *a auzi* nu se reduce la „vocala caracteristică“, ci privește și unele desinențe (în special pers. 3 și 6 de la prezentul indicativului și conjunctivului, care merg după conj. I: *coboară — să coboare*, față de *aude — să audă*). În plus, atît în grupa lui *auzi*, cît și în aceea a lui *coborî*, există verbe care la pers. 1, 2, 3 și 6 ale prezentului indicativ, conjunctiv și imperativ realizează (întocmai ca cele de conj. I, tip *lucra*) un element suplimentar, *-esc* (cu varianta fonetică *-ăsc*): *înfloresc*, *înflorești*, *înflorește*, *înfloresc*, *să înflorească*; *hotărăsc*, *hotărăști*, *hotărăște*, *hotărăsc*, *să hotărască*.

Din aceste cîteva exemple reiese, deci, că tipurile de flexiune verbală sînt mult mai numeroase decît rezultă din afirmaţiile curente în gramaticile limbii române, unde se dau, de obicei, faptele care nu intră în schema „clasică" a celor patru conjugări, dar se vorbeşte mereu în aşa fel, încît rezultă că tot numai patru categorii de verbe ar fi în total.

Caracterul inadecvat al clasificării în patru conjugări a fost relevat în ultimul deceniu în mai multe rînduri.

4. Astfel, cunoscutul romanist suedez Alf Lombard, în impunătoarea sa lucrare *Le verbe roumain* (Lund, 1954), distinge în limba română şase clase de verbe caracterizate de data aceasta prin sufixul de infinitiv şi prin structura formelor de prezent: ca urmare, verbele conjugării I (sufix de infinitiv *-á*) se grupează în două clase după cum la prezent apare sau nu *-ez*; tot aşa conjugarea a IV-a (în *-i* sau *-î*) se împarte în două clase după cum în structura formelor de prezent apare sau nu *-esc* (*-ăsc*).

Această lărgire a bazei de clasificare, utilă şi perfect justificată de fapte, nu reuşeşte însă să cuprindă flexiunea verbală românească în toată complexitatea ei.

5. Altă clasificare a fost propusă de acad. Gr. Moisil în articolul *Conjugarea verbelor în limba română scrisă*[1].

Ocupîndu-se de problema pregătirii limbii române pentru traducerea mecanică, autorul stabileşte, ţinînd seama de condiţiile impuse de acest tip special de traducere[2], cinci clase de verbe, caracterizate prin t e r m i n a ţ i i l e cu caracter gramatical ale celor 28 (din totalul de 39) de forme tipice. Terminaţiile (denumite în articolul citat prin termenul generic „morfem") pe care se bazează clasificarea se obţin prin îndepărtarea elementului constant care se regăseşte în toate formele unui verb (numit de autor „radical") şi reprezintă, în unele forme, un sufix (*-ind*, *-înd*) la gerunziu sau un sufix şi o desinenţă (*-am* la pers. 1 imperfect) etc.

Forme tipice sînt considerate formele la care „se observă o anumită regularitate" şi care „permit să clasificăm verbele în cinci mari categorii"[3].

Aceste cinci mari categorii, care nu cuprind verbele *a vrea*, *a fi* şi *a avea*, din pricina caracterului foarte neregulat al paradigmei lor, sînt:

Conjugarea în A, care coincide în mare cu conjugarea I din gramaticile tradiţionale: *a cînta*, *a lucra* etc.

Conjugarea în I: *a fugi*, *a munci* etc.

[1] În SCL, XI (1960), p. 7–24.

[2] Numărul verbelor neregulate trebuie să fie cît mai mic, regulile stabilite trebuie să fie foarte precise. Clasificarea are în vedere forma s c r i s ă a verbelor (deci literele).

[3] *Loc. cit.*, p. 8.

Conjugarea în Î : *a hotărî, a coborî* etc.

Prin distingerea acestor clase se scindează în două conjugarea a IV-a din gramaticile curente.

Conjugarea în E cuprinde verbe ca *a convinge, a distinge, a aduce* etc., deci verbe care erau cuprinse în conjugarea a III-a și care se caracterizează prin prezența în paradigmă a trei radicale distincte (un radical care apare la gerunziu, imperfect, prezent, conjunctiv și infinitiv; altul la perfectul simplu și mai mult ca perfect și un al treilea care apare la supin) ca în cazul lui *a rupe*: *ru-p-* / *-ps-* / *-pt* sau *a arde*: *ar-d* / *-s-* / *-s* etc.

Conjugarea în U, numită astfel după sufixul de perfect *-u*, cuprinde verbe terminate la infinitiv în *-e*, ca *a așterne, a cere*, și verbe în *-ea*, ca *a durea, a încăpea* etc. Aceste verbe, spre deosebire de cele din conjugarea în E, au un singur radical în toate formele tipice.

Avînd în vedere formele netipice, clasele în A, în I și în Î sînt, la rîndul lor, supuse diviziunii, obținîndu-se subclasele :

— A_1^*: *a abandona*, A_2^*: *a abrevia* (cuprind verbele care au *-ez* la unele forme de prezent) și A_1^{**}: *a descheia*, A_2^{**}: *a educa*, A_3^{**}: *a afla*; A_4^{**}: *a apropia* (cuprind verbele fără augment grupate pe baza terminațiilor de prezent indicativ, conjunctiv și imperativ).

— I_1^*: *a pomeni*, I_2^*: *a prețui* (verbe la care apare, la aceleași forme ca mai sus, *-esc*) și I_1^{**}: *a absolvi*, I_3^{**}: *a atribui* (verbe fără *-esc*, grupate după aceleași terminații ca la A^{**}).

— $Î^*$: *a urî* și $Î^{**}$: *a coborî*.

Alcătuită în acest mod, clasificarea are o bază foarte largă, reprezentată prin t o t a l i t a t e a terminațiilor care apar în cursul paradigmei.

De această clasificare, care are în vedere l i m b a s c r i s ă (deci literele) și t e r m i n a ț i i l e considerate g l o b a l (deci neanalizate în morfemele componente) se deosebesc alte două clasificări recente.

6. În studiul său, *Classification des verbes roumains* [1], românistul ceh Jiri Felix stabilește 12 conjugări (conjugarea I : *a aduna*, a II-a : *a încheia*, a III-a : *a lucra*, a IV-a : *a tăcea*, a V-a : *a cere*, a VI-a : *a merge*, a VII-a : *a fugi*, a VIII-a : *a șovăi*, a IX-a : *a oferi*, a X-a : *a vorbi*, a XI-a : *a coborî*, a XII-a : *a hotărî*). În *Descriere structurală a verbului românesc* [2] se ajunge la 8 tipuri flexionare caracterizate prin prezența în flexiune a unor omonimii specifice și realizate în 10 conjugări (conjugarea I : *a ara, a apropia*, a II-a : *a lucra, a sublinia*, a III-a : *a coborî*, a IV-a : *a acoperi, a sui*, a V-a: *a sări, a fugi*, a VI-a : *a ispră-*

[1] Publicat în *Philologica Pragensia* VII, 1964, nr. 3, p. 291—299.

[2] Cf. V. G u ț u R o m a l o, *Descriere structurală a verbului românesc*, VI, în SCL, XVI (1965), nr. 3, p. 367—369.

vi, *a hotărî*, a VII-a: *a apărea*, *a tăcea*, a VIII-a: *a începe*, *a face*, a IX-a: *a prinde*, *a scrie*, a X-a: *a rupe*, *a coace*).

Cum se poate constata din înşirarea conjugărilor, cele două clasificări coincid în mare: rezultatele analoge se datoresc faptului că amîndouă iau în consideraţie t o a t e f l e c t i v e l e r e l e v a n t e din paradigma verbală. Deosebirile se explică prin modul de lucru: clasificarea din *Descriere structurală...* are în vedere o m o n i m i i l e s p e c i f i c e şi afixele la nivelul a l o m o r f e l o r m o r f o l o g i c e [1] (presupune, deci, analiza diferitelor flective şi ierarhizarea alomorfelor astfel obţinute), pe cînd lingvistul ceh porneşte de la terminaţiile concrete ca atare, adăugînd, în gruparea verbelor în *-e*, un criteriu de natură diferită, şi anume n u m ă r u l radicalelor verbelor [2].

Ca urmare, verbele în *-a*, repartizate în cadrul clasificării cu 10 conjugări în d o u ă clase (tip: *a aduna*; *a forma*), sînt grupate de J. Felix în t r e i clase (tip: *a aduna*, *a forma* şi *a apropia* [3]), rămînînd necuprinse în clasificare verbele de tipul *a preceda* şi *a ploua*, care prezintă omonimia *plouă — să plouă* (deci - (u̯) *ă* = (u̯)*ă* şi nu (i̯) *e* = -(i̯) *e*, ca *apropie = să apropie*). Mai numeroase (şase faţă de cinci) sînt, în clasificarea lingvistului ceh, conjugările în care se repartizează verbele în *-i* şi în *-î* (la infinitiv). În schimb, verbele în *-e* sînt repartizate numai în două clase (tip *a cere* cu „un singur radical" şi *a merge*, două radicale) şi nu în trei [4]: se reunesc într-o singură clasă (a VI-a) verbe cu sufix diferit de participiu: *-s* şi *-t* (cf. *a merge*, *mers* şi *a rupe*, *rupt*) în virtutea faptului că sînt considerate verbe cu două radicale [5], şi se adaugă, ca excepţie, la clasa a V-a, verbul *a umple*. Urmărirea consecventă a criteriului terminaţiilor şi în clasificarea verbelor în *-e* impunea gruparea lor în trei clase: *a cere*, *cer-ut* (ca şi a *a umple*, *umpl-ut*); *a merge*, *mer-s* şi *a coace*, *cop-t* (ca şi *a rupe*, *rup-t*, de care se deosebeşte însă prin „numărul" radicalelor: *a rupe* are radical invariabil).

Cele două clasificări discutate au pus în lumină marea varietate a flexiunii verbale româneşti şi, în consecinţă, caracterul inadecvat al clasificării în patru conjugări, propunînd, în acelaşi timp, modalităţi noi de grupare a verbelor româneşti, mai potrivite pentru descrierea şi înţelegerea subsistemului flexionar verbal în limba română actuală.

[1] Vezi *Morfemul*, p. 44 şi urm.

[2] S-ar părea că autorul consideră verbe cu radicale diferite numai verbele al căror radical variază ca lungime a secvenţei fonice: *ard-* / *ar-(se)*, de ex. (Nu se face însă nici un fel de menţiune specială pentru verbe ca *a veni*, de ex., care prezintă aceeaşi particularitate a radicalului; cf. *vin*, *ven-(im)* şi *vi-(i)*.)

[3] *A apropia* se deosebeşte de *a aduna*, prin alomorfe fonetice distincte: *-i̯e* pentru *-ă*, *-i̯a* pentru *-a* şi *-ind* pentru *-înd*. (Vezi V. G u ţ u R o m a l o, *art. cit.*)

[4] *Ibid.*

[5] J. F e l i x, *art. cit.*, p. 295. Introducerea criteriului radicalului într-un unic caz alterează coerenţa bazei de clasificare.

7. Diferitele clase de verbe n-au o poziție egală în structura gramaticală a limbii noastre din punctul de vedere al vitalității și productivității. Astfel, clasele verbelor în *-ea* și în *-e*[1] sînt nu numai sărace (au, împreună, mai puțin de 300 verbe[2]), ci și total neproductive. La verbele moștenite din limba latină nu s-a adăugat nici o formație propriu-zis nouă[3], iar puținele împrumuturi latino-romanice din secolul al XIX-lea (*concede*, *discerne*, *divide*, *posede*, *precede*, *succede*) au trecut în total sau în parte la clasa verbelor în *-a* (sub forma *conceda*, *discerna*, *diviza*, *poseda*, *preceda*, *proceda*, *succeda*): unele au forme după ambele tipuri de conjugare, cu tendința de predominare a celor care corespund tipului flexionar al verbelor în *-a*, altele s-au înglobat definitiv în cadrul acestuia (de ex. *diviza*, *poseda*, *preceda*, *proceda*). Se poate spune că tipurile de conjugare în *-e* și *-ea* sînt conjugări „moarte", în sensul că le lipsește forța nu numai de a crea verbe noi, ci și de a-și păstra mai mult ori mai puțin intactă moștenirea latină. Observația se referă în special la verbele în *-ea*, care, cum vom vedea ceva mai departe, par a fi pe cale de dispariție.

Productive și, deci, vii sînt tipurile flexionare ale unora din verbele în *-a* și *-i*. Mai întîi, ele sînt foarte bogate, și nu numai astăzi, cînd numărul verbelor a crescut enorm, ci și cu multe veacuri în urmă. Bogăția lor are la bază, pe de o parte, situația transmisă din limba latină, pe de alta împrumuturile și formațiile proprii limbii noastre. Cu privire la acestea din urmă sînt de observat următoarele: împrumuturile mai vechi, făcute din limbile slavă, maghiară și greacă, au intrat, de obicei, în clasa verbelor în *-i*. Tot această clasă a primit și verbele create pe teren românesc, într-o epocă de asemenea mai veche. Așa se face că pînă pe la mijlocul secolului al XIX-lea (poate și un timp după aceea), clasa verbelor în *-i* (și *-î*) era mult mai bogată decît cea a verbelor în *-a*[4]. Începînd din a doua jumătate a veacului trecut, o dată cu creșterea enormă a împrumuturilor latino-romanice (mai toate franțuzești) și cu înmulțirea formațiilor noi create după modelul acestora, adesea și cu mijloace formative latino-romanice (cf. suf. *-iza*), clasa verbelor în *-a*, mai ales tipul *-a* (*-ez*), s-a îmbogățit și continuă să se îmbogățească mereu, așa că astăzi ea întrece ca producti-

[1] Avem în vedere, ca și în toată expunerea care urmează, terminația de infinitiv.

[2] Cf. acad. Gr. Moisil, *art. cit.*, p. 19.

[3] Compusele lui *cădea*, *ținea*, *vedea* (*decădea*, *întreținea*, *prevedea* etc.) sînt împrumuturi tîrzii, care s-au adaptat, formal vorbind, la verbele simple românești vechi, identice, ca origine, cu elementul de bază al împrumutului latino-romanic. Tot așa *decurge*, *induce*, *presupune*, *prezice*, *transcrie* etc.

[4] Cf. A. Philippide, *Gramatică elementară a limbii române*, p. 75 și urm.: lista verbelor de conjug. I are 3 pagini, aceea a verbelor de conjug. a IV-a peste 6 pagini.

vitate clasa verbelor în -*i* (-*î*), așa-numita conjugare a IV-a[1]. Cele afirmate sînt valabile pentru aspectul „cultivat“ al limbii române, cum rezultă, de altfel, din afirmația privitoare la împrumuturile latino-romanice, care pînă nu de mult constituiau apanajul oamenilor instruiți. Vorbirea populară păstrează încă destul de viguros vechea tradiție, în sensul că formațiile verbale noi le trece, adeseori, la clasa verbelor în -*i*. Un exemplu foarte elocvent în acest sens și totodată semnificativ pentru deosebirea de mediu, de atmosferă dintre cele două clase de pe vremuri din țara noastră este verbul derivat de la *lux*, substantiv cunoscut în toate păturile sociale de la noi: limba unor cercuri cu oarecare instrucțiune au format un verb în -*a* (*a se luxa*[2] „a face lux“), pe cînd în vorbirea țăranilor a apărut *a se luxi* (cu același sens)[3].

8. Clasele verbelor în -*ea* și -*e* sînt nu numai sărace și neproductive, ci și instabile. Datorită faptului că, cu extrem de puține excepții[4], formele lor sînt identice, au loc treceri de la una la alta, treceri care pot duce cu vremea la dispariția uneia dintre ele. Iată, puse alături, formele a două verbe, unul în -*ea*, celălalt în -*e*[5]: *tac* — *fac*, *tăceam* —*făceam*, *tăcui*—*făcui*, *tăcusem*—*făcusem*, *tăcînd*—*făcînd*, *tăcut* — *făcut*. (Și la fel celelalte persoane ale acestor moduri și timpuri, afară de 4 și 5 de la prezentul indicativului și conjunctivului și pers. 5 a imperativului.) Așa se explică faptul că un număr de verbe aparținînd, la origine și pînă nu tare de mult, tipului flexionar al verbelor în -*ea*, au trecut la tipul în -*e*, și anume cel al verbelor în -*e* cu sufix -*ut* de participiu (*a face*, de ex.), pentru unele dintre subiectele vorbitoare total și definitiv, pentru altele numai parțial, în sensul că șovăie între cele două conjugări. Pe baza unui material foarte bogat, cules din tot felul de izvoare ale limbii actuale, se poate afirma că, afară de *avea*, *bea*, *durea*, *ședea* și *putea*, toate celelalte verbe în -*ea* au și forme corespunzînd tipului -*e* (-*ut*), iar unele, de ex. *rămînea*, *ținea*, *umplea*, apar în scrisul unui foarte mare număr de oameni numai cu astfel de forme[6].

[1] Din punct de vedere cantitativ, cele două clase de verbe par a fi, în limba actuală, egale; cf. acad. G r. M o i s i l, *art. cit.*, p. 10,11.

[2] Auzit, acum aproape 10 ani, în orașul Fălticeni și nu de mult în București.

[3] Înregistrat, cu mulți ani în urmă, într-un sat din fostul județ Baia (Moldova). Alt exemplu: de la *buruiană* s-a format verbul *a îmburuieni* în vorbirea populară (după informațiile date de studenți) și *a îmburuiena* în aceea a agronomilor.

[4] Excepțiile curente sînt pers. 4 și 5 de la prezentul indicativ și conjunctiv și infinitivul prezent.

[5] Am ales anume două verbe care se deosebesc între ele printr-un singur sunet.

[6] Cf. I o r g u I o r d a n, *Forme de conjugare mixtă în limba română*, în *Buletinul Philippide* II, p. 47 și urm. *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, Buc. 1965 recomandă formele *rămîne*, *ține*, *umple*.

Iată cîteva citate dintre cele mai semnificative : *începea a cade frunza* (la fel compusele : *va decade*; *vom scade impozitele*) ; *dorința de a pare ce nu ești* (tot așa compusele : *pot apare*; *va dispare*[1]) ; *dorința de a place* (și compusele : *ne complacem*; *pentru a nu displace*) ; *doar, doar o tace*; *nu putea tace*. Chiar *a vedea* apare cu forme după conj. a III-a: *vede-ți de treabă*; *a vede*. Judecînd după faptele constatate, se pare că, în unele cazuri, fenomenul a început cu verbele compuse, la care numărul relativ mare de silabe face ca accentul să fie prea departe de începutul cuvîntului, ceea ce nu corespunde ritmului limbii noastre. E probabil că s-a spus mai întîi *a complace*, *a displace* și după aceea *a place*, tot așa *a întrevede*, *a prevede* (*prevédere* este foarte frecvent) și apoi *a vede* (la fel în cazul lui *a ținea*, care are multe compuse; *întreținea*, *menținea*, *susținea* etc.).

Influența verbelor în *-ea* asupra celor terminate la infinitiv în *-e* se produce mai rar. Forme ca *a bătea*, *a făcea*, *bătém*. *făcém*, *trecéți*, *mergéți* (pentru *a bate*, *a face*, *bátem*, *fácem*, *tréceți*, *mérgeți* etc.), destul de răspîndite în limba vorbită neîngrijită, nu se întîlnesc decît rar în scris.

Fenomenul trecerii de la un tip de flexiune la altul atinge mai ales verbele în *-ea*. Acestea sînt mult mai puțin numeroase decît cele în *-e*, și analogia, care este cauza principală a modificărilor din domeniul flexiunii, se conduce după legea raportului de forțe : formele mai numeroase și mai des folosite, fiind prin însuși acest fapt mai „puternice", influențează asupra celor mai puține și mai rare.

În celălalt caz menționat, în care s-ar părea că se produce influența conjugării în *-ea* asupra verbelor în *-e*, deci a unei clase puțin numeroase asupra alteia mai numeroase, modificările înregistrate se explică de fapt nu atît prin analogia cu verbele în *-ea*, cum ar părea la prima vedere, cît mai ales, prin analogia cu toate celelalte conjugări : toate au infinitivul accentuat pe finală (*a cîntá*, *a vedeá*, *a fugí*, *a coborí*), toate aceste verbe au la prezent pers. 4 și 5 radicalul neaccentuat : *cîntăm*, *vedém*, *fugím*, *coborím*. Ca urmare, verbele în *-e*, care reprezintă singura excepție, se adaptează sistemului general de conjugare sub aspectul accentuării și apar forme ca : *va mergeá*, *va făceá* etc., *mergém făcém*, *mergéți*, *făcéți* etc. care tind, în vorbirea puțin îngrijită, să înlocuiască formele (singurele admise azi de limba literară) : *va mérge*, *va fáce*, *mérgem*, *fácem* etc.

9. Și în cadrul altor conjugări au loc treceri de la o conjugare la alta, dar într-o măsură mult mai mică. Avem astfel verbe în *-i* (terminate, de obicei, la infinitiv în *-ți*), care prezintă forme specifice flexiunii verbelor în *-e* : *o ușă parcă ne-ar desparte*; *nu poate înghite*; *va*

[1] Cf. *cît de rău ți-o pare* (*Viața Rom.*, martie 1953, p. 231).

răsare; *nu poate simte*; *a sughite*. Destul de numeroase sînt trecerile între verbele în *-i* și cele în *-a*, mai exact spus, formele duble, la un număr relativ mare de verbe. De astă dată constatăm deosebiri regionale, nu individuale: formele respective apar nu la vorbitori izolați, fie și foarte numeroși, originari din diverse ținuturi ale țării, ci la grupuri mari, pe care le putem clasa după graiuri. În general vorbind, se poate spune că graiurile moldovenești întrebuințează formele proprii verbelor în *-i*, cele muntenești formele celor în *-a*. Faptul merge paralel cu constatarea că, pe măsură ce ne apropiem de epoca actuală, se înmulțesc în limba literară verbele în *-a*: graiurile moldovenești sînt mai conservatoare în foarte multe privințe, pe cînd cele muntenești au evoluat și evoluează mai repede, datorită condițiilor de viață economică și socială mai favorabile progresului (în special de la unirea Principatelor încoace, cînd Muntenia, în frunte cu orașul ei de reședință, a devenit regiunea principală a țării). Iată cîteva exemple dintre cele mai curente: *curăța — curăți*, *datora — datori*, *gîdila — gîdili*, *sughița — sughiți* etc. Limba literară utilizează această situație pentru a-și îmbogăți vocabularul, modificînd, în multe cazuri, înțelesul unuia dintre cele două aspecte ale aceluiași verb. De pildă: *a îndesa* „a îngrămădi lucruri de tot felul (într-un sac, într-o ladă etc.)" — *a îndesi* „a face să se repete"; *a înflora* „a desena flori pe un obiect oarecare" — *a înflori*; *a îngrija (sînt îngrijat)* — *a îngriji* etc.

Forme duble se întîlnesc și în cazul unui mare număr de neologisme, precum *a dizolva — a dizolvi*, *a prefera — a preferi*, *a repeta — a repeti*, *a rezolva — a rezolvi* etc. Formele în *-i*, care au circulat mult într-o vreme (la început, ele trebuie să fi fost unicele forme ale acestor verbe), aparțin astăzi fondului pasiv al limbii, căci nu le mai întrebuințează nimeni (sau aproape nimeni). Constatăm, deci, încă o dată, tendința de îmbogățire a clasei verbelor în *-a*, caracteristică limbii literare (și graiurilor care-i stau la bază).

Ce atitudine trebuie să luăm față de astfel de fapte? La această întrebare se poate da un răspuns valabil pentru toate întrebările similare în legătură cu inovațiile lingvistice. Tot ce corespunde legilor de dezvoltare a limbii trebuie acceptat, indiferent de preferințele și gusturile indivizilor sau ale grupurilor de indivizi, și, dimpotrivă, trebuie combătută orice inovație care nu se conformează acestor legi. Urmează, deci, că se impune cunoașterea legilor de dezvoltare a limbii întregului popor, pentru a putea aprecia, din acest punct de vedere, schimbările care se produc în limbă sub ochii noștri.

10. M o d a l i t ă ț i l e   d e   e x p r i m a r e a diferitelor valori gramaticale inerente formelor verbale variază deci nu numai în raport cu aceste valori, destul de numeroase, cum am văzut, dar și în raport cu clasa din care face parte verbul. Numărul mare de factori de care

depinde schimbarea formei verbului în limba română face ca sistemul conjugării să fie destul de complex. Complexitatea conjugării românești se datorește, pe de o parte, numărului mare de forme, iar, pe de altă parte, varietății mijloacelor de expresie.

Dacă facem abstracție de diateză, care se manifestă, cum am văzut, sintactic, deci dacă avem în vedere numai paradigma numită în gramaticile curente diateza (forma sau conjugarea) activă, constatăm existența următoarelor modalități de exprimare a diverselor valori gramaticale.

11. În planul expresiei, modul c o n d i ț i o n a l - o p t a t i v se caracterizează prin prezența unui auxiliar cu formele *aș*, *ai*, *ar* *am*, *ați*, *ar*, care reprezintă, după unii cercetători, forme ale verbului *a avea* (dintre formele enumerate, cele de pers. a II-a singular, I și a II-a plural coincid cu formele respective ale auxiliarului de la perfectul compus), iar după alții, forme ale verbului *a vrea*.

Elementul auxiliar are caracter mobil față de restul formei verbale : între ele se pot intercala cîteva adverbe : *cam*, *mai*, *și*, *prea*, *tot* (*ar* mai *veni*, de ex.)[1] ; de asemenea se poate interverti ordinea elementelor : *ardere-ai*, *duce-l-ai*, *duce-s-ar*. În formele inversate, foarte puțin întrebuințate în limba actuală, posibilitățile de disociere se modifică : nu se pot intercala adverbe, dar se intercalează formele atone ale pronumelui personal și reflexiv. Cînd intercalarea nu se produce, în locul formei obișnuite de infinitiv apare (cf. ex. de mai sus) o variantă a ei, așa-numitul infinitiv lung.

12. Modul c o n j u n c t i v se caracterizează prin prezența conjuncției *să*, care tinde să se transforme într-o marcă a acestui mod. În secolul al XVI-lea încă, conjuncția *să*, conjuncție subordonatoare condițională (< lat. *si*), putea fi urmată în egală măsură de condițional, indicativ sau conjunctiv. Ulterior, conjuncția își restrînge regimul, ajungînd să nu admită, în limba actuală, decît construcția cu conjunctivul ca unica posibilă. Paralel cu această modificare a regimului conjuncției se produce o modificare și în ce privește conjunctivul : formele acestui mod apar însoțite aproape întotdeauna de *să*, chiar dacă conjunctivul e folosit în propoziții principale sau independente, în care *să*, ca element subordonator, nu-și găsește nici o justificare gramaticală. În propoziții ca : *Să trăiești* !, *Să muncim cît mai bine* !, *Să aștept sau să plec* ?, *să* apare ca m a r c ă a conjunctivului și nu în calitate de conjuncție. Fără *să* nu se folosesc în limba română actuală decît formele de pers. a III-a a conjunctivului, care, cum vom vedea, au desinențe caracte-

[1] Nu se intercalează însă adverbul *nu* și nici formele pronominale atone (comp. *nu ar veni*, *le-ar da* și *să nu vină*, *să le dăm*).

ristice, desinențe care nu mai apar la nici un alt mod și timp: *Trăiască prietenia!*, *Fie ce o fi!* etc.

Formele de conjunctiv perfect apar totdeauna însoțite, în mod obligatoriu, de *să*: *Să fi venit?*

Relația tot mai strînsă dintre *să* și formele de conjunctiv se manifestă și în reducerea posibilității de intercalare între ele a diferitelor cuvinte. În limba actuală, între *să* și conjunctiv nu se intercalează decît unele adverbe ca *mai*, *și* și *nu* (*Să mai spună*, *Să și spună*, *Să nu spună*) și formele atone ale pronumelui *(Să o spună*, *Să le spună*, *Să le-o spună)*.

13. Dintre formele modului p r e z u m t i v, cea mai obișnuită e cea alcătuită dintr-o combinație de elemente auxiliare: *voi* (cu formele *voi*, *vei*, *va*, *vom*, *veți*, *vor* sau, mai des, derivate din acestea: *oi*, *ăi*, *o*, *om*, *ați*, *or*) + *fi* (invariabil) și un gerunziu sau participiu (de asemenea invariabile): *va (o) fi venind*, *va (o) fi venit*, de ex.

14. I n d i c a t i v u l, modul cel mai frecvent folosit și cel mai bogat în forme temporale, poate fi considerat, din punctul de vedere al expresiei, termenul nemarcat al opozițiilor în care se încadrează, deoarece nu există nici un element care să apară constant în toate formele purtătoare ale acestei valori modale (cum se întîmplă la celelalte moduri) și care să poată fi considerat, în consecință, marcă a indicativului.

15. I m p e r a t i v u l ocupă un loc aparte în sistemul modurilor prin faptul că nu are decît o singură formă temporală — numită oarecum arbitrar prezent[1] — a cărei flexiune personală se reduce la o singură persoană (a II-a singular și plural); el nu se realizează deci decît în două forme. În vorbire, imperativul e însoțit de o intonație afectivă specială, care poate varia între rugăminte și ordin. Ca expresie (dacă facem abstracție de intonație), cele două forme verbale ale imperativului sînt, în cele mai multe cazuri, omonime, cu anumite forme ale prezentului indicativ, iar în alte cazuri, sînt formații neregulate, diferite de la un verb la altul și greu de redus la o schemă structurală generală.

16. M o d u r i l e n e p e r s o n a l e se caracterizează prin prezența unor sufixe specifice.

I n f i n i t i v u l se realizează, cum s-a arătat, în alomorfele *-a (lucra)*, *-ea (vedea)*, *-e (face)*, *-i (veni)*, *-î (hotărî)*. În multe cazuri, *-a* și *-i* apar în raport de variație liberă[2]. O caracteristică suplimentară reprezintă prep. *a*, care însoțește aproape obligatoriu infinitivul (cf. p. 206).

[1] Arbitrar, fiindcă nu se opune altor timpuri.

[2] Cf. pasajul anterior referitor la conjugări (p. 245.) Pentru „variație liberă", vezi, p. 47.

G e r u n z i u l u i îi corespunde în planul expresiei un morfem realizat în două variante : *-înd* şi *-ind*. Prima apare la verbele terminate la infinitiv în *-a* : *cîntînd*, în *-ea* : *văzînd*, în *-e*: *mergînd* şi în *-î* : *coborînd*. Alomorful *-ind* se întîlneşte la verbele în *-i* : *fugind* şi la cele în *-a* cu radical terminat în vocală sau consoană palatală [1]: *veghind*, *mîngîind*.

P a r t i c i p i u l şi s u p i n u l, forme omonime, au o structură destul de complicată, cuprinzînd pe lîngă rădăcină (sau temă) un formant caracteristic, analizabil, în unele cazuri, într-un element strict specific *-t* asociat cu o altă unitate, care poate fi *-a-*, *-u-*, *-i-* sau *-î-* *(cîntat*, *trecut*, *venit*, *coborît)*.

Combinaţia *-at* apare la verbele în *-a*, *-ut* la cele în *-ea* şi *-e* (cele mai multe), *-it* la cele în *-i*, iar *-ît* la cele în *-î*. După cum se poate constata, elementul asociat lui *-t* coincide, ca expresie, pentru verbele în *-a*, *-i* şi *-î*, cu cel care realizează morfemul de infinitiv şi cu cel care apare în formele de perfect simplu şi mai-mult-ca-perfect (cf. discuţia referitoare la modalităţile de exprimare a timpului). În cazul cîtorva verbe în *-e*, *-t* singur realizează forma de participiu [2] : *rupt* (faţă de *rupsei*, *rupsesem*), *fript*, *copt* etc. A treia categorie o constituie un număr restrîns de alte verbe în *-e*, care realizează participiul (şi supinul) printr-un sufix *-s*[3] : *mers* (faţă de *mersei*, *mersesem*) *tras*, *rămas* etc.

Valorile modale pot fi exprimate în limba română, cum se poate vedea din această descriere, prin elemente de expresie extrem de diferite : sufixe, elemente auxiliare[4] cu sau fără flexiune (aşa-numitele „verbe auxiliare", precum şi elemente provenind din conjuncţii sau prepoziţii).

17. Modalităţile de expresie corespunzătoare v a l o r i l o r t e m p o r a l e sînt de asemenea destul de variate.

18. La c o n j u n c t i v şi la c o n d i ţ i o n a l, care nu au decît două timpuri, p r e z e n t şi p e r f e c t, opoziţia în planul expresiei se realizează, în primul rînd, prin prezenţa sau absenţa elementului auxiliar invariabil *fi*. Acest element auxiliar e asociat la ambele moduri în formele de perfect cu un participiu : *(aş citi /) aş fi citit*, *(să vin /) să fi venit*.

Pe lîngă auxiliarul comun şi faptul că în alcătuirea celor două perfecte intră participiul, între ele există şi unele deosebiri. Astfel, pe cînd perfectul conjunctivului nu exprimă în nici un fel persoana şi numărul,

[1] La verbele cu radical avînd finală vocalică, infinitivul este marcat printr-un alomorf (fonetic) *-ia*.

[2] O analiză consecventă presupune *-Ø* -+ *-t*.

[3] Sau *-Ø* -+ *-s*.

[4] În majoritatea covîrşitoare a cazurilor, elementele auxiliare din limba română şi-au pierdut legătura cu verbul din care provin etimologic, precum şi calitatea verbală. (Cf. *Forme verbale compuse*, în SCL,XIII (1962), nr. 2.)

în formele de perfect condițional aceste două categorii sînt clar exprimate, ca și la prezentul condițional, de forma auxiliarului. O altă deosebire decurge din raportul dintre cele două forme ale modului respectiv; în cazul conjunctivului *(să) cînte* / *(să) fi cîntat*, opoziția se realizează între o formă personală și una invariabilă, alcătuită din *(să) fi* și participiu. Diferența dintre prezentul și perfectul condiționalului se realizează prin prezența sau absența auxiliarului *fi* și prin opoziția infinitiv / participiu: *aș citi* / *aș fi citit*.

19. Cele două timpuri de prezumtiv, prezent și perfect, păstrînd aceeași combinație de elemente auxiliare, se deosebesc prin forma verbului, care intră în alcătuirea fiecăruia dintre ele: gerunziu în cazul prezentului, participiu în cazul perfectului: *va (o) fi lucrînd* / *va (o) fi lucrat*.

20. La indicativ, numărul mare de forme temporale complică descrierea.

Cele două tipuri de viitor (viitorul și viitorul anterior) sînt alcătuite cu ajutorul auxiliarelor. Formele citate de obicei în gramaticile limbii române sînt cele alcătuite cu auxiliarul *voi (voi, vei, va, vom, veți, vor)*: *vom veni* / *vom fi venit*. Deosebirea dintre cele două forme de viitor se realizează prin prezența sau absența elementului auxiliar *fi* și prin forma verbală cu care se asociază auxiliarul: infinitivul în cazul viitorului și participiul în cazul viitorului anterior [1]. Auxiliarul *voi* se folosește adeseori, mai ales în vorbirea populară și familiară, și cu forme derivate, în care s-a pierdut consoana inițială: *oi, ăi (îi), o, om, ăți, or*.

Graiurile muntenești au transformat formele *ăi, ăți* în *oi, oți*, și sub acest aspect le întîlnim adesea în limba literară; *dacă l-oi mai suci mult, ai să mănînci ciorbă; d-ta oi sta; oi fi tu mare și deștept; oți fi și auzit* [2]. Aceste forme trebuie considerate ca greșite din punctul de vedere al limbii literare și, deci, combătute.

Viitorul se întrebuințează, rar, cu ordinea inversată a elementelor lui alcătuitoare: *fi-voi* (la înălțimea cerută de situație?); *veni-va* (oare prietenul mult așteptat?) etc. La fel cu atîtea alte inversiuni, și aceasta e simțită ca „poetică" (adică expresivă sau mai expresivă decît ordinea obișnuită) și de aceea scriitorii sînt înclinați să uzeze și să abuzeze de ea. Teoretic nu putem s-o condamnăm, fiindcă corespunde structurii gramaticale a limbii noastre (cu deosebire, în construcțiile interogative, care diferă de cele enunțiative și prin faptul că au o topică inversată). Trebuie combătut numai abuzul, folosirea ei cu orice preț, pornind de la ideea, greșită în fond, că formula inversată e mai „frumoasă".

[1] Cf. condiționalul și conjunctivul.
[2] Apare și la Delavrancea: *tu m-oi părăsi*.

Aceste observații sînt valabile și în ce privește folosirea altor forme inversate: condiționalul și perfectul compus.

Afară de forma alcătuită din infinitiv și auxiliarul *voi*, formă care în limba actuală e simțită ca livrescă, pretențioasă și ca atare puțin folosită în limba vorbită, în comunicarea orală se întrebuințează, în mod obișnuit, pe lîngă formația derivată din aceasta, și altă formă, alcătuită din auxiliarul invariabil *o* și conjunctivul prezent: *o să lucrez*, *o să lucrezi* etc. La pers. a III-a plural se folosește în limba vorbită și forma de auxiliar *or (să) lucreze* [1]. Altă modalitate o constituie gruparea *a avea* și conjunctivul prezent: *am să lucrez*, *ai să lucrezi* (*are...*, *avem...*, *aveți...*, *au să lucreze*), din care derivă de fapt formația anterioară [2].

Diferitele forme de viitor, toate analitice, au o situație deosebită, dacă avem în vedere elementul auxiliar. Auxiliarul *a vrea*, cu formele *voi*, *vei*, *va* etc., se deosebește foarte clar de verbul (predicativ) *a vrea*. De altfel și construcția cu infinitivul fără prepoziția *a* face ca această grupare, care reprezintă viitorul, să nu poată fi confundată cu construcțiile *a vrea* + verb de tipul *vreau a ști (vreau să știu)*.

Au de asemenea o structură specifică formațiile de tipul *oi*, *ăi*, *o (a)*, *om*, *ăți*, *or veni* (provenite din cele discutate mai înainte prin pierderea consoanei inițiale) și cele de tipul *o să vin*, *o să vii* etc. Elementele auxiliare care intră în structura acestor forme nu pot fi raportate, în limba actuală, la nici o paradigmă verbală.

Formația *am să vin* este însă identică ca structură cu construcțiile în care formele verbului *a avea* își păstrează valoarea temporală de prezent, iar sub aspect lexical verbul exprimă un sens modal. De multe ori contextul permite deosebirea clară a celor două situații. În unele construcții însă această distincție este greu sau chiar imposibil de făcut. Astfel o construcție ca *Am să lucrez încă două ceasuri* poate să însemneze fie *Voi lucra încă...*, fie *Trebuie să lucrez încă...*

Această ambiguitate a formațiilor de tipul *are să vină* face să le considerăm ca aparținînd, mai curînd, modalităților sintactice de exprimare a viitorului decît celor morfologice. Formațiile discutate înainte, însă, pot fi considerate t i m p u r i în sens strict.

Trebuie menționat totuși că formațiile de tipul *are să vină*, folosite în exprimarea viitorului, se deosebesc de cele cu sens modal prin faptul că topica elementelor construcției a căpătat un c a r a c t e r

[1] Forma *or să lucreze* pare a fi o contaminare între *or lucra* și *o să lucreze*. Înlocuirea lui *o* prin *or* a fost provocată, probabil, în mare măsură de nevoia de a distinge pers. a III-a singular de pers. a III-a plural, singurele forme omonime (la multe verbe) în paradigma acestui tip de viitor.

[2] Elementul auxiliar invariabil *o* e explicat etimologic din *a avea*: *au* (de la pers. 3 și 6) a devenit *o* și s-a generalizat apoi și la celelalte persoane.

f i x, inversiunea nefiind posibilă; nu putem spune în limba română actuală *Să vină are mîine*, ci numai *Are să vină mîine*[1]. Topica fixă dovedește că în cazul acestei formații nu mai avem a face cu o construcție sintactică l i b e r ă, cu o îmbinare oarecare de verbe.

Posibilitățile de disociere sînt diferite în cele două serii de viitor. Formele cu infinitivul seamănă perfect, în ce privește disocierea, cu cele de condițional: *voi mai lucra*, *duce-l-voi*, *duce-s-a* etc. Viitorul de tipul *o să vină*, *are să vină* nu admite decît disocierea prin intercalare[2]: se introduc după *să* aceleași adverbe ca în cazul conjunctivului (*mai*, *prea* etc.): *o să mai vin*, *am să mai vin*, cu excepția adverbului *nu*[3].

Viitorul anterior, care nu cunoaște decît o singură serie de forme, cea amintită *(voi fi făcut)*, face parte dintre timpurile rar folosite în limba română și e omonim cu prezumtivul trecut[4].

21. Categoria t r e c u t u l u i se repartizează în patru timpuri: perfectul simplu, perfectul compus, imperfectul, mai mult ca perfectul, toate, cu excepția perfectului compus, forme sintetice.

P e r f e c t u l c o m p u s, foarte frecvent întrebuințat, e alcătuit din auxiliarul *am* (cu formele *am*, *ai*, *a*, *am*, *ați*, *au*) și participiul trecut invariabil. Elementul auxiliar nu mai este raportat în limba actuală la *a avea*, etimonul lui. Auxiliarul are trei forme clar distincte de ale prezentului acestui verb (cf. *a* / *are*, *am* / *avem*, *ați* / *aveți*).

Perfectul compus din limba română, comparat cu cel din majoritatea limbilor romanice, se caracterizează prin faptul că folosește același element auxiliar (numai *am*) la toate verbele, indiferent de caracterul lor tranzitiv sau intranzitiv, și prin invariabilitatea, în toate situațiile, a participiului. Se deosebește de asemenea prin posibilitățile foarte restrînse de intercalare între auxiliar și participiu a unor cuvinte. Pot apărea în această stiuație un număr restrîns de adverbe: *mai*, *prea* etc.

Disocierea formei verbale se poate realiza și prin inversare: *venit-a*. În acest caz se pot intercala, ca și în cazul condiționalului, forme pronominale atone: *dusu-te-ai*, *spusu-ți-a* etc.

Perfectul compus dă loc la discuție numai în legătură cu pers. 6 a formei lui dialectale: *or fost*, *or spus*, care poate, ba chiar trebuie să fie folosită în opere literare, cînd sînt puși să vorbească oameni simpli originari din regiunile unde această formă circulă (și anume în multe graiuri de peste Carpați). Această condiție nu este totdeauna respectată, și Cezar Petrescu, de pildă, altfel bun cunoscător al limbii noastre, ca

[1] Inversiunea e posibilă atunci cînd *a avea* are sens modal: *să vină are* (cu sensul „trebuie să vină").

[2] Succesiunea elementelor în cadrul grupului nu poate fi schimbată.

[3] Cf. *nu o să vină* și *să nu vină*.

[4] Vezi p. 251.

și al vorbirii populare moldovenești, pune în gura țăranilor moldoveni forme ca *or auzit*, *or făcut* (în loc de realele *o auzit*, *o făcut*). Aceeași greșeală o fac și alții, printre ei Dan Deșliu (vezi reportajul „Pe drumul belșugului", în „Scînteia" de la 11 aprilie 1950, p. 2, unde țăranii din Pechea, raionul Galați, sînt puși să vorbească cu *l-or cuprins*, *l-or pus* etc.).

Forma *o* a elementului auxiliar este explicată de cei mai mulți lingviști ca rezultînd din *au* (> *o*), iar forma *or* de la pers. 6 se explică prin analogia cu *or (vor)* forma de viitor (*or veni*, de ex.).

22. Cele trei timpuri sintetice: imperfectul, perfectul simplu și mai mult ca perfectul se realizează cu ajutorul sufixelor.

I m p e r f e c t u l e alcătuit din radical [1], un sufix și desinență. Sufixul este *-á-* : *cîntam*, *coboram*, la verbele în *-a* și în *-î*, și *-eá-* : *vedeam*, *rupeam*, *citeam*, la celelalte [2]. La verbele cu radical terminat în vocală, sufixul se realizează ca *-iá-* *scri(i̯)am*, *apropi(i̯)am* etc.

Formele de p e r f e c t s i m p l u sînt de asemenea alcătuite din radical, sufix și desinențe. Sufixul de perfect simplu la verbele în *-a*, în *-i* și în *-î* e identic cu cel de infinitiv, deci *-á-* (realizat uneori ca *-i̯á* : *apropi(i̯)ai*), *-i-*și*-î* : *cîntai*, *lucrai*; *privii*, *hotărîi*, *coborîi*.

La verbele în *-a-*, sufixul de perfect simplu are caracter variabil: se realizează ca *-á-* în toate formele, cu excepția celei de pers. a III-a sing., unde are realizarea *-ắ-* : *plecái*, *plecắ*.

La verbele în *-ea*, sufixul de perfect simplu este *-u* : *văzui*, *tăcui*, *plăcui* [3]. Acest sufix intră și în alcătuirea perfectului simplu al cîtorva verbe neregulate de conjugarea I : *dădui*, *stătui* și al multor verbe în *-e* : *făcui*, *crezui*, *pierdui*. O altă parte a verbelor în *-e* au *-se-* ca sufix de perfect : *rup(se)ră*, *strîn(se)răm* etc.

Sufixul perfectului simplu impune distingerea, în cadrul clasei verbelor în *-e*, a două categorii de verbe : verbe care au la acest timp sufixul *-u-(făcui)* și verbe la care acest sufix este *-se-(rupsei, mersei)*.

M a i m u l t c a p e r f e c t u l conține un formant analizabil în două elemente [4] : un sufix identic cu cel care apare în alcătuirea perfectului simplu și sufixul *-se-*, specific mai mult ca perfectului, dar care nu poate apărea singur, neprecedat de celălalt sufix; *cîntasem*, *tăcusem*, *făcusem*, *rupsesem*, *mersesem*, *fugisem*, *hotărîsem*.

23. Mai complicată este, în ce privește sufixul temporal, structura formelor de p r e z e n t (indicativ, conjunctiv și imperativ).

[1] Uneori, în verbele derivate, nu e vorba de un simplu radical, ci de o temă ca în *dez/rădăcin//a*, de ex. Observația e valabilă pentru toate situațiile în care se vorbește de radical în cursul expunerii ulterioare.

[2] O excepție reprezintă verbele cu radical terminat în *-ĉ*, *-ĝ*, care realizează imperfectul cu alomorful fonetic *-a-* : *mergea*, *făcea* etc.

[3] Excepție : *a minea*, cu perf. s. *mase*.

[4] Ca și participiile.

În *Gramatica Academiei* (vol I. p. 252), de ex., se afirmă: „Persoanele I și a II-a sing. nu au sufix, la a III-a sing. sufixul se confundă cu desinența, iar la conjugările a II-a, a III-a și, parțial, a IV-a lipsește. Astfel, numai la persoanele I și a II-a plural apar clar sufixele prezentului: *-a-(-ă)* la conjugarea I, *-e-* accentuat la a II-a, *-e-* neaccentuat la a III-a și *-i-*, *-î-* la a IV-a".

Recunoașterea calității de sufix a elementului *(-e-, -i-* etc.), care precedă desinențele *-m* și *-ți* din formele de pers. I și a II-a pl[1]., impune, într-o analiză consecventă, recunoașterea unei structuri analoge celorlalte forme de prezent, deci admiterea unui sufix asociat desinențelor. În cazul multor verbe românești, acest sufix este realizat ca zero în formele 1, 2, 3 și 6 ale prezentului: *rup-Ø-Ø*, *rup-Ø-i*, *rup-Ø-e* etc. În paradigma unui mare număr de verbe însă, sufixul de prezent are o realizare pozitivă și în aceste forme: *-ez-(-eaz-)*, la verbele în *-a*, *-esc- (-ešt-, -easc-)*, la verbele în *-i*, și *-ăsc-(-ășt-,-asc-)*[2], la verbele în *-î*.

Acest mod de analiză, care permite o descriere mai coerentă a paradigmei prezentului, presupune, în primul rînd, recunoașterea existenței unor s u f i x e t e m p o r a l e v a r i a b i l e—lucru admis din moment ce se vorbește de un sufix / *-á-* ~ *-Ø-*/în formele 4 și 5 ale prezentului—, iar în al doilea rînd, recunoașterea posibilității ca un sufix temporal variabil să poată avea și r e a l i z ă r i -Ø- sau realizări foarte d i f e r i t e ca structură fonică.

Sufixul de prezent (indicativ, conjunctiv, imperativ), totdeauna variabil, poate fi realizat, deci, ca: / *-e* ~ Ø- /, la verbele în *-ea*, / *-e* ~ Ø - /, la verbele în *-e*, / *-a* ~ ắ ~ Ø -/[3] sau / *-á* ~ *ắ*~ *éz-* (etc.) /, la verbele în *-a*, / *-i* ~ Ø - / sau / *-i* ~ esc (etc.) - /, la verbele în *-i* și ca / *-î* ~ Ø - / sau / *-î* ~ ăsc (etc.) - /, la verbele în *-î*.

Distribuția sufixelor de prezent realizate totdeauna pozitiv sau pozitiv și zero nu poate fi circumscrisă în termeni fonetici în cadrul clasei verbelor în *-a*, în *-i* și în *-î*. Sufixul realizat totdeauna pozitiv apare în cazul celor mai multe verbe de origine recentă: *desenez*, *inserez* etc., al verbelor terminate în ocluzivă + *r*: *lucrez*, *asupresc*, *aspresc* etc., sau,

[1] Posibilitatea de a substitui, în secvențele fonice care constituie flectivele acestor forme, primul element cu alte sufixe, cu sufixul imperfectului, de ex. *(cobor-î-m / cobor-a-m, afl-ă-m / afl-a-m* etc), face evidentă calitatea lui de sufix (cf. discuția din *Descriere structurală a verbului românesc*, în SCL, XVI (1965), nr. 1, p. 106—107).

[2] *Art. cit.*, p. 107. În alte lucrări, aceste elemente sînt considerate ca reprezentînd împreună cu *-i*, *-ă* d e s i n e n ț e n e a n a l i z a b i l e (cf. acad. Al. G r a u r, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în SG, II, p. 15, sau s u f i x e (cf. I. P ă t r u ț, *Despre componența cuvintelor flexibile ale limbii române*, în LR, IV (1955) nr. 6, p. 69).

[3] Acest sufix poate fi realizat și în varianta / *iá* ~ ie ~ Ø - /, cf. *a apropia*, *a mîngîia* etc.

ca și în latina populară, la verbe derivate de la substantive sau adjective: *lopătez*, *fărîmițez*, *întăresc*, *gîndesc*, *încetinesc*[1]. Din cauza numeroaselor excepții nu se pot stabili însă reguli precise. Mai mult decît atît, există verbe care cunosc forme paralele cu ambele sufixe: (ei) *biruie* / (ei) *biruiesc*; (ei) *alcătuie* / (ei) *alcătuiesc*; *invent* / *inventez*; *ader* / *aderez*. Unele graiuri cunosc sau preferă formele cu sufixul -Ø-, altele (cele moldovenești) preferă formele cu sufix realizat pozitiv (cu deosebire la verbele în -*i*), altele, în sfîrșit (cele muntenești), par a ocupa o poziție de mijloc, întrucît prezintă forme de ambele feluri (la verbe diferite). Aceasta, în linii mari, deci foarte aproximativ, și numai pentru verbele mai mult ori mai puțin vechi (cum rezultă, de altfel, din precizarea că e vorba de graiurile populare).

Cele două forme au de cele mai multe ori răspîndire teritorială diferită, deci aparțin, în fond, unor sisteme diferite.

Uneori ele pot coexista în același sistem, diferențiindu-se eventual semantic: *manifest* „dau la iveală, arăt" / *manifestez* „fac manifestație"; *reflect (lumina se reflectă)* / *reflectez* „meditez"; *acord* (o răsplată) / *acordez* (un instrument) etc.[2]

În cazul unor verbe, formele cu -*ez* la neologisme *(educhez, amuzez* etc.) sînt simțite ca arhaice și totodată ca populare, cum se întîmplă adesea cu faptele de limbă învechite: înainte de a dispărea cu totul, ele se „refugiază" în graiurile populare.

Coexistența formelor cu sufix realizat pozitiv și cu sufix -Ø- la același verb este utilizată, în limba literară, în scopuri stilistice: mai ales poeții (dar și prozatorii) recurg adesea la formele cu sufix zero, care, fiind, la anumite verbe, mai rare, dau impresia de „noutate" și, în consecință, par mai expresive, mai potrivite pentru un conținut artistic. Expresivitatea le vine, cu siguranță, și de la faptul că poartă accentul pe temă (celelalte sînt accentuate pe sufix), adică pe partea care conține sensul lexical (sufixul are un sens pur gramatical). Cîteodată intențiile stilistice sînt ironice: scriitorul vrea să caracterizeze un personaj și cu ajutorul unor particularități de limbă, în cazul de față, sufixul -Ø- la verbe care, în majoritatea graiurilor populare și în limba literară, au forme cu sufix pozitiv.

24. Formele timpurilor sintetice includ, afară de tema alcătuită din radical și sufixe, d e s i n e n ț e l e, care exprimă categoria numărului și a persoanei.

[1] Alf. Lombard, *op. cit.*, folosește pentru aceste forme termenul de présent faible (présent fort fiind formele de tipul *plèc*, *pleácă* etc.).

[2] Vezi M. Avram, *Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba română*, în SCL, IX (1948) nr. 3, p. 327–328.

Desinențele diferă, ca formă și ca repartizare, în raport cu timpul, cu modul și, uneori, cu conjugarea.

Există desinențe care apar în alcătuirea mai multor forme verbale, deci la timpuri și moduri diferite, și desinențe care nu intră decît în componența unei singure forme; de asemenea, în unele cazuri, regăsim aceleași desinențe la mai multe clase de verbe, eventual la toate verbele, pe cînd, alteori, o desinență nu se întîlnește decît la o singură clasă de verbe.

25. La mai mult ca perfect, aceeași persoană și același număr se exprimă la toate verbele cu aceleași desinențe: *(cîntase)m*, *(cîntase)și*, *(cîntase)-*, *(cîntase)răm*, *(cîntase)răți*, *(cîntase)ră*.

Persoana a III-a singular se caracterizează prin desinența zero.

La perfectul simplu apar, cu excepția formei de persoana I care are desinența *-i* *(cînta-i)*, aceleași desinențe ca la mai mult ca perfect.

La imperfect, diferitele forme personale se realizează de asemenea cu desinențe comune pentru toate clasele de verbe, și anume: *(cînta)m*, *(cînta)i*, *(cînta)-Ø*, *(cînta)m*, *(cînta)ți*, *(cînta)u*.

Acest tip cuprinde două forme omonime (pers. I singular și plural) și o formă cu desinență zero (pers. a III-a singular).

Comparînd desinențele de pers. I și a II-a plural de la imperfect cu cele de la perfectul simplu și de la mai mult ca perfect, constatăm că putem distinge în structura ultimelor două timpuri, în ceea ce am considerat desinență, două elemente: un element *-m*, *(-ți)*, comun și imperfectului, și un al doilea element, *-ră-*, care apare numai la perfectul simplu și la mai mult ca perfect, și care apare și în forma de persoana a III-a plural a acestor timpuri. Acest *-ră* caracterizează în textele vechi numai persoana a III-a plural, dar se extinde ulterior și la celelalte două forme de plural. La perfectul simplu, formele cu *-ră* au înlocuit complet formele originare[1]. La mai mult ca perfect, extinderea lui *-ră* s-a produs mai lent. Și astăzi există vorbitori care folosesc formele originare: *venisem* (pentru *veniserăm*), *cîntaseți* (pentru *cîntaserăți*).

În limba vorbită există, regional, tendința de a extinde această marcă de plural și la perfectul compus: *am venitără*. Asemenea forme neliterare[2] se întîlnesc în Muntenia. Extinderea la acest timp a lui *-ră* a fost provocată, probabil, de omonimia dintre persoanele I singular *(am venit)* și plural *(am venit)* și dintre persoanele a III-a singular *(a venit)* și plural *(a venit)*[3].

[1] Pentru v. rom. *lăudăm*, avem rom. mod. *lăudarăm*, pentru v. rom. *lăudat*, rom. mod. *lăudarăți*.

[2] În literatura beletristică se folosesc forme de acest tip pentru a caracteriza, cu sau fără intenție ironică, anumite personaje (cf. la I. L. Caragiale, M. Preda etc.).

[3] Aceste două forme sînt omonime în graiul muntenesc, care substituie pe *a venit* lui *au venit*.

17 — c. 4174

Extinderea lui *-ră* la toate formele de plural face ca, la perfectul simplu și la mai mult ca perfect, valoarea de plural să fie exprimată dublu: atît prin desinențele obișnuite, cît și prin *-ră*.

Comparînd timpurile trecutului, constatăm că, la verbele în *-a*, formele de imperfect și de perfect simplu, din cauza omonimiei celor două sufixe, nu se deosebesc decît datorită prezenței desinențelor specifice. De aceea putem spune că, în aceste forme temporale, desinențele au un rol mai complex, contribuind la exprimarea categoriei gramaticale a timpului.

26. La p r e z e n t u l i n d i c a t i v, desinențele variază pe categorii de verbe.

Persoana I singular la cele mai multe verbe e caracterizată prin desinența -0 : *cînt*, *fug*, *merg*, *văd*. La verbele al căror radical se termină în grupul consonantic *muta cum liquida* și la unele verbe mai mult sau mai puțin neregulate, avînd rădăcini cu finală vocalică, locul desinenței zero îl ia desinența *-u*: *umbl/u*, *sta/u*, *da/u*, *ia/u*, *bea/u*, *continu/u* etc. Verbele cu radicalul terminat în vocală, au uneori desinența *-i* [-i̯], de ex.(a) *speri/a*: *eu speri/i*, *a peri/a*: *eu peri/i*.

Desinența de persoana a II-a singular este, pentru toate verbele, *-i*[1].

Desinența de persoana a III-a singular este *ă* pentru verbele în *-a* și în *-î* (*sapă*, *cîntă*, *plouă*, *coboară*) și *e* pentru toate celelalte verbe (*vede*, *merge*, *fuge* etc.). Un alomorf fonetic *-e* (de fapt [-i̯e/] marchează pers. a III-a sing. a verbelor avînd un radical cu finală vocalică : *apropie*, *suie*.

La pers. I și a II-a plural apar desinențele *-m* și *-ți*, comune tuturor verbelor: *lucrăm*, *vedem*, *facem*, *rupem*, *coborîm*, *venim*, *cîntați*, *puteți*, *rîdeți*, *alegeți*, *hotărîți*, *fugiți* etc.

Persoana a III-a plural coincide, la verbele terminate în *-a* și în *-î*, precum și la unele verbe în *-i* cu radical terminat în vocală, cu persoana a III-a singular, la celelalte, cu forma de persoana I. Orice prezent are, deci, în română două forme omonime.

La c o n j u n c t i v u l p r e z e n t apar aceleași desinențe ca la indicativul prezent, cu singura deosebire că la persoana a III-a singular repartizarea desinențelor *-ă* și *-e* (cf. discuția despre prezentul indicativ) se inversează: *cîntă* / *să cînte*, *fuge* / *să fugă*[2] etc.

În legătură cu pers. 3, 4 și 6 trebuie menționate unele abateri, destul de numeroase. Avem, mai întîi, cazul verbelor cu tema terminată

[1] Româna merge în acest caz cu italiana, care cunoaște și ea desinența *-i* pentru persoana a II-a singular, reprezentată în alte limbi romanice prin *-s*. Această desinență poate fi realizată ca *i* vocalic / i / : / umbli /, sau cu *i* asilabic, fie /-i̯ / : dai̯ / sau /- i / : rup^{i} /. De altfel, desinența *-i*, ca marcă a persoanei a II-a singular, apare și la alte timpuri (cf. imperfectul).

[2] Persoana a III-a păstrează desinențele latinești. La celelalte persoane, formele de conjunctiv prezent s-au înlocuit prin formele indicativului prezent.

în *j*, *ș*, care se pronunță muiat în unele graiuri muntenești, ceea ce are drept rezultat prefacerea în *e* a lui *ă* următor : *corije* (în loc de *corijă*), *corijem* (în loc de *corijăm*), alături de *să corije*, *îngroașe* (pentru *îngroașă*), *îngroșem* (pentru *îngroșăm*), alături de *să îngroașe*. Trebuie evitate aceste forme care apar adesea chiar în scris, așa cum trebuie evitate formele nominale *coaje*, *fățișe* (pentru corectele *coajă*, *fățișă*) [1]. Dacă în astfel de cazuri situația se prezintă clar, la alte verbe ea este complexă și de aceea greu de lămurit pentru moment. Un număr însemnat de verbe în *-i* au pers. 3 de la indicativ identică cu pers. 3 de la conjunctiv. E vorba, mai ales, de verbe terminate la infinitiv în *-li* și *-ri* : *azvîrle — să azvîrle*, *descopere — să descopere*, *sufere — să sufere* etc. Dacă s-ar conforma regulii enunțate mai sus, ele ar trebui să se termine în *-e* la indicativ și în *-ă* la conjunctiv, ceea ce nu-i posibil pentru conjunctiv. De aceea li se aplică norma după care se conduc verbele de tipul *coborî* (deși terminația infinitivului este *-li* și *-ri*, nu *-rî*), deci *azvîrlă — să azvîrle*, *descoperă — să descopere*, *suferă — să sufere*. Astfel procedează *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* recomandînd aceste forme. În vorbirea[2] multor români, ele păstrează deocamdată o formă identică la pers. 3 a ambelor moduri aici în discuție.

Și unele neologisme prezintă o situație asemănătoare cu aceasta. Am amintit, cu alt prilej, verbe ca *coincida*, *discerna*, *preceda*, *proceda* etc. Ele ar trebui să facă, la pers. 3 și 6, *coincidă — să coincide*, *discernă — să discerne* etc., dar de fapt merg după conjugarea în *-e* (chiar *preceda* și *proceda*, care au toate celelalte forme după tipul *-a* : *precede — să preceadă* sau *precedă — să preceadă*, cum recomandă lucrările normative recente[3]).

Faptul se explică prin amestecul conjugărilor : la început, aceste neologisme au aparținut conjugării în *-e* (sau mai mult acestei conjugări) după modelul etimonurilor latinești. Verbele franțuzești corespunzătoare sînt însă de conj. I, ceea ce a făcut ca și rom. *coincide*, *concede*, *precede* etc. să capete, un infinitiv, apoi și alte forme după conjugarea în *-a* (conj. I). Pe măsură ce trecea vremea, aceste ultime forme s-au înmulțit și s-au îndesit, din cauză că în limba română clasa verbelor în *-e*, spre deosebire de cele în *-a*, reprezintă un tip flexionar neproductiv, fără să izbutească totuși a înlătura pe cele inițiale (în *-e*). Procesul e în curs de desfășurare și se va termina, desigur, cu victoria formelor care corespund

[1] Se înțelege că trebuie combătute și formele dialectale în *-ă* pentru persoana a III-a la ambele moduri : *îngroașă — să îngroașă*, *miroasă — să miroasă* etc., care, deși foarte frecvente în vorbirea regională, nu apar decît cu totul excepțional în scris și nu exercită nici o influență în sensul răspîndirii lor asupra cititorilor.

[2] Chiar în vorbirea îngrijită a unor oameni cultivați.

[3] Cf. *Indreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, Buc., 1965.

tipului flexionar al verbelor în *-a*. În acest sens trebuie să procedăm și noi la folosirea lor.

Afară de *a preceda*, cu formele *precedă, să preceadă*, în care pers. a III-a este realizată prin aceeași desinență *-ă* atît la indicativul, cît și și la conjunctivul prezent, limba literară contemporană cunoaște un număr destul de mare de verbe (în *-a* sau în *-i*), în paradigma cărora cele două forme sînt omonime : *plouă = (să) plouă, ouă = (să) ouă, apropie = (să) apropie, mîngîie = (să) mîngîie, suie = (să) suie* etc.

Pers. 1 (eventual și pers. 6) de la indicativul prezent și pers. 1, 3 și 6 de la conjunctivul prezent al verbelor cu radicalul terminat în *t, d, n, r*, au forme așa-zise iotacizate (sau iodizate)[1], și anume : *ț, z* în loc de *t, d (scoț — să scoață, văz — să vază), i* semivocalic în loc de *n, r (spui — să spuie, cei — să ceie*). Primele apar regulat în graiurile muntenești, celelalte circulă mai mult ori mai puțin pretutindeni. Limba literară preferă formele neiotacizate (*scot — să scoată, văd — să vadă, spun — să spună, cer — să ceară*), care sînt, în multe cazuri, mai recente și au luat naștere sub influența majorității formelor cu consoanele aici în discuție păstrate, datorită faptului că nu urma după ele un *i* semivocalic[2]. Avem aici un caz interesant de aplicare a analogiei în sensul îmbunătățirii și perfecționării gramaticii : formele „neregulate" (adică deosebite, prin aspectul lor fonetic, de cele simțite ca „regulate") se modifică în sensul punerii lor de acord, în ce privește radicalul, cu marea majoritate a formelor aceluiași verb. În felul acesta, flexiunea devine unitară și regulată, și aceasta reprezintă un cîștig nu numai teoretic, dacă se poate spune așa, ci și practic, întrucît formele noi, regulate, se mînuiesc mai ușor.

Procesul de unificare a flexiunii verbelor iotacizate este foarte avansat pentru tipurile *scoț, văz* și *cei*, datorită faptului că primele două sînt mai puțin răspîndite decît *scot, văd* în graiurile regionale, ceea ce înseamnează că numărul vorbitorilor care le utilizează nu-i prea mare, iar *cei*, indiferent de răspîndirea lui reală, este simțit de cei ce îl folosesc (în primul rînd de moldoveni) ca dialectal și, de aceea, evitat în scris. Rămîne tipul *spui* (mai ales pers. 3 și 6 ale conjunctivului), care se

[1] Li se spune așa după numele grecesc (iota) al vocalei *i* (scurt) și după numele unei „sonante" semitice (iod), asemănătoare cu *i* semivocalic din diverse limbi.

[2] *Scoț, scoață* provin, potrivit legilor fonetice românești, din lat. pop.* *excotio*, **exoteant* (*i* și *e* înaintea vocalei următoare au devenit *i* semivocalic, așa că *t > ț*; la fel *văz < video, vază < videa(n)t*; *spui <* exponeo, spuie <*exponea(n)t*; *cei < quaereo, ceie < quaerea(n)t*. Formele latinești populare (notate cu asterisc) sînt ipotetice, nu numai pentru că orice formă neatestată trebuie considerată ca ipotetică, ci și din pricină că lat. *excutere* și *exponere*, verbe de conjugarea a III-a, sunau la pers. 1 *excuto* (> rom. *scot*), *expono* (> rom. *spun*), la pers. 3 și 6 conjunctiv *excuta(n)t* (>rom. *scoată*), *expona(n)t* (> rom. *spună*). Formele date aici trebuie să servească numai ca ilustrare teoretică a fenomenului iotacizării.

menține încă destul de bine, în sensul că circulă chiar în limba literară. Trebuie să preferăm și aici formele cu *n* (*spun — să spună*, *vin — să vină* etc.), pentru motivele arătate. De altfel limba literară actuală recomandă aceste forme[1].

O observație, privitoare la formele de prezent, merită și verbele neregulate *a da*, *a lua*, *a sta* etc. Pers. 3 și 6 ale conjunctivului apar sub două aspecte : *să dea*, *să ia*, *să stea* (în limba literară și în numeroase graiuri, printre care cele muntenești) și *să deie*, *să ieie*, *să steie* (în graiurile moldovenești). Trebuie să le folosim pe cele dintîi.

27. La imperativ, persoana a II-a plural, desinențele sînt identice cu cele de la indicativul și conjunctivul prezent : *cîntați* !, *lucrați* !, *vedeți* !, *mergeți* !, *veniți* !, *coborîți* ! etc.

La singular situația e mai complicată, deoarece repartiția diferitelor desinențe depinde nu numai de condiții fonetice și morfologice, ci, cum a arătat acad. Al Graur[2], și de regimul sintactic al verbului.

Astfel, forma de pers. a II-a sing. a imperativului este omonimă pentru cele mai multe verbe cu cea de pers. a III-a a prezentului indicativ : *cîntă (tu)* !, *umblă (tu)* !, *lucrează* !, *sfîrșește* !, *ia* !, *bea* !, *dă* ! etc. Fac parte din această categorie aproape toate verbele în *-a*, precum și verbe în *-î* și în *-i* cu sufix de prezent realizat pozitiv în această formă; în general e vorba de verbe tranzitive.

Dimpotrivă, verbele intranzitive au în general la pers. a II-a sing. imperativ o formă omonimă cu cea de pers. a II-a sing. a prezentului indicativ. Așa sînt *a dormi (dormi !)*[3], *a fugi*, *a ieși*, *a muri*, *a pieri*, *a cădea*, *a tăcea*, *a zăcea*, *a rămîne*, *a rîde*, *a merge*, *a sta* etc. Din această categorie fac parte și verbele tranzitive *a auzi* : *auzi* ! și *a vedea* : *vezi* !

Rolul elementului sintactic în repartiția desinențelor de pers. a II-a sing. imperativ este foarte clar, dacă ținem seama de existența în limba actuală a unui număr destul de mare de radicale identice (din punct de vedere fonetic și morfologic), care se pot combina cu desinențe din ambele serii, după cum sînt tranzitive sau intranzitive : comp. *ajungi* (om mare) / *ajunge(-l)*, *arzi* / *arde(-l)*, *fierbi* / *fierbe*(-*l*), *minți* / *minte*(-*l*), *plîngi* / *plînge*(-*l*), *treci* / *trece*(-*l*) etc.

Există de asemenea cîteva verbe care au la imperativ forme specifice, diferite și ca desinențe și sub aspectul radicalului[4] de formele de

[1] Cf. *Indreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, Buc., 1965.
[2] Cf. *Note asupra pers. a II-a sing. a imperativului în românește*, în SCL, XII, (1961), p. 159—161.
[3] Față de tranzitivul *adoarme(-l)* !
[4] Formele de indicativ și de imperativ se deosebesc în cazul acestor verbe prin lungimea secvenței fonice care reprezintă radicalul : *zi*, dar *zic*, de ex.

prezent indicativ ale verbului : *a zice* : *zi!* / *zici*, *zice*; *a duce* : *du!* / *duci*, *duce*; *a face* : *fă!* / *faci*, *face*[1].

Forma de persoana a II-a singular imperativ a verbului *a veni* se realizează cu desinența cu totul neobișnuită *-o* : *vino*[2], iar *a fi* se caracterizează prin faptul că are forme de imperativ omonime cu cele de conjunctiv *fii!*, *fiți!*

O situație specială în comparație cu celelalte forme modale are imperativul și în ce privește aspectul lui negativ. Pe cînd la celelalte moduri, forma negativă nu se deosebește decît prin prezența adverbului de negație *nu* : *cînt* / *nu cînt*, *aș veni* / *n-aș veni*, *să lucreze* / *să nu lucreze*, în cazul persoanei a II-a singular a imperativului diferă chiar forma verbală, care, atunci cînd apare negația *nu*, e identică formal cu infinitivul : *cîntă!* / *nu cînta!*; *lucrează!* / *nu lucra!*; *du!* / *nu duce!* etc.

Vorbirea familiară și populară din Moldova și din alte regiuni nu se conformează acestei reguli la imperativul unor verbe, de pildă : *nu te du în oraș*; *nu fă zgomot*; *nu zi vorbă mare*; *n-ai grijă*. Astfel de forme trebuie evitate, după cum trebuie evitat și *nu fii* (pentru *nu fi*), foarte răspîndit pretutindeni. În toate aceste cazuri constatăm folosirea formei de imperativ afirmativ în locul celei de imperativ negativ.

Imperativul e în limba română modul care prezintă cele mai multe neregularități.

28. La deosebirile dintre formele paradigmei verbale discutate pînă acum și care se realizează cu ajutorul sufixelor, al desinențelor și al auxiliarelor, trebuie adăugate cele care rezultă din așa-numitele a l t e r n a n ț e f o n e t i c e, modificări fonetice care se manifestă în radical în anumite condiții, la anumite forme. Alternanțele pot fi vocalice : *dorm* / *doarme*; *venim* / *vin*; *sar* / *sărim* sau consonantice : *merg* / *merĝi*; *cred* / *crezi*; *țin* / *ții*; *cresc* / *crești*.

În unele cazuri, ambele tipuri de alternanțe apar în paradigma aceluiași verb : *cred* / *crezi* / *să creadă*; *alerg* / *alerĝi* / *aleargă*.

Fenomene de natură fonetică, la origine, alternanțele capătă rol morfologic și se extind prin analogie, devenind, pentru limba română, un mijloc suplimentar de caracterizare și diferențiere a formelor unui cuvînt[3]. În limba contemporană, alternanțele aparțin morfologiei, nu numai prin faptul că, împreună cu diversele afixe flexionare, servesc la exprimarea valorilor gramaticale, ci și prin distribuția membrilor lor în cadrul paradigmei, care depinde nu numai de anumite condiții fonetice, ci, în cele mai multe cazuri, și de tipul flexionar în care se încadrează verbul. Așa, de ex., elementul *z* din alternanța *d/z* se realizează numai înainte

[1] Aceste forme continuă imperativul latin : *dic*, *duc*, *fac*.
[2] Există și forma *vină!*
[3] O prezentare exhaustivă a alternanțelor face A l f L o m b a r d, *op. cit.*

de -*i* în paradigma verbelor în -*i* și în -*a*, dar și înainte de -*î*, cînd e vorba de un verb în -*e*; comp., de ex., *aud* / *a auzi*, *auzi*, *auzind*; *acord*, *acordînd* / *acorzi* și *a crede*, *cred* / *crezi*, dar și *crezînd*, *a vedea*, *văd* / *vezi*, dar și *văzînd*.

Condiționarea morfologică este deosebit de importantă mai ales cînd e vorba de alternanțele consonantice[1].

Alternanțele care apar în flexiunea verbală și condițiile în care ele se produc se aseamănă, fără a se identifica însă, cu cele care apar în flexiunea substantivului.

29. Din descrierea făcută se vede că flexiunea verbală personală este în limba română bogată în forme variind nu numai în raport cu valorile gramaticale exprimate, ci și în raport cu diferitele clase de verbe. Astfel sufixele și desinențele care exprimă exact aceleași valori gramaticale pot diferi de la un grup de verbe la altul. Aceste grupuri corespund, în unele cazuri, dar nu totdeauna, cu clasele numite în mod obișnuit conjugări.

Rezultă de asemenea din expunerea precedentă că diferitele unități de expresie în care pot fi analizate formele personale din paradigma verbală pot exprima valori gramaticale diferite: desinențele, de exemplu, exprimă în mod general persoana și numărul, dar pot contribui la exprimarea timpului (cf. imperfectul și perfectul simplu al verbelor în -*a*) sau a modului (cf. conjunctivul prezent, persoana a III-a), auxiliarele exprimă timpul sau modul, dar și persoana, avînd, în general, o flexiune proprie.

Se constată, de asemenea, că adeseori la exprimarea aceleiași valori gramaticale concură diferite elemente de expresie (cf. perfectul simplu, de exemplu). În ce privește formele compuse, ele se caracterizează nu numai prin prezența unui anumit auxiliar, ci și prin forma verbului predicativ cu care se combină auxiliarul, precum și prin posibilitățile de disociere.

V. Verbe neregulate

1. Formele care alcătuiesc paradigma unui verb nu au totdeauna o structură care să poată fi analizată în unitățile de expresie pe care le înregistrează o anumită descriere. Am menționat în cursul expunerii de pînă aici numeroase cazuri de ezitări, de abateri în ce privește folosirea diferitelor afixe. Asemenea îndepărtări de la regulile stabilite re-

[1] Cf. V. Guțu Romalo, *Descriere structurală a verbului românesc* II și III, în SCL, XV (1964), p. 515–532 și 615–633.

prezintă neregularități ale paradigmei, iar verbele respective pot fi considerate neregulate.

Alt tip de neregularitate se datorește nu afixelor—sufixelor și desinențelor—, ci variațiilor morfemului radical. Uneori, cele două tipuri de neregularități se pot combina în paradigma aceluiași verb. Prin urmare, e de așteptat ca gradul de neregularitate a verbelor să varieze de la un verb „neregulat" la altul, și deci e de așteptat ca verbele neregulate să se grupeze în mai multe categorii.

În gramaticile curente, în locul definirii riguroase și al clasificării verbelor neregulate, se dau explicații destul de vagi, ca „verbe neregulate sînt acelea la care temele nu se formează după regulile date, sau care la unele timpuri primesc alte desinențe decît cele stabilite"[1] și se înșiră verbele neregulate : *a fi*, *a avea*, *a vrea*, *a bea*, *a da*, *a la*, *a lua*, *a mînca*, *a sta*, *a usca*.

Cele mai multe dintre aceste verbe fac parte dintre cuvintele cu mare frecvență. Faptul că verbele frecvente sînt adeseori neregulate este explicabil, căci neregularitățile se elimină în general, treptat, prin acțiunea analogiei, deci sub presiunea sistemului, iar diferitele unități lingvistice sînt cu atît mai refractare față de analogie — deci mai stabile și mai conservatoare—cu cît sînt mai frecvente : ele păstrează tot felul de neregularități, explicabile istoric, prin originea sau prin evoluția lor.

2. Neregularitățile care apar în paradigma verbelor enumerate sînt foarte diferite.

Astfel verbele *a da*, *a lua*, *a sta*, deși aparțin conjugării I, se termină la pers. 1 a indicativului și a conjunctivului prezent în *-u*[2] și au pers. 6 a primului egală cu pers. 1 (în loc de 3): *dau*, *iau*, *stau*. *A lua* are pers. 3 a conjunctivului identică cu pers. 3 a indicativului *(ia—(să)ia)*. Despre formele duble ale pers. 3 și 6 de la conjunctiv am amintit cu alt prilej *(să dea / să deie, să ia / să ieie, să stea / să steie)*. Și alte moduri sau timpuri, în primul rînd perfectul simplu, posedă forme paralele la unele dintre aceste verbe : *dădui*, *dăduși*, *dădu* etc. — *dedei*, *dedeși*, *dede* etc. (alături de mai rarele *detei*, *deteși* etc.) ; *stătui*, *stătuși*, *stătu* etc. — *stetei steteși*, *stete* etc. Variantele în *-ui* sînt ulterioare celorlalte (care provin, cu modificări fonetice neînsemnate, din lat. *dedi*, *steti* etc.) și s-au născut, prin analogie cu perfectele, numeroase, în *-ui*, din formele mai vechi, cărora li s-a adăugat această terminație. Datorită faptului că prezintă asemănări mai mari, sub aspectul radicalului, cu alte forme ale

[1] *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 288.

[2] Această neregularitate se datorește faptului că *-u*, pe care l-au avut o bună bucată de vreme și celelalte verbe de conj. I, s-a putut păstra, ca element al diftongului *au*. De altfel, la început de tot, și verbele celorlalte conjugări se terminau la pers. 1 în *-u*.

verbelor respective (în special cu participiul *dat*, *stat*[1]), deci sînt sau par a fi mai regulate decît *dedei (detei)*, *stetei*, ele s-au impus în limba literară, unde au înlăturat, se poate spune definitiv, pe cele vechi, care continuă să existe în graiurile regionale (mai ales munteneşti). Situaţia de la perfectul simplu o găsim şi la mai mult ca perfect: *dădusem — dedesem (detesem)*, *stătusem — stetesem*, lucru firesc, întrucît acest timp se formează de la tema perfectului simplu, dar o găsim şi la imperfect: *dădeam — dedeam (deteam)*, *stăteam — steteam*[2], ceea ce constituie o excepţie, căci imperfectul are, în mod obişnuit, aceeaşi temă ca prezentul. Această regulă se aplică însă şi verbelor aici în discuţie, al căror imperfect are şi forme regulate: *dam*, *stam*.

Apariţia formelor de tipul *dădeam*, *stăteam* la imperfect, cu o temă asemănătoare cu cea a perfectului şi a mai mult ca perfectului, se explică, dacă ţinem seamă de o caracteristică deja menţionată a conţinutului categoriei timpului: deosebirea de aspect fiind subordonată timpului, e de aşteptat ca din punctul de vedere al expresiei să se producă o desprindere a imperfectului de prezent şi o apropiere a lui de celelalte forme de trecut.

Formele de imperfect ale acestor verbe au caracter neregulat şi prin prezenţa sufixului de imperfect *-ea-*, neobişnuit pentru verbele în *-a*, cum este, de altfel, şi sufixul *-u-* din formele de perfect discutate mai înainte.

3. Neregularitatea lui *a lua* constă, afară de faptele deja menţionate (puţine la număr), în deosebirile de radical[3] la formele indicativului (conjunctivului şi imperativului) prezent: *iau*, *iei*, *ia — luăm*, *luaţi*. Aceste deosebiri, care fac din *a lua* un verb cu paradigmă supletivă, sînt produsul modificărilor fonetice, se explică, deci, istoric, în cadrul dezvoltării limbii noastre.

Variaţii neaşteptate ale radicalului prezintă şi verbele *a da* şi *a sta*: cf. *a d-a*, *d-ă*, *da-i*, *dăd-ea* etc., *a st-a*, *st-înd*, *sta-u*, *stăt-ui* etc.

4. Cît despre *a la*, pe lîngă neregularităţile propriu-zise (de adăugat perf. simplu *lăui* şi part. *lăut*, cu sufixe după conj. a II-a şi a III-a), constatăm o foarte redusă întrebuinţare a lui nu atît ca extindere teritorială (deşi el circulă mai ales în graiurile moldoveneşti), cît, mai cu seamă, ca înţeles, căci înseamnă numai „a se spăla pe (la) cap"[4].

[1] Între perfectul simplu şi participiu există la toate conjugările o strînsă legătură.

[2] Deosebirile dintre cele două forme sînt neînsemnate (de ordin pur fonetic).

[3] Pentru neregularităţile radicalului verbal, cf. *Descriere structurală a verbului românesc*, în SCL, XV (1964), nr. 5, p. 616.

[4] În limba veche şi astăzi la moţi înseamnă „a spăla" (ca lat. *lavare*, din care provine). Rara lui întrebuinţare explică apariţia unor forme greşite în vorbirea şi în scrisul oamenilor care îl cunosc „din auzite". Cf. *se lăia* (imperfect) pentru corectul *se la*.

5. Verbele *a bea* și *a vrea* se caracterizează prin prezența, în flexiunea lor, a unor desinențe neașteptate la prezent și anume : *-u* la pers. 1 sg. a indicativului și conjunctivului prezent (explicabilă în același mod ca la *a da* și *a sta*) și desinență-$\emptyset$ la pers. a III-a sg. : *(bea = (să) bea)*. O particularitate proprie numai lui *a vrea* o constituie faptul că la pers. a III-a plural are o formă specifică : *vor*, neomonimă cu nici o altă formă.

Forme distincte pentru toate persoanele prezentului indicativ are și verbul neregulat *a avea*.

Restul paradigmei acestor trei verbe se realizează prin afixele obișnuite pentru verbele în *-ea* : *-u-* la perfect, *-ut-* la participiu etc. Neașteptate și numeroase sînt însă variațiile radicalului[1], care, asociat diverselor terminații, diferă mult și în mod neobișnuit[2] de la o formă la alta.

Trebuie menționată, de asemenea, pentru *a avea*, existența unor serii paralele de forme la perfectul simplu : *avui*, *avuși* etc., alături de *avusei*, *avuseși* etc., iar pentru *a vrea* existența unor forme de imperfect rezultate din contaminarea lui *a vrea* cu *a voi* : *vroiam*, *vroiai* etc. (din *vream* + *voiam*). Aceste forme hibride, condamnate pînă de curînd de normele limbii literare, au în limba actuală o mare răspîndire, apărînd frecvent atît în limba vorbită, cît și în cea scrisă[3]. Ca urmare, ediția a II-a a *Gramaticii Academiei* le declară, grăbindu-se poate, admise de limba literară[4], spre deosebire de formele, analoge ca structură, de prezent *(eu vroiesc)* și de participiu *(vroit)*.

Întrepătrunderea dintre paradigmele celor două sinonime *a vrea* și *a voi* (acesta din urmă, verb regulat) se manifestă nu numai în apariția unor hibride de tipul celor menționate, ci și prin faptul că pentru anumite timpuri și moduri se preferă formele unui verb, iar pentru altele formele celuilalt. Astfel la prezentul indicativ și conjunctiv și la formele compuse, se folosește mai ales verbul *a vrea*, pe cînd la timpurile sintetice de trecut se recurge mai ales la *a voi*; participiul verbal din timpurile compuse este de obicei *vrut*, participiul adjectival este, de preferință, *voit*.

6. În ce privește pe *a fi*, trebuie menționat, în primul rînd, faptul că pentru indicativul prezent are la unele persoane forme paralele : *sînt* alături de *îs* și *s*, la persoana 1 și 6, *este* alături de *e*, *îi* și *i* la persoana 3.

La vorbitorii atenți se poate constata (mai ales în scris) tendința, care trebuie aprobată, de a folosi formele scurte numai pentru funcțiunea

[1] Vezi *lucr. cit.*, p. 629, 630.

[2] Aceste variații au caracter specific diferind profund de cele realizate prin alternanțele vocalice sau consonantice înregistrate la alte verbe.

[3] În publicația periodică *Secolul 20* sînt singurele folosite.

[4] Cf. observația din vol. I, p. 287.

de auxiliar (și de copulă), adică, altfel spus, de a evita întrebuințarea acestor forme atunci cînd *a fi* este verb predicativ.

Dintre formele scurte, cele cu *î* protetic sînt simțite în limba actuală ca neliterare.

Pe de altă parte, flexiunea lui *a fi* are caracter neregulat din cauza supletismului formelor: în flexiunea acestui verb apar numeroase radicale: *sînt*, *ești*, *eram*, *fui*, *(a) fi*, *fost*. Ca totdeauna, explicația este și aici istorică. Mai întîi, latina însăși avea forme numeroase de la *esse* *(sum*, *es(t)*, *eram*, *fui)*, și din aceeași cauză de ordin istoric: verbul *a fi*, care aparține fondului străvechi al limbilor indoeuropene și pare a fi anterior lui *a avea*[1], a rezistat la modificări și s-a putut păstra cu toate formele lui neregulate datorită marii sale frecvențe. În ce privește limba noastră, aceste forme s-au înmulțit, prin faptul că infinitivul lat. *esse* a fost înlocuit prin *fieri* (de la *fio* „devin"). Tot așa s-a introdus de la acest verb conjunctivul *fiam* etc. (rom. *fiu*, *fii*, *fie* etc.). Ca și la *a avea*, perfectul simplu posedă două serii de forme: *fui*, *fuși*, *fu* etc., care continuă, cu transformările fonetice de rigoare proprii limbii noastre, lat. *fui*, *fuisti*, *fuit* etc., și *fusei*, *fuseși*, *fuse*, *fuserăm*, *fuserăți*, *fuseră*, apărute ulterior, sub influența mai mult ca perfectului (*fusem*, *fuseși*, apoi *fusesem*, *fuseseși* etc.), potrivit regulii aplicate tuturor verbelor: perfectul simplu și mai mult ca perfectul au radicalul și un sufix (primul după radical, în formele de mai-mult-ca-perfect) identice *(cîntai — cîntasem*, *văzuși — văzuseși*, *merse — mersese* etc.). De aceea, *fusei*, *fuseși* etc. sînt (și trebuie să fie) preferate în limba literară, unde, pînă la urmă, se vor impune definitiv.

De altfel cele două sufixe prin care poate fi exprimat perfectul lui *a fi* sînt, amîndouă, neașteptate pentru un verb cu infinitivul în *-i*: *-u-* și *-se-* sînt sufixe de perfect proprii verbelor în *-ea* și *-e*[2].

Neregulate în ce privește afixele sînt și formele de imperfect, *eram* etc., care cuprind un sufix *-a-* propriu verbelor în *-a* și în *-î* (în locul lui *-ea-* normal pentru verbele în *-i*[3]; cf. *veneam*, *povesteam* etc.).

O discuție specială merită pers. 6 a indicativului prezent: *sînt*, care apare în vorbire și, mai ales, în scris, foarte des, sub forma *sunt*. Originară și autentică este prima, care are la bază lat. *sint* (pers. 6 conjunctiv trecută la indicativ[4]), pe cînd cealaltă a apărut tîrziu, sub influența latinismului, și a izbutit să se răspîndească, prin școală, presă etc., în limba literară, unde numeroși oameni o consideră îndreptățită

[1] Vezi Al. Graur „*A fi*" și „*a avea*" (Buletinul Științific al Academiei R.P.R., Secția Șt. limbii, liter. și arte, ian. — iunie 1951, p. 39 și urm).

[2] Vezi p. 254.

[3] *Ibidem.*

[4] La fel cu v. rom. *semu* și *sețu*, pers. 4 și 5 ale indicativului prezent, continuatoarele lat. *simus*, *sitis* (pers. 4 și 5 conjunctiv).

și obligatorie. Majoritatea vorbitorilor (cei care nu s-au lăsat influențați de „carte", fie pentru că au trecut prea puțin prin școală, fie pentru că se conduc după vorbirea autentică a poporului) întrebuințează forma *sînt* (tot așa la celelalte persoane: *(eu) sînt*, *sîntem*, *sînteți*.

De cînd prin reforma ortografică s-au acceptat formele cu *-î-*, răspîndirea celor cu *-u-* este oarecum stăvilită și nu e exclus ca, treptat, să se ajungă din nou la o generalizare a formelor cu *î*. Deocamdată *sînt* trebuie preferat pentru ceea ce s-a spus în legătură cu originea lui și cu folosirea lui de către marea majoritate a vorbitorilor limbii noastre.

Cuprinzînd forme în care un radical caracterizat prin variații supletive este asociat unor afixe flexionare specifice pentru mai multe clase de verbe, paradigma verbului *a fi* are un caracter profund aberant: *a fi* este cel mai neregulat verb românesc.

7. Mult mai puțin neregulate sînt verbele *a ști*, *a mînca* și *a usca*. Neregularitatea lui *a ști* se reduce la prezența sufixelor *-u-*, *-ut* în timpurile de trecut ale indicativului, în locul sufixelor normale *-i*, *-it*.

În cazul verbelor *a mînca* și *a usca*, calificativul de „neregulate" se justifică, numai dacă avem în vedere prezența unor variații specifice ale radicalului în cursul paradigmei de prezent, cf. *mănînc*, *mănînci*, *mănîncă* / *mîncăm*, *mîncați* și *usuc*, *usuci*, *usucă* / *uscăm*, *uscați*. Din punctul de vedere al afixelor flexionare însă aceste două verbe sînt perfect regulate.

8. După varietatea și tipul neregularităților, verbele neregulate se ordonează într-o ierarhizare în care *a fi*, pe de o parte, și *a mînca*, *a usca* și *a ști*, pe de altă parte, reprezintă cele două extreme [1].

Anumite diferențe, privind mai ales gradul de variație a radicalului — realizată prin alternanțele fonetice—, dar și afixele, se constată și în cadrul clasei verbelor regulate, care se dovedește, la rîndul ei, neomogenă: din această clasă fac parte verbe care prezintă un radical invariabil, constant în cursul întregii paradigme (ca *a ara*, *a umple*, *a rupe*, *a privi* etc.), dar și verbe cu două (cf. *a chema*, *a părea*, *a suferi* etc.) și cu trei (*a turna*, *a semăna* etc.) pînă la șase (*a coace*, *a toarce*, *a trage*, *a rade*) alomorfe ale radicalului [2]; fac parte dintre verbele regulate și *a ara*, *a lucra*, *a isprăvi*, *a putea* etc., a căror flexiune corespunde exact anumitor tipuri flexionare, dar și verbe ca *a apropia*, de ex., caracterizate prin particularități de flexiune (de ex. omonimia *apropie* = *(să) apropie*, realizarea *-ie-* a sufixului de prezent, în loc de *-ă-*, în *apropiem* etc.), care pot fi circumscrise fonetic (deci în termenii alomorfelor fone-

[1] Pentru o descriere mai amănunțită a verbelor neregulate, cf. V. Guțu Romalo, *Verbes irréguliers* în, RRL, XVII (1966), nr. 3.

[2] Vezi V. Guțu Romalo, *Descrierea structurală a verbului*, în SCL, XV (1964), nr. 4, p. 617—619.

tice), sau verbe ca *a preceda*, care prezintă particularități de flexiune specifice (ca omonimia desinențelor de pers. a III-a sg. a prezentului indicativ și conjunctiv: *precédă = (să) preceádă*).

Se poate stabili, deci, o ierarhie și în cadrul clasei verbelor regulate.

Reunirea celor două ierarhii duce la organizarea verbelor după gradul de regularitate în numeroase clase eșalonate succesiv între două extreme, reprezentate de astă dată, de verbe ca *a ara*, *a rupe*, *a isprăvi*, pe de o parte, și *a fi*, pe de altă parte.

O clasificare a verbelor avînd drept criteriu gradul de regularitate considerat din punctul de vedere al r a d i c a l u l u i a fost propusă de P. Diaconescu [1]. Autoarea grupează verbele din limba română, avînd în vedere numai modificările rădăcinii, în trei clase: verbe regulate de gradul I, caracterizate prin prezența unei rădăcini unice, care se menține în tot cursul paradigmei: *(a) cînt(a)*, *(a) lucr(a)*, *(a) fug(i)* etc.; verbe regulate de gradul al II-lea, a căror rădăcină rămîne neschimbată, dacă două dintre cele patru categorii gramaticale ale verbului (timpul, modul, persoana și numărul) rămîn neschimbate, cf. *a face*: indic. prezent *fac*, imperativ singular *fă*, imperativ plural *faĉ(eți)* (rădăcina se modifică, dacă se schimbă modul și numărul); verbe regulate de gradul al III-lea, a căror rădăcină nu se schimbă, dacă modul, timpul și numărul nu se schimbă, cf. *a duce*: rădăcina *duc* a indicativului prezent devine *du* trecînd la imperativ singular, la participiu *(du(s)* sau la perfectul indicativ *(du(se)*; se schimbă de asemenea de la *du* la *duc* în trecerea de la imperativ singular la imperativ plural *(du / duc(eți)*.

Avînd în vedere aceste trei categorii de verbe, se ajunge la următoarea definiție a verbelor regulate: „Un verb este regulat, dacă numărul categoriilor gramaticale pe care trebuie să le menținem neschimbate, pentru ca rădăcina să nu se schimbe, este cel mult egal cu trei". Din întreaga discuție și din exemple reiese, implicit, că se înregistrează ca „schimbări ale rădăcinii" numai modificările care constau în variația lungimii secvenței fonice reprezentînd radicalul prin dispariția (sau adăugarea) unei consoane finale (*duc / du*, *fac / fă*) și care în descrierile tradiționale nu erau incluse în inventarul de alternanțe (altfel ar fi fost de așteptat să se discute și variații ca *vin / vii*, *pun / pui* etc).

În această clasificare, categoria verbelor neregulate, deci a celor care păstrează rădăcina neschimbată numai dacă nici una dintre cele patru categorii gramaticale ale verbului avute în vedere nu se schimbă, se reduce foarte mult, cuprinzînd verbele *a usca*, *a mînca*, *a lua*, *a fi*, *a avea* și *a vrea*.

[1] Vezi *Definirea și clasificarea verbelor regulate*, în SCL, XI (1960), nr. 2, p. 227—232.

ADVERBUL

1. Adverbul aparţine părţilor de vorbire neflexibile [1], caracterizîndu-se prin faptul că apare aproape exclusiv în subordonare. Adverbul nu selectează d e c î t adverbe, dar poate determina un verb *(doarme afară)*, un adverb *(chiar acum)*, un substantiv *(aşa casă, om bine)*, un adjectiv *(puţin elegantă)*. El îşi poate extinde capacitatea de a fi selectat intrînd în construcţii prepoziţionale: *acum — de acum — pe acum, afară — de afară*. Formarea adverbelor cu ajutorul sufixelor *(furiş, făţiş; româneşte, greceşte; literalmente)* sau din constituenţi prepoziţionali şi nominali (*devreme*, *deseară*, *deloc* etc.) sporeşte inventarul originar al clasei. Din punct de vedere semantic, adverbul exprimă însuşiri ale acţiunilor, intensitatea însuşirilor sau cantitatea, măsura, originea ori circumstanţele temporale şi locale ale unui obiect sau ale unei acţiuni. Semantic, adverbele au fost clasificate în adverbe de mod *(bine, aşa, abia)*, de timp *(acum, mîine)*, de loc *(aici, dincolo)*. Şt. Iacob (*Cercet. lingv.*, X (1965), 1, p. 121) încearcă să introducă şi o clasă a adverbelor de „cantitate" (de tipul *destul*), între care aşază şi adverbul de negaţie, confundînd criteriile sintactice cu cele semantice.

Adverbele de mod sînt foarte numeroase. Ele se referă la calitatea abstractă a unei acţiuni *(scrie frumos, vorbeşte repede)*, la cantitate, măsură sau cuprins *(doarme puţin, doarme bine)*, la ordonarea acţiunii *(vine întîi)*, la frecvenţă *(se întîmplă adesea, întreabă de două ori)* şi la multiplicarea ei *(produce îndoit)*. În grupul adverbelor de mod intră şi adverbele-frază, care apar în vorbirea directă, cu valori afirmative sau negative: *da*, *nu*, *ba*, *de loc*, *de fel*, *nicidecum*, *neapărat*, *sigur*, *fireşte*, *negreşit*, adverbele dubitative *oare*, *poate*, *parcă*, *probabil*, adverbele de restricţie: *doar*, *numai*, adverbele concesive: *totuşi* etc.

Adverbele de loc dau indicaţii spaţiale în mod h o t ă r î t: *aici*, *acolo*, *sus*, *jos*, *afară*, *înăuntru* sau n e h o t ă r î t: *pretutindeni*, *undeva*, *nicăieri*. De asemenea poate interveni ideea de „stare pe loc", cînd adverbul arată spaţiul în cuprinsul căruia se desfăşoară acţiunea sau ideea de mişcare spre ori dinspre un loc, adică direcţia acţiunii. Exemplele date chiar acum sînt valabile pentru ambele aspecte ale ideii de loc: conţinutul verbului determinat de adverb decide natura specială a acestei idei. Astfel în *lucrează aici (acolo, undeva)*, adverbele arată cadrul local în care se săvîrşeşte acţiunea verbului; în *vine aici*, *se duce acolo (undeva)*, aceleaşi adverbe indică direcţia acţiunii.

[1] Adverbul nu se conjugă, nici nu se declină, iar gradele de comparaţie se exprimă analitic.

Există adverbe de loc, de obicei compuse, care au numai această ultimă valoare semantică: *încolo*, *încotro*, *dincotro* (sens general, nehotărît); *înainte*, *înapoi*, *în jos*, *în sus* (sens hotărît).

Adverbele de timp exprimă și ele mai multe nuanțe ale ideii „temporale", care le este specifică. Astfel *acum*, *odată*, *a(stă)zi*, *ieri*, *seara*, *ziua* etc. arată m o m e n t u l cînd se săvîrșește acțiunea verbului; *mereu*, *totdeauna*, *necontenit* etc. arată d u r a t a acțiunii, iar *arare(ori)*, *iarăși* etc., r e p e t a r e a ei.

O clasă semantic deosebită o constituie adverbele p r o n o m i n a l e, caracterizate prin sensul referențial (anaforic) al determinării spațiale, temporale sau modale. Spre deosebire de un adverb cu conținut semantic precizat prin el însuși *(sus*, *jos*, *afară*, *înăuntru*, *astăzi*, *mîine*, *ieri*, *(în)totdeauna)*, adverbele pronominale presupun raportarea la o indicație spațială, temporală sau modală menționată mai înainte. L o c u l: *acolo*, *încolo*, *aici*, *încotro*, *unde*, *undeva*; t i m p u l: *acum*, *atunci*, *cînd*, *cîndva*; m o d u l: *așa*, *cum*, *astfel*, *altfel*.

O caracteristică a numeroase asemenea adverbe este că pot avea mai multe valori semantice și, prin urmare, pot îndeplini mai multe funcțiuni sintactice. Astfel, adverbele de loc ca *aci*, *înainte*, *înapoi*, *încoace*, *încolo*, *aproape*, *departe* etc. se întrebuințează în anumite împrejurări ca adverbe de timp. Ex.: *aci afirmă*, *aci neagă* (=cînd sau acum afirmă, cînd sau acum neagă); *secolul I înainte de era noastră*; *ce s-a întîmplat mai departe*? etc.Unele dintre ele, de pildă *aproape*, pot avea și sens modal: *era aproape mort de oboseală*.Tot așa adverbe de mod apar cu valoare temporală: *ba neagră*, *ba albă*; *abia am sosit*; *tocmai mă pregăteam de plecare* etc.

Aceste treceri provizorii de la o categorie la alta se extind și la alte clase adverbiale și se explică, în cazul adverbelor de loc și de timp, prin faptul că între ideea de loc și aceea de timp există puncte comune. Avem a face în ambele împrejurări cu un „cadru" al acțiunii verbului precis delimitat printr-un punct de plecare și prin unul de sosire, ca mijloc de orientare pentru plasarea, în interiorul cadrului respectiv, a acțiunii sau stării exprimate de verb.

În cazul adverbelor de mod folosite cu sens temporal este vorba mai totdeauna de lăsarea la o parte a adverbului de timp pe care îl determină cel de mod. *Abia am sosit* stă pentru *abia acum (în acest moment* etc.) *am sosit*, și tot așa *tocmai mă pregăteam să plec* înseamnă *tocmai acum (exact în clipa aceasta) mă pregăteam să plec*.

O clasificare morfo-sintactică a adverbelor delimitează, în cadrul adverbelor modale, o subclasă caracterizată printr-o distribuție limitată (construirea gradelor de comparație, modificatori adjectivali sau adverbiali) și prin incapacitate selectivă (nu admit a fi determinate). Adverbele *mai*, *cam*, *abia*, *parcă*, *foarte* apar n u m a i în subordonare i m e -

d i a t ă, juxtapuse determinatului, opunîndu-se astfel celorlalte adverbe care dispun de o mai mare libertate topică. O clasificare a adverbelor după capacitatea lor de a fi selectate poate releva alte opoziţii similare.

Adverbele se caracterizează prin posibilitatea de a constitui din prepoziţii + un element nominal forme adverbiale noi (v. mai sus), care, prin aglutinare, fac necesară adjoncţiunea secundară a aceleiaşi prepoziţii *(de mult — de demult — de dedemult)* sau a două prepoziţii diverse: *în + de (îndeaproape, îndeajuns)*.

Din această cauză, în limba română contemporană se observă o serie de variaţii în ceea ce priveşte apariţia adverbelor compuse de acest tip. Alături de *deajuns* apare *îndeajuns*, alături de *de aproape* apare *îndeaproape*. Alături de *altfel*, pe care vorbitorii au tendinţa să-l analizeze, apare *în altfel*. O prepoziţie, cum este la origine *contra*, a fost transformată în adverb prin construirea cu *în*: *încontra*, după modelul sinonimului *împotrivă*.

Interesant e cazul lui *totdeauna*, pe care limba română îl recomandă să fie folosit ca atare, indiferent de raportul de timp pe care îl exprimă. Cu toate acestea, limba vorbită creează construcţii noi. Ex.: *totdeauna am crezut aşa* sau *întotdeauna am crezut aşa*, *din totdeauna am crezut...* sau, încă, *de totdeauna am crezut...*

O caracteristică morfologică este existenţa d u b l e l o r f o r m e a d v e r b i a l e. Adverbele în limba română pot apărea însoţite de o particulă adverbială, care se adaugă la sfîrşitul formei adverbului, în general pentru a sublinia noţiunea adverbială respectivă, pentru a o face mai concretă. Cea mai frecvent întrebuinţată particulă adverbială este *a*, care apare în forme ca: *acuma*, *aicea*, *alăturea*, care împreună cu *aici*, *acum*, *alături*, alcătuiesc dublete de nivel stilistic diferit. Particula *-a* apare confundată cu articolul în întrebuinţarea formelor substantivale cu valoare adverbială: *dimineaţa*, *noaptea*, *duminica (vine duminica* sau *vine duminică)*.

Tot particule adverbiale pot fi considerate *-i* (semivocalic) pe care îl găsim în forme ca: *numai* [1], *tocmai*, faţă de *numa*, *tocma* şi *-le*: *pururile* pentru *pururea*. Elementul *-le* din forma de plural substantival cu valoare adverbială, ca: *nopţile*, *dimineţile*, poate fi interpretat nu ca articol, ci ca particulă adverbială.

2. F u n c ţ i i l e s i n t a c t i c e ale adverbului cunosc o largă varietate, care provine din faptul că p o z i ţ i a l u i î n c o m u n i c a r e d e c i d e r e l a ţ i a s e l e c t i v ă. Acelaşi adverb de mod se poate subordona unui termen al propoziţiei sau propoziţiei întregi (în cazul relaţiei cu verbul), dezvoltînd două sensuri diferite: *copilul a* şi

[1] În *numai* (= *nu* + *mai*), *-i* este etimologic.

venit „copilul a venit deja" (acțiunea s-a petrecut neașteptat de repede), față de *și copilul a venit* „copilul a venit de asemenea". În lanțul propoziției, adverbele (în special unele adverbe de mod) dispun în mod teoretic de libertatea de a fi plasate între și de a contracta relații subordinative cu oricare dintre membrii ei. Într-o frază de tipul 1) *numai prietenul meu a semnat apelul* sînt posibile și următoarele combinații: 2) *prietenul meu a semnat numai apelul*, 3) *prietenul meu a semnat apelul numai*; secvența de asemenea posibilă *prietenul meu numai a semnat apelul* este o variantă a construcțiilor (1) sau (3).

O clasificare a adverbelor se poate întemeia și pe criterii distribuționale, în raport cu posibilitățile de combinare sintagmatică. Se pot distinge astfel o clasă de adverbe care apar în special în relație cu verbe (adverbe de mod: *repede, încet, frumos, agale, alene, fățiș, îndoit* etc.; adverbe de timp: *acum, atunci, azi, ieri*; adverbe de loc: *afară, alături, acolo*), adverbe care pot apărea în relație în special cu adjectivele și cu adverbele *(mai, foarte, cam)*. Combinarea sintagmatică a adverbelor este însă mult mai largă: o serie de adverbe pot intra în relație cu substantivele *(chiar fratele meu; numai om nu este)* sau cu numeralele *(aproape trei luni)*. O serie de adverbe se caracterizează prin independență sintactică: ele se comportă ca o propoziție intrînd în relații de coordonare cu predicate *(da, știu; nu, va pleca mai tîrziu; nicidecum, o să vină; negreșit, nu o să lipsească)*. Altele, în sfîrșit, selectează conjuncțiile subordonatoare *că, să (desigur că, poate că, bine că)*.

Din punct de vedere sintactic, adverbele se pot găsi în următoarele relații:

I. Adverbe independente:

1. alcătuind o propoziție (monomembră) independentă; de ex.: *da*[1], *nu*; *—Ai auzit? —Da (știu)!*

2. incidente — *desigur, astfel* etc.: *S-a produs, desigur, o neînțelegere.*

II. Adverbe regente, precum *desigur, firește*: *Desigur că va veni; Firește că a protestat.*

III. Adverbe subordonate:

1. realizînd o relație unică de dependență: *Învață bine; Vine azi;*

2. dublu dependente (adverbele relative): *S-a îmbolnăvit cînd a venit; S-a dus unde a fost trimis*[2].

3. Compararea adverbelor. Dată fiind asemănarea dintre adverbe și adjective, adverbele au, întocmai ca adjectivele, grade

[1] Cf. și: *Fratele meu a zis și el că da*, în care *da* apare în subordonare completivă.

[2] Clasificarea de față redă, cu unele modificări, pe cea propusă de Gh. N. Dragomirescu, *Limba română*, IX (1960), 4, p. 37.

de comparație. Adverbele de mod, cele mai asemănătoare cu adjectivele în ce privește conținutul pe care îl exprimă, au toate aceleași grade de comparație ca și adjectivele: *bine*, *mai bine*, *cel mai bine*, *foarte* (*tare*, *strașnic de* etc.) *bine*. Dar și celelalte feluri de adverbe se compară. În primul rînd, adverbele de loc: „spațiul“ în cuprinsul căruia sau punctul spre care ori dinspre care se săvîrșește acțiunea exprimată de verb poate fi mai extins sau mai puțin extins, mai apropiat sau mai depărtat etc. De ex.: *jos*, *mai jos*, *cel mai jos*, *foarte* (*tare* etc.) *jos*; tot așa *sus*, *aproape*, *departe* etc. Prea numeroase nu sînt adverbele de loc apte de a avea grade de comparație. Și mai puține sînt adverbele de timp care se pot compara: *curînd (mai curînd*, *cel mai curînd*, *foarte* (*tare* etc.) *curînd)*, *devreme*, *degrabă* ș.a. Unele se pot întrebuința numai la comparativ (afară, bineînțeles, de pozitiv): *încoace (mai încoace)*, *încolo (mai încolo)*, *înainte*, *înapoi* etc. Faptul se datorește conținutului: „încoace“, „înainte“ etc. indică puncte în spațiu sau momente în timp comparabile cu un singur punct, respectiv cu un singur alt moment, pe care ar urma eventual să le întreacă în ce privește întîietatea.

4. Probleme de întrebuințare actuală a adverbelor. Existența adjectivelor cu valoare adverbială [1] și procesul de adverbializare a unor adjective generează în limba română actuală tendința de a considera adverbul drept adjectiv în unele cuvinte compuse ca *nou-născut*, *rău-făcător*. Aceste adjective, formate dintr-un adverb și un adjectiv, tind să pună la plural ambele elemente componente: *noi-născuți*, *răi-făcători*. Greșeala constă în faptul că, fiind adverbe, primele elemente ale compusului trebuie să rămînă invariabile, deci *nou-născuți*, *rău-făcători*. Asemănătoare este și construcția în care adjectivul apare determinat de un adverb: *cărți nou apărute* și care se întîlnește adesea în limba vorbită sub forma *cărți noi apărute*. Se spune de asemenea, în mod greșit, *intenții grele de realizat* (în loc de *intenții greu de realizat*). Tendința constă deci în tratamentul morfologic nominal al adverbului. În ceea ce privește adverbele de exclusivitate, se remarcă folosirea în limba actuală a lui *doar* în loc de *numai* (vezi *Limba română*, XI, 1962, 1, p. 15—16).

Ca adverbe de timp se folosesc unele substantive cu sens temporal *(amiaza*, *seara)*. În limba română actuală, *deseară* tinde să înlocuiască pe *seara*. Ex.: *mi-a spus că deseară avea să meargă la teatru*, pentru ... *seara avea să meargă la teatru*. Este un fel de transpunere a vorbitorului în momentul povestirii, o actualizare. Uneori, poetic, adverbele sînt înlocuite prin construcția *în* + subst. Ex. *în noapte* pentru *noaptea*.

Unele adverbe de mod pot deveni adjective, prin determinarea unui substantiv. E cazul lui *bine* în construcții ca *un om bine*, *aiurea*

[1] Vezi *Adjectivul*, p. 116.

în *un om aiurea*, în care adverbele devin adjective. Există o serie de formații adverbiale prin repetiție: *gata-gata*, *prea-prea*, *rînd pe rînd*.

O serie de adverbe de timp au valori modale, exprimînd frecvența: *cîteodată*, *din cînd în cînd*. Aceasta, din cauză că apariția periodică a unui obiect poate fi o modalitate.

În ce privește adverbele de loc, a provocat discuții sensul lui *aici*. În Oltenia se face deosebirea între *aici* și *aci*. *Aici* indică locul unde se găsește vorbitorul, *aci* locul unde se găsește interlocutorul, iar *acolo* arată un loc depărtat. Astfel: *Ce faci tu aci*? poate astfel însemna *Ce faci tu acolo unde ești*? Această valoare a lui *aci* apare indiferent de distanța reală[1]. În vorbirea populară din unele regiuni se simte o ușoară diferență semantică între *aici* și *aci*: *aici* — apropiere maximă, *aci* — apropiere și *acolo* — depărtare.

5. Locuțiunile adverbiale sînt construcții cu sens unitar de adverb și pot fi substituite cu adverbe: *cîtuși de puțin* „de loc", *din cînd în cînd* „cîteodată", *cînd și cînd* „rareori", *rînd pe rînd* „succesiv". Construcțiile locuționale adverbiale se caracterizează prin valori emfatice, care variază de la o construcție la alta. Iată cîteva exemple de expresii cu funcție adverbială: *(atît) amar de vreme*, *ba bine că nu*, *ba că chiar*, *calea-valea*, *cînd colo*, *cît colo*, *cît pe-aci* (mold. *cît pe ce*), *cu chiu cu vai*, *cu nepusă masă*, *cu mare ce*, *c-o falcă-n cer și una-n pămînt*, *cu orice preț*, *cu șoșele cu momele*, *cu toptanul*, *cu ghiotura*, *cu vai nevoie*, *cu noaptea-n cap*, *cu una cu două (și nici una, nici două)*, *cu vîrf și-ndesat*, *de-ajuns și de rămas*, *(de) frunza frăsinelului*, *de milă de silă*, *de unde pînă unde*, *de voie de nevoie*, *fără doar și poate*, *(nici) în ruptul capului*, *într-o doară*, *într-un noroc*, *nici de departe*, *nitam-nisam (și tam-nisam)*, *pe rudă pe sămînță*, *teleleu tănase*, *vorbă să fie* etc[2].

Locuțiunile adverbiale nu trebuie confundate cu adverbele compuse. De la locuțiunile adverbiale se trece cu timpul, prin aglutinarea elementelor componente, la adverbe compuse și apoi la adverbe obișnuite. O serie întreagă de adverbe, astăzi forme unitare, au fost, la origine, locuțiuni adverbiale: *acasă*, *adesea*, *adineaori*, *devreme*, *împreună*, *odinioară*, *pretutindeni*, *deocamdată*.

Expresivitatea unor adverbe se poate obține prin diminutivare: *binișor*, *olecuță*, *frumușel*. În plan semantic, diminutivele sînt folosite și în comparația adverbelor. În general, numai adverbele de mod admit forme diminutivale.

[1] Cf. Florica Dimitrescu, SCL, X (1959), 3, p. 487, și urm. Al. Ionașcu, Romanoslavica, IV, 1960.
[2] Vezi A. Philippide, *Gramatică elementară a limbii române*, p. 180 și urm.

PREPOZIȚIA

1. Între părțile de vorbire neflexibile un loc cu totul special ocupă prepoziția și conjuncția, care, cum vom vedea, se aseamănă foarte mult din anumite puncte de vedere.

Prepoziția se caracterizează prin lipsa de autonomie sintactică: orice apariție a prepoziției presupune o grupare de trei termeni [1] : prepoziția și alți doi termeni între care prepoziția stabilește o relație. Rolul prepoziției în comunicare, faptul că nu are o funcție sintactică proprie, deși se încadrează în structura sintactică a propoziției, ca și unele caracteristici semantice (exprimă o relație destul de greu de definit din cauza variațiilor în context) au făcut ca prepozițiile, ca și conjuncțiile, de altfel, să fie considerate unelte gramaticale, deci cuvinte de alt tip decît substantivele, adjectivele, verbele etc.

Prepoziția, așa cum e definită în gramaticile curente, reprezintă partea de vorbire care stabilește o relație de subordonare între alte două cuvinte, care fac parte din aceeași propoziție : *stă în casă*, *masă de lemn*, *bun de gură*. Faptul că în asemenea grupări raportul care leagă cei doi termeni principali ai grupului și pe care îl exprimă prepoziția este un raport de subordonare poate fi dovedit prin proba comutării cu zero. Înlocuirea cu zero, deci omiterea termenului, nu se poate realiza decît în cazul unuia dintre cei doi termeni, cel precedat de prepoziție : *stă*, *masă*, *bun* pot apărea în comunicare singure, nu însă și a doua parte a construcției *(în casă*, *de lemn*, *de gură)*, care presupune cu necesitate prezența unui alt termen, a elementului regent.

2. Aplicarea probei comutării cu zero scoate în evidență și faptul că, deși apariția prepoziției presupune prezența a încă doi termeni, relația dintre prepoziție și acești doi tremeni nu este identică : este mai strînsă relația dintre prepoziție și termenul care urmează după prepoziție și care are, în cadrul grupului sintactic, rolul elementului subordonat. Legătura foarte strînsă dintre prepoziție și acest termen este dovedită de faptul că în grupări de tipul *stă în casă* e posibilă omisiunea elementelor *în casă*, dar nu poate fi omis fiecare dintre aceste două elemente separat : *stă în* sau *stă casă* nu sînt posibile. Grupul alcătuit din prepoziție și elementul subordonat are în cadrul comunicării o anumită autonomie[2], în sensul că, deși de obicei stă după elementul regent, e posibilă și așezarea lui înaintea elementului regent : *stă în casă*, dar și *în casă stă*. Se întîmplă de asemenea ca între elementul regent și cel subordonat să se

[1] Cf. L. Vasiliu, *Note pentru definiția prepoziției*, în SCL, XI (1960), nr.3, p. 771–775, în care prepoziția este privită nu numai în raport cu alte părți de vorbire, ci și în raport cu tema, cu afixele, cu morfemul.

[2] Cf. A. Martinet, *Éléments de linguistique générale*, Paris, 1960.

intercaleze unul sau mai multe cuvinte : *stă de ieri în casă*, de ex. Posibilitatea de a deplasa grupul format din prepoziție și elementul subordonat aproape în orice punct al comunicării se explică prin faptul că prezența prepoziției marchează clar dependența, subordonarea[1], singurul pericol posibil fiind intercalarea, între elementul regent și cel subordonat, a unui termen care să poată fi interpretat, la rîndul lui, ca regent al grupului prepozițional (*mănuși de piele de damă*, de ex.), construcția devenind astfel echivocă.

Relația foarte strînsă dintre prepoziție și termenul subordonat al grupului din care face parte se manifestă și în topică : în cadrul grupului sintactic, ordinea p r e p o z i ț i e + e l e m e n t d e p e n d e n t este ireversibilă (topica *stă casă în* nu e posibilă în limba română). Deși în cadrul acestui grup ordinea elementelor e ireversibilă, între prepoziție și termenul pe care îl precedă se pot intercala diferite cuvinte, determinante ale acestuia : *cartea stă pe masă, cartea stă pe această masă* etc.

3. Un indiciu al relației strînse dintre prepoziție și termenul subordonat constituie și faptul că prepoziția impune acestuia anumite caracteristici : cînd elementul precedat de prepoziție este substantiv sau pronume, prepoziția impune un anumit morfem de caz (*pe* cere cu necesitate acuzativul, *contra* cere genitivul, *datorită* cere dativul etc.), iar cînd elementul dependent este un infinitiv, prepoziția cere cu necesitate ca forma verbală să fie precedată de *a (pentru a lucra)*.

4. Afară de substantive, pronume sau verbe, prepozițiile pot apărea înaintea unui adverb (*Vine de departe*; *Citește pînă aici!*) sau a unei prepoziții (*de pe, pînă la*) sau conjuncții (*pentru ca, fără ca*). Între situația în care prepoziția precedă un substantiv, un pronume, un adjectiv, un verb (la infinitiv sau supin) sau un adverb și cea în care precedă altă prepoziție sau o conjuncție, există o deosebire importantă : pe cînd, în primul caz, prepoziția și elementul care îi urmează constituie o unitate completă, în cel de al doilea, gruparea rămîne incompletă cerînd cu necesitate (ca în situațiile în care apare o prepoziție sau conjuncție oarecare) un cuvînt (sau mai multe) pentru a alcătui o grupare completă : *a lucrat pînă la (amiază), a luptat pentru ca (să obțină bune rezultate)*[2] etc. Din această cauză, grupurile prepoziție + prepoziție sau conjuncție sînt considerate echivalente ale acestora (și denumite prepoziții, respectiv conjuncții compuse sau locuțiuni conjuncționale sau prepoziționale).

[1] În cazul complementului direct, care se construiește în limba română cu și fără prepoziție, avantajul construcției prepoziționale apare destul de clar. Într-o construcție cum ar fi : *Mașina a lovit copilul* inversarea topicii antrenează schimbarea raporturilor sintactice și modificarea conținutului semantic al comunicării, pe cînd într-o construcție ca *Mașina (l-) a lovit pe copil*, schimbarea topicii nu modifică nici relațiile sintactice, nici conținutul comunicării.

[2] Comunicarea nu se poate opri la : *A lucrat pînă la, A luptat pentru ca.*

5. Dacă considerăm prepoziţiile din punctul de vedere al părţilor de vorbire pe care le precedă, constatăm că diferitele prepoziţii nu au un regim unitar, în sensul că nu toate prepoziţiile manifestă aceleaşi posibilităţi combinatorii. Aşa, de exemplu, prepoziţia *de*, foarte frecventă, poate realiza aproape toate combinaţiile menţionate mai înainte. Ea poate preceda un substantiv : *(casă) de lemn*, un pronume : *(cărţi) de acestea*, un adjectiv : *(grozav) de frumos*, un adverb : *(vine) de departe*, o prepoziţie : *(vine de la (şcoală)*, dar nu poate preceda conjuncţii[1].

Prepoziţia *fără* poate sta înaintea unui substantiv, pronume, verb, prepoziţie sau conjuncţie : *(carte) fără coperte*, *(întrevedere) fără ei*, *(vorbeşte) fără a se gîndi*, *(om) fără de (minte)*, *(vorbeşte) fără ca să se gîndească*, manifestă, deci, faţă de prepoziţia *de*, o posibilitate combinatorie în plus (cu conjuncţii), dar două în minus : nu poate preceda un adjectiv sau un adverb, iar în gruparea *fără* + prepoziţie nu apare decît prepoziţia *de*, pe cînd *de* se poate combina cu diferite prepoziţii : *de la*, *de după*, *de din*, *de pe* etc.

Prepoziţia *pe* poate preceda un substantiv sau un pronume : *pe casă*, *pe aceea*, un adverb *pe aici*, *pe departe*, un verb la supin *(s-a pus) pe cîntat*, poate preceda o prepoziţie: *pe de*, *pe la*, *pe din*.

Pentru poate preceda numai un substantiv (sau pronume), un verb sau o conjuncţie : *pentru şcoală (ea)*, *pentru a ajunge*, *pentru că*, iar dintre prepoziţii nu admite decît pe *a*, şi anume în situaţiile în care precedă un infinitiv, deci cînd şi-a pierdut valoarea prepoziţională (vezi discuţia despre infinitiv, p. 206).

Prepoziţia *pînă* are o distribuţie mai limitată şi destul de curioasă, deoarece nu precedă substantive[2], pronume sau adjective, dar poate sta înaintea unui adverb : *pînă departe*, *pînă ieri* (apare mai ales în această situaţie), înaintea unei prepoziţii : *pînă la şcoală*, *pînă în clasă* sau a unei conjuncţii : *pînă să vină*[3]. În acest ultim caz, nu poate preceda decît pe *să*, care are, ca şi *a*, o situaţie specială îndeplinind în limba actuală rolul de marcă a conjunctivului (vezi p. 248). *Pînă* admite, deci, numai combinarea cu adverbe, prepoziţii şi conjuncţii, cuvinte la care prepoziţiile nu determină nici un fel de caracteristică (ca în cazul substantivelor sau al verbelor).

[1] Avem în vedere numai conjuncţiile propriu-zise, facem deci abstracţie de a d v e r b e l e şi p r o n u m e l e r e l a t i v e.

[2] Exceptînd substantive ca *dimineaţa*, *seara*, *noaptea*, *luna* etc., care apar des ca circumstanţiale fără prepoziţie, şi pe care unele gramatici le consideră adverbe.

[3] Folosirea lui *pînă* e discutată şi explicată de F. C i o b a n u, *Remarques sur le mode de construction de la préposition* p î n ă, în *Recueil d'études romanes*, Buc., 1959, p. 31—41.

A are în limba română actuală posibilităţi combinatorii foarte reduse, putînd sta înaintea unui infinitiv (în cele mai multe cazuri), sau, foarte rar, înaintea unui substantiv sau adjectiv substantivat a unui numeral : *calcă a popă*, *miroase a ars (a rînced)*, *flori a trei lei firul*, *eforturile a cinci oameni* etc. Dintre aceste posibilităţi, vie este numai prima. Celelalte se realizează, mai ales, în expresii oarecum fixe, ca cele menţionate mai înainte. De altfel, *a* apare într-o serie întreagă de formaţii care amintesc de întrebuinţarea mult mai largă pe care a avut-o înainte, dar în care prepoziţia a fuzionat cu elementul următor, constituind unităţi fixe, încît nu se mai poate intercala nici un fel de cuvînt. Aşa sînt, de ex., unele adverbe ca *acasă*, *alene*, *anevoie*. Un rol special are *a* cînd se alătură unui numeral cardinal pentru a exprima raportul de atribut (exprimat în cazul substantivului prin genitiv) : *autorul a cinci (cărţi)* etc.

Posibilităţile combinatorii ale diverselor prepoziţii pot constitui un criteriu de clasificare a lor.

6. Prepoziţiile care se combină cu un substantiv sau un pronume pot fi clasificate, la rîndul lor, după morfemul de caz cerut, în prepoziţii care cer acuzativul : *de*, *la*, *pe*, prepoziţii care cer genitivul : *înaintea*, *împotriva*, *contra*, sau dativul : *datorită*, *graţie*, *mulţumită*.

Prima categorie, a celor care cer acuzativul, e cea mai bogată şi cuprinde aproape toate prepoziţiile moştenite ca atare din latină. Cele mai recente sînt cele care guvernează dativul.

7. Dacă avem în vedere cazul cerut şi partea de vorbire cu care se combină, constatăm că în grupările prepoziţie + prepoziţie apar mai ales prepoziţii cu acelaşi regim : *de pe*, *pe la*, *fără de* etc. Combinaţiile între prepoziţii cu regim diferit sînt rare şi se explică fiecare în alt fel : *în contra* reprezintă o creaţie analogică după sinonimul *împotrivă*, în structura căruia vorbitorii recunosc pe *în*; în cazul lui *dinaintea*, explicaţia o constituie faptul că s-a pornit nu de la prep. *de* + prep. *înaintea*, ci de la adverbul *dinainte (de + înainte)*, care a fost transformat, prin adăugarea lui *-a*, în *dinaintea*.

În cazurile în care se combină două prepoziţii cu regim sintactic diferit predomină regimul sintactic al celei de a doua : *în contra* cere genitivul ca şi *contra (în contra duşmanului)*.

8. Relaţia de subordonare dintre cuvinte în cadrul unei propoziţii, relaţie prin care, cum am văzut, se caracterizează prepoziţia, poate fi exprimată prin unul sau mai multe cuvinte. Se disting astfel prepoziţiile simple (*de*, *la*, *înaintea*, *împotriva*), adică prepoziţiile care, indiferent de originea lor, nu sînt analizabile, prepoziţiile compuse, în care distingem mai multe prepoziţii simple : *de la*, *fără de* etc., şi locuţiunile

prepoziționale [1], grupări de cuvinte echivalînd cu prepozițiile, dar în care recunoaștem, afară de cel puțin o prepoziție, și elemente aparținînd altor părți de vorbire (adverbe, substantive etc.) : *afară de, în chip de, în față, de-a lungul* etc.

9. Prepozițiile exprimă raporturi și, ca atare, au un conținut semantic abstract, care se realizează în semnificații variate, determinate în mare măsură de context. Prepozițiile cele mai frecvente (care sînt adeseori și cele mai vechi) apar în contexte mai multe, mai diferite și exprimă, deci, raporturi mai variate.

De exprimă *a*) l o c u l, cu diverse nuanțe ale acestei idei : *vine de departe*; *fugi de-acolo*; *atîrn geanta de gît*; *tovarășii de aici*; *b*) t i m p u l: „*Oameni de azi*" (titlul unei piese de teatru a Luciei Demetrius); *a plecat de o săptămînă*; *de 1 Mai au fost manifestări deosebite în toate întreprinderile*; *c*) c a u z a: *mor de sete*; *se ascunde de frică*; *clămpănește de bătrînă* (= *de bătrînețe*); *îi crapă obrazul de rușine*; *d*) s c o p u l: *a se pregăti de examene*; *dar de casă nouă; muncă de ridicare a cadrelor*; *e*) a g e n t u l: *lovit de boală*; *rezultatele condiționate de împrejurări*; *f*) r e l a ț i a (= „cu privire la"): *bun de gură*; *rău de treabă*; *de scris, am scris (dar n-am putut revedea textul)*; *g*) p a r t i c u l a r i t ă ț i l e o b i e c t e l o r (cantitate, calitate etc.): *distanță de* 100 *km*; *brad înalt de* 20 *metri*; *carte de literatură (de știință* etc) *un bătrîn de* 80 *de ani*; *muncă de miner* [2]. Cînd leagă două substantive, *de* și substantivul următor pot fi echivalente cu un substantiv în genitiv : *zori de zi(uă)* (= zorii zilei); *părinte de familie*; *iubirea de adevăr* [3]. Această prepoziție apare des și înaintea unor moduri nepersonale ale verbului (infinitivul și supinul) : *nevoia de a munci*; *hotărîrea de a apăra pacea*; *avem de înlăturat multe lipsuri*, precum și între numeral și substantiv : *douăzeci de oameni*.

În arată *a*) l o c u l: *trăiesc în București*; *pleacă în provincie*; *se uită în sus (în dreapta* etc.*)*; *b*) t i m p u l: *Eminescu s-a născut în anul 1850*; *în două săptămîni s-au ținut toate examenele*; *de ieri în trei săptămîni*; *c*) m o d u l (cu diversele lui nuanțe): *putem munci în liniște*; *lup prefăcut în miel*; *a vorbi în doi peri*; *d*) c a u z a: *în zăpăceala care-l*

[1] Conceptul de locuțiune prepozițională nu este suficient precizat, ceea ce face ca adeseori distincția dintre locuțiuni și grupările de cuvinte să se bazeze numai pe echivalențe semantice și să aibă, de aceea, un caracter foarte subiectiv. Un procedeu formal de delimitare a locuțiunilor prepoziționale propune L. V a s i l i u, *Cuvinte și grupuri de cuvinte cu funcție prepozițională*, în LR, XIII (1964), nr. 2, p. 103—110.

[2] Destul de des construcția *de* + subst. poate fi înlocuită printr-un adjectiv format de la tema substantivului : *carte literară, carte științifică* etc. (= *carte de literatură, carte de știință* etc.); *atitudine tovărășească* (pentru *atitudine de tovarăș*) etc.

[3] Asemenea construcții erau foarte frecvente în textele vechi.

stăpînca nu nimerea ușa; *s-au trezit toți locatarii în țipetele lui*; *e*) instrumentul: *a strînge în brațe*. Această prepoziție apare sub forma *într-* atunci cînd cuvîntul următor este precedat de un articol nedefinit: *într-un gînd*, *într-o zi*. Acest *într-* este vechea prepoziție *întru* < lat. *intro*, care se mai întrebuințează numai în unele construcții fixe ca *într-adevăr*, *într-însul*, *întru nimic*, *întru totul* etc. Trebuie evitate construcții ca *într-unele poezii*, *într-alte bucăți* etc., care se întîlneau pînă nu de mult și continuă să se întîlnească foarte des și astăzi, pentru *în unele poezii*, *în alte bucăți* etc. [1].

Pe arată *a*) locul: *pun cartea pe masă*; *apucă pe dincolo*; *iese pe ușă*, *sare pe fereastră*; *b*) timpul: *pe vremea aceea*; *să nu amînăm ședința pe mîine*; *pe ploaie*, *pe vînt umblă numai în haină*; *revista apare o dată pe săptămînă*; *nu se puteau vedea decît pe întuneric*; *c*) modul: *a vorbi pe față*; *rîdea pe înfundate*; *lucrează pe îndelete*; *nu-i pot face cuiva pe plac*; *pe rînd, ca la moară*; *haine pe măsură*; *d*) apare în jurăminte, asigurări și promisiuni solemne etc.: *pe onoarea mea*; *(jur) pe ce am mai scump*; *jură pe copiii lui* [2]; *pe* indică rolul de complement direct, mai ales, în cazul numelor (proprii sau comune) de persoane; *văd pe Ioan*; *ascult pe Maria*; *iubesc mult pe mama*. Însoțește și pronumele complemente directe cînd indică persoane sau chiar obiecte: *nu pe acesta, pe celălalt*; *pe cine vei întîlni acolo?*; *dă-mi cartea pe care o citești*.

Această prepoziție se combină cu *de* (pus înaintea ei), pentru a arăta, de obicei, deplasarea unui obiect din locul unde se află la un moment dat: *iau cartea de pe birou*; *se dă jos de pe scară*. În vorbirea curentă din unele regiuni (mai ales muntenești) se întrebuințează *după* în asemenea construcții; *iau cartea după masă*; *se dă jos după scară*. Această greșeală se explică pe cale fonetică: în graiurile unde se pronunță *dă* pentru *de* și *pă* pentru *pe*, confuzia lui *dă pă* cu *după* se poate face ușor, mai ales că între *de pe* și *după* există o oarecare apropiere semantică. Această explicație găsește o confirmare în faptul că în graiurile moldovenești apare greșeala opusă, adică *de pe* (pronunțat *di pi*) în loc de *după*: *ne vedem de pe masă* (= ... *după masă*); *nu te ascunde de pe deget*.

Sensurile multiple ale aceleiași prepoziții se explică pornind de la înmulțirea continuă a raporturilor logice, pe care limba nu poate,

[1] Cf., de pildă, *într-unul din aceste două numere de care ne vom ocupa* (*Viața Românească*, nov. 1954, p. 227); *într-una din scrierile sale* (*Gaz. Lit.*, 9 dec. 1954, p. 6).

[2] *Pe cinste* (pentru *pe cinstea mea*) a devenit în vorbirea familiară o formulă fixă cu valoare de superlativ: *a mînca* (sau *mîncare*) *pe cinste* „a mînca foarte bine" („mîncare foarte bună").

Pe apare foarte frecvent în construcții fixate, cf. exemplele anterioare.

pentru moment, să le exprime prin creații noi. Folosirea corectă a unei prepoziții cu valori numeroase este, însă, posibilă numai în anumite limite, impuse de conținutul raporturilor respective. Din exemplele date mai sus se poate ușor vedea că mai totdeauna este vorba nu de sensuri diferite, ci de nuanțe, adică de aspecte deosebite ale aceluiași raport fundamental, exact ca în cazul unui cuvînt, care, pe lîngă înțelesul lui de bază, capătă diverse înțelesuri secundare.

Aceste semnificații se dezvoltă pe baza și în limitele impuse de valoarea prepoziției, valoare adeseori foarte dificil de stabilit. Astfel, prepoziția *în* păstrează, în oricare dintre semnificațiile pe care le realizează, ideea de „includere" (în interiorul unui spațiu, al unui interval de timp), *cu* păstrează ideea de asociere etc. [1].

10. Multe dintre semnificațiile acestea apăreau deja în latină. Unele, însă, s-au dezvoltat ulterior. Extinderea folosirii unei prepoziții se datorește adeseori analogiei, întrebuințării ei în contexte în care în mod obișnuit apar alte prepoziții. Acest fenomen, pe care îl întîlnim și în cazul altor părți de vorbire, se produce cu atît mai ușor, cu cît, din cauza variațiilor mari de semnificație, două sau mai multe prepoziții se pot întrebuința în construcții perfect similare, cu semnificații foarte apropiate. Acest fapt facilitează întrebuințarea greșită a unei prepoziții în locul alteia și reprezintă, în același timp, o condiție foarte favorabilă exercitării influențelor străine, care contribuie adesea, cum se va vedea și din exemple, la apariția acestei interferențe în folosirea prepozițiilor. Folosirea unei prepoziții în locul alteia nu reprezintă totdeauna o greșeală condamnabilă. În multe cazuri avem a face cu inovații care au șanse de a se răspîndi și care se răspîndesc chiar sub ochii noștri, întrucît sînt conforme cu regulile gramaticale ale limbii române.

În limba română contemporană se înregistrează numeroase exemple de folosire a unei prepoziții în locul alteia:

A. După modelul formulelor devenite fixe de multă vreme: *calcă a popă, face a bine* (sau *a rău*), *miroase a vin* etc. s-a extins abuziv folosirea, frecventă între cele două războaie, a lui *a* și cu verbe care nu prezintă elemente semantice comune cu acestea. De pildă: *F. se lumină a pricepere* (*Adev. Literar*, 29 sept. 1935, p. 5); *freamătă a mătase* (*ibid*,. 1 nov. 1935, p. 5); *l-am scuturat a trezire* (*Viața Rom.*, sept.-nov. 1936, p. 53); *își strînge mîinile sub șorț a sfat* (*Îns. Ieșene*, nov. 1939, p. 157). Cezar Petrescu recurgea adesea la astfel de construcții: *arcuind a întrebare sprîncenele* (*Duminica orbului*, 69); *exclamă a mirare* (ibid., 241); *a cutezat să surîdă a mai multe știutor* (*1907*, I, p. 255). În evo-

[1] Vezi L. Vasiliu, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române*, în SG, III, p. 11—42.

luția ulterioară a limbii, construcțiile greșite de acest fel au fost eliminate, așa încît nu le mai întîlnim în limba actuală.

Asupra: *atentează asupra întregii planete* (*Cuvîntul Liber*, 3 mai 1936, p. 6); *cheia pe care o avea asupra ei* (Ibid., 28 mai 1939, p. 2); *sînt fapte elocvente asupra politicii japoneze* (*Cuv. Liber*, 30 mai 1936, p. 3); *fiind foarte curioasă asupra ideilor* (*Adev. Liter.*, 4 aprilie 1937, p. 17). În primul citat *asupra* apare în locul lui *contra* (= *împotriva*) [1], în realitate reprezintă traducerea frc. *sur*, ca și în : *are o înțelegere greșită asupra problemelor familiale* (*Cont.*, 471, p. 2/1); *Un bogat material a fost luat în considerare asupra valorii științifice* (*ibid.*, 501, p. 1/4); *asupra acestui fapt stau mărturie de pildă unele poezii* (*Gaz. Lit.*, 44 (242), p. 8/4).

În limbajul teatrului, *asupra* apare frecvent în anumite construcții în locul lui *la*: *M-am convins încă o dată lucrînd asupra piesei Ecaterina Teodoroiu* (*Mag.*, 3, p. 4/5); *Cum lucrați asupra unui rol*? (*Mag.*, 13, p. 4/7). Cînd însoțește verbul *a sublinia*, prezența prepoziției *asupra* se datorește analogiei cu *a accentua*: *Concepțiilor burgheze... cultivate și insuflate asupra oamenilor* (*Rev. Ped.*, 4/957, p. 4).

De. Fiind foarte frecventă, grație numeroaselor raporturi pe care le exprimă (v. aici mai sus), această prepoziție apare de multe ori în locul altora. Intervine foarte adesea și influența limbii franceze, ajutată fiind de identitatea formală a prepozițiilor respective din ambele limbi, precum și de o relativă înrudire semantică. În exemple ca : *dinamismul de care poate impregna masele* (*Cuv. Liber*, 16 nov. 1935, p. 7); *se laudă de folosul subtil* (*Viața Rom.*, iulie 1937, p. 8); *Alături de greșeli de caracter subiectivist se întîlnesc în literatura noastră și descrieri naturaliste.* (*Gaz. Lit.* 44 (242), p. 8/4); *În rezoluțiile adoptate se prevede necesitatea... pregătirii de cadre de calificare superioară* (*Rev. Ref. Biol.*, 9/1947, p. 24); *valul... înconjoară picioarele de o spumă rece...* (*Fl.*, 16/1957, p. 22/1), *de* apare în locul lui *cu*. Destul de des se întrebuințează și în locul lui *despre*: *i-am făcut de Văratic un trist tablou* (*Viața rom.*, apr. -mai 1936, p. 65); *Povestiți atunci de micuța floricică purpurie* (*Progr. Radio*, 366/1958, p. 7).

Mai rar se întîlnește *de* folosit pentru *după*: *Călăuzindu-te neabătut de principiile internaționalismului proletar...* (*Veac Nou*, 700, p. 1/1); *prin*: *Trebuie să fie caracterizate de un înalt spirit combativ și de o atitudine ofensivă* [2] (*Viața Rom.*, I/1957, p. 10); *în*: *pentru că așa merg ele*,

[1] Între ideea de „împotrivire" (= acțiune îndreptată contra cuiva) și aceea de „asuprire" (= acțiune săvîrșită asupra cuiva) există puncte comune, dar ele nu justifică înlocuirea lui *contra (împotriva)* prin *asupra*.

[2] Construcțiile de felul acesteia se înmulțesc vertiginos. Ele se datoresc confundării raportului de instrument cu raportul de agent, ca și cum instrumentul ar fi „personificat".

de cînd este lumea, mînă de mînă (*Gaz. Lit.*, 44/1958, p. 191). În ultimul exemplu e vorba probabil de o construcție analogică cu *a se ține de mînă*.

Adeseori *de* apare în situații în care e normală construcția genitivală : *am învederat absența de orice program* (*Viața Rom.*, iulie-aug. 1935, p. 20); *cartea are avantajul noutății de subiect* (*Îns. Ieșene*, II, p. 666); *Spectatorul capătă pînă la prima cădere de cortină cîteva certitudini* (*Gaz. Lit.*, 44/1957, p. 1); ... *pentru crearea de condiții optime oamenilor muncii* (*Muncit. San.*, 22/1956, p. 5); ... *ultimele două partide de campionat* (*Inf. B.*, 1646). Construcția uzuală este : *prima cădere a cortinei* și *două partide ale campionatului*. Și aici a intervenit influența franceză. Chiar în locul unui dativ apare *de* : *care nu e accesibilă de concesii* (*Adev. Liter.*, 16 mai 1937, p. 7); *aparțin de lumea internă* (*Îns. Ieșene*, martie 1938, p. 595); *aparține de sfatul popular* (*Inf. B.*, 865). Cu *aparține*, folosirea lui *de* pentru dativ este frecventă și se datorește înrudirii semantice dintre *aparține* și *ține* (cf. *universitățile țin de Ministerul Învățămîntului*).

Despre în locul lui *de* : *despre acest lucru s-a convins* (*Cuv. Liber*, 15 iunie 1935, p. 1); *despre aceea nu-mi aduc aminte* (*Adev. Liter.*, 19 iulie 1936, p. 2); *despre asta vreau să mă ocup* (*ibid.*, 18 iulie 1957, p. 14); *Mi-am amintit despre puternica sugestivitate sau despre tablourile...* (*Veac Nou*, 714, p. 4); *Își precizează noțiunea despre poezie* (*Gaz. Lit.*, 592, p.2). Punctul de plecare îl constituie construcțiile în care intră verbul *a se ocupa*, cum dovedește faptul că cel mai des apare *despre* pentru *de* cu acest verb. A influențat, cu siguranță, sinonimia *a vorbi de cineva* (sau *ceva*) și *a vorbi despre cineva* (sau *ceva*). În unele cazuri a intervenit în preferința pentru *despre* impresia falsă că această prepoziție este mai cultă [1] decît *de*, frecventă în vorbirea curentă (familiară și populară).

Din. Această prepoziție cîștigă teren sub ochii noștri, în special ca înlocuitor al lui *de* [2]. Avem mai cu seamă două tipuri de construcții cu *din* pentru *de*. Primul conține substantive nume de materii : *canapele din pluș, din piele* (*Cuv. Liber*, 4 iulie 1936, p. 2); *un tren din sticlă* (*Adv. Liter.*, 16 ian 1938, p. 6); *o placă din acest metal* (*Viața Rom.*, iunie 1938, p. 122); *armăturile din oțel* (*Steaua*, 12/1958, 13,2); *piesa din beton* (*Șt. Tehn.*, 12/1958, 13,1); *case... din paiantă...* (*Gaz.Lit.*, 44 (242), p. 3/2). Numărul construcțiilor de acest fel este așa de mare, încît se poate spune că vorbirea curentă a unor anumite pături sociale (de obicei, mai mult ori mai puțin, instruite) aproape nu mai cu-

[1] Vezi R. Ocheșeanu, *Observații asupra folosirii greșite a prepozițiilor în limba unor publicații*, în LR, VIII (1959), nr. 5, p. 40—51. Acest articol a furnizat multe dintre exemplele citate în cursul discuției precedente.

[2] Fenomenul nu este nou și a fost semnalat și explicat în *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ed. a II-a, Buc., 1948, p. 388—391.

noaște formula cu *de*. Marea lor răspîndire se explică prin faptul că în mintea vorbitorilor noțiunea de „materie“ trezește raportul de „f ă c u t d i n...“, care e cu atît mai concret (în comparație cu cel exprimat prin *de*)[1], cu cît e vorba, în general, de obiecte „fabricate“, confecționate, adică, dintr-un material oarecare. Al doilea tip, poate și mai frecvent, este acela în care prepoziția *de* exprimă un raport „calitativ“ (arată felul, genul sau categoria obiectului), așadar un raport oarecum abstract. Din această cauză, intervine, ca și la tipul precedent, nevoia de a concretiza raportul atunci cînd obiectele sînt prezente sub forma lor materială, fapt care duce la folosirea lui *din* pentru *de*. Astfel în loc de *un om de aceștia* se spune foarte des (și din ce în ce mai des) *un om din aceștia* : vorbitorul se gîndește la un grup de oameni, ca și cînd i-ar avea înaintea ochilor și ar alege dintre ei pe individul despre care este vorba. Așadar, raportului calitativ (sau calificativ) i se substituie unul partitiv. E posibil ca această modificare a raportului să se fi produs mai întîi în domeniul economic, unde avem a face cu obiecte materiale, expuse spre vînzare în grupuri, după natura sau categoria lor : atît vînzătorul, cît și, mai ales, cumpărătorul „aleg“, „izolează“ din grupul respectiv exemplarul pe care vor să-l negocieze. În acest sens vorbește și faptul că aproape totdeauna *din* face legătura între substantivul nume al obiectului și un pronume demonstrativ care desemnează grupul întreg (de aceea are obișnuit forma de plural). Iată cîteva exemple dintre foarte numeroasele care s-ar putea da : *un cîine din aceia lungani* (*Adev. Liter.*, 12 august 1934, p. 3); *glume din acestea* (*Cuv. Liber*, 24 aug 1935, p. 7); *un caricaturist din aceia anonimi* (*Viața Rom.*, ian. 1938, p. 50); *o linguriță din cele de la bucătărie* (*Adev. Liter.*, 24 iulie 1938, p. 4); *un mare număr din aceste plachete* (*Viața Rom.*, iulie 1939, p. 53;) *un stol din aceste păsări* (*Gaz. Lit.*, 14 apr. 1955, p. 6).

Deoarece formula cu *de* are, adesea, după prepoziție un substantiv sau un pronume la singular, se ajunge la construcții ca următoarele : *tînărul din acest gen* (*Cuv. Liber*, 22 iunie 1935, p. 3) *stofă din asta să ne luăm* (*Viața Rom.*, ian. 1936, p. 28); *un subiect din fiziologie* (*Adev. Liter.*, 14 febr. 1937, p. 4); *vin din ăsta avem și la noi...* (*Gaz. Lit.*, 9 dec. 1954, p. 5). Vorbirea curentă actuală cunoaște des formula *o carte din asta* (= *o carte de aceasta*), *un caiet din ăsta* etc. Prezența lui *din* în astfel de construcții este un nonsens : această prepoziție exprimă un raport partitiv, arată, deci, că dintr-un grup de obiecte se ia unul (eventual se iau mai multe), ceea ce implică existența unui cuvînt la plural.

[1] *De* poate fi, dacă nu echivoc, cel puțin șters, din cauza sensurilor numeroase pe care le are.

Fenomenul aici în discuție are și alt aspect. Deoarece *din* este sinonim cu *dintr-* (= *dintru*) [1], întîlnim uneori formula cu *dintr-* în locul lui *de*: *o hartă dintr-astea* (*Adev. Liter.*, 25 aug. 1935, p. 7); *vreo haraba dintr-acelea care aleargă* (*Ins. Ieșene* III, 5, p. 452), ba chiar și cu *dintre* (prin confundarea lui *dintru* cu *dintre*, produsă relativ ușor, datorită asemănării fonetice și apropierii lor semantice): *cîteva mii dintre aceste mici instrumente* (*Adev. Liter.*, 29 mai 1938, p. 11); *Lewis a scris și dintre acestea* (*Jurnalul Literar*, 23 iulie 1939, p. 3).

În. Traduce foarte des, mai ales în perioada dintre cele două războaie, frc. *en* în construcții comparative, unde regulile limbii noastre cer folosirea lui *ca*. De ex.: *se întreținea cu ei în prieten* (*Viața Rom.*, 30 aprilie 1934, p. 12); *în reformist convins* (*Cuv. Liber*, 12 mai 1934, p. 6); *nu l-ar fi tratat niciodată în egal* (*Adev. Liter.*, 17 iunie 1934, p. 4); *a venit în simplu curios* (*Ins. Ieșene* I, 1, p. 594). Tot sub influența limbii franceze apare *în* pentru *de*: *oglinzi în aluminium* (*Adev. Liter.*, 4 aug. 1935, p. 2); *o statuetă nălțuță în lut* (*ibid.*, 13 oct. 1936., p. 5). Ambele tipuri trebuie condamnate și evitate, ca fiind contrare structurii gramaticale a limbii române [2]. De altfel evoluția limbii pare a le fi înlăturat.

În apare și în construcții care cer pe *din*: *Mai important decît acestea este Desnățuiul, care izvorăște în zona dealurilor* (*St. Roșu*, 1722 (3201), p. 2/4); *aceste cîteva aspecte ale situației învățămîntului în Italia arată ce sarcini...* (*Rev. Ped.*, 3/1957, p. 62); *... să se aplece scriitorii... asupra revoluției în mințile noastre* (*Gaz. Lit.*, 102,2/6); *au fost prezentate numeroase referate în diferite domenii ale entomologiei.* (*Rev. Ref. Biol.*, 9/1957, p. 16), sau în locul lui *cu*: *... cercetăm cîteva aspecte ale realității în intenția de-a răspunde* [3]*...* (*St. Roșu*, 1722 (3201), p. 2/3) al lui *la*: *participarea activă în marile prefaceri revoluționare* (*Luceaf.*, 1,p. 11/2), *participarea cititorilor în analiza critică a unor cărți* (*Gaz. Lit.*, 142/1), al lui *pe*: *... acești doisprezece ani cuprindîn ei entuziasm și oboseală, avînt și... în scurt toată gama de sentimente ...* (*Fl.*, 16(89), p. 6), a lui *pentru*: *Ele își strîng rîndurile în apărarea vieții și a păcii pentru viitorul fericit al tinerei generații* (*Muncit. San.*, 23 (311), p. 1/2).

Altă dată *în* apare fără necesitate. Este cazul locuțiunii prepoziționale *afară de*, care, sub influența frc. *en dehors de*, devine *în afară de* sau *în afara* (urmat de un substantiv în genitiv). Iată cîteva citate numai pentru *în afara* (pentru *în afară de* ele sînt la îndemîna oricui): *în afara*

[1] Cf. *în* = *într-* (vezi cele spuse mai sus), p. 281.

[2] Deseori sînt echivoce sau cel puțin ridicole: cf. *a trăi în parazit*, care ne trimite la un sens local, ca *a trăi în oraș*.

[3] Probabil în urma contaminării dintre *a avea în intenție* și *a avea intenția* sau, mai degrabă, după modelul fr. *dans l'intention de ...*, eventual germ. *in der Absicht zu...*

scumpetei manualelor (*Cuv. Liber*, 5 oct. 1935, p. 3); *în afara muncii lui obișnuite* (*Viața Rom.*, martie 1939, p. 85); *și-au găsit utilizări practice chiar în afara medicinei* (*ibid.*, aug. 1939., p. 114). De multe ori astfel de construcții pot da loc la înțelegeri greșite, și acesta este motivul principal pentru care trebuie evitate. Căci *afară de* înseamnă „pe lîngă", iar *în afara*... „la exterior, dincolo de, ieșind din...". Inutil este *în* și înaintea lui *totdeauna* : *întotdeauna*.

Sub. Și această prepoziție pare a cîștiga teren, căci se substituie altora, iarăși ca urmare a unor influențe străine (de astă dată nu numai franceză, ci și germană). Ex. : *sub nici un chip nu vrea* (*Cuv. Liber*, 3 aug. 1935, p. 6); *o dau sub titlu* (sic !) *de curiozitate* (*Adev. Liter.*, 27 nov. 1938, p. 8); *sub condiția că* ... (construcție foarte răspîndită, pentru care nu ni se par necesare citatele). Pretutindeni *sub* stă în locul lui *cu*. Alteori el este folosit pentru *din* (și tot datorită unor modele franceze și germane) : *discută sub unghiul de privire* (*Îns. Ieșene* II, 3, p. 1095); *sub acest unghi de vedere* (*Adev. Literar*, 27 iunie 1937, p. 18). Înlocuiește și alte prepoziții, iarăși împotriva regulilor sintactice ale limbii române : *ne apare sub culori întunecate* (*Viața Rom.*, ian. 1940, p. 159); *scrisorile lor trebuiesc ținute sub cel mai mare secret* (*Adev. Liter.*, 16 aprilie 1939, p. 9); *o masă sub formă de potcoavă* (*Îns. Ieșene*, ian. 1940, p. 89); *elemente sub care se înțelege* (*Viața Rom.*, aprilie-mai 1936, p. 137) etc. În primele trei citate din această ultimă grupă, *sub* stă pentru *în*, iar în al patrulea, pentru *prin*.

Un fenomen foarte activ în limba actuală reprezintă concurența dintre *de* și *de către* introducînd complementul de agent. Foarte des se întîlnește *de către* în locul lui *de* (adică precedînd substantive care nu sînt nume de persoane sau nume proprii de țări sau instituții) : *a fost formulată pentru prima dată în mod precis de către marxism* (*Viața Rom.*, 1/1956, p. 189); *la o recepție dată de către legația noastră*... (*Gaz. Lit.*, 165, p. 4); *noile modele de confecții sînt inspirate din cele prezentate de către țările participante la Congresul național al modei* (*Rom. Lib.*, 4433, p. 2/3); *Controlul medico-sportiv și periodic... să fie efectuat de către serviciile medicale* (*Rom. Lib.*, 4433, p. 342). Mult mai rar apare *de* în construcții în care ne-am aștepta la *de către* : *s-a încercat de unii și de alții o soluție de compromis* (*Cont.*, 471, 1/2).

Un tip diferit de greșeală în folosirea prepozițiilor reprezintă o m i t e r e a unor prepoziții. Acest fenomen se întîlnește deosebit de frecvent în cazul construcțiilor care cuprind înșirări de două sau mai multe substantive, care toate ar trebui să fie precedate de aceeași prepoziție; în asemenea cazuri adeseori se întîmplă să nu fie însoțit de prepoziție decît primul substantiv :... *un laborator de patologie și igiena cărții* (*Inf. B.*, 966, 1/7); *Modele de toamnă și iarnă*... (*Inf. B.*, 998, p. 1/6) etc.; ... *lupta comună a maselor muncitoare de la orașe și sate* (*Cerc. Fil.*, 4/1955,

p. 72); *Sarcinile istorice ale clasei muncitoare în eliberarea omenirii și construirea societății socialiste* (*Viața Rom.*, 1/1956, p. 12);... *dar numai la data și ora scrise pe plic* (*Mag.*, 3, p. 8/7); ... *au ajuns la Pireu și Istanbul* (*Mag.*, 6, p. 3/1).

Prepoziția *de* se omite, greșit, după numerale: *suprafața sectorului socialist s-a mărit cu încă 350 hectare* (*Inf. Buc.*, 1646, p. 1/5); ... *lată de peste 200 m.* (*Mag.*, 56, p. 3/2); *Reconstrucția altor 94 întreprinderi.* (*Cont.*, 471, p. 5/5). În acest caz intervine influența stilului administrativ, a inventarelor.

O omisiune de asemenea foarte frecventă și foarte supărătoare e aceea a prepoziției *pe* în situațiile în care aceasta precedă un complement direct pronume (mai ales pronume relativ): *examenul de stat care trebuie să-l dau în curînd* (*Emis. Radio*, 2 I 1957, ora 17,15);... *printre cîntecele cele mai de preț, care le-a făurit omul...* (*Fl.* 31 (128), p. 9/1); ... *este absolut necesar să-ți dai cu părerea asupra indicațiilor care le consideri că le împărtășești.* (*Mag.*, 2, p. 8/2); *am cunoscut mai de aproape cîțiva dintre protagoniști.* (*Fl.*, 4/101, p. 24/1).

Diversele abateri constatate în întrebuințarea prepozițiilor diferă atît sub aspectul gravității, cît și în ce privește frecvența și răspîndirea lor. Deosebiri se constată și în ce privește evoluția în timp: unele greșeli, foarte frecvente în perioada dintre cele două războaie, nu se mai întîlnesc astăzi decît cu totul sporadic sau, dimpotrivă, apar foarte des și în limba actuală, altele, puține, sînt recente și caracterizează limba română de azi.

CONJUNCȚIA

1. E, de obicei, plasată, ca și prepoziția, printre cuvintele auxiliare, printre uneltele gramaticale și este definită ca fiind partea de vorbire care leagă două propoziții sau două cuvinte cu același rol sintactic sau un cuvînt și o propoziție în aceleași condiții. Spre deosebire de prepoziție, deci, care exprimă numai relații de subordonare, conjuncțiile exprimă atît raporturi de subordonare — în cadrul frazei, între propoziții —, cît și relații de egalitate, de coordonare — atît în frază, cît și în propoziție. Exprimă deci două tipuri distincte de relație și apar în două tipuri de unități sintactice (în propoziție și în frază).

După tipurile de relații pe care le exprimă, conjuncțiile se grupează în conjuncții c o o r d o n a t o a r e și conjuncții s u b o r d o n a t o a r e.

2. Avînd în vedere tipul de relații exprimat, conjuncțiilor subordonatoare le corespund, în planul propoziției, prepozițiile: relațiile de

subordonare sînt exprimate în cadrul propoziţiei (între cuvinte) de prepoziţii, în frază (deci între propoziţii) de conjuncţiile subordonatoare.

3. Conjuncţiile coordonatoare se deosebesc de cele subordonatoare prin faptul că pot exprima relaţii atît în interiorul frazei, cît şi în interiorul propoziţiei. Unele conjuncţii coordonatoare pot apărea în construcţii ca: a) *Citeşte şi scrie*, unde leagă două propoziţii; în construcţii ca: b) *A citit o carte frumoasă şi instructivă*, în care leagă două cuvinte, adică două părţi de propoziţie şi în construcţii ca: c) *Locurile sînt frumoase şi pitoreşti*, care constituie o situaţie oarecum intermediară, căci, deşi avem două părţi de propoziţie, putem uşor dezvolta al doilea element legat de conjuncţie într-o propoziţie: *Locurile sînt frumoase şi sînt pitoreşti*, transformînd astfel propoziţia în frază.

Nu toate conjuncţiile, nici măcar cele coordonatoare, nu apar în aceste trei situaţii, cuprinse, toate, în definiţiile curente ale conjuncţiilor.

Există astfel conjuncţii care pot apărea în toate construcţiile menţionate. Aşa sînt conjuncţiile coordonatoare *şi* (cf. exemplele de mai sus) şi *dar*: *Caută, dar nu găseşte*; *E deştept, dar superficial*; *A citit o carte amuzantă, dar fără valoare.*

Conjuncţia *iar*, deşi tot coordonatoare, nu apare decît între două propoziţii (nu realizează, deci, decît una dintre cele trei posibilităţi enunţate): *Tu înveţi, iar ei se plimbă* şi se află, din punctul de vedere al construcţiei, într-o situaţie asemănătoare cu a celor mai multe conjuncţii subordonatoare care nu leagă decît propoziţii, cum sînt *dacă* sau *că*: *Dacă înveţi, ştii*, *A aflat că vii* etc.

În schimb, unele conjuncţii subordonatoare pot realiza două dintre cele trei posibilităţi enunţate. Aceasta e, de ex., situaţia conjuncţiei *deşi*, care poate apărea în construcţii de tipul: *Deşi ai învăţat, nu ştii destul*, unde leagă două propoziţii, dar şi în construcţii de tipul *Deşi bolnav, a venit la şcoală*, pe care le putem considera o singură propoziţie uşor de transformat însă într-o frază — deci situaţia (c) —: *Deşi (este) a fost bolnav, a venit la şcoală.* În aceeaşi situaţie este şi *deci*, care apare în construcţii de tipul (a): *Învaţă, deci ştie*, sau de tipul (c) *E îngîmfat, deci prost.*

Aceste observaţii sugerează posibilitatea clasificării conjuncţiilor în alt mod decît în coordonatoare şi subordonatoare, clasificare ale cărei criterii, în mare măsură semantice, sînt insuficient precizate [1]. Conjuncţiile pot fi clasificate, deci, pe baza posibilităţii de a apărea în una, în două sau în toate cele trei construcţii menţionate. O asemenea grupare nu poate coincide, cum e şi normal, decît parţial şi imperfect

[1] Cf. observaţiile foarte interesante asupra relaţiilor dintre diversele tipuri de propoziţii coordonate din articolul, *Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale* (din SG, I, p. 129 şi urm.) al acad. Al. Graur.

cu clasificarea tradițională în conjuncții coordonatoare și subordonatoare. Grupa conjuncțiilor care realizează construcții de tipurile (a), (b) și (c) cuprinde o parte a conjuncțiilor coordonatoare, grupa conjuncțiilor care realizează numai construcții de tipul (a) cuprinde o parte din conjuncțiile coordonatoare și din cele subordonatoare, iar grupa care realizează construcții de tipul (a) și (c) cuprinde de asemenea atît conjuncții subordonatoare, cît și conjuncții coordonatoare. Pentru că t o a t e conjuncțiile apar în construcții de tipul (a), putem considera s p e c i f i c ă această construcție și, în consecință, putem defini conjuncțiile prin posibilitatea de a l e g a p r o p o z i ț i i.

4. În ce privește posibilitățile de combinare se impune observația că unele conjuncții, puține la număr, pot fi precedate de prepoziții (cf. și discuția despre prepoziție). Astfel conjuncția *că* poate fi precedată de *pentru*, conjuncția *ca (să)*, de *fără* sau de *pentru* etc. Alte conjuncții — *și*, *dar*, *iar*, *dacă*, *deși* — nu sînt niciodată precedate de prepoziții.

În cazul în care prepoziția este urmată de un verb la conjunctiv, ea precedă deci pe *să*. Dacă considerăm însă pe *să* în această situație un simplu indice al conjunctivului, constatăm un perfect paralelism între construcția prepoziției cu un verb la conjunctiv și cea cu un nume, un adverb sau un infinitiv : *Vorbește fără premeditare*, *Vorbește fără a se gîndi* / *Vorbește fără să se gîndească*; *Pînă acum am stat în curte*, *Pînă a nu începe ploaia am stat în curte* / *Pînă să înceapă ploaia am stat în curte*.

Acest paralelism perfect scoate în evidență similitudinea de poziții a lui *fără* și *pînă* în cele două serii de construcții. În cazul lui *pînă*, intervine și existența unor construcții de tipul : *Pînă*[1] *vine, terminăm lecția,* în care sau considerăm pe *pînă* conjuncție sau admitem că în limba română există elemente care pot funcționa în egală măsură ca prepoziții și conjuncții. În această categorie se încadrează și *decît* : *E mai bine să lucreze decît să piardă vremea* / *El este mai bun decît tine.*

5. Alt fapt care trebuie relevat este existența unei anumite corelații între conjuncție și modul verbului, atunci cînd conjuncția leagă două propoziții. Această corelație se manifestă numai în cazul conjuncțiilor subordonatoare și privește numai verbul propoziției dependente, nu și pe al regentei. Distingem, din acest punct de vedere, în limba română actuală, conjuncții care cer unul sau mai multe moduri[2]. Astfel, conjuncția *ca* cere întotdeauna conjunctivul : *a venit ca să învețe*; *a cerut ca mîine să se predea totul*; *deși* admite indicativul : *a venit, deși* (este)

[1] Echivalent în asemenea situații cu *pînă cînd.*

[2] Avem în vedere numai modurile personale, și anume pe acelea care apar în propozițiile subordonate, lăsînd la o parte imperativul, specific propozițiilor principale.

a fost bolnav, sau condiționalul : *a venit, deși ar fi stat cu plăcere acasă*; *încît* admite indicativul : *a alergat atît, încît a obosit*, condiționalul : *ar alerga atît, încît ar obosi*, conjunctivul : *să alerge atît, încît să obosească*, sau prezumtivul: *o fi alergat atît, încît o fi obosit. Dacă* se poate combina cu toate modurile personale (exceptînd imperativul) în construcții ca : *ai întrebat dacă vine* (*ar veni ; să vină, o fi venit*) *;* dar, în cadrul periodului condițional, nu admite decît indicativul, condiționalul sau prezumtivul : *Vine, dacă îl chemi, ar veni dacă l-ai chema, Vine dacă l-o fi chemat.* Conjuncția *că*, una dintre cele mai frecvente conjuncții românești, admite, în limba literară, toate modurile personale, cu excepția conjunctivului (și, bineînțeles, a imperativului, care nu apare în subordonate) : *A spus că vii, A spus că ai veni, A spus că ăi fi venit.* În limba populară apare frecvent și construcția cu conjunctivul : *A spus că să vii mîine*[1]. În limba literară, care nu admite construcții de acest fel, se pot întîlni totuși fraze în care propoziții introduse prin *că* au verbul la conjunctiv. Construcțiile de acest fel nu sînt corecte, decît dacă între *că* și predicat se intercalează un grup de cuvinte, o propoziție, ca în :*A spus* că, *dacă vrea să obțină o recoltă bună*, să are *adînc și la vreme.*

6. Stabilirea relației dintre propoziții, care caracterizează conjuncția ca parte de vorbire, poate fi realizată fie printr-o conjuncție, fie printr-o grupare de două sau mai multe elemente, distingîndu-se din acest punct de vedere conjuncții s i m p l e și conjuncții c o m p u s e. Simple sînt : *ca, ci, de, să, ba, dar, că, fie, iar, însă, nici, ori, sau, și, dacă* (< *de* + *ca* : a dat, mai întîi *deaca*, apoi *daca* și *dacă*), *căci* (< *că* + *ce*), *deși* (< *de* + *și*). Compuse : *ca și cum, fără* (*ca*) *să, pentru ca să, măcar că, pentru că, (pre)cum că, pînă să, măcar să, fără să*[2].

La conjuncțiile compuse observăm că cel puțin unul dintre elementele alcătuitoare este o conjuncție. Altfel n-ar putea avea înțesul și nici funcțiunea unei conjuncții. Celălalt element poate fi un adverb (*măcar, cum*), o prepoziție (*fără, pentru, pînă*), o conjuncție (*ca, de, ci*[3]).

Îndeplinesc aceeași funcțiune (anume de conjuncție subordonatoare) și locuțiunile conjuncționale, formate dintr-un grup sintactic mai mult sau mai puțin sudat : dintre elementele lui constitutive, unul trebuie să fie o conjuncție propriu-zisă sau un pronume relativ. Iată

[1] Construcțiile de acest tip sînt considerate, ca și cele de felul *A spus că vino mîine*, manifestări ale vorbirii directe legate.

[2] *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 385 consideră conjuncții compuse numai grupările alcătuite din două conjuncții (*ca să, ci și*) sau dintr-un adverb relativ și o conjuncție (*cum că*). Toate celelalte grupări sînt considerate locuțiuni conjuncționale.

[3] Vezi ceva mai departe explicația acestui cuvînt.

cîteva dintre cele mai întrebuințate: *cu toate că, de vreme ce, dat fiind că, din moment ce*[1] etc.

7. În ce privește originea, conjuncțiile noastre sînt, aproape toate, latinești. Constatarea nu ne surprinde, dacă ne amintim că fondul lexical de bază și structura gramaticală ale limbii sînt foarte rezistente și că conjuncțiile (la fel cu prepozițiile) țin, datorită naturii lor, atît de fondul principal (ca elemente lexicale), cît și de structura gramaticală (în calitate de elemente ajutătoare sau de legătură). Singura conjuncție sigur nelatinească în listele de mai sus este *ba*, care, la origine, a avut (cum are, în bună parte și astăzi) valoare adverbială[2].

Nu toate conjuncțiile moștenite din latinește au fost conjuncții încă de la început. Astfel *de* (sinonim cu *dacă*) este același cuvînt ca prepoziția *de*[3]. *Ci* apare în limba veche sub aspectul *ce* (la Neculce, regulat așa, deși sîntem aproape de jumătatea secolului al XVIII-lea), care ne dă explicația originii acestei conjuncții: e pronumele relativ *ce*. Pentru a înțelege cum s-a ajuns de la valoarea pronominală la aceea de conjuncție[4], iată un citat din Neculce, unde *ce* nu se referă la substantivul pe care ar trebui să-l înlocuiască, ci la întreaga propoziție precedentă: *Cercatu-s-au Antioh Vodă, cînd au cerut să se căsătorească, pentru o fată și la Constantin Brîncoveanul ... ce nu i s-au trecut* (*ce* înseamnează aici „încercarea de a se căsători cu o fată a lui Brîncoveanu" și are sensul unei conjuncții adversative, sinonime cu *dar, însă*, întocmai ca *ci*, continuatorul lui din limba de astăzi). Tot pronume este, din capul locului, și *însă* (< lat. *ipse*), care însoțea un substantiv (exact ca actualul *însuși*), apoi, cînd sensul propoziției unde apărea era adversativ, a început să fie întrebuințat singur, ceea ce a dus la transformarea lui în conjuncție. Sensul originar de pronume se întrevede și în unele construcții moderne. De pildă: *Orice gînd ai împărate... eu îți zic bine-ai venit. Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierți* (Eminescu), unde partea a doua a citatului înseamnează „în ce privește închinarea însăși" (în opoziție cu celelalte aspecte ale situației). Alte conjuncții provin din forme verbale: *fie* este persoana a III-a singular a verbului *a fi*, iar *ori* a rezultat din *volis*, persoana a II-a singular a indicativului prezent de la *volere* (aspectul latinesc tîrziu al lui *velle* „a voi")[5]. Și foste adverbe

[1] Sînt caracteristice mai ales pentru stilul științific (în sens larg).

[2] Adverb de mod, cu sensul „dimpotrivă", care corespunde lui „nu se poate (să fie așa), nu cred" etc. Conjuncție, *ba* apare atît în frază, cît și în propoziție. De exemplu: *E lung pămîntul, ba e lat...* (Coșbuc); *Cine bea vin, își bea punga și mintea, ba și sănătatea* (Pop).

[3] Mulți lingviști explică altfel conjuncția *de*, iar alții n-o explică de loc.

[4] Situația prezintă mai puține dificultăți în cazul lui *ce*, care, ca pronume relativ, îndeplinește o funcțiune asemănătoare cu a unei conjuncții subordonatoare.

[5] După unii, *ori* ar avea aceeași origine ca *oare* din *deoarece* (vezi mai departe). Puțin probabil.

găsim printre conjuncţiile noastre de astăzi. Este, între altele, cazul lui *şi* (< lat. *sic*).

8. Funcţiuni identice cu ale conjuncţiilor (şi anume ale celor subordonatoare) îndeplinesc şi alte părţi de vorbire. Aşa sînt, mai întîi, pronumele relative : *cine*, *care*, *ce* (cf. şi *oricare*, *oricine*, *orice*), numite astfel tocmai pentru că leagă, în anumite condiţii sintactice, o propoziţie subordonată de regenta ei (exprimă, adică, raporturi sau „relaţii" între două elemente ale frazei).

Exemplele sau citatele ne par de prisos, întrucît sînt la îndemîna oricui.

9. *Ce* se combină cu alte cuvinte pentru a forma conjuncţii compuse şi locuţiuni conjuncţionale, de felul lui *după ce*, *deoarece*, *de vreme ce*, *în timp ce*, *o dată ce*, *din moment ce* ş.a. *Deoarece* şi *de vreme ce* sînt nu numai (aproximativ) sinonime, ci şi formate în acelaşi chip, cum arată primul şi al treilea dintre elementele lor alcătuitoare, care sînt identice. Dar şi elementul deosebitor (*oare* la prima, *vreme* la a doua) diferă, în realitate, mult mai puţin decît pare la prima vedere. Căci *oare* este lat. *hora* (devenit *oară*, cum sună pînă astăzi în *bunăoară*, şi apoi *oare*), aşadar un cuvînt cu sens temporal, întocmai ca *vreme* (din *de vreme ce*). În limba veche (la Neculce, de pildă), această ultimă locuţiune conjuncţională apare sub forma *de vreme că*. Înlocuirea lui *că* prin *ce* s-a produs, probabil, sub influenţa sinonimului *deoarece* (şi a altor locuţiuni formate cu *ce*, de ex. *o dată ce*).

10. Afară de pronume, îndeplinesc funcţiunea unei conjuncţii şi numeroase adverbe (sau locuţiuni adverbiale). Pe primul plan stau adverbele relative *unde*, *cînd* şi *cum*, care, la fel cu pronumele relative, introduc propoziţii subordonate (le leagă de regentele lor). Trebuie puse împreună cu ele *încotro*, sinonim cu *unde* (în sensul de „mişcare spre un loc"), *cît*, care, în alte condiţii sintactice, are valoare pronominală (şi, în consecinţă, capătă forme de gen şi număr), precum şi *oricum*, *oriunde* etc. De ex : *Am să mă duc încotro oi vedea cu ochii*; *Cît a trăit, a muncit zi şi noapte*; *Vine oricînd îl chemi* etc.

Întocmai ca pronumele relative şi conjuncţiile propriu-zise, adverbele relative intră în alcătuirea unor grupări care exprimă relaţia dintre propoziţii, ca : *de unde*, *pînă unde*, *ori (şi) unde*, *de oriunde*; *de cînd*, *pînă cînd*, *ori(şi)cînd*; *de cum*, *precum*, *aşa cum*, *după cum*, *ori(şi)cum*; *dincotro*, *oriîncotro*; *încît*, *întrucît*, *pe cît*, *după cît* ş.a.

11. Între conjuncţii, de o parte, şi adverbele şi pronumele relative, de altă parte, există, însă, din punct de vedere sintactic o deosebire foarte importantă, care nu trebuie neglijată, şi anume : conjuncţiile leagă propoziţiile, dar nu au rol sintactic în nici una dintre propoziţiile pe care

le leagă, pe cînd pronumele și adverbele relative au rol sintactic propriu (de subiect, complement, etc.)[1].

12. În ce privește conținutul conjuncțiilor, constatăm o mare apropiere între ele și prepoziții. Ca și prepozițiile, conjuncțiile au un conținut abstract, căci exprimă raporturi. Acest conținut abstract se realizează în semnificații care depind în foarte mare măsură de context. Așa, de ex., conjuncția *că* poate exprima un raport de obiect direct *(Știe că plouă)*, un raport subiectiv *(Că face sport nu e rău)*, cauzal *(N-a citit, că nu a avut timp)*, consecutiv *(A slăbit, că nu-l mai recunoști)* etc. etc. Foarte rare sînt conjuncțiile care exprimă un singur raport, cum este *deși*, care e totdeauna concesiv.

Această variație semantică a conjuncțiilor explică, în mare măsură, destul de frecventele abateri în folosirea lor.

Foarte frecvent apare *ca să* în locul lui *să* (adică se întrebuințează conjunctivul cu *ca* înainte). Faptul se explică prin aceea că între conjunctivul cu sens final și construcția, tot finală, în care conjunctivul e precedat de *ca* nu există nici o deosebire : *Mă duc la librărie (ca) să cumpăr cărți*. Rezultatul este extinderea sinonimiei acestor construcții și acolo unde nu intervine sensul final. Iată cîteva exemple din limba scrisă[2] : *Nici nu-și are rost ca să măsori cu ea (Adev. Liter.*, 15 nov. 1936, p. 3) ; *va trebui ca să mărim ... (Însemnări Ieșene* II, 3, p. 278) ; *vreți ca să-i inspire ... (Viața Rom.*, ian. 1939, p. 59). Asemenea construcții greșite, mai ales după verbe ca *a vrea (vreau ca să adaug)*, *a putea (pot ca să spun)* sînt foarte frecvente, mai ales în limba vorbită. Această greșeală apărea deja la sfîrșitul secolului trecut. Caragiale a observat-o și a încercat s-o combată caricînd-o *(pot pentru ca să spun*, agravare voită a lui *pot ca să spun*, e foarte frecventă în vorbirea personajelor lui ridicole și inculte), dar, avînd în vedere marea ei răspîndire în limba actuală, s-ar părea că n-a reușit.

Destul de des se întîlnește, mai ales în limba vorbită, *căci* în locul lui *că*. Formula cunoscută din introducerea scrisorilor : *Aflați despre noi căci sîntem sănătoși* ilustrează această greșeală.

Deoarece. Este destul de înrudit, ca sens, dar nu perfect sinonim, cu *fiindcă*, *pentru că* etc. Acestea sînt conjuncții strict cauzale, pe cînd *deoarece* introduce (adică ar trebui să introducă) o propoziție explicativă (asemănătoare cu cele introduse prin *căci*). Nu numai limba vorbită, ci și cea scrisă neglijează această deosebire, ceea ce duce la întrebuințarea lui *deoarece* în locul lui *fiindcă*, *pentru că* etc. De ex. *(trebuie să fim mulțumiți) deoarece domnișoara ... și domnii ...* În ce privește topica propozițiilor care încep cu *deoarece*, se recomandă ca ele să preceadă

[1] Cf. cap. *Pronume*, p. 144.
[2] Cea vorbită este extrem de bogată în apariții de acest fel.

regenta lor, așa cum în franțuzește propozițiile introduse prin *puisque* (echivalentul lui *deoarece*) stau înaintea regentei.

Și. Apare unde nu trebuie sau lipsește cînd e necesar. De ex.: *poetul trimisese o poezie, și a fost publicată aici (Adev. Liter.*, 1 dec. 1935, p. 1); *vizite făcute la instituțiuni, sau în localități, care aveau de scop (Viața Rom.*, iunie 1934, p. 32). Ar fi fost necesar ... *și care aveau* ... Astfel de construcții se întîlnesc rar și se datoresc fie neglijenței, fie, mai rar, cunoașterii insuficiente a limbii.

Pe lîngă greșelile de tipul celor discutate pînă acum și care au o răspîndire generală, se mai pot menționa unele întrebuințări greșite cu caracter oarecum regional, în sensul că apar mai ales în limba literară vorbită și scrisă în anumite regiuni ale țării. Așa sînt:

Decît. În vorbirea (și în scrisul) multor ardeleni și bucovineni, acest adverb cu valoare de conjuncție se întrebuințează ca echivalent al lui *pentru ca*. De pildă: *era cu mult mai obosit decît să fi putut începe o nouă luptă (Adev. Liter.*, 16 iunie 1936, p.2). Este un fel de traducere a construcției germane *viel zu .. als dass (Er war viel zu müde, als dass er einen neuen Kampf beginnen konnte)*.

Pînă cînd în locul lui *pe cînd*: ... *pînă cînd nevoia mea nu e de ordin propriu-zis biologic*. Pare a fi o traducere curioasă a germ. *während* (conjuncție temporală, cu nuanță adversativă). Constituie o caracteristică a vorbirii ardelenilor instruiți, destul de frecventă și în scrisul lor[1].

Ca și în cazul prepozițiilor, folosirea greșită a diverselor conjuncții variază ca vechime, ca răspîndire și, deci, și din punctul de vedere al perspectivelor de evoluție a limbii de la o situație la alta. Mai persistente se dovedesc, ca de obicei, abaterile care într-un fel sau altul contribuie la evitarea unor ambiguități, rezultate de obicei din cumularea de către un singur element lingvistic a unui mare număr de funcții. Așa, de ex.: *să* este înlocuit de *ca să*, pentru că, devenit, în limba contemporană, indice al conjunctivului, vorbitorii simt nevoia unui alt element care să stabilească în mod clar raporturile dintre propoziții, să exprime relațiile de subordonare. Tot așa, prepoziția *de*, întrebuințată în limba română în cele mai diferite situații, este concurată foarte activ de prepozițiile *din* și *de către*, mai clare, pentru că exprimă un număr mai mic de valori.

Abaterile de acest fel, care derivă din necesitatea de claritate, de neechivoc al comunicării sînt cele care au, de obicei, cele mai multe șanse să se impună în cursul evoluției ulterioare a limbii.

[1] Exemplul dat mai sus este luat din lucrarea unui fost profesor de filozofie de la Universitatea din Cluj.

INTERJECȚIA

1. Parte de vorbire neflexibilă, interjecția se deosebește fundamental nu numai de cuvintele flexibile, dar și de cele neflexibile, prin anumite particularități sintactice și semantice.

2. Din punct de vedere sintactic, interjecția se caracterizează prin posibilitatea de a apărea în două situații oarecum opuse, și anume: fie în contexte în care nu are legătură cu restul comunicării, nu se încadrează în structura sintactică a unei propoziții sau fraze (și, în acest caz, se aseamănă cu substantivele în vocativ): *Vai, ce frumoasă priveliște!*, fie în contexte în care constituie o comunicare completă: *Vai! (S-a întîmplat o nenorocire)*.

Interjecția se aseamănă cu vocativul și prin faptul că se rostește cu o intonație specifică și poate apărea singură sau în cadrul unei propoziții (în această ultimă situație, stă fie la începutul propoziției, fie în interiorul sau la sfîrșitul ei, din cauză că, la fel cu vocativul, nu se leagă sintactic de vreo parte a propoziției). „Înrudirea" interjecției cu vocativul se manifestă și prin faptul că ele apar deseori împreună: cînd chemăm pe cineva, alăturăm numelui respectiv o interjecție ori de cîte ori starea noastră psihică are caracterul unei reacții de ordin emoțional sau volițional (*hei, tovarășe!*; *măi, omule!*; *fată, hăi!*). Mai mult decît atît, sînt împrejurări în care interjecția are valoarea unui vocativ, căci servește ca mijloc de a ne adresa cuiva, fără să-i mai spunem numele (și nu numai cînd nu știm cum îl cheamă).

Interjecția se apropie și de forma verbală a imperativului prin unele dintre particularitățile care o apropie de vocativ, și anume prin intonație, considerată oarecum în ea însăși, fără a ține seamă de natura ei, și prin funcțiunea de „adresare" (putem adresa cuiva vorba numai cu ajutorul imperativului unui verb de felul lui *a asculta*, *a veni*, *a spune*, *a zice* etc.). Și întocmai cum vocativul este adesea însoțit de o interjecție, tot așa se petrec lucrurile și cu imperativul, atunci cînd intervine din partea vorbitorului o atitudine de ordin emoțional. În astfel de cazuri, interjecția are rostul să întărească expresia, să mărească valoarea expresivă a vocativului sau a imperativului: *Hei, ascultă!*; *Măi, băiete, vino'ncoa!* etc.

Prin intonație, interjecția amintește de propozițiile interogative și de cele exclamative, nu în sensul că s-ar intona la fel, ci prin simplul fapt al prezenței unei intonații speciale. De altfel, interjecția apare foarte des în construcții interogative și, mai ales, exclamative: stările psihice emoționale și voliționale dau naștere atît întrebărilor și exclamărilor, cît și interjecțiilor.

3. Semantic, interjecțiile exprimă, fără să denumească, stări psihice, emoționale sau voliționale ori evocă prin imitare un zgomot, un sunet

din lumea înconjurătoare. Caracteristica semantică a interjecțiilor o constituie, deci, faptul că ele nu au o funcție denominativă, cum au celelalte cuvinte, ci sînt simple semnale ale stărilor fizice și psihice respective.

Avînd în vedere conținutul lor semantic, se pot distinge:

a) Interjecții care exprimă sentimente, emoții sau senzații: *a*, *ah*, *aoleo* (cu variantele fonetice *auleu*, *auleo*, *olio* etc.), *aș*, *ba*, *bravo*, *de* (și dial. *dă*), *dec*, *ei*, *elei*, *fi(i)*, *fui*, *ha*, *he(he)*, *hec*, *hei*, *hm*, *ia*, *iha (ihai)*, *îra* (și *ăra*), *măi*, *na*, *o*, *of* (și, mai vechi, *oh*), *ptiu*, *teaș*, *uf*, *uiuiu*, *vai*, *valeu* (și *văleu*).

b) Interjecții care exprimă adresarea, chemarea, ordinul, mai puțin numeroase decît celelalte: *alò*, *bre*, *diha*, *fa* (și *fă*), *hai* (și *haide*), *haiti*, *ho*, *huideo*, *mă*, *nani*, *st*, *stop*, *tiva*.

În această categorie se încadrează și interjecțiile cu care chemăm sau gonim animalele. Iată-le pe cele mai cunoscute sau mai frecvente în vorbirea populară: *bîr* (pentru mînat oile), *cea(lă)* (pentru boi), *cic (-cea*, pentru chemat porcii), *ceas* (pentru vaci, la muls), *cîț* (pentru alungat pisica), *cuciu* (și *cuțu*, pentru chemat cîinii), *gîț* și *hăidea* (pentru alungat porcii), *hăis* (pentru boi, cînd li se indică direcția, la fel cu *cea* sau *cealǎ*: primul înseamnă „la stînga", celălalt „la dreapta"), *hi* (îndemn, la mers, pentru cai), *ho* (pentru a opri boii), *nea* (pentru chemat vacile), *pis* (pentru chemat pisicile), *ptru* (pentru oprit caii), *ptruț* (pentru alungat pisicile, în graiurile muntenești), *pui*(*-pui*, pentru chemat găinile), *tio* și *țibă* (pentru izgonit cîinii), *utiu*(*-utiu*, pentru chemat rațele) etc. Unele interjecții din această categorie au caracter onomatopeic, deoarece omul se servește adesea de sunetele pe care le scot animalele, atunci cînd vrea să le strige sau să se apropie de ele. Așa sînt, de ex., *pui-pui*, *utiu-utiu* etc.

Uneori interjecțiile de acest fel reprezintă, de fapt, numele, mai mult ori mai puțin modificate, ale animalelor respective. Astfel *pis* este identic cu partea inițială a substantivului *pisică*, *pui* este același cu substantivul omonim, iar *utiu* este numele raței în limba ucraineană *(ut'a, utka)*. Și alte interjecții din această grupă ar putea avea la bază numele animalelor cărora le sînt adresate, de pildă *cuciu (cuțu)*, existent (sub forma *cucciolo* „cățel") în limba italiană, și *cuzza* (cu înțelesul de „culcușul cîinelui") în graiul italienesc meridional din regiunea Agnone[1].

Și în interiorul primei categorii de interjecții (v. mai sus) apar cuvinte propriu-zise, care și-au pierdut valoarea lor inițială. Unele ca: *bravo*,

[1] Pentru alte interjecții din această categorie care se pot explica la fel, vezi S. Pușcariu, *Despre onomatopee în limba română*, în *Dacoromania*, I, p. 78—79.

ura[1] sînt de origine străină recentă, ca și *alò* și *stop*, care sînt semnale ale unor acte de voință.

Numărul interjecțiilor împrumutate este destul de mare. Împotriva așteptărilor, întemeiate (numai aparent) pe faptul că multe exprimă stări fizice și psihice, așadar conținuturi foarte strîns legate de ființa intimă a omului, interjecțiile sînt supuse împrumuturilor dintr-o limbă în alta, și, de obicei, tocmai acelea care ni se par mai puțin apte de a fi împrumutate. Iată cîteva exemple: *bre* < turc. *bre*; *haide* < turc. *haide*; *na* < slav. *na*; *of* (și mai vechi *oh*) < slav. *oh* etc.

Au căpătat valoare de interjecție și unele substantive, fie sub forma de nominativ singular nearticulat, fie sub forma vocativului (aceasta, în cazul numelor unor ființe supranaturale). De pildă: *halal*! (în limba veche, substantiv cu sensul de „fericire", „binecuvîntare"), *doamne*!, *drace*! ș.a. Deseori aceste cuvinte apar însoțite de o interjecție propriu-zisă (este cazul ultimelor două: *of*, *doamne*!; *ei*, *drace*!) sau de un determinant (*halal de voi*!; cf. *vai de voi*!). Pot deveni interjecții și propoziții întregi: *Doamne iartă-mă* (*Ce, doamne iartă-mă*! *ai mai inventat*).

Aceeași interjecție poate exprima reacții psihice de mai multe feluri: *bre*, de pildă, servește ca mijloc de adresare, deci produs al voinței (*bre, Ioane* ...), și totodată arată mirare, nemulțumire, admirație etc., mai ales repetat (*Bre*! *c-anapoda lucru*!; *Ce vite frumoase, bre*! *bre*!; *Bre*! *bre*! *bre*! *tu ești bun de talpa iadului* ...); *mă* și *măi* sînt unul și același cuvînt, dar primul se întrebuințează numai pentru a adresa cuiva vorba, pentru a-l striga (*Mă*! *n-auzi tu*?; *Mă, Vasile* ...), pe cînd al doilea îndeplinește, pe lîngă această funcțiune (foarte frecventă în graiurile moldovenești: *ascultă, măi omule*!; *dă-mi pace, măi femeie*!), și una asemănătoare cu a interjecțiilor emoționale (*măi*! *măi*! *că tare te-ai mai supărat*; *măi*! *măi*! *ce frumos e băiatul nostru* etc.); *na* se comportă la fel cu precedentele (cf. *na*! *băiete*, alături de *na*! *c-am uitat cartea*).

Și stările psihice exprimate de aceeași interjecție pot fi multiple, cf. *Ah*! *fecior de lele ce mi-ai fost* și *Ah*! *bine-mi pare că vine tata*; *Vai*! *cum mă mai doare* și *Vai*! *cît sînt de mulțumit că te văd* etc. Valoarea unei interjecții se precizează prin context, prin intonație, prin mimică, gesturi etc.

c) Interjecții care imită diferite zgomote și sunete din natură, onomatopee: *boc*, *buf*, *cioc*, *cîrc*, *clanț*, *dang*, *fîș*, *fîț*, *flischi*, *foflenchi*, *fos*, *ghior*, *gîl*, *haț*, *hîrști*, *hîrț*, *hîț*, *hodoronc*(*-tronc*), *hop*, *hopa*, *hor*, *horp*, *huștiuliuc*, *leap*, *leop*, *nihoho*, *pic*, *pîc*, *pîr*, *pîș*, *pleosc*, *poc*, *ropai*, *scîrț*, *sfîr*, *sfor*, *șoldîc*, *șovîlc*, *știobîlc*, *șur*, *teleap*, *tic*(*-tac*), *tr*(*e*)*anca*(*-fl*(*e*)*anca*), *trosc*, *tiu*, *țuști*, *vîj*, *zbîr*, *zbîrn*, *zdup*, *zorn*, *zup*, *zur*, *zvîc*, *zvîr*. Zgo-

[1] Putem adăuga pe *vivat*, sinonim cu *ura*, deși între ele există o deosebire, care face ca primul să fie simțit, în mai mare măsură, drept cuvînt propriu-zis.

motele şi sunetele imitate cu ajutorul acestor interjecţii sînt produse de lucrurile din realitatea înconjurătoare sau de mişcările diverselor părţi ale corpului omenesc. Aşa se explică bogăţia listei date aici, care e departe de a fi completă.

Există interjecţii, mai puţin numeroase, care imită sunete şi zgomote emise de animele[1]. De pildă : *behehe*, *bîz*, *bubu*, *cîr*, *clonc*, *cotcodac*, *coviţ*, *cronc*, *cucu*, *cucurigu*, *gaga*, *groh*, *ham*, *mac*, *miau*, *mîr*, *mor*, *orac*, *ronţa*, *schelălău* etc.

4. Interjecţiile din această categorie au un sens mai precis, deoarece structura lor fonetică imitativă permite să ne dăm seama ce zgomot sau sunet redau. Cu toate acestea, pot apărea în contexte diferite şi cu semnificaţii diferite, pentru că acelaşi zgomot poate fi asociat cu acţiuni sau obiecte foarte deosebite. Astfel, de ex., *trosc* nu are acelaşi sens în *Trosc! s-a rupt scaunul* şi *Trosc! două palme!*

5. Interjecţiile onomatopeice servesc frecvent ca bază de derivare. Se creează mai ales verbe, de obicei cu ajutorul unor elemente speciale (*-n-*, *-ă-*, *-î-*), care se interpun între interjecţia respectivă şi finala verbală, aproape totdeauna *-i* (ceea ce înseamnează că marea majoritate a verbelor aici în discuţie aparţin unui anumit tip flexionar). De pildă: *ciocni*, *clănţă(n)i*, *cotcodăci*, *coviţăi*, *fîşîi*, *grohăi*, *hămăi*, *mieuna*, *pocni*, *ronţăi*, *sfîrîi*, *trăncăni* etc.

Verbele de origine onomatopeică sînt, în limba română, foarte numeroase. Mai puţin frecvente sînt substantivele derivate (de cele mai multe ori, prin intermediul verbului) de la onomatopee : *bubuit*, *pocnet*, *mieunat*, *croncănit* etc.

Mai rar servesc ca bază de derivare interjecţiile din prima categorie : *a se văicări*, *a ofta*, *oftat*, *ah(-uri)*, *of(-ul,-uri)* etc.

6. Interjecţiile onomatopeice se deosebesc de celelalte şi prin faptul că se încadrează destul de des în structura sintactică a propoziţiei în care apar. În acest caz, ele pot avea rol sintactic de predicat : *pupăza zbîrr! pe gard*; *Şi deodată trosc! pleosc! două palme*. În asemenea situaţii, onomatopeea ţine locul unui verb, sugerînd, prin zgomotul pe care îl imită, acţiunea pe care o însoţeşte. Poate avea şi rol de complement, de cele mai multe ori, direct sau modal: *A auzit clar poc! poc! în uşă*; *A căzut*

[1] Imitaţia este, de obicei, foarte aproximativă (şi nu numai la această grupă de interjecţii). Lucrul se explică prin deosebirea dintre sunetele (şi zgomotele) „naturale" şi sunetele articulate (ale vorbirii omeneşti) : acestea din urmă nu pot imita pe cele dintîi decît cu o mare aproximaţie. Astfel, pentru a da un singur exemplu, cîntecul cocoşului, care este, evident, acelaşi pretutindeni, apare în româneşte sub forma *cucurigu*, pe cînd în franceză sună *coquerico*, iar în germană *kikeriki*. Modul de redare depinde foarte mult de sistemul fonologic al limbii respective.

hodoronc! tronc! pe capul lor. În acest caz, onomatopeea este echivalentul unui substantiv sau al unui adverb.

Integrîndu-se în structura sintactică a unei propoziții, onomatopeele se substituie unui verb sau substantiv, prezent în mintea vorbitorului, lucru clar dovedit prin faptul că interjecțiile capătă, în această situație, regimul sintactic al cuvîntului căruia i se substituie. În exemplele de mai sus, *zbîrr!* e intranzitiv și cere un complement de loc, ca și *a zbura*, iar *trosc!* cere un complement direct, ca și *a da*. În asemenea situații, interjecțiile pot avea determinări.

7. Dintre celelalte categorii de interjecții se încadrează în structura propoziției și au determinante *hai(de)*, care, datorită conținutului semantic și frecvenței, a fost apropiat de un imperativ și a căpătat chiar desinențe verbale: *haidem (haideți) acasă!* și interjecțiile *halal*, *vai* și *bravo*, care apar, în construcții oarecum fixe, cu compliniri: *halal de voi!*, *vai de ei (de noi* etc.)! *bravo lui (vouă* etc.)! De această dată, încadrarea interjecțiilor într-o structură sintactică se realizează prin prezența determinanților (interjecția avînd rolul de element regent).

CONCLUZII

I

Considerînd ca termen de comparație, pentru faza actuală a românei contemporane, româna din anii 1930—1940, ale cărei trăsături au fost relevate într-o serie de lucrări generale, putem stabili, pornind de la constatări sumare, întemeiate pe lecturi obișnuite (fără a avea, deci, date statistice, deși ar fi de dorit să le avem), unele particularități ale limbii actuale.

Prima observație pe care o putem face este că, în anii din urmă, limba română a rezolvat o serie de oscilări formale la unele clase de substantive. Este cazul formelor duble de plural feminin la substantivele de tipul *școală* (pl. *școale — școli*), *stradă* (pl. *strade — străzi*), *coală* (pl. *coale — coli*), *boală* (pl. *boale — boli*), *coadă* (pl. *coade — cozi*), care, în limba română literară actuală, s-au stabilizat la desinența *-i*.

Ne găsim în acest caz în fața unei tendințe semnalate mai demult[1]: aceea de trecere a unor substantive de la forme de plural în *-e* la forme în *-i*. Această tendință a acționat și în alte epoci ale limbii române; comparînd formele de plural din limba secolelor al XVI—XIX-lea cu cele actuale, întîlnim forme ca *talpe*, *aripe*, *săgete*, *porunce*, *barbe* etc., azi definitiv trecute la *tălpi*, *aripi*, *săgeți*, *porunci*, *bărbi*. Tendința de a avea la feminin forme de plural în *-i* se extinde astăzi chiar la substantive ca *telegramă* — pl. *telegrame*, *înghețată* — pl. *înghețate*, *mahala* — pl. *mahalale*, *limonată* — pl. *limonate*, care se întîlnesc în limba vorbită cu formele de plural *telegrămi*, *înghețăți*, *mahalăli* (și *măhălăli*), *limonăți*, forme evitate însă de limba literară. Formele în *-i* au avantajul că sînt mai clar diferențiate de formele de singular, prin mai mulți indici morfologici. Concluzia de ordin structural care se desprinde din aceste constatări este că româna preferă forme de număr clar diferențiate. Dacă ne gîndim, pe de altă parte, că extinderea desinenței *-i* duce, în cazul unor substantive feminine, la confuzia cu substantivul masculin corespunzător (cf. *niște*

[1] Vezi *Bul. „Al. Philippide“*, V, 1938, p. 159.

învățătoare > *niște învățători)*, înțelegem că opoziția de gen este în română mai puțin importantă decît aceea de număr.

O situație asemănătoare apare și la pluralul substantivelor neutre. Și aici s-au rezolvat unele oscilații între forme duble : *nucleuri — nuclee, hipodromuri — hipodroame, aerodromuri — aerodroame, reveruri — revere*, de obicei în favoarea desinenței *-e* : *nuclee, hipodroame, aerodroame, revere*. Desigur, nu se poate vorbi de o tendință generală de părăsire a desinenței *-uri* la substantivele neutre; o serie de substantive păstrează desinența *-uri* sau își păstrează formele duble : *corpi — corpuri, timpi — timpuri, chibrituri — chibrite, contacturi — contacte, ghișeuri — ghișee*[1]. Ceea ce trebuie remarcat este că, la multe dintre substantivele cu formă oscilantă (în majoritatea lor, neologisme), unificarea s-a efectuat în direcția desinenței *-e*. Uneori cele două forme de plural au primit sensuri deosebite : *rapoarte* „acte oficiale" — *raporturi* „relații", *resorturi* „mecanisme" — *resoarte* „secții (administrative)" *(resoartele de specialitate)*.

La pluralul substantivelor neutre apare și altă problemă : specializarea unor forme de plural în domenii limitate. O serie de substantive neutre au, alături de forma în *-e*, și o formă în *-i* (masculină) : *hexametru — hexametre, hexametri*; *robinet — robinete, robineți*; *exploziv — explozive, explozivi*; *compus — compuse, compuși*.Se observă că formele masculine sînt întrebuințate astăzi frecvent în limbajul științific și tehnic *(condensatori, curenți, cristali)* cu sensuri specializate. Formele în *-e* au rămas, în general, în limba comună, cu sensuri largi, general cunoscute.

Cîteva observații în legătură cu genul. După cum se știe, limba noastră are o categorie de substantive mobile. În româna literară actuală se observă tendința către invariabilitate la substantive care desemnează profesii sau titluri, deținute pînă de curînd numai de bărbați; deș astăzi poate obține asemenea funcții și femeia, substantivele respective nu și-au creat o formă feminină : *ministru, vatman, milițian, forjor*. Pentru a indica sexul feminin al persoanei care exercită aceste funcții se folosește un procedeu sintactic, alăturarea cu substantivul *femeie* : *femeie-ministru, femeie-forjor, femeie-milițian*. Limba populară reacționează împotriva acestei tendințe literare și își creează forme prin derivare : *vătmăniță, milițiancă, sudoriță*, care pătrund treptat și în literatură. Sufixul *-iță* capătă astfel o întrebuințare mai largă în formarea femininului (pînă acum el era folosit, mai ales, la formarea diminutivelor). Acestui sufix i se opune „sinonimul" *-ă* : *avocat — avocată, inginer — ingineră, arhitect — arhitectă*, întrebuințat în limba literară în concurență vădită cu *-iță*, popular (cf. *inginer — inginerită, ingineră*).

[1] *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, Buc., 1965 recomandă *chibrituri*, dar *contacte* și *ghișee*.

Problemele flexiunii cazuale aduc în discuţie situaţia substantivelor nume de persoane individualizate (aşa-numitul gen personal). Substantivele nume de persoane masculine individualizate, numele proprii, îşi formează genitiv-dativul altfel decît substantivele apelative : *lupului* — *lui Ion* (azi şi numele de familie ; pînă în secolul al XIX-lea, însă, numele de familie avea un genitiv-dativ sintetic : *Bălcescului*). Tipul analitic de construire a genitiv-dativului cîştigă, evident, teren ; numele feminine, care formau genitiv-dativul sintetic, trec şi ele, după cum am văzut, la tipul analitic : *lui Maria*, *lui Ana*[1]. Se poate, deci, vorbi în româna contemporană de o tendinţă de unificare a procedeelor de formare a genitivului numelor proprii de persoană.

Şi în ce priveşte vocativul sînt de făcut cîteva observaţii. După cum se ştie, limba română a conservat vocativul latinesc masculin în *-e* şi, pentru echilibrarea sistemului, a introdus un vocativ şi în declinarea feminină, împrumutîndu-l din slavă *(Alexandro! bunico!)*. În plus, ea şi-a creat şi alte forme de vocativ cu mijloace proprii : substantivele feminine terminate în *-ia* au căpătat un vocativ în *-ie (Marie!)*, iar la cele masculine, pe lîngă forma în *-e*, a apărut o nouă formă de vocativ, în *-ule* : *Radule*! *Neagule*! *Ionescule*! ; *ticălosule*!, *prostule*!. Nu mai e cazul să mai adăugăm forme dialectale de vocativ, precum *mămăi* (=*mamă — hăi*), *moşuleu (moşule — hău!)*. Faţă de această multiplicitate de forme ale vocativului românesc, pe care le întîlnim în limba vorbită, limba literară reacţionează printr-o tendinţă contrarie : ea întrebuinţează, cu valoare de vocativ, formele de nominativ. Este semnificativă extinderea de care se bucură în limba cultă forme de nume proprii ca *Maria*! *Ana*! *Sandu*! sau apelative ca *tovarăşi*!, întrebuinţate în exclamaţii cu valoare de vocativ. Mai mult decît atît, forma de nominativ singular pare să fie simţită azi mai distantă (şi chiar mai condescendentă) decît vocativul. *Tovarăşul profesor*! pare unora mai puţin familiar decît *tovarăşe profesor*, pentru că formele de nominativ se întrebuinţează, ca vocativ, mai ales în apelul de la depărtare, faţă de persoane necunoscute. S-ar putea vorbi, deci, de un vocativ de „distanţă" identic ca formă cu nominativul.

Cîteva cuvinte în legătură cu articularea substantivelor. Există în limba română o serie de nume de localităţi cu formă de plural : *Bucureşti*, *Galaţi*, *Iaşi*, *Ploieşti*, care primesc articolul plural masculin : *Bucureştii*, *Galaţii*, *Iaşii*, *Ploieştii*. Acest tip de articulare este astăzi pe cale de dispariţie : cu excepţia unor construcţii închegate, de felul *Bucureştii Noi*, *Calea Bucureştilor*, numele de mai sus primesc articol de singular : *Bucureştiul*, *Galaţiul*, *Iaşul*, *Ploieştiul*. Nu este greu de înţeles motivul

[1] Chiar şi *lui tovarăşa profesoară*.

unei asemenea transformări morfologice: a fost pusă de acord forma toponimicului cu sensul lui de singular.

Dificultăți morfologice de articulare provoacă neologismele terminate în vocală, de felul lui *cinema* (cu -*a* accentuat) sau *radio*, *studio*, *zero*, *verso* (terminate în -*o* neaccentuat). Aceste substantive fac excepție de la sistemul morfologic românesc: *cinema*, pentru că, deși se termină în -*a*, nu este un substantiv feminin (cf. *sarma*), ci unul neutru, iar *radio*, *studio*, *zero*, *verso*, pentru că, terminîndu-se în *o* neaccentuat, n-au putut primi un -*u*, ca în cazul lui *tablou*, *cargou*, *lingou*, *trusou* (fr. *tableau*, *cargot*, *lingot*, *trousseau*), care au putut fi astfel articulate. De aceea, pentru a rezolva această inconsecvență a sistemului, limba literară, în situațiile în care substantivul trebuie să fie articulat, a înlocuit pe *cinema* prin *cinematograf*, iar pe celelalte le-a asimilat substantivelor terminate în -*o* accentuat, creînd astfel un tip morfologic aparte, singurul tip de substantiv care-și schimbă locul accentului după cum are sau nu articol: *radio* — *radióul*, *studio* — *studióul* etc. Fenomenul s-a extins, prin forța lucrurilor, și la formele de plural nearticulate: *radióuri*, *studióuri* etc.

Pronumele este o categorie care pune o serie de probleme în limba română actuală.

La persoana a III-a singular, alături de pronumele *el* își face loc pronumele *dînsul*, compus al lui *îns*[1]. Acest pronume se folosea, mai întîi, numai în construcții prepoziționale, obișnuite în Moldova: *la dînsul*, *pe dînsul*. Generalizat în limba literară, el și-a lărgit capacitatea de utilizare sintactică și la nominativ, iar, în vremea din urmă, și la genitiv-dativ, devenind pe deplin paralel cu *el*. S-a ajuns astfel la două pronume de persoana a III-a, *el* și *dînsul*, și pentru a le diferenția, limba a îndreptat pe *dînsul* spre valori de politețe. *Dînsul* are astăzi, pentru o mare parte dintre vorbitori, sensul unui pronume de politețe, echivalent cu *dumnealui*, care, uzat, a început să-și piardă valorile reverențiale (*dumnealui* apare astăzi și ironic).

Pronumele de identitate (sau de întărire) are o flexiune complicată variind după gen și număr: *eu însumi* (masc.), *eu însămi* (fem.), *noi înșine* (masc. plural), *noi însene*, *ei înșiși*, *ele înseși* etc. Această varietate de forme, limba vorbită tinde (limba literară încă nu a acceptat-o) s-o înlocuiască printr-o formă unică *însăși* sau, mai rar, *însuși* (*eu însăși*, *tu însăși* etc.), simplificînd astfel flexiunea. De fapt, acest pronume are o existență mai mult literară; vorbirea populară folosește în locul lui adjectivul *singur* (*eu singur*) sau adverbul *chiar* (*chiar eu*).

[1] Un procedeu pe care l-a folosit și italiana în cazul *egli* — *esso*, dar *esso* a căpătat altă direcție de evoluție.

În sfîrşit, pronumele posesiv oferă fapte demne de menţionat. În limba actuală se observă o dezvoltare a întrebuinţării pronumelui posesiv *său* în detrimentul formei personale cu valoare posesivă *lui*. Fenomenul se explică prin tendinţa de a evita pe *lui*, care pare popular. Consecinţa este că *său* devine, astfel, un element stilistic mai „cult", care a început să aibă valori de politeţe: *cartea sa* pare mai reverenţios decît *cartea lui*. Despre un profesor sau despre o persoană pe care o respectăm în mod deosebit sîntem mai degrabă tentaţi a folosi, în vorbire, pronumele *său* decît *lui*, marcînd astfel şi prin pronumele posesiv respectul cuvenit.

Şi în domeniul flexiunii verbale apar o serie de transformări caracteristice românei actuale. Sînt de semnalat mai întîi trecerile de la o conjugare la alta; între acestea, cea mai importantă este confuzia de afixe dintre verbele în *-ea* şi cele în *-e*: a *dispărea* > *a dispare*, *a plăcea* > *a place*, *a scădea* > *a scade*, *a rămînea* > *a rămîne*, *a ţinea* > *a ţine*, *a umplea* > *a umple*, ultimele trei, definitiv acceptate de limba literară, precum şi *facem* > *făcem*, *bateţi* > *băteţi*, *a bate* > *a bătea*, *a face* > *a făcea*, respinse de limba literară; este interesant de observat însă că, chiar în pronunţarea literară, forma de pers. a II-a pl. a acestor verbe, atunci cînd sînt urmate de un pronume personal neaccentuat enclitic, este frecvent accentuată pe desinenţă, la fel cu formele conjugării în *-ea*: *dúceţi*, dar *ducéţi-vă*, *úmpleţi*, dar *umpléţi-vă*.

Mai există, însă, în morfologia românească, şi alte verbe cu forme duble. Astfel sînt: *a curăţa* — *a curăţi*, *a datora* — *a datori*, uneori cu mici diferenţe de sens: *a(se) îngrija* „a se nelinişti" — *a îngriji* „a avea grijă". În cadrul neologismelor, asemenea forme apar şi mai evident: *a prefera* — *a preferi*, *a succeda* — *a succede* etc. În general, în aceste cazuri, limba literară pare a alege formele corespunzînd tipului flexionar al verbelor în *-a*: *a prefera*, *a succeda*, *a curăţa*, *a datora*.

Altă problemă a flexiunii verbale româneşti actuale este aceea a sufixelor de prezent *-ez* la verbele în *-a* şi *-esc* la verbele în *-i*. Se conturează, treptat, o tendinţă de renunţare la aceste sufixe. Alături de *bănuieşte*, *destăinuieşte*, *bombăneşte*, apar *bănuie*, *destăinuie*, *bombăne*; alături de *se conformează*, *consemnează*, *disperează*, *alochează*, *ignorează* îşi fac loc *se conformă*, *consemnă*, *disperă*, *alocă*, *ignoră*. Uneori s-a ajuns la diferenţe de sens între cele două serii de forme: *acord* (*a acorda* atenţie) — *acordez* (un instrument muzical).

În domeniul adverbului trebuie semnalate cîteva fenomene contradictorii. Unul dintre acestea este extinderea întrebuinţării unor adverbe care, pînă de curînd, apăreau mai ales în limba vorbită. Se observă, de mai multă vreme, înlocuirea frecventă a lui *astfel* prin *aşa* în construcţii conjuncţionale *(aşa încît, în aşa fel încît* în loc de *astfel încît)*: *atingînd probleme de principiu ... în aşa fel, încît să constituie un ajutor efectiv*; *a vorbit cu multă raţiune, aşa încît i-am dat dreptate*. Această înlocuire

20 — c. 4174

apare adesea şi cînd adverbul are valoare modală, de obicei însă în interiorul frazei, sau la început, unde *astfel* face legătura cu ideea din propoziţia precedentă.

Adverbul *numai* este tot mai frecvent înlocuit de *doar* : *la o săptămînă doar după aceea*; *doar cărţi să avem*; *apare doar silueta lor* etc. Şi acest fenomen îşi are originea în limba vorbită, se pare din anumite regiuni ale ţării.

Dimpotrivă, în alte cazuri, o serie de adverbe sînt înlocuite prin construcţii circumstanţiale, alcătuite din prepoziţie şi substantiv. S-a atras atenţia, bunăoară, asupra tendinţei de a înlocui adverbul *exclusiv* prin construcţia *în exclusivitate (această problematică aparţine în exlusivitate ...)* pusă în circulaţie de limbajul comercial[1]. Se mai pot cita *cu atenţie* în loc de *atent*, *cu subtilitate* în loc de *subtil (urmărind cu atenţie bibliografia*; *este suprins cu multă subtilitate de autor*), *cu hotărîre* pentru *hotărît (ţărănimea a urmat cu hotărîre calea arătată de partid)*, *cu necesitate* pentru *necesar*, *cu fermitate* pentru *ferm*. Asemenea construcţii apar în limba literară şi au o nuanţă stilistică elevată, mai accentuat emfatică decît adverbul singur. Este vorba de o dilatare expresivă a adverbului, pe care o întîlnim şi în alte cazuri, în aspectele emfatice ale limbii (limbaj retoric); cf., de pildă, singtama *în mod* + adjectiv : *în mod cinstit*, *în mod permanent*, în loc de *cinstit*, *permanent*. Şi aici este vorba de o relevanţă stilistică, dar sintagma a căpătat astăzi o circulaţie mare şi apare chiar în vorbire.

Trebuie semnalată, de asemenea, apariţia unor construcţii noi cu valoare verbală, care au căpătat o largă întrebuinţare în limba actuală : *a da randament*, *a da în folosinţă* (despre noile locuinţe), *a transpune în viaţă (în fapt)*, *a ridica problema*,*a crea condiţii*, *a ridica nivelul*, *a lua pauză*, *a da (o înaltă) apreciere* „a preţui", *a trasa (ca) sarcină*, *a organiza munca (lucrul)*, *a se înscrie la cuvînt*, *a veni în întîmpinare* etc. Ele aparţin, îndeosebi, limbajului politic : *a pune (a ridica) problema*, *a trasa (ca) sarcină*, *a crea condiţii (tineretului studios i s-au creat condiţii noi de viaţă şi de învăţătură)*, *a da o înaltă apreciere (Congresul ... a dat o înaltă apreciere muncii perseverente şi multilaterale desfăşurate*, Scînteia, XXIX, 4872) sau tehnic *(a da în folosinţă*, *a organiza munca*), dar au căpătat o circulaţie largă în limba comună. Aceste expresii verbale recente au îmbogăţit posibilităţile sintagmatice (şi expresive) ale limbii române. Pentru limba vorbită actuală, merită să fie menţionată aici şi tendinţa, contrarie, de a contrage o serie de expresii verbale într-un singur cuvînt : *a prezenta o comunicare* > *a comunica*, *a face un referat* > *a refera*, *a da rebuturi* > *a rebuta*, *a da un impuls* > *a impulsiona*, *a face*

[1] Iorgu Iordan: *Limba română*, XI (1962), 1, p. 15–16.

un conspect > a conspecta, ba chiar şi *a face lectură > a lectura, a trage concluzii > a concluziona*.

Merită a fi relevate de asemenea unele modificări privind folosirea infinitivului şi a gerunziului. În acest domeniu se manifestă influenţa unor construcţii de origine literară, chiar străină. Este vorba de extinderea construcţiilor cu prepoziţii ale infinitivului, care capătă în limba actuală o întrebuinţare tot mai largă. Dacă acum cîteva decenii infinitivul apărea construit mai ales cu prepoziţiile *de*, *pentru* : *înceta de a mai vorbi*; *s-a ridicat pentru a vorbi*, astăzi îl întîlnim, adeseori, după prepoziţiile *la*, *în*, *prin* : *autorul se limitează la a alege două teme*; *s-a specializat în a experimenta ...*; *merge pînă la a contesta adevărul*; *sfîrşeşte prin a spune*, ceea ce nu corespunde structurii sintactice româneşti, care cere după prepoziţie un substantiv *(se limitează la alegerea*; *s-a specializat în experimentarea ...*; *merge pînă la contestarea ...* etc. De altfel, unele dintre aceste construcţii infinitivale pot fi înlocuite prin gerunziu *(sfîrşeşte spunînd*; *s-a specializat experimentînd*). Folosirea în aceste cazuri a infinitivului se datoreşte tendinţei, adesea voite, de a deosebi exprimarea literară de structura generală a limbii comune.

În ce priveşte gerunziul, se observă extinderea folosirii lui. A crescut îndeosebi întrebuinţarea atributivă a gerunziului (model francez) în construcţii ca : *trebuie să fi răsunat un cîntec vorbind despre moartea unui cioban*; *limba literară este o realizare superioară sintetizînd posibilităţile de exprimare ale limbii întregului popor*. Şi acestea sînt construcţii exclusiv literare. O răspîndire mai largă are construcţia în care gerunziul se substituie unei propoziţii : *răscoala a început în nordul Moldovei, din satul Flămînzi, cuprinzînd apoi centrul Moldovei şi extinzîndu-se în toată ţara*; *a murit în* 1872, *fiind îngropat la mînăstirea Soveja*.

O serie de schimbări a suferit în ultima vreme sistemul relaţiilor sintactice exprimate prin prepoziţii, conjuncţii, pronume şi adverbe relative, în sensul că locul unora îl iau altele.

Se observă, de mai multă vreme, mai ales în scris, tendinţa de a înlocui o prepoziţie prin alta. Limbajul folosit în comerţ a popularizat, încă de acum cîteva decenii, construcţii ca *materiale din fier, produse din lapte, preparate din carne*, în care *din* înlocuieşte pe *de*. Fenomenul în discuţie nu este nou[1]. Azi însă tendinţa se extinde : prepoziţia *de* este înlocuită şi în alte cazuri (de exemplu, în construcţiile atributive cu sens de destinaţie : *articole pentru sport, carne pentru gătit*). Şi aici se petrece un fenomen similar : prepoziţia *pentru*, folosită pînă acum în exprimarea raporturilor circumstanţiale (scop, cauză, relaţie), intră în construcţii atributive *(articole pentru sport)*, lărgindu-şi astfel funcţiile în urma sinonimiei.

[1] Vezi p. 284 şi urm.

Se manifestă, așadar, sub ochii noștri, o tendință de r e i n t e r p r e t a r e s e m a n t i c ă a unor prepoziții, mai ales a prepozițiilor frecvent întrebuințate *(de, pe)*, o apropiere a construcțiilor completive de cele atributive, adică, în realitate, o unificare a procedeelor de alcătuire a construcțiilor prepoziționale cu același sens. Tendință spre claritate? Poate. Mai degrabă, însă, putem vedea în aceste cazuri desfășurarea procesului de înnoire, de la o epocă la alta, a prepozițiilor. Asemenea înlocuiri sînt rezultatul analizei întreprinse de cei care scriu sau vorbesc: ei socot, în urma unui examen comparativ, că prepoziția întrebuințată nu corespunde construcției și o înlocuiesc.

Construcțiile de acest fel se răspîndesc prin limba literară și, mai ales, prin literatură. Iată-le bunăoară, în paginile *Luceafărului*: *m-am uitat o secundă prin geam* (V, 8(91), p. 11); *alții se pregătesc pentru drum* (id., p. 9) sau ale *Gazetei literare*: *și-s beată de frumos și taine grave / Cînd trec prin cîmp, chemînd în patru vînturi ploaia* (IX, 14(421), p. 4). Exemplele fac parte din scrieri în proză și în versuri. Potrivit celor arătate mai înainte, tinerii scriitori care au așternut pe hîrtie aceste construcții nu-s mulțumiți cu posibilitățile de construire oferite de limba comună: *m-am uitat o secundă pe geam*; *alții se pregătesc de drum*; *cînd trec pe cîmp*.

Analiza semantică a elementelor gramaticale care exprimă relații sintactice duce, în expresia literară, la crearea unei opoziții între construcții prepoziționale culte (precizate semantic și clare, din punct de vedere funcțional) și construcții prepoziționale comune, întrebuințate de obicei în limba vorbită (adeseori polisemantice, avînd multiple funcțiuni). De exemplu, *despre* și *de* în funcție de prepoziții ale complementului care arată obiectul unei discuții, după verbe ca *a vorbi*, *a scrie*, *a spune*, sau locuțiuni sinonime ale acestora, apar, de mai multă vreme, într-o asemenea concurență: *despre* pare literar, cult, deci mai „înalt" stilistic decît *de*, considerat element de limbă vorbită. Într-adevăr, *de* apare frecvent în vorbire.

În aceste împrejurări, a apărut tendința de a evita, în construirea complementului care arată obiectul discuției, prepoziția *de*. Iată cîteva exemple: *Nu vorbeam numai despre ei ... Era vorba despre viața care va veni după aceea* (*Gaz. Lit.*, IV, 17 (424), p. 3); *Pentru că nu putem vorbi aici despre toți interpreții* (*Lucf.* V, 7(90). Nu este vorba aici de greșeli, ci de o anume preferință și de cauzele care o determină. *Despre* a devenit în astfel de construcții o prepoziție specifică stilului solemn al limbii literare.

După cum vedem, întrebuințarea elementelor prepoziționale pune probleme stilistice și gramaticale complexe.

În domeniul conjuncțiilor se observă, dimpotrivă, tendința de simplificare a elementelor conjuncționale. Aceasta se manifestă mai ales

prin confundarea procedeelor conjuncționale cu funcții diferite sau prin trecerea unor conjuncții din planul limbii vorbite obișnuite în planul literar. O confuzie des întîlnită în limba vorbită actuală este aceea dintre *ca să* și *să*, în funcție completivă directă sau subiectivă: *așteaptă ca să plec*; *este necesar ca să vină*, în loc de *așteaptă să plec*; *este necesar să vină*. Confundarea apare în mare măsură, după verbele cu sens modal și aspectual: *vreau ca să spun*; *nu poate ca să facă*. Uneori, asemenea construcții greșite ne întîmpină și în scris, dar domeniul lor de existență este, în special, limba vorbită. Fenomenul se explică printr-o analogie de funcție sintactică: conjunctivul introdus prin *să*, avînd deopotrivă funcție completivă directă și funcție finală *(aștept să vină*; *mă duc să cumpăr o carte)* și putînd fi introdus în funcție finală și prin *ca să*, și-a extins această construcție și în funcție completivă directă. Și aici intervine, însă, o tendință de analiză a conjuncției: *ca să* marchează mai bine raportul de dependență decît *să*, care, apărînd întotdeauna alături de forma conjunctivului, este simțit mai mult ca marcă a conjunctivului decît ca element de legătură.

O serie de construcții conjuncționale se simplifică sub influența limbii vorbite. Adeseori întîlnim în scrisul actual întrebuințată conjuncția *ca* + conjunctivul în locul altei conjuncții compuse: *pentru ca* + conjunctivul, al cărei sens final este mai pregnant (prepoziția *pentru*, care apare în compunerea conjuncției, exprimă și ea destinația, finalitatea): *ca odihna să fie mai plăcută, se organizează seara spectacole distractive* în loc de *pentru ca odihna să fie mai plăcută, se organizează seara spectacole distractive*.

În sfîrșit, sînt de semnalat unele „locuțiuni" conjuncționale și prepoziționale recent apărute. Dintre cele prepoziționale se pot cita: *față de* (în comparații: *se va produce o cantitate dublă de legume față de anul trecut*), *pe linie de* (în construcții de complement sau atribut specificativ: *am primit o sarcină pe linie de sindicat*; *ședință pe linie de catedră*). Dintre grupările conjuncționale, trebuie amintite *indiferent că* (cu funcție concesivă): *autorul a fost un talentat scriitor, indiferent că a fost și om de teatru*; *pe măsură ce* (temporal-modală), care a luat o mare extindere: *văpaia mărturisea despre obîrșia tehnică, pe măsură ce se înălța pe firmament*; *așa cum* (în loc de *după cum*) în comparații (*mă port cu el așa cum se poartă și el cu mine*); *din moment ce* (temporal-cauzal): *este bolnav, din moment ce nu vine la școală*; *cîtă vreme* (*întrebarea n-are rezolvare, cîtă vreme nu cunoaștem condițiile*). În general, aceste construcții, care nu sînt prea recente, dar devin tot mai frecvente, au o origine literară; ele provin din limbajul politic sau beletristic, de unde s-au răspîndit prin limba vorbită de intelectuali.

Inovaţiile din limba română actuală sînt, în general, rezultatul a două tendinţe contrarii. Prima porneşte din limba oamenilor cultivaţi şi constă în evitarea construcţiilor obişnuite în limba vorbită; ea caută a da stilului o configuraţie deosebită, înaltă.

O serie de fapte sînt produsul acestei tendinţe. Se pot menţiona aici evitarea reflexivului pasiv în favoarea pasivului perifrastic (*la 1 februarie a fost deschisă şcoala de calificare*; *astăzi va fi votată legea pensiilor* în loc de *la 1 februarie s-a deschis şcoala de calificare*; *astăzi se va vota legea pensiilor*), a cărei cauză constă tocmai în dorinţa de claritate, folosirea mai frecventă a pronumelui posesiv *său* în locul lui *lui*, substituirile unor prepoziţii prin altele (*carne pentru gătit* în loc de *carne de gătit*, *era vorba despre tine* în loc de *era vorba de tine*), sau folosirea prepoziţională a infinitivului.

Prin aceste fenomene, limba actuală se „literarizează", îndepărtîndu-se de limba vorbită comună, într-un plan stilistic superior, dar artificial. În asemenea condiţii se dezvoltă aspectul e m f a t i c al limbii române actuale.

Cealaltă tendinţă porneşte de jos şi se manifestă prin pătrunderea în limba literară a unor construcţii de limbă vorbită. Apariţia lui *doar* în locul lui *numai*, a lui *aşa* în locul lui *astfel*, reducerea unor instrumente conjuncţionale si prepoziţionale (*ca să* în loc de *pentru ca să* final, *în ceea ce priveşte* devenit *în ce priveşte*), folosirea ca element invariabil a pronumelui relativ : toate acestea sînt fenomene care vădesc o anumită tendinţă de simplificare (în direcţie populară) a structurii literare româneşti actuale.

Aceste două categorii de inovaţii ale limbii române actuale dovedesc că circulaţia dintre planul limbii vorbite şi cel al limbii literare este astăzi mai puternică decît în trecut.

Sub ochii noştri se desfăşoară, pe de o parte, literarizarea limbii vorbite în urma pătrunderii, prin limbajul social-politic sau prin limbajul publicistic (presă, beletristică) cu mare răspîndire în viaţa zilnică, a unor construcţii literare. Acţiunea de culturalizare a oamenilor muncii, cartea, şcoala, radioul, care au pătruns azi în cele mai îndepărtate sate ale ţării, contribuie activ la răspîndirea elementelor literare ale limbii române actuale. Pe de altă parte, însă, îşi fac loc în limba actuală comună o serie de forme şi de construcţii populare. Ele sînt, în special, rezultatul accesului oamenilor simpli la cultura socialistă a vremii noastre. Prin activitatea politică şi sindicală, prin participarea unor categorii largi de oameni ai muncii la conducerea obştească a ţării, s-a dat cuvîntul, în vorbire şi în scris, omului din popor, muncitorilor din uzine şi de pe ogoare. Ei au adus cu dînşii limba pe care o vorbesc, limba populară.

Trăsăturile specifice ale limbii române actuale, oricît de diferite ar apărea ele în urma unei analize mai detaliate, își datoresc existența aceleiași cauze: viața nouă a poporului român.

II

Discutarea diverselor probleme de morfologie a limbii române contemporane impune constatarea prezenței în lingvistica noastră — care cunoaște după 1944 (mai precis, după 1950) o mare dezvoltare — a două preocupări centrale: c u l t i v a r e a l i m b i i ș i î m b o g ă ț i r e a ș i p r e c i z a r e a t e o r i e i g r a m a t i c a l e. Un mare număr de studii sînt consacrate acestor două teme, și multe dintre ele se caracterizează printr-o abordare și o viziune nouă a faptelor, care derivă, în mod firesc, din dezvoltarea generală a lingvisticii.

Astfel, cercetările de cultivare a limbii, care implică, chiar prin obiectul și scopul lor, un punct de vedere normativ, deci oarecum static, apelează frecvent la perspectiva diacronică: aprecierea faptelor, acceptarea sau respingerea lor se face avînd în vedere liniile mari de evoluție a limbii, ținîndu-se seamă deci de premisele lor, de dezvoltarea lor anterioară.

Se ține, de asemenea, seamă, în aprecierea diverselor „greșeli", de ponderea diferiților factori lingvistici și extralingvistici implicați în dezvoltarea unui fapt de limbă, precum și de raporturile ce se stabilesc în cadrul sistemului limbii între diferitele elemente lingvistice.

În ce privește studiile de gramatică descriptivă din această perioadă, multe se caracterizează printr-o foarte afirmată tendință critică [1]. Datele gramaticii românești — definițiile și clasificările — sînt supuse unui aprofundat examen critic, constînd, de cele mai multe ori, în primul rînd, dintr-o confruntare a lor cu faptele la care se referă. Adeseori, un asemenea examen duce la constatarea caracterului inadecvat al definițiilor și al clasificărilor tradiționale, care se dovedesc fie echivoce, neclare, fie incomplete, insuficient cuprinzătoare. Uneori, cercetătorii se mulțumesc să facă un prim pas, constatînd in-

[1] Cele mai importante au fost citate și discutate în cursul capitolelor anterioare.

consistenţa sau caracterul eronat al datelor gramaticale tradiţionale, alteori, mai des, cum reiese, de altfel, din lucrarea de faţă, se propun soluţii, definiţii şi clasificări noi.

Rezultate şi soluţii noi aduc, mai ales, cercetările de orientare structurală, numeroase în lingvistica românească a ultimului deceniu. Studiile de acest fel abordează cu mijloace mai mult sau mai puţin diferite problemele gramaticii şi, în special, ale morfologiei româneşti. Metodă predominantă în cercetările de acest fel este structuralismul descriptivist, prelucrat însă, de cele mai multe ori, în lumina diverselor concepţii şi metode structuraliste şi adaptat necesităţilor structurale ale limbii române.

BIBLIOGRAFIE

În întocmirea acestei bibliografii, în care au fost incluse lucrări apărute pînă la 1 IV 1966, s-a pornit de la ideea semnalării, pe cît posibil, a lucrărilor românești și străine, vechi sau noi, în care se discută, într-un fel sau în altul, aspecte din morfologia limbii române.

Dată fiind legătura strînsă, pe de o parte, dintre morfologie și celelalte sectoare ale limbii iar, pe de altă parte, dintre punctul de vedere descriptiv și cel istoric, o delimitare riguroasă nici nu ar fi fost posibilă. Nu am reținut totuși lucrările de romanistică în care limba română figurează printre celelalte limbi romanice fără să alcătuiască obiectivul principal al cercetării.

Pentru prezentarea autorilor s-a folosit ordinea alfabetică, iar pentru lucrările fiecărui autor, criteriul cronologic. Fiecare titlu din bibliografie are un număr de ordine.

Indicațiile bibliografice date la fiecare titlu sînt, în ordine, următoarele:

— publicația unde apare (indicată printr-o siglă, a cărei explicație se găsește în lista de sigle și abrevieri);
— anul de apariție redat prin cifre romane;
— anul calendaristic al cărții sau periodicului dat prin cifre arabe (la periodice este pus în paranteză);
— numărul sau fasciculul, urmat de punct;
— paginile.

Ori de cîte ori a fost posibil, s-au indicat prin același sistem recenziile fiecărei lucrări.

1. ADAMESCU GH., *Chestiuni gramaticale* RGI XXIII (1935) 354—356
2. AGARD FREDERICK B., *Noun Morphology in Rumanian* Lang XXIX (1953) 134—142
3. — *Structural Sketch of Rumanian* Lang XXXIV (1958) 3(2). 1—127
4. AKHMANOVA O. S., *Le „nom propre“ en tant que catégorie linguistique* Mélanges Petrovici (1962) 13—18
— ANDRIESCU AL., vezi nr. 410
5. ARVINTE V., *Terminația de plural* -**ațuă** *a unor substantive neutre* SCL X (1959) 2. 213—240
6. ASAN FINUȚA, *Atributul pronominal în dativ* SG II (1957) 131—139
7. — *Categoriile substantivului* Omagiu Iordan (1958) 41—44
8. — *Raportul dintre diateze și tranzitivitate* SCL XI (1960) 3. 341—348
9. — *Reluarea complementului în limba română* SG III (1961) 93—105
10. ASAN FINUȚA și VASILIU LAURA, *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română* SG I (1956) 97—113
11. AVRAM A., *Despre cauzele dispariției lui l final — articol hotărît* SCL X (1959) 3. 457—464 și versiunea în l. franceză RRL V (1960) 1. 101—107
12. AVRAM MIOARA, *Observații asupra coordonării* SG II (1957) 151—159
13. — *Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba română* SCL IX (1958) 3. 315—336 și versiunea în l. franceză RRL IV (1959) 1. 39—58
14. — *Dezvoltarea studiilor de gramatică descriptivă în țara noastră de la 23 August 1944* LR VIII (1959) 4. 26—38
15. — *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*. București, 1960.
16. — *Probleme ale gramaticii limbii române* LR XIV (1965) 1. 21—29 și versiunea în l. franceză RRL X (1965) 1—3. 239—248
17. — *O specie modernă a atributului în dativ și alte probleme ale determinării atributive* LR XIV (1965) 4. 405—428
— vezi pentru Avram M. și nr. 374
18. BACINSCHI I., *Termeni negativi în funcțiune afirmativă* GrS II (1925) 1. 90—99
* DR V (1929) 868

19. — *Probleme sintactice. II De la pronume relativ la conjuncție* GrS II (1926) 2. 255—262
* DR V (1929) 868
20. — *Zur Pluralbildung im Italienischen und Rumänischen* ASNS CXLIX (1928) 258—264
* ZRPh XLVIII (1928) 194
21. BACMEISTER ERNST, *Die Flexion des rumänischen Substantivums im Singular*. Leipzig, 1897.
* L XVIII (1897) 108
22. — *Die Kasusbildung des Singular im Rumänischen* JIRS IV (1897) 1—81
* Philippide A., VR XVI (1924) 35—36
23. BARBU N. I., *Între sintaxă și morfologie* CV I (1949) 4. 19—21
24. — *Conjuncții cu funcții multiple* CV III (1951) 9—10. 19—22.
25. — *„Să", semn distinctiv al subjonctivului în limba română* BȘt (1951) 1—2. 55—62
26. BARIĆ H., *La perte de l'infinitif dans les langues balkaniques* GNDBiH II (1961) 1—11
27. — 1. *Balkanologische Sprachstudien* 2. *Zur rumänischen Deklination* GNDBiH II (1961) 52—60
28. — *Zum rumänischen und vegliotischen Futurum* GNDBiH II (1961) 60—62
29. BAZELL CHARLES E., *Has Rumanian a Third Gender?* CSP I (1952) 77—85
* Spitzer L., Word IX (1953) 301—304
30. — *The rumanian neuter: a rejoinder* CSP II (1953) 52—55
31. BĂLEANU GR. G., *Chestiuni de gramatică. Declinarea în românește* CL XX (1887) 772—790, 838—852
32. BĂRBULESCU I., *Vechimea acuzativului cu „pre"* Arh J XXVIII (1921) 49—52
33. — *Le génitif en „lu" en comparaison avec „lui" dans la langue roumaine* Arh J XXX (1923) 73—76
34. — *Relativ la vechimea acuzativului cu* **pre** Arh J XXX 2. (1923) 201—204
35. — *Vechimea numilor bărbătești nearticulate, în cadrul dezvoltării istorice a limbii române* Arh J XLIII (1936) 81—97
— BĂRBULESCU S., vezi nr. 409
36. BENEȘ PAVEL, *Încrucișarea latino-slavă în forma infinitivului românesc* SCL VI (1955) 3—4. 255—263.
37. — *Homo ille — ille homo* (K postposici určitého členu v rumunštině) ČMF XL (1948) 41—48
— Vezi pentru Beneș și nr. 124
38. BERCEANU B. B., *Observații și propuneri privind „Gramatica limbii române": sistemul pronumelui personal și al pronumelor înrudite* LR VI (1957) 1. 19—35
39. BEREA ELENA, *Din istoria posesivului* **său-lui** *în limba română* LR XII (1961) 3. 319—333
40. — *Observații asupra verbelor reflexive în Cazania a II-a a lui Coresi* Omagiu Rosetti (1965) 57—60

41. BEREJAN SILVIU GR., *O subektivnom upotreblenii infinitiva pri glagolach v sovremennom moldavskom literaturnom jazyke* UZK VII—VIII (1958) 71—82
42. — *Asupra prepoziției* **a** *cu infinitivul* Mélanges Petrovici (1962) 107—114
43. BIANU ION, *Articolul prepus* **ei** *la numele proprii feminine* Arh J III (1892) 228—230
44. BIDU ANGELA, *Pronumele relative în Cazania lui Varlaam* LR X (1961) 3. 218—229
45. — *Schiță de sistem al pronumelor demonstrative cu exemplificare pe un text din secolul al XVII-lea (Cazania lui Varlaam)* SCL XIV (1963) 4. 479—486
46. — *Observații asupra sistemului pronumelor relative* Omagiu Rosetti (1965) 65—68
47. — *Cel(a) ce și cel(a) care* SCL XVII (1966) 1. 87—93
48. BOGACI GH., *Adv. și interj.* **alivanta** BPh V (1938) 229—237
49. BOGZA-IRIMIE RODICA, *Despre unele caracteristici flexionare ale numelor proprii de persoană în limba textelor din secolul al XVI-lea* Omagiu Rosetti (1965) 69—72
50. BOLOCAN GH., *Despre traducerea aspectelor verbale din rusă în română* LR VIII (1959) 1. 74—80
51. BOGREA V., *Încă două specimene de gerundiu în* **„ure"** *îmblândure și neputîndure* DR II (1922) 661—662
52. — *În chestia postpunerii articolului. O nouă ipoteză* DR II (1922) 662—664
* Jokl N., IJ X (1926) 165
53. BONFANTE GI., *Il problema dell'aggettivo et il rom.* **mare** *„grande"* BILE V (1957) 3—9
54. BOTTKE KARL G., *Rumanian Imperfect, Perfect and Pluperfecte Indicative* Orbis IX (1960) 116—118
— BOURCIEZ J., vezi nr. 322, 330, 338
55. BRÎNCUȘ GR., *Despre dativul locativ* SCL XI (1960) 3. 381—385
56. — *Sur la valeur du passé simple en roumain* Mélanges Oslo (1957) 159—173
— BUBEN V., vezi nr. 355
57. BUDAGOV R. A., *Funcții licinîh mestoimenii b sovremennom ruminskom iazîke* IzvAN VII (1948) 5. 429—444 și versiunea în limba română SCL I (1950) 1. 35—56
58. — *Funcții coniuctiva. Etiudî po sintacsisu ruminskovo iazîka.* Moskva, 1958.
59. — *Nekotorîe osobennosti obrazovaniia mnojestvennogo čisla imeni suščestvitel'nogo v ruminskom iazîke* Mélanges Šišmarev 87—93
* Guțu Valeria, LR VI (1957) 6. 99-1o1
— BUESCU V., vezi nr. 481
60. BUJOR I. I., *Genul substantivelor în limba română* LR IV (1955) 6. 51—64
61. BULGĂR GH., *Despre locuțiunile românești de tipul:* **pe alese, de mînecate; pe nevăzute** SCL XI (1960) 3. 395—401
62. — *Analiza gramaticală și contextul* LL V (1961) 25—34
63. BURLEA I., *Le roumain „duce-vă-ți"* ČMF XXIII (1937) 175—178
64. BYCK J., *Le féminin péjoratif* BL I (1933) 108—110
65. — *La répétition en roumain* BL II (1934) 67—85
* Graur, Ad 8 VIII 1934

66. — *Sur l'impératif en roumain* BL III (1935) 54—64
67. — *Sur les changements de conjugaison en roumain* BL III (1935) 188—189
68. — *Doubles désinences en roumain* BL IV (1936) 200—203
69. — *L'emploi affectif du pronom personnel en roumain* BL V (1937) 15—32
70. — *„Désagréable" comme moyen de renforcement* BL V (1937) 43—55
71. — *Le datif en fonction de locatif* BL VII (1939) 150—153
72. — *Negatia rom.* **de loc** SCL I (1950) 1. 80—86
73. — *Despre cîteva pronume personale din limba română* CV III (1951) 6. 20—23
74. — *Origine de l'infinitif abrégé en roumain* Recueil Lisbonne (1959) 9—12
— vezi pentru Byck şi nr. 544
75. BYCK J. şi GRAUR A., *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain* BL I (1933) 14—57
* Pascu G., RCr XII (1938) 190—194
76. CANARACHE ANA, *Observaţii asupra cîtorva verbe defective din cauza sensului lor* LR VIII (1959) 2. 56—58
77. — *Verbe defective în limba română* LR IX (1960) 5. 10—20
78. — *Locuţiunea „faţă de"* LR XI (1962) 1. 21—23
79. — *Folosirea infinitivului lung* LR XI (1962) 3. 314—317
80. — *Note de cultivare a limbii* LR XII (1963) 1. 68—74; 2. 165—170.
81. CAPIDAN TH., *Flexion des Substantivs und Verbums im „Codex Dimonie"* JIRS XII (1906) 179—232
* Philippide A., VR XVI (1924) 175—177
82. — *Originea vocativului în* **-le** DR I (1921) 185—209
* Weigand G., BA II (1926) 262—263
* Pascu G., Arh Rom VII (1923) 552
83. — *Sur* **să** *avec le subjonctif en roumain* ARLL I (1940—1941) 100—102
* Tagliavini C., IJ XXVI (1943) 212—214
84. — *Pierderea infinitivului* CL LVI (1924) 241—243
— vezi pentru Capidan şi nr. 513
85. CARABULEA ELENA, *Unele observaţii asupra termenilor comparativului şi superlativului relativ în limba română* SG II (1957) 19—27
86. — *Despre categoria numeralului* SCL XI (1960) 3. 417—421
— CARACOSTEA D., vezi nr. 499
87. CARAGAŢĂ G., *Plurale româneşti şi italieneşti în* **-ora** BPh III (1936) 29—56
* ASNS CLXXII (1937) 113
88. CARAGIU MATILDA-MARIOŢEANU, *Sintaxa gerunziului românesc* SG II (1957) 61—89
89. — *„Moduri nepersonale"* SCL XIII (1962) 1. 29—43 şi versiunea în l. rusă RRL VII (1962) 2. 335—350
90. CARP MIHAI, *Să revizuim gramatica* VR XVI (1963) 4. 63—78
— vezi pentru Carp şi nr. 641
91. CAZACU B., *Notes de lexicographie et de morphologie roumaines* BL XII (1944) 56—70
92. — *Sur l'expression du sujet indéterminé en roumain par la deuxième personne du singulier* BL XIII (1945) 140—153

93. — *Remarques sur l'emploi des adjectifs possessifs en roumain* BL XV (1947) 95—102
94. — *Sur les formes du subjonctif présent du type* **să fibă (h'ibă, šibă, štibă)** *en daco-roumain* BL XVI (1948) 150—154
95. — *Despre unele forme verbale cu sufixe diminutivale* SCL I (1950) 1. 91—97
96. — *Despre înțelesul unor verbe „sentiendi"* SCL I (1950) 2. 257—262
97. — *Despre valoarea stilistică a adjectivelor demonstrative în romanul „Nicoară Potcoavă"* LR VI (1957) 2. 45—49
— vezi pentru Cazacu și nr. 330
— CĂLINESCU G., vezi nr. 322
98. CHIRICUȚĂ-MARINOVICI RITA, *Cu privire la rolul sensului verbelor în determinarea valorii gramaticale a participiului* CL IV (1959) 1—2. 89—104
99. — *Cu privire la participiu în anumite funcții sintactice* CL VI (1961) 155—157
100. — *Sensul factitiv-cauzativ al verbelor românești* CL IX (1964) 1. 53—58
101. — *Încercare asupra grupării verbelor din punct de vedere semantic* CL X (1965) 2. 299—310
102. CHIȚIMIA I. C., *Genul personal în limbile polonă și română* RS III (1958) 31—42 și versiunea în l. rusă RRL V (1960) 1. 147—160
— vezi pentru Chițimia și nr. 330
103. CIHAC A. de, *Le type homo-ille, ille-bonus* RSt XV (1880)
* LI (1880) 193
* CL XIV (1880) 2. 79
104. CIOBANU FULVIA, *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale în limba română* SG II (1957) 91—104
105. — *Remarques sur le mode de construction de la préposition* **pînă** Recueil Lisbonne (1959) 31—40
106. — *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele* SG III (1961) 43—66
107. — *Unele aspecte ale corespondenței dintre elementele prepoziționale și cele conjuncționale, cu referire specială la locuțiuni* SG III (1961) 67—77
108. — *Cîteva observații despre articularea substantivelor proprii cu articol nehotărît în limba română actuală* Omagiu Rosetti (1965) 119—122
109. CIOBANU FULVIA și POPESCU MARIN MAGDALENA, *În legătură cu folosirea termenului de „particulă" în Gramatica limbii române* LR IX (1960) 5. 3—9
110. CIOMPEC GEORGETA, *Observații privind sistemul comparației adverbiale în secolul al XVI-lea* Omagiu Rosetti (1965) 123—127
111. CIORANIC ION, *Despre articol* LR II (1953) 4. 82—87
112. CIREȘ V., *Participiul și supinul în limba română* Arh J VIII (1897) 535—543
113. CÎMPEANU E., *Funcțiunea sintactică a pronumelui reflexiv* CL V (1960) 1—2. 85—97
114. — *Statistica pronumelor în poeziile lui M. Eminescu* CL VI (1961) 2. 293—314
115. — *Despre valoarea adjectivală a pronumelor* CL VII (1962) 1. 137—141
— vezi pentru Cîmpeanu și nr. 116

116. CÎMPEANU EUGEN și COMARNIȚCHI TAMARA, *Tranzitiv, intranzitiv și reflexiv* CL IX (1964) 1. 45—51
117. COJA ION, *Substantivarea adjectivelor care denumesc însușiri omenești negative* SFC III (1962) 279—283
118. COLBERT BRUNO și SAVIN EMILIA, *Participiul prezent german și gerunziul românesc* AUB XIII (1964) 337—347
— COMARNESCU P., vezi nr. 329
— COMARNIȚCHI TAMARA, vezi nr. 116.
119. COPCEAG DUMITRU, *Despre înlocuirea infinitivului prin forme personale în graiurile românești și sud-italiene* SCL XII (1961) 3. 361—373
120. — *Un caso de omisión del articolo en rumano y en los idiomas ibero romances* RRL IX (1964) 2. 195—201 și versiunea în l. română SCL XV (1964) 2. 221—228
121. — *Ensayo de definición estructural del articulo rumeno* RRL X (1965) 5. 469—477 și versiunea în l. română SCL XVII (1966) 2. 185—194
— CORRÉARD G., vezi nr. 641
122. CORLĂTEANU N., *Problema studierii substantivelor din Poveștile lui I. Creangă* LR VIII (1959) 3. 59—63
123. COTEANU I., *Despre pluralul substantivelor neutre în românește* LL I (1955) 103—117
124. — *Despre poziția articolului în limba română* SCL VII (1956) 1—2. 57—71
* Beneș P., ČMF (1958) 41—48
125. — *Despre evoluția declinării românești* AUB (1957) 10. 9—14
126. — *Ce este* **-ule** *de la vocativ?* Omagiu Iordan (1958) 213—216
127. — *Contribuții la teoria articolului* SCL IX (1958) 1. 17—44 și versiunea în l. rusă RRL III (1958) 1. 59—89
128. — **V** *mobil de la auxiliarul viitorului bănățean* SCL XI (1960) 4. 851—853
129. — *Anticiparea complementului prin pronume, o regulă gramaticală nouă?* LR XII (1963) 242—246
130. — *Esquisse de la déclinaison du nom en roumain commun (La déclinaison articulée)* RRL IX (1964) 4. 407—430 și versiunea în l. română SCL XV (1964) 4. 445—469
131. — *Din nou despre existența genului neutru în românește* LR XV (1966) 3. 309—312
— vezi pentru Coteanu și nr. 642
132. CRAȘOVEANU D., *Locuțiuni conjuncționale* AUI II (1964) 263—266
133. CREȚIA P., *Corespondența timpurilor* SCL V (1954) 3—4. 311—329
— CRUCERU C., vezi nr. 338
134. DAN ILIE, *Un vocativ regional* LR XII (1963) 527—531
135. — *Discuții asupra vocativului românesc* AUI X (1964) 1. 1—13
— DĂIANU G., vezi nr. 330
— DĂNĂILĂ I., vezi nr. 409
136. DENSUSIANU OV., *Primus et *antaneus en roumain* Rom XXX (1901) 113—115
* L XXII (1901) 130
— vezi pentru Densusianu și nr. 219, 446

137. DIACONESCU ION, *Unele aspecte ale înlocuirii infinitivului cu conjunctivul în limba română din secolul al XVI-lea* Omagiu Rosetti (1965) 167—170
138. DIACONESCU IOANA, *Substantivarea adjectivului în limba română* SFC III (1962) 197—278
139. DIACONESCU PAULA, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal* SG II (1957) 105—120
140. — *Contribuții la definirea și clasificarea verbelor regulate în limba română* SCL XI (1960) 2. 227—234
141. — *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație la limba română contemporană* SCL XII (1961) 2. 163—192
142. — *Le système casuel du roumain* Cahiers I (1962) 27—37
143. — *Schiță de studiere semantică a cazurilor, cu exemplificări pe un text din secolul al XVI-lea* SCL XIII (1962) 2. 215—223
144. — *Pe marginea unor lucrări despre morfem (în special ale lui L. Hjelmslev, L. Bloomfield, Z. S. Harris etc.)* SCL XIII (1962) 4. 519—541
145. — *Aspecte ale declinării cu articol definit în limba română* SCL XVI (1965) 1. 149—162 și versiunea în l. franceză RRL X (1965) 1—3. 317—331
146. — *Le nombre et le genre du substantif roumain (Analyse contextuelle)* RRL IX (1964) 2. 171—193 și versiunea în l. română SCL XV (1944) 3. 295—316
147. — *Construcții prepoziționale echivalente cu un caz oblic în traducerile din secolul al XVI-lea* LR XIII (1964) 4. 224—230
148. — *Declinarea cu „articol proclitic" a substantivelor proprii, nume de persoană, în limba română* Omagiu Rosetti (1965) 171—175
149. DIACONU G. ION., *Există pronume relative compuse în limba română?* LR VIII (1959) 2. 23—30
150. DIMITRESCU FLORICA, *Observații asupra valorilor afective ale articolelor nehotărîte în limba română* SCL V (1954) 1—2. 93—98
151. — *Procedee de afirmație în limba română* SCL VI (1955) 3—4. 265—287
152. — *Componența locuțiunilor verbale în limba română* SG I (1956) 37—56
153. — *Rolul locuțiunilor verbale în formarea cuvintelor* SCL VII (1956) 1—2. 37—55
154. — *Le concept de locution* Mélanges Oslo (1957) 269—291
155. — *Asupra caracterului impersonal și aspectiv al locuțiunilor verbale* SCL VIII (1957) 2. 151—157
156. — *Locuțiunile verbale în limba română*. București, 1958
* Nicolescu Aurel, SCL IX (1958) 578—582
* Zdrenghea M., CL III (1958) 289—292
* Nicolescu Aurel, LR VII (1958) 5. 85—88
* Nandriș Oct. FM XXVII (1959) 4. 313—314
* A. N., RRL IV (1959) 2. 269—276
* Gougenheim G., BSL LV (1960) 2. 168
* Nicolescu Aurel, KNf VII (1960) 263—267
* Levit Z. N., VJa IV (1960) 147—149
* Lombard A., SNPh XXXIII (1961) 194—201

157. — *Observations sur le système des déictiques de la langue roumaine* Recueil Lisbonne (1959) 291—297 şi ZNUJ 37 (Filologia 8, Prace jezykoznawcze 4), 1961, 292—302 şi versiunea în l. română SCL X (1959) 1. 55—61

158. — *Deixis şi persoană* SCL X (1959) 3. 487—491

159. — *Despre verbele „delocutive"* SCL XII (1961) 3. 307—311

160. — *O modalitate de clasificare sintagmatică a verbelor* SCL XIV (1963) 1. 45—55 şi versiunea în l. germană RRL VIII (1963) 2. 219—228
— vezi pentru Dimitrescu şi nr. 169

161. DIMITRIU C., *Cîteva observaţii în legătură cu desinenţa substantivului* ScŞt (Iaşi) XIV (1963) 1. 126—137

162. — *Observaţii în legătură cu diateza reflexivă şi verbele pronominale în limba română contemporană* AnŞtUI XI (1965) 2. 125—146

— DOBRINESCU GR., vezi nr. 330

163. DRAGOMIRESCU GH. N., *Adverbul şi determinarea adverbială în limba română* LR IX (1960) 4. 33—40

164. — *Locuţiunile adverbiale* LL V (1961) 59—69

165. — *Problema locuţiunilor ca obiect al analizei gramaticale* LR XII (1963) 618—625

166. — *Auxiliarele modale* LL VII (1963) 231—256
— vezi pentru Dragomirescu şi nr. 167, 169

167. DRAGOMIRESCU GH. N. şi GABREA MARIA, *Ce fel de pronume sînt* **lui, ei** *şi* **lor**? LR VII (1958) 5. 20—23

168. DRAGOŞ ELENA, *Cîteva procedee de exprimare a ideii de superlativ în limba română* StUBB VIII (1963) 2. 93—97

169. DRAŞOVEANU D. D., DUMITRAŞCU POMPILIU, ZDRENGHEA MIRCEA, *Analize gramaticale şi stilistice*. Bucureşti, 1959 şi ed. II, 1966
* Gabrea M., Dragomirescu Gh., RPed IX (1960) 1. 121—125
* Mitran M., LR IX (1960) 2. 105—110
* Dimitrescu Florica, AUB IX (1960) 18. 345—349
* Gálffy Mózes, Nik IV (1960) 1—2. 180—182
* Draşoveanu D. D. (răspuns) CL VI (1961) 2. 429—437
— vezi pentru Draşoveanu şi nr. 640

170. DRĂGANU N., *Accentul şi formele duble ale cîtorva cuvinte* Omagiu Iorga (1921) 121—126
* Georgescu-Tistu, N., DR II (1922) 832—833

171. — *Conjuncţiile* **de** *şi* **dacă** DR III (1924) 251—284
* GrS II (1926) 1. 183

172. — *Verbele derivate cu sufixul* **-înare** (**-înare, -ùnare**) *şi postverbalele lor* DR III (1924) 509—514

173. — *Iarăşi „de" şi „dacă"* (Răspuns d-lui Al. Rosetti) DR IV (1927) 916—922

174. — *(Cu, de, în) Totului tot şi (cu, de, în) totuluşi tot* Rev Fil II (1928) 305—308

175. — *Formele de dativ şi genitiv cu* **ali** *şi* **al** *prepus în daco-română* Rev Fil II (1928) 308—314

176. — *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor. Un capitol de sinteză românească*. București, 1943
— vezi pentru Drăganu și nr. 229, 446, 492, 496, 512, 567

— DUMITRAȘCU POMPILIU, vezi nr. 169

— ENTWISTLE W. J., vezi nr. 322

177. EVOLCEANU D., *Studii sintactice asupra conjuncțiunii* **cum**. București, 1901

178. FALK DAGMAR, *O problemă de morfologie română* Omagiu Rosetti (1965) 227—232

179. FELIX JIŘI, *Classification des verbes roumains* Phil Prag, VII (1964) 3. 291—299

180. — *Cîteva observații cu privire la clasificarea morfologică a verbelor românești* SCL XVI (1965) 2. 233—238

181. — *Asupra alternanțelor fonologice din flexiunea verbală românească* SCL XVI (1965) 6. 791—800

182. FICȘINESCU C. V., *Sînt adjective nevariabile?* Arh J VII (1896) 642—646

183. FICȘINESCU FLORICA, *Un fals comparativ de superioritate* LR XII (1963) 507—513

184. FLOREA VIORICA, *Prepoziția* **de** *în primele traduceri și texte românești* AUI VIII (1962) 19—28

185. — *Despre flexiunea pronominală* LR XII (1964) 5. 437—452

186. — *Numeralul. Analiză distributivă* LR XIV (1965) 3. 335—343

— GALDI L., vezi nr. 322, 550

187. GABREA MARIA, *Probleme de teorie și analiză gramaticală* LL VI (1962) 133—148
— vezi pentru Gabrea și nr. 167, 169

— GAFIȚANU D., — vezi nr. 640

— GÁLFFY MÓZES, — vezi nr. 169

188. GĂLĂBOV IVAN, *Rumănskite čislitelni redni* (kăm văprosa za bălgarsko-rumănskite ezikovi otnoșeniia) Slavisticen Sbornik (256), 141—148

189. — *Bulgarisch-rumänische Berührungen bei der Umwandlung des Infinitivsytems* ZSlPh XXIX (1961) 2. 275—287

190. GĂVĂNESCUL I., *Declinațiile substantivelor în limba română*. București, 1895
* GGr I (1904—1906) 602

191. GĂZDARU D., *Descendenții demonstrativului latin* **ille** *în limba română*. Iași, 1929
* Graur Al., VR 22:4-S (1930) 152—154
* Mihăescu H., Arh J XXXVIII (1931) 69—74
* Pușcariu S., DR VII (1934) 459—463

192. — *Terminologie gramaticală cu noțiuni de gramatică generală*. Iași, 1931—1932 (curs multiplicat)

193. GEORGESCU ALEXANDRU, *Unele probleme ale imperfectului* SG I (1956) 83—95

194. — *Perfectul simplu în dialectul dacoromân* SG II (1957) 29—52

195. — *Perfectul simplu în dialectul dacoromân. Observații asupra răspîndirii geografice a perfectului simplu în dacoromână* Omagiu Iordan (1958) 317—324

— GEORGESCU-TISTU N., vezi nr. 170

196. GHERGARIU LEONTIN, *Articularea substantivului după prepoziție în limba română* LL III (1957) 91—114
197. GHEȚIE ION, *Observații asupra folosirii conjuncțiilor subordonatoare circumstanțiale în graiurile dacoromâne* FD III (1961) 151—174
198. — *Vocativul* **doamnele** LR XV (1966) 3. 305—306
199. GHEȚIE ION și TEODORESCU MIRELA, *În legătură cu desinența* **-u** *a pers. 3 pl. a imperfectului indicativ* SCL XVI (1965) 1. 87—101 și versiunea în l. franceză RRL X (1965) 1—3. 183—192
200. — *À propos de la désinence* **-u** *de la 3-e personne du pluriel de l'imparfait de l'indicatif. Nouvelles contributions.* RRL XI (1966) 2. 183—191 și versiunea în l. română SCL XVII (1966) 2. 175—183
201. GHIBĂNESCU GH., *Întrebuințarea participiului prezent (gerundiv)* Arh J XI (1900) 234—237
202. GIUGLEA G., *Șut,- ă; ciut, -ă* Rev Fil II (1928) 2. 57—62
* DR 6 (1931) 547
203. GOGA ECATERINA, *Situația genului neutru în limba română actuală* Omagiu Rosetti (1965) 307—310
204. — *Observații asupra genului comun în Romània* SCL XVII (1966) 2. 195—204
205. GOGA N., *Observații și sugestii teoretice și metodice cu privire la diateza verbală în limba română* LR VI (1957) 5. 64—72
206. — *Despre substantivele concrete și abstracte* StUBB IV (1959) 2. 169—176
207. GOLDȘTEIN SAUL-BÎRLAD, *Asupra unui genetiv* Arh J XXXI (1924) 278—279
208. GOLOPENȚIA-ERETESCU SANDA, *Alternanțele vocalice în limba română actuală* FD IV (1962) 43—59
209. — *La délimitation de la classe des numéraux* RRL IX (1964) 5. 503—511 și versiunea în l. română SCL XVI (1965) 3. 383—390
210. — *Radicali adjectivali în limba română actuală* Omagiu Rosetti (1965) 311—313
211. — *Locul numeralului în structura grupului nominal* SCL XVI (1965) 5. 613—618
212. GOROVEI ARTUR, *Interjecții* Șez III (1894) 188
213. GORUN ION, *Erezii gramaticale* ȚN III (1922) 151—152
* DR III (1924) 1015
214. GOUGENHEIM G., *Roumain* **mic, mica** = *„petit" et latin* **mica** = *„miette"* Rom LXIX (1947) 97—101
— vezi pentru Gougenheim și nr. 156
215. GRAUR AL., *Les noms roumains en* **-u(l)** Rom LII (1926) 3. 495—504 și Mélanges Graur (1936) 88—97
216. — *Les substantifs neutres en roumain* Rom LIV (1928) 2. 249—260 și Mélanges Graur (1936) 31—42
217. — *À propos de l'article postposé* Rom LV (1929) 475—481 și Mélanges Graur (1936) 50—55
* DR VII (1934) 556
218. — *Notes sur l'article postposé en roumain* Rom LX (1934) 2. 233—237 și Mélanges Graur (1936) 56—60

219. — *Nom d'agent et adjectif en roumain.* Paris, 1929
* Densusianu O., GrS IV (1930) 406—408
* Marouzeau J., REL VIII (1930) 114—117
* Vaillant, RCHL (1931) 162—163
* Meillet A., BSL XXXI (1931) 162—163
* Pușcariu S., DR VII (1934) 463—471
* Roques M., Rom LXI (1935) 246
* Pascu G., RCr XII (1938) 195—208

220. — *Despre vocativul românesc* GrS V (1931) 1. 178—181 și Mélanges Graur (1936) 98—100
* DR VIII (1936) 397

221. — *Désinence pour mots étrangers* BL II (1934) 238—241 și Paris-București, 1934.

222. — *Une nouvelle marque de pluriel dans la flexion verbale roumaine* BL III (1935) 178—182

223. — **-Re** *et* **-ră** *facultatifs* BL III (1935) 182—185

224. — *Mélanges linguistiques.* I, Paris-București, 1936; II, Copenhague, 1941
* Lăzărescu I., BPh III (1936) 228—230

225. — *Sur les changements de conjugaison en roumain* BL IV (1936) 189—193

226. — *Influence du vocatif sur le nominatif* BL IV (1936) 194—196

227. — *Le coupe syllabique en fonction morphologique* BSL CX (1936) 13

228. — *Sur le genre neutre en roumain* BL V (1937) 5—11

229. — *Autour de l'article postposé* BL V (1937) 204—218 și Mélanges Graur (1936) 56—60
* Drăganu N., DR IX (1938) 273, 304—312

230. — *Les verbes „réfléchis" en roumain* BL VI (1938) 42—89

231. — *Encore sur le neutre roumain* BL VI (1938) 260—262

232. — *Ceva despre pronume* VR XXX (1938) 11. 66—69

233. — *Locul adjectivului în românește* VR XXX (1938) 12. 75—81

234. — *Contributions à l'étude des noms de personne en roumain* BL VII (1939) 105—114

235. — *Alternance vocalique et désinence* BL VII (1939) 163—165

236. — *Alternance vocalique provoquée par la dérivation* BL VII (1939) 165—166

237. — **Vreo** *en fonction négative* BL VII (1939) 173—176

238. — *Le pronom personnel en fonction verbale* BL VII (1939) 176—179

239. — *Numele de familie* VR XXXI (1939) 2. 80—82

240. — *Sur quelques formes du pluriel* BL VII (1939) 182—183

241. — *Notes de morphologie et de syntaxe roumaines* BL VIII (1940) 205—210 și Mélanges Graur II (1941) 18—23

242. — *Valoarea perfectului simplu* VR XXXII (1940) 8—9; 156—161

243. — *Sur les prépositions accentués* BL VIII (1940) 234—236 și Mélanges Graur (1941) 37—39

244. — *Place de l'adjectif en roumain* BL VIII (1940) 237—240 și Mélanges Graur (1941) 40—43

245. — *Incorporation des dérivés dans le système verbal* Mélanges Graur (1941) 18—19

246. — *L'accusatif de direction* Mélanges Graur (1941) 19—20
247. — *Désinences redoublées* Mélanges Graur (1941) 20—21
248. — *La 2-a pers. du plur. au passé simple* Mélanges Graur (1941) 21—22
249. — *Contributions à l'étude du genre personnel en roumain* BL XIII (1945) 97—104
250. — *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain* BL XIII (1945) 156—161
251. — *Notes sur les verbes réfléchis en roumain* BL XIII (1945) 161—162
252. — *„A fi" și „a avea"* BȘt I (1951) 1—2. 39—44
253. — *Contribuții la studiul raportului dintre forma și conținutul cuvintelor* SCL IV (1953) 89—97
254. — *Genul neutru în românește* CR III (1954) 1. 30—44
255. — *Observații asupra întrebuințării timpurilor în românește* LL I (1955) 134—141
256. — *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor* SG II (1957) 3—18
257. — *Discuții în jurul genului neutru* VR (1957) 5. 147—150
258. — *Șiruri de genitive* PN (1958) 2. 22
259. — *Vocala radicală față de vocala sufixului verbal în românește* SCL IX (1958) 3. 309—314
260. — *Desinența pluralului la neutrele românești* SCL XI (1960) 2. 269—273 și versiunea în l. franceză RRL V (1960) 2. 245—249
261. — *Observații asupra sinerezei în românește* SCL XI (1960) 4. 845—849
262. — *Note asupra persoanei a II-a sg. a imperativului în românește* SCL XII (1961) 2. 159—161
263. — *Din istoricul tipului* **stea/stele** SG III (1961) 5—9
264. — *Evoluția conjugării în românește* SCL XIII (1962) 2. 153—160 și versiunea în l. franceză RRL VII (1962) 2. 215—222
265. — *Limba corectă.* București, 1963.
 * D. M., IL XIV (1963) 6. 92
 * Șuteu Flora, LR XII (1963) 3. 309—311
 * Terebeşti N., St XIV (1963) 5. 80—81
266. — *Gramatica în școală* GÎ XVII (1965) 785—3
267. — *Les noms de personnes roumains munis d'article* RRL X (1965) 6. 551—557 și versiunea în l. română SCL XVII (1966) 1. 19—25
 — vezi pentru Graur și nr. 65, 75, 191, 322, 323, 324, 355, 454
268. GRECU V., *„dacă"* Codr Cosm VIII (1933) 457
 * ArhO IV (1933) 18—19. 182
 * DR IX (1938) 472
 — vezi pentru Grecu și nr. 492
269. GRIGORESCU MIOARA, *Principii gramaticale în ortografie* LR III (1954) 1. 45—50
 — vezi Avram Mioara
270. GRUBER E., *Studiu asupra genului elementelor latine în românește în comparație cu celelalte limbi romanice.* Iassy, 1884.
 * Paris, G., Rom XIV (1885) 170

271. GUŢIA I., *Il metodo di negare nella lingua romena (Sulla negazione e sugli ausiliari ed intensivi di negazione)*
I *Sulla negazione* Orbis I (1952) 155—165
272. — II *Sugli ausiliari di negazione* Orbis II (1953) 94—103
273. — III *Sugli intensivi idi negazione* Orbis III (1954) 154—172
274. — *Evolution et structure des composés négatifs roumaine* I—II Orbis VI (1957) 157—167, 486—496
275. GUŢU-ROMALO VALERIA, *Semiauxiliarele de mod* SG I (1956) 57—81
276. — *Propoziţii relative* SG II (1957) 165—166
277. — *Unele valori ale articolului în limba română actuală* Omagiu Iordan (1958) 365—369
278. — *Remarques sur le système du pronom personnel dans les langues romanes* Recueil Lisbonne (1959) 79—86
279. — *Repetiţia, procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română* SCL XI (1960) 3. 485—493
280. — *Semiauxiliare de aspect?* LR X (1961) 1. 3—15
281. — *Abaterea lingvistică* LR X (1961) 6. 528—538
282. — *„Forme verbale compuse"* SCL XIII (1962) 2. 191—199 şi versiunea în l. germană RRL VII (1962) 2. 327—334
283. — *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică* SCL XIV (1963) 1. 29—43 şi variantă în l. rusă RRL VIII (1963) 2. 203—218
284. — *Reflecţii în legătură cu distincţia morfem plerem în concepţia glosematică* SCL XIV (1963) 3. 333—339
285. — *Un procedeu distribuţional de delimitare a paradigmelor* SCL XV (1964) 1. 59—68
286. — *Descriere structurală a flexiunii verbale româneşti* (I) SCL XV (1964) 2. 195—220; (II) 4. 511—537; (III) 5. 615—635; (IV) XVI (1965) 1. 103—115; (V) 2. 209—232; (VI) 3. 355—372
287. — *Din morfologia sec. al XVI-lea: perfectul simplu al verbului „a face"* Omagiu Rosetti (1965) 337—340
288. — *Pour une description structurale de la flexion verbale du roumain* Cahiers II (1965) 71—113
289. — *La classification des verbes roumains par conjugaisons* RRL X (1965) 1—3. 253—273
290. — *Verbes irréguliers* RRL XI (1966) 3. 239—248
— vezi pentru Guţu şi nr. 59
291. HAAS PAUL, *Assoziative Erscheinungen in der Bildung des Verbal-stammes im Rumänischen* JIRS XXI—XXV (1919) 1—59
292. HANSEN ASGAR ROSENSTRAND, *Artikelsystemet i rumaensk.* Kobenhavn, 1952.
* Stati S., LR V (1956) 6. 87—88
293. HASDEU B. P., *Le type syntactique* **homo-ille, ille-bonus** *et sa parantèle* AGI III (1875) 3. 420—441
294. — *Cei patru „aş" în limba română* RN III (1890—1891) 9—10. 331—339

295. HAZY ȘTEFAN, *O conjuncție devenită morfem?* StUBB VIII (1963) series Philologia, 2. 87—91

296. HEIDLER P., *Zum Gebrauch der Tempora im Rumänischen* JIRS XVI (1910) 1—73

297. HERCZEG GYULA, *La syntaxe du participe passé dans la langue littéraire roumaine* „Acta linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae" II (1952) 1—2. 211—223

— HERZOG E., vezi nr. 504

298. HOŘEJŠÍ VLADIMIR, *Conținutul morfologiei și locul ei în gramatică* SCL VII (1956) 3—4. 235—241

299. — *Problema substantivelor așa-zise „neutre" în limba romînă în lumina legăturilor cu alte limbi* SCL VIII (1957) 4. 415—426

300. — *Cu privire la morfologia genitivului și a dativului în limba română contemporană* Omagiu Petrovici (1962) 207—216

301. — *Les particularités du système de la fléxion nominale roumaine dans le cadre des expresions déclinées* RRL X (1965) 1—3. 249—252

302. HRISTEA TH., *Substantive postverbale* SCL XI (1960) 3. 505—511

303. — *Moțiunea regresivă în limba română* Omagiu Rosetti (1965) 385—388

— HRISTEA V., vezi nr. 410

— HUŠKOVÁ J., vezi nr. 322

304. IANCU VICTOR, *Cu privire la morfosintaxa articolului* LR XIII (1964) 6. 553—556

305. IACOB ȘT., *Funcția semantică a genului* LR V (1956) 6. 22—34

306. — *Determinare și individualizare* LR VI (1957) 3. 14—21

307. IL'JASENKO T. P., *Stilisticeskie funkții kratkih form glagola:* **a fi** UZK VII—VIII (1958), 53—60

308. ILIESCU MARIA, *Concurența dintre pronumele relative* **care** *și* **ce** SG I (1956) 25—35

309. — *Notă asupra originii sensului consecutiv al conjuncției* **că** *în limba română* SCL X (1959) 1. 119—120

310. INDREA AL., *Construcții și cuvinte incidente* CL VI (1961) 2. 351—358

311. IOANIȚESCU EUG., *Locuțiunile* LR V (1956) 6. 48—54

312. IONAȘCU AL., *Despre structura cuvîntului, morfeme, procedee gramaticale* LR II (1953) 4. 75—81

313. — *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire* LR IV (1955) 2. 55—67

314. — *Morfemul și structura morfologică a cuvîntului* SCL VIII (1957) 2. 133—149

315. — *„Categoria stării" din limba rusă și expresiile corespunzătoare din română* LR VII (1958) 6. 5—14

316. — *Cu privire la construcția comparativă în limba română* SCL XI (1960) 3. 513—517

317. — *Les contextes diagnostiques et le problème du genre des noms* RRL X (1965) 5. 461—468 și versiunea în l. română SCL XVII (1966) 1. 27—33

318. IONESCU LILIANA, *Construcția verbelor de mișcare în limba română literară actuală* AUB XII (1963) 28. 323—335

— IONESCU NIȘCOV TR., vezi nr. 330

319. IONICĂ ION, *Noi atestări ale imperativului negativ arhaic* Omagiu Rosetti (1965) 403—407

320. IORDAN IORGU, *Forme de conjugare mixtă în limba română* BPh II (1935) 47—127

321. — *Lingvistică românească. Morfologia limbii și dialectelor românești* (curs litografiat). Iași, 1937.

322. — *Gramatica limbii române.* București (1937)
* R. V., Îns. Ieș. II (1937) 4. 521—522
* Șandru D., RIR VII (1937) 464
* G[raur] A., VR XXIX (1937) 11. 125—126
* G[raur] A., Dimineața 20 oct. 1937. 3
* Zenon (= Al. Graur), Reporter 7 noiemb. 1937. 5
* Graur A., BSL XXXIX (1938) 3. 111—112
* Graur Al., RFR V (1938) 3. 667—670
* Reviga Gh., SdM XIV (1938) 4. 135
* str., Șantier V (1937) 6. 11
* GR, Ad 15 oct. 1937. 2
* — Lumea 25 oct. 1937. 4
* — Ad 17 și 23 noiemb., 14 dec. 1937. 2
* V. H., Lupta, 27 noiemb. 1937. 2
* — Povățuitorul școlărimii (Tg. Mureș) 1 dec. 1937. 2
* Sadoveanu M., Ad 8 dec. 1937. 1
* Pancratz Arnold, SV LXI (1938) 1—2. 30
* Șandru D., CL LXXI (1938) 6—10. 290
* Entwistle W. J., MLR XXXIII (1938) 305—306
* Galdi L., AECO IV (1938) 531—533
* Huškova J., ČMF XXIV (1938) 471—472
* Marin Aurel, ȚB X (1938) 2. 183
* Jšk, Lidové Noviny (Brno), 5 feb. 1938. 9
* Reporter, Ad 30 ian. 1938. 4
* Călinescu G., ALA 5 iunie 1938. 17
* Lange-Kowal, ASNS, CLXXVI (1939). 45
* Kuen H., VKR XV (1942) 207—208
* Bourciez J., RLR LXIX (1947). 99

323. — *Pluralul substantivelor în limba română actuală* BPh V (1938) 1—54
* Graur Al., VR XXXI (1939) 1. 189
* Lombard A., VoxRom V (1940) 254—256

324. — *De quelques traits caractéristiques du roumain actuel* Mélanges Bally (1939) 271—282
* G[raur] A., VR XXXI (1939) 12. 118—119
* Paiva-Boléo, Biblos XV (1939) 2. 574—576

325. — *L'emploi du datif en rumain actuel* BL VII (1939) 29—64
* Seidel-Slotty, BPh VI (1939) 123
* R[ohlfs] G., ASNS CLXXXIX (1941) 87—88

326. — *Stilistică morfologică* BPh VIII (1941) 1—148

327. — **Într-un** *pentru* **întru**; **dintr-un** *pentru* **dintru** BPh VIII (1941) 335—336

328. — *Verbe românești nouă* BPh IX (1942) 20—59

329. — *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*. Iași, 1943.
* Jacquier H., BL XII (1944) 8—13
* W[artburg W. v.], ZRPh LXIV (1944) 3—4. 433
* Istrate G., Transilvania (Sibiu) LXXV (1944) 1. 71—76
* T[empeanu] V., Preocupări literare IX (1944) 1—2. 34—35
* Comarnescu Petru, Timpul 2 aprilie 1944. 2
* L[ivescu] J., Ethos (Iași) I (1944) 1. 141—146
* Ivănescu Gheorghe, BPh XI—XII (1944—1945) 507—519
* Milica G., Curierul Liceului Sfinții Petru și Pavel, Ploiești XXIII (1945) 1—2
* Simonescu Dan, Studii și cercetări istorice XIX (1946) 210—211
* Streinu Vladimir, RFR XIII (1946) 5. 135—145

330. — *Stilistica limbii române*. București, 1944.
* Jacquier H., BL XII (1944) 89—112
* Cazacu B., BL XII (1944) 115—120
* Vianu Tudor, RFR XII (1945) 4. 142—146
* Petrescu Camil, RFR XII (1945) 4. 219—220
* Jacquier H., Revista Cercului literar (Sibiu) I (1945) 5. 62—70
* Milica G., Curierul Liceului Sfinții Petru și Pavel, Ploiești XXIII (1945) 1—2. 30—32
* Chițimia I. C., RIR XV (1945) 395—396
* Istrate G., Ethos (Iași) II (1945) 3—4. 303—310
* Dăianu G., RFR XII (1945) 4. 860—864
* Streinu Vladimir, RFR XIII (1946) 5. 135—145 și 600—607
* Dobrinescu Grigore, NphM XLVIII (1947) 90—93
* Bourciez J., RLR LXIX (1947) 364—366
* Ionescu-Nișcov Tr., ČMF XXXI (1947—1948) 88

331. — *Gramatica limbii române*. Ediția a II-a, București, 1946.

332. — *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*. [Ed. a II-a], București, (1948).

333. — *Note sintactice* 1. Adverbe de loc cu sens temporal; 2. basam (basămă) (că). 3. Pasiv românesc cu *a veni* SCL I (1950) 2. 269—279

334. — *Ortografie și morfologie* CV III (1951) 11. 15—18

335. — *Limba română actuală* LR III (1954) 4. 31—44

336. — *Limba română contemporană*. (București), 1954.
* Teodorescu Ecaterina — AȘt (Iași) I, III (1955) 1—2. 285—288

337. — *Scurt istoric al principalelor lucrări de gramatică românească* LL II (1956) 163—196 și LRC² 749—783

338. — *Limba română contemporană*. Ediția a II-a. București, 1956
* Otobîcu C., LR VI (1957) 3. 86—87
* Smrčkova G., ČMF XXXIX (1957) 314—315
* Bourciez J., RLR LXXIII (1958—1959) 90—92
* Cruceru K., KNf VI (1959) 264—268
* Protze H., DLZ LXXXI (1960) 637—640

339. — *Note de cultivare a limbii* (Doar = numai; În exclusivitate) LR XI (1962) 1. 13—16

340. — *Inovații individuale și inovații colective* PLG IV (1962) 9—17 și versiunea în l. engleză RRL VIII (1963) 1. 5—12

341. — *Mai multă gramatică* LR XIII (1964) 1. 55—58

342. — *La estructura gramatical de la lengua rumana* RRL IX (1964) 5. 487—495 şi versiunea în l. română SCL XV (1964) 5. 563—570
— vezi pentru Iordan şi nr. 497, 500, 640

343. IROAIE P., *Corespondențe siciliene la prezentul conjunct al lui „a avea"* BPh VI (1939) 189—195

344. ISTRATE G., *Construcții pronominale pleonastice* Arh J II (1956) 1—2. 395—398
— vezi pentru Istrate şi nr. 329, 330, 483

345. ISTRĂTESCU ALEXANDRINA, Formele de imperativ **„duce-vă-ţi"** GrS VI (1934) 336—337
* DR IX (1938) 504

346. IVĂNESCU G., *Originea alternanței substantivale fem. sing.* (-)**ă** -, *fem. pl.* (-) **-ă-** BPh VI (1939) 97—113

347. — *Îndrumări în cercetarea morfologiei limbii literare româneşti din secolul al XIX-lea* LR IV (1955) 1. 19—39

348. — *Soarta neutrului latin clasic în latina populară şi în limbile romanice* SCL VIII (1957) 3. 299—311

349. — *Nume şi verb* Omagiu Rosetti (1965) 423—426
— vezi pentru Ivănescu şi nr. 329

350. IVĂNESCU G. şi LEONTE L., *Fonetica şi morfologia neologismelor române de origine latină şi romanică* SCŞt (Iaşi) VII (1956) 2. 1—24

— JACQUIER H., vezi nr. 329, 330

351. JAKOBSON ROMAN, *On the Rumanian Neuter* Omagiu Petrovici (1962) 237—238

352. JARNIK J. U., *Beitrag zur Phraseologie von „da" im Rumänischen.* Wien, 1898.
* F 8 Nph (1898) 208—222
* L 19 (1898) 313

— JOKL N., vezi nr. 52, 453, 494, 560, 590

353. KIPARSKY V., *Quelques remarques sur les verbes roumains d'origine slave* Omagiu Rosetti (1965) 443—444

354. KLAGSTAD H. L. JR., *Toward a morpho-syntactic treatment of the Balkan lingouistic group* Am. contr. 5 Intern. Congr. Slavists. (235), 179—189

355. KŘEPINSKY MAX, *Influence slave sur le verbe roumain* Slavia XVI (1939) 1—49, 220—268, 481—534
* Graur A., BL VI (1939) 267—268
* Buben, NV XX (1941) 294—297
* Tagliavini, IJ XXV (1942) 221

356. — *L'infinitif abrégé du roumain, imitation du slave?* RS I (1948) 7—10

357. — *Příspěvek k dějinám infinitivních vazeb v rumunštině* ČMF XXVII (1941) 60—70

— KUEN H., vezi nr. 322

358. KURTH R., *Der Gebrauch der Präpositionen im Rumänischen* JIRS X (1904) 465—639
* Philippide A., VR XVI (1924) 44—47

359. LACEA C., *Genetive feminine formate cu articolul prepozitiv* Anuarul liceului din Braşov LI (1914—1915) 25—30
* DR III (1924) 798—799

360. LAMBRIOR AL., *Cuvinte de reverență* CL XV (1882) 265—270
361. — *Ceva despre conjunctivul românesc* RIAF I (1882) 37—44
* GGr 1 (1888) 602
— LANGE — KOVAL, vezi nr. 322
362. LĂZĂREANU BARBU, *Un plural* ALA III, IV (1923) 112. 2
* DR IV (1927) 1451
363. — *O negațiune repetată* Ad XLVII (1931) 14 573. 1
* DR VIII (1936) 460
— LĂZĂRESCU I., vezi nr. 224
— LEONTE L., vezi nr. 350
364. LERCH E., *Gibt es im Vulgärlateinischen oder im Rumänischen eine „Gelenkspartikel"?* ZRPh LX (1940) 113—190
* Wagner L., FM IX (1941) 301—305
* R[oques] M., Rom LXVII (1942) 409—410
— LEVIT Z. N., vezi nr. 156
— LIVESCU J., vezi nr. 329
365. LOMBARD A., *Le futur roumain du type* **o să cînt** BL VII (1932) 5—28
366. — *Les verbes roumains issus de nom latins en* **-io** BL XIV (1946) 46—55
367. — *Une flexion verbale roumaine* BL XVI (1948) 111—128
368. — *Les expressions roumaines employées pour traduir l'idée de „faire + infinitif"* SNPh XXI (1948—1949) 47—58
369. — *Le présent faible des verbes roumains du type* **îngreca, bloca** SNPh XXV (1952—1953) 6—20
370. — *Un groupe d'impératifs abrégés en roumain* SNPh XXV (1952—1953) 21—39
371. — *Le verbe roumain* **apuca** Estudios Menéndez Pidal III, 125—129
372. — *Un phénomène de morphologie roumaine: le rôle de l'analogie et la tendance à la différenciation* Mélanges Roques III 93—109
373. — *La flexion des verbes roumains forts en* **-sca** *et en* **-șca** RER I (1953) 71—89
* Mourin L., RBPh XXXII (1954) 675
374. — *Le verbe roumain.* Vol. I—II Lund, 1954—1955.
* Avram Mioara SCL VII (1956) 1—2. 131—139 și versiunea în l. franceză RRL I (1956) 137—145
375. — *Morfologia verbului românesc* SCL VIII (1957) 1. 7—13
— vezi pentru Lombard și nr. 156, 323
376. MANECA CONSTANT, *Considerațiuni cu privire la formele lungi de acuzativ singular ale pronumelui personal în limba română* Omagiu Rosetti (1965) 519—522
377. MANCZAK WITOLD, *În legătură cu proiectul pentru ediția a II-a a Gramaticii limbii române* LR IX (1960) 2. 9—13
378. MANOLIU M., *Une déviation du système de conjugaison romane: temps composés avec* **a fi** *„être", à la diathèse active, en roumain* Recueil Lisbonne (1959) 135—144
379. — *Observații asupra procesului de gramaticalizare a verbelor în limbile romanice* SCL XI (1960) 3. 561—570, 4. 895—908

380. — *Propuneri pentru o nouă clasificare a flexiunii adjectivelor din limba română* LR X (1961) 2. 117—123
381. — *Asupra categoriei comparației din limba română* SCL XIII (1962) 2. 201—214 și versiunea în l. rusă RRL VII (1962), 2. 313—325
382. — *Morphèmes lexicaux et grammaticaux* Cahiers I (1962) 89—102
383. — *Morfemul în lingvistica modernă* LR XII (1963) 1. 3—15
384. — *Articolul posesiv în româna contemporană* SCL XV (1964) 1. 69—76
385. — *Les classes pronominales du roumain contemporain* RRL IX (1964) 1. 53—66 și versiunea în l. română SCL XV (1964) 2. 181—193
386. — *Y a-t-il un pronom possessif en roumain?* RRL IX (1964) 3. 305—317
387. — *Rapports temporels au niveau morphémique* RRL IX (1964) 5. 521—529 și versiunea în l. română SCL XVI (1965) 3. 373—381
388. — *Inovații în structura distribuțională a grupului nominal romanic* SCL XVI (1965) 1. 123—130
389. — *Pronumele nedefinit în dacoromâna contemporană standard. Încercare de clasificare semantică* SCL XVII (1966) 3. 293—313
390. MARCUS SOLOMON, *Description, à l'aide de la théorie des ensembles, de certains phénomènes morphologiques* Revue de math VI (1961) 4. 735—744
391. — *Aspectul logic al opozițiilor lingvistice II Opoziții, ordonate, morfeme și cvasimorfeme* SC Matem XIII (1962), nr. 4. 539—551 și versiunea în l. rusă *Problemî structurnoi lingvistiki* Tom 1 (1962), 22—30
392. — *Le genre grammatical et son modèle logique* Cahiers I (1962) 103—122 și versiunea în l. rusă Revue de math VII (1962) 4. 683—691
393. — *Asupra unui model logic al părții de vorbire* SCMatem XIII (1962) 1. 37—62 și versiunea în l. franceză Revue de math VII (1962) 1. 91—107
394. — *Sur un modèle logique de la catégorie grammaticale élémentaire* II, Zeitsch. f. math. Logik und Grundlagen der Mathematik, Band 8, nr. 3—4 (1962) 323—329
395. — *Un criteriu contextual de clasificare a cuvintelor* (Cu aplicație la adjectivele din limba română) SCL XIII (1962) 2. 177—187
396. — *O analiză sincronică a genului gramatical* SCL XIII (1962) 3. 337—351 și versiunea în l. engleză RRL VIII (1963) 1. 99—111
397. — *Modèles mathématiques pour la catégorie grammaticale du cas* Revue de math VIII (1963) 4. 555—560
398. MARCUS SOLOMON, NICOLAU EDMOND, STATI SORIN, *Introducere în lingvistica matematică*. București, 1966.
399. MARIENESCU AT. M., *Despre articul și declinațiune* ARMSL II 25. 269—283
— MARIN AUREL, vezi nr. 322
400. MARIN GEORGETA, *Compunerea și schimbarea categoriei gramaticale în Psaltirea Hurmuzaki* SFC I (1959) 213—220
401. MARIN V., *Participiul și categoria modului* Limba și lit. mold. II (1959) 1. 72—74
402. MARINOVICI RITA, *Observații în legătură cu întrebuințarea și valoarea numărului substantivelor în limba română și în limba maghiară* CL I (1956) 1—4. 41—64

403. — *Observații în legătură cu sensul general al substantivelor* LR V (1956) 6. 35—47
— vezi și Chiricuță-Marinovici
— MAROUZEAU, vezi nr. 219
404. MĂRUȚĂ T., *Ideea de superlativ în limba română* LL I (1955) 188—212
— MEILLET A., vezi nr. 219, 446
405. METEA ALEXANDRU, *Despre flexiunea unor substantive compuse* I Drap. r. XXXI (1964) nr. 5914, p. 2; II, nr. 5920, p. 2.
— vezi pentru Metea și nr. 410
406. MICHOV D. M., *Die Anwendung des bestimmten Artikels im Rumänischen, verglichen mit der im Albanesischen und Bulgarischen* JIRS XIV (1908) 1—100
* Philippide A., VR XVI (1924) 51—54
407. MIHAI CORNELIA, *Valoarea adverbială a adjectivelor în limba română* SCL XIV (1963) 2. 209—217
— MIHALACHE C. N., vezi nr. 640
408. MIHĂESCU H., *Din morfologia numelor proprii românești* Omagiu Bărbulescu (1931) 290—294
— vezi pentru Mihăescu H. și nr. 191
409. MIHĂESCU N., *Limba noastră. Probleme de lexic și construcții gramaticale*. București, 1963.
* Bărbulescu Simion GL X (1963) 50. 2
* Dănăilă I., LR XII (1963) 6. 664—666
* L. F., PN VI (1963) 11. 30
* Speranțiu Eugeniu, T VIII (1964) 6. 2
410. — *Abateri de la exprimarea corectă*. București, 1963.
* Hristea Valentina, LR XIII (1964) 3. 284—288
* Metea Al., Drap r. XXI (1964) nr. 5986. 2
* Andriescu Al., Ateneu II (1965) 4. 16
— MIHĂILĂ G., vezi nr. 641
— MILICA GH., vezi nr. 329, 330
— MITRAN M., vezi nr. 169
411. MOISIL GR. C., *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă* SCL XI (1960) 1. 7—24 și versiunea în l rusă RRL V (1960) 2. 187—207
412. — *Problèmes posés par la traduction automatique. La déclinaison en roumain écrit* Cahiers I (1962) 123—134
413. MORARIU LECA, *Nu vă lăudareți, nu dormireți* GB VI (1923) 1355 și 1356
* DR IV (1927) 1500
414. — *Iotacizarea (Din morfologia verbului român)* GB VII (1924) 1484—1486
* DR IV (1927) 1500
415. — *Am vrut să mor* JL XIII (1924) 186—178
* DR IV (1927) 1500
416. — *Morfologia verbului predicativ român* Codr Cosm I (1925) 1—96, II—III (1927) 285—346, IV—V (1929) 2.1—96 și Cernăuți, I,1924, II,1926
* Pușcariu S., DR IV (1927) 1391
417. — *Voi lăudatu (Din morfologia verbului român)* Codr Cosm IV—V (1929) 2. 281—306

418. — *Pentru morfologia verbului român* FFr XI (1936) 42—43
— vezi pentru Morariu și nr. 446

419. MORĂRESCU I., *Un fenomen de morfologie românească* Arh I XLIII (1936) 133—137

420. — *Noui exemple ale fenomenului de unificare a celor două forme ale pronumelor: Dumneata, mata* Arh J XLIII (1936) 220—224

421. MOSER HANS, *Der Ursprung der rumänischen Präpositionen* JIRS X (1904) 409—464
* Philippide A., VR X (1915) 16—44

422. MOURIN LOUIS, *A propos de l'origine de l'article possessival roumain* Mélanges Serra 269—277

423. — *La disparition des formes différenciées du subjonctif présent roumain* Omagiu Rosetti (1965) 593—598
— vezi pentru Mourin și nr. 373

424. MUSSAFIA ADOLF, *Zur rumänischen Formenlehre* JRE X (1869) 378
* Allg 13. (1904) 453

— MUȚIU I., vezi nr. 642

425. NANDRIȘ GR., *Sur l'accusatif prépositionnel en roumain (Un calque slave)* Mélanges Roques III 159—165
— vezi pentru Nandriş și nr. 156

426. NAUM TEODOR A., *Observațiuni despre pronumele posesiv latin și român.* Cluj. 1938.

427. NEDIOGLU GH., *Aspectul verbal* CV IV (1952) 4. 11—14

428. NEUMANN E., *Die Bildung der Personalpronomina im Rumänischen* JIRS VII (1900) 176—250 și Leipzig, 1900
* Philippide A., VR XVI (1924) 40—41

429. NICA DUMITRU, *Locuțiunile substantivale în limba română* LR XII (1963) 5. 514—526

— NICOLAU EDM., vezi nr. 398

— NICOLESCU AUREL, vezi nr. 156

430. NICULESCU AL., *Note asupra vocativului românesc* SCL IX (1958) 4. 533—535

431. — *Observații asupra conjuncțiilor adversative fundamentale în limbile romanice* (conj. adv. — copulativă) Omagiu Iordan (1958) 633—637

432. — *Sur l'objet direct prépositionnel dans les langues romanes* Recueil Lisbonne (1959) 167—185 și versiunea în l. română SCL X (1959) 2. 185—204

433. — **Sŭper**, *în limbile romanice dr.* **spre** *„pe, peste, deasupra" și „către"* SCL X (1959) 4. 499—523 și versiunea în l. franceză RRL V (1960) 2. 219—243

434. — *Afirmarea prin* **da** *în limba română* SCL XII (1961) 4. 479—486

435. — *Notes sur la structure de l'expression pronominale de la politesse* Cahiers I (1962) 179—183

436. — *Cronica limbii* Lf V (1962) 10. 4

437. — *Aspecte morfologice și sintactice ale limbii române actuale* AUB XII (1963) 28. 303—321

438. — *Lexical și gramatical în exprimarea pronominală a reverenței* Omagiu Rosetti (1965) 631—634
— vezi pentru Niculescu și nr. 439
439. NICULESCU AL. și ROCERIC AL., *Pronumele* **dînsul** *în limba română* SCL VIII (1957) 3. 315—343 și versiunea în l. franceză RRL III (1958) 2. 165—196
440. OBEDENARU M., *L'article dans la langue roumaine (dialecte du Danube).* Montpellier, 1884.
* L 5 (1884) 452
441. — *Une forme de l'article roumain qui se met devant les substantifs et les adjectifs* FCC 1886
* L 7 (1886) 44
442. OCHEȘEANU RODICA, *Observații asupra folosirii articolului genitival în limba presei actuale* LR VI (1957) 4. 27—30
443. — *Prefixele superlative în limba română* SFC I (1959) 29—51
444. — *Observații asupra folosirii greșite a prepozițiilor în limba unor publicații* LR VIII (1959) 5. 40—51
445. OCHEȘEANU R. și VASILIU L., *Despre valoarea verbală și adjectivală a participiului* LR III (1954) 6. 16—21
446. OLSEN HEDWIG, *Étude sur la syntaxe des pronoms personnels et réfléchis en roumain.* København, 1928.
* Procopovici Al, Rev Fil II (1928) 147
* Densusianu O., GrS IV (1929) 189
* Meillet A., BSL XXIX (1929) 161
* Morariu Leca, Codr Cosm IV—V (1929) 312
* Tagliavini C., Stud rum III (1929) 154—155
* Drăganu N., DR VII (1934) 271
447. — *Om bekraeftende og banaegtende svar i rumaenskunden anvendelse a-* **da** *og* **nu** In memoriam Kr. Sandfeld 174—183
— vezi pentru Olsen și nr. 550
— ONCIULESCU F., vezi nr. 482
448. ONU LIVIU, *Valoarea stilistică a articolului nehotărît* St (1955) 3. 120—122
449. — *Unele probleme ale imperfectului românesc* Omagiu Iordan (1958) 645—660
450. — *L'origine de l'accusatif roumain avec* **p(r)e** Recueil Lisbonne (1959)f (187—209)
451. — *Modificarea condiționată a locului accentului silabic dinamic în flexiunea substantivelor (O inovație în structura morfologică a limbii române)* SCL XI (1960), 1. 33—60
452. — *„Bătu-te-ar norocul!“* Omagiu Rosetti (1965) 651—655
— vezi pentru Onu și nr. 640
— ORR J., vezi nr. 481
— OTOBÎCU C., vezi nr. 338
— PAIVA-BOLEO, vezi nr. 324
453. PANCRATZ ARNOLD, *Das Partizipium Perfekti Passivi und seine Anwendung im Rumänischen* BA 1 (1925) 71—149
* Jokl N., IJ XI (1927) 224
* Pușcariu S., DR IV (1927) 1359—1362
— vezi pentru Pancratz și nr. 322

— PARIS G., vezi nr. 270
— PASCU G., vezi nr. 75, 82, 219, 502
454. PAUL RADU I., *Flexiunea nominală internă în limba română*. București, 1932
* Graur Al., BL I (1933) 113—116
* DR VIII (1936) 460
455. PAVEL TOMA, *Morfologia pronumelui personal în română* SCL XIV (1963) 2. 199—207
456. — *Generarea grupului nominal în limba română* SCL XIV (1963) 3. 351—360
457. PĂTRUȚ I., *Despre componența cuvintelor flexibile ale limbii române* LR IV (1955) 6. 65—71
458. — *Despre genul „neutru" în limba română* CL I (1956) 1—4. 29—40
459. — *Probleme de morfologie și ortografie. În legătură cu į în limba română* CL I (1956) 1—4. 119—124
460. — *Sur le genre „neutre" en roumain* Mélanges Oslo (1957) 291—301
461. — *Probleme de morfologie. II În legătură cu ụ și į în limba română* CL III (1958) 255—258
462. — *Probleme de fonetică și morfologie*. III *În legătură cu į și ụ în limba română* CL IV (1959) 1—2, 43—48
463. — *Morfologie și fonologie. Despre fonemele consonantice moi ale limbii române* CL V (1960) 1—2; 23—27 și versiunea în l. germană RRL V (1960) 2. 279—283
464. — *Despre structura morfologică a substantivelor și adjectivelor românești* StUBB (1961) IV 2. 13—24 și versiunea în l. germană RRL VII (1962) 1. 91—100 și în l. rusă RS IX (1963) 13—21
465. — *Despre genul substantivelor românești de origine slavă* CL VI (1961) 1. 95—100 și versiunea în l. rusă RRL VIII (1963) 2. 247—252
466. — *Despre structura și clasificarea verbelor românești* (În legătură cu lucrările pentru traducerea automată) CL VI (1961) 2. 423—428
467. — *Considerații în legătură cu vocativul românesc în* **o** RS VII (1963) 87—92
468. — *Despre substantivele ambigene românești* RS VII (1963) 95—97
469. — *Tot despre vocativul românesc în* **-o** RS X (1964) 193—194
470. — *Referitor la structura morfologică a verbelor românești* StUBB IX (1964) 2. 95—100
471. — *Uniformizarea în sistemul morfologic. Despre imperfectul românesc* CL IX (1964) 2. 227—231
472. — *Contribuții la studiul structurii morfologice a limbii române* CL X (1965) 1. 29—35
— vezi pentru Pătruț și nr. 640
— PETRESCU CAMIL, vezi nr. 330
473. PETROVICI EMIL, *Nume proprii de bărbați articulate* DR V (1929) 579—583
474. — *Echivalența morfologică a variantelor fonemelor vocalice românești* CL I (1956) 1—4. 11—27 și varianta în l. rusă RRL II (1957) 5—20
— vezi pentru Petrovici și nr. 475, 640
475. PETROVICI E. și RUSU GR., *Schiță a sistemului conjugării în dacoromâna comună* CL IX (1964) 2. 215—226

476. PHILIPPIDE AL., *Gramatică elementară a limbii române.* Iași, 1897.
* Gaster M., KJRPh V (1897—1898) 116—117
* Rudow W., ZRPh XXII (1898) 557—560
* Zauner A., L XX (1899) 99
* DR VII (1934) 654
— vezi pentru Philippide și nr. 22, 81, 358, 421, 428, 548, 597
477. PIOTROVSKIJ R., *Întrebuințarea artistică a articolului la scriitorii români* SCL XI (1960) 3. 625—632
478. — *Folosirea articolului hotărît și nehotărît de către scriitorii români* Omagiu Rosetti (1965) 693—695
— PISANI VITTORE, vezi nr. 481, 642
479. POALELUNGI GH., *Locuțiunile adjectivale* LR XII (1963) 2. 133—146
480. POGHIRC C., *Cu privire la aspectul verbal în limba română* LR II (1953) 6. 17—22
481. POP SEVER, *Grammaire roumaine.* Berne, 1948.
* Buescu, RPF II (1948) 328—340
* Orr J., MLR XLIV (1949) 280—281
* Pisani V., Paidea IV (1949) 145—150
* Tappe E. D., Arch. LI (1949) 83—84
* Christo-Loveanu E., RR XL (1949) 234—235
* Pulgram E., MLJ XXXIII (1949) 74—75
* Valkhoff M., LB XXXIX (1949) Bijblad 48—50
482. — *La iotacisation dans les verbes roumains* Mélanges Roques III 195—235
* Onciulescu F., FRom I (1954) 2. 87—90
483. POP SEVER — PETROVICI E., *Mînă cu pluralul* DR VII (1934) 95—102
* Istrate G., BPh III (1936) 245—246
484. POPA-LISSEANU G., *Negațiunea în limba latină și română* CL XLIII (1909) 7. 743—750
485. POPA V., *Unele chestiuni gramaticale* C (1955) 25. 5
— POPESCU I., vezi nr. 642
486. POPESCU-MARIN MAGDALENA, *Pe marginea unor articole recente privitoare la topica adjectivului în limba română* LR XII (1963) 3. 319—322
— vezi pentru Popescu-Marin și nr. 109
487. POTTIER B., *L'„objet direct prepositionel": faits et théories* SCL XI (1960) 3. 673—676
— vezi și nr. 602, 604, 605
488. PREDA L., *Formele auxiliarului de viitor:* **va** *și* **vom** GrS VI (1934) 306—312
— vezi pentru Preda și nr. 507
489. PRIE Dr. OCTAVIAN, *Conjugarea verbului în cele trei dialecte române. Contribuții la studiul limbei românești.* Balázsfalva (Blaj), 1914.
490. PROCOPOVICI AL., *Doară* DR III (1924) 629—642 și Cluj 1924
491. — *Formele conjuncte ale pronumelui personal la dativul și acuzativul plural* Rev Fil I (1927) 233—249
* DR VI (1931) 574
492. — *Ille ca articol antepus* Rev Fil I (1929) 249—267
* Drăganu N., Rev Fil II (1928) 308
* Grecu Vasile, Codr Cosm IV—V (1929) 311
* Procopovici Al., FFr I (1926) 249—267

493. — *Ipse* *și pronumele românesc al identității* RevFil I (1927) 310—325
* DR VI (1931) 574
494. — *Din istoria pronumelui în limba românească* RevFil I (1927) 233—266, 310—324; II (1928) 2. 318—345
* Jokl N., IJ XIV (1930) 124
495. — *Din morfologia și sintaxa verbului românesc (Aoristul în raport cu celelalte timpuri și moduri)* Rev Fil II (1928) 1—48
* Zauner A., L 50 (1929) 128—130
496. — *Încrucișări de flexiune nominală și verbală în limba română* DnS (1929) 437—443
* Drăganu N., DR VII (1934) 302
* Roques M., Rom LXI (1935) 246
497. — *Pronumele personal în funcțiune morfologică verbală.* Cluj, 1933.
* Iordan I., BPh II (1935) 261—265
* DR IX (1938) 505
498. — *Pe drumurile dicționarului. Probleme de sintaxă: conjuncțiile și interjecțiile* **de, ca** *și* **că, dacă** *și* **dec** DR XI (1948) 1—50
— vezi pentru Procopovici și nr. 446
— PROTZE H., vezi nr. 338, 640
— PULGRAM E., vezi nr. 481
499. PUȘCARIU S., *fost* ZRPh XXVIII (1904) 688
* Caracostea D., Mri 94 (1914)
500. — *Der* **lu-** *Genetiv im Rumänischen* ZRPh XLI (1921—1922) 76—82
* Iordan I., Arh J XXVIII (1921) 129—131
* Pascu G., Arh Rom VII (1923) 552
* Herzog E., DR II (1922) 882
501. — *Despre onomatopee în limba română* DR I (1921) 75—108
502. — *Persoana a doua a singularului aorist* DR I (1921) 330
* Pascu G., Arh Rom VII (1923) 553
503. — *Despre* **pre** *la acuzativ* DR II (1922) 565—581 și extras
504. — *Cum să scriem? Genitivele și dativele femenine în* **-ei** și **-ii** SdMI(1924) 5.119
505. — *Forma de conjugare „ei face“* DR III (1924) 772—773
506. — *Morfonemul și economia limbii* DR VI (1931) 211—243
507. — *Viitorul cu „vadere“* DR VI (1931) 387—393
* Preda Luca, GrS VI (1933) 306—312
* Pușcariu S., DR IX (1938) 414
* DR VII (1934) 556 9.505 (1938)
508. — *Interjecțiile și exclamațiile* DR VI (1931) 491—492
* DR VII (1934) 632
509. — *Despre substantivele exclamative* DR VI (1931) 492—503
* DR VII (1934) 632
510. — *Encliza particulelor neaccentuate* DR VII (1934) 463
511. — *Gramaticalizarea limbii noastre* DR VIII (1936) 315—317
512. — *Zur Nachstellung des rumänischen Artikels* Festschrift Jaberg 112—126; ZRPh LVII (1937) 240—247
* Drăganu N., DR IX (1938) 273—304

513. — *Limba română*. Vol. I, București, 1940.
* Capidan Th., ARLL I (1940) 1. 121
— vezi pentru Pușcariu și nr. 191, 219, 416, 453, 550, 566
514. RACOVIȚĂ C., *Sur le genre personnel en roumain* BL VIII (1940) 154—159
515. — *Notes sur le bilinguisme* BL VI (1938) 238—242
516. REINHEIMER SANDA, *Schiță de descriere structurală a verbelor de mișcare românești* SCL XVI (1965) 4. 519—529
517. REPINA T. A., *K voprosu o proishojdenii soiuza* de *v rumînskom iazîke* SCL XI (1960) 677—682
518. REVIGA GH., *Adjective cu sufixul* -at CV IV (1952) 3. 31—32
— vezi Graur Al.
519. RICHTER ELISE, *Zur Syntax des rumänischen Possessiv-pronomens der III. Person* ZRPh XXV (1901) 424—448
* L. XXII (1901) 306
520. — *Zur Geschichte der Indeklinabilien* ZRPh XXXII (1908) 656—677
521. RIZESCU I., *Note asupra pronumelui personal aton în dativ* LR VIII (1959) 2. 18—22
522. — *Observații asupra adverbelor predicative din limba română* SCL XI (1960) 3. 683—687
523. — *Observații asupra îmbinărilor de cuvinte* LR XI (1962) 5. 514—523
524. — *Cu privire la dubla negație în limba română* SCL XIV (1963) 4. 471—478
525. — *Observații asupra topicii vocativului* LR XII (1963) 6. 612—617
526. — *Contribuții la istoria pronumelui în limba română* SCL XV (1964) 6. 749—753
527. RÎBALKA V. N., *Adverbele derivate cu sufixul* -ește *și exprimarea circumstanțialului de mod* LR VII (1958) 5. 39—48
528. — *Substantive cu funcțiune de circumstanțial de mod* LR VIII (1959) 6. 21—28
529. ROCERIC-ALEXANDRESCU ALEXANDRA, *Cu privire la problemele puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă* SCL XIII (1962) 3. 403—405
— vezi pentru Roceric și nr. 439
— ROHLFS G., vezi nr. 325
530. ROQUES MARIO, *Recherches sur les conjonctions conditionneles* să, de, dacă, *en Ancien Roumain* RF XXIII 825—839
— vezi pentru Roques nr. 219, 364, 496
531. ROSETTI Al., *Sur la „morphonologie"* BL I (1933) 9—13
532. — *Sur la postposition du pronom personnel en roumain* BL V (1937) 200—203
533. — *A propos de l'origine de l'-ă au participe roumain* BL VI (1938) 243—244
534. — *Grammaire de la langue roumaine*, București, 1944.
* Sleeth, Word II (1946) 285—286
535. — *Sur le vocatif des noms masculins en roumain* BL XV (1947) 103-105
536. — *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga-București, 1947
537. — *Perfect simplu și perfect compus* CV I (1949) 9. 5—6

538. — *Nom et verbe en roumain* JPsych XLIII (1950) 139—141
539. — *Neutrul în română* SCL I (1950) 2. 233—236
540. — *Despre valoarea perfectului simplu* LR IV (1955) 4. 69—73
541. — *Despre genul neutru și genul personal în limba română* SCL VIII (1957) 4. 407—413
542. — *Remarques sur la catégorie de genre en roumain* SL XIII (1959) 2. 135—136
543. — *Contribuții la studiul neutrului în limba română* SCL XIV (1963) 4. 433—438 și versiunea în l. franceză în Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists, Cambridge, Mass. 1962, Mouton & Co. 1964, Haga, p. 779—783
— vezi pentru Rosetti și nr. 173
544. ROSETTI AL. și BYCK J., *Gramatica limbii române*. Ed. I, 1943; Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1945.
545. RUSU GR., *Quelques problèmes de morphonologie posés par l'Atlas linguistique roumain* RRL IX (1964) 3. 285—304
546. RUSU VALERIU, *Formule de adresare în limba română* (**mă, măi**) LR VIII (1959) 1. 52—60 și versiunea în l. franceză RRL IV (1959) 2. 243—253
547. — *Notă despre* **fă** *și* **mă** *în limba română* SCL XV (1964) 6. 759—761
— SADOVEANU M., vezi nr. 322
548. SANDFELD JENSEN Kr., *Der Schwund des Infinitivs im Rumänischen und den Balkansprachen* JIRS IX (1902) 75—131
* Philippide A., VR XVI (1924) 41—44
549. — *Die Konstruktion* **de** *im Rumänischen* ZRPh XXVIII (1904) 11—35
550. SANDFELD Kr. et OLSEN HEDWIG, *Syntaxe roumaine. I Emploi des mots à flexion*. Paris, 1936.
* Galdi L., AECO III (1937) 270—272
* Pușcariu S., DR IX (1938) 448
— SAVIN EMILIA, vezi nr. 118
551. SĂDEANU FLORENȚA, *Traces de passé composé absolu en roumain* Recueil Lisbonne (1959) 315—320
552. SCHUCHARDT H., *Rom.* **illi, illui** *für lat.* **ille, illi** ZRPh X (1886) 482—484
553. SCHVEIGER PAUL și HALES ELVIRA, *Cu privire la clasificarea mecanică a adjectivelor* SCL XVII (1966) 3. 315—320
554. SECHE LUIZA, *Substantive sau adverbe?* LR VII (1958) 6. 15—19
555. — *În jurul categoriei numeralului* LR IX (1960) 3. 63—70
556. — *Un nou mod de exprimare a vocativului feminin în limba română* LR XIV (1965) 1. 159—161
557. SECHE LUIZA și SECHE MIRCEA, *Cu privire la problema legăturii dintre sensul și forma cuvintelor onomatopeice* CL III (1958) 185—198
558. SEIDEL E., *Problema modurilor în limba română* ScȘt (Cluj) VI (1955) 3—4
559. SEIDEL-SLOTTY INGEBORG, *Mit rhytmischen Wert verwendete Präpositionen im Rumänischen* Gedenkschrift Lerch 394—399
— vezi pentru Seidel-Slotty și nr. 325
— SIMONESCU D., vezi nr. 329

560. SKOK P., *Considérations générales sur la déclinaison nominale roumaine-albanaise* ArxArbSt III (1925) 163—175
* Jokl N., IJ XII (1928) 149—150

561. SLAMA-CAZACU TATIANA, *Despre „cuvintele concrete" şi „cuvintele abstracte"* Omagiu Iordan (1958) 805—810

562. — *Aspecte ale relaţiilor dintre gîndire şi limbaj în însuşirea structurii gramaticale de către copilul antepreşcolar* (2—3 ani) RPsih VI (1960) 2. 43—61

563. — *Cazurile oblice în evoluţia limbajului copilului* SCL XII (1961) 2. 215—229 şi versiunea în l. engleză RRL VII (1962) 1. 71—89

564. — *Particularităţi ale însuşirii structurii gramaticale de către copil între doi şi trei ani* Culegere St. psih. IV (1962) 119—151

565. SLAVE ELENA, *Prezumtivul* SG II (1957) 53—60

— SLEETH, vezi nr. 534

— SMRČKOVA G., vezi nr. 338

— SPERANŢIU E., vezi nr. 409

566. SPITZER L., *Bestimmter Artikel im Anruf und Ausruf und Verwandtes* RevFil I (1927) 41—50
* Puşcariu S., DR V (1929) 745—751

567. — *Rum.* **cîte** *je (distributiv)* RevFil II (1928) 99—101
* Drăganu N., RevFil II (1928) 315—318

568. — *Die 1 Pers. Imperfekti und „am" habeo* DR V (1929) 498—502

569. — *Rum.* **p(r)e**, *span. à vor persönlichen Akkusativ objekt* ZRPh XLVIII (1928) 423—432
* DR VI (1931) 635

570. — *Duceţi-vă-ţi > duce-vă-ţi* BL IV (1936) 180—182
— vezi pentru Spitzer şi nr. 29, 606

571. STAN AURELIA şi IOAN I., *Entropia cazului în limba română* SCL XVII (1966) 1. 39—45

572. STATI S., *Verbe „reflexive" construite cu dativul* SCL V (1954) 1—2. 135—146

573. — *Quelques problèmes de l'histoire de la déclinaison roumaine* Recueil Lisbonne (1959) 243—253 şi versiunea în l. română SCL X (1959) 1. 63—76

574. — *Problema diatezelor* LR VII (1958) 2. 39—45

575. — *Valorile participiului* LR VII (1958) 5. 27—38

576. — *Caracterul sistematic al omonimiei morfologice* SCL XI (1960) 1. 25—31

577. — *Omonimia în sistemul morfologic* PLG II (1960) 125—142 şi versiunea în l. rusă RRL V (1960) 2. 257—272

578. — *Note asupra sensurilor gramaticale* Omagiu Rosetti (1965) 867—870
— vezi pentru Stati şi nr. 292, 398

579. STERCA-ŞULUŢ A., *Un incident lingvistic. Despre declinarea a II-a în româneşte* CL XXII (1888) 808—813

580. STINGHE ST., *Die Anwendung von* **pre** *als Akkusativzeichen* JIRS III (1896) 183—197, IV (1897) 228—249

581. STOCA LAURA, *Acordul articolului* **al** CV IV (1952) 4. 17—18
— vezi Vasiliu Laura

— STREINU VLADIMIR, vezi nr. 329, 330
582. STRELLER FRIEDRICH, *Das Hilfsverbum im Rumänischen* JIRS IX (1902) 1—73
583. STRUNGARU D., *Istoricul acuzativului cu* **pre (pe)** *din limba română* Arh J XLIII (1936) 115—127
— ŞANDRU D., vezi nr. 322
— ŞERBAN V., vezi nr. 642
584. ŞIADBEI I., *Prepunerea lui* **de, di** *în poezia populară română și italiană de nord* RevFil I (1927) 209—218
585. — *Le sort du prétérit roumain* Rom LVI (1930) 2. 331—360
586. ŞTEFAN N., *O nouă parte a vorbirii în gramatica rusă și în gramatica română: categoria stării* SCL VI (1955) 1—2. 51—77
587. ŞTEFĂNESCU M., *Cu privire la articolul masculin* **-ul** *al numelor proprii* Arh J XXXIX (1932) 69—71
588. ŞTIRBU VASILE, *Sensul adjectivelor ordinale* LR XIII (1964) 1. 59—61
589. ŞUTEU FLORA, *Însemnări pe marginea anumitor construcții gerunziale* LR VI (1957) 5. 15—22
— vezi pentru Şuteu și nr. 265
590. TAGLIAVINI C., *Sulla questione della postposizione dell'articolo* DR III (1924) 515—522
* Jokl N., IJ XI (1927) 242
591. — *La lingua rumena* Ling Est VIII (1941) 35—38
— vezi pentru Tagliavini și nr. 83, 355, 446
592. TANOVICEANU I., *Articolul antepus* **ei, ai, îi, 'I** *la numele proprii feminine* Arh J VIII (1897) 329—344
— TAPPE E. D., vezi nr. 481
593. TANASE E., *La postposition de l'article défini en roumain* RLiR LXXV (1962) 14—39
594. — *Locul determinantului adjectiv calificativ în limbile romanice, cu specială privire asupra limbii române* RFRG VI (1962) 1. 85—102
595. — *Locul adjectivului demonstrativ în limba română* CL VIII (1963) 1. 105—122
— TEMPEANU V., vezi nr. 329
596. TEODORESCU ECATERINA, *Reflexiv și pronominal* LR XIV (1965) 5. 545—553
— vezi pentru Teodorescu E. și nr. 336
— TEODORESCU MIRELA, vezi nr. 199, 200
— TEREBEŞTI N., vezi nr. 265
597. THELMANN H., *Der heutige Stand der Pluralbildung in Dakorumänischen.* Leipzig 1896, 1897 și JIRS IV (1897) 82—135
* Philippide A., VR XVI (1924) 36—38
598. TIKTIN H., *Un fenomen morfologic în limba română* CL XIII (1879) 294—303, 338—346
599. — *Zur Stellung der tonlosen Pronomina und Verbalformen im Rumänischen* ZRPh IX (1886) 590—596
600. TITOVA V., *Valoarea temporală a formelor de condițional.* Limba și lit. mold. II (1959) 1. 15—22

601. TODORAN R., *Note morfologice* CL I (1956) 1—4. 125—136

602. TOGEBY KNUD, *Le problème de l'article en roumain* CSP I (1952) 111—119
* Pottier B., Rom LXXV (1954) 285

603. — *Le problème du neutre roumain* CSP I (1952) 265—268

604. — *Déclinaison romane et déclinaison roumaine* CSP II (1953) 35—43
* Pottier B., Rom LXXVI (1955) 420

605. — *Le neutre en roumain et en albanais* CSP II (1953) 121—131
* Pottier B., Rom LXXVI (1955) 420

606. — *A Note on the Rumanian Article and Neuter* CSP II (1953) 165—166
* Spitzer L., Word IX (1953) 304

607. TRANDAFIR GH., *Considerații asupra diatezelor* LL VI (1962) 123—132

608. — *Considerații asupra categoriilor verbale de persoană, număr și diateză* LR XIV (1965) 1. 121—128
— vezi pentru Trandafir și nr. 640

609. TUCKER R. W., *The Rumanian Vocativen* Lang XX (1944) 22 —27

— VAILLANT, vezi nr. 219

— VALKHOFF M., vezi nr. 481

610. VASILIU EM., *Problema articolului și a funcțiilor sale în limba română* LR I (1952) 1. 32—36

611. — *Observații asupra flexiunii nominale în limba română* SCL IV (1953) 137—146

612. — *Alternanțele fonologice din punctul de vedere al recțiunii* SCL VI (1955) 1—2. 43—48

613. — *Economie și redondanță în plan morfematic* SCL X (1959) 1. 7—16

614. — *Observații asupra categoriei genului în limba română* SCL XI (1960) 3. 769—770 și versiunea în l. rusă RRL VI (1961) 2. 203—205

615. — *Case and emphasis of the pronom in rumanian* Phil Prag VII (1964) 2. 168—172

616. VASILIU LAURA, *Observații asupra vocativului în limba română* SG I (1956) 5—23

617. — *Note sur le „datif-locatif"* Recueil Lisbonne (1959) 321—324

618. — **Care** *și* **cine** *în Carte cu învățătură (1581) a lui Coresi* LR VIII (1959) 2. 31—33

619. — *Cîteva observații asupra folosirii infinitivului în limba română actuală* LR VIII (1959) 5. 36—39

620. — *Note pentru definiția prepoziției* SCL XI (1960) 3. 771—773

621. — *Cîteva observații asupra conținutului semantic al prepozițiilor în lumina categoriilor generalului și particularului* PLG III (1961) 139—148

622. — *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române* SG III (1961) 11—42

623. — *Cuvinte și grupuri de cuvinte cu funcție prepozițională* LR XIII (1964) 2. 103—110

624. — *Sur la définition de la préposition* RRL IX (1964) 5. 531—533

625. — *Generarea determinanților nominali prepoziționali* SCL XVI (1965) 1. 117—121
— vezi pentru Vasiliu L. și nr. 10, 445

626. VIANU T., *Le pseudo-impératif chez Eminescu* BL XV (1947) 55—58
— vezi pentru Vianu și nr. 330

627. VULPE MAGDALENA, *Repartiția geografică a construcțiilor cu infinitivul și conjunctivul* FD V (1963), 123—141
— WAGNER L., vezi nr. 364
— WARTBURG W. v., vezi nr. 329
628. WEIGAND G., *Die Bildung des Imperfekti Futuri (Konditionalis, Optativi) im Rumänischen* JIRS III (1896) 139—161
— vezi pentru Weigand și nr. 82
629. ZACORDONEȚ A., *Confruntarea procedeelor gramaticale ale limbilor rusă și română* AUI II (1956) 1—2. 53—66
630. — *Problema existenței aspectului verbal în limba română* AUI VII (1961) 89—98
— ZAUNER A., vezi nr. 495
631. ZDRENGHEA MIRCEA, *Analogii în conjugarea verbului auxiliar* **a fi** DR XI (1948) 124—126
632. — *Adjective determinative sau pronume (posesive, demonstrative, interogative-relative și nehotărîte)?* LR IV (1955) 4. 83—90
633. — *Articulat-nearticulat* CL I (1956) 1—4. 137—140.
634. — *În legătură cu vocativul* LR V (1956) 6. 55—59
635. — *Un vocativ regional* Omagiu Iordan (1958) 939—940
636. — *Este vocativul un caz?* SCL XI (1960) 3. 797—801
637. — **Un, o** — *articol, numeral, pronume* LR IX (1960) 5. 37—39
638. — *În legătură cu numeralul și adverbele cantitative* StUBB IX (1964) 2. 117—129
639. — *Articol sau pronume?* Omagiu Rosetti (1965) 1029—1032
— vezi pentru Zdrenghea și nr. 156, 169
640. GRAMATICA LIMBII ROMÂNE Vol. I: Vocabularul, fonetica și morfologia, vol. al II-lea: Sintaxa [București], 1954
* Petrovici E., C (1954) 35. 3
* Onu L., St (1954) 6. 67—92
* Mihalache C. N., Scrisul bănățean (1954) 4. 237—240
* Iordan Iorgu, C (1955) 7. 5
* Gafițanu D., AUI I (1955) 1—2. 289—295
* Lisițki V. A., VJa (1955) 6. 116—124
* Pătruț I., SCL VII (1956) 115—122
* Drașoveanu D. D., SCL VII (1956) 122—131
* Trandafir Gh., LR VI (1957) 4. 57—67
* Protze H., DLZ LXXX (1959) 814—815
641. LIMBA ROMÂNĂ. Fonetică. Vocabular-Gramatică. [București], 1956
* Mihăilă G., VJa (1957) 4. 114—115
* Corréard G., Word XIV (1958) 410
* Carp M., VR XVI (1963) 4. 63—78
642. GRAMATICA LIMBII ROMÂNE. Ediția a II-a revăzută și adăugită, în 2 volume, București, 1963
* Drap. r. (1964) 5932. 2
* Coteanu I., RLib XXII (1964) 5999. 2
* Muțiu I., Șerban V., C (1964) 15. 7
* Popescu I., LR XIII (1964) 5. 531—537
* Pisani V., Paideia XIX (1964) 3. 221—223

SIGLE ŞI ABREVIERI

Sub acest titlu am grupat mai întîi (1) siglele şi abrevierile folosite în cuprinsul lucrării şi îndeosebi, în bibliografie; în al doilea rînd, (2) diversele abreviei uzuale.

Am căutat să folosim siglele şi abrevierile care s-au impus în literatura de specialitate.

Pentru a veni în ajutorul cercetătorilor, am dat cota cărţilor şi periodicelor care se află în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

1. Periodice şi cărţi

AECO	= *Archivum Europae Centro-Orientalis* (Revue de l'Institut d'Histoire de l'Europe Orientale). I—VII, Budapest, 1935—1941	P I 14645
AGI	= *Archivio glottologico italiano*. Torino, 1873	P I 7458
ALA	= *Adevărul Literar şi Artistic*. Bucureşti, 1920—1939	P IV 5517
Allg	= *Archiv für lateinische Lexicographie und Grammatik*. I—XV, Leipzig, 1889—1906	P I 10960
ArchL	= *Archivum Linguisticum*. A Review of Comparative Philology and Linguistics. Glascow, 1949	P I 31628
ArxArbSt	= *Archiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju*. I—III, Belgrad,1923—1925	—
ArhI	= *Arhiva*. Organul Societăţii Ştiinţifice şi literare din Iaşi. I—XLVII, Iaşi, 1889—1940	P I 12051
ArhO	= *Arhivele Olteniei*. Publicaţie trimestrială. I—XXI, Craiova, 1922—1943	P I 6597
Arh Rom	= *Archivum Romanicum*. Nuova rivista di filologia romanza diretta da Giulio Bertoni. I—XXV, Genève, Firenze, 1917—1941	P II 4756
ARLL	= *Académie Roumaine. Langue et littérature*. Bucarest, 1940—1948	P I 19065
ARMSL	= *Analele Academiei Române*. Memoriile Secţiunii Literare. Bucureşti, 1906—	P I. II 10784

ASNS	= *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen.* Braunschweig, 1846—	P I 26655
Ateneu	= *Ateneu.* Bacău, 1964	P III 33436
AUB	= *Analele Universității București.* Seria științe sociale, Filologie. București, 1955—	P I 27351
AUI	= *Analele Universității din Iași.* Științe sociale. Iași, 1955	P I. II 10984
BA	= *Balkan-Archiv.* Fortsetzung des Jahresberichtes des Instituts für rumänische Sprache. I—IV, Leipzig, 1925—1928	P I 7375
Biblos	= *Biblos.* Revista da Faculdade de Letras da Universidade de Coimbra. Coimbra, 1924	Inst. lingv. P II 596
BICC	= *Boletin del Instituto Caro y Cuervo.* Bogota, 1947	—
BL	= *Bulletin linguistique.* Faculté des lettres de Bucarest. Institut de linguistique Roumain. I—XI, Copenhague, București, 1933—1948	P I 12051
BPh	= *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide".* I—X, Iași 1934—1945	P I 14218
BSL	= *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris.* Paris, 1869	P I 5853
B Șt	= *Buletin științific.* Academia Republicii Populare Române. Secțiunea de Știința limbii, Literatură și Arte. București, 1948—1952	P I 22354
C	= *Contemporanul.* Săptămînal politic-social-cultural. București, 1948, 1953—	P IV 19603
Cahiers	= *Cahiers de Linguistique Théorique et Appliquée.* Bucarest, 1962—	P I 33065
CL	= *Convorbiri literare.* I—XLIV, Iași, București, 1867—1940	P I. II 20
CL	= *Cercetări de lingvistică.* Academia Republicii Socialiste România, Filiala Cluj. Cluj, 1956—	P I 30662
ČMF	= *Časopis pro Moderni filologii.* I—XXVII, Praha, 1911—1941, 1953—	P I 26095
Codr Cosm	= *Codrul Cosminului.* Buletinul „Institutului de Istorie și Limbă". I—X, Cernăuți, 1924—1939	P I 7252
CSP	= *Cahiers Sextil Pușcariu*	—
CV	= *Cum vorbim.* Revistă pentru studiul și explicarea limbii. București, 1949—1952	P I 20727
DLZ	= *Deutsche Literatur-Zeitung, Berlin,* 1880—	P II 2961
DnS	— *Donum natalicium Schrijen. Utrecht,* 1929—	—
DR	= *Dacoromania.* Buletinul Muzeului limbii române. I—XI Cluj, București, 1921—1948	P I 5193
Drap. r.	= *Drapelul roșu.* Timișoara, 1953—	P III. IV 18996
FD	= *Fonetică și dialectologie.* Centrul de cercetări fonetice și dialectale. București, 1958—	P I 31340

Festschrift Jaberg	= *Festschrift Karl Jaberg* zugeeignet zur feier seines 60 Geburtstages und zur Vollendung des 60 Semesters seines Akademischen Lehramtes 24 April 1937. Halle-Saale, 1937	—
F Fr	= *Făt-Frumos*. Revistă de Literatură şi Folclor. Suceava, Cernăuţi, 1926—1944	P I 7891
FM	= *Le français moderne*. Revue consacrée à l'étude de la langue française. Publication trimestrielle. Paris, 1933—	P I 22305
F 8 Nph	= *Festschrift zum 8 allgemeinen deutschen Neuphilologentage in Wien*. Wien, 1898—	—
F Rom	= *Filologia Romanza*. Torino, 1954—	P I 30398
G Gr	= Gröber Gustav, *Grundriss der romanischen Philologie*. Strassburg I ed. 1888—1902 II ed. 1904—1906	 II 101685 II 3150
Gî	= *Gazeta Învăţămîntului*. Bucureşti, 1949—	P IV 20442
GL	= *Gazeta literară*. Organ săptămînal al Uniunii Scriitorilor. Bucureşti, 1954—	P IV 26693
GNDBiH	= *Godisnjak. Balkanoloski Institut*. Naučno društvo nr Bosne i Hercegovine. Sarajevo, 1956—	P I 31160
Gramatica Academiei	= *Gramatica limbii române*. Academia Republicii Socialiste România. Institutul de lingvistică, Bucureşti. Ediţia a II-a. Bucureşti, 1965	II 461120 II 499026
Gr S	= *Grai şi suflet*. Revista „Institutului de filologie şi folclor". I—VII, Bucureşti, 1923—1937	P I 7256
IJ	= *Indogermanisches Jahrbuch*. I—XXIV, Strassburg, 1913—1940	P I 8301
IL	= *Iaşul Literar*. Revistă a Uniunii Scriitorilor din R.S.R. Filiala Iaşi. Iaşi, 1954	P I.IV 20886
In memoriam Kr. Sandfeld	= In memoriam Kr. Sandfeld. Udgivet paa 70-Aarsdagen for hans Fødsel. København, 1943	—
Izv. AN	*Izvestija Akademiji Nauk SSSR*. Otdelenije literatury i jazyka. Moskva-Leningrad, 1940	—
Îns. Ieş.	= *Însemnări ieşene*. Iaşi, 1936—1940	P I 15564
JIRS	= *Jahresberichte des Instituts für rumänische Sprache*. Rumänische Seminar zu Leipzig. Leipzig, 1894—1921	P I 11656
JL	= *Junimea Literară*. Revistă literară ştiinţifică. I—XXIX, Cernăuţi, Suceava, 1904—1939	P I. II 1643

J Psych	= *Journal de Psychologie normale et pathologique.* Revue trimestrielle publiée avec le concours du CNRS. Paris, 1950—	P I 22644
JRE	= *Jahrbuch für romanische und englische Sprache und Literattur.* Berlin, 1859—1876	P I 13108
KNf	= *Kwartalnik Neofilologiczny.* Polska Akademia Nauk. Komitet Neofilologiczny. Warszawa, 1954—1958	P I 29417
L	= *Literatturblatt für germanische und romanische Philologie.* Heilbronn, Leipzig, 1881—1944	P II 10733
Lang	= *Language.* Journal of the Linguistic, Society of America. Baltimore, 1925—	P I 19215
LB	= *Leuvensche Bijdragen.* Bijblad's Gravenhage, 1909—	—
Lf	= *Luceafărul.* Revistă a Uniunii Scriitorilor din R.S.R., București, 1958—	P IV 28267
LG	= *Lingvistică generală.* Culegere de articole [traduse din limba rusă de Wald Lucia și Slave Elena]. București, 1963	P I 33335
Limba și lit. mold.	= *Limba și literatura moldovenească.* Chișineu, 1958—	P I 31706
Ling Est	= *Le lingue estere.* I—XV, Firenze, 1936—	—
LL	= *Limbă și literatură,* București, 1955—	P I 30621
LR	= *Limba română.* Academia Republicii Socialiste România. Institutul de lingvistică. București, 1952—	P I 25832
LRC	= Iordan Iorgu, *Limba română contemporană.* București, ediția I 1954	II 360351
	ediția a II-a 1956	II 342325
Mélanges Bally (1939)	= *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally.* Geneve, 1939	—
Mélanges Graur (1936)	= *Mélanges linguistiques.* I, Paris-București, 1936; II Copenhague, 1941	II 144605
Mélanges Oslo (1957)	= *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIII-e Congrès International des Linguistes à Oslo,* du 5 au 9 août 1957. Bucarest, 1957	II 348213
Mélanges Petrovici (1962)	= *Mélanges linguistiques offerts à Emil Petrovici.* CL III (1958) Supliment	P I 30662
Mélanges Roques (1950)	= *Mélanges de linguistique et de littérature romane, offerts à Mario Roques...* Tome I—IV Paris, 1950	—
MLJ	= *Modern Language Journal.* Menasha (Wisconsin), 1916—	—
MLR	= *The Modern Language Review.* Cambridge, 1906—	—

Mri	= *Mitteilungen des Rumänischen Instituts an der Universität Wien.* Heidelberg, 1914—	P I 3616
Nik	= *Nyelvtudományi Közlemények* kiadga a Magyar Tudomanyos Akademia. I—L, Budapest, 1862—	P I 10860
Nph M	= *Neuphilologische Mitteilungen.* Helsingfors, 1899—	P I 19369
NTF	= *Norsk tidskrift for filologi.* I—X, København, 1860—1922	—
NV	= *Nastavni Vjasnik*	—
Omagiu Bărbulescu (1931)	= *Omagiu Profesorului Ilie Bărbulescu* la 25 de ani de profesorat. Iaşi, 1931	II 253772
Omagiu Iordan (1958)	= *Omagiu lui Iorgu Iordan* cu prilejul împlinirii a 70 de ani. Bucureşti, 1958	III 378638
Omagiu Iorga (1921)	= *Lui Nicolae Iorga — Omagiu.* Craiova, 1921	—
Omagiu Rosetti (1965)	= *Omagiu lui Alexandru Rosetti.* Bucureşti, 1965	III 498635
Orbis	= *Orbis.* Bulletin International de Documentation Linguistique. Centre International de Dialectologie Générale. Louvain, 1952—	P I 25241
Paidea	= *Paidea.* Revista Letteraria di Informazionne Bibliografica. Genova, 1960—	Inst. Lingv. P I 714
Phil Prag	= *Philologica Pragensia,* Praha, 1958—	—
PLG	= *Probleme de lingvistică generală.* [Bucureşti], I (1959), II (1960), III (1961), IV (1962)	P I 32022
PN	= *Presa Noastră.* Revista Uniunii Ziariştilor din R.S.R. [Bucureşti], 1956—	P I 28982
Ramuri	= *Ramuri.* Revistă de cultură. Craiova, 1964—	P III 33471
RBPh	= *Revue belge de philologie et d'histoire.* Bruxelles, 1922—	P I 8470 (din 1958—)
RCHL	= *Revue critique d'histoire et de littérature.* Paris, 1867—	P I 5840
R Cr	= *Revista critică.* I—XIII, Iaşi, 1927—1940	P I 8982
Recueil Lisbonne (1959)	= *Recueil d'études romanes.* Publié à l'occasion du IX-e Congrès international de lingvistique romane à Lisbonne du 31 mars au 3 avril 1959. Bucarest, 1959	II 387179
REL	= *Revue des Études Latines.* Publiée par la Société des Études Latines. Paris 1926—	P I 20711
RER	= *Revue des Études roumaines.* I (1953)	—

Rev Fil	= *Revista Filologică*. Organ al Cercului de studii filologice de pe lîngă Facultatea de Filosofie și Litere din Cernăuți. Cernăuți, 1927—1928	P I 8981
Revue de math	= *Revue de mathématiques pures et appliquées*. Bucarest, 1956—	P I 29200
RF	= *Romanische Forschungen*. Erlangen (Frankfurt a.M) 1883—	P I 29 424 (din 1955—)
RFR	= *Revista Fundațiilor Regale*. București, 1934—1945	—
RG	= *Revue de géographie*. Paris, 1877—1915	P I. II 3957
RGÎ	= *Revista generală a învățămîntului*. București, 1905—1916, 1923—1935	P I 1751
RIAF	= *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*. I—XVI, București, 1882—1922	P II 624
RIR	= *Revista istorică română*. I—XVII, București, 1931—1947	P I. II 11022
RLib	= *România liberă*. București, 1944—	P IV 18539
RLR	= *Revue des Langues Romanes*. Faculté des Lettres de l'Université Montpellier. Montpellier, 1955—	P I 3953
RN	= *Revista nouă*. București, 1888—1895	P II 1337
Rom	= *Romania*. Revue trimestrielle consacrée à l'étude des Langues et des Littérature Romanes. Paris, 1872—	P I 5410
R Ped	= *Revista de Pedagogie*. Organ al Institutului de științe pedagogice. București, 1952—	P I 25378
RPF	= *Revue de philologie française*. Paris, 1845—	P I 3958
R Psih	= *Revista de Psihologie*. Institutul de psihologie. [București], 1955—	P I 28602
RR	= *The Romanic Review*. New York, 1909—	P I 8548
RRL	= *Revue Roumaine de Linguistique*. Bucarest, 1956—	P I 30663
RS	= *Romanoslavica*. Asociația slaviștilor din Republica Socialistă România. București, 1958—	P I 31358
SCL	= *Studii și cercetări lingvistice*. Institutul de lingvistică din București. București, 1950—	P I 22768
RSt	= *Romanische Studien*. Vol. 1—6, Strassburg, 1873—1878	P I 6958
SC Matem	= *Studii și cercetări matematice*. Institutul de matematică. București, 1950—	P I 22395
SCȘt (Cluj)	= *Studii și cercetări științifice*. (Cluj) Seria III Științe sociale, 1950—	—
SC Șt (Iași)	= *Studii și cercetări științifice*. Filologie. Iași, 1950—1955	P I 22318
SdM	= *Societatea de mîine*. Cluj-București, 1924—1938	P II 7401
SFC	= *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*. București, I, 1959—	—

SG	= *Studii de gramatică*. I, 1956; II, 1957; III, 1961—	P I 28991
SL	= *Studia linguistica*. Revue de linguistique générale et comparée. Lund, 1947—	—
Slavia	= *Slavia*. Časopis pro slovanskou filologii v Praze. I—XVI, Praha, 1909—1939	P I 6386
SNPh	= *Studia Neophilologica*. Uppsala, 1928—	—
St	= *Steaua*. Revistă a Uniunii scriitorilor din Republica Socialistă România, Cluj, 1954—	P I 21993
St R	= *Studi romanzi*. Roma, 1903—	P I 12367
St UBB	= *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*. Series Philologia. Cluj, 1956—	P I 30656
Stud rum	= *Studi rumeni*. I—IV, Roma, 1927—1930	P I 8587
SV	= *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*. Hermannstadt, 1932—1938	P I 8636
Șez	= *Șezătoarea*. Fălticeni, 1892—1929	P I 456
T	= *Tribuna*. Săptămînal de Cultură. Cluj, 1957—	P III 30479
ȚB	= *Țara Bîrsei*. Brașov, 1929—1938	P I 9559
ȚN	= *Țara Noastră*. I—III, București, 1921—1922	P IV 5404
VJa	= *Voprosi jazîkoznania*. Moskva, 1952—	P II 25196
VKR	= *Volkstum und Kultur der Romanen*. Hamburg, 1928—	—
Vox Rom	= *Vox Romanica*. Annales Helvetici Explorandis Linguis Romanicis destinati. Bern, Zürich 1936—	P I 21760
VR	= *Viața românească*. Revistă a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România. București, 1948—	P I 19936
	Viața românească. Iași, București, 1906—	P I 1947
Word	= *Word*. Journal of the Linguistics Circle of New York. New York, 1945—	P I 24354
ZNUJ	= *Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego*	—
ZRPh	= *Zeitschrift für romanische Philologie*. Tübingen, 1877—	P I 5409
Z Sl Ph	= *Zeitschrift für slavische Philologie*. I—XVII, Leipzig, 1925—1940	P I 7376

2. Diverse

a., acuz. = acuzativ
adj. = adjectiv
art. cit. = articolul citat
Buc. = București
cf. = confer
comp. = compară
d. = dativ
ed. = ediția
ex. = exemplu
f. a. = fără an

fem. = feminin
fr. = francez
g. = genitiv
germ. = german
ibid. = ibidem
lat. = latin
loc. cit. = locul citat
masc. = masculin
n., nomin. = nominativ
nr. = numărul
p., pag. = pagina

pers. = persoana
pl. = plural
prep. = prepoziție
rom. = românesc
rus. = rusesc
sing. = singular
subst. = substantiv
ș.a. = și altele
urm. = următoarele
v. = vezi
vol. = volumul

CUPRINSUL